

RÉGÉSZETI KUTATÁSOK
MAGYARORSZÁGON

2003

ARCHAEOLOGICAL
INVESTIGATIONS IN HUNGARY
2003

Régészeti kutatások
Magyarországon 2003

Archaeological Investigations
in Hungary 2003

Budapest, 2004

Régészeti kutatások Magyarországon 2003
Archaeological Investigations in Hungary 2003

Budapest 2004

Az első borítón: *Osztófalvas épületek és erődítési (?) árkok nyoma Szárföld, Átaljárón* (Fotó: Czajlik Zoltán)
Front cover: *Buildings with division walls and the traces of fortification trenches (?) at Szárföld, Átaljáró*
(Photo: Zoltán Czajlik)

A hátsó borítón: *Árpád-kori körmeneti kereszt Mezőberényből* (Fotó: Latorcai János)
Back cover: *Processional cross of the Árpadian Period from Mezőberény* (Photo: János Latorcai)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Editorial Board:

Bencze Zoltán

Lőrinczy Gábor

Mráv Zsolt

Rezi Kató Gábor (elnök)

Tomka Gábor

Wollák Katalin

Szerkesztő: Kisfaludi Júlia

Edited by Júlia Kisfaludi

Fordítás: Simán Katalin

Translated by Katalin Simán

© Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és a Magyar Nemzeti Múzeum 2004

Felelős kiadó: Dr. Varga Kálmán

ISSN 0133-6746

Nyomdai előkészítés: Intruder Kft.

Tördelés: Kaposvári Franciska

Megjelent 36,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a CIER-PRINT Bt. nyomdájában

Tartalom • Contents

Kővári Klára:

- A vonaldíszes kerámia különleges leletei Szobról (Pest megye) 5
Unique finds of the Linear Pottery culture from Szob (Pest county) 5

Oross Krisztián:

- Újkőkori telepkutatások Balatonszárszón, Kis-erdei-dűlő lelőhelyen 2000–2003 között. 17
Neolithic settlement investigations at the Balatonszárszón, Kis-erdei-dűlő site between 2000 and 2003 17

Horváth László András – Reményi László – Tóth Anikó:

- Régészeti kutatások az M0 autópálya bővítése kapcsán. 27
Archaeological excavations preceding the widening of highway M0 27

Vaday Andrea:

- Kazár (több korszakú régészeti lelőhely). 51
Kazár (a multi-period archaeological site) 51

Aszt Ágnes:

- Mosonmagyaróvár, Frankel Leó utca (Téglaföldi-dűlő); Az Ad Flexum kutatások története és újabb eredményei. 65
Mosonmagyaróvár, Frankel Leó Street (Téglaföldi-dűlő); History and recent results of the Ad Flexum investigations 65

Balogh Csilla:

- Avar kori juhboros temetkezés Szabadszállás, B. gyakorlótéren. 75
Avar Period burial with sheepskin at Szabadszállás, Drill-ground B 75

Cseke Ágnes – Miklós Zsuzsa:

- Geodéziai felmérések Németskér, Közlegelő. 87
Geodetic surveys at Németskér, Közlegelő 87

Czajlik Zoltán – Tankó Károly:

- Késő vaskori topográfiai adatok Sajópetri környékéről. 97
Late Iron Age topographic data from the environs of Sajópetri 97

Czajlik Zoltán:

- Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003-ban. 111
Aerial archaeological investigations in Hungary in 2003 111

Miklós Zsuzsa:

- Légi régészeti kutatások 2003-ban. 127
Aerial archaeological investigations in 2003 127

- Rövid jelentések / *Short Reports* 147

- Korszakmutató / *Index of Periods* 329

- Szerzők névmutatója / *Index of Authors* 333

- Térképek / *Maps* 337

Kővári Klára

A vonaldíszes kerámia különleges leletei Szobról (Pest megye)

2003. április–júniusban megelőző feltárást végeztünk Szobon, a Malomkertben, ahol a terület tulajdonosa élmenyparkot kíván létesíteni. Az építkezés helyszíne Szobtól ÉNy-ra található, a Damásdi-patak melletti domboldalon (1. kép), ahol a felszíni nyomok alapján nagy kiterjedésű, kb. 250×800 m nagyságú lelőhely húzódik. A lelőhely régóta ismert, az 1930-as évek óta többször kerültek innen újkőkori (vonaldíszes kerámia), középső rézkori (ludanicei csoport), késő bronzkori (Kyjatice kultúra) és Árpád-kori településre utaló leletek a szobi múzeumba.¹

A feltárás során a lelőhely ÉNy-i részén mintegy 2000 m² nagyságú területet kutattunk át (2. kép). Ennek során 76 objektum került elő, amelyek egy kivételével a kottafejes csoporthoz és a zselizi kultúrához tartoznak: hulladék- és tárológödörök, anyagnyerő helyek, földbe ásott, kisméretű kemencék és néhány cölöplyuk. Kisebbszámúban a régebbi vonaldíszes kerámia cserépei is előkerültek. Az egyetlen nem újkőkori objektum egy szabálytalan alakú, 80×80 cm nagyságú, sárgás színűre átégett, helyenként hamus, kormos, tapasztott felület (házipadló?), amelyen egy korongolt kelta tál darabjai feküdtek.

Munkánkat nagyon megnehezítették a talajviszonyok. A felső, 20–30 cm vastag humusz alatt átlagosan 100 cm vastag, sárgás színű agyagréteg helyezkedett el, amely elenyésző számban tartalmazott leletet. Alatta átlagosan 50 cm vastag, fekete agyag következett, ez tele volt cseréppel és paticsal, objektumok foltjai azonban a leggondosabb nyésés ellenére is csak nagyon halványan vagy egyáltalán nem rajzolódta ki benne. Több esetben csak a paticsdarabkák és cserépek foltszerű sűrűsödése jelezte az objektumokat, ezek pontos körvonalát azonban csak további mélyítéssel, a fekete agyag alatti sárga agyag altalajban lehetett megfogni. Ez sajnos azt is jelenti, hogy néhányszor már csak a gödörök alsó részét tudtuk kibontani. Ugyanez a magyarázata annak is, hogy nagy a szórványként előkerült, objektumhoz nem köthető leletek mennyisége.

A feltárt leletanyag restaurálása jelenleg folyik. Az alábbiakban néhány ritka, különleges tárgyat ismertettek.²

Emberkezes fogantyú (3. kép 1.)³

Anyaga sárga színű, helyenként világosszürkére kopott, finom, csillámló homokkal soványított. Vízszintes átfú-

Klára Kővári

Unique finds of the Linear Pottery culture from Szob (Pest county)

Investment-led excavations were conducted in the Malomkert at Szob in April–June 2003 where the owner intended to establish an adventure park. The building site can be found on a hill at the Damásdi stream NW of Szob (Fig. 1) where the surface traces indicated a large archaeological site on a surface of about 250×800 m. The site has long been known, finds from the Neolithic (Linear Pottery culture), the Middle Copper Age (Ludanice group), the Late Bronze Age (Kyjatice culture) and the Árpadian Period were taken, from time to time, to the Szob museum from the 1930's.¹

With the excavation we investigated a territory of about 2000 m² on the NW side of the site (Fig. 2). Seventy-six features were unearthed, which came from the Note-head and the Zseliz culture except a single feature. They were refuse and storage pits, clay pits, small ovens dug into the earth and a few postholes. There were also a few sherds from the older Linear Pottery culture. The only not Neolithic feature was an irregular surface measuring 80×80 cm. The plastered surface (the floor of a house?) was burnt to a yellowish colour and contained ash and soot at some places. The fragments of a wheel-thrown Celtic vessel lay on it.

The soil conditions made our work very difficult. A yellowish clay layer of an average thickness of 100 cm lay under the upper 20–30 cm thick humus. The clay contained only a few finds. Black clay followed underneath in an average thickness of 50 cm. It was full of sherds and daub yet the discolourations of the features appeared only vaguely or not at all even after the most careful scraping. Often only the clustering of daub fragments and sherds indicated the existence of features. Their exact outlines, however, could be determined only deeper in the yellow subsoil, which lay under the black clay. This meant, regrettably, that in a few cases only the lower parts of the pits could be unearthed. This is the explanation also of the large number of the scattered finds that could not be associated with features.

The uncovered material is being restored. In the followings I will describe a few rare, uncommon objects.²

A handle representing a human hand (Fig. 3. 1)³

It is yellow, worn to a light grey colour at a few places. The clay was tempered with fine, micaceous sand. It was fit to the wall of the vessel with a horizontal perforation. It depicts a human hand turned upwards. It narrows toward

1 MRT XIII/2, 322–323., 26/16 sz. lh.

2 Itt szeretném megköszöni Torma István és Vörös István segítségét és tanácsait.

3 Az illusztrációs rajzokat Pintér Zsóka készítette.

1 MRT XIII/2, 322–323., site no. 26/16

2 Here I thank István Torma and István Vörös for their help and advice.

3 Zsóka Pintér made the drawings.

rással illeszkedett az edényoldalhoz. Felfelé tartott emberi kezet ábrázol, amely a kéztől felé elkeskenyedik, az ujjakat négy hegyesedő végű nyúlvány jelzi. A hüvelykujjat nem mintázták meg. A kéz megformálását az ujjak közötti bemélyített vonalakkal tették plasztikusabbá. Abban is megfelel az emberi kéz arányainak, hogy a középső ujj a leghosszabb. A kéztől bal oldala, valamint a mutatóujj belső része kissé sérült. A kéz hossza 4,3 cm, szélessége az ujjaknál 3 cm.

A fogantyú a lelőhely ÉNy-i részén, a IV. szektor Ny-i felén, objektumhoz nem köthetően 90–110 cm mélységből került elő kottafejes és zselizi cserepekkel együtt.

A dunántúli (közép-európai) vonaldíszes kerámia kultúrájának emberkezes edényeivel legutóbb Bánffy Eszter foglalkozott a Szentgyörgyvölgy, pityerdombi töredék kapcsán.⁴ Megállapítása szerint már a kultúra legidősebb szakaszában megtalálhatóak, bár meglehetősen ritkák (Fajszt, Bp.–Aranyhegyi út). Később a kottafejes és a zselizi periódusban is előfordulnak (Neszmély; Tésa, Majori-dűlő; Nógrádverőce, Vágóhíd).⁵ A kottafejes időszakra datálható egy újabban előkerült darab a Kóny, Barbacsi tó melletti településről.⁶ Magyarországon kívüli területről megemlíthető pl. a nagytoplcsányi (Topol'čany, Szlovákia) zselizi településről származó ötujjas fogantyú,⁷ vagy a Morvaországban, Prostějov-Držovice lelőhelyen kottafejes környezetben talált, szintén öt ujjat mutató darab.⁸ A felsorolt fogantyúkon az ujjakat bekarcolással jelezték vagy plasztikusan formázták meg. Az utóbbi esetben azonban inkább leegyszerűsített, stilizált megfogalmazással találkozunk. A szobi fogantyú ezeknél jóval realiztikusabban ábrázolja az emberi kezet, jól látható rajta még az is, hogy az ívelt kézfej végén az ujjak határozottan kifelé hajlanak. Ennek alapján kockáztatjuk meg azt a feltételezést, hogy készítőjének szándéka egy felfelé tartott, áldó helyzetben kiterjesztett karon levő kéz megjelenítése volt. Ezt a kéztartást megfigyelhetjük a vonaldíszes kerámia arcos edényein vagy a lengyeli kultúra antropomorf edényein is. Feltűnő, hogy a szobi fogantyún a hüvelykujj hiányzik. Ez azonban nem egyedülálló a hasonló leleteken, hiszen a nógrádverőcein⁹ szintén csak négy ujj van, míg a fajszi¹⁰ és a Kóny, Barbacsi tónál előkerült töredéken¹¹ csak három ujjat láthatunk.

the wrist and four tapering spikes indicate the fingers. The thumb was not moulded. Lines impressed between the fingers made the hand more plastic. It mirrors the real proportions of a hand in that the middle finger is the longest. The left side of the wrist and the interior of the second finger are somewhat injured. The length of the hand is 4.3 cm, its width at the fingers is 3 cm.

The handle was found in the W part of sector IV in the NW part of the site in a depth of 90–110 cm together with sherds of the Note-head and the Zseliz periods. It could not be associated with a feature.

Recently, Eszter Bánffy discussed the vessels ornamented with a human hand of the Transdanubian (Central-European) Linear Pottery culture on the occasion of a fragment from Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb.⁴ She concluded that they could already be found, although rarely, in the oldest phase of the culture (Fajszt, Bp.–Aranyhegyi Road). Later they occur in the Note-head and the Zseliz periods as well (Neszmély, Tésa–Majori-dűlő, Nógrádverőce–Vágóhíd).⁵ A recently found item from a settlement at Kóny-Barbacsi lakeside can be dated from the Note-head period.⁶ Outside Hungary we can mention, for example, the five-fingered handle from the Zseliz settlement of Nagytóplcsány (Topol'čany, Slovakia)⁷ or another also five-fingered item from a Note-head environment in the Prostějov-Držovice site in Moravia.⁸ On the listed handles incisions indicated the fingers or they were plastic representations. In the latter case we can mostly observe simplified, stylised compositions. The handle from Szob is a much more realistic representation of a human hand. We can even see as the fingers definitely bend outward at the end of the arched palm. This stimulated us to propose that the potter depicted an upward turned hand on an arm extended in a blessing position. The same gesture can be observed on the face-pots of the Linear Pottery culture and also on the anthropomorphic vessels of the Lengyeli culture. The lack of the thumb from the handle of Szob is conspicuous. This is not a unique phenomenon among the similar finds. The Nógrádverőce item⁹ also has four fingers, while only three fingers can be seen on the fragments from Fajszt¹⁰ and the Kóny-Barbacsi lakeside.¹¹

At Szob, the find was not recovered from a feature and being a stray find it cannot exactly be dated within the Linear Pottery period.

4 BÁNFFY 2001

5 BÁNFFY 2001, 46–47. A vonatkozó irodalommal.

6 EGRY 2001, Pl. 1: 15. A szerző láb alakú fogantyúként közli. A leegyszerűsített forma miatt néhány esetben valóban nehéz eldönteni, hogy kéz vagy láb ábrázolásáról van-e szó. Tekintve azonban, hogy az edény oldalára, hasára, és nem az aljára, tehát „anatómiailag” megfelelő helyre illesztették őket, a kéz-ábrázolás a valószínűbb. V. ö. BÁNFFY 2001, 47–48.

7 WIEDERMANN 1985, 50., Tab XXVIII: 2.

8 ČIŽMÁŘ–PROCHÁZKOVÁ 1999, 50., Obr. 8: 11.

9 MRT XIII/2, 4. t. 2.

10 KALICZ 1995, Abb. 8: 7.

11 EGRY 2001, Pl. 1: 15.

4 BÁNFFY 2001

5 BÁNFFY 2001, 46–47 with references.

6 EGRY 2001, Pl. 1: 15. The author describes it as a foot-shaped handle. Due to the simplified shape it is sometimes really difficult to decide if the ornament represents a hand or a foot. Regarding, however, that they were fit to the wall, the belly of the vessel and not the bottom, that is the “anatomically” correct place, a hand representation is more probable. Comp: BÁNFFY 2001, 47–48

7 WIEDERMANN 1985, 50., Tab XXVIII: 2

8 ČIŽMÁŘ–PROCHÁZKOVÁ 1999, 50., Obr. 8: 11

9 MRT XIII/2, Pl. 4: 2

10 KALICZ 1995, Abb. 8: 7

11 EGRY 2001, Pl. 1: 15

A szobi lelet nem objektumban, hanem szórványként került elő, így sajnos nem datálható pontosabban a vonaldíszes időszakon belül.

Agyagcsüngő (3. kép 3.)

Kerek csüngő kb. fél töredéke, sárga színű, fekete törésfelületű. Anyaga finom homokkal soványított. Mindkét oldala kopott. Belső oldala homorú, a külső enyhén domború. Felső harmadában két helyen átfúrt. Külső oldalának díszítése: a peremnél elnagyoltan bekarcolt vonal fut körbe, amelytől mélyen bevéssett, párhuzamos, ferde vonalak indulnak ki. Ezek felett, a perem és a körbefutó vonal között rövid, vékonyabban bekarcolt vonalak vannak. Az átfúrások alatti rész sajnos sérült, a felület kitört, így nem látszik a díszítés folytatása. A csüngő belső oldalán a lyukak körül az agyag kissé kitüremkedik, ami arra utal, hogy a tárgyat a külső oldal felől fúrták át, már a díszítés elkészülte után, mivel a bal oldali lyuk megszakítja az egyik bekarcolt vonalat. A töredék átmérője 5,1 cm, vastagsága 0,8 cm.

Sajnos nem objektumból származik, hanem az ásási felszín É-i szélén lemélyített kutatóárokban, a 150–155 cm közti mélyítésnél találtuk. Ezen a részen 150–160 cm között kottafejes cserepek és pelyvás anyagú házikeramia került elő.

Agyagcsüngő (3. kép 2.)

Lapos, korong alakú csüngő kb. fél töredéke. Foltosan sárga-fekete színű, homokkal és kevés pelyvával soványított anyagú. A felső részén két helyen átfúrt. Belső oldala egyenes, a külső enyhén domború. Díszítetlen. A töredék átmérője 7,4 cm, vastagsága 1,8 cm.

A tárgyat a 7/a objektumban találtuk. Ez 110×160 cm nagyságú, 2 cm vastag, sárgászörsre átégett, töredezett, tapasztott felületként jelentkezett, amelybe 3 cölöplyuk mélyedt. Tisztításakor körülötte és felette neolitik házikerámiát és 3 db kovaszilánkot találtunk. A tapasztásban nem volt cserep. Alatta 92 cm mély, hengeres gödör alakult ki, amelynek sötétbarna, paticszemcsés betöltésében szintén csak házikeramia, a csüngő töredéke, valamint állatcsontok, kisebb kődarabok és kavicsok voltak.

A lapos, díszített agyagkorongok (mellkorongok, csüngők) a közép-európai vonaldíszes kör legidősebb szakaszának leletei közt fordulnak elő, meglepően egyenes formában, méretben, díszítéssel. Az eddig ismert néhány példány összefoglaló közlése Kalicz Nándortól származik.¹² A korongok kis száma is alátámasztja azt a feltételezést, hogy nem egyszerű ékszerek voltak, hanem különleges rendeltetésük lehetett: végsőkéig leegyszerűsített formájukkal és díszítésükkel stilizált emberábrázolásnak is tekinthetők, s valószínűleg amulettként viselték

Clay pendant (Fig. 3. 3)

It is about the half of a round pendant. Its colour is yellow, and black in the breakage. The clay was tempered with fine sand. Both surfaces are worn. The interior side is concave, the exterior one is slightly convex. It has two perforations in the upper third. The ornament on the exterior side: a roughly incised line runs around the edge, from which deeply grooved parallel lines start in an oblique direction. There are short and narrower incised lines above them, between the edge and the incised line running around the vessel. The area under the perforations is, regrettably, injured, the surface scaled off and the continuation of the ornament cannot be seen. On the interior side of the pendant, the clay slightly protrudes around the perforations, which suggests that the object was pierced from the outside after the completion of the ornaments since the left perforation interrupts one of the incised lines. The diameter of the fragment is 5.1 cm, its thickness measures 0.8 cm.

Regrettably, it did not come from a feature. It was recovered in the depth of 150–155 cm in a trench dug at the N edge of the excavation surface. Here Note-head sherds and household pottery tempered with chaff were found between 150 and 160 cm.

Clay pendant (Fig. 3. 2)

It is about half of a flat discoid pendant. It is spotty yellow-black, the clay was tempered with sand and some chaff. There are two perforations in the upper part. The interior is flat, the exterior is slightly convex. It is not decorated. The diameter of the fragment is 7.4 cm, its thickness is 1.8 cm.

The object was found in feature no. 7/a, which appeared as a 110 × 160 cm large and 2 cm thick cracked plastered surface burnt to a yellowish red colour. Three postholes were dug into it. We found Neolithic household ceramics and three silex flakes above and around it. There were no sherds in the plastering. Under it, a 92-cm deep cylindrical pit was uncovered. Its dark brown filling mixed with daub fragments contained only household ceramics, the fragment of the pendant and animal bones together with smaller stone pieces and pebbles.

Flat, decorated clay discs (breast discs, pendants) occur among the finds of the latest phase of the Central-European Linear Pottery entity. They show astonishingly uniform shapes, measurements and ornaments. Nándor Kalicz summed up the few items uncovered until then.¹² The low number of the discs confirms the supposition that they were not simply pieces of jewellery, they had a specific function. The extremely simplified shape and ornaments imply that they were stylised human representations and they were probably worn as

12 KALICZ 1998, Abb. 6. R. Tichý a Mohelnice-i csüngőt a kottafejes kerámiához sorolja: TICHÝ 1970/71, 10.

12 KALICZ 1998, Abb. 6. R. Tichý affiliated the Mohelnice pendant to the Note-head ceramics: TICHÝ 1970/71, 10

őket.¹³ Az újabb kutatások szerint a vonaldíszes kerámia későbbi időszakában is készítettek ilyen tárgyakat. Petriventén¹⁴ a keszthelyi csoport településén került elő egy példány. Szaporítja a mellkorongok sorát a Becsehely, Bükkaljai-dűlőben talált díszített töredék, amely az előzetes ismertetés alapján szintén a keszthelyi csoporthoz tartozhat.¹⁵ A két szobi csüngő közül a bekarcolt vonalakkal díszített darab alakjával, méretével, megmaradt, töredékes ornamentikájával is tökéletesen illeszkedik az eddig publikáltakhoz. Szórvány volta miatt sajnos nem keltezhető pontosabban a vonaldíszes kerámián belül. A másik, díszítetlen korong objektumból származik, azonban a vele együtt talált házikerámia szintén nem ad lehetőséget a finomabb időrendi besorolásra.

Idol (3. kép 4.)

Nőt ábrázoló idol felső részének bal oldali töredéke. Mindkét oldalán sárga színű, törésfelülete fekete, anyagában kevés pelyva és apró kavicsdarabkák vannak. A test lapos, egész enyhén ívelt. Felső részén a váll mellett enyhe homorulat van, ami után az idoltest kissé megvastagodik, ez talán a nyak vagy a fej kialakítására utal. A mellett hegyes bütyök jelzi. A váll kissé elkeskenyedik, lekerekített, felülete ép, innen kar biztosan nem indult ki. Ugyanakkor a mell mellett az idol oldala sérült, olyan benyomást kelt, mintha erről a részről letört volna valami. A hátoldalon bekarcolt díszítés van: az alsó részen három párhuzamos, ferde vonal, míg ezek felett néhány nagyon elmosódott vonal fedezhető fel. A töredék hossza 6,3 cm, vastagsága 1,9 cm.

Az idoltöredéket a 10. objektumban találtuk. A megközelítőleg kerek, 218×226 cm nagyságú, egyenetlen aljú, a legmélyebb részén 84 cm-re leásott gödör eredetileg anyagnyerő hely lehetett, amelybe aztán szemetet szórtak. Sötétbarna színű, vörös paticsdarabkákkal kevert agyagos betöltéséből sok cserép került elő, ezek szinte kizárólag házikerámiához tartoznak: pelyvás anyagú, díszítetlen töredékek, illetve néhány finomabb, simított felületű, de szintén díszítetlen cserép. Szerencsére van két díszített oldaltöredék is. Az egyiken három, vékonyan bekarcolt, párhuzamos vonalon két kicsi, kerek kottafej ül. A másik darabon két ékbe futó, szintén vékonyan bekarcolt vonal csúcánál helyezkednek el a picike kottafejek. Ezen töredékek alapján a 10. gödör a korai kottafejes időszakra keltezhető.

A gödörben talált idol sajnos nagyon töredékes. Nem tudjuk, hogyan ábrázolták a fejet és a test alsó részét. Furcsasága, hogy nincs karja, a válla ép, nincs rajta törésfelület. Hasonlóan lapos testű, kar nélküli idoloikat

amulets.¹³ Recent studies discovered that similar items were produced in the later phase of the Linear Pottery period as well. An item was found in the settlement of the Keszthely group at Petrivente.¹⁴ Another addition to the number of breast discs was the ornamented fragment found at Becsehely, Bükkaljai-dűlő, which probably also belongs to the Keszthely group according to the preliminary report.¹⁵ From the two pendants from Szob, the one decorated with incised lines perfectly matches the formerly published items regarding its shape, measurements and the preserved fragmentary ornaments. Being a stray find, it cannot be more exactly dated within the Linear Pottery period. The other, undecorated object came from a feature but the household pottery found together with it does not help a more exact chronological classification.

Idol (Fig. 3. 4)

It is a fragment from the left upper part of a female idol. It is yellow on both sides, black in fracture. The raw material contains little chaff and tiny pebble fragments. The body is flat, very slightly arched. There is a mild concavity at the shoulder. Beyond it the body somewhat thickens. This can imply the place of the neck or the head. A pointed knob indicates the breast. The shoulder slightly narrows, it is rounded, the surface is intact, there is no trace of the start of the arm. At the same time, the side of the idol is damaged at the breast, it seems as if something broke off. There is an incised ornament on the backside. Three parallel oblique lines run in the lower part and a few very vague lines can be observed above them. The length of the fragment is 6.3 cm, its thickness is 1.9 cm.

The idol fragment was found in feature no. 10. It was an approximately round pit measuring 218 cm × 226 cm. Its bottom was uneven and its largest depth was 84 cm. It must have been a clay pit into which refuse was later thrown. Its filling was dark brown mixed with red daub fragments, and it contained a lot of sherds, nearly all of them from household ceramics. They are mostly undecorated fragments, their raw material was tempered with chaff. A few finer sherds had smoothed surfaces, none of them were decorated. Luckily, there are two wall fragments with ornaments. On one of them, two small, round note-heads sit on three narrow incised parallel lines. On the other one, the tiny note-heads can be found at the tip of two also narrowly incised lines that meet in a wedge-shape. These fragments date pit no. 10 from the early Note-head period.

13 KALICZ 1998, 30–31.

14 HORVÁTH-KALICZ 2003, 12.

15 Horváth László ásatása. A leletek rövid ismertetése és a korong ábrája a Göcseji Múzeum honlapján (www.zmmi.hu/gm/asatasok.html/: Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya tervezett nyomvonalán. Összefoglaló jelentés az 1999–2003-ban végzett feltárásokról.

13 KALICZ 1998, 30–31

14 HORVÁTH-KALICZ 2003, 12

15 László Horváth's excavation. The short description of the finds and the illustration of the disc can be found in the homepage of the Göcseji Museum (www.zmmi.hu/gm/asatasok.html/: Régészeti feltárások az M7–M70 autópálya tervezett nyomvonalán. Összefoglaló jelentés az 1999–2003-ban végzett feltárásokról [Archaeological excavations in the track of the future M7–M70. Summary report of the 1999–2003 excavations.]

az alföldi vonaldíszes kerámia lelőhelyeiről ismerünk (Hortobágy, Zám: női idol,¹⁶ Endrőd: férfi idol¹⁷). A Dunántúlról leginkább a keszthelyi csoporthoz tartozó petriventei idol¹⁸ említhető analógiaként.

Láb alakú töredékek

1. Foltosan sárga-fekete színű, csillámos homokkal soványított anyagú, fekete törésfelületű. Matt, kopott felületű. A lábszár hengeres, alul a lábfej fölött enyhén elkeskenyedik, a felső részén kiszélesedik. A lábfej tömör, oldalra hajlik, a talp lapos. Lábujjak nincsenek jelezve, ugyanakkor a bokát hangsúlyozott, hegyes bütyökkel ábrázolta a tárgy készítője. Az alsó része sérült, a lábfej fele és a lábszár alja az ezen az oldalon levő bokával együtt hiányzik. Hossza 8,7 cm, vastagsága felül 3,8 cm, közepén 2,6 cm (4. kép 1a-d).

2. Fekete színű, helyenként sárga foltos, csillámos homokkal soványított, fekete törésfelületű. Ez is matt, kopott felületű. A lábszár hengeres, ívelt, a felső végén kiszélesedik. A lábfej letört. A bokát két hegyes bütyök jelzi. Felső része sérült, hiányos.

Hossza 10,7 cm, vastagsága felül 4,7 cm, alul 2,4 cm (4. kép 2a-d).

3. Fekete színű, homokkal soványított anyagú, kopott. Hengeres lábszár alsó részének kis töredéke, enyhén ívelt. Ezen is hegyes bütyök jelzi a bokát. Hossza 4,8 cm, töredékes vastagsága 1,8 cm (4. kép 3.).

Az 1-2. töredék a gépi mélyítéskor a IV. szektor DNy-i felén, 180 cm-en, egymás közelében, de szórványként került elő. (Figyelemre méltó, hogy ugyancsak a IV. szektorban találtuk az emberkezes fogantyút.) A 3. töredéket a X. szektor ÉNy-i részén, a másik két darab előkerülési helyétől távol találtuk, szórványként, 110-130 cm közti mélységben.

A három tárgy anyaga, színe, kidolgozása megegyezik. A 3. töredék sajnos nagyon kicsi, de minden bizonnyal ugyanolyan lábhoz tartozott, mint a másik kettő. Az 1-2. töredék mérete különbözik, így kérdéses, hogy egy tárgy részei-e. További kérdés, hogy emberi vagy állati lábat ábrázolnak-e. A lábfejek oldalra hajlása, a lábszárak felső, kiszélesedő, testhez csatlakozó végének hajlásszöge, és különösen a hosszabbik töredék ívelt, kissé görbe kialakítása miatt (4. kép 2a, c) az utóbbi feltevezést tartom valószínűbbnek. (Ennek némileg ellentmond a bokák hangsúlyozott, emberi lábba emlékeztető megfogalmazása.) Ugyanezen okok miatt kicsi a valószínűsége, hogy idollábak lennének. Véleményem szerint leginkább zoomorf edény lábainak képzelhetők el, esetleg önálló állatszoborhoz is tartozhattak (5. kép). Felvethető az is, hogy oltár lábai voltak, hasonlóan pl. a Körös kultúra oltáraihoz (6. kép). Bármelyik lehetőséget fogadjuk el, a lábak méretéből ítélve a hozzá tartozó tárgynak

Regrettably, the idol recovered from the pit is highly fragmentary. We do not know what the head and the lower part of the body looked like. Strangely enough it does not have arms, the shoulders are intact without any trace of a fracture. Similar idols of flat bodies without arms are known from the sites of the Alföld Linear Pottery culture (Hortobágy-Zám: female idol,¹⁶ Endrőd: male idol¹⁷). The best analogue in Transdanubia is the Petrivente idol of the Keszthely group.¹⁸

Leg-shaped fragments

1. It is spotty yellow-and-black, black in fracture. The clay was tempered with micaceous sand. The surfaces are matt and worn. The legs are cylindrical slightly thinning above the foot and widening at the upper part. The foot is solid. It is bent to the side, the sole is flat. The toes are not indicated, while pointed knobs stress the ankles. The lower part is damaged, half of the foot and the lower part of the leg are missing together with the ankle on this side. Its length is 8.7 cm, its width is 3.8 cm at the top and 2.6 cm in the middle (Fig. 4. 1a-d).

2. It is black with a few yellow spots, and black in fracture. The clay was tempered with micaceous sand. This item also had matt and worn surfaces. The leg is cylindrical and arched, widening at the upper part. The foot broke off. Two pointed knobs indicate the ankles. The upper part is damaged and fragmentary. Its length is 10.7 cm, its width is 4.7 cm at the top and 2.4 cm at the bottom (Fig. 4. 2a-d).

3. It is black. The clay was tempered with sand. The surfaces are worn. It is the slightly arched small fragment of the lower part of a cylindrical leg. Pointed knobs indicate the ankles. Its length is 4.8 cm, the fragmentary thickness is 1.8 cm (Fig. 4. 3).

Fragments 1-2 were found during digging with an excavator in the SW part of sector IV. They were stray finds discovered near each other in the depth of 180 cm. (It is remarkable that the human hand-shaped handle was also found in sector IV.) Fragment 3 was found as a stray find far from the other two items, in the NW part of sector X in the depth of 110-130 cm.

The raw material, the colour and the execution of the three objects are identical. Fragment 3 is regrettably very small but it certainly belonged to a similar leg as the other two. The measurements of fragments 1 and 2 are different so it is dubious if they belonged to the same object. Another question is if they represent human or animal legs. The feet bent to the side, the angle of the upper, widening parts of the legs where they join the trunk and especially the slightly bent, arched form of the longer fragment (Fig. 4. 2a, c) suggest the latter solution. (The stressed depiction of the ankles, which resemble human

16 KALICZ-MAKKAY 1977, 60., Taf. 85: 3a-c.

17 MAKKAY 1998, Fig. 20.

18 HORVÁTH-KALICZ 2003, 12., 4. k. 1.

16 KALICZ-MAKKAY 1977, 60., Taf. 85: 3a-c.

17 MAKKAY 1998, Fig. 20.

18 HORVÁTH-KALICZ 2003, 12., fig. 4. 1

meglehetősen nagynak kellett lennie. Pontos analógiát a DVK köréből nem ismerek. A Szentgyörgyvölgy, pityerdombi és a balatonszentgyörgyi antropomorf edényhez tartozó lábak¹⁹ formájuk, nagyságuk, határozottan emberi jellegük miatt jelentősen különböznek a szobi leletektől. Legközelebbi analógiaként talán a nagytapolcsányi (Topol'čany, Szlovákia) 8,5 cm hosszú, zselizi kultúrárs lábábrázolás hozható fel (főleg a rövidebb szobi darabhoz), bár ez is emberi lábat mintáz és nagy valószínűséggel idollohoz tartozhatott.²⁰

ones, somewhat contradict this statement.) From the same reason, it is hardly probable that they belonged to idols. I think that they were the feet of zoomorphic vessels, perhaps they came from animal statuettes (Fig. 5). Another possibility is that they were the feet of altars, similarly e.g. to the altars of the Körös culture (Fig. 6). Either solution we accept, the object must have been fairly large according to the measurements of the legs. I do not know exact analogues from the TLP. The feet of the anthropomorphic vessels from Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb and Balatonszentgyörgy¹⁹ are significantly different from the Szob items in their shape, size and definite human character. The closest item we can cite (especially regarding the shorter item in Szob) is a 8.5 cm long leg representation of the Zseliz culture from Nagytapolcsány (Topol'čany, Slovakia), although this one is a human leg and probably belonged to an idol.²⁰

19 BÁNFFY 2003, 3-5., Abb. 3, 4.

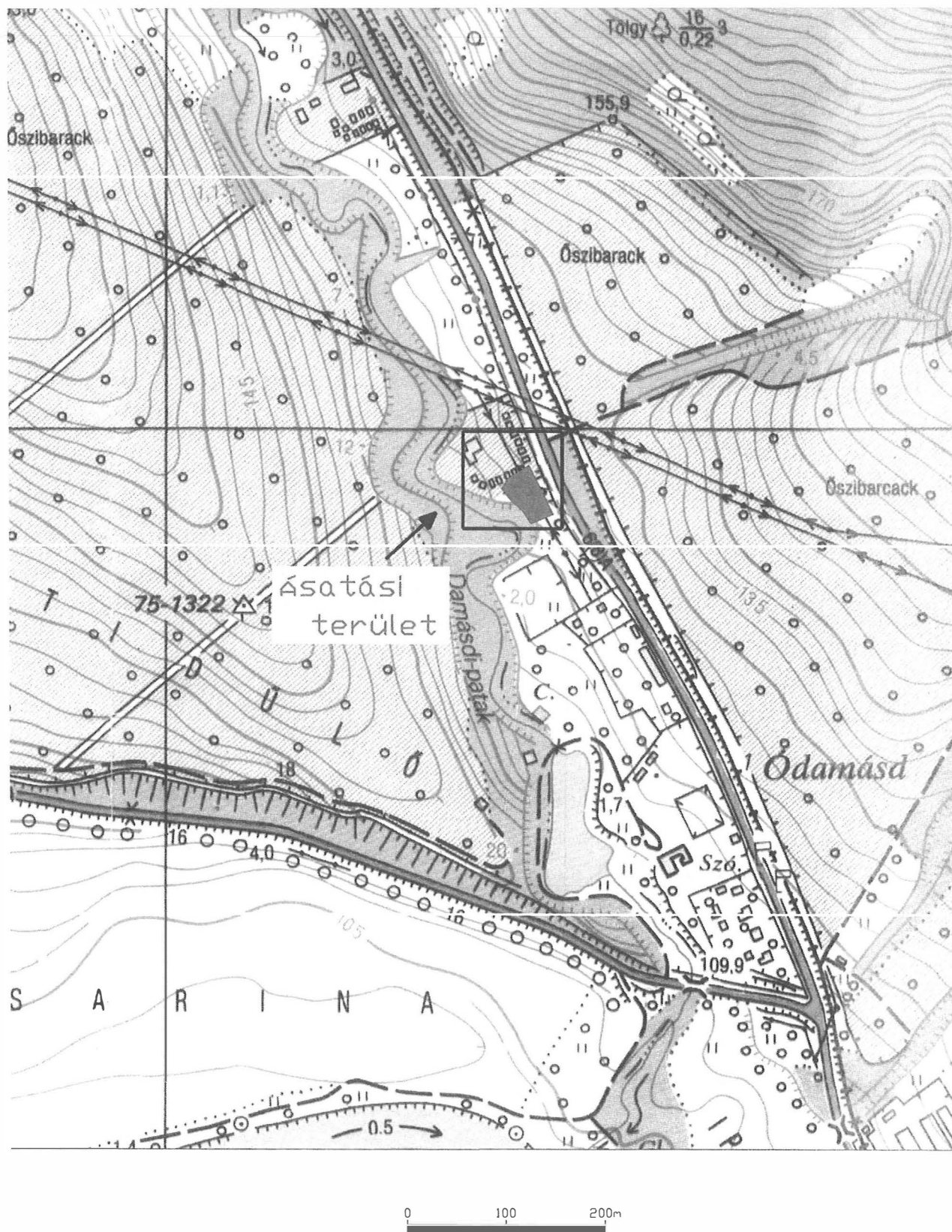
20 WIEDERMANN 1985, 51., Tab VIII: 9. Sajnos a szövegben nincs leírás a tárgyról, csak a rajzát közli a szerző.

19 BÁNFFY 2003, 3-5., Abb. 3, 4

20 WIEDERMANN 1985, 51., Tab VIII: 9. Regrettably, the object is not described in the text, only a drawing is published.

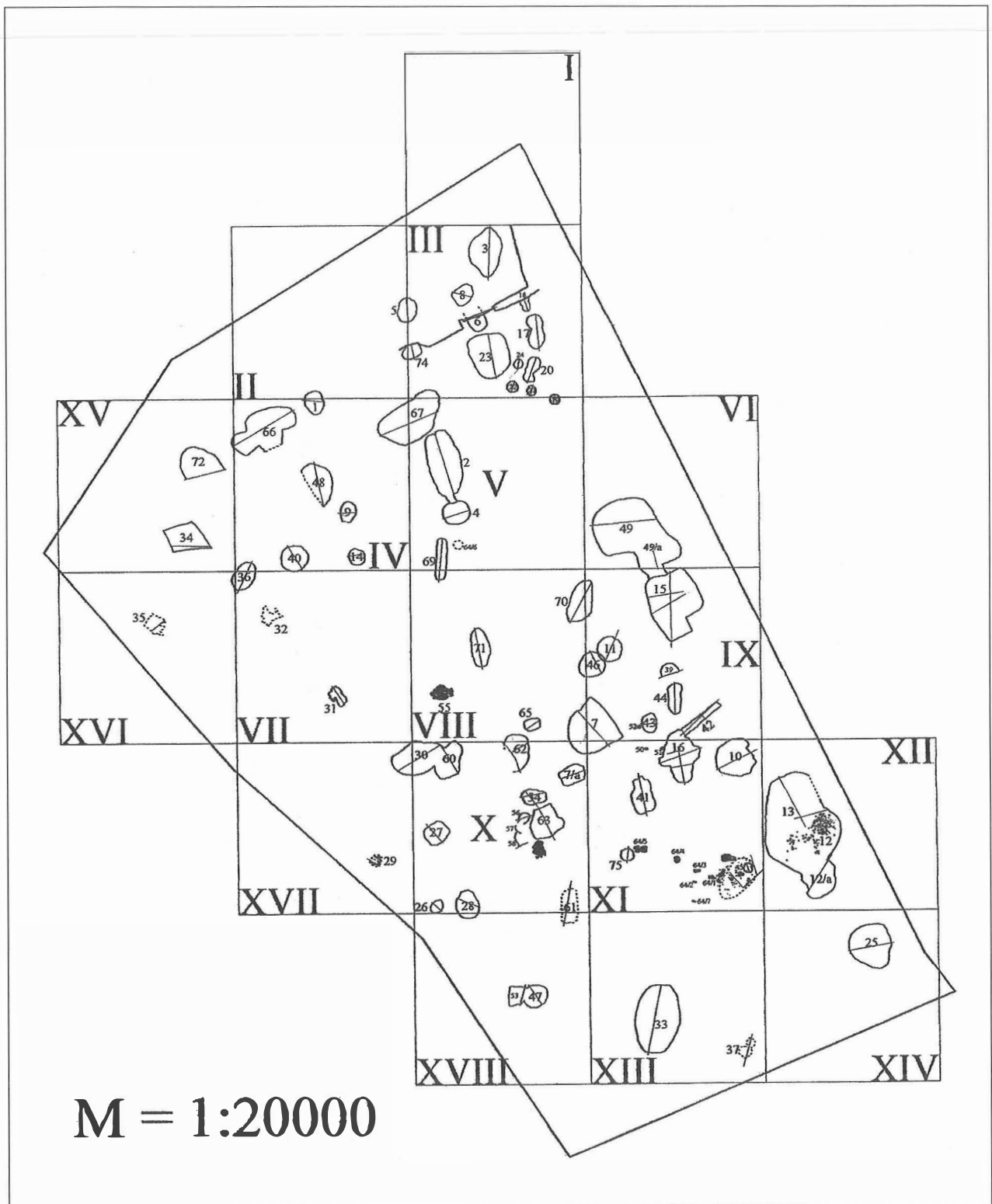
Irodalom • References

- BÁNFFY 2001 BÁNFFY E.: Emberkezes edény a vonaldíszes kultúra kialakulásának idejéből. Zalai Múzeum 10 (2001) 45-52.
- BÁNFFY 2003 BÁNFFY, E.: Die balkanischen und lokalen (?) Wurzeln der Glaubenswelt der mitteleuropäischen Linearbandkeramik-Gruppen. ActaArchHung LIV (2003) 1-25.
- ČIŽMÁŘ-PROCHÁZKOVÁ 1999 ČIŽMÁŘ, Z.-PROCHÁZKOVÁ, P.: Sidliště mladšího stupně kultury s lineární keramikou v Prostějově-Držovicích. In: Otázky neolitu a eneolitu našich krajín - 1998. Materialia Archaeologica Slovaca, Communicationes. Nitra, 1999. 45-69.
- EGRY 2001 EGRY, I.: Preliminary report about a new site of the Transdanubian Linear Pottery Kóny-Barbacs lakeside. RégFüz Ser. I. No. 51. (Bp. 2001) 7-13.
- HORVÁTH-KALICZ 2003 HORVÁTH L. - KALICZ N.: Újkőkori település feltárása Petriventén (Zala megye). In: Régészeti kutatások Magyarországon 2001 (Bp. 2003) 5-29.
- KALICZ 1995 KALICZ, N.: Die Älteste transdanubische (mitteleuropäische) Linienbandkeramik. Aspekte zu Ursprung, Chronologie und Beziehungen. ActaArchHung XLVII (1995) 23-59.
- KALICZ 1998 KALICZ, N.: Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. Archaeolingua, Ser. Minor. Bp. 1998.
- KALICZ-MAKKAY 1977 KALICZ, N. - MAKKAY, J.: Die Linienbandkeramik in der Grossen Ungarischen Tiefebene. StudArch VII. Bp. 1977.
- MAKKAY 1998 MAKKAY, J.: I primi agricoltori dell' Europa sud-orientale e il Neolitico del bacino dei Carpazi. In: Settemila anni fa il primo pane. Udine 1998.
- MRT XIII/2. DINNYÉS I. - KÓVÁRI K. - KVASSAY J. - MIKLÓS Zs. - TETTAMANTI S. - TORMA I.: Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és a váci járás (Pest megye régészeti topográfiája XIII/2 k.). Bp. 1993.
- TICHÝ 1970/71 TICHÝ, R.: Zu einigen neolithischen Kultgegenständen aus Mohelnice. SbČSSA (Brno) 4 (1970/71) 10.
- WIEDERMANN 1985 WIEDERMANN, E.: Archeologické pamiatky topol'čianskeho múzea. Materialia Archaeologica Slovaca VII. Nitra, 1985.

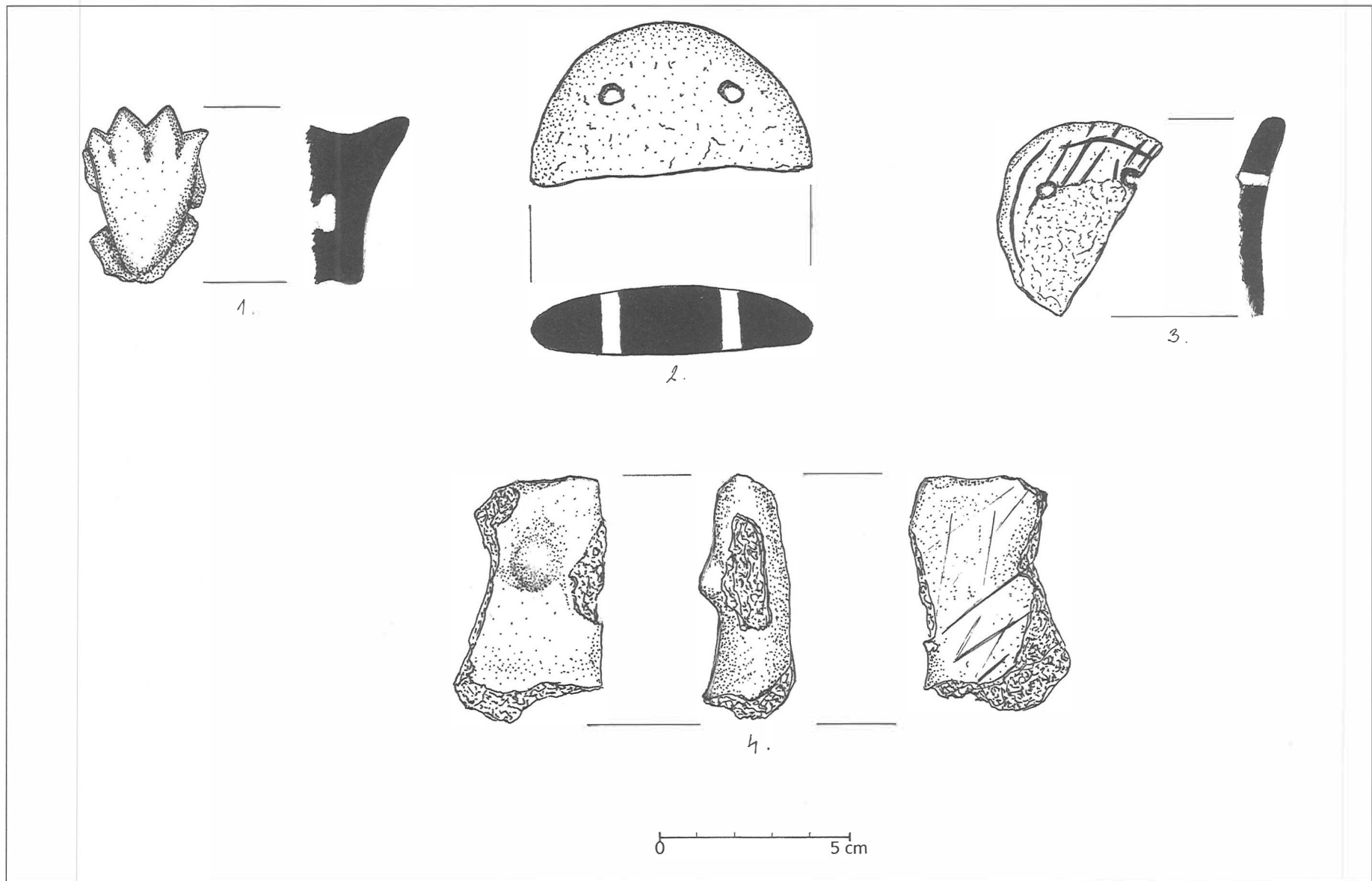
1. kép: Szob, Malomkert. Az ásatás helyszíne

Fig. 1: Szob, Malomkert. The site of the excavation

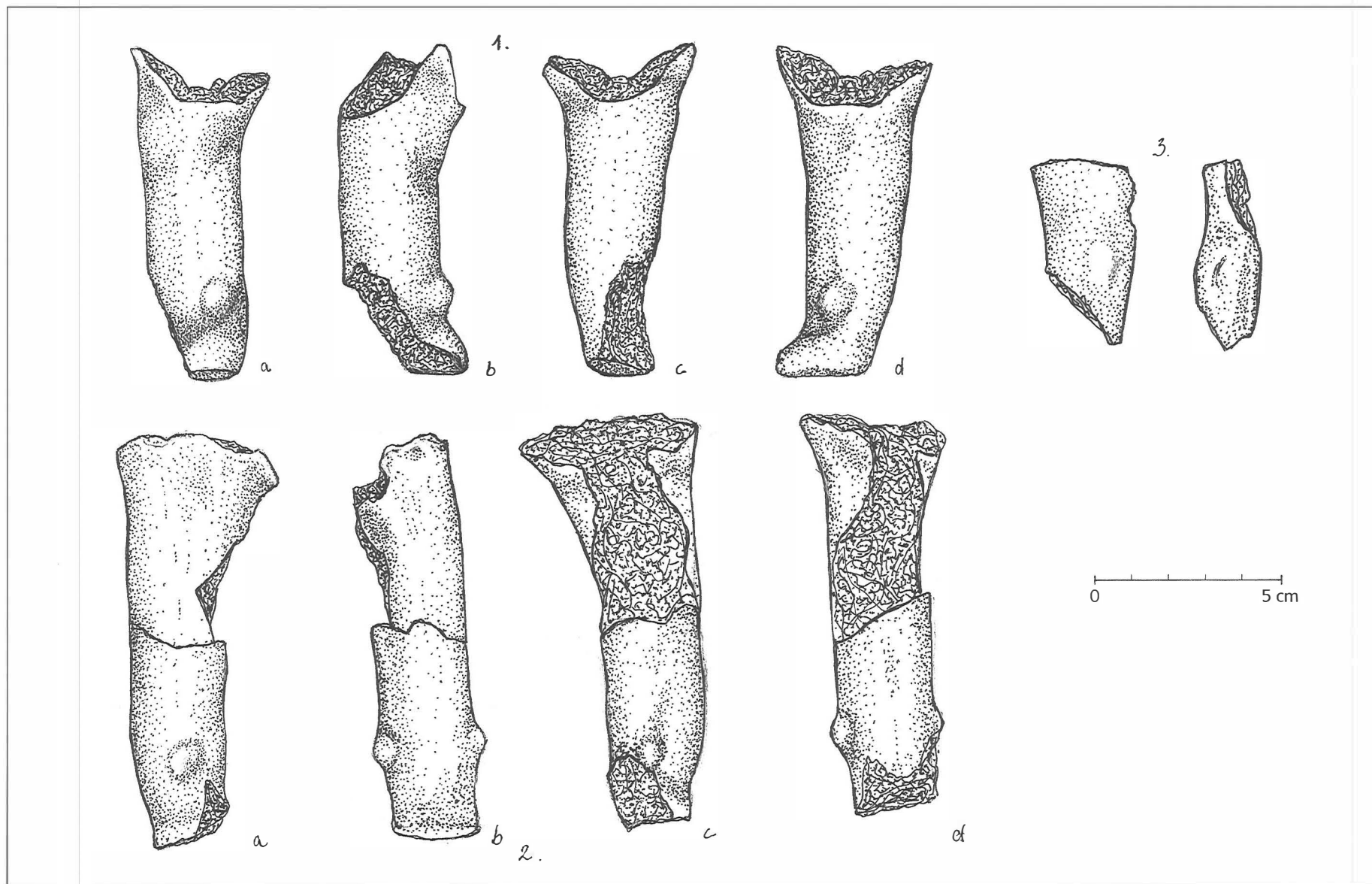
2. kép: Szob, Malomkert. A feltárt terület helyszínrajza

Fig. 2. Szob, Malomkert. The plan of the unearthed territory

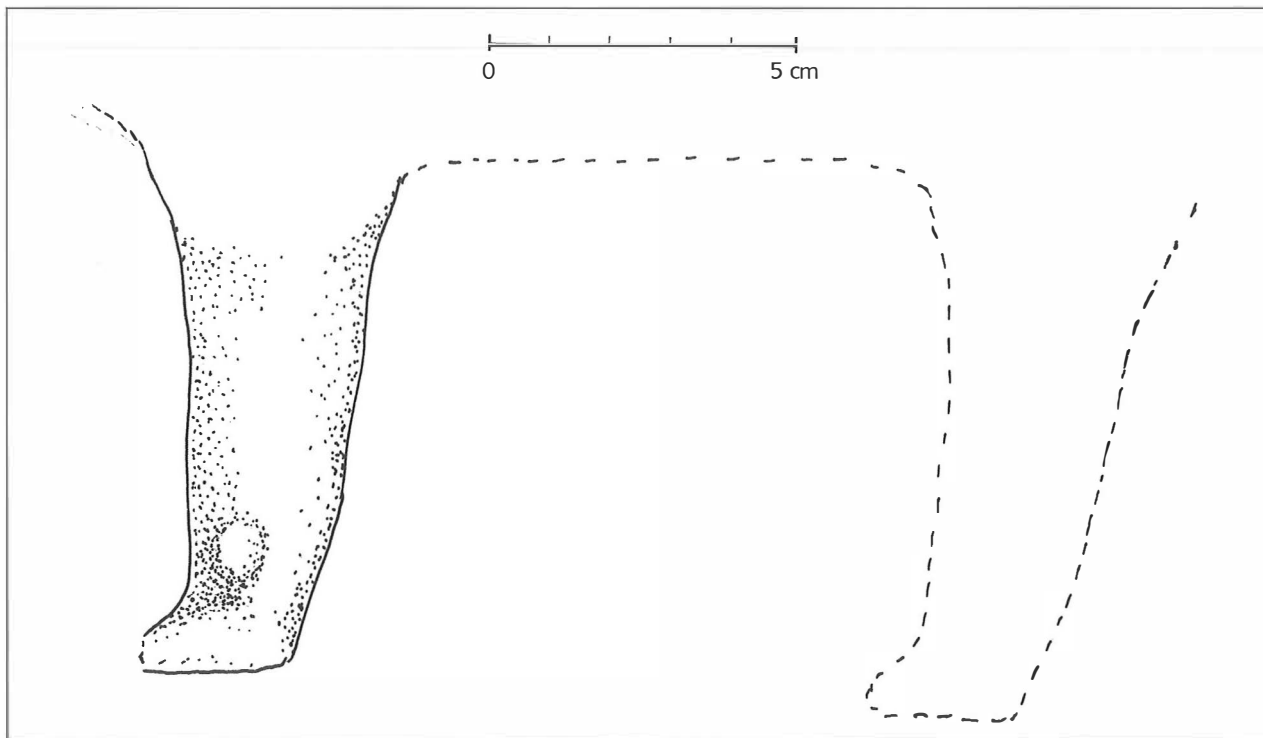
3. kép: Szob, Malomkert. 1: emberkezes fogantyú; 2: agyagcsüngő; 3: agyagcsüngő; 4: idol töredéke

Fig. 3: Szob, Malomkert. 1: human hand-shaped handle; 2: clay pendant; 3: clay pendant; 4: fragment of an idol

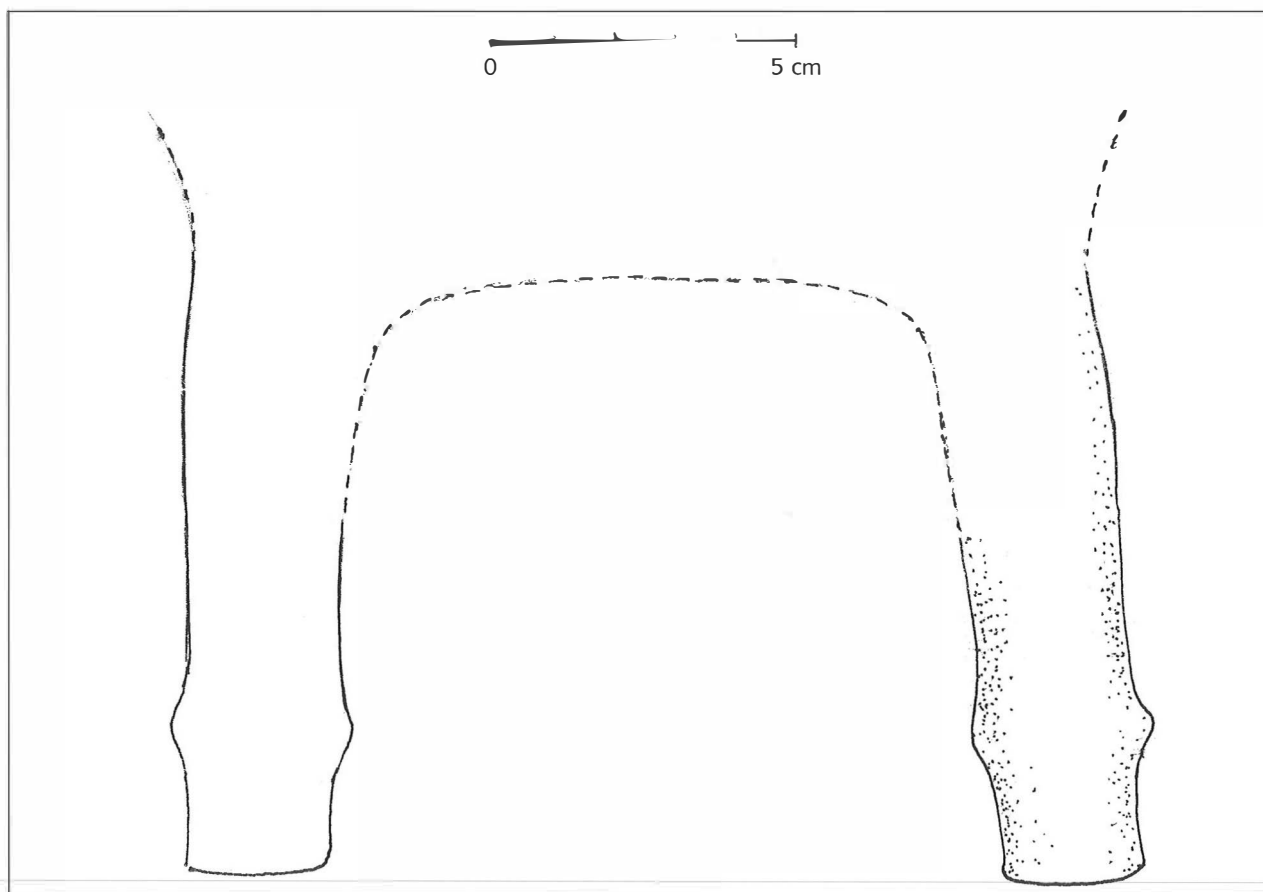
4. kép: Szob, Malomkert. 1-3: láb alakú töredékek

Fig. 4: Szob, Malomkert. 1-3: leg-shaped fragments

5. kép: Szob, Malomkert. Láb alakú töredékek rekonstrukciós kísérlete

Fig. 5: Szob, Malomkert. Reconstruction experiment of leg-shaped fragments

6. kép: Szob, Malomkert. Láb alakú töredékek rekonstrukciós kísérlete

Fig. 6: Szob, Malomkert. Reconstruction experiment of leg-shaped fragments

Oross Krisztián

Újkőkori telep kutatások Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő lelőhelyen 2000–2003 között

Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő lelőhelyen 2000 és 2003 között négy ásatási idény során a jelentős középkori emlékek és több más korszak objektumai mellett egy kiterjedt újkőkori település is napvilágot látott. Az ásatásokról az elmúlt három évben több kisebb-nagyobb terjedelmű jelentés és előzetes tanulmány készült. Ezekben a publikációkban szerepelnek olyan információk is, melyek a végleges dokumentáció elkészítése és az ásatási eredmények feldolgozásának megkezdése után pontosításra, illetve korrekcióra szorulnak. Akad olyan közlemény, amelynek nem az egyeztetett, végső szövegváltozata került nyomdába. Alábbi írásunkban a balatonszárszói újkőkori telep kutatások rövid összefoglalása mellett ezekre a problémákra is rá szeretnénk világítani.

A Kis-erdei-dűlő az újkori Balatonszárszó községtől délkeletre található, egy emberi megtelepedésre különösen alkalmas platón. A terület északi irányban enyhe, 3–4%-os lejtővel éri el a tóparti kisebb dombokat. Déli, keleti és nyugati irányban 15–22 m mély völgyek határolják, kivételes védeettséget biztosítva az ott élőknek. A völgyeken túl erdőkkel borított domboldalak emelkednek. A lelőhely feltárt részei 2–2,5 km távolságra vannak a Balaton déli partvonalától, 145 és 160 m közötti tengerszint feletti magasságban.

Az épülő M7 autópálya nyomvonalának régészeti ásatásait megelőző terepbejárásokat a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának munkatársai végezték el. Balatonszárszó határában a középkori Szárszó község egykori templomának helye pontosan ismert volt. A környező földeken folytatott felszíni gyűjtések során azonban csak néhány jellegtelen őskori kerámiatöredék és kőpenge került elő, így jelentős őskori lelőhelyre az előzetes információk alapján nem lehetett számítani.

Az MTA Régészeti Intézetének megelőző feltárásai 2000 őszén kezdődtek Belényesi Károly vezetésével. Az ásatás célja a már említett ismereteknek megfelelően a középkori templom környezetének feltárása volt. A középkori telepjelenségek és sírok mellett azonban több újkőkori gödör is előkerült, a dunántúli középső neolitikumra jellemző díszített kerámiával és állatplasztikával, továbbá egy zsugorított temetkezéssel. Nyilvánvalóvá vált, hogy a lelőhelyen az őskori régészeti jelenségeket egy 40 és 100 cm között változó vastagságú vörösbarna erdőtalajréteg fedi. A megfigyelt rétegtani jelenségnek tudható be a felszíni leletek hiánya, de egyúttal ez a talajréteg védte meg az őskori telepjelenségeket a későbbi bolygatásoktól.

A középkori emlékek feltárása mellett 2001 tavaszán nagy felületen kezdtük kutatni az újkőkori települést (2. kép). Ez év november végéig 24 oszlopszerkeze-

Krisztián Oross

Neolithic settlement investigations at the Balatonszárszó, Kis-erdei- dűlő site between 2000 and 2003

An extensive Neolithic settlement was unearthed, beside significant medieval remains and the features of a series of other periods, at the Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő site in four excavation seasons between 2000 and 2003. A number of shorter and longer reports and preliminary studies were published about the excavations in the past three years. These publications contain pieces of information that need to be corrected or made more exact after the accomplishment of the final documentation and the start of the elaboration of the excavation results. In the case of one of the publications, the printed text was not the final, corrected version. In the followings the investigation of the Neolithic settlement of Balatonszárszó will be summed up and we will also point out the above mentioned problems.

Kis-erdei-dűlő can be found south-east of Balatonszárszó village on a plateau, which seems especially suitable for human occupation. The territory reaches the lower hills along the lake with a mild slope of 3–4%. Fifteen – twenty-two m deep valleys border it in the south, the east and the west providing an exceptional defence system to the inhabitants. Hills covered with forests rise beyond the valleys. The unearthed parts of the site lie 2–2.5 km from the southern beach of Lake Balaton in an altitude of 145 to 160 m above the sea level.

The archaeologists of the Directorate of the Museums of Somogy county conducted field walkings before the investment-led archaeological excavations in the track of highway M7. The exact place of the church of the medieval Szárszó village was already known in the fields of Balatonszárszó. The surface collections in the neighbouring fields resulted, however, only a few uninformative prehistoric sherds and stone flakes, thus the preliminary data did not suggest the existence of a significant prehistoric settlement.

The investment-led excavations of the Archaeological Institute of the HAS started in 2000 led by Károly Belényesi. The purpose of the excavation was the uncovering of the environment of the medieval church according to the above-described circumstances. Beside the medieval settlement features and graves, however, a number of prehistoric pits were also uncovered. They contained the characteristic decorated ceramics, animal plastics and a crouched burial of the Transdanubian Middle Neolithic. It became evident that the prehistoric archaeological phenomena are covered with a reddish brown forest soil in a thickness of 40 to 100 cm. The observed sedimentological setting explains the lack of finds on the surface and this soil layer preserved the prehistoric settlement features from later disturbances.

tes neolit épület maradványait tártuk fel. A házak szerkezete megegyezett a Közép-európai vonaldíszes kerámia számos lelőhelyéről ismert házak szerkezetével. Az épületek belsejében három párhuzamos oszlopsor futott. Egyes házak feltárásakor két további cölöplyuk-sor nyomait is megfigyeltük, ez utóbbiak a házak hosszanti falait jelezték. A hosszanti falsíkok külső oldalán megtaláltuk a vonaldíszes kultúrkör házáira szintén általánosan jellemző, a német terminológia által „Längsgrube”-nak nevezett árkokat. A kutatott terület déli határán feltártuk egy újkőkori árok részletét is, három bejárattal. Az árokban sajátos oszlopszerkezet nyomait figyeltük meg.

A neolit település hulladékgödreiből 16 további újkőkori temetkezés került elő. A halottakat rendszerint a gödrök legfelső rétegében ledöngöléssel kialakított felszínre fektették, zsugorított testtartásban. Rétegtani helyzetük miatt a munkagépek több csontvázat is megsértettek. Egy csontvázat egy szokatlanul mély hulladékgödör legalsó rétegében tártunk fel, a nyújtott testhelyzetű halottat minden bizonnyal bedobták a gödörbe. Kiemelkedő jelentőségű a két díszített kerámiaedénnyel és egy kőbaltával elhantolt férfi és a spondylus ékszerrel eltemetett gyermek sírja.

A telep és a temetkezések emlékanyagában együtt fordultak elő a dunántúli vonaldíszes kerámia keszthelyi csoportjának és a zselizi kultúrának a kerámialelei. Gyakoriak voltak a vörös festésű edénytöredékek. A zselizi típusú leletek között azonban nem volt általános a korábban megemlített polikróm (vörös-sárga) festett kerámia, noha találtunk néhány ilyen töredéket is.¹ Különleges díszítés a vonaldíszekbe berakott gyöngyökös magvak sora, amely korábban tévesen kagylóberakás-ként is szerepelt.² A 2000–2001 években folytatott feltárásokról elsőként publikált jelentésünkben mellékeljük a lelőhely térképét is, egy sajnálatos hiba folytán azonban írásunkban egy, az ásatás 2002. kora nyári állapotát tükröző térképváltozatot jelent meg.³

Az autópálya balatonszárszói csomópontjának tervei a feltárások ideje alatt jelentős változásokon mentek keresztül, ennek következtében az építkezések által veszélyeztetett terület nagysága a plató keleti részén jelentősen megnőtt. E módosítások tették szükségessé a kutatások folytatását 2002-ben. Célunk ekkor a középső neolit település veszélyeztetett részének teljes feltárása volt. A 2002. évi ásatási terület legnagyobb része a 2001. évben kutatott felület és a plató keleti pereme között fekszik. Az ásatás folyamán késő őszig teljesen feltártuk az autópálya céljára kisajátított terület délkeleti részét, egy további kisebb felületet a plató nyugati peremén, valamint egy 25 m széles területsávot az építési terület északkeleti részén.

Beside the excavation of the medieval finds, we started to investigate the Neolithic settlement on a large surface in the spring of 2001 (Fig. 2). The remains of 24 post-structure Neolithic buildings were uncovered until the end of November that year. The structure of the houses matched that of the houses described from countless sites of the Central-European Linear Pottery culture. Three parallel rows of posts ran within the houses. We observed the traces of two more posthole rows during the excavation of certain houses, which indicted the longitudinal walls of the houses. We found the trenches characteristic of the houses of the Linear Pottery entity, which the German terminology calls “Längsgrube”, outside these longitudinal walls. On the southern border of the investigated territory we uncovered a fragment of a Neolithic ditch with three entrances. The traces of a specific post structure were observed in the ditch.

Sixteen more Neolithic burials were found in the refuse pits of the Neolithic settlement. The dead bodies were usually laid in a crouched position on a rammed surface in the uppermost layer of the pits. The machines damaged a number of skeletons because of this stratigraphical position. We found one of the skeletons in the lowermost layer of an unusually deep pit. The dead, lying in an extended position, was most probably thrown into the pit. A man buried with two decorated clay vessels and a stone axe and the grave of a child who was buried with Spondylus jewellery were the most prominent finds.

The ceramic finds of the Keszthely group and the Zseliz culture of the Transdanubian Linear Pottery entity occurred together in the materials of the settlement and the burials. Vessel fragments with red painting were frequently found. The earlier mentioned polychromatic (red-and-yellow) painted ceramics was, however, not common in the Zseliz type material although its was represented by a few fragments.¹ The row of pearl millet seeds inserted in the linear ornaments, which was mistakenly described as a shell inlay, is a special ornamental solution.² A map was attached to the first report on the excavations of 2000–2001, but due to a regrettably mistake, the map in the publication was a version that reflected the situation in the early summer of 2002.³

The plans of the Balatonszárszó junction of the highway were significantly modified during the excavations, thus the territory endangered by the construction got significantly increased in the eastern part of the plateau. These modifications necessitated the continuation of the investigations in 2002. This time the purpose was the complete excavation of the endangered part of the Middle Neolithic settlement. The largest part of the excavation territory of 2002 was situated between the

1 BELÉNYESY 2003, 139.

2 BELÉNYESY 2003, 139.

3 BELÉNYESY–MARTON–OROSS 2002

1 BELÉNYESY 2003, 139

2 BELÉNYESY 2003, 139

3 BELÉNYESY–MARTON–OROSS 2002

lésterületet alkotott, soros elrendezésű házcsoportokkal. További 6 ház ezektől északra, egymástól nagy távolságban helyezkedett el: 3 épület a feltárt felület északkeleti részén, a dunántúli vonaldíszes kerámia korai fázisát reprezentáló objektumok környezetében, 3 ház – köztük az alapárkos neolit épület – pedig az északkeleti csoport és a nagy déli településterület között. A házak hossza 7 és 25 m, szélességük 6 és 7,5 m között változott. Az épületek szélessége természetesen csak azokban az esetekben volt mérhető, ahol a külső, a házfalakat képező oszlopsorok nyomait is megtaláltuk. Egyes korábbi jelentésekben a házak szélességeként 8–10 m illetve 8–12 m közötti érték szerepel, ez azonban a házakat kísérő hosszanti árkok távolságát jelenti.⁴ A házak tájolása egy kivétellel ÉÉNy–DDK-i volt. Az általánostól eltérő tájolású ház a plató keleti szélén a földrajzi képződmény pereméhez igazodott. A balatonszárszói ásátásokat megelőzően csak Mosonszentmiklós, Egyéni földek lelőhelyen került elő olyan, a dunántúli vonaldíszes kerámia időszakában létezett település, ahol a településszerkezet is tanulmányozható volt. Mosonszentmiklóson 20 épületet sikerült feltárni.⁵ A Dunántúllal közvetlenül határos területeken a szlovákiai Párkányból (Štúrovo)⁶ és Pozsonysárfőről (Blatné), továbbá az ausztriai Sopronnyékről (Neckenmarkt)⁸ és Brunn am Gebirge⁹ lelőhelyről ismerjük nagyobb számban a vonaldíszes kultúrkör házeit.

Balatonszárszón a neolit sáncárokhoz közel 160 m hosszú szakaszát tudtuk feltárni (4. kép). Az árkot – mely korábbi jelentésünkben pontatlanul „sánc” meghatározással is szerepelt¹⁰ – az ásati területen négy teljes egészében feltárt bejárat szakította meg. Egy további bejáratnak csak a keleti oldala esett a kutatott felületre, de amennyiben az árok szerkezetében ezen a ponton nem következett be lényegi változás, úgy itt is a fent említettekhez hasonló bejáratról számolhatunk. Az árok alakja a feltárt részletek alapján ovális lehetett, az árkon belül fekvő területnek azonban csak elenyésző részét tudtuk megfigyelni. Hasonló, a dunántúli vonaldíszes kerámiához köthető árok részlete ismert a magyarországi Becsehelyről¹¹, a szomszédos Ausztriában pedig Asparn an der Zaya¹² lelőhelyen tárták fel a vonaldíszes kultúrkör nagyméretű árkát.

Az újkőkori településen 43 neolit temetkezést találtunk, melyek véletlenszerűen helyezkedtek el a házak közötti objektumokban (5. kép). Egyes halottak az épületektől távolabb található hulladékgödörökben feküdtek. A településtől elkülönült esetleges temetőnek nem bukantunk a nyomára.

A territory of 116 826 m² was unearthed at the Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő site during the four years of the excavations (Fig. 1). The features of the Neolithic settlement fragment occupied a territory of about 10–11 ha. On the same surface the features of the Balaton-Lasinja culture, Avar settlement phenomena and a number of medieval trenches were uncovered beside the Neolithic settlement phenomena. The site was investigated in an east-west direction to the edges of the plateau. The borders of the prehistoric settlement, however, were not reached either in the north or in the south. The traces of 45 post-structure buildings of the Transdanubian Linear Pottery culture were found. The 39 buildings of the Neolithic village compose a coherent settlement surface with groups of houses arranged in rows. Six more houses were situated north of them at a great distance from each other: three buildings were found in the north-eastern part of the unearthed territory in the environs of features representing the early phase of the Transdanubian Linear Pottery culture. Three houses, among them the Neolithic building with the foundation trench, were found between the north-eastern group and the large southern settlement area. The length of the houses ranged between 7 m and 25 m, the width between 6 m and 7.5 m. The width of the buildings could only be measured where the traces of the exterior post rows that indicated the walls of the houses were found. In some of the former reports 8–10 m and 8–12 m were mentioned as the width of the houses. This measurement, however, indicates the distances between the longitudinal trenches running along the houses.⁴ All the houses except one had a NNW-SSE orientation. The house of a different orientation stood on the eastern edge of the plateau and it was adjusted to the edge of the geographical formation. Until the excavation of the Balatonszárszó site, the only settlement from the Transdanubian Linear Pottery culture where the settlement structure could be studied was uncovered at Mosonszentmiklós, Egyéni földek. At Mosonszentmiklós 20 buildings were uncovered.⁵ Larger numbers of houses are known from the Linear Pottery entity from the territory neighbouring Transdanubia from Štúrovo (Párkány)⁶ and Blatné (Pozsonysárfő)⁷ in Slovakia, and from Neckenmarkt (Sopronnyék)⁸ and Brunn am Gebirge⁹ in Austria.

An about 160 m long stretch of the Neolithic ditch was unearthed at Balatonszárszó (Fig. 4). The ditch, which was incorrectly described as a trench and a rampart in a former report¹⁰ was interrupted by four en-

4 BELÉNYESY-MARTON-OROSS 2002, 9; BELÉNYESY 2003, 139.

5 EGRY 2003

6 PAVÚK 1994

7 PAVÚK 1980

8 LENNEIS-LÜNING 2001

9 STADLER 1999

10 OROSS 2004

11 KALICZ 1983–84, 272–273, Taf. 2.

12 WINDL 1990

4 BELÉNYESY-MARTON-OROSS 2002, 9; BELÉNYESY 2003, 139

5 EGRY 2003

6 PAVÚK 1994

7 PAVÚK 1980

8 LENNEIS-LÜNING 2001

9 STADLER 1999

10 OROSS 2004

A Kis-erdei-dűlőben feltárt újkőkori település régészeti jelenségeinek és leletanyagának részletes elemzése nyomán kivételesen összetett kép vázolható fel egy dunántúli középső neolitikus faluközösség életéről. A balatonszárszói ásatásokat 2000–2001-ben Belényesy Károly, 2002. és 2003. években Oross Krisztián vezette, az újkőkori feltárások irányításában hosszabb-rövidebb ideig Fábián Szilvia, Horváth Tünde, Marton Tibor, Osztás Anett és Sófalvi András régészek vettek részt, továbbá Löffler Zsuzsanna régészhallgató segítségével támaszkodhattunk. A geodéziai munkákat Viemann Zsolt földmérő mérnök vezette. Szabó Zoltán technikus minden évben jelen volt a lelőhelyen folyó munkálatok során.

tirely unearthed entrances in the excavation territory. Only the eastern side of a fifth entrance fell within the investigated surface. If the structure of the ditch was not significantly changed at this point, this entrance was the same as the other four ones. The bottom of the ditch must have been oval according to the unearthed sections but only a very small part of the area inside the ditch could be observed. A similar ditch fragment, also from the Transdanubian Linear Pottery culture, is known in Hungary from Becsehely,¹¹ while a large ditch of the Linear Pottery entity was unearthed at the Asparn an der Zaya¹² site in Austria.

Forty-three Neolithic burials were found in the Neolithic settlement, which were randomly distributed in the features between the houses (Fig. 5). Some dead bodies lay in refuse pits farther from the buildings. We could find no trace of a cemetery separated from the settlement.

An exceptionally complex picture can be drawn of the life of a Transdanubian Neolithic rural community from the detailed analysis of the archaeological phenomena and finds of the Neolithic settlement uncovered at Kis-erdei-dűlő. The excavations at Balatonszárszó were led by Károly Belényesy in 2000 and 2001 and by Krisztián Oross in 2002 and 2003. Szilvia Fábián, Tünde Horváth, Tibor Marton, Anett Osztás and András Sófalvi archaeologists took part in the direction of the Neolithic excavations for shorter or longer periods and we could rely on Zsuzsanna Löffler archaeology student's help. Zsolt Viemann geodetic engineer was responsible of the geodetic surveys. Zoltán Szabó technician was present at the excavations every year.

¹¹ KALICZ 1983–84, 272–273, Taf. 2.

¹² WINDL 1990

Irodalom • *References*

- BELÉNYESY 2003 BELÉNYESY K.: Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2001. Budapest, 2003, 139.
- BELÉNYESY–MARTON–
OROSS 2002 BELÉNYESY K. – MARTON T. – OROSS K.: Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő. In: Honti Sz. – Belényesy K. – Gallina Zs. – Kiss V. – Kulcsár G. – Marton T. – Nagy Á. – Németh P. G. – Oross K. – Sebők K. – Somogyi K.: A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszán 2000–2001-ben végzett megelőző régészeti feltárások. Előzetes jelentés II (Rescue excavations in 2000–2001 on the Planned Route of the M7 Motorway in Somogy County. Preliminary Report II). SMK 15 (2002) 9–15.
- EGRY 2003 EGRY I.: Egy újkőkori falu a Dunántúlon: Mosonszentmiklós-Egyéni földek. In: Zs. Visy (Gen.ed.): Magyar régészet az ezredfordulón. Budapest 2003, 104–106.
- KALICZ 1983–84 KALICZ, N.: Übersicht über den Forschungsstand der Entwicklung der Lengyel-Kultur und die ältesten „Wehranlagen“ in Ungarn. MÖAG 33–34 (1983–84) 271–293.
- LENNEIS–LÜNING 2001 LENNEIS, E. – LÜNING, J.: Die bandkeramischen Siedlungen von Neckenmarkt und Strögen. Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 82. Bonn, 2001.
- OROSS 2004 OROSS K.: Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002. Budapest, 2004, 177.
- PAVÚK 1980 PAVÚK, J.: Výskum neolitického sídliska v Blatnom. AVANS 1979. Nitra 1980, 206–211.
- PAVÚK 1994 PAVÚK, J.: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearbandkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994.
- STADLER 1999 STADLER, P.: Die älterlinearbandkeramische Fundstelle von Brunn am Gebirge, Flur Wolfholz (5620–5200 v. Chr.). Ausstellung in Brunn im August 1999.
- WINDL 1990 WINDL, H. J.: Grabungen in einem Siedlungsareal der Linearbandkeramik in Asparn/Zaya, BH Mistelbach, Niederösterreich. ZalaiMúz 2 (1990) 19–21.

1. kép: Balatonszárszó, Kis-erdei dűlő. A lelőhely áttekintő térképe (Viemann Zsolt)

Fig. 1: Balatonszárszó, Kis-erdei dűlő. Complex map of the site (Zsolt Viemann)

2. kép: Légi felvétel az ásatásról 2001 nyarán

Fig. 2: Aerial photo of the excavation in the summer of 2001

3. kép: A 28. számú újkőkori épület

Fig. 3: Neolithic building no. 28

4. kép: A neolitik sáncárok részlete

Fig. 4: Detail of the Neolithic trench

5. kép: A B-3571 gödörben megtalált három újkőkori temetkezés (S-773, S-774, S-775)

Fig. 5: Three Neolithic burials (S-773, S-774, S-775) found in pit no. B-3571

Horváth László András – Reményi László
– Tóth Anikó

Régészeti kutatások az M0 autóút bővítése kapcsán¹

*Biatorbágy, Hosszúrétek (M0 PM 016.
lelőhely)*

A lelőhely Biatorbágy határában, a Hosszúréti-patak egyik oldalága mellett emelkedő lankás domboldalon fekszik (1. kép).² A területen az autópálya építését megelőzően 1991-ben Endrődi Anna és Vadász Éva végeztek megelőző feltárást, ennek során viszonylag nagyobb területen rendkívül szórta kerültek elő kora bronzkori (makói kultúra), illetve kora vaskori (HC) gödrök.³

Az autópálya bővítését megelőző feltárásunk területét az 1991-ben feltárt területtől délre jelöltük ki, közvetlenül a Hosszúréti-patak egyik oldalágát képező kis, nyugat felől érkező patak partján.

A feltárást során kiderült, hogy az egykori őskori felszín erőteljesen a patak felé lejt, ezt jól jelzi, hogy míg a patak mellett az őskori kultúrteleg, és az ezt fedő humuszréteg vastagsága elérte a 3 métert, addig a pataktól távolodva, a dombtetőn, a sárga altalajra már csak kb. 50 cm vastag humuszréteg települt.

A patak irányába dél felé és a Törökbálinti-tó felé keleti irányba lejtő dombhat déli részén, az újkőkori vonaldíszes kerámia kultúrájának egyrétegű településének részletét tártuk fel. A leletek és objektumok koncentrációja a patak mentén egy kb. 80 méteres sávban volt a legnagyobb, a lelőhely intenzitása észak felé erősen csökkent, a feltárást északi határánál már csak szórványosan kerültek elő újkőkori objektumok, azaz a neolitik település a patak mentén húzódott K-NY-i irányban a lankás domb déli oldalán.

Az előkerült objektumok többsége szabálytalan alakú agyagkitermelő- és hulladékgyöngy volt. Ezekon kívül öt szabadtéri tűzhely (3. kép 3.), néhány nagyobb élelemtároló gödör (3. kép 1-2.) nagy mennyiségű gabonamaradvánnyal, és egy mély, a patakkal párhuzamosan futó árok is előkerült (2. kép 1-2.). Ez utóbbiban a megfigyelt szögletes faszenes-hamus foltok valamilyen falkonstrukcióra (esetleg hídra) utalnak (2. kép 3-5.). A telepen, bár több helyen megfigyeltünk sorokba rendeződő cölöplyukakat, ezekből nem lehetett a vonaldíszes

László András Horváth – László Reményi
– Anikó Tóth

Archaeological excavations preceding the widening of highway M0¹

Biatorbágy, Hosszúrétek (site M0 PM 016)

The site can be found on a mild hillside at a side-branch of Hosszúréti Stream at Biatorbágy (Fig. 1).² Anna Endrődi and Éva Vadász conducted excavations preceding the construction of the highway in 1991. They found Early Bronze Age (Makó culture) and Early Iron Age (HC) pits scattered on a relatively large territory.³

The territory of the present excavation preceding the widening of the highway lies south of the excavation area of 1991 on the bank of a small stream, a side-branch of the Hosszúréti stream, which arrives from the west.

The excavation revealed that the prehistoric floor level had strongly sloped toward the stream, which was proved by the fact that the thickness of the prehistoric culture-bearing layer and the overlying humus layer was 3 m at the stream, while only an approximately 50 cm thick humus layer was deposited on the yellow subsoil on the hilltop farther from the stream.

The fragment of a single-layer settlement of the Neolithic Linear Pottery culture was uncovered in the southern part of the hillside, which sloped southward toward the stream and eastward toward the Törökbálinti lake. The finds and the features showed the densest concentration in a zone measuring about 80 m along the stream. The intensity of the site abruptly decreased northwards and only scattered Neolithic features appeared at the northern border of the excavation territory. It means that the Neolithic settlement extended in an E-W direction along the stream on the southern side of the mild hillside.

The majority of the uncovered features were irregular clay and refuse pits. Besides we unearthed five outdoor hearths (Fig. 3. 3), a few larger storage pits (Fig. 3. 1-2) with a large quantity of cereals and a deep trench, which ran parallel to the stream (Fig. 2. 1-2). The angular spots of charcoal and ash observed in the latter feature imply some kind of a wooden construction (perhaps a bridge) (Fig. 2. 3-5). We observed postholes arranged in rows in the settlement, yet they were not

1 Az M0 autóút M1-M5 közötti szakaszának 2003-as feltárástól négy lelőhely régészeti kutatását ismerteti ez a beszámoló. Biatorbágy-Hosszúrétek, Biatorbágy-Tyúkberek és Törökbálint-Kukoricadűlő őskori eredményeit Reményi L. foglalta össze. Reményi L. és Tóth A. ismerteti Biatorbágy-Hosszúrétek avar temetőrészletét. Horváth L. A. pedig Törökbálint-Dulácska további kutatásáról számol be.

2 REMÉNYI-TÓTH 2004

3 BTM Adattár: 1681-92, 1682-92.

1 The present report describes the archaeological investigations of four sites uncovered on highway M0 in 2003 in the stretch between M1 and M5. I. Reményi summed up the prehistoric results of sites Biatorbágy-Hosszúrétek, Biatorbágy-Tyúkberek and Törökbálint-Kukoricadűlő. L. Reményi and A. Tóth described the Avar cemetery fragment at Biatorbágy-Hosszúrétek, while L. A. Horváth reported about the excavation of Törökbálint-Dulácska.

2 REMÉNYI-TÓTH 2004

3 BTM Archives: 1681-92, 1682-92

kultúra ismert cölöpszerkezetes lakóházait rekonstruálni. Előkerült azonban két négyszögletes alaprajzú, padkás gödör közepén és a padkán cölöplyukakkal, ezek alján az agyag keményre tömörödött (4. kép). A két objektumot feltehetően félig földbe mélyített, cölöpszerkezetes épületként rekonstruálhatjuk, hasonló félig földbe mélyített építmény nemrégiben a középső rézkor időszakából vált ismertté.⁴

A település déli oldalán (a patak partján) egy vastag, nagy mennyiségű kerámiával kevert paticsréteg alatt nagyobb mennyiségű festett kerámia és állatsont között egy emberi koponya darabjait találtuk meg (3. kép 4.). A telep másik szélén egy ovális, hengeres falú gödörben egy oldalára fektetett, erősen hiányos emberi vázat találtunk, koponyája alatt őrlőkővel (3. kép 5). A telep középső részén egy nagyobb, hengeres falú gödör alján három ép edényt találtunk, ezek egyike peremével lefelé fordítva állt (5. kép 1.). A három edényen (5. kép 2–4.) kívül a gödörből más lelet nem került elő, az objektumot – elsősorban a szájjal lefelé fordított edény miatt – kultuszgödörként interpretálhatjuk.

A telepen előkerült leletanyagban a vonaldíszes kerámia korai időszakának emlékényaga is megtalálható, így erre az időszakra datálhatók a kultuszgödör edényei is. A leletanyag túlnyomó része azonban a kottafejes és a zselízi időszakra datálható. Ez utóbbi időszakba sorolható a lelőhelyen előkerült két festett arcsodény-töredék is (6. kép 5.). Az edénytípus a zselízi kultúra területén széles körben elterjedt,⁵ így lelőhelyünk közvetlen közelében fekvő lelőhelyeken (Biatorbágy, Tyúkberek; Törökbálint, Dulácska) több változata is előkerült.⁶

A lelőhelyen nagy mennyiségű, változatos formájú kőeszköz került elő (6. kép 8–12.), külön érdekesség a fúrás közben eltört félkész kőbalta (6. kép 11.).

A területen a Kr. e. 3. évezred középső harmadában a makói kultúra népessége létesített a kultúrára jellemző⁷ erősen szórt szerkezetű települést: viszonylag nagy területen néhány hengeres falú hulladékgödör jelezte ezt a kronológiai horizontot. A bemutatott fazék (6. kép 13.) a kultúra kedvelt tárgy típusa.⁸ A kora bronzkori telep az 1991-es feltárások tanúsága szerint észak felé folytatódott, de a telep ebben az irányban sem volt intenzívebb. Ugyancsak a korábban előkerült kora vaskori teleprészlethez kapcsolható az ásás során előkerült egyetlen kora vaskori gödör.

A lelőhelyet egymást merőlegesen keresztező árkok osztják több részre, több helyen megfigyelhető volt, hogy az árkok kőrákások kísérik. Az árkok betöltéséből néhány tegulatöredék és egy római kori kerámiatöredék került elő. Az árokrendszer valószínűleg a lelőhely közelében korábban feltárt római kori villával hozható kapcsolatba.

sufficient for the reconstruction of the post-structure house type described from the Linear Pottery culture. At the same time, we found two square-shaped pits with benches and postholes in the benches, where the clay was rammed hard on the bottom (Fig. 4). The two features can probably be interpreted as semi-subterranean post-structure buildings. A similar semi-subterranean building was recently published from the Middle Copper Age.⁴

We found the fragments of the human skull among a larger number of painted pottery and animal bones under a thick daub layer mixed with a large number of ceramics on the southern side of the site (on the bank of the stream) (Fig. 3. 4). A highly incomplete human skeleton with a quern placed under the skull lay on the side in an oval pit of cylindrical walls at the other end of the settlement. (Fig. 3. 5). Three intact vessels stood on the bottom of a larger pit of cylindrical walls in the central part of the settlement. One of the vessels stood with the rim turned down (Fig. 5. 1). No other finds than the three vessels (Fig. 5. 2–4) were recovered from the pit. The feature can be interpreted as a cultic pit especially because of the vessel placed into the pit with the rim turned downward.

The find material recovered from the settlement contained the remains of the early phase of the Linear Pottery culture as well and the vessels of the cultic pit can be dated from the same period. The majority of the finds, however, came from the Note-head and Zseliz periods. The two fragments of painted face-pots found in the settlement can be affiliated to the latter period (Fig. 6. 5). The vessel type was widely spread in the territory of the Zseliz culture,⁵ and several versions were found at the nearby sites as well (Biatorbágy, Tyúkberek; Törökbálint, Dulácska)⁶

A large number of stone tools of diverse shapes were uncovered at the site (Fig. 6. 8–12). The most interesting item is a half-finished stone axe, which broke during boring (Fig. 6. 11).

The people of the Makó culture established a scattered settlement characteristic of the culture⁷ in the area in the middle third of the 3rd millennium BC. A few pits of cylindrical walls indicated this chronological horizon in a relatively large territory. The illustrated pot (Fig. 6. 13) is a common vessel type of the culture.⁸ According to the experiences of the 1991 excavations, the Early Bronze Age settlement continued toward north, although it was not more intensive in this direction either. The only Iron Age pit uncovered during the excavation can be associated with the formerly discovered Early Iron Age settlement fragment.

4 P. BARNA 2003, 3. kép.

5 KUZMA 1990, KALICZ 1998, 22–23.

6 VIRÁG 1998

7 CSÁNYI 1996, SZATHMÁRI 1998–99

8 KALICZ 1984, Taf. XXII.

4 P. BARNA 2003, fig. 3

5 KUZMA 1990, KALICZ 1998, 22–23

6 VIRÁG 1998

7 CSÁNYI 1996, SZATHMÁRI 1998–99

8 KALICZ 1984, Taf. XXII

Az egyik, árkok által határolt téglalap alakú területen 64 avar sír került elő. (Tehát az avar korban feltételezhetően még látszott az árokrendszer nyoma.) A temetőrészlet három oldalról lezártnak tekinthető, újabb sírok előkerülésére a kisajátítási határon kívül, DK-i irányban lehet számítani.

A temető feltárt része 9 DDNy-ÉÉK irányú, rövid, 4-7 síros sorból áll. A sírok tájolása ÉNy-DK volt.

A biztosan meghatározható korú és nemű vázak közül 15 férfi, 25 nő és 21 gyermek volt.⁹

A sírgödrök faltjai jól láthatóak voltak, két egészen kis gyermek, valamint két felnőtt sírjának kivételével, ezek mind az altalaj fölött, a humuszban kerültek elő. A sírgödrök formája, néhány szabálytalan oválist kivéve, lekerekített sarkú téglalap volt, több esetben az egyik vagy mindkét hosszabb oldalon keskeny padkával.

A 41. sír esetében (mely a legnagyobb méretű, és legmélyebb is volt egyben) a rövidebb oldalak meghosszabbításában keskeny bevágások mutatkoztak, talán a mérete miatt veszélyessé vált gödör kitámasztására szolgáló deszkakeret beillesztéséhez.

A sírgödrök nagy részénél megfigyelhető volt a koporsóra vagy saroglyára utaló, a gödör két végében, néhány esetben pedig a négy sarokban ásott kisebb mélyedés; famaradványt, szöveget azonban nem sikerült megfigyelni.

Kettős sírt egy esetben észleltünk: a késő avar korhoz tartozó 17. sírban egy bronz övkészlettel eltemetett, bolygatott, 40-46 éves férfi bal lába mellett, fordított tájolással egy 4-5 éves gyermek feküdt.

A csontvázak háton, nyújtott helyzetben feküdtek, a karok általában a test mellett nyújtva helyezkedtek el, néhány esetben az egyik kézfej a medencére hajlítva, a 64. sír esetében pedig a medencére hajtott jobb kézen átfektették a könyökben erősen meghajlított bal kezét. A lábak szintén nyújtva voltak, egy-két esetben térdben kissé felhúzva, egy sírnál pedig a bokákat egymásra helyezték (hasonló: Fehérvári út 149-155. 17. sír¹⁰). Patológias elváltozást figyeltünk meg a 7. sírban fekvő 50-59 éves férfi esetében: a jobb lábszár egy törés után elcsúszva, rosszul forrt össze.

A 8. századi sírok nagy része – elsősorban a felnőtt férfiaké – korabeli sírrablók által bolygatott. A sírfoltokon jól látszó elszíneződés jelezte a rablógödröket, a síroknak célirányosan a felső részére ástak rá, a lábak általában sértetlenül maradtak. Néhány esetben előfordult, hogy a rablott sírba a koponya nem került vissza.

A 64. sírban eltemetett idősebb nő egyetlen melléklete egy, a mellkas jobb oldala alatt előkerült kés volt, mely valószínűleg babonás okból került erre a rendellenes helyre. Sírobulus adására egyetlen példánk van: a 41. sírban a szájból arany pénzutat került elő.

Trenches intersecting each other at a right angle divide the site into several parts. Stone heaps could be observed at a number of places along the trenches. A few tegula fragments and a sherd from the Roman period were found in the filling of the trenches. The trench system probably belonged to the Roman villa that had earlier been unearthed.

Sixty-four Avar graves were found in one of the oblong-shaped territories enclosed by the trenches. (It means that the traces of the trench system must have been visible in the Avar period.) The borders of the cemetery fragment were found on three sides. Further graves can, however, be expected in a south-easterly direction outside the expropriated territory.

The uncovered part of the cemetery contained 9 SSW-NNE directed short rows of 4-7 graves. The graves had a NW-SE orientation.

From the skeletons of which the age and the sex could certainly be determined 15 belonged to males, 25 to females and 21 to children.⁹

The discolourations of the graves were clearly visible except for the graves of two very young children and two adults. These latter ones lay in the humus above the subsoil. The shafts were oblong-shaped with rounded corners apart from a few irregular oval ones. Many of them had a narrow bench on one, sometimes on both lateral sides.

In grave no. 41 (which was the largest and also the deepest), narrow grooves appeared in the elongation of the shorter sides. Perhaps the plank frame that buttressed the pit, which became dangerous because of its size, was fit into these grooves. Smaller depressions dug at the two ends or, in a few cases, in the four corners of the pit could be observed in the majority of the graves. They were probably caused by the coffin or a two-man tray although neither wood remains nor nails were observed.

There was only a single double grave: grave no. 17 of the late Avar period contained the disturbed body of a 40-46 year-old male buried with a bronze belt set and a 4-5 year-old child buried at the left leg of the man in a reverse orientation.

The skeletons lay extended on the back. The arms were usually extended along the body. In a few cases, one of the hands was bent on the pelvis, while in grave no. 64, the left arm was strongly bent at the elbow and placed across the right hand on the pelvis. The legs were also extended. In a few cases they were slightly bent at the knees. In one of the graves the ankles were crossed (a similar phenomenon: 149-155 Fehérvári Road, grave no. 17¹⁰). A pathologic deformity was observed on the 50-59 year-old male in grave no. 7: the bones of the broken right leg were dislocated and they fused abnormally.

9 A sírok antropológiai vizsgálatát Köhler Kitti végezte.

10 NAGY 1998, 83-84.

9 Kitti Köhler made the anthropological analysis of the graves.

10 NAGY 1998, 83-84.

Ételmelléklet adása igen gyakorinak számít temetőnkben, mindkét korszakban előfordult. 28 sírban találtunk állatcsontot (9 férfi, 13 nő és 6 gyermek mellett) – legtöbbször a láb mellett, keresztben rajta, vagy a sír végében, néhány esetben pedig több részletben elhelyezve a sírban. 6 sírban volt edény (csak nők és gyermekek mellett) – szintén a láb mellett vagy a sír végében, egy esetben a gyermek testén, valamint egy gyermeksírban tojás a medencén.

Lócsontok egyetlen sírban sem voltak, lószerszám maradványa (rossz megtartású kengyel töredékei) került elő az 59. sírban fekvő nő mellett, a sír végében.

A 7. század utolsó harmadára datálható férfisírokból P-fülű szablyák, csontmerevítő reflexíjak, nyílhegyek, tegezmaradványok, préselt bronz övveretek, arany fülbevalók kerültek elő. A női sírok mellékletei karperecek, gyöngyök, fülbevalók, orsógombok voltak.

A késő avar kori férfisírokból fegyverövek öntött griffes-indás bronzvereteit, szíjvégeit, propellervereteit, reflexíjak csontmerevítőit, késeket, fülbevalókat találtunk, míg a női és a gyermeksírokból karperecek, gyöngyök, edények fordultak elő.

A feldolgozás pillanatnyi állapota és a leletanyag restaurálási foka a két kronológiai horizont egy-egy sírjának ismertetését teszi lehetővé.

A 35. sír (7. kép 1.) formája lekerekített sarkú téglalap volt, a déli hosszanti oldalon keskeny padkával. A sír két vége lemélyített volt, tájolása NyÉNy-KDK. A sírban egy 13–16 éves fiú feküdt háton, nyújtott helyzetben. Feje jobbra és enyhén előre billent. Karjai a test mellett nyújtva, lábai nyújtva helyezkedtek el.

Mellékletek: 1. Arany fülbevaló a bal csecsnyúlvány alatt. 2. Bronz szíjvég a bal könyök mellett, belül. 3. Vascsat a medencecsont közepén. 4. Három összerozsdált nyílhegy a jobb medencelapát és az alkarcsont között. 5. Tegez szájperelemmez a jobb kézfej mellett, belül. 6. Vaskés a nyílhegyek alatt. 7. Szablya a bal combcsonton és medencelapáton. 8. P-alakú bronz szablyafüggesztő. 9. Bronzveret a vaskés felső végénél. 10. Íjmarkolatcsontpár a szablya alsó végén. 11. Íjvégcsontról a bal lábszár alsó végén. 12. Vastöredék a combcsontok alsó harmada között. 13. P-alakú bronz szablyafüggesztő az íjcsontok alatt. 14. Öt préselt, korong alakú veret a sírföldből. 15. A fülbevaló párja az alsó állkapocs jobb oldala alatt. 16. Bronztöredék a bordák alatt.

Az arany fülbevaló (8. kép 3.) csüngőrésze a karikán belül egy kisebb gömb, a karikán kívül pedig három, az előzővel megegyező méretű gömböcske, melyeket egy nagyobb gömb zár le. Egy szintén férfisírból származó, aranyból készült, egyszerűbb típusú (felső gömb nélküli) fülbevaló került elő Bp. XVII. Ároktó u. 130. lelőhely 1. sírjában,¹¹ illetve a dunapentelei 7. sírban.¹²

Contemporary grave robbers violated most of the graves from the 8th century, especially those of the adult males. A clearly visible discolouration indicated the pits dug by the grave robbers. They aimed at the upper parts of the graves, the legs were usually not disturbed. In a few cases the skull was not put back into the grave after the violation.

The only grave furniture of the older woman in grave no. 64 was a knife recovered from under the right side of the chest, which was put to this irregular place probably because of some superstitious reason. Funeral obolus occurred only in a single case: the copy of a gold coin was found in the mouth of the dead in grave no. 41.

Food offering was often placed beside the dead in both phases. We found animal bones in 28 graves (at 9 males, 13 females and 6 infants) usually at the feet, across the legs or at the end of the grave. In a few cases they were placed in the graves in separate parts. Six graves contained vessels (only those of women and children). They were also placed at the feet or at the end of the graves. In a single case the vessel was on the body of a child. In another case an egg was put on the pelvis of a child.

There were no horse bones in the graves. The remains of a harness (the poorly preserved fragments of a stirrup) were found at the end of grave no. 59 of a woman.

P-looped sabres, composite bows with bone stiffening plaques, arrowheads, remains of quivers, pressed bronze belt mounts and gold earrings were recovered from the graves of men dated from the last third of the 7th century. The graves of women contained bracelets, beads, earrings and spindle whorls.

We found cast bronze mounts and strap-ends of griffin-and-tendril ornaments, propeller mounts of weapon belts, the bone stiffening plaques of composite bows, knives and earrings in the graves of the men of the late Avar period, while the graves of the women yielded bracelets, beads and vessels.

The present state of analysis and restoration of the finds affords us to describe each a grave from the two chronological horizons.

Grave no. 35 (Fig. 7. 1) was oblong-shaped with rounded corners. It had a narrow bench on the southern longer side. The two ends of the grave were deepened. Its orientation was WNW-ESE. A 13–16 year-old boy lay in the grave extended on the back. The head slightly tilted to the right and to the front. The arms were extended along the body, the legs were also extended.

Grave furniture: 1. A gold earring under the left mastoid. 2. A bronze strap-end inside the left elbow. 3. An iron buckle in the middle of the pelvis. 4. Three arrowheads rusted together between the right pelvis and the lower arm. 5. A plaque from the brim of the mouth of a quiver inside the right hand. 6. An iron knife under the arrowheads. 7. A sabre on the left thighbone and the pelvis. 8. A P-shaped bronze suspension ring of the sabre.

11 NAGY 1998, Taf. 168.

12 GARAM 1994–1995, 2. t. 1.

A díszítetlen, lemezes bronz szíjvég (7. kép 5.) ívelt vége enyhén kiszélesedik. Ez a típus a 7. században gyakorinak tekinthető, többek között előfordul Bp. XIV. Tihany tér 6. sír,¹³ Jászapáti 68. és 183. sír,¹⁴ Kisköre 34. sír,¹⁵ Kiskőrös, Pohibuj Mackó-dűlő 51. sír,¹⁶ Visznek 68. sír.¹⁷

A nyíltegez szájperemlemeze (8. kép 1–2.), csak töredékesen maradt meg, párja elveszett, lehet, hogy tulajdonosa még élete során hagyta el.¹⁸ A csontlemez legközelebbi párhuzamát a dunapentelei 7. sírből ismerjük,¹⁹ amelyet Kiss Attila az általa kidolgozott tipológiai rendszer II. a típusába,²⁰ Straub Péter a saját rendszerében a 13/b motívumok²¹ közé sorolt. A típust mindkét szerző a közép avar korra datálta.

Az enyhén ívelt, fokéles szablya (7. kép 2.) penge-hosszúsága igen rövid, jelenlegi állapotában mindössze 52 cm. Bronz P-alakú függesztőfülei (7. kép 4.) hosszú, keskeny típusúak. A szablyák – kora avar kori szórványos megjelenésük után²² – a közép avar kortól kezdve terjedtek el széles körben.²³ P-füllel szerelt, ezüstlemezből készített előlappal díszített szablya az Iváncsai sírből került elő.²⁴

A sírföldből előkerült kerek préselt bronz övveretek (7. kép 3.) közepe kidudorodik, ezt rozettaszerűen kisebb dudorokból álló gyöngysorkeret veszi körül. Hasonló veretek voltak Bp. XIV. Tihany tér 6. sírban,²⁵ Bp. XVII. Rákoshegy lelőhelyen,²⁶ és Kisköre 34. sírban.²⁷

A sírban talált íjmerevítő csontlemezek rossz állapotban kerültek elő, így részletesebb vizsgálatukra nincs mód. A markolatcsont-pár a szablyára helyezve került elő, azaz az íjat a koporsón belül, a szablyára fektették. Csontmerevítő reflexíjak gyakoriak a közép avar kori fegyveres férfitemetkezésekben.²⁸

A bemutatott párhuzamok alapján a sírt a 7. század utolsó harmadára, a közép avar korra²⁹ datálhatjuk.

Az 1. sír gödre szabálytalan ovális alakú volt (9. kép 1.), benne egy 42–48 éves férfi feküdt háton, nyújtott helyzetben. Felsőteste bolygatott volt, koponyája felforgatva, alsó állkapcsa 20 cm-rel magasabban, felfordítva, bordái és csigolyáifelsőkétharmada kiforgatva feküdtek.

9. A bronze mount at the upper end of the iron knife. 10. A pair of bone stiffening plaques from the grip of the bow on the lower end of the sabre. 11. A bone stiffening plaque from the terminal of the bow on the lower end of the left leg. 12. An iron fragment between the thighbones at their lower third. 13. A P-shaped bronze suspension ring of the sabre under the stiffening plaques of the bow. 14. Five pressed discoid mounts from the filling of the grave. 15. The other item of the pair of earrings under the right side of the jaw. 16. A bronze fragment under the ribs.

The pendant element of the gold earring (Fig. 8. 3) consist of a smaller sphere inside the ring and three globules of the same size outside the ring, which are closed by a larger sphere. An also gold but simpler earring (without the upper sphere) was found in the grave of a man in grave no. 1 at site Bp. XVII, 130. Ároktó Street¹¹ and in grave no. 7 at Dunapentele.¹²

The arched terminal of the undecorated bronze strap-end made of plates (Fig. 7. 5) slightly widens. This type frequently occurred in the 7th century, it was found, among others, in grave no. 6 at Bp. XIV, 6. Tihany Square,¹³ in graves nos. 68 and 183 at Jászapáti,¹⁴ in grave no. 34 at Kisköre,¹⁵ in grave no. 51 at Kiskőrös, Pohibuj Mackó-dűlő¹⁶ and in grave no. 68 at Visznek.¹⁷

The plaque from the brim of the mouth of the arrow quiver (Fig. 8. 1–2) was preserved only in fragments, its pair is missing, it may have been lost by its original owner.¹⁸ The closest analogue to the bone plaque is known from grave no. 7 at Dunapentele,¹⁹ which Attila Kiss affiliated in type II of the typological system he had elaborated,²⁰ while Péter Straub grouped it among motives 13/b of his system.²¹ Both authors dated the type from the Middle Avar period.

The blade of the slightly arched two-edged sabre (Fig. 7. 2) is very short, it measures only 52 cm in its present condition. Its bronze, P-shaped suspension loops (Fig. 7. 4) belong in the long and narrow type. The sabres sporadically occurred in the early Avar Period,²² and got generally spread in the Middle Avar period.²³ A sabre with a P-shaped loop, decorated with a frontal plaque made of a silver plate was found in the Iváncsa grave.²⁴

The pressed bronze belt mounts (Fig. 7. 3) found in the filling of the grave have protruding centres sur-

13 NAGY 1998, Taf. 91.

14 MADARAS 1994, Taf. X., XXVII.

15 KOVRIG 1975, Fig. 9.

16 KOVRIG 1975, Fig. 4.

17 KOVRIG 1975, Fig. 6.

18 BÓNA 1970

19 MAROSI-FETTICH 1936, I. t. 22–23, GARAM 1994–1995, 6. kép.

20 KISS 1995–1996

21 STRAUB 1997

22 BÁLINT 1995, 65–67.

23 LÁSZLÓ 1941, 112, BÓNA 1970, SIMON 1993a

24 BÓNA 1970

25 NAGY 1998, Taf. 91.

26 NAGY 1998, Taf. 168.

27 KOVRIG 1975, Fig. 9.

28 pl.: Dunapentele: MAROSI-FETTICH 1936, GARAM 1995–1996, Nagy-réde: SZABÓ 1968, Iváncsa: BÓNA 1970

29 LÁSZLÓ 1941, SZABÓ 1968, BÓNA 1970, GARAM 1976

11 NAGY 1998, Taf. 168

12 GARAM 1994–1995, pl. 2. 1

13 NAGY 1998, Taf. 91

14 MADARAS 1994, Taf. X., XXVII.

15 KOVRIG 1975, Fig. 9

16 KOVRIG 1975, Fig. 4

17 KOVRIG 1975, Fig. 6

18 BÓNA 1970

19 MAROSI-FETTICH 1936, pl. I. 22–23, GARAM 1994–1995, fig. 6

20 KISS 1995–1996

21 STRAUB 1997

22 BÁLINT 1995, 65–67

23 LÁSZLÓ 1941, 112, BÓNA 1970, SIMON 1993a

24 BÓNA 1970

Jobb karja nyújtva, kézfeje a medence mellett, bal karja könyökben enyhén hajlítva, kézfeje a medencében helyezkedett el. Lábai nyújtva voltak, lábfejét bontás közben kiszedték.

Mellékletek: 1. *Propellerveret* a jobb kézfejen, a medencelapát alá behúzódva. 2. *Csüngős övveret* a jobb medence alatt. 3. *Kísszíjvég* a jobb combcsont mellett kívül, a felső harmadánál. 4. *Vastöredék* a jobb kézfej ujjai és a medence között. 5. *Lyukvédő veret* a jobb medencelapát felső részén. 6. *Trapéz alakú övcsat* a medence közepén. 7–8. *Csüngős övveret* alsó és felső része a bal alkarcsont alsó vége alatt. 9. *Csüngős veret* felső része a bal medencelapát külső fele alá benyúlva. 10. *Bújtató* az előző mellett, kívül. 11. *Lyukvédő* a bal medencelapát szeméremcsonti része alatt. 12. *Lyukvédő* a csattest mellett (végénél). 13. *Mellékszíjveret* a bal kézfej ujjcsontjai között. 14. Griffes-indás *nagszíjvég* a bal combcsont felső harmada mellett belül (alatta szövetmaradvány). 15. *Kísszíjvég* az előző mellett, belül (alatta szövet). 16. *Mellékszíjveret* a bal combcsont feje mellett, kívül. 17. *Kísszíjvég* a bal combcsont felső része mellett, kívül, rajta szövetmaradvány. 18. *Mellékszíjveret* a bal combcsont felső harmada mellett, kívül. 19. *Csüngős övveret* a jobb alkar alsó vége alatt. 20. *Csüngős övveret* a jobb medencelapát alatt. 21. *Csüngős övveret* a medence alatt, közepén. 22. *Mellékszíjveret* a medence jobb oldali része alatt. 23. *Csüngős övveret* a bal oldali medencelapát alatt. 24. *Vastöredék* a bolygatott koponya és bordák között, valamint a sírföldben 2(?) db mellékszíjveret.

Az ónozott bronz propellerveret (10. kép 3.) szárai a tárgy közepe felé elkeskenyednek, erősen kopott felületén növényi minta maradványai látszanak, szélét róvátkolt keret díszíti. Hasonló példányok kerültek elő Szebény I. 245. és 335. sírjából.³⁰

Az áttört csüngős övveretek (10. kép 5.) felső tagján téglalap alakú keretben hátra visszahajló farkú, szárnyas griff látható, a négy sarokban egy-egy szegecs maradványával. A csüngőtag négykaréjos, stilizált növényi mintás, az alsó két karéj között hármassal levéldíszszel. Hasonló motívumok a Falko Daim által kidolgozott kronológiai rendszer³¹ szerint a Spätawarenzeit II. horizontban tűnnek fel, a biatorbágyi veretek legközelebbi párhuzama Szebény I. 334. sírjából került elő.³²

Az áttört kísszíjvégek (10. kép 4.) egy típushoz tartoznak, a stilizált növényi mintát gyöngyosorral keretezték. Hasonló darabok a korszakból sok helyről ismertek, legközelebb a Bp. XXI. Csepel, Szabadkikötő lelőhelyen szórványként előkerült példány áll hozzá.³³ A gyöngyosorral keretezett kísszíjvégek a Spätawarenzeit III. horizontban terjedtek el.³⁴

rounded by a rosette-shaped bead frame of smaller bosses. Similar mounts were uncovered in grave no. 6 at Bp. XIV, Tihany Square,²⁵ at the Bp. XVII, Rákoshegy site²⁶ and in grave no. 34 at Kisköre.²⁷

The bone stiffening plaques of the bow were very poorly preserved, they are not suitable for a detailed analysis. The plaques of the grip were found on the sabre, which means that the bow was placed on the sabre inside the coffin. Composite bows with bone stiffening plaques are frequent finds in the burials of the armed men of the Middle Avar Period.²⁸

The listed analogues date the grave from the last third of the 7th century, from the Middle Avar Period.²⁹

Grave no. 1 was irregular oval (Fig. 9. 1) and a 42–48 year-old male lay in it extended on the back. The upper body was disturbed, the skull was turned upside down, the jaw lay 20 cm higher also upside down, and the upper two thirds of the ribs and the vertebrae were dislocated. The right arm was extended, the hand lay at the pelvis. The left arm was slightly bent at the elbow, the hand was found in the pelvis. The legs were extended, the feet were removed during cleaning.

Grave furniture: 1. A *propeller mount* on the right hand under the pelvic bone. 2. A *pendant belt mount* under the right pelvis. 3. A *small strap-end* outside the right thighbone at its upper third. 4. An *iron fragment* between the fingers of the right hand and the pelvis. 5. An *escutcheon* on the upper part of the right pelvic bone. 6. A trapezoid *belt buckle* in the middle of the pelvis. 7–8. The upper and the lower parts of a *pendant belt mount* under the distal end of the left lower arm. 9. The upper part of a *pendant mount* under the lateral side of the left pelvis. 10. A *strap retainer* beside the former item, outside. 11. An *escutcheon* under the left pubic bone. 12. An *escutcheon* beside (at the end) of the body of the buckle. 13. *The mount of the secondary belt* outside the head of the left thighbone. 14. A *large strap-end* of a griffin-and-tendril ornament inside the upper third of the left thighbone (with the remain of a cloth under it). 15. A *small strap-end* beside the above one, inside (with cloth under it). 16. A *mount from the secondary belt* outside the head of the left thighbone. 17. A *small strap-end* outside the upper part of the left thighbone with textile remains on it. 18. A *mount of the secondary belt* outside the upper third of the left thighbone. 19. A *pendant belt mount* under the distal end of the right lower arm. 20. A *pendant belt mount* under the right pelvis. 21. A *pendant belt mount* under the pelvis, in the middle. 22. A *mount of the secondary belt* under the right side of the pelvis. 23. A *pendant belt mount* under the

30 KOVRIG 1975, Pl. XV., XII.

31 DAIM 1987

32 KOVRIG 1975, Pl. XII.

33 NAGY 1998, Taf. 129.

34 DAIM 1987

25 NAGY 1998, Taf. 91

26 NAGY 1998, Taf. 168

27 KOVRIG 1975, Fig. 9.

28 E. g.: Dunapentele: MAROSI-FETTICH 1936, GARAM 1995–1996, Nagyréde: SZABÓ 1968, Ivánca: BÓNA 1970

29 LÁSZLÓ 1941, SZABÓ 1968, BÓNA 1970, GARAM 1976

A szintén áttört, növényi mintával díszített, patkó alakú lyukvédők (10. kép 2.) mintázata a csüngős veretek alsó tagját idézi, hasonlólt láthatunk Szebény I. 11. sírban.³⁵

Az övcsat (10. kép 1.) kerete trapéz alakú, a csattest vége lekerekített, négy sarkában egy-egy rozettás fejű szegeccsel rögzítették az övhöz, a csatfej és a csattest csuklósan illeszkedik. A forma általánosnak mondható a Spätawarenzeit I. horizontban, arányaiban hasonlóké kerültek elő Szebény I. 220. és 334. sírból.³⁶

A kis mellékszívveretek pajzs alakúak, a sarkokon egy-egy kis nyúlvánnyal, felületük díszítetlen. Hasonló, bár zömökebb változatok voltak Dévaványa 14. sírban,³⁷ Kiskőrös, Pohibuj Mackó-dűlő 62. sírjában,³⁸ Szebény I. 286. sírban.³⁹

A jó minőségű, szépen kidolgozott, ónozott bronz nagyszíjvég (10. kép 6.) egyik oldalán állatküzdelmi jelenettel, másik oldalán indás növényi mintával díszített. A szíjvég állatküzdelmi jelenete a Fancsalszky Gábor által kidolgozott tipológia szerinti 7a típusba, azaz az alapkompozíciók közé sorolható,⁴⁰ az altípuson belül a legközelebbi darabok a Szekszárd, Bogyszlói úti temetőből,⁴¹ Zamárdiból,⁴² Annakreuzból⁴³ ismertek.

A sírban a szíjvégekhez tapadva viszonylag jó állapotú lenvászonsmaradványok (9. kép 2.), valamint az egyik lyukvédőn az öv bőrmaradványa is megmaradt.

Bár a griffes veretek, a csat és a nagyszíjvég korábbi datálást (Spätawarenzeit I-II) tenne lehetővé, a gyöngy-sorral keretezett kisszíjvégek alapján a sírt a Spätawarenzeit III. horizontra, a 8. század utolsó harmadára datálhatjuk.

A temető(részlet) pontos datálása csak a teljes leletanyag restaurálása és feldolgozása után válik lehetővé, a bemutatott két sír és a leletanyag előzetes vizsgálata alapján a temetőt a közép avar korban kezdték használni, és egészen a 8. század végéig, esetleg a 9. század elejéig temetkeztek ide. A lelőhelyen feltűnő a fegyveres sírok (szablyák, íjak) magas aránya, ugyanakkor egyetlen lovas temetkezés sem került elő, mindössze egy női sírban találtunk egy rossz állapotú vaskengyelt. A temető(részlet) feltehetően egy kisebb, kevésbé módos fegyveres közösség temetkezési helye lehetett.

A feltárástól kb. 2–300 méterre keletre, a Hosszúréti-patak említett oldalága mellett, a szántásban hullámvonaldíszes kerámiatöredékeket találtunk. A leletek egy avar teleppel kapcsolhatók össze, ehhez tartozhattak az általunk feltárt sírok.

left pelvis. 24. An iron fragment between the displaced skull and ribs and 2 (?) mounts of the secondary belt from the filling of the grave.

The arms of the leaded bronze propeller mount (Fig. 10. 3) taper toward the centre of the object. The remains of a plant ornament can be seen on the strongly worn surface. The edges are decorated with a notched frame. Similar items were recovered from graves nos. 245 and 335 of Szebény I.³⁰

A winged griffin with the tail returned on the back can be seen in an oblong-shaped frame on the upper elements of the open-work pendant belt mounts (Fig. 10. 5). The remains of rivets can be observed in the four corners. The pendant element is four-lobed showing a stylised plant ornament and a triple leaf pattern between the lower two lobes. Similar motives occur in the Spätawarenzeit II horizon in Falko Daim's chronological system,³¹ while the closest analogues of the Biatorbágy mounts were unearthed in grave no. 334 of Szebény I.³²

The open-work small strap-ends (Fig. 10. 4) belong to the same type. The stylised plant ornament was enclosed in a bead frame. Similar items are known from many sites of the period. The closest one is a stray item from Bp. XXI, Csepel, Szabadkikötő.³³ The small strap-ends with bead row frames got widespread in the Spätawarenzeit III horizon.³⁴

The ornament on the horseshoe-shaped escutcheons, which were also open-work and decorated with plant motives, (Fig. 10. 2) reminds of the lower elements of the composite mounts. A similar one was found in grave no. 11 of Szebény I.³⁵

The frame of the belt buckle (Fig. 10. 1) is trapezoid. The end of the body of the buckle is rounded. It was fastened to the belt with the help of a rosette-headed rivet in all the four corners. The head and the body of the buckle are hinged. The shape was common in the Spätawarenzeit I horizon and the ones recovered from graves nos 220 and 334 at Szebény I³⁶ are similar in proportions.

The small mounts of the secondary belt are shield-shaped with each a small spike at the corners. The surfaces are not decorated. Similar, although stubbier versions were found in grave no. 14 at Dévaványa,³⁷ in grave no. 62 of Kiskőrös, Pohibuj Mackó-dűlő³⁸ and in grave no. 286 of Szebény I.³⁹

The high quality, finely finished leaded bronze large strap-end (Fig. 10. 6) was decorated with an animal combat scene on one side and a tendril pattern on the other

35 KOVRIG 1975, Pl. IX.

36 KOVRIG 1975, Fig. 15., Pl. XII.

37 KOVRIG 1975, Fig. 5.

38 KOVRIG 1975, Fig. 6.

39 KOVRIG 1975, Fig. 20.

40 FANCSALSZKY 2000, 290–291, 8. kép

41 ROSNER 1999, Taf. 29, 74.

42 BÁRDOS 1998, 41. kép

43 WINTER 1997, Kat. 28/7, Taf. 38, 7; 62, 7.

30 KOVRIG 1975, Pl. XV., XII

31 DAIM 1987

32 KOVRIG 1975, Pl. XII

33 NAGY 1998, Taf. 129

34 DAIM 1987

35 KOVRIG 1975, Pl. IX

36 KOVRIG 1975, Fig. 15., Pl. XII

37 KOVRIG 1975, Fig. 5

38 KOVRIG 1975, Fig. 6

39 KOVRIG 1975, Fig. 20

A lelőhely környékén egyébként több avar temető ismert,⁴⁴ ami a terület avar kori sűrű lakottságára utal. A legközelebbi temető lelőhelyunktől kb. 2 km-re, az M1 autópálya és a 100-as főút között került elő (Biatorbágy, Budapestpark), a feltárt 450 sírt az ásatók a 7. század 4. negyede és a 9. század 1. negyede közötti időszakra datálták,⁴⁵ azaz részben egy időben használták a Hosszúréteken előkerült temetőrészlettel.

Biatorbágy, Tyúkberek és Törökbálint, Kukoricadűlő (M0 PM 014–015. lelőhely)

A lelőhely Biatorbágy és Törökbálint közigazgatási határán, egy lankás déli lejtőn fekszik. A talajtani szakvélemény⁴⁶ eredményeinek figyelembe vételével megállapítható volt, hogy az eredeti humuszréteget és a régészeti leleteket tartalmazó kultúrreteget – feltehetően az autópályaépítés során – elhordták és talajcserét végeztek, így a régészeti objektumoknak csak a sárga altalajba mélyülő részét tudtuk megfigyelni, a kevésbé mély objektumok nyomtalanul elpusztultak.

A lelőhelyen az M0 autópálya építését megelőzően Endrődi Anna, Nyékhelyi Dorottya⁴⁷ és Virág Zsuzsanna végzett megelőző feltárást,⁴⁸ ennek során újkőkori és középkori telepjelenségeket tártak fel. A 2003-ban folytatott feltáráson hasonló korú telepjelenségek kerültek elő.

Az újkőkori időszakára néhány hulladékgödron és cölöplyukon kívül egy cölöpszerkezetes ház datálható. A ház ÉNy–DK tájolású, cölöplyukai négy párhuzamos sort alkotnak (11. kép 1.). Valószínűleg a korábbi talajcsere miatt a cölöplyukak közül több elpusztult, és ugyancsak a talajcserével magyarázható, hogy nem kerültek elő a vonaldíszes körben általánosan elterjedt,⁴⁹ a házakat kísérő hosszanti gödrök.

A korábbi feltárási eredményeihez hasonlóan a hulladékgödörökből és cölöplyukakból előkerült kis mennyiségű leletanyag a kottafejes, illetve a zselízi idősakra datálható.

A lelőhelyen egyetlen objektum datálható a kora bronzkor időszakára. A szubhumuszban elszíneződés nélkül jelentkező objektumban egy duzzadt peremű tálat és egy fazekat találtunk (11. kép 2.). Az edények környékén sem további leletek, sem kalcinált csontok nem kerültek elő. Mivel az objektum éppen a korábbi kisajátítási határon – egyben a talajcserével érintett terület szélén – került elő, elképzelhető, hogy a talajcsere pusztította el a szubhumuszba ázott objektum többi részét. Az előkerült edények a makói kultúra jellegzetes emlékeanyagához⁵⁰ sorolhatók, feltételezhető, hogy az edények egy

one. The animal combat scene of the strap-end can be grouped in type 7a of Gábor Fancsalszky's typology, that is among the basic compositions.⁴⁰ The closest analogues within the subtype are known from the Szekszárd, Bogyszlói Road cemetery,⁴¹ Zamárdi⁴² and Annakreuz.⁴³

Relatively well preserved remains of flax cloth (Fig. 9. 2) were found stuck to the strap-ends, and the remains of a leather belt survived on one of the escutcheons.

Although the griffin mounts, the buckle and the large strap-end would afford an older dating (Spätawarenzeit I-II), the small strap-ends with the bead row frames date the grave from the Spätawarenzeit III horizon, from the last third of the 8th century.

The exact dating of the cemetery fragment will be possible only after the restoration and analysis of the entire find material. According to the two above-described graves and the preliminary analysis of the find material, the cemetery was opened in the Middle Avar Period and it was used until the end of the 8th century, perhaps the beginning of the 9th century. Despite the obviously high proportion of the graves with weapons (sabres and bows) there were no horse burials. We found a poorly preserved iron stirrup only in a grave of a woman. The cemetery (fragment) was probably the burial place of a smaller moderately wealthy armed community

We found a sherd decorated with a wavy line at the above-mentioned side-branch of the Hosszúréti stream about 200–300 m east of the excavation. The finds came from an Avar settlement and the graves we unearthed could belong to this settlement.

A number of Avar cemeteries are known in the vicinity of the site,⁴⁴ which implies that the region was densely populated in the Avar period. The closest cemetery was uncovered 2 km from our site between the M1 highway and route 100 (Biatorbágy, Budapestpark). The archaeologists dated the unearthed 450 graves from the period between the 4th quarter of the 7th century and the 1st quarter of the 9th century,⁴⁵ which means that it was used partly in parallel with the cemetery fragment found at Hosszúrétek.

Biatorbágy, Tyúkberek and Törökbálint, Kukoricadűlő (site M0 PM 014–015)

The site can be found on a mild southern slope on the administrative border of Biatorbágy and Törökbálint. With the help of pedologic analyses⁴⁶ we could establish that the original humus layer and the culture-bearing layer with the finds were removed probably at the con-

44 KOVRIG 1957, MARÓTI 2002

45 SIMON 1993b

46 Mindszenty Andrea és Horváth Zoltán szakvéleménye.

47 NYÉKHELYI 1992

48 BTM Adattár: 1683-92, 1707-93.

49 pl.: HORVÁTH 2002

50 Vö.: KALICZ 1984

40 FANCALSZKY 2000, 290–291, fig. 8

41 ROSNER 1999, Taf. 29, 74

42 BÁRDOS 1998, fig. 41

43 WINTER 1997, Kat. 28/7, Taf. 38, 7; 62, 7

44 KOVRIG 1957, MARÓTI 2002

45 SIMON 1993b

46 Andrea Mindszenty and Zoltán Horváth's survey

elpusztult kora bronzkori hamvasztásos sírhoz⁵¹ tartozhattak, és kapcsolatba hozhatók a néhány száz méterrel északra, a Hosszúrétek lelőhelyen előkerült teleprészlettel. Mindezek mellett az objektum interpretálása – elsősorban a kalcinált csontok hiánya miatt – bizonytalan.

Törökbálint, Dulácska (M0 PM 013. lelőhely)

Az autópálya-szélesítéshez kapcsolódott egy kisebb terület feltárása 1 km-rel délebbre, Törökbálint Dulácska nevű határrészében. A lelőhelyen 1991–92-ben az autópálya építését megelőzően Endrődi Anna és Virág Zsuzsanna vezettek nagy felületű leletmentést, a lelőhely keleti felét pedig 2003 nyarán Horváth László András tárta fel egy építendő áruház területén.⁵²

Mindkét alkalommal a dunántúli vonaldíszes kerámia (DVK) kottafejes és zselizi korszakának leletei kerültek elő. Jelen ásatásunk egy 12×250 méteres felületen folyt, melyen összesen 19 objektumot találtunk, valamennyi a kottafejes korszakban keletkezett. Az objektumok északi irányban fokozatosan ritkultak, majd kb. 100 méter után teljesen el is fogytak. Ennek alapján regisztrálhattuk a dulácskai lelőhely északi szélét. Feltárásunk során a legjelentősebbnek a feltárt terület déli része bizonyult. Egy kör alakú, sekély gödörben (15. objektum) a kottafejes korszak edényei mellett egy, az objektum aljára fektetett állati szarvat találtunk a kapcsolódó koponyarészekkel (12. kép 1.). Közvetlenül mellette egy kettős gödörben (14a-b objektum) rétegesen elhelyezett neolitikus leleteket, köztük a DVK több ép edényét tártuk fel (12. kép 2.). Mindkét objektumot az újkőkori kultusszal kapcsolhatjuk össze, bár pontos funkciójukat csak egy részletesebb elemzés fejtheti meg. A harmadik említésre méltó objektum az említett területen egy 1,8 m mély hengeres gödör volt (12. objektum). Feltárása során réteges betöltést figyeltünk meg, melyben oldalára dőlt neolitikus edényt is találtunk (12. kép 3.). A gödör alján a belső palást négyszögletessé vált és bár csak foszlányokban, de egy vékony ágakból, vagy lécekből készített konstrukciót is dokumentálhattunk. Mindezek és az alján feltörő talajvíz alapján az objektumot kútként határoztuk meg. A magyarországi neolitikus (publikált) kutak száma rendkívül alacsony. Mindkét, eddig közzétett objektum a nyugat-magyarországi Lébény határából, a Kaszás-dombról származik. A korábbi a Vonaldíszes Kultúra zselizi fázisára,⁵³ a későbbi a lengyeli kultúra kései szakaszára keltezte az ásató, T. Németh Gabriella.⁵⁴ Így a Dulácskán feltárt kút tekinthető a legkorábbi Magyarországi területén. Részletes elemzése és természet tudományos vizsgálata sok új adattal gazdagíthatja majd ismereteinket e korszakról.

struction of the highway, and the soil was exchanged. Thus we could observe only those parts of the archaeological features that reached into the yellow subsoil, while the shallower features had totally been destroyed.

Anna Endrődi, Dorottya Nyékhelyi⁴⁷ and Zsuzsanna Virág conducted excavations in the area preceding the construction of highway M0.⁴⁸ They uncovered Neolithic and medieval settlement phenomena. The continuation of the excavation in 2003 unearthed settlement phenomena of the same ages.

A few refuse pits, postholes and a post-structure house can be dated from the *Neolithic*. The house had a NW-SE orientation, the postholes were arranged in four parallel rows (Fig. 11. 1). The former exchange of the soil must have destroyed a few of the postholes and caused the lack of the long trenches along the houses, which were commonly applied in the Linear Pottery entity.⁴⁹

Similarly to the results of the former excavation, the few finds recovered from the refuse pits and the postholes can be dated from the Note-head and the Zseliz periods.

A single feature can be dated from the *Early Bronze Age*. The feature, which appeared in the sub-humus without any discolouration, contained a bowl of a swollen rim and a pot. (Fig. 11. 2) There were neither further finds nor calcined bones around the vessels. Since the feature was found on the border of the earlier expropriation and the territory where the soil was exchanged, it is possible that the exchange of the soil destroyed the rest of the feature, which had been dug into the sub-humus. The vessels can be affiliated with the characteristic find material of the Makó culture.⁵⁰ They perhaps belonged to a destroyed Early Bronze Age cremation burial⁵¹ and can be linked with the settlement fragment uncovered a few hundred metres to the north at the Hosszúrétek site. The interpretation of the feature, however, is uncertain especially because of the lack of calcined bones.

Törökbálint, Dulácska (site M0 PM 013)

The excavation of a smaller territory 1 km to the south in the field called Törökbálint Dulácska was conducted in connection with the widening of the highway. Anna Endrődi and Zsuzsanna Virág conducted rescue excavations on a large surface in 1991–1992 preceding the construction of the highway and László András Horváth unearthed the eastern part of the site in 2003 in the area of a future department store.⁵²

51 A Makó kultúra temetkezéseinek legfrissebb összefoglalása: SZABÓ-KULCSÁR 2000

52 HORVÁTH 2004

53 NÉMETH-TAKÁCS 2003, 98–99.

54 NÉMETH 1994, 241–242, NÉMETH-TAKÁCS 2003, 99.

47 NYÉKHELYI 1992

48 BTM Archives: 1683-92, 1707-93

49 e.g.: HORVÁTH 2002

50 See: KALICZ 1984

51 The most recent recapitulation of the burials of the Makó culture: SZABÓ-KULCSÁR 2000

52 HORVÁTH 2004

Both excavation campaigns yielded the finds of the Note-head and Zseliz periods of the Transdanubian Linear Pottery culture (TLP). This time we excavated a 12 m × 250 m large territory where we found 19 features, all from the Note-head period. The features became gradually scarcer in a northerly direction and they altogether disappeared after about 100 m. Thus we could document the northern edge of the Dulácska site. The most significant results came from the southern part of the excavated territory. In a round, shallow pit (feature no. 15) we found an animal horn with the fragments of the skull (Fig. 12) laid on the bottom of a feature beside a vessel of the Note-head period. Next to it Neolithic finds, among them a number of intact vessels of the TLP (Fig. 12) were uncovered distributed in subsequent layers in a double pit (feature no. 14a–b). Both features can be linked with the Neolithic cult although a more detailed analysis will be necessary to reveal their function. The

third noteworthy feature in the territory was a 1.8 m deep cylindrical pit (feature no. 12). We observed a stratified filling in which we unearthed a Neolithic vessel tilted to the side (Fig. 12). At the bottom the ground plan became quadrangular and we could document the scanty traces of a construction made of thin branches or laths. We determined the feature as a well from the above circumstances and the water that seeped in through its bottom. There are only a few wells published in Hungary from the Neolithic. Both features that have so far been published came from Lébény, Kaszásdomb in western Hungary. Gabriella T. Német the excavator of the site dated the earlier one from the Zseliz phase of the Linear Pottery culture,⁵³ the younger one from the late phase of the Lengyel culture.⁵⁴ Thus the well uncovered at Dulácska is the oldest one in the territory of Hungary. Its detailed study and scientific analysis will largely contribute to our knowledge of this period.

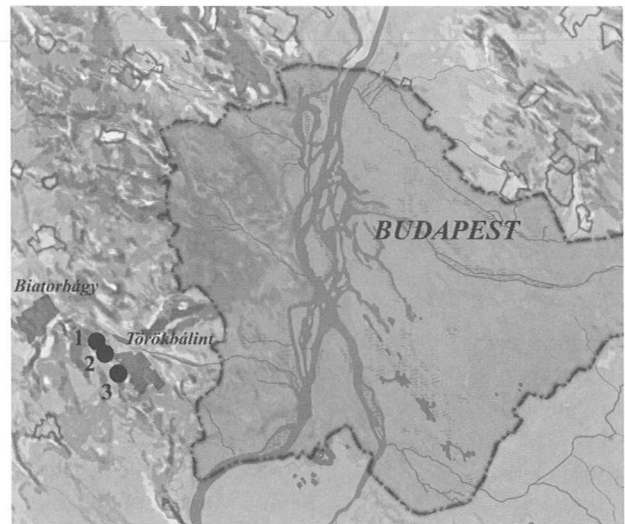
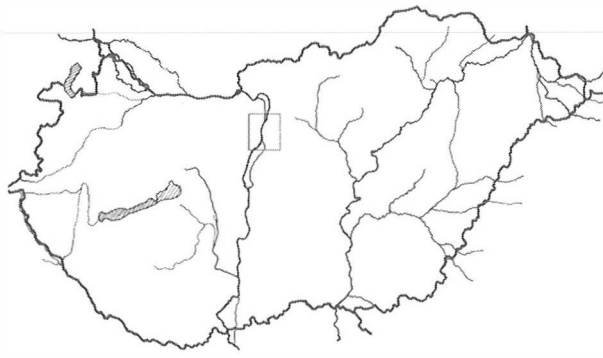
53 NÉMETH-TAKÁCS 2003, 98–99

54 NÉMETH 1994, 241–242, NÉMETH-TAKÁCS 2003, 99

Irodalom • References

- P. BARNA 2003 P. BARNA J.: Középső rézkori és késő bronzkori településrészletek Tornyiszentmiklósról. – Middle Copper Age and Late Bronze Age settlement fragments from Tornyiszentmiklós. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2001 – Archaeological Investigations in Hungary 2001. Budapest 2003, 47–61.
- BÁLINT 1995 BÁLINT Cs.: Kelet, a korai avarok és Bizánc kapcsolatai. Szeged 1995.
- BÁRDOS 1998 BÁRDOS E.: A Kárpát-medence legnagyobb avarkori temetője. Válogatás a zamárdi avar temető restaurált leleteiből. (Kiállítási katalógus.) Kaposvár, 1998.
- BÓNA 1970 BÓNA I.: Avar lovassír Iváncsáról. – Grave of an Avar horseman at Iváncsa. ArchÉrt 97 (1970) 243–263.
- CsÁNYI 1996 CsÁNYI M.: Újabb adat kelet-magyarországi kora bronzkorunkhoz. – New data to the Early Bronze Age of East Hungary. Tisicum 9 (1996) 45–75.
- DAIM 1987 DAIM, F.: Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, NÖ. Studien zur Archäologie der Awaren 3 (1987).
- FANCSALSZKY 2000 FANCSALSZKY G.: Állat és emberábrázolás a késő avar kori öntött bronz övvereteken (1993–1999). – Tier- und Menschendarstellungen auf den spätawarenzeitlichen gegossenen bronzenen Gürtelbeschlägen (1993–1999). In: Bende L. – Lőrinczy G. – Szalontai Cs. (szerk.) Hadak útján. Szeged 2000, 285–310.
- GARAM 1976 GARAM É.: Adatok a középvavarkor és az avar fejedelmi sírok régészeti és történeti kérdéseihez. – Zu den archäologischen und historischen Fragen der awarischen Fürstengräber. FolArch 27 (1976) 129–147.
- GARAM 1994–1995 GARAM É.: A dunapentelei avar kori sírok katalógusa. – Katalog der awarenzeitlichen Gräber in Dunapentele. ArchÉrt 121–122 (1994–1995) 131–154.

- HORVÁTH 2002 HORVÁTH L. A.: Neolitische Funde und Befunde in der Gemarkung von Dunakeszi. *ActaArchHung* 53 (2002) 1–40.
- HORVÁTH 2004 HORVÁTH L. A.: Középső neolitikus település Törökbálint-Dulácskán. – A Middle Neolithic settlement at Törökbálint-Dulácska. *Aquincumi füzetek* 10 (2004) 156–159.
- KALICZ 1984 KALICZ, N.: Die Makó-Kultur. In: Tasić, N (Ed.): *Kulturen der Frühbronzezeit des Karpatenbeckens und Nordbalkans*. Beograd 1984, 93–108.
- KALICZ 1998 KALICZ, N.: *Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns*. Budapest 1998.
- KISS 1995–1996 KISS A.: Az avar kori tegeztek csontlemezeinek kronológiájához. – Zur Chronologie der Beinbeschläge der awarenzeitlichen Köcher. *ArchÉrt* 123–124 (1995–1996) 75–83.
- KOVRIK 1957 KOVRIG I.: Kora-avarkori sírok Törökbálintról. – Deux tombes de Törökbálint. *FolArch* 9 (1957) 119–133.
- KOVRIK 1975 L. KOVRIG, I. (ed.): *Avar Finds in the Hungarian National Museum. Cemeteries of the Avar Period (567–829) in Hungary 1*. Budapest, 1975.
- KUZMA 1990 KUZMA, I.: *Plastika železovskej skupiny z Mužle-Čenkova. Plastik der Želiezovce Gruppe aus Mužla-Čenkov*. *SlovArvh* 38-2 (1990), 429–452.
- LÁSZLÓ 1941 LÁSZLÓ Gy.: A Tihany téri avar kori temető. *DissPann* II. 11. (1941), Budapest.
- MADARAS 1994 MADARAS, L.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld von Jászapáti. Das Awarische Corpus. Avar Corpus Füzetek. Beihefte II*. Debrecen–Budapest, 1994.
- MAROSI-FETTICH 1936 MAROSI A. – FETTICH N.: *Dunapentelei avar sírleletek. – Trouvailles avars de Dunapentele*. *Arch Hung* XVIII, Budapest 1936.
- MARÓTI 2002 MARÓTI É.: *Avar temető Sóskúton – Ein awarisches Gräberfeld in Sóskút. Régészeti kutatások Magyarországon 1999 – Archaeological Investigations in Hungary 1999*. Budapest 2002, 109–129.
- NAGY 1998 NAGY, M.: *Awarenzeitliche Gräberfelder im Stadtgebiet von Budapest I-II*. Budapest 1998.
- NÉMETH 1994 T. NÉMETH, G.: *Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn)*. *JAMÉ* 36 (1994) 241–261.
- NÉMETH-TAKÁCS 2003 T. NÉMETH, G. – TAKÁCS, M.: *Urzeitliche und mittelalterliche Brunnen bei Lébény*. *Antaeus* 26 (2003) 97–139.
- NYÉKHELYI 1992 NYÉKHELYI D.: *Árpád-kori településrészlet Törökbálint-Kukoricadűlőben az M0 autópálya nyomvonalán*. In: *Régészeti ásatások az M0 autópálya nyomvonalán*. *BTM Műhely* 6. Budapest 1992, 175–184.
- REMÉNYI-TÓTH 2004 REMÉNYI L. – TÓTH A.: *Őskori telepek, római kori árokrendszer, avar sírok Biatorbágy-Hosszúréték lelőhelyen. – Prehistoric settlement, a ditch system from the Roman period, Avar graves at the site of Biatorbágy-Hosszúréték*. *Aquincumi füzetek* 10 (2004) 160–167.
- ROSNER 1999 ROSNER, Gy.: *Das awarenzeitliche Gräberfeld in Szekszárd-Bogyiszlói Strasse*. *Monumenta Avarorum Archaeologica* 3. Budapest, 1999.
- SIMON 1993a SIMON L.: *Kőpakolásos temetkezések a biatorbágyi avar temetőben (előzetes jelentés). – Bestattungen mit Steinsetzung im awarischen Gräberfeld von Biatorbágy*. *HOMÉ* 30–31 (1993) 141–170.
- SIMON 1993b SIMON L.: *Adatok a szablyák kialakulásáról*. *HOMÉ* 30–31 (1993) 171–192.
- STRAUB 1997 STRAUB P.: *Avar kori tegezdíszítő csontlemezek. Motívumtipológia és kronológia. – Awarenzeitliche Beinplatten als Verzierungen von Köchern. Typologie der Motive und Chronologie*. *MFMÉ-StudArch* III (1997) 117–151.
- SZABÓ 1968 SZABÓ J. Gy.: *Az egri múzeum avarkori emlékműve III. Sírleletek Nagyréde Ragyogóparton. – Der awarenzeitliche Fundbestand des Museums von Eger. Grabfunde aus Nagyréde- Ragyogópart*. *EMÉ* 6 (1968) 23–67.
- SZABÓ – KULCSÁR 2000 SZABÓ J. J. – KULCSÁR G.: *A kora bronzkori Makó-Kosihy-Čaka-kultúra temetkezései Kál-Legelő-III. lelőhelyen (Heves megye)*. *Ősrégészeti Levelek* 2 (2000) 31–43.
- SZATHMÁRI 1998–99 SZATHMÁRI I.: *Adatok a kora bronzkori makói kultúra kérdéséhez. – Beiträge zur Frage der frühbronzezeitlichen Makó-kultur*. *Savaria – pars archaeologica* 24/3 (1998–99) 141–152.
- VIRÁG 1998 VIRÁG, Zs.: *Neuere anthropomorphe Darstellungen der Linienbandkeramik aus dem Umgebungs von Budapest*. In: *The Late Neolithic of the Middle Danube Region*. *Timișoara* 1998, 67–89.
- WINTER 1997 WINTER, H.: *Awarische Grab- und Streufunde aus Ostösterreich*. *Insbruck* 1997.

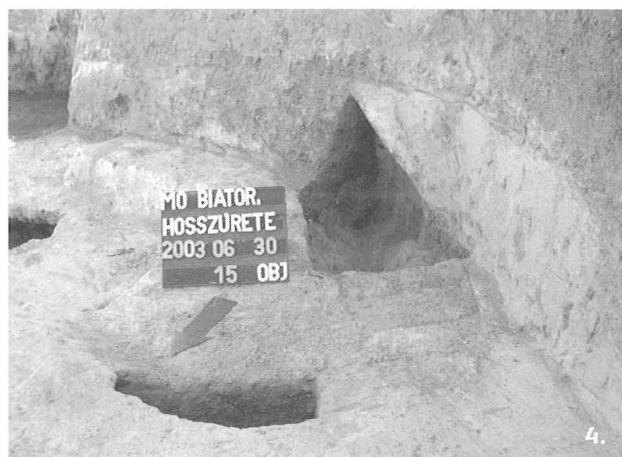
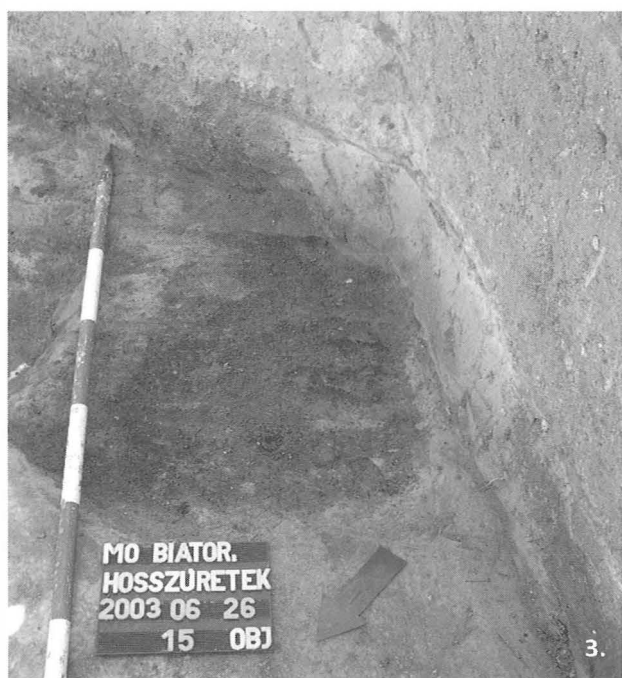

1. Biatorbágy, Hosszúrétok
2. Biatorbágy, Tyúkberek
3. Törökbálint, Dulácska

1. kép: Az M0 autópálya szélesítését megelőző régészeti feltárások helyszínei Biatorbágy és Törökbálint határában. Biatorbágy, Hosszúrétok lelőhely légi fotója.

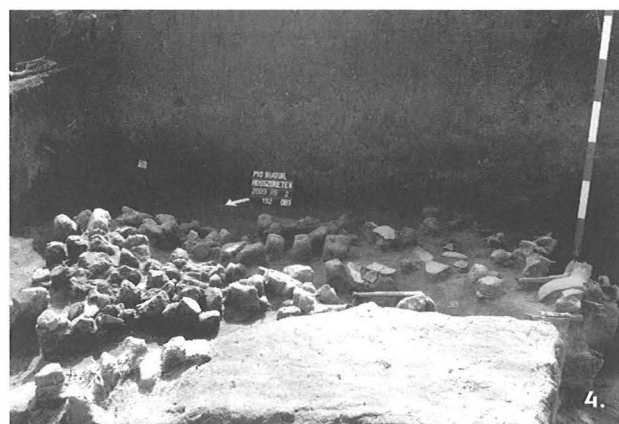
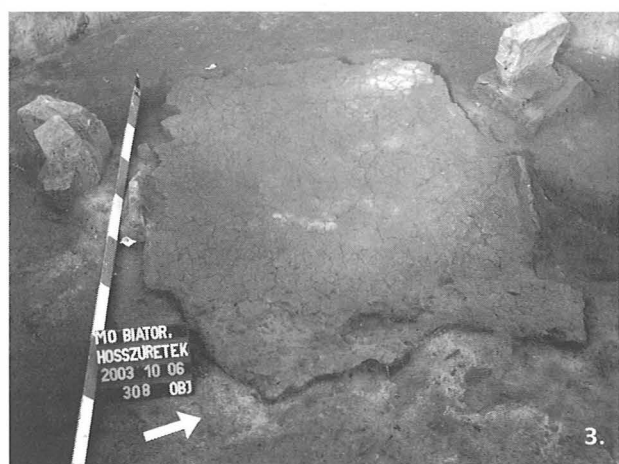
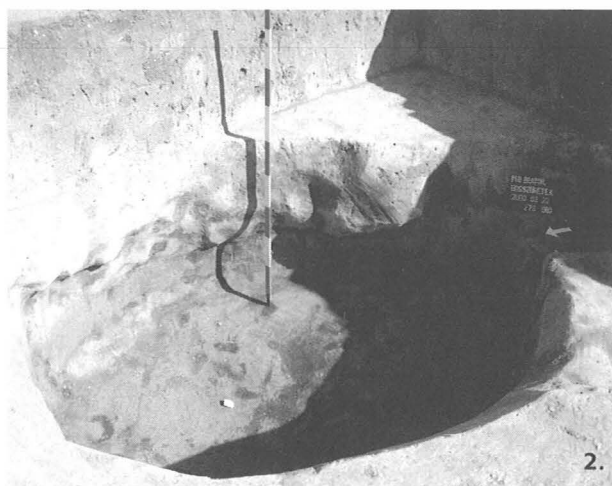
Fig. 1: The scenes of the archaeological excavations preceding the widening of highway M0 at Biatorbágy and Törökbálint. Aerial photo of the Hosszúrétok site.

2. kép: Újkőkori árok Biatorbágy, Hosszürétek lelőhelyen

Fig. 2: Neolithic trench at the Biatorbágy, Hosszürétek site

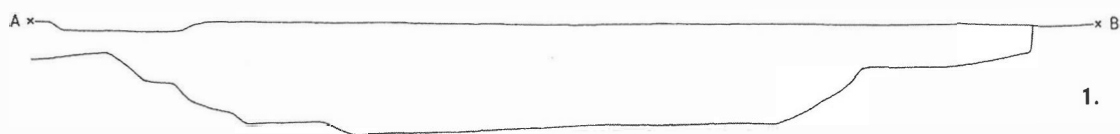

3. kép: Újkőkori objektumok Biatorbágy, Hosszúrétek lelőhelyen
Fig. 3: Neolithic features at the Biatorbágy, Hosszúrétek site

43. obj.

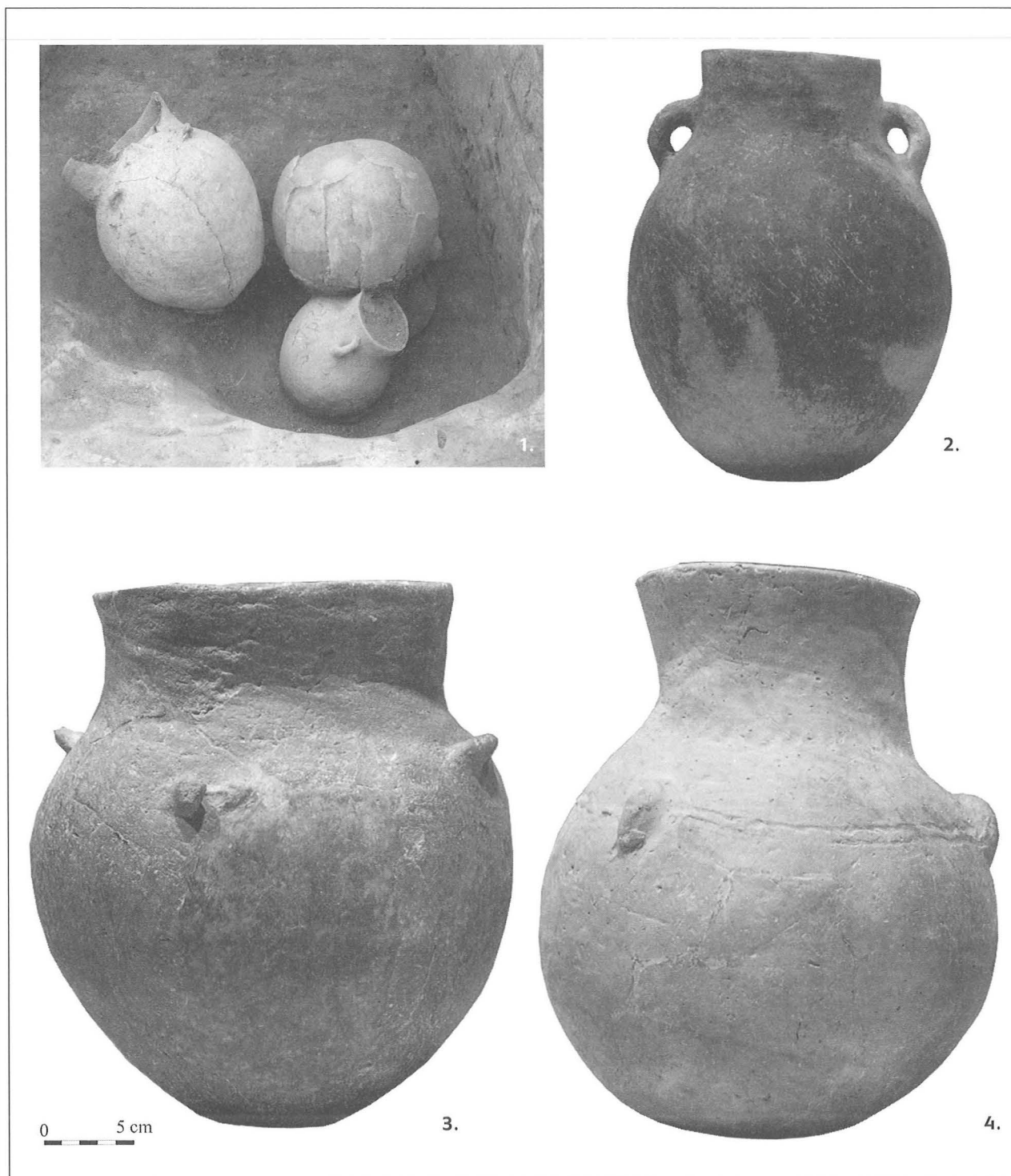

127. obj.

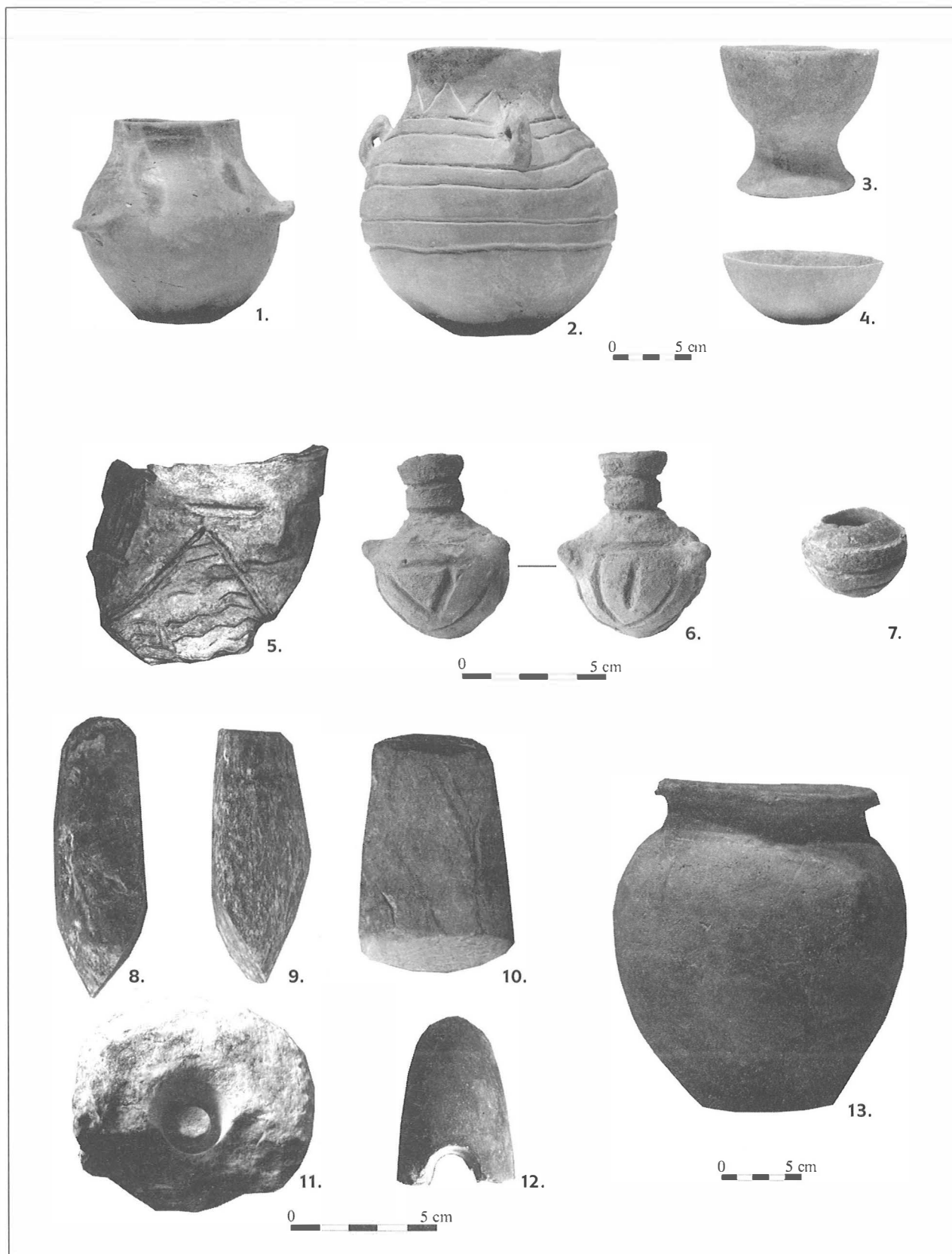
4. kép: Félíg földbe mélyített építmények Biatorbágy, Hosszúréték lelőhelyen

Fig. 4: Semi-subterranean constructions at the Biatorbágy, Hosszúréték site

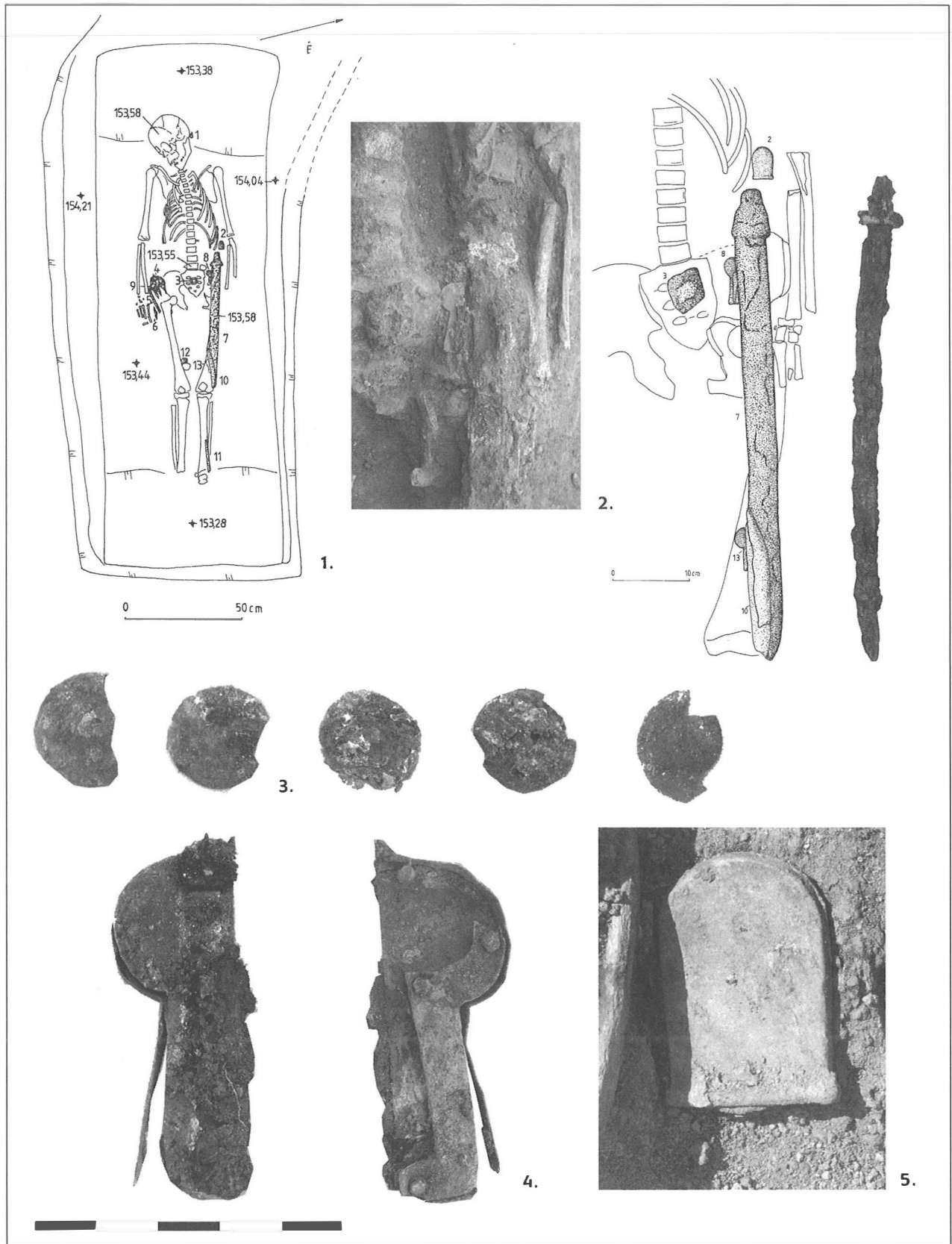
5. kép: Biatorbágy, Hosszúréték, 256. objektum

Fig. 5: Biatorbágy, Hosszúréték, feature no. 256

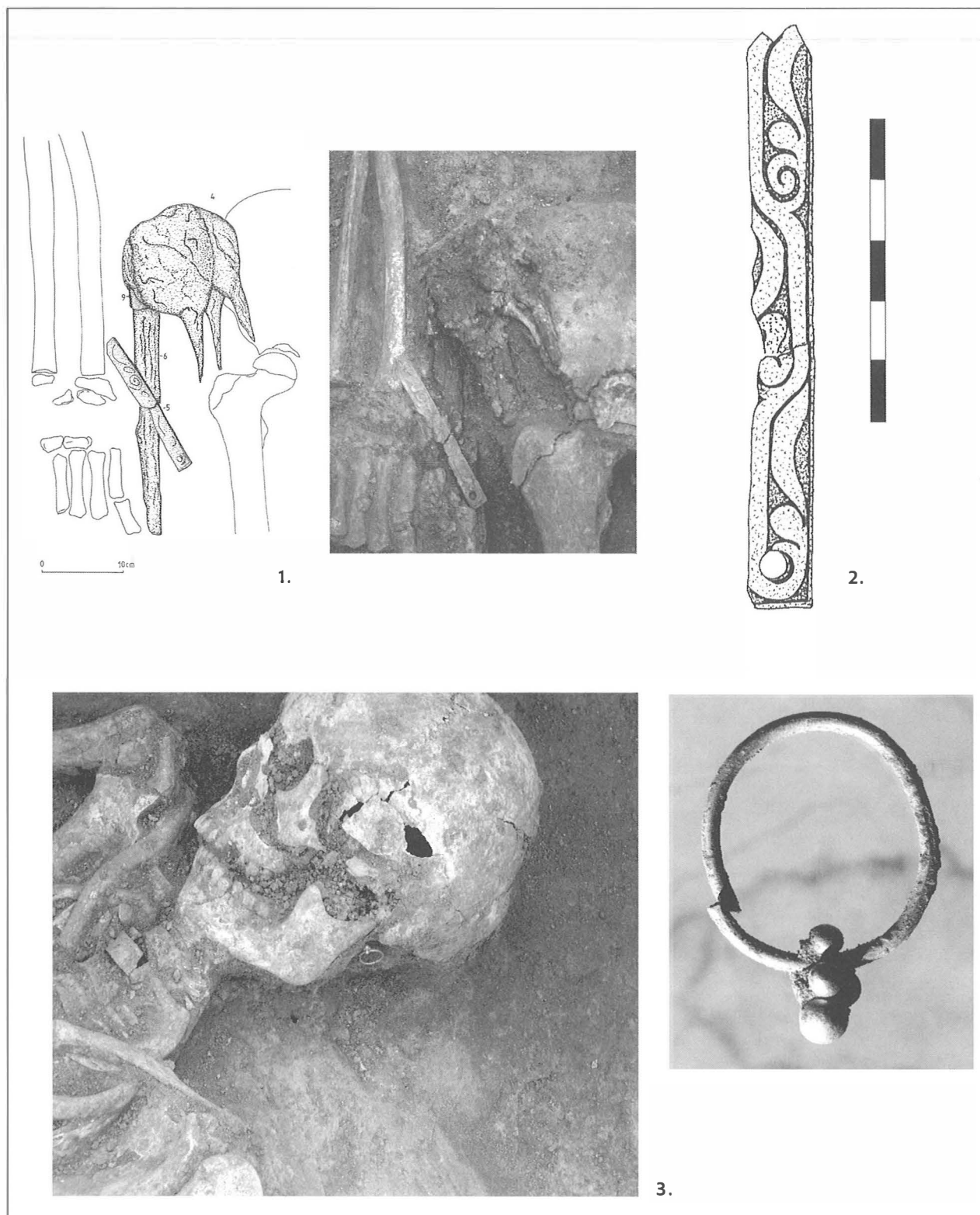
6. kép: Újkőkori és kora bronzkori leletek Biatorbágy, Hosszúréték lelőhelyről

Fig. 6: Neolithic and Early Bronze Age finds from the Biatorbágy, Hosszúréték site

7. kép: Biatorbágy, Hosszúrétok, 35. sír

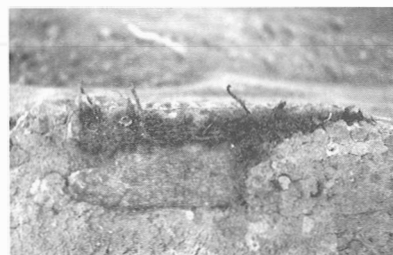
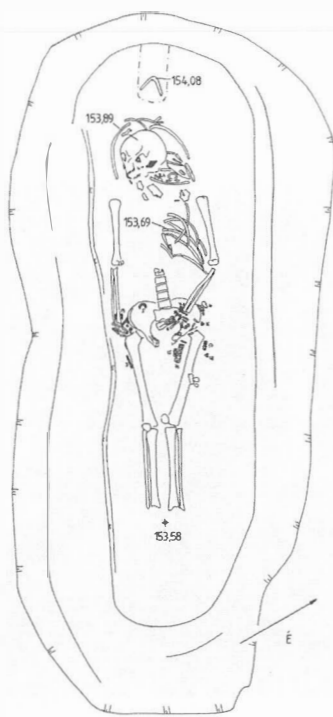
Fig. 7: Biatorbágy, Hosszúrétok, grave no. 35

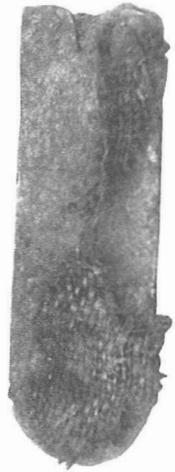
8. kép: Batorbágy, Hosszúrétok, 35. sír
Fig. 8: Batorbágy, Hosszúrétok, grave no. 35

1.

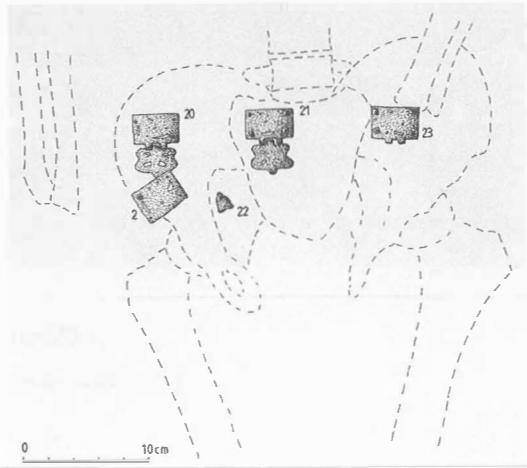
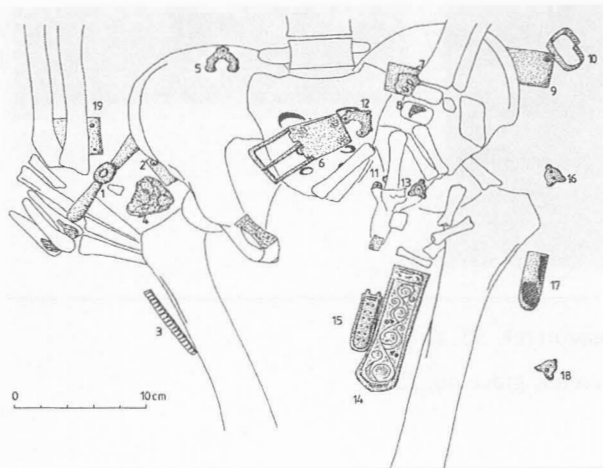
2.

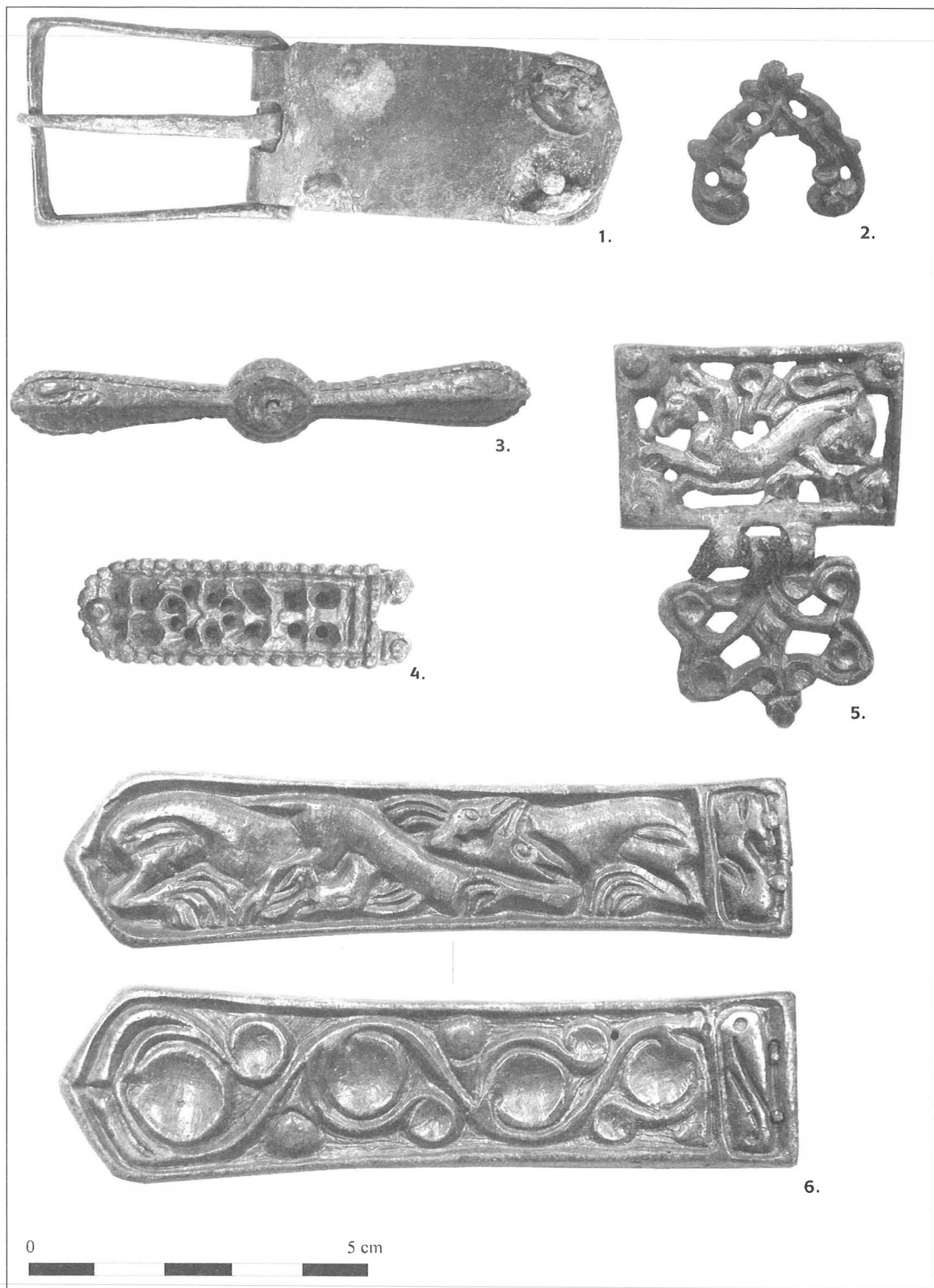
3.

4.

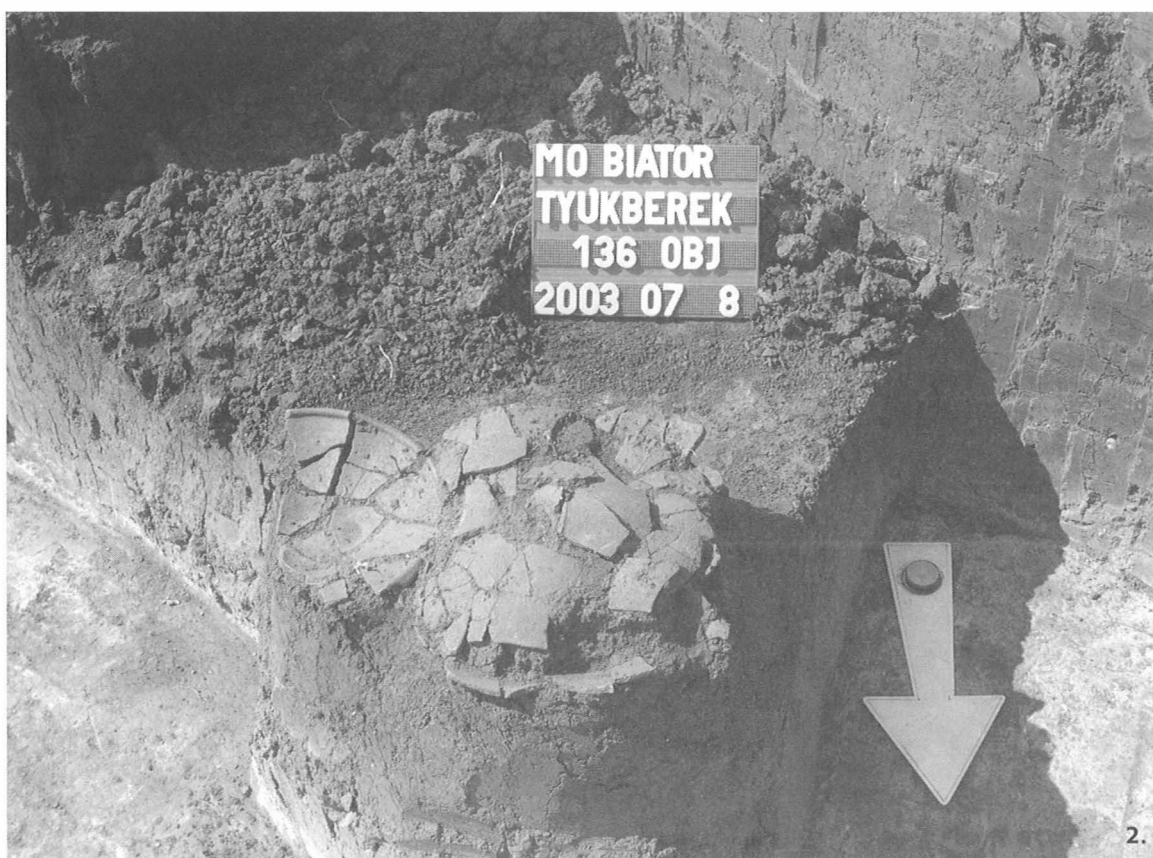
9. kép: Biatorbágy, Hosszúréték, 1. sír
Fig. 9: Biatorbágy, Hosszúréték, grave no. 1

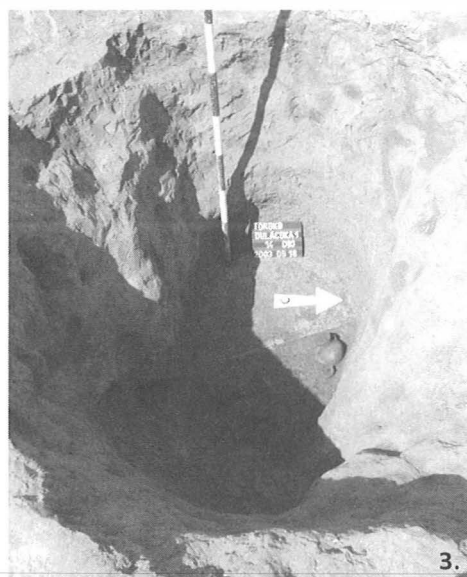
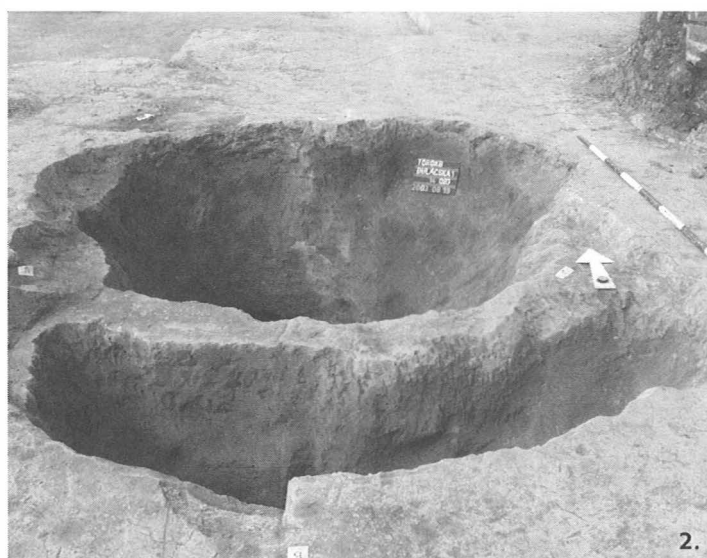
10. kép: Batorbágy, Hosszúréték, 1. sír

Fig. 10: Batorbágy, Hosszúréték, grave no. 1

11. kép: Újkőkori cölöpszerkezetes ház, kora bronzkori objektum Biatorbágy, Tyúkberek lelőhelyen
Fig. 11: Neolithic post-structure house, Early Bronze Age feature at Biatorbágy, Tyúkberek

12. kép: Újkőkori objektumok Törökbálint, Dulácska lelőhelyen

Fig. 12: Neolithic features at Törökbálint, Dulácska

Vaday Andrea

Kazár**(több korszakú régészeti lelőhely)**

A régészeti terepkutatásokat hazánkban legnagyobb részben a beruházásokat megelőző feltárások, kisebb részben a leletmentések és még elenyészőbb hányadban a pályázatok teszik lehetővé. A számos nagy kiterjedésű feltárás során eddig elképzelhetetlen mennyiségű régészeti anyag kerül a múzeumokba, amelyeknek feldolgozási hiánya csak tovább növeli a kutatás publikációs adósságát.¹ Jó példa a nagy mennyiségű leletanyagra a kazári megelőző feltárás is, amelynek során – bár igen kis felületen folyhatott csak az ásátás – a 2002. évi terepbejárás során 5945, a feltárás során további 4079, összesen 10 024 leltározott lelet került elő.² Már a mennyiség miatt sem lehet elég sokszor hangsúlyozni az újonnan feltárt, dokumentált és jól megfigyelt lelőhelyek mielőbbi közlésének szükségességét.³

Kazár település Nógrád-megyében, Salgótarjától DK-re fekszik, a Vizslásról Mátraszele felé vezető úton, az Északi-középhegység ún. medvesi kistáj déli részén (1. kép 1.). A lelőhely Kazár falutól keletre, egy dél felé elágazó – Rákóczi bányatelep felé vezető – betonút mellett található, a jelenleg viszonylag sekély vízhozamú Kazár-patak medrének déli oldalán, egy lankás domb lábánál (1. kép 2.). A lelőhely nem ismeretlen, az 1960-as évek elején késő bronzkori urnatemetőként regisztrálta dr. Patay Pál.⁴ Kazár a császárkorban viszonylag sűrűn lakott területnek számított. A kötöttáru gyár boltjának szomszédságában terepbejárás során gyűjtöttek leletanyagot,⁵ nem kizárt, hogy a 2002. évi feltáráson lokalizált császárkori településhez tartozik.⁶ A szécsényi Kubinyi Ferenc múzeumba ajándékként bekerült Kazár–Rákóczitelepi (sic!) anyag,⁷ valamint az 1968-ban a

Andrea Vaday

Kazár**(a multi-period archaeological site)**

In Hungary, the majority of archaeological investigations in the field are composed of excavations preceding investments, there are fewer rescue excavations and only a few are financed by competition grants. The numerous excavations conducted on large surfaces have yielded an immense quantity of find materials. The fact that their analysis is retarded increases the publication debt of research.¹ A good example is offered to the large number of finds by the investment-led excavation at Kazár where the number of the catalogued finds was 5945 from the field walking in 2002 and 4079 from the excavation, although it covered a very small surface. Altogether 10 024 catalogued finds were recovered.² The quantity in itself is enough to stress the necessity of the fast publication of the recently unearthed, documented and well observed site.³

Kazár village can be found on the road from Vizslás to Mátraszele SE of Salgótarján in Nógrád county in the southern part of the Medves micro-region in the Northern Mid-Mountains (Fig. 1. 1). The site lies on the southern side of the Kazár stream, which has a very modest water output at present, at the foot of a mild hill along a paved road branching off southwards (toward Rákóczi bányatelep) east of Kazár village (Fig. 1. 2). The site is not new, dr. Pál Patay registered it as a late Bronze Age urngrave cemetery at the beginning of the 1960's.⁴ Kazár was a relatively densely inhabited territory in the Imperial Period. Finds were collected during a field walking next to the shop of the knitwear factory,⁵ which could perhaps belong to the settlement of the Imperial Period located at the 2002 excavation.⁶ The material from Kazár – Rákóczitelep (sic!), which was donated to the

1 A leletanyagok „elfektetése” óhatatlanul információ-vesztéssel jár.

2 A leletanyagot a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeum őrzi, a 2002.18.1.–2002.18.8.523. leltári számokon (a 2002-es feltárás anyagát). A 2003-as ásátás leltározása befejezés előtt áll. Az anyag leltározása részben Buslig Szonja, részben Dukai Zsuzsanna segítségével a szerző munkája. Segítségemnek, akik a feltáráson is részt vettek, ezúton is köszönetet szeretnék mondani.

3 Jelen közlés csak előzetes jelentése a lelőhelyről készülő kötetnek, terjedelmi kötöttségek miatt itt csak példákat idézhetek a gazdag leletanyagból. Rövid előzetes összefoglalót ld. VADAY 2003.

4 Az előkerült késő bronzkori urna helyét dr. Patay Pál (Magyar Nemzeti Múzeum) a Kazár-patakon átvezető híd közelében, annak déli oldalán határozta meg. Visszaemlékezése szerint a vízlevezető árok ásásakor került elő az edény. Ezúton is köszönetet szeretnék mondani neki az adatért, valamint azért, hogy a lelőhelyet a helyszínen is megmutatta.

5 A kazári feltárást megelőző terepbejárás során itt kelta és császárkori anyag került elő.

6 A patakhoz igazodva, a dombok lábánál hosszan húzódnak a laza szerkezetű telep.

7 MAJCHER 2000, 43. Nincs meghatározva a lelőhely pontosan, Kazártól meglehetősen távol fekszik Rákóczitelep.

1 “Shelving” the find materials will inevitably cause loss of information.

2 The finds are kept in the Kubinyi Ferenc Museum in Szécsény. The material of the 2002 excavation can be found at inventory numbers 2002.18.1–2002.18.8.523. The inventory of the finds from 2003 has not yet been finished. The author catalogued the finds with Szonja Buslig and Zsuzsanna Dukai's help. I would like to thank them for their help in this work and also in the excavation.

3 The present publication is only a preliminary report from the volume to be prepared about the site. In the limited size of this paper I can only cite a few examples from the rich find material. The short preliminary summary see VADAY 2003.

4 Dr. Pál Patay (Hungarian National Museum) determined the place of the uncovered late Bronze Age urn on the southern side of the bridge across the Kazár stream. He recalled that the vessel had been found during the digging of a drainage trench. Here I would like to thank him for the data and for showing me the site in the field.

5 Finds from the Celtic Period and the Imperial Period were collected here before the excavation at Kazár.

6 The settlement of a loose structure can extend along the feet of the hills along the stream.

múzeumba került sírlelet⁸ egészíti ki a császárkori régészeti képet Kazáron.

A településen a Salgótarján bel- és külterületi szennyvízberuházás biztosította az anyagi hátteret a régészeti lelőhely kisebb részének megelőző feltárására a 2002–2003-as év folyamán, amelyet 2002 kora tavaszán, valamint a feltárással részben egy időben terepbejárás előzött meg (1. kép 3.).

A feltárás idején a patak mentén keskeny sávban nádas, szittyós terület húzódott, amely mellett egy földút vezet becsatlakozva az említett betonútba. A domb jelenleg is mezőgazdasági művelés alatt áll,⁹ az ásatás során derült csak ki, hogy korábban már a talajt igen mélyen megbolygatták a szántással. A lelőhely földje feketésbarna, folyami öntéstalaj, az altalaj a térségnek megfelelően sárga, agyagos, enyhén „slíres”. A szántott, bolygatott réteg részben a humusz, részben a megbolygatott objektumok betöltése miatt világosabb volt a patak eredeti öntéstalajánál.

A lelőhely kiterjedésének meghatározásához terepbejárást végeztünk. A felületen 10×10 méteres koordináta-hálót tűztünk ki, leszámítva a feltárási sávot, amely csak 3 m széles volt.¹⁰ A Rákóczi-bányatelep felé vezető betonút mellett vizesárok húzódott, amelyet faszor kísért. Itt ugyancsak 10 m szélességben tűztük ki a hálórendszert, de a többitől eltérően itt 27 m hosszú, téglalap alakú felületeken dolgozhattunk.¹¹ Ennek során koordináta-hálót tűztünk ki és négyzetenként csomagoltuk, dokumentáltuk az anyagot. A terepbejárás során így nemcsak a lelőhely pontosabb méreteit, lelet-sűrűségeit lehetett meghatározni, hanem azt is, hogy – a már ismert – késő bronzkori temetőn kívül kelta, császárkori germán és római export anyaggal bíró telep vagy telepek várhatók a feltárás során. A vizsgált terület – leszámítva a bozotos, növényzettel fedett részt – 18 321 m² volt. Az alábbi táblázat a terepbejárás során előkerült leletanyagot tünteti fel, korszak szerinti megoszlásban, abszolút és relatív értékekben.

	bronzkor	kelta	császárkor	római	meghatározhatatlan kor
db	128	183	4935	4	38
%	2,4	3,5	93,3	0,1	0,7

Ez azt jelenti, hogy a terepbejáráson gyűjtött anyag 99,3%-a volt korszak szerint meghatározható, azaz

8 VÉGH 1975, 66, 91–92. MAJCHER 2000, 43. csak feltételesen fogadják el K. Végh Katalin meghatározását.

9 A feltárás idején kukoricatábla volt a lelőhely felett.

10 A feltárási sáv volt a „0” hosszanti sáv, amelytől észak felé a „–”, dél felé a „+” hosszanti sávok következtek, a 100 m-es szakaszokat rövid, „keresztávok” alkották.

11 A növényzet és vizesárok miatt kellett itt eltérnünk a 10×10 méteres gyűjtési felületektől. Gyakorlatilag ezek a négyzetek is – a növényzet miatt – észlelés szempontjából megközelítően megfeleltek a 10×10 m-es négyzeteknek. A felületen jelenkori anyag is volt, feltehetően a trágyázáskor került a lelőhelyre. Ez az anyag nincs feltüntetve az alábbiakban.

Kubinyi Ferenc Múzeum of Szécsény⁷ and a grave find, which got to the museum in 1969,⁸ complete the archaeological picture of Kazár in the Imperial Period.

A sewage investment in and around the village provided the financial conditions to the excavation of a smaller portion of the site in 2002–2003, which was preceded by field walking in the early spring of 2002 and partly in parallel with the excavation (Fig. 1. 3).

A narrow stripe overgrown by reed and rush extended along the stream at the time of the excavation. Beside this stripe, a dirt-road ran to the above-mentioned paved road. The hill is cultivated,⁹ and the excavation revealed that the plough had turned the soil very deep. The soil of the site is a blackish brown alluvial deposit, while the subsoil is a yellow clayey sediment. The colour of the ploughed, disturbed layer was lighter than that of the original alluvium of the stream because of the humus and the filling of the disturbed features.

A field walking was conducted to determine the extent of the site. We set up a grid system of 10 m × 10 m in the area except for the excavation zone, which was only 3 m broad.¹⁰ A water channel runs along the paved road to Rákóczi-bányatelep flanked by a row of trees. The grid system was set up here also in the width of 10 m. Here, however, we could work on a 27 m long oblong-shaped surface.¹¹ We set up a co-ordinate system and packed and documented the find according to the squares. Thus not only the more exact measurements and find distribution of the site could be established during the field walking but also that a settlement or settlements containing Celtic and German and Roman exported wares of the Imperial Period could be expected beside the already known late Bronze Age cemetery. The inspected territory measured 18 321 m² disregarding the area covered with bushes and vegetation. The table below shows the finds recovered during the field walking by age in an absolute and a relative sense.

	Bronze Age	Celtic	Imperial Period	Roman	Undetermined Age
Item no.	128	183	4935	4	38
%	2,4	3,5	93,3	0,1	0,7

7 MAJCHER 2000, 43. The site is not exactly determined. Rákóczi-telep lies fairly far from Kazár.

8 VÉGH 1975, 66, 91–92. MAJCHER 2000, 43 accepts Katalin K. Végh's determination with reservations.

9 A maize field occupied the site at the time of the excavation.

10 The zone of the excavation was the longitudinal stripe “0” followed by the longitudinal stripes “–” to the north and “+” to the south. The 100 m sections were composed of short “cross-stripes”.

11 We had to leave the 10 m × 10 m grid system because of the vegetation and the water channel. Practically, however, these squares approximately matched the 10 m × 10 m large squares from the respect of observation due to the vegetation. Modern material was also observed on the surface, which was probably transported there with the manure. The following description will not contain this material.

elenyésző volt az a mennyiség (0,7 %), amely nem hordozott különösebb információ-értéket.¹²

A felszíni nyomok alapján a bronzkori leletsűrűséget mutatja a 2. kép.¹³ Jól látszik a képen, hogy a felszíni anyag a vizsgált terület ÉÉK-i részén, egy 43 m széles sávban, a Kazár-patakhhoz közel jelentkezett. Csak egy keskeny sávban („0”) volt magasabb a darabszám, de a legtöbb – egy négyszögben előkerült – anyag mennyisége sem haladta meg a 20 darabot. A 3. kép a kelta anyag elterjedését tünteti fel. Itt is a patakhhoz közelebb eső részen sűrűsödött az anyag, amelyet 53 m széles sávban lehetett gyűjteni. A pataktól távolabb eső részen szórványosan és kis számban. A bronzkorhoz hasonlóan ez az anyag sem haladta meg négyszögenként a 20 darabot. A legnagyobb régészeti fedettséget a császárkori anyag mutatta (4. kép). Gyakorlatilag az egész átvizsgált felületen előfordult. A sűrűsödés azonban mást mutatott, mint az előzőeknél. A bronzkori és kelta anyag sűrűsödését a „0” illetve a „I” ÉÉNy-DDK irányú sávban lehetett megfigyelni. A császárkori anyag elsősorban mutatott nagyobb sűrűsödést, amelyet körben, egyre kisebb leletsűrűsödéses mezők kereteztek. A császárkori anyag mennyisége lényegesen eltért az előző két anyagtól, az egy négyzetre eső legnagyobb leletmennyiség 97 darab(!) volt a „+III/1” négyzetben.

Kérdés, hogy a korszakok közti nagyságrendi eltérést az okozza-e, hogy a császárkori a legkésőbbi, legfelső szint, így a szántás ezt forgatta fel legjobban, vagy a lelőhelyek egyéb adottságaiból következik a különbség. Az is feltűnő, hogy a császárkori anyag a patakhhoz közelebb eső részen is megtalálható, aminek oka esetleg az éghajlat változásában kereshető. A császárkori lelőhelyen a római exportanyag is elsősorban jelentkezett.

Az alábbi táblázat a vizsgált terület lefedettségét mutatja. A fedettségi index a lelet darabszám 1 m²-re eső hányadosa.¹⁴

kor	bronzkor	kelta	császárkor
fedettségi index	0,007	0,009	0,269

Egyértelmű, hogy Kazáron a császárkori anyag volt a domináns a terepbejárás során.

Az ásatáson a késő bronzkorból településnyomok (hulladékgödörök, szabadtéri tűzhely maradványa) került elő. Az egyik hulladékgödörben kettős, csontvázas

This means that 99.3 % of the material collected during the field walking could be determined by period, and the quantity (0.7 %) that did not bear any special information was insignificant.¹²

Fig. 2 shows the density of Bronze Age finds after the surface traces.¹³ It is obvious in the picture that the surface material appeared in a 43 m wide band near the Kazár stream in the N-NE part of the investigated territory. The item number was higher only in a narrow band (“0”) but even the highest item number collected in a square was not more than 20. Fig. 3 shows the distribution of the Celtic finds. The material clustered also in the area closer to the stream, where it could be collected in a 53 m wide band. Only a few finds occurred sporadically farther from the stream. Similarly to the Bronze Age finds, the item number did not surpass 20 per squares. The material of the Imperial Period showed the densest distribution (Fig. 4). It occurred practically all over the investigated territory. The clustering, however, appeared to be different from that of the above two periods. The Bronze Age and the Celtic materials clustered in the “0” and the “-1” N-NW – S-SE running zones. The clustering of the material from the Imperial Period was more scattered, encircled by areas of lower densities. The number of the material of the Imperial Period was also significantly different from that of the other two periods. The largest item number by square was counted in square „+III/1”: 97 (!) items.

The question is if the large quantitative difference between the periods comes from the circumstance that the Imperial Period occupied the highest, latest level and it was, consequently, more exposed to the plough or from other conditions of the sites. It is also conspicuous that the material of the Imperial Period can be found in the area closer to the stream as well, which may perhaps be due to a climatic change. The Roman exported wares also appeared scattered all over the site of the Imperial Period.

The table below illustrates the distribution of the finds in the investigated area. The coverage index is the quotient of the item number of the finds by m².¹⁴

age	Bronze Age	Celtic	Imperial Period
coverage index	0,007	0,009	0,269

12 A régebbi feltárásoknál a selejtezés igen nagymértékű volt, anyaguk újabb feldolgozása illetve összehasonlítása a friss feltárások anyagával éppen ezért bizonytalanná vált. Sajnos még napjainkban is egyes helyeken „divat” az edények díszítetlen oldalának „selejtezése”, amely a tényleges edényszám meghatározását és a statisztikai elemzéseket lehetetlenné teszi. Azt a gyakorlatot követtük, hogy – az elmondottak miatt – a selejtezett anyagot feliratozva, „selejt” megnevezéssel őriztük meg, a továbbiakban így bármiféle vizsgálat számára rendelkezésre állnak.

13 A terepbejárás anyag telep- és nem temetőjellegű volt.

14 A fedettségi index felhasználható különböző lelőhelyek összehasonlításánál, illetve a terepbejárás és feltárási anyagok összevetésénél, a lelőhelyek pusztulásának meghatározásához stb.

12 A large proportion of the material was discarded at former excavations thus the reinvestigation of these materials and their comparison with the materials of recent excavations is uncertain. Regrettably it is still a practice in some museums to discard the undecorated wall fragments of vessels, which makes the determination of the actual number of the vessels and the statistic analyses impossible. We have preserved the discarded material and marked them with a label “discarded”, so they will be available for analyses in the future.

13 The finds collected during the field walking came from a settlement and not from a cemetery.

14 The coverage index can be used at the comparison of various sites and materials recovered from field walking and excavations or to determine the destruction of a site etc.

temetkezés is előkerült. A fiatal férfi hanyatt, zsugorított helyzetben fektetett csontváza felett egy – hasonló fekvő, ugyancsak zsugorított helyzetben eltemetett – fiatal nő csontváza volt, minden melléklet nélkül (5. kép 1-2.).¹⁵

A császárkori településen hulladékgyödrök, tárolóvermek, valamint két edényégető kemence került elő. A kemencék boltozatának nagyobb részét megsemmisítette a mélyszántás. Az objektumokat részben a járósínt alatt vajták ki a földből, csak a kupolák emelkedtek ki az egykori járósíntől. A kemencék kétszartatú – rostély alatti – részét a sárgás, slíres altalajba ásták, innen indult ki mindkét kemencéből a két – széttartó irányban – a felszín alatt fűtőcsatorna, amelyek egy nagyobb ívű – szintén az altalajba mélyített – közös munkagödörbe torkolltak. A 2002-es évben ennek a munkagödörnek csak az indulását lehetett dokumentálni, teljes feltárása a következő évre húzódott át (6. kép).

A 2002-ben feltárt kemence¹⁶ rostélya igen vastag volt (35 cm), arra utalva, hogy a rostély igen nagy terhelésnek volt kitéve, azaz vagy nagy mennyiségű edényt égettek egyszerre benne, és/vagy az edények voltak igen súlyosak. A rostélyt – a kemence hossz tengelyében – tartó elválasztó fal vastagsága is a nagy terhelésre való tervezésre mutatott. A rostély alatti tüzelőteret teljes hosszában kettéválasztotta a vastag tartófal, így a kemence felfűtését két külön fűtőcsatornán át lehetett csak megoldani. Mivel a fűtőcsatornák felső íve nem sokkal a járósíntől húzódott, a fűtőcsatornák belsejét deszkákkal zsaluzták fel, majd a fűtőcsatornák munkagödör felőli és a fűtőterén belüli nyílását nagyobb, faragatlan mészkövekkel boltozták ki, amelyek a zsaluzatot tartották. A zsaluzat a használat során kiégett, és „csengőre”, kőkeményre átégett a fölötté levő földréteg,¹⁷ így biztosítva a fűtőcsatornák boltozatának tartószilárdságát. Az egyik kemencében egy kiemelhető rostély töredékes maradványai is előkerültek, amelynek lyukai kisebb méretűek voltak, mint az első rostélyé, de a kemencébe behelyezve pontosan illeszkedtek az alsó rostélyhoz. A rostély szélén „füleket” képeztek ki, amelynél fogva be-, és kiemelhetők a rostélyt. A kiemelhető, második rostély az első rostély lyukainak szűkítésére szolgált, így a hő beáramlását meg lehetett gyorsítani, az égetés folyamatát hatékonyabbá lehetett tenni.¹⁸

The material of the Imperial Period evidently dominated at the field walking at Kazár. The excavation yielded settlement remains from the Late Bronze Age (refuse pits, remains of an outdoor hearth). One of the refuse pits contained a double inhumation burial. A young man lay on the back in a crouched position. Above him the skeleton of a young woman was found also in a crouched position, lying on the belly. There was no grave furniture in the burials (Fig. 5. 1-2.).¹⁵

Refuse pits, storage pits and two pottery kilns were uncovered in the settlement of the Imperial Period. Deep ploughing destroyed the larger part of the domes of the kilns. The features were sunk into the earth, only the domes rose over the floor level. The divided spaces of the kilns under the grate were dug into the yellowish clayey layer. In both kilns two heating channels were bored under the surface from this space in divergent directions. They ran into a larger common working pit, which was also deepened into the subsoil. In 2002, only the start of this working pit was documented, its complete excavation was left to the next year (Fig. 6).

The grate of the kiln unearthed in 2002¹⁶ was very thick (35 cm), which suggests that the grate had to endure a heavy load. It means that either many vessels were baked at a time or/and the vessels were very heavy. The thickness of the partition wall that supported the grate along the longitudinal axis of the kiln also indicated that the kiln was intended to bear a heavy load. The thick supporting wall divided the firing space under the grate in the entire length, thus the kiln had to be heated from two separate heating channels. As the upper arch of the heating channel ran just under the floor level, the interior of the channels were lined with boards, then the mouths of the heating channels were vaulted with undressed limestone both at the working pit and the firing space, which supported the lining. The lining burnt out as the kiln was used and the overlying earth layer burnt stone-hard.¹⁷ This layer secured the strength of the arch of the heating channels. In one of the kilns we found the fragmentary remains of a removable grate, the holes of which were smaller than those of the first grate, yet they perfectly fit to the lower grate when inserted into the kiln. “Handles” were prepared at the edges of the grate. Holding these handles, the grate could be removed or replaced. The removable second grate narrowed the holes, so the influx of the heat could be

15 Nem lehetett egyértelműen eldönteni a talaj elszíneződéséből a terepen, hogy sírt ástak-e később a hulladékgyödrbe, vagy a verembe temették a halottakat.

16 XI. szelvény, 27. objektum.

17 Ez arra mutat, hogy a zsaluzat tartó szerepére csak a kemence megépítésekor volt szükség. A fűtőcsatorna belső ívén – több helyen – látszott a kiégett faszaluzat lenyomata.

18 Ez a technikai megoldás tudomásom szerint eddig ismeretlen a Kárpát-medencében. A rostélyok töredékessége miatt felmerülhet, hogy a második rostélyt az első megsérülése miatt helyezték be a kemencébe. Ezt azonban el kell vetni, mivel javítás esetén nem kellett volna kiemelhető szerkezetűre készíteni a rostélyt, hanem rögzítették volna az első helyén.

15 It could not be told from the discolouration of the soil if a grave was dug into the refuse pit or the two people were buried in the pit.

16 Cutting XI, feature 27.

17 This suggests that the support of the lining was necessary only at the construction of the kiln. The imprints of the burnt-out lining could be observed at several parts of the inner arch of the heating channel.

A feltárás során előkerült késő bronzkori leletanyag általánosnak mondható, kiemelendő egy kis barnásszürke, agyag madár csörgő. A madár feje letörött, a csörgő hátán fent közepén kis lyuk volt (7. kép).¹⁹

A kelta típusú leletanyagra jellemző, hogy már viszonylag kis mennyiségben fordul elő a grafitos soványítás. Az edénytípusok őrzik a La Tène D formakincset, azonban a soványítási technika és részben az edényformák kisebb-nagyobb eltérést mutatnak a megszokottól. A grafit soványító anyag hiányra utal egy kis grafitos fazék töredéke,²⁰ amelynek mindhárom oldalán reszelés, csiszolás nyomai látszanak (8. kép 1.). Elképzelhető, hogy az eltört fazék anyagát is felhasználták újabb edények készítésekor a soványításhoz.²¹ A lelőhelyen kisebb számban germán kerámia is előkerült, köztük kiemelhető egy bepecsételt töredék (8. kép 4.).²² Az exportált kerámia részben pannoniai áru, részben távolabbi tartományok terméke. A sávos piros festésű anyag²³ (9. kép 8.) mellett horpasztott falú pohár, fésűs díszítésű római házikerámia (9. kép 7.), piros festésű rádlis (9. kép 4.) és szürke festett rádlis edények (9. kép 5–6.) érkeztek a közeli tartományból, míg a távolsági kereskedelem árucikke volt az előkerült terra sigillata anyag (9. kép 1–3.).²⁴ A szürke, gyorskorongolt kerámia általában matt felületű,²⁵ kelta hatást jelez az edények egy részének besimított és karcolt díszítése (8. kép 2–3.), a formák ötvözik a kelta, római, szarmata és germán elemeket. A császárkori lelőhely – az itt előkerült pannoniai római exportáru alapján – a Kr. u. 190–225 évek közé keltezhető.

A lelőhely jelentősége nem csak a fazekasműhelyben rejlik. Igen fontos tény, hogy nemcsak Nógrád megyében, hanem a Dunától keletre fekvő területen is ritkaság számba megy az olyan lelőhely, ahol a La Tène lakosság továbbélése, az etnikai kontinuitás bizonyítható.²⁶

accelerated and the process of baking became more effective.¹⁸

The Late Bronze Age find material recovered during the excavation is rather common. A small brownish grey clay bird rattle is the only noteworthy item. The head of the bird broke off, and there was a small perforation in the centre of the back of the rattle (Fig. 7).¹⁹

The characteristic feature of the Celtic type material is that graphitic tempering is already rare. The vessel types preserved the La Tène D forms but the tempering technique and partly the vessel shapes show smaller or larger divergences from the average. The fragment of a small graphitic pot indicates the lack of graphite tempering material.²⁰ On all the three sides of the fragment the traces of rasping, polishing can be observed (Fig. 8. 1). It is possible that the material of the broken pot was used as a tempering material at the production of new vessels.²¹ A few German vessels were also found at the site, among them a stamped fragment (Fig. 8. 4).²² The exported ceramics are partly Pannonian wares, while some came from more distant provinces. Beside the striped red-painted material²³ (Fig. 9. 8), a glass of impressed sides, Roman household pottery of a combed decoration (Fig. 9. 7), red-painted roulette-ornamented (Fig. 9. 4) and grey-painted roulette-ornamented vessels (Fig. 9. 5–6) arrived from the neighbouring province, while the uncovered Samian ware material (Fig. 9. 1–3) was the trading good of long-distance commerce.²⁴ The surface of the grey ceramics prepared on a fast wheel is usually matt.²⁵ The smoothed-in and incised ornament of some of the vessels show a Celtic influence (Fig. 8. 2–3), while the shapes combine Celtic, Roman, Sarmatian and German elements. The site of the Imperial Period can be dated from between 190 and 225 AD after the Pannonian Roman exported goods found there.

19 Ltsz. 2002.18.7064.

20 Ltsz. 2002.18.7993.

21 Nógrád megyében más lelőhelyen is meg lehetett figyelni, hogy az idők múltával csökkent a kelta kerámia grafitos soványítású része, feltehetően a grafitkereskedelem csökkenése, majd megszűnése miatt. Ugyanez a jelenség tapasztalható a szintén beruházást megelőző ásatás során feltárt mátraszőlősi kelta település anyagában is. A mátraszőlősi telep közlése sajtó alatt Tankó Károly és a szerző tollából.

22 Ltsz. 2002.18. 8187.

23 Ltsz. 2002.18.1062.

24 Ltsz. 2002.18.7063., Ltsz. 2002.18.7094., Ltsz. 2002.18.7099. Természetesen több anyag került elő a lelőhelyen mind a pannoniai, mind a távolabbi területekről ide jutott anyagból.

25 A Duna-Tisza közén előkerült 2–3. századi szarmata anyaghoz hasonlóan.

26 A rómaiak által elfoglalt Dunántúli kelta lakossága értelemszerűen a hódítók anyagi műveltségének hatása alá került, eredeti jellegét fokozatosan elvesztve, ötvözve a helyi hagyományokat a hódítók ízlésével és igényével, provinciális kultúrává vált. A Dunától keletre csak csekély anyaggal lehet bizonyítani ugyanezt.

18 This technical solution, as far as I know, has not yet been described in the Carpathian Basin. Regarding the fragmentary condition of the grates it is also possible that the second grate was put into the kiln to replace the damaged first one. This is, however, not acceptable since a grate intended to replace a damaged one would not need to be removable, it would have been fixed in the place of the first one.

19 Inv. no. 2002.18.7064

20 Inv. no. 2002.18.7993

21 It could be observed at other sites in Nógrád county as well that vessels of graphitic tempering became scarcer in the Celtic ceramic material probably because of the decrease and later the cessation of graphite trade. The same phenomenon could be experienced in the material of the Celtic settlement fragment unearthed at Mátraszőlő also preceding an investment. The publication of the Mátraszőlő settlement by Károly Tamkó and the author is in press.

22 Inv. no. 2002.18. 8187

23 Inv. no. 2002.18.1062

24 Inv. no. 2002.18.7063., Inv. no. 2002.18.7094., Inv. no. 2002.18.7099. Naturally more finds were recovered at the site both from the Pannonian material and the one imported from more distant territories.

25 Similarly to the Sarmatian material of the 2nd–3rd centuries unearthed in the Danube-Tisza Interfluve.

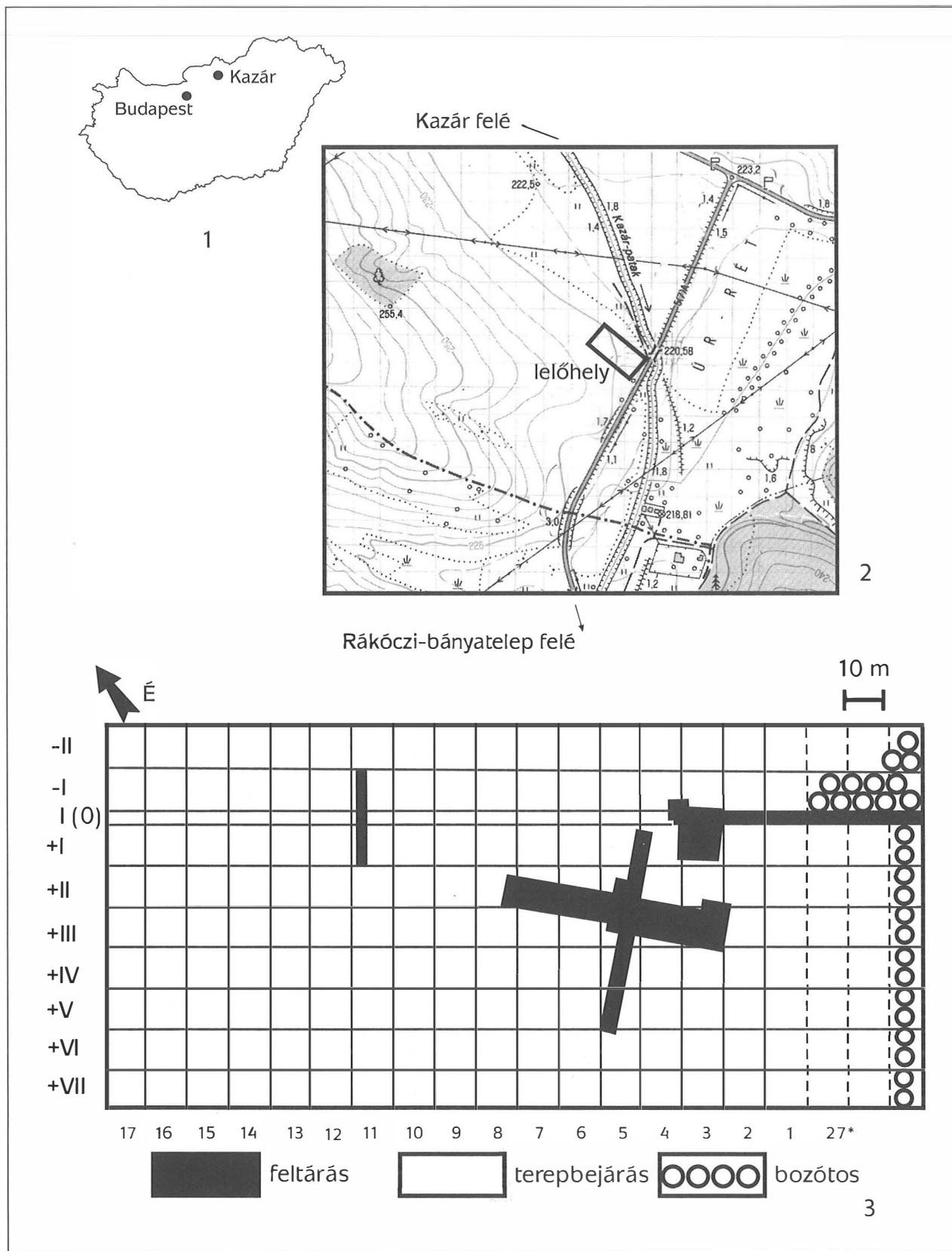
The significance of the site is due not only to the potters' workshop. Another important fact is that there are very few sites in Nógrád county and, in general, in the territory east of the Danube where the survival of the La Tène population and an ethnic continuity can be proved.²⁶

---

26 Obviously, the Celtic population of Transdanubia, the territory occupied by the Romans, came under the influence of the material culture of the conquerors. It gradually lost its original features, and combining the local traditions with the taste and needs of the conquerors became a provincial culture. Very few materials can be found east of the Danube to prove the same process.

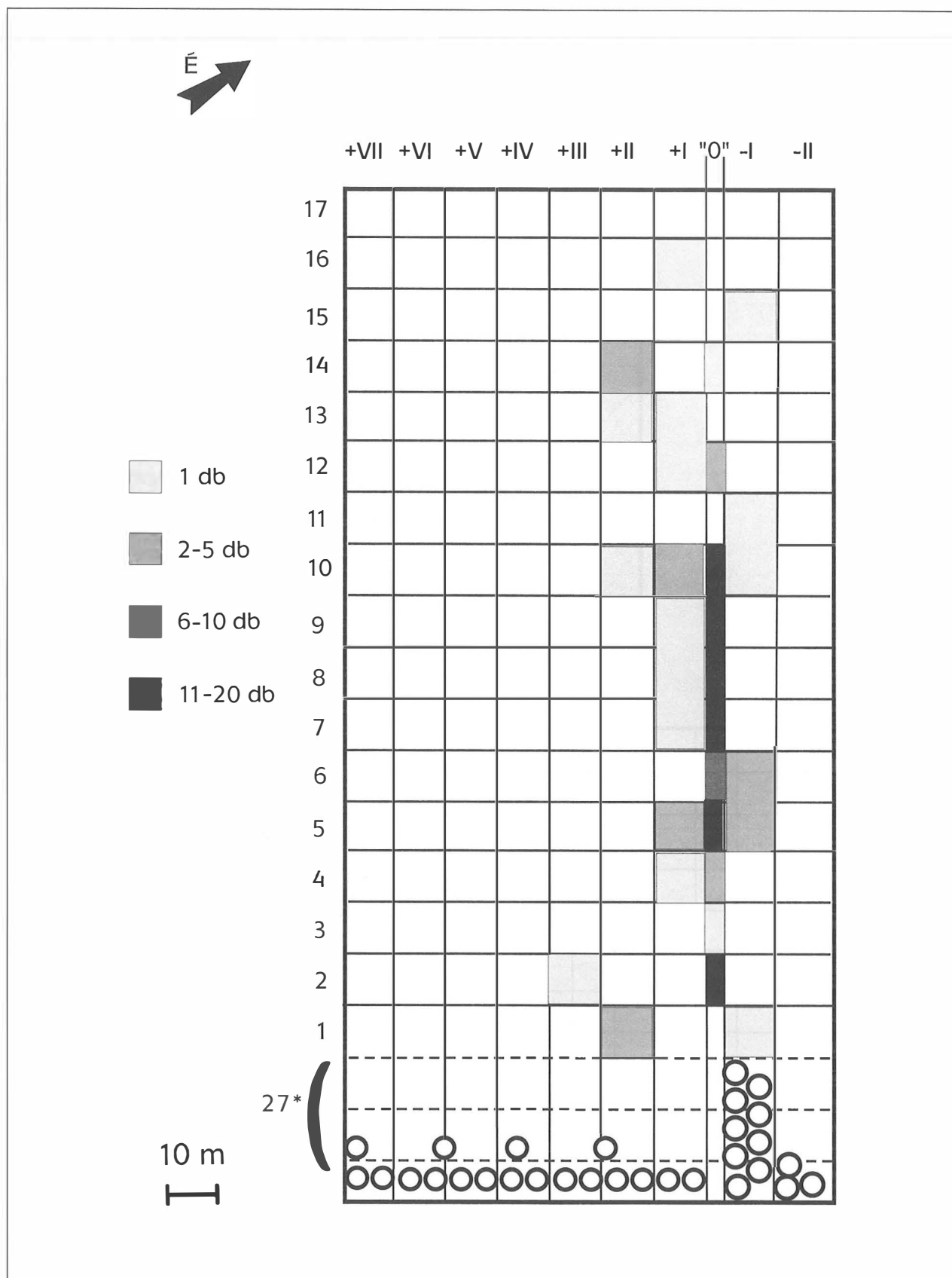
Irodalom • References

- MAJCHER 2000 MAJCHER T.: Kazár történetének régészeti emlékei. In: Kazári évszázadok. Szerk. Szvircek F. Kazár, 2000, 39–46.
- VADAY 2003 VADAY, A.: Kazár settlement. In: The Roman Army in Pannonia. An Archaeological Guide of the Ripa Panonica. Ed. Zs. Visy Budapest, 2003, 234.
- VÉGH 1975 K. VÉGH K.: Régészeti adatok Észak-Magyarország i. sz. I–IV. századi történetéhez. HOMÉ XIII–XIV(1975) 65–129.

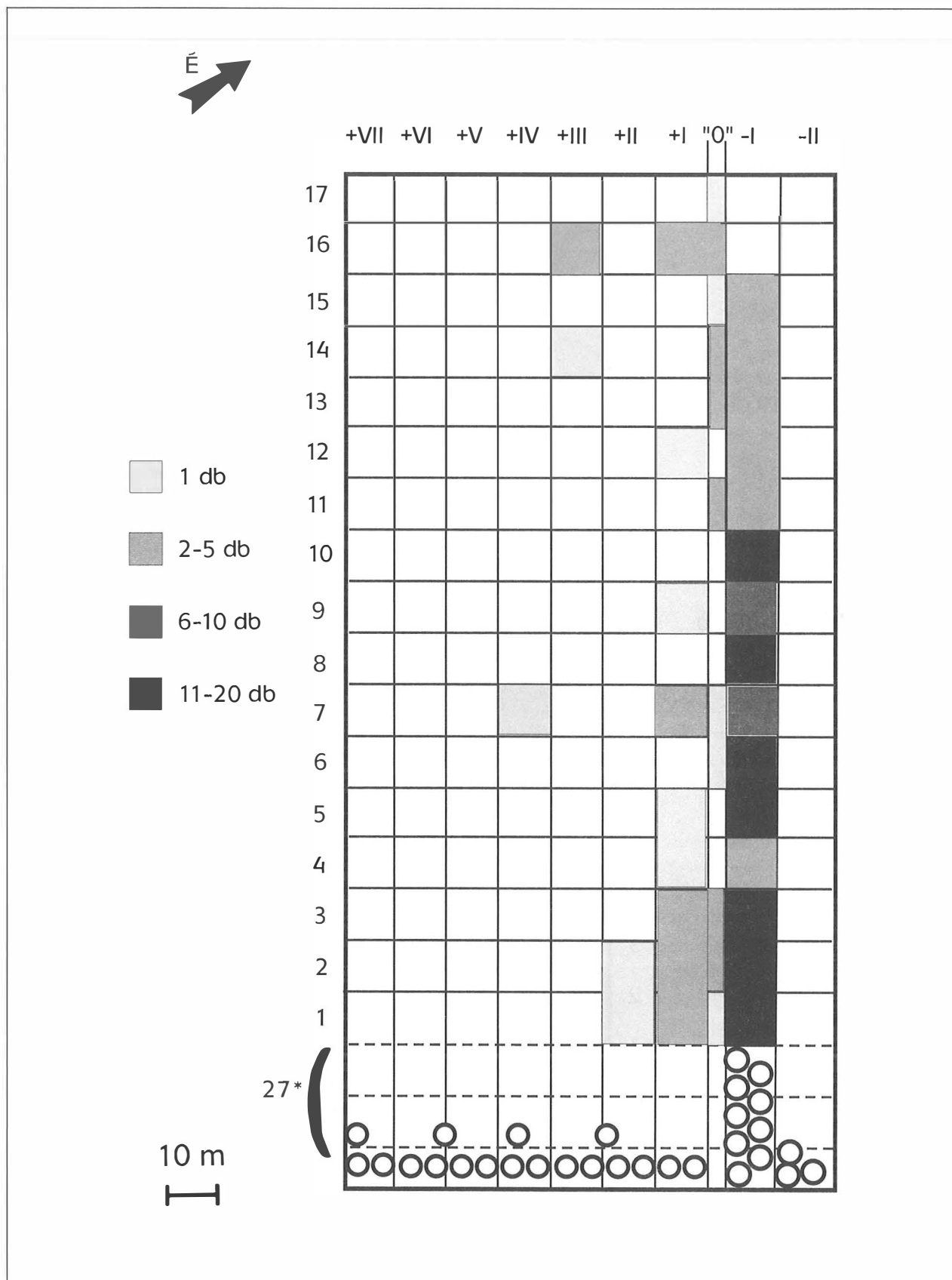
1. kép 1-2.: A lelőhely fekvése, 3: a terepbejárás és feltárások összesítő képe

Fig. 1: 1-2: The location of the site. 3: the complex plan of the field walking and the excavation

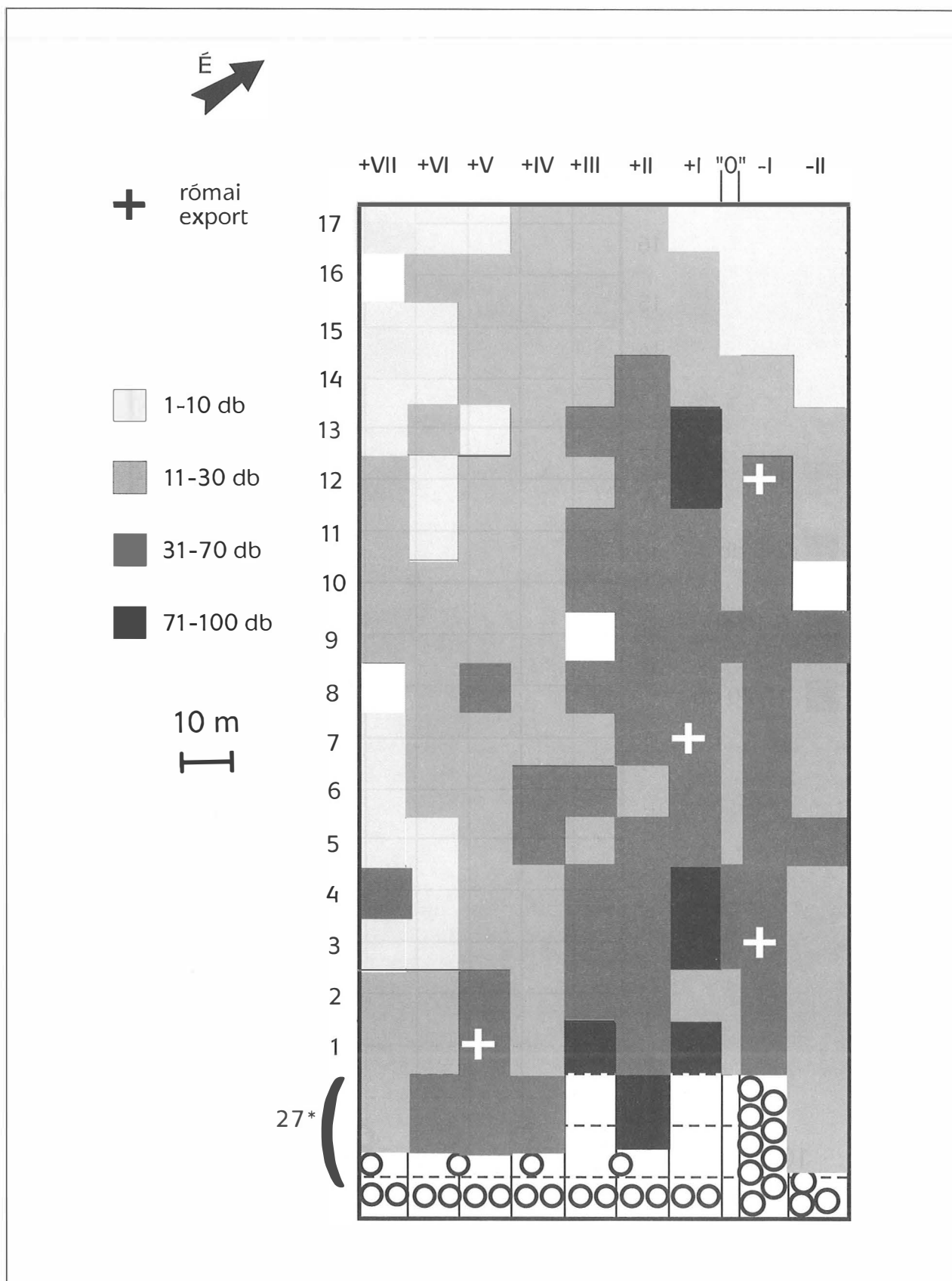
2. kép: Régészeti fedettség a terepbejárás alapján: bronzkori anyag

Fig. 2: Archaeological coverage observed during the field walking: Bronze Age material

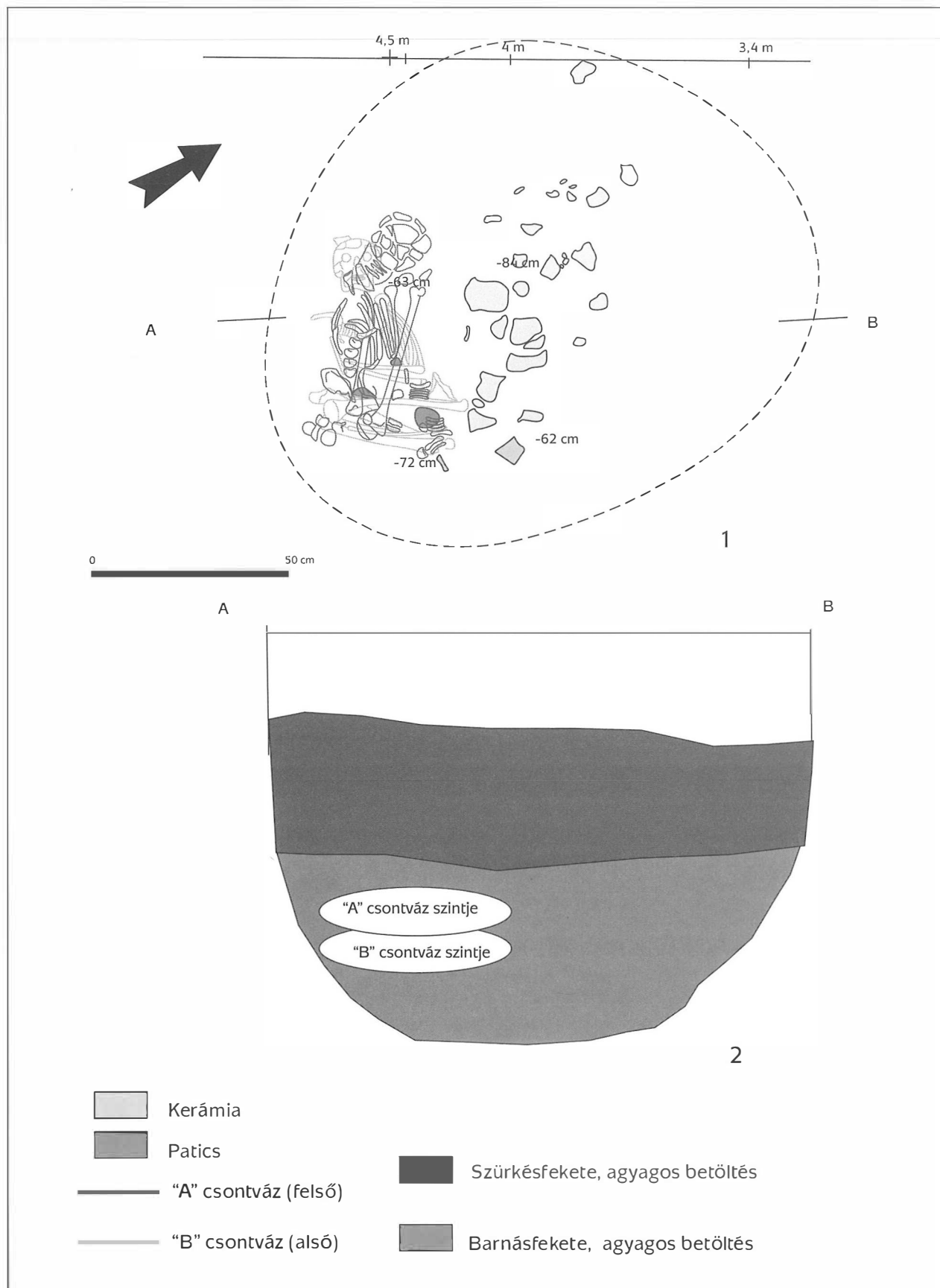
3. kép: Régészeti fedettség a terepbejárás alapján: kelta jellegű anyag

Fig. 3: Archaeological coverage observed during the field walking: Celtic type material

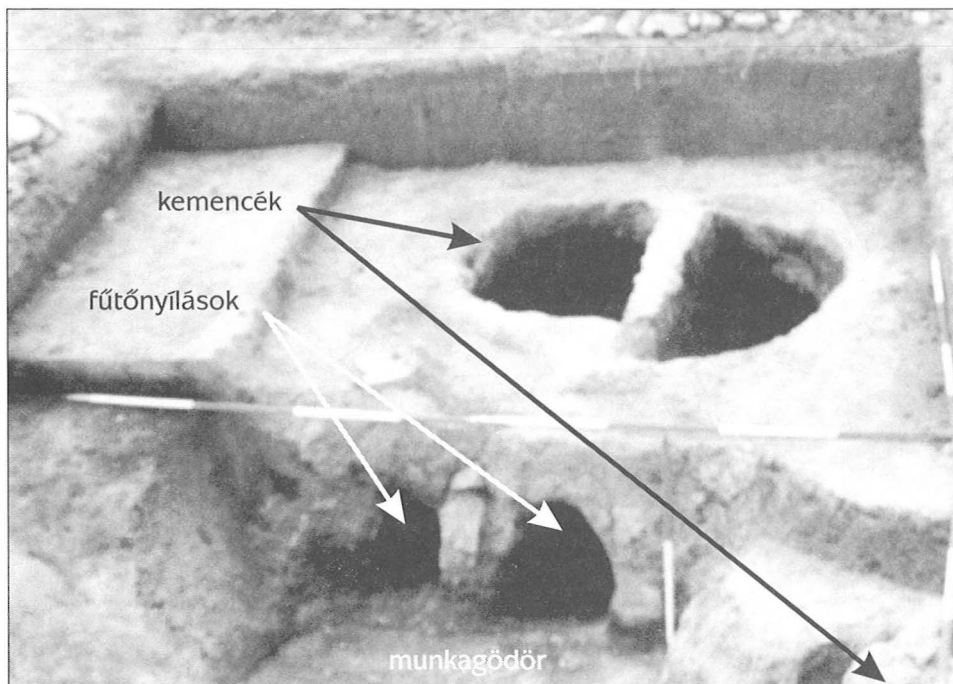

4. kép: Régészeti fedettség a terepbejárás alapján: császárkori barbár- és római export leletanyag

Fig. 4: Archaeological coverage observed during the field walking: Barbarian and Roman exported goods of the Imperial Period

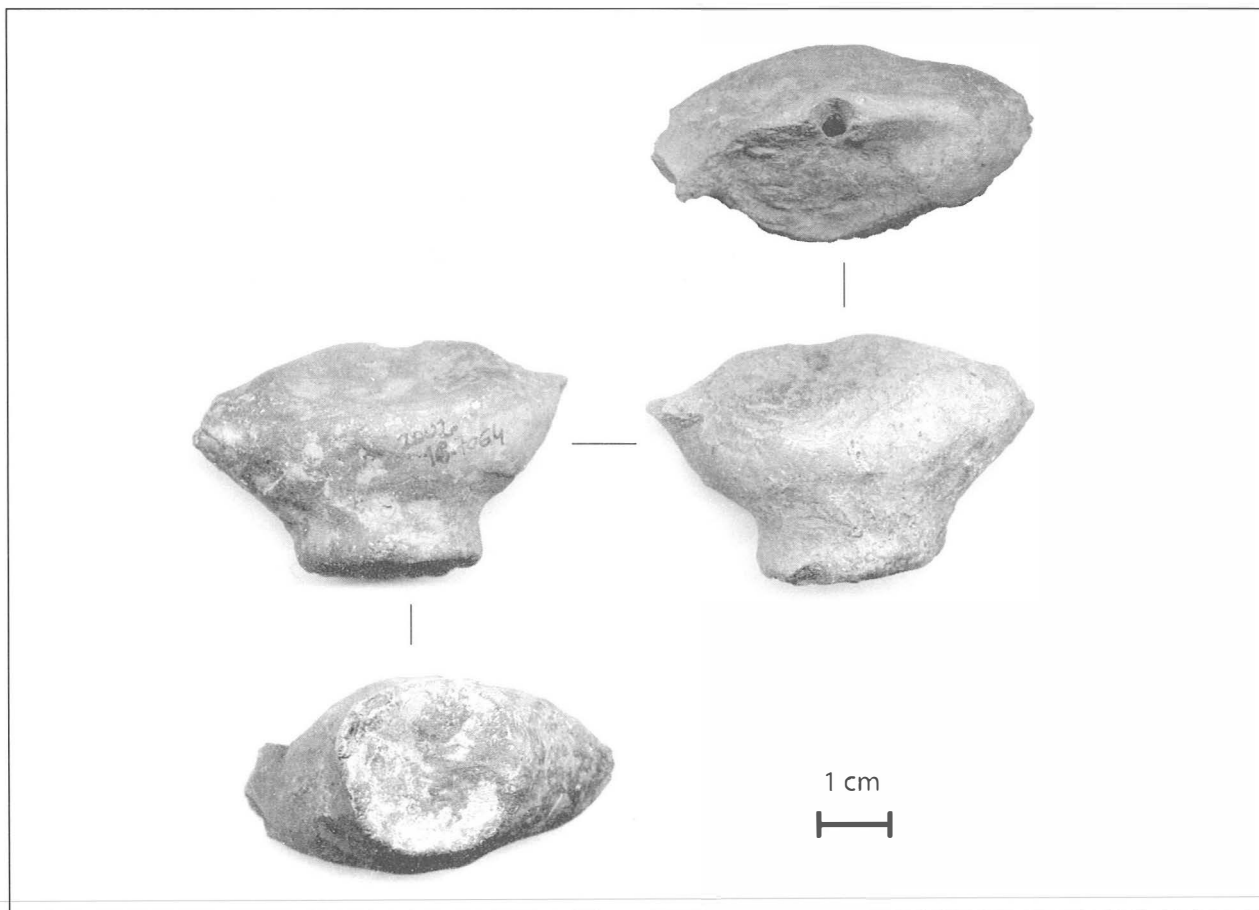

5. kép: XII. szelvény 49. objektuma. 1: felülnézet, 2: metszet
 Fig. 5: Cutting XII, feature 49. 1: from above, 2: cross-section

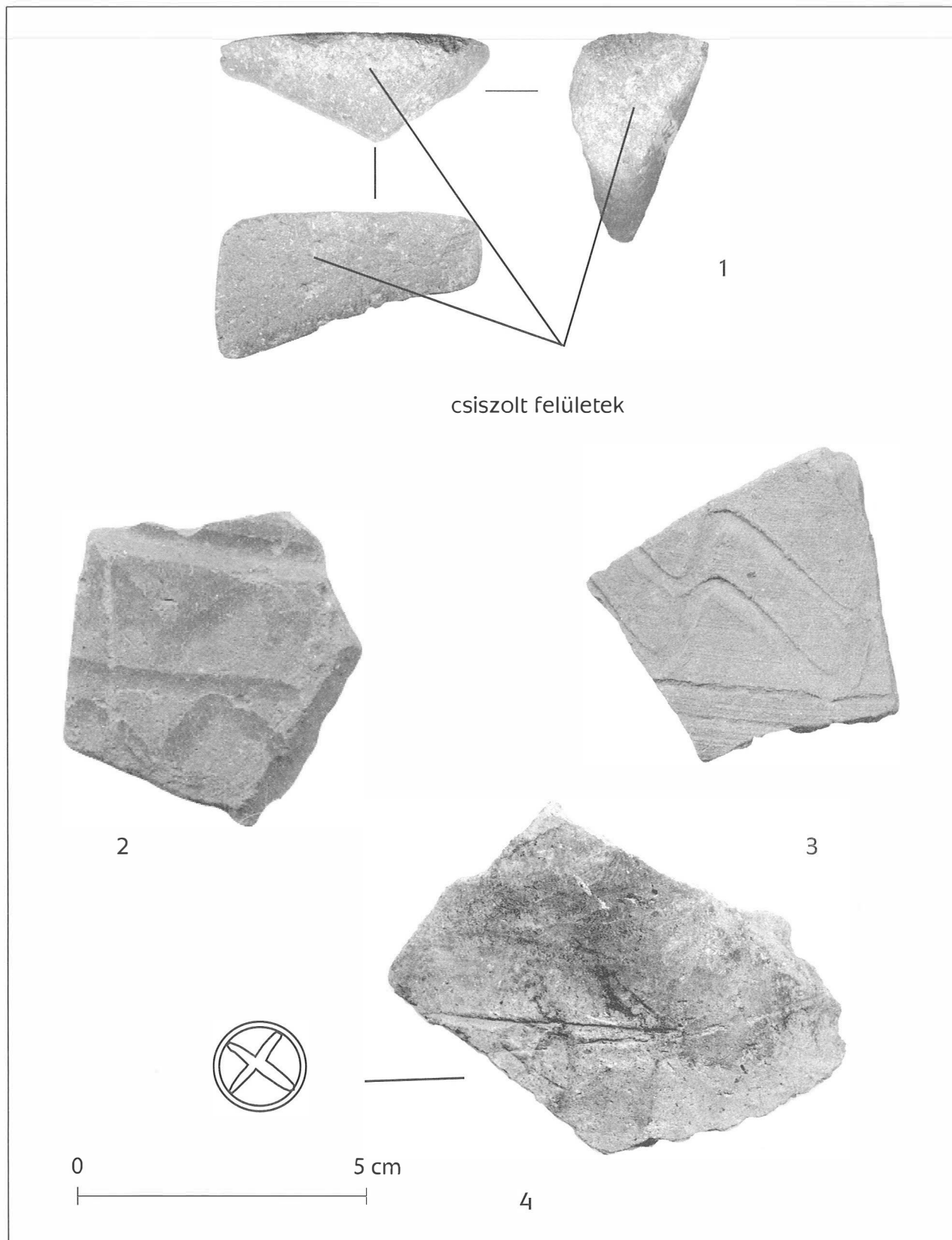
6. kép: Az edényégető kemence a munkagödör indításával

Fig. 6: The pottery kiln with the start of the working pit

7. kép: Késő bronzkori madár alakú csörgő

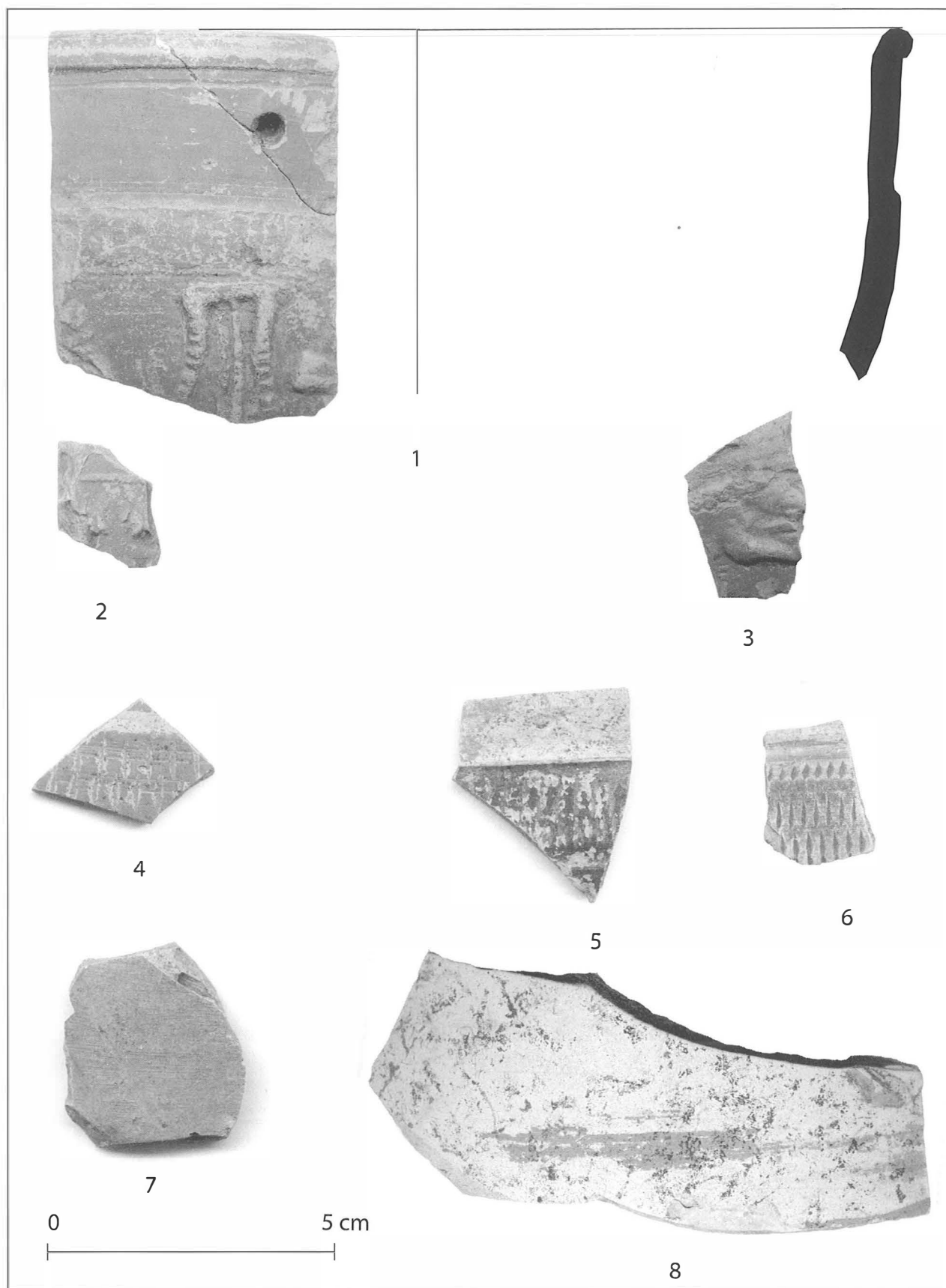
Fig. 7: Late Bronze Age bird-shaped rattle

8. kép 1: Kelta grafitos edénytöredék másodlagos csiszolás és reszelés nyomaival. 2–3: besimított és karcolt díszű helyi császárkori anyag, 4: bepecsételt germán kerámia

Fig. 8: 1. Celtic graphitic sherd with the traces of secondary polishing and rasping. 2–3: local material from the Imperial Period with smoothed-in and incised ornament 4: stamped German ceramics

9. kép 1-9: Római exportanyag
Fig. 9: 1-9. Roman exported goods

Aszt Ágnes

Mosonmagyaróvár, Frankel Leó utca (Téglaföldi-dűlő)

Az Ad Flexum kutatások története és újabb eredményei

*Pusztai Rezső (1926–2004)
mosonmagyaróvári régész emlékére*

2003. április 5–11. között leletmentő régészeti ásatást végeztünk a Frankel L. utcai csatornavonal területén. Bár a kijelölt nyomvonalon a sűrű beépítettség, valamint a Malom-ági Lajta csatorna közelsége nem tette lehetővé a kiterjedtebb ásatást, megfigyeléseink és reprezentatív leletanyagunk megkívánja az ásatási eredmények bővebb bemutatását.

A terület a mai Mosonmagyaróvár központjában, az óvári városrészben található, a Károlyliget D-i határán. A Frankel u. K-i része pontosan követi a Lajta kanyarulatát, illetve a terület DK-i részén ömlik a Lajta a Mosoni (Kis)-Dunába. A szőrványos leletek, valamint az alább részletesebben is tárgyalt feltárások, illetve a lelőhely földrajzi helyzete, mint elsőrendű telepítő tényező, azt valószínűsíti, hogy erre feködhetett a Castrum Ad Flexum (jelentése: a kanyarulatnál) vicusa, illetve az ahhoz tartozó temető (1. kép).

A környékről az első régészeti leletet csónakázó tanulók jutatták be a múzeumba 1885. július 26-án. Az oroszlánfejjel, valamint egy-egy női és férfialakkal díszített terra sigillata darabot Sötér Ágost vizsgálta meg, aki ezután terepbejárást végzett, majd ásatást kezdeményezett, amelynek során lokalizált egy, és feltárt egy másik fabéltetű kutat, továbbá egy helyi adatközlőtől tudomást szerzett további két hasonló szerkezetű kút egykori voltáról. A feltárt kutat 5 m mélyen bontotta ki (1 m-rel a Lajta vízszintje alatt), kerek alapú, hordó alakú és fabéltetes volt. A betöltésből több ép edény, fibulák kerültek elő, egy félkörívű bronz edényfogantyú, valamint nagy tömegű állati és emberi csont.¹

1886-ban újabb ásatásokat kezdett Sötér, amelynek során Commodus (180–192) és I. Valentinianus (364–375) érmeikkel keltezett gazdag leletanyagú településrétege(ke)t kutatott meg, ám objektumokat nem figyelt meg.²

A Manninger-téglagyár agyaggödreiből 122 kerámia, 97 bronz- és 8 üvegtárgy került ajándékként a múzeumba.³ A leletanyag összetett volt, változatos. A behozott terra sigillata töredékek tojásfüzéses, állat- és ember alakos díszűek voltak, zömmel a Drag. 37. típushoz köthetőek.⁴ Bélyegeik Pusztai olvasatában: ...IN F, L.SVN,⁵

Ágnes Aszt

Mosonmagyaróvár, Frankel Leó Street (Téglaföldi-dűlő)

History and recent results of the Ad Flexum investigations

*In memory of Rezső Pusztai (1926–2004)
archaeologist in Mosonmagyaróvár*

Rescue excavations were conducted along the trench of the drainpipe in Frankel L. Street between 5 and 11 April 2003. The dense occupation and the nearness of the Lajta channel of the Malom branch did not afford us to excavate on a large surface, the observations and the representative find material, however, demand a more detailed description of the excavation results.

The area can be found at the S edge of the Károlyliget in the centre of the modern Mosonmagyaróvár, in the district called Óvár. The E part of the Frankel Street follows the bend of the Lajta, and the Lajta meets the Moson (Small) branch of the Danube at the SE part of the area. The scattered finds, the excavations to be described below in details and the excellent geographical position of the site, a primary factor in occupation, all suggest that the vicus of Castrum Ad Flexum (which means: at the bend) and its cemetery must have been established in this region (Fig. 1).

Pupils brought the first archaeological find to the museum from their boat excursion in the area in July 26, 1885. Ágost Sötér examined the Samian ware fragment decorated with a lion head and a male and a female figure. He conducted a field walking and then started excavations there. He located a timber-lined well and unearthed another one and learned from a local informant that two more similar wells had once existed. He uncovered the well to a depth of 5 m (1 m under the water table of the Lajta). Its bottom was round, the shaft was barrel-shaped lined with timber. The filling contained a number of intact vessels, brooches, the semicircular handle of a bronze vessel and a large number of animal and human bones.¹

Sötér launched new excavations in 1886, when he investigated settlement layer(s) yielding a rich find material dated by Commodus' (180–192) and I. Valentinian's (364–375) coins but he did not observe any feature.²

From the clay pits of Manninger's brickyard, 122 pottery fragments, 97 bronze and 8 glass objects were handed over to the museum as a gift.³ The find material was complex and varied. The Samian wares were ornamented with ovolo pattern, human and animal figures. Most of them belonged to type Drag. 37.⁴ Pusztai

1 Sötér 1888, 151.; Sötér 1898, 181–183.

2 Sötér 1888, 150–151.; Sötér 1898, 183–184.

3 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 57.17.1–57.17.223.1–4.

4 Pusztai Rezső meghatározása. Analógiák: WEBER–HIDEN, 1996. 109., 141., 213.

5 Itáliai eredetű. Szőnyi Eszter szíves szóbeli közlése.

1 Sötér 1888, 151.; Sötér 1898, 181–183

2 Sötér 1888, 150–151.; Sötér 1898, 183–184

3 Hansági Museum Archaeological Collection 57.17.1–57.17.223.1–4

4 Rezső Pusztai's determination. Analogues: WEBER–HIDEN, 1996. 109., 141., 213

PI INTIMMV, CIILVST, CNATI M, AVRILIVS, COMI F, LVTIIVS F. Az ép házikerámia edények mellett a kerámialeleteket egy mécses-öntőforma valamint több agyagmécses alkotta, köztük madár alakú, valamint többlángos darabok. A mécsesek leggyakoribb pecsétjei: CRESCES, FORTIS, VRSVS, CERALIS. Viszonylag kevés üvegáru mellett reprezentatív bronzgyűjteményt adott át Manninger téglagyáros, közte Lart, illetve Amort ábrázoló szobrocskákat, gyorsmérleget, bronzmécses, ládavereteket és kulcsokat, bronzkorsókat, villát, késeket.

1901 júniusában 4 nyújtott csontvázas római kori sír került elő a Téglaföldi-dűlőn, ebből egy szarkofágban, egy téglasírban feküdt.⁶ A téglasír peremes tégláin a Legio X Gemina Pia Fidelis (LEG X GE P F) illetve a Figlina Sabiniana (FIG SAB) bélyegek voltak.⁷ A téglák I. Valentinianus (364–375) uralkodásának idejéhez köthetők. Mindkét típus előfordul Aquincumban is, a műhely azonban Noricum Ripense-hez kötődik.⁸ Az egyszerű földsírokban egy nő és egy férfi nyugodott, a férfisírban vasmelléleteket is feltárt Sőtér Ágost. Ugyanekkor ásott ki egy 8 m mély kutat, amelynek betöltéséből – többek mellett – egy agyagmécses és egy 29 cm hosszú, sárgaréz bevonatú bronz merőkanál került elő.⁹

1955–56-ban a Marx K. u. 31. telken kútásás során korsómellékletes, 4. századra datált csontvázas sír került elő.¹⁰ (A Marx u. a Téglaföldi-dűlőt É-D-i irányban közepe szeli át, merőleges a Frankel utcára.)

Sőtér ásatásaitól K-re, 250–300 m-re, a Károlyligeti Lajta-ágtól D-re 50 m-re ásott 1963-ban Pusztai Rezső. A felső, 40 cm vastag szürkés talaj alatt figyelte meg a fekete, humuszos római réteget, amelyből római kerámiatöredékek kerültek elő. E rétegbe beásva, hamus, égett földben, 120 cm mélységben több helyütt anatómiai összefüggés nélküli váztöredékeket, és három emberi koponyát (2 felnőtt, 1 gyermek) talált.¹¹ A stratigráfia, valamint a fentebb említett lelőhelyek tanulságai világossá teszik, hogy a területen a 2–3. századi polgári település (vicus) helyén a 4. században már temető volt, amely egy töltésút¹² mellé szerveződhetett – Sőtér megfigyelései szerint. Tipikus jellemző ez a pannoniai vicusokban, hiszen általánosan megfigyelhető, hogy a települések a késő római időszakra beszűkültek, és egyes, korábban lakott részeket temetőket létesítettek.¹³

1979/80-ban a Téglaföldi-dűlő közepén víztorony-alapozási munkák indultak meg. Sajnos ezt megelőző,

read the stamps as follows: ...IN F, LSVN⁵, PIINTIMMV, CIILVST, CNATI M, AVRILIVS, COMI F, LVTIIVS F. Beside the intact household vessels, the mould of a lamp and a number of clay lamps composed the ceramic material, including bird-shaped items and ones with more than one flame. The most frequent stamps of the lamps were: CRESCES, FORTIS, VRSVS, CERALIS. Beside the relatively few glass wares, Manninger the owner of the brickyard handed over a representative bronze collection including statuettes representing Lar and Amor, a balance, a bronze lamp, casket mounts and keys, bronze jug, a fork and knives.

Four inhumation burials with extended skeletons were found from the Roman Age at Téglaföldi-dűlő in June 1901. One skeleton lay in a sarcophagus and another one in a brick grave.⁶ The rimmed bricks of the brick grave had the stamps of Legio X Gemina Pia Fidelis (LEG X GE P F) and Figlina Sabiniana (FIG SAB).⁷ The bricks can be dated from the time of I. Valentinian's reign (364–375). Both types can also be found in Aquincum, while the workshop was in Noricum Ripense.⁸ A man and a woman lay in the simple earth graves. Ágost Sőtér unearthed iron grave furniture in the man's grave. At the same time, he uncovered an 8 m deep well the filling of which yielded, among others, a clay lamp and a 29 cm long bronze ladle coated with brass.⁹

An inhumation burial with a jug grave furniture dated from the 4th century was found at lot 31 Marx K. Street in 1955–56 during the digging of a well.¹⁰ (Marx Street crosses Téglaföldi dűlő at its middle in a N-S direction, it is perpendicular at Frankel Street.)

Rezső Pusztai conducted excavations 50 m S of the Károlyliget Lajta branch, 250–300 m from the spot where Sőtér had excavated. He observed the black, humic Roman layer under the 40 cm thick upper, greyish soil, which yielded Roman sherds. He found fragments of skeletons and three human skulls dug into this layer, in an ashy, burnt earth, in a depth of 120 cm. The remains did not show any anatomical order (2 adults and 1 child).¹¹ The evidences of the stratigraphy and the above-mentioned sites make it clear that a cemetery existed in the 4th century in the place of the civil settlement (vicus) of the 2nd–3rd centuries, which was established along a raised road,¹² according to Sőtér's observations. This was generally characteristic of the Pannonian vicus settlements, as it can usually be observed that the settlements shrank by the late Roman period

6 Pusztai R. jelentése, HM Adattár 116-72; PUSZTAI R., 1979. 9.

7 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 79.1.1.–79.1.2.

8 LŐRINCZ 1980, 266., 271. ill. IV. t/2. (Kat.: 5/1) és XI. t/3. (Kat.: 5/2)

9 MOSONVÁRMEGYE 1901. júl. 21. 4.

10 Pusztai R. jelentése, HM Adattár 116-72

11 Pusztai R. jelentése, HM Adattár 116-72; Pusztai R. jelentése RF 1964., 35.

12 Pusztai 1979, 9.

13 PRK 234.

5 Of Italian origin. Eszter Szőnyi's kind oral communication.

6 R. Pusztai's report, HM Archives 116-72; PUSZTAI R., 1979. 9

7 Hansági Museum Archaeological Collection 79.1.1.–79.1.2.

8 LŐRINCZ 1980, 266., 271. and IV. t/2. (Kat.: 5/1) and XI. t/3. (Kat.: 5/2)

9 MOSONVÁRMEGYE 1901. 21 July. 4

10 R. Pusztai's report, HM Archives 116-72

11 R. Pusztai's report, HM Archives 116-72; R. Pusztai's report RF 1964., 35

12 Pusztai 1979, 9

vagy legalább kísérő régészeti ásatás vagy megfigyelés ekkor nem volt. Ennek ellenére nagy mennyiségű római leletanyag került innen is múzeumunkba Németh Alajos középiskolai tanár, a Múzeumbarát Egyesület elnökének jóvoltából. A hatalmas leletanyag (2/3. századi terra sigillata) közép-galliai és Rheinzaberni műhelyekből származik, pecsétjeiken a VICTORINUS (Rheinzabern), IASSV, PRIMITIVUS, CINNAMVS (Lezoux), VSTRI.OE mesternevek olvashatóak. Az agyagleletek között található egy tegulatoredék XIII GEMINA M(artia) V(ictris) pecséttel, amfóratoredékek, mécsesek. Néhány üveg-edény-töredék mellett a leletanyag nagyobb része bronz-(edényfülek, ládaveretek, záruk, övveretek, fibulák, tőr, lószerszámzat részei) és vastárgyak (kések, sarló, szerzőszámok) együttese.¹⁴ A nagy mennyiségű leletanyag múzeumba szállítása után egy rövid idejű megfigyelésre volt lehetősége Pusztai Rezsőnek, aki megállapította, hogy a 100–120 cm vastag folyami elöntés alatt egy átlagosan 50 cm vastag római réteg húzódik, amelyben több fahordó béléstű kút beásási nyomát is látta. Egy hiányos bronztál és egy agyagfazék került ekkor gyűjteményünkbe.¹⁵

1986-ban Figler András végzett megelőző szondakutatást a Frankel L. u. 24. telken.¹⁶ A 3×5 m alapú szondagödörben 4 járósínt sikerült elkülönítenie, és egy tüzelőhely nyomait figyelte meg. Ezzel a telekkel párhuzamosan folyt a Marx u. 46–50. kutatása is. A két kutatóárokban 200 cm mélységig a szokott rétegsor ismétlődött, a római leletek a sötét iszapos-agyagos rétegből kerültek elő, objektum azonban egy sem volt a megkutatott felületen. A leletanyag nagy mennyiségű kerámiájának zöme római házikerámia, a terra sigillata töredékeken közép-galliai motívumok találhatóak, egy tál alján a RHBA...IADI pecsét olvasható. Pecsét még egy agyag mécses-töredéken szerepelt: (fort)IS. Az előkerült leletanyagot Figler a 3. századra datálta.¹⁷ A terra sigillata motívumok elsősorban rheinzaberni műhelyekre mutatnak.¹⁸

1998-ban a Frankel utcában gázvezetékárokot ástak, ahol Figler András helyszíni szemlét tartott. A Marx és Frankel utcák sarkánál 100–120 cm mélységben, egy sötétszürke iszapos rétegből kerültek elő objektum nélkül a római kisleletek (kerámia, bronzérmék, vaskés).¹⁹

Új ásatásunk során, 2003-ban, 300 m hosszan, ám csak 80 cm szélességben kutathattuk a Frankel u. Marx K. u.-tól K-re fekvő szakaszát. Árkunkban jól megfigyelhető volt a már korábbi ásatásokról is ismert, 100–120 cm mélyen jelentkező 80–120 cm vastag sötétszürke

and cemeteries were established in certain formerly inhabited areas.¹³

In 1979/80, the foundation of a water tower was dug in the middle of Téglaföldi-dűlő. Regrettably, no excavation preceded it or ran along the earth movement, and nobody observed the operations. Despite this, a large number of Roman finds were carried into the museum from the site owing to Alajos Németh secondary school teacher, the chairman of the Society of Museum Friends. The rich find material (Samian ware from the 2nd and 3rd centuries) came from Central Gallic and Rheinzabern workshops, the names of masters VICTORINUS (Rheinzabern), IASSV, PRIMITIVUS, CINNAMVS (Lezoux), and VSTRI.OE can be read in the stamps. A tegula fragment with the stamp XIII GEMINA M(artia) V(ictris), amphora fragments and lamps can be found among the clay finds. Beside the fragments of a few glass vessels, the majority of the finds were bronze (vessel handles, casket mounts, locks, belt mounts, brooches, a dagger, parts of a harness) and iron objects (knives, a sickle, tools).¹⁴ After the large number of finds had been transported into the museum, Rezső Pusztai could spend some time with observation. He established that under a 100–120 cm thick alluvial deposit, a Roman layer measuring 50 cm in thickness in average could be found, in which he recognised the traces of the shafts of a few barrel-lined wells. A fragmentary bronze bowl and a clay pot were added to the collection at that time.¹⁵

András Figler conducted test excavations preceding investment at lot 24 Frankel L. Street in 1986.¹⁶ He differentiated 4 floor levels in the test pit measuring 3 m×5 m and observed the remains of a hearth. At the same time, lot 46–50 Marx Street was also investigated. The usual layer sequence appeared in the two test trenches to a depth of 200 cm. The Roman finds were uncovered in a dark, loamy clayey layer. None of the investigated surfaces showed any trace of a feature. The majority of the rich ceramic finds were household potteries. Central Gallic motives can be observed on the fragment of a Samian ware, and the stamp RHBA...IADI can be read on the bottom of a bowl. Another stamp was discovered in the fragment of a clay lamp: (fort)IS. Figler dated the uncovered finds from the 3rd century.¹⁷ The motives of the Samian ware point to Rheinzabern workshops.¹⁸

A trench was dug for a gas pipe in Frankel Street in 1998, which András Figler surveyed. Roman small finds (ceramics, bronze coins, an iron knife) were found without the appearance of a feature in a depth of 100–

14 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 98.2.1–259; 98.3.1–14; 98.3.18; 98.3.22–24; 98.3.27–28.

15 Pusztai R. jelentése, RF 1980, 42.

16 A leletanyag a Hansági Múzeum Régészeti gyűjteményében feldolgozatlan, leltározatlan.

17 Figler A. jelentése RF 1987, 43; HM Adattár 1227.2004.

18 Analógia pl.: WEBER-HIDEN, 1996. 273, 277.

19 Figler A. jelentése, HM Adattár 875.98.

13 PRK 234.

14 Hansági Museum Archaeological Collection 98.2.1–259; 98.3.1–14; 98.3.18; 98.3.22–24; 98.3.27–28

15 R. Pusztai's report, RF 1980, 42

16 The finds were deposited in the Archaeological Collection of the Hanság Museum. They have not yet been catalogued and analysed.

17 A. Figler's report RF 1987, 43; HM Archives 1227.2004

18 Analogue e.g.: WEBER-HIDEN, 1996. 273, 277

agyagos összetételű római réteg. A rétegben két kavicsos felületű járósínt sikerült dokumentálni, a korábbi 407 cm hosszan volt megfigyelhető 150–170 cm mélység között, a fiatalabb 310 cm hosszan volt követhető 127–137 cm mélységben. A leletmentés során 12 telepobjektumot tártunk fel, gödröket, árkokat, valamennyi feltárta a korai járósínt alatt jelentkezett. Árkaink (7., 8., 10., 11.) szerkezete hasonló volt (U metszetű, keskeny), betöltésük (paticsszemcsés barna agyag) és irányuk (DNy-ÉK) megegyezett. Néhánykerekded, szabálytalan paticsszemcsés barna agyag betöltésű gödör, valamint egy agyagtapasztásos tűzhely omladéka mellett az ásatás legjelentősebb objektuma az 5-6. objektumból összeálló épületmaradvány volt. A kőalapozású épületrészlet Ad Flexum vicusának első ismert lakóépítménye. Bár korábbi feltárások rétegmegfigyeléseiből, illetve a máshonnan ismert vicus épületekből sejthető volt,²⁰ hogy Ad Flexumban is kőalapozású vályogtégla falú házak álltak, ennek első konkrét bizonyítéka az 5-6. objektumszámmal jelzett épületrészlet. A két kőfalszakasz az épület DK-i sarokrészletét jelenti, a D-i meddő alatt a találkozásuk kiszérkeszthető (2. kép). A Malomági Lajta mesterséges voltát mutatja, hogy az épület arra folytatódott, a meder kialakításakor falát átvágták. A most megismert két kőfal 42 cm széles, 46 cm magas, Ny-i oldalát 100 cm, a K-i oldalát 160 cm hosszan dokumentáltuk, az általuk bezárt köz 500–690 cm (2–3. kép). A belső járósínt nem sikerült egyértelműen rögzítenünk. A falak által bezárt terület metszetalában vályogtégla mutatják, hogy az épület felmenő falai ilyen elemekből épülhettek ki (4–5. kép). Az épülettípus jól összevethető más ismert pannoniai auxiliáris vicusok 2. század végi háztípusaival, ugyancsak kőalapozású vályogfalú épületek álltak Albertfalva, Intercisa, és Arrabona területén.²¹ Ugyanez a periodizáció – természetesen kronológiai eltolódással – figyelhető meg a városunkban is állomásozó XIV. legio székhelyén, Carnuntumban is. Carnuntum polgárvárosában az I. építési periódusban, az 1–2. század fordulóján álltak vályogtégla falú házak, amelyeket a 2. században terméskő alapzatú cölöpfalú épületek követtek, végül a 2. század végén, a III. periódusban épültek fel a többszortatú, mészkő- és gránittömbökből készített falazatú házak, míg a IV., utolsó fázisban a 4. század elején erős alapozó kváderekre vegyes falazatú épületek kerültek.²²

A leletanyag²³ zömében a 2/3. század fordulójára datálható, előkerült érmeink Vespasianus (69–79) illetve Constantinus Chlorus (293–305) és Honorius (393–423)

120 cm in a dark grey loamy layer at the corner of Marx and Frankel streets.¹⁹

In the last excavation campaign in 2003, we could investigate the Frankel Street east of Marx Street in a length of 300 m and in a width of only 80 cm. We could observe the 80–120 cm thick dark grey clayey Roman layer in the depth of 100–120 cm, the same that had been observed during former investigations. We could document two floor levels of gravelly surfaces in the layer. The older one could be observed in a length of 407 cm in a depth of 150–170 cm, while the younger one appeared in the depth of 127–137 cm and we could follow it in a length of 310 cm. The rescue excavation unearthed twelve settlement features: pits and trenches. Their discolourations appeared under the older floor level. The structure of the trenches (nos. 7, 8, 10, 11) was uniform (narrow, U-shaped in cross-section) they had the same filling (brown clay mixed with daub grains) and orientation (SW-NE). Beside a few sub-circular, irregular pits filled in with brown clay mixed with daub grains and the ruins of a clay-daubed hearth, the most significant feature of the excavation was the remains of a building composed of features 5 and 6. The building fragment with a stone foundation is the first dwelling unearthed in the vicus of Ad Flexum. It could be supposed from the layer observations of former excavations and other uncovered vicus buildings²⁰ that the houses in Ad Flexum also had stone foundations and adobe walls, the first proof of which is the building fragment marked by feature numbers 5-6. The two stretches of stone walls are from the SE corner of the building, their jointing can be calculated under the accumulated earth in the S (Fig. 2). The Malom branch of the Lajta is an artificial channel as it is proved by the fact that the building extended in this direction, and the walls were cut when the basin was built. The two stone walls are 42 cm wide, 46 cm high. The W side was documented in a length of 100 cm, the eastern side in a length of 160 cm. The space enclosed by them measures 500–690 cm (Figs 2–3). We could not identify the interior floor level. Adobe bricks in the cross-section of the area enclosed by the walls show the structural elements of the vertical walls of the building (Figs 4–5). The building type can be compared with the house types of other known auxiliary vicuses in Pannonia of the 2nd century. Buildings of stone foundations and adobe walls stood also in the territory of Albertfalva, Intercisa and Arrabona.²¹ The same periodisation, naturally with chrono-

20 Puztai 1979, 7.

21 PRK 234.; Arrabonai párhuzam: az első kőalapozású (vályogtégla felmenő fal) épület a vicusban a palánktábor kőbe való átépítését követően jelenik meg. Szőnyi 1992, 28. Hasonló összefüggés nyilván Ad Flexumban is lehetett, ám a castrum kutatási helyzete nem tesz lehetővé ilyen irányú elemzést.

22 CENCIC 2003, 104–106.

23 Hansági Múzeum Régészeti gyűjtemény 2004.4.1–79.

19 A. Figler's report, HM Archives 875.98.

20 Puztai 1979, 7

21 PRK 234.; Analogue in Arrabona: the first building with a stone foundation (adobe vertical walls) appeared in the vicus after the plank fort had been rebuilt in stone. Szőnyi 1992, 28. A similar connection must have existed in Ad Flexum, but the stage of investigation of the fort does not afford us to analyse the situation from this respect.

császárok uralkodási idejéhez köthetők. Igen nagy számban kerültek elő finoman csiszolt felületű, átfúrt csonttűk, különböző bronz- és üvegkarperecek. Változatosak a vas- (szegek, eszköztöredékek) és kerámialeleteink. Nagy variabilitást mutatnak az edénytípusok, formák, díszítések egyaránt. A terra sigillata tálakon a CANAIM és a IVLIANVS F bélyegek fordultak elő. A Iulianus műhely Rheinzabernben működött a 3. század közepén,²⁴ míg a többi sigillata motívum közép-galliai eredetre vezethető vissza. A leletanyagból szinte teljesen hiányzik a mécses (1 töredék) és a fibula (2 töredék).

Jelen cikk azt mutatja be, hogy a gazdag leletanyagú és kiemelten fontos, helyi régészeti védettség alatt is álló lelőhely kutatottsága korántsem kimerítő, feltárása több, mint száz éve rendkívül elaprózottan, mozaikszerűen történik, összefüggő nagy felület kutatására mindaddig nem volt lehetőség. További probléma, hogy a feltáró régészek – magam is – nem római-korosok, így a részletes tudományos feldolgozás is a jövő feladata. Múzeumunk erre nyitott.

logical shifts, can be observed at the seat of the XIVth legion, which was garrisoned in the town, and in Carnuntum. Houses with adobe walls stood in the civil town of Carnuntum in the 1st construction period at the turn of the 1st and 2nd centuries. In the 2nd century they were replaced by buildings of ashlar foundations and post-structure walls, while houses of more than one room were built of limestone and granite blocks in the 3rd period at the end of the 2nd century. In the final 4th phase, houses of mixed walling were raised on strong foundation ashlar at the beginning of the 4th century.²²

Most of the finds²³ can be dated from the turn of the 2nd and 3rd centuries, the recovered coins came from the time of Emperors Vespasian's (69–79) and Constantinus Chlorus' (293–305) and Honorius' (393–423) reign. There were extremely many pierced bone needles of finely polished surfaces, various bronze and glass bracelets. The iron (nails, fragments of tools) and ceramic finds were also varied. The vessel types, shapes and ornaments show a great diversity. CANAIM and IVLIANVS F stamps can be found on Samian ware bowls. The Iulianus workshop worked in Rheinzabern in the middle of the 3rd century,²⁴ while the rest of the Samian ware motives can be originated from Central Gaul. Lamps (1 fragment) and brooches (2 fragments) are very poorly represented in the find material.

The present paper illustrates that the investigation of the site, which has yielded a rich find material and, being of a primary significance, is in the list of archaeologically protected sites, is far from being sufficient. Its excavation has taken more than a hundred years in several scattered campaigns and there has been no opportunity to uncover a larger coherent surface. Another problem is that the archaeologists, including the author of this paper, are not specialised in the study of the Roman period, so the detailed scientific analysis remains a task for the future. Our museum is ready to accept an offer.

24 Itt köszönöm meg Szőnyi Eszternek a leletanyag meghatározásában való segítségét, illetve a cikk előzetes „átfésülését”.

22 CENCIC 2003, 104–106

23 Hanság Museum Archaeological Collection 2004.4.1–79.

24 Here I express my gratitude to Eszter Szőnyi for her help in the determination of the find material and for the preliminary correction of the article.

Irodalom • *References*

- CENCIC 2003 CENCIC, J.: Römische Wohnbauten in Carnuntum. In: Carnuntum Jahrbuch 2003, 9–116.
- LŐRINCZ 1980 LŐRINCZ B.: A mosonmagyaróvári Hansági Múzeum bélyeges téglái. In: Alba Regia 1980, 265–290.
- PRK MÓCSY A. – FITZ J. (szerk.): Pannonia régészeti kézikönyve. Budapest, 1990.
- PUSZTAI 1979 PUSZTAI R.: Mosonmagyaróvár településtörténetének vázlata a római kortól a XV. századig. In: Gecsényi L. (szerk.): Tanulmányok Mosonmagyaróvár és vidéke történetéhez. Győr, 1979, 4–19.
- RF Régészeti Füzetek
- SŐTÉR 1888 SŐTÉR Á.: Mosonymegyei római leletekről. In: ArchÉrt 1888, 149–151.
- SŐTÉR 1898 SŐTÉR Á.: A mosonymegyei Történelmi és Régészeti Egylet emlékkönyve 1882–1898 a honfoglalás ezredéves ünnepélyének emlékére. Magyar-Óvár, 1898.
- SZŐNYI 1992 SZŐNYI É.: Arrabona topográfiája. Tanulmányok 1. Győr, 1992.
- WEBER-HIDEN 1996 WEBER-HIDEN, I.: Die reliefverzierte terra sigillata aus Vindobona. Teil I. Legionslager und canabae. Wien, 1996.

1. kép: Mosonmagyaróvár, a Tégla-földi-dűlő lelőhelyei

Fig. 1: Mosonmagyaróvár, sites in Tégla-földi dűlő

2. kép: Frankel utca, 2003. évi ásítás, az 5-6. objektum nyugatról fotózva

Fig. 2: Excavation in Frankel Street, 2003, features 5-6 from the west

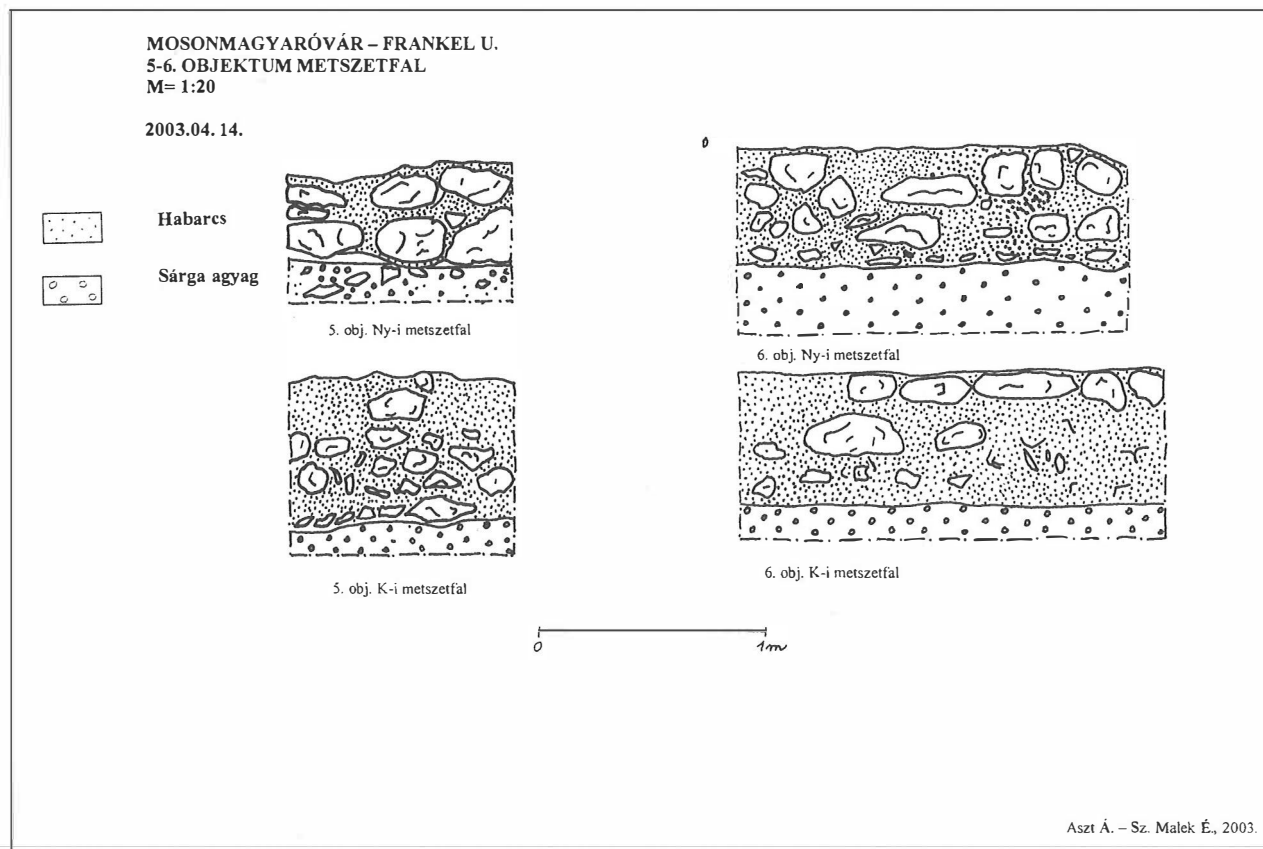
3. kép: Frankel utca, 2003. évi ásítás, az 5. objektum nyugatról fotózva

Fig. 3: Excavation in Frankel Street, 2003, feature 5 from the west

4. kép: Frankel utca, 2003. évi ásatás, a 6. objektum nyugatról fotózva

Fig. 4: Excavation in Frankel Street, 2003, feature 6 from the west

5. kép: Frankel utca, 2003. évi ásatás, az 5-6. objektum metszetei

Fig. 5: Excavation in Frankel Street, 2003, cross-sections of features 5-6

Balogh Csilla

Avar kori juhbőrös temetkezés Szabadszállás, B. gyakorlótéren

2002. november 21-én a Magyar Honvédség Alföldi Kiképző Központjából bejelentés érkezett a kecskeméti Katona József Múzeumba, hogy Szabadszállás határában lövészárkok ásása közben a gyakorlatozó katonák emberi csontokat találtak (1. sír), melynek nagy részét megbolygatták. Ugyanakkor értesítették a kunszentmiklósi rendőrkapitányságot is, amelynek helyszínre érkező munkatársa kibontotta a sír többi részét, valamint a csontok mellett agyagedényt.

A kecskeméti múzeum részéről másnap Székely György végzett helyszíni szemlét, melynek során a sír helyéről és annak adatairól feljegyzést készített. Megállapította, hogy a sír avar kori, és a területen valószínűleg az avar temető mellett egy nagyobb kiterjedésű szarmata telep is található.

A gyakorlótéren a következő év tavaszán folytatták az árokásást, melynek során újabb embercsontokat találtak. Szerencsére ekkor már nem ástak a csontok után. Mivel a kijelölt lövészárkokra a kiképzéshez szükség volt, ezért a már részben megbolygatott és az árokban jelentkező újabb objektumok feltárása indokoltá vált, amit 2003. március 23–28. között végeztem el.

A lelőhely Szabadszállás községtől északra, a MH Alföldi Kiképző Központjának épületegyüttesétől kb. 300 méterre, a Kunszentmiklós felé vezető műút nyugati oldalán, az úttól mintegy 100 méterre található (1. kép 3.). Itt egy, a környezetből alig kiemelkedő, széles homokhát húzódik ÉNy–DK irányban, amely egy egykori vízfolyás keleti magaspártja. Ennek gerincén jelölték ki nagyjából DNy–ÉK irányban a lövészárkot kb. 80 m hosszúságban és 1,5 m szélességben, 10 m-ként megtörve cikk-cakk alakban. A kijelölt árok északi falára merőlegesen 4 méterenként 2,5 m hosszú és 1 m széles mellékágakat ástak (1. kép 1.).

A leletmentés során csak a lövészárkokban és a falában jelentkező régészeti jelenségek feltárására volt lehetőségem. Három szarmata méhkas alakú gödör (A–C. objektum) és 2 avar kori sír (2–3. sír) került elő.¹

Csilla Balogh

Avar Period burial with sheepskin at Szabadszállás, Drill-ground B

The Alföld Training Centre of the Hungarian Army reported to the Katona József Museum in Kecskemét in November 21, 2002 that soldiers found human bones during the digging of a trench in the fields of Szabadszállás (grave no. 1), which they strongly disturbed. At the same time, they reported the bones to the police station in Kunszentmiklós. The police officer who surveyed the site unearthed the rest of the bones and uncovered a clay vessel beside the bones.

György Székely surveyed the site next day on behalf of the Kecskemét museum. He made notes of the location and the data of the grave and determined that the grave came from the Avar period and most probably a large Sarmatian settlement could be found beside the Avar cemetery.

In the spring, trench digging was continued in the drill-ground, and some more bones were uncovered. Luckily nobody dug after the bones this time. As the trenches were needed for training purposes, the features disturbed in the trench and the ones that could appear in it had to be unearthed, which I carried out between 23 and 28 March, 2003.

The site can be found north of Szabadszállás village, about 300 m from the building complex of the Alföld Training Centre of the of the MH, about 100 m west of the road to Kunszentmiklós (Fig. 1. 3). A wide sand knoll, rising only slightly above its environment extends in a NW-SE direction, which was the eastern high bank of a former watercourse. The trench was started in an approximately SW-NE direction along its ridge in a length of about 80 m and in a width of 1.5 m running in a zigzag line, the direction of which broke at every 10 m. Branches were dug perpendicular at the northern wall of the trench at every 4 m, which were 2.5 m long and 1 m wide (Fig. 1. 1).

The rescue excavation extended only to those archaeological features that appeared in the trench and its walls. Three beehive-shaped pits from the Sarmatian period (features A-C) and 2 graves from the Avar period (graves nos. 2–3) were unearthed.¹

1 A feltárásban a kiképzőközpont katonái voltak segítségemre. Köszönettel tartozom Papp Miklós ezredes parancsnoknak, hogy segítséget nyújtott munkámhoz. A feltárt leletanyag és a dokumentáció a kecskeméti Katona József Múzeumban, a dokumentáció a KJM RégAd. 2004.1182.; a fotók 125206–125227; a leletanyag Gyn. 1/2003.1–20. Ieltári számon található. Az embertani anyag a SZE Embertani Tanszékére került. A leleteket Borbíró Márta restaurátor konzerválta, a cikkben szereplő rajzokat Czabarka Zsuzsa és Koncz Margit grafikusok készítették. Munkájukat köszönöm. Az antropológiai meghatározásokat Marcsik Antóniának (SZTE), az állatcsontok meghatározását Vörös Istvánnak (MNM) köszönöm. A dolgozat az OTKA To43469 pályázat támogatásával készült.

1 The soldiers of the Training Centre helped in the excavation. I owe thanks to Miklós Papp colonel commandant for helping my job. The unearthed finds and the documentation were catalogued in the Katona József Museum, the documentation can be found in the KJM ArchArch 2004.1182, the photos can be found at inv. no. 125206–125227; the finds at inv. no. Gyn. 1/2003.1–20. The anthropological material was handed over to the Anthropological Department of the SZE. Márta Biró restorer conserved the finds and Zsuzsa Czabarka and Margit Koncz graphic artists made the drawings for the article. I am grateful for their contribution. I thank Antónia Marcsik (SZTE) for the anthropological determination and István Vörös (MNM) for the determination of the animal bones. The study was prepared by the support of the OTKA To43469 competition grant.

Az avar kori sírok leírása

1. sír: T.: ÉNy-DK. H.: -, sz.: -, m.: 120 cm.² A lövészárók ásásakor feldúlták. A sírgödör téglalap alakú akna volt, amelyben a csontváz hanyatt, nyújtott helyzetben feküdt.

Mellékletek: 1. A jobb térd külső oldalánál egy edény került elő. Sárgásbarna színű, helyenként fekete koromfoltos, edénytörmelékekkel és szerves anyaggal soványított agyagból, kézzel formált *fazék* (2. kép 1.). Teste aszimmetrikus, tojásdad alakú. Nyaka rövid, függőleges, alig kihajló pereme ék alakú bevagdolásokkal tagolt. Ragasztott, kiegészített. Ma.: 10,2 cm, pá.: 9,6 cm, fá.: 5,6 cm.

2. sír (2. kép 2.): T.: ÉNy-DK (300–120°). Mérethő h.: 110 cm, sz.: 41 cm, m.: 13–17 cm. A sír északnyugati részét az árokásás során megsemmisítették, a medence tájkát és a sír felőli végét állatjárás bolygatta meg. A lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír alja a fej felé kissé lejtett. A folt jelentkezési szintjében, a csontváz felett kb. 5–7 cm magasságban juhcsontok kerültek elő: a jobb bordák felett, a sír északnyugati részénél a koporsó szélének vonalában, valamint a sír délkeleti sarkában juh lábcsontok voltak. A sírban infans II. korú lánygyermek feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben, koporsóban. Koponyája töredékesen a lövészárókból került elő. A jobb medencelapát kimozdult eredeti helyéről. A csigolyák, a bal medencelapát, a bal lábszárcsontok és az ujjcsontok nem kerültek elő.

Mellékletek: 1–3. A nyakcsigolyáknál, a szegycsont közelében 3 db többtagú *opakgyöngy* (2. kép 3–4.) került elő, melyek kék-sárga-kék sorrendben voltak felfűzve. Az egyik kék színű gyöngy a felszedéskor elporladt, a másiknak is csak kis töredékét tudtuk megmenteni. Az ép darab h.: 1,2 cm, á.: 0,7 cm, lyuk á.: 0,2 cm. 4. A bal könyök és a bordák között szürkésbarna színű, homokkal soványított anyagú, bikónikus *orsógomb* (2. kép 5.) került elő. Ma.: 1,3 cm, á.: 2,6 cm. 5–6. A jobb könyök és a bordák között, valamint a jobb térd külső oldalánál 1–1 *tyúktojás* volt töredékes állapotban. 7. A combcsontok felső részénél keresztben *juh keresztcsont* és *ágyékcsigolyák* feküdtek. 8. Közeliükben *szárnyas csontja* került elő.

3. sír (2. kép 6.): T.: ÉNy-DK (330–150°). H.: 213 cm, sz.: 71–68 cm, m.: 38 cm. Bolygatatlan. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú volt, alja egyenes, a koponya felé enyhén lejtett. A sírfolt jelentkezési szintjétől 5–7 cm mélységben, a csontváz felett 12–14 cm magasságban juhcsontok kerültek elő: a koponya felett

Description of the graves from the Avar period

Grave no. 1: O: NW-SE. L: -; w: -; d: 120 cm.² It was disturbed at the digging of the trench. The grave shaft was oblong-shaped, in which the skeleton lay extended on the back.

Grave furniture: 1. A vessel was found outside the right knee. The hand-thrown *pot* was yellowish brown with black sooty spots, the clay was tempered with ceramic fragments and organic matter (Fig. 2. 1). The body is asymmetrical ovoid. The neck is short and vertical, the slightly outverted rim is segmented by wedge-shaped grooves. It is glued and completed. H: 10.2 cm, rd: 9.6 cm, bd: 5.6 cm.

Grave no. 2 (Fig. 2. 2): O: NW-SE (300–120°). Measurable l: 110 cm, w: 41 cm, d: 13–17 cm. The north-western part of the grave was destroyed by the trench, while a burrowing animal disturbed the pelvic region and the foot part of the grave. The bottom of the oblong-shaped grave shaft with rounded corners somewhat slanted toward the skull. Sheep bones were found in the level of the appearance of the discolouration, about 5–7 cm above the skeleton. The bones of the foot of a sheep were found above the ribs, along the edge of the coffin at the north-western part of the grave and in the south-eastern corner of the grave. In the grave a girl of infans II age lay extended on the back in a coffin. The fragments of the skull were found in the trench. The right pelvis was displaced. The vertebrae, the left pelvis, the left leg and the finger bones were not found.

Grave furniture: 1–3. Three composite *opaque beads* were found at the cervical vertebrae near the breastbone (Fig. 2. 3–4), which were stringed in a blue-yellow-blue order. One of the blue beads crumbled during lifting, and we could rescue only a small fragment of the other one. The intact item: l: 1.2 cm, d: 0.7 cm, perforation d: 0.2 cm. 4. A greyish brown biconical *spindle whorl* was found between the left elbow and the ribs. It was tempered with sand (Fig. 2. 5). H: 1.3 cm, d: 2.6 cm. 5–6. Each a fragmentary *hen's egg* was found between the right elbow and the ribs and outside the right knee. 7. The *sacral bone* and the *lumbar vertebrae* of a sheep lay across the upper part of the thighbone. 8. A *bone of a fowl* was found near them.

Grave no. 3 (Fig. 2. 6): O: NW-SE (330–150°). L: 213 cm, w: 71–68 cm, d: 38 cm. Undisturbed. The grave was oblong-shaped with rounded corners, the bottom

2 Az 1. sír mélységadata a felszíntől, a 2.–3. síré a foltok jelentkezési szintjétől van mérve. A lövészárók falában tett megfigyelés szerint a területen a humusz vastagsága 30–50 cm között változott, alatta egy 15–25 cm vastagságú, barnássárga színű, humuszos homokréteg húzódik. A sírok és a telepobjektumok az ez alatt jelentkező, 60–70 cm vastag, sárga homokrétegből indultak. A sírok a felszíntől átlagosan 60 cm mélyen jelentkezték, betöltésük szinte csak a csontok szintjében vált el a homokrétegtől. A sírleírásokban szereplő rövidítések: T. = tájolás, h. = hosszúság, sz. = szélesség, m. = mélység, ma. = magasság, á. = átmérő, pá. = peremátmérő, fá. = fenékátmérő.

2 The depth of grave no. 1 was measured from the surface, that of graves nos. 2–3 from the appearance of the discolourations. As it could be observed in the wall of the trench, the humus was 30–50 cm thick, which was underlain by a 15–25 cm thick, brownish yellow humic sand layer. The graves and the settlement features started from the 60–70 cm thick yellow sand layer under it. The grave appeared at a depth of 60 cm in average from the surface. Their filling could be differentiated from the sand only in the level of the bones. Abbreviations in the descriptions of the graves: O: orientation, l: length, w: width, h: height, rd: rim diameter, bd: bottom diameter.

juhkoponya és állkapocs, a bordákon, valamint a bal boka felett juh lábcsontok voltak. Az akna középtengelyétől kissé nyugatabbra csúszva, koporsóban, 15–20 cm-rel magasabban a sír fenekétől adultus korú férfi jó megtartású csontváza feküdt hanyatt, nyújtott helyzetben. Koponyája jobbra billent, a jobb karja szorosan a medence mellett feküdt, a bal kissé a medencelapátra volt hajlítva. A csontváz alatt és felett kb. 10–12 cm vastagságban nagyobb szerves anyag tartalmú, kevert talajréteg volt megfigyelhető, közvetlenül a csontok mellett és a lábszárak alatt homogén, zsíros tapintású, összefüggő rétegben sötétbarna szerves anyag jelentkezett. Ez alatt a sír aljáig kevert, laza, sárgásbarna homokréteg volt.

Mellékletek: 1. A medencében ovális *vascsat* (2. kép 7.) került elő, mely négyzet átmetszetű, tuskéje a karikára hajlik. A csatkarikához szerves anyag korrodálódott. H.: 3,6 cm, sz.: 2,3 cm. 2. A koponyától 10 cm-re északra, vele egy magasságban, a koporsón belül edény állt, kissé a koponya felé dőlve. A szürkésbarna *fazék* (2. kép 8.) edénytörmelékkel és szerves anyaggal soványított agyagból kézzel formált. Teste kissé aszimmetrikusan tojásdad alakú, nyaka rövid és függőleges, pereme lekerekített. Az edény teste seprűszerű eszközzel durvított. Kiegészített. Ma.: 12 cm, pá.: 9,9 cm, fá.: 6,6 cm. 3. A bal halántéknál és közvetlenül a jobb térd külső oldala mellett, a koporsón belül *szárnyas(tyúk)-csontok* voltak. 4–6. A sír betöltéséből *juh keresztcsont* és *csigolyák*, *marhacsigolya*, *borjú keresztcsontja* és *ágyékcsigolyái*, valamint *szarvasmarhafog* is előkerült.

A feltárt sírok arra engednek következtetni, hogy a szabadszállási laktanya mellett egy nagyobb kiterjedésű avar kori temető helyezkedik el. Sajnálatos módon a sírok leletei pontosabb kelteztést nem tesznek lehetővé, bár a többtagú gyöngyök arra utalnak, hogy a megmentett sírok az avar kor második feléből származnak.

A 3. sírban sajátos temetkezési rítust figyelhettem meg: a sírból előkerült állatcsontok egy része a csontváz fölött 12–14 cm-rel került elő (3. kép 3–4.), s ezek elhelyezkedése alapján arra lehet következtetni, hogy a koporsóba juh bőrt terítettek, melyben a koponyát és a lábcsontokat a nyúzóskor benne hagyták.

A nyúzott juh bőrok előfordulását már korábban megfigyelte H. Tóth Elvira a közeli kunadacsi temetőben késő avar sírokban, ahol többnyire a juhkoponya és az állkapocs alól kerültek elő a lábvégcsonatok is.³ Elhelyezkedésük alapján valószínűnek látszik, hogy a nyúzott állatbőröket összehajtogatva tették a halottak mellé. Hasonló jelenséget figyelt meg Horváth Attila és H. Tóth Elvira a Szabadszállás község belterületének DNY-i szélén, a Batthyány utcában feltárt 7–8. századra keltezhető avar temetőrészlet számos sírjában.⁴ Itt azonban már

was flat and slightly slanted toward the skull. Sheep bones were found 12–14 cm above the skeleton 5–7 cm under the level of the appearance of the discolouration of the grave. The skull and the jaw of a sheep lay above the skull, while the bones of the legs of the sheep were found on the ribs and above the left ankle. The well-preserved skeleton of an adult male lay in a coffin somewhat shifted to the west of the medial axis of the grave 15–20 cm above the bottom of the grave. The body lay extended on the back. The skull tilted to the right, the right arm was extended next to the pelvis, the left arm was slightly bent on the pelvis. An approximately 10–12 cm thick mixed soil of humic content was observed under and above the skeleton, while next to the bones and under the legs a coherent layer of uniform dark brown humic matter appeared, which felt greasy to the touch. From this layer until the bottom of the grave, a mixed, loose yellowish brown sand was found.

Grave furniture: 1. An oval *iron buckle* (Fig. 2. 7) was found in the pelvis. The tongue was bent on the ring, which was square-shaped in cross-section. Organic material rusted to the ring of the buckle. L: 3.6 cm, w: 2.3 cm. 2. A vessel stood in the coffin 10 cm to the north of the skull in the same height. It slightly tilted toward the skull. The greyish brown pot (Fig. 2. 8) was hand-thrown, the clay was tempered with ceramic fragments and organic matter. The body is oval, somewhat asymmetrical. The neck is short and vertical, the rim is rounded. The surface of the vessel was coarsened with a broom-like tool. Completed. H: 12 cm, rd: 9.9 cm, bd: 6.6 cm. 3. The *bones of a fowl (hen)* were found inside the coffin at the left temple and outside the right knee. 4–6: The filling of the grave also contained the *sacral bone and vertebrae of a sheep*, a *cattle vertebra*, the *sacral bone and sacral vertebrae* of a calf and a *tooth of a cattle*.

The unearthed graves suggest that a larger cemetery existed in the Avar period beside the military barracks at Szabadszállás. Regrettably, the finds of the graves are not sufficient for a more exact dating, although the composite beads imply that the rescued graves came from the second half of the Avar period.

I could observe a specific burial rite in grave no. 3. Some of the animal bones recovered from the grave were found 12–14 cm above the skeleton (Fig 3. 3–4). Their position suggests that a sheepskin was spread over the coffin, and the skull and the bones of the feet were left in the skin.

Elvira H. Tóth observed the occurrence of sheepskins in the late Avar graves of the nearby Kunadacs cemetery, where the bones of the feet were usually also found under the skull and the jaw of the sheep.³ The position of the bones suggests that the skins were folded before placing them beside the dead. Attila Hor-

3 H. TÓTH 1981, 178.

4 H. TÓTH 1981, 178–179.

3 H. TÓTH 1981, 178

az állatcsontok többnyire nem egy csomóban feküdtek, hanem a gyakorlótéri 3. sírhoz hasonló elrendezésben: a juhkoponyák általában a törzs vagy az emberi koponya közeléből kerültek elő, esetleg a csontváz alatti szintből, a juh állkapcsok a közelükben voltak, a lábcsontok viszont a vállak vagy a karok mentén, illetve a comb vagy az emberi lábszárcsont táján, felette, vagy alatta helyezkedtek el. H. Tóth szerint a legtöbb esetben – az általa feltárt 58 sír egyikében sem figyelt meg koporsós temetkezést – a kiterített juhbőr az eltemetett letakarása céljából került a sírba, és elsősorban a koponyát és a felsőtestet védte vele a földtől.⁵

Az általam feltárt 3. sírban egyértelműen követhető volt a váz mellett az egykori koporsó barnás elszíneződése, amire ráterítették a nyúzott juhbőrt. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a mi esetünkben a halott védelméről itt már nem kellett gondoskodni, hanem a kiterített juhbőrnek más jelentése lehetett. Nyilván ezek az állatcsontok nem voltak ételmellékletek, mert amit útravalónak szántak, azt a koporsóba helyezték a halott mellé: erre utal a koponyához állított durva, kézzel formált fazék, a jobb térd mellett előkerült szárnyacsontok, valamint a lábszárak között talált juhkeresztcsont és farkcsigolyák.

Megtámogatja megállapításomat, hogy teljesen hasonló megfigyelést tett az ásatója a Visegrád, Széchenyi u. 19. lelőhelyen feltárt két késő avar sírban: Szőke Mátyás rövid jelentésében szintén a koporsóra terített juhbőrt említi a koponyával és a lábcsontokkal együtt, míg a koporsón belül egy másik juhkoponya volt, ami viszont már ételmellékletként értelmezhető.⁶

Szőke Béla vitatta a késő avar sírokban előforduló marha- és juhbőrök kultikus, sámánisztikus jelentését, és azokat jelképes ételáldozatként értelmezte a kisalföldi késő avar temetőkből felgyűjtött példái alapján.⁷ Később Tomka Péter a Győrszentiván, söprőshegyi kora Árpád-kori temető 22. sírjának nyúzott marhabőrös temetkezése kapcsán ismét vizsgálat alá vette a problémát. Szőke Bélával ellentétben – meggyőző érveléssel – a sírokba tett nyúzott marha- és juhbőröket halotti áldozatként értelmezte.⁸ Több példát is hozott Keletről, ami alátámasztja, hogy a rituálisan eltemetett szarvasmarha vagy juh többet jelentett egyszerű húsetélnél.

A 2. sír esetében bolygatottsága miatt a temetési rítust nem lehet egyértelműen megállapítani. Csak valószínűsíteni lehet, hogy a 3. sírhoz hasonlóan itt is a koporsóra terített juhbőrös temetkezésről lehet szó, ahol talán a halott életkora miatt juh helyett bárányt áldoztak fel, s annak bőrét terítették a koporsóra.

A Szabadszállás-B. gyakorlótér avar sírjaiban megfigyelt nyúzott juhbőrös temetkezés további vizsgálatához

váth and Elvira H. Tóth observed a similar phenomenon in many graves of the Avar cemetery fragment dated from the 7th–8th centuries unearthed in Batthyány Street in the SW part of the inner territory of Szabadszállás.⁴ Here, however, the animal bones did not lie in a heap, they were arranged in a similar pattern as the ones uncovered in grave no. 3 of the drill-ground. The sheep skull was usually found near the human trunk or the skull, perhaps from a level deeper than the skeleton. The sheep jaw was near it, while the bones of the feet were discovered along the shoulders or the arms, or in the region of the human thighs or legs, either above or under them. According to H. Tóth, who did not observe the existence of a coffin in any of the 58 graves she uncovered, the spread sheepskin was put into the grave to cover the dead, and first of all the skull and the upper body were protected from the earth.⁵

In the case of our excavation, the brownish discoloration of the coffin on which the skin was spread was clearly visible along the skeleton in grave 3. This suggests that here there was no need to protect the dead, the spread sheepskin must have had a different purpose. These bones were certainly not the remains of a food offering, since the offering intended for the journey was put into the jug placed beside the dead in the coffin. The coarse, hand-thrown pot put beside the skull, the bones of fowls beside the right knee and the sacral bone and the tail vertebrae of the sheep found between the legs evidence this.

The fact that the archaeologist made the same observations in the two late Avar graves unearthed at site 19. Széchenyi Street in Visegrád corroborates my conclusion. In his short report Mátyás Szőke mentioned a sheepskin with the skull and the bones of the feet in it, which was spread over the coffin. He also found another sheep skull within the coffin, which could already be interpreted as a food offering.⁶

Béla Szőke doubted that the cattle and sheepskins occurring in the graves had a cultic, shamanistic meaning and interpreted them as symbolic food offerings after the examples he had collected from late Avar cemeteries.⁷ Péter Tomka examined the problem again on the occasion of a burial with cattle skin in grave no. 22 of a cemetery from the early Árpadian Period in Győrszentiván, Söprőshegy. He convincingly argued against Béla Szőke that the cattle and sheepskins put into the graves were the elements of the funeral offering.⁸ He cited several examples from the East to support that a ritually buried cattle or sheep meant more than simply meat.

5 H. TÓTH 1981, 179.

6 SZŐKE 1970, 58–59.

7 SZŐKE 1979, 96–103.

8 T. SZŐNYI–TOMKA 1985, 112–114.

4 H. TÓTH 1981, 178–179.

5 H. TÓTH 1981, 179.

6 SZŐKE 1970, 58–59.

7 SZŐKE 1979, 96–103.

8 T. SZŐNYI–TOMKA 1985, 112–114.

és értelmezéséhez újabb, hasonló megfigyeléseket eredményező feltárások vihetnek közelebb. Azt azonban megállapíthatjuk, hogy a nyúzott juhbőrös temetkezések a nyúzott marhabőrösökkel együtt – hiszen azokkal egy gondolati háttérből származnak – közép-késő avar környezetből, ha nem is túl nagy számban, de ismertek a Dunántúlról és az Alföldről egyaránt.⁹

Avar kori lelőhelyek és leletek Szabadszálláson

1. Szabadszállás, Batthyány u. (H. TóTH 1990, 163; H. TóTH 2002a, 335): 7–8. századi temető.
2. Szabadszállás, B. gyakorlótér: késő avar kori temető.
3. Szabadszállás, Kovács J. u. (H. TóTH 1990, 164; H. TóTH 2002b, 335): késő avar kori sírlelet.
4. Szabadszállás, szórvány (H. TóTH 1992, 54, 14. t; H. TóTH 2002, 334–335): késő avar szíjvégek és edénytöredékek.
5. Szabadszállás, szórvány (BALOGH 2002, 310, 12. kép 2): kora avar jellegű edény.

Grave no. 2 was too disturbed to afford us to unilaterally determine the burial rite. Nevertheless, it seems probable that a sheepskin was spread over the coffin similarly to grave no. 3. Here a lamb was offered instead of a sheep perhaps because of the age of the dead, and the skin of the animal was spread over the coffin.

Further excavations of graves where the same phenomena can be observed can take us closer to the deeper analysis of the burial rite with sheepskins observed in the Avar graves at Szabadszállás, Drill-ground B. It can, however, be established that burials with cattle skins and sheepskins, which root in the same ideological background, are known from Transdanubia and the Great Hungarian Plain alike, even though not in large numbers.⁹

Sites and finds from the Avar Period at Szabadszállás

1. Szabadszállás, Batthyány Street (H. TóTH 1990, 163; H. TóTH 2002a, 335): cemetery from the 7th –8th centuries
2. Szabadszállás, Drill-ground B: Late Avar cemetery
3. Szabadszállás, Kovács J. Street (H. TóTH 1990, 164; H. TóTH 2002b, 335): grave find from the late Avar Period
4. Szabadszállás, stray finds (H. TóTH 1992, 54, 14. t; H. TóTH 2002, 334–335) late Avar strap-ends and vessel fragments
5. Szabadszállás, stray find (BALOGH 2002, 310, fig. 12. 2): a vessel of early Avar features.

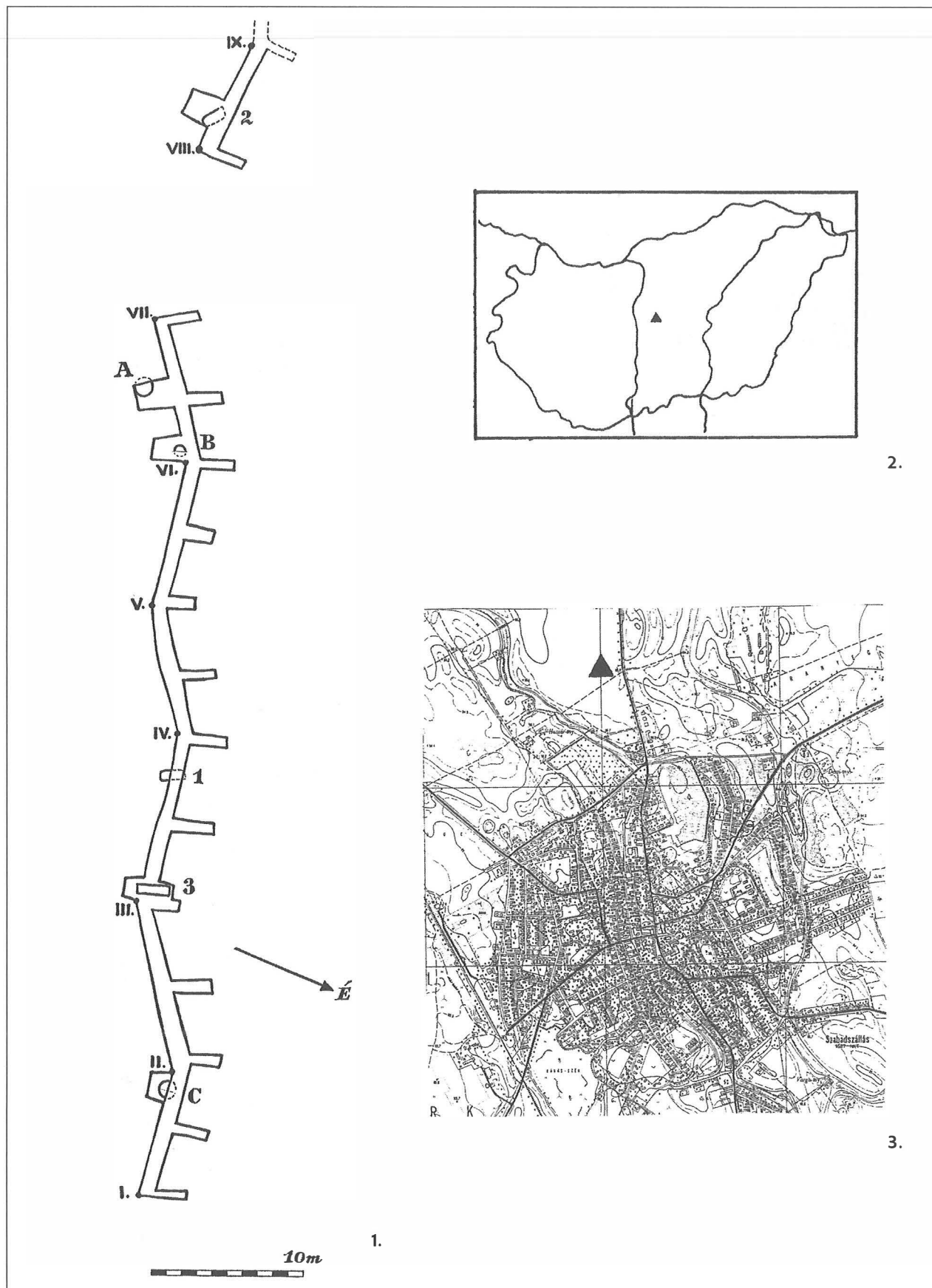
9 T. SZŐNYI-TOMKA 1985, 118, 8. j.

9 T. SZŐNYI-TOMKA 1985, 118, note 8.

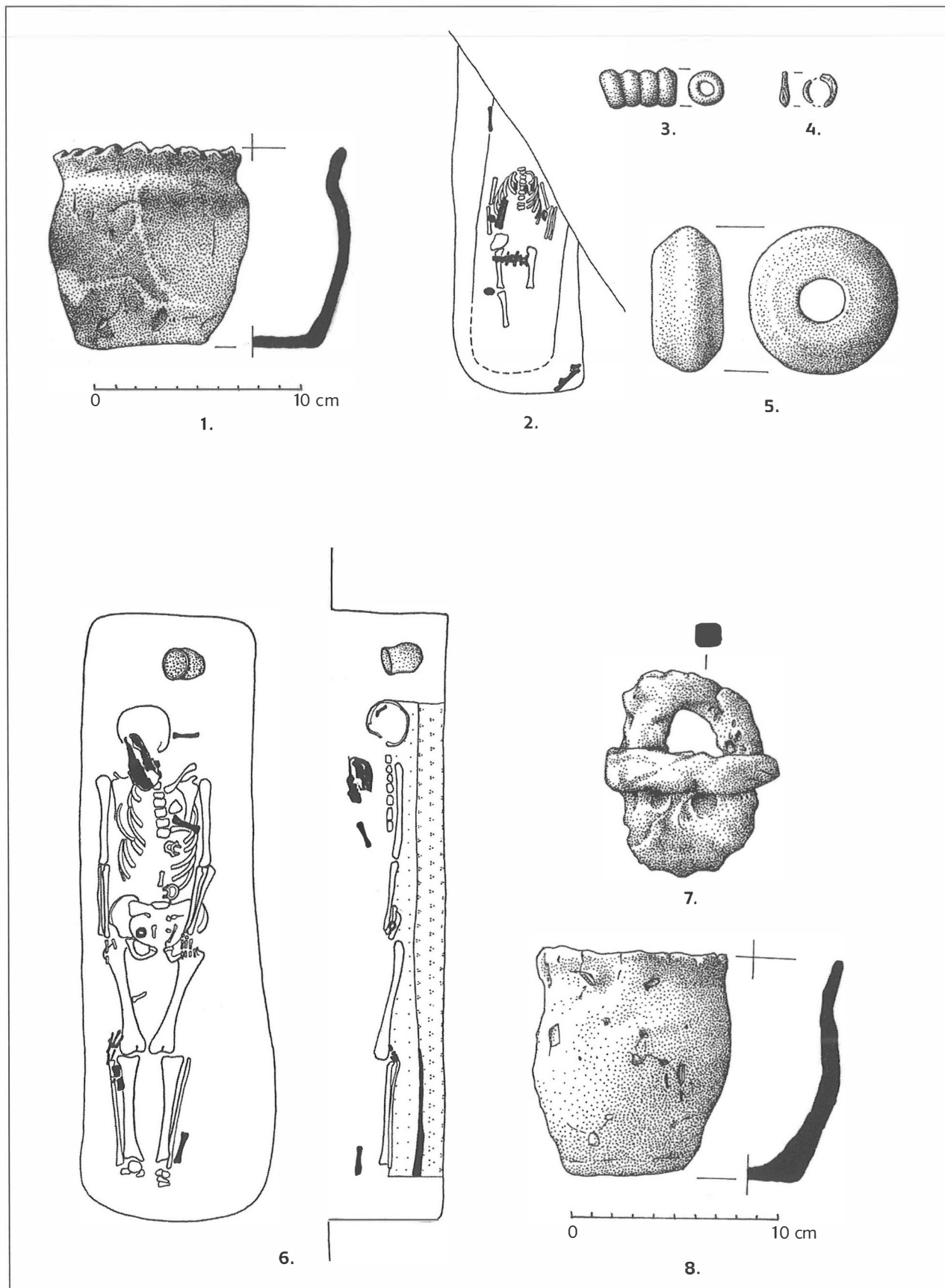

Irodalom • References

- BALOGH 2002 BALOGH Cs.: Régészeti adatok Bács-Kiskun megye területének kora avar kori történetéhez. Előmunkálatok a Duna-Tisza köze avar kori betelepülésének kérdéseiről. – Archäologische Angaben zur Frühawarenzeitlichen Geschichte des Komitates Bács-Kiskun. Vorarbeiten zu den Problemen der Besiedlung des Donau-Theiß-Zwischenstromlandes in der Frühawarenzeit. MFMÉ-StudArch 8 (2002) 291–339.
- SZŐKE 1979 SZŐKE, B. M.: Zur Problematik des Bestattungsritus mit Verstümmelten Rinderschädel des Typs von Sopronkőhida. ActaArchHung 31 (1979) 51–103.
- SZŐKE 1970 SZŐKE M.: Visegrád, Széchenyi u. 19. RégFüz Ser. I. No. 23 (1970) 58–59.
- T. SZŐNYI-TOMKA 1985 T. SZŐNYI E. – TOMKA P.: Gyórszentiván-Söprűshegy: késő római és kora Árpád-kori temető. – Spätromisches und früharpedenzeitliches Gräberfeld von Gyórszentiván-Söprűshegy. CommArchHung 1985, 97–123.
- H. TÓTH 1981 H. TÓTH E.: Sajátos temetkezési szokások a Duna-Tisza közti avar kori temetőkben. – Pogrebal'nyj obräd avarskih mogil'nikov v mezdurečë Tissy i Dunaä. ArchÉrt 108 (1981) 157–193.
- H. TÓTH 1990 H. TÓTH E.: Négy évtized régészeti kutatásai Bács-Kiskun megyében (1949–1989). – Archäologische Forschungen von vier Jahrzehnten. Cumania 12 (1990) 81–233.
- H. TÓTH 1992 H. TÓTH E.: Eredmények és problémák Bács-Kiskun megye avar kori kutatásában. – Ergebnisse und Probleme in der Forschung der Awarenzeit in Bács-Kiskun. Cumania 13 (1992) 41–74.
- H. TÓTH 2002 H. TÓTH, E.: Szabadszállás. In: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung XIII/1. Budapest 2002, 334.
- H. TÓTH 2002a H. TÓTH, E.: Szabadszállás-Batthyány u. 8/b–10. In: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung XIII/1. Budapest 2002, 335.
- H. TÓTH 2002b H. TÓTH, E.: Szabadszállás-Kovács J. u. In: Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Hrg.: Szentpéteri, J. Varia ArchHung XIII/1. Budapest 2002, 335.

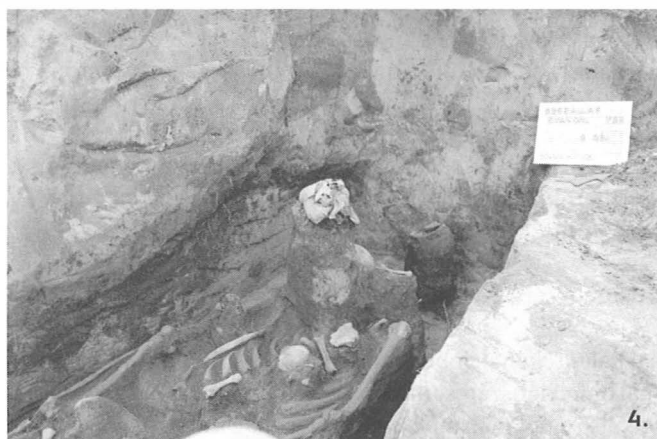

1. kép: Szabadszállás, B. gyakorlótér 1: a megkutatott terület térképe, 2-3: a lelőhely földrajzi elhelyezkedése
 Fig. 1: Szabadszállás, Drill-ground B 1: map of the investigated territory, 2-3: geographical position of the site

2. kép: Szabadszállás, B. gyakorlótér, az avar sírok és leleteik 1: 1. sír; 2-5: 2. sír, 6-8: 3. sír

Fig. 2: Szabadszállás, Drill-ground B, Avar graves and their finds 1: grave no. 1; 2-5: grave no. 2, 6-8: grave no. 3

3. kép: Szabadszállás, B. gyakorlótér, az avar sírok 1: 2. sír, 2-4: 3. sír

Fig. 3: Szabadszállás, Drill-ground B. Avar graves 1: grave no. 2, 2-4: grave no. 3

Appendix

Vörös István

A Szabadszállás, B. gyakorlótéren feltárt avar kori sírok állatcsontleletei

2. sír: Gyermek, bolygatott temetkezés. A sírban két, eltérő életkorú bárány és egy csirke csontmaradványai voltak. A fiatal juhok mortalitása alapján a gyermek temetési időszaka a kora őszi hónapokra (szeptember-október) eshetett.

1. *Juh I.* – A gyermek combcsontjain keresztben: bárány keresztcsontja (sacrum I–IV, kisméretű, nem csontosodott el).

2. *Juh II.* – A gyermek combcsontjain keresztben: fiatal kos három ágyékcsgolyója (vert. lumb.), keresztcsontja (sacrum I., még nem csontosodott el) és jobb oldali bokacsontjai (astragalus, calcaneus, tub. még nem csontosodott el). A sír délkeleti végében: jobb oldali hátulsó lábközépcsontja (dext. metatarsus, a dist. epiph. hiányzik, még nem csontosodott el) és bal oldali sarokcsontja (sin. astragalus). A kosbárány marmagassága kifejlett korában 62 cm magas lett volna.

3. *Tyúk* – A gyermek combcsontjain keresztben: fiatal csirke jobb oldali lábszára (dext. tibiotarsus, prox.-dist végei még nem csontosodtak el).

4. *Tojás* – Az ásatási megfigyelések szerint a jobb oldali könyök belső oldalánál és a jobb oldali térd külső oldalánál tyúktojás héjtöredékei voltak.

3. sír: Férfi, bolygatatlan temetkezés. A sírban egy borjú, egy bárány és egy kifejlett tojó tyúk csontmaradványai voltak, valamint egy fog, amely kifejlett szarvasmarha egyedtől származik. A fiatal bárány mortalitása alapján a férfi temetése téli hónapokban (november-december) történhetett.

1. *Juh* – Az emberi koponya felett 10–12 cm-re, északnyugati tájolásban: szarvatlan juh bárány feje (koponya és állkapocs pár, fogazat: dp2–4, M1. a rágófelület még nem alakult ki). Az emberváz bal oldali bordái felett 10 cm-rel: jobb oldali mellső lábközépcsont (dext. metacarpus, dist. epiph. hiányzik, nem csontosodott el). A férfiváz bal oldali lábszára fölött: jobb oldali hátulsó lábközépcsont (dext. metatarsus, dist. epiph. hiányzik, nem csontosodott el).

2. *Szarvasmarha I.* – A sír betöltéséből: borjú keresztcsont négy darabban (sacrum I–IV., nem csontosodott el).

3. *Szarvasmarha II.* – A sír betöltéséből: kifejlett alsó M (molaris) koronatóredék.

4. *Tyúk* – Az emberváz bal halántékánál: jobb oldali combcsont (dext. femur) és bal oldali lábszárcsont (sin. tibiotarsus). A jobb oldali térd külső oldalánál: mellcsont elülső fele (sternum), hosszú-keskeny villacsontja (clavicula), jobb oldali medencecsont (pelvis). A sír betöltéséből: jobb oldali lapocka (dext. scapula), bal oldali

Appendix

István Vörös

Animal bone finds from the Avar graves unearthed at Szabadszállás, Drill-ground B

Grave no. 2: Child, disturbed burial. The grave contained the bone remains of two lambs of diverse ages and a chicken. Judged from the mortality of the young sheep, the child was buried in the early autumn (September–October).

1. *Sheep I* – Across the thighbones of the child: the sacral bone of a lamb (sacrum I–IV, small, not ossified)

2. *Sheep II* – Across the thighbones of the child: three lumbar vertebrae (ver. lumb.), the sacral bone (sacrum I, not yet ossified) and the bones of the right ankle (astragalus, calcaneus, tub., not yet ossified) of a young ram. In the south-eastern end of the grave: right hind metatarsal (dext. metatarsus, the dist. epiph. is missing, not yet ossified) and left heel bone (sin. astragalus). The withers height of the young ram would have been 62 cm at a mature age.

3. *Hen* – Across the thighbones of the child: the right leg of a young chicken (dext. tibiotarsus, the prox.-dist. ends did not yet ossify).

4. *Egg* – According to the excavation observations the fragments of hen's eggs were found inside the right elbow and outside the right knee.

Grave no. 3: Undisturbed burial of a male. The grave contained the bone remains of a calf, a lamb and a mature hen, and a tooth of mature cattle. The mortality of the young lamb suggests that the man was buried in the winter (November–December).

1. *Sheep* – 10–12 cm above the human skull in a north-western orientation: the hornless head of a lamb (skull and pair of jaws, teeth: dp3–4, M1, the occlusion surface did not yet develop). 10 cm above the left ribs of the human skeleton: right fore metacarpal (dext. metacarpus, dist. epiph. is missing, it is not ossified). Above the right leg of the male skeleton: right hind metatarsal (dext. metatarsus, dist.-epiph. is missing, not ossified).

2. *Cattle I* – From the filling of the grave: the sacral bone of a calf in four pieces (sacrum I–IV, not ossified)

3. *Cattle II* – From the filling of the grave: fragment of the crown of a developed lower M (molaris)

4. *Hen* – At the left temple of the human skull: right thighbone (dext. femur) and left leg (sin. tibiotarsus). Outside the right knee: the frontal part of the breastbone (sternum), long-narrow clavicle (clavicula) and right pelvis (pelvis). From the filling of the grave: right scapula (dext. scapula), left thighbone (sin. femur), right

combsont (sin. femur), jobb oldali lábszárcsont (dext. tibia), bal oldali lábközépcsont (sin. tarsometatarsus, tojó).

leg (dext. tibiotarsus) and left metatarsal (sin. Tarsometatarsus, hen).

Csontméretek (mm)

Measurements of the bones (mm)

	Hossz <i>Length</i>	Prox. sz. <i>Prox. w.</i>	Diaph. sz. <i>Diaph. w.</i>	Dist. sz. <i>Dist. w.</i>	Prox. m. <i>Prox. h.</i>	Diaph. m. <i>Diaph. h.</i>
Juh Sheep						
Metacarpus	3. /85/	20	11,5		13,5	8,5
Metatarsus	2. /94/	20	10		19	9
	3. /114/	18	10		17	8,5
Tyúk Hen						
Femur	3. 71,0	15,0	6,0	13,0		
	70,0	15,0	6,0	13,0		
Tibiotarsus	3. 100,0	18,0	5,5	9,0		
	99,0	18,0	5,5	9,0		
Tarsometatarsus	3. 68,0	11,0	5,0	12,0		

Cseke Ágnes – Miklós Zsuzsa

Geodéziai felmérések Németskér, Közlegelőn*Felmérés Set5F mérőállomással*

A Tolna megyei földvárkutatók keretében 2003. június 23-án, átrepülés közben vettem észre a Németskér határában, a Közlegelő-dűlőben levő, árokkal, sánccal övezett dombot (1-2. kép).

A GPS koordináta (46°45,003' 18°43,113') alapján augusztus 13-án jártam be a lelőhelyet, amely a falutól ÉNy-ra kb. 2,5-3 km-re, a Hardi-ér K-i partján helyezkedik el, a vízenyős területből mintegy 4,5 m-re kiemelkedő dombok egyikén. A kb. 10×20 m-es, ovális dombot körben árok, és kívül sánc övezi. A dús fűvű legelőn leletet nem találtam.

A geodéziai felmérésre késő ősszel nyílt lehetőség. Ugyanakkor bejártuk a környéket is. A legelőn a vakond- és disznótúrásokat néztük meg. Mindössze 1 db fehér, kavicsos anyagú, középkori fazékoldalt találtunk. Megnéztük a közelben levő szántást is, de a frissen boronált talajban nem találtunk leleteket (3. kép).

A minimális leletanyag ellenére az árokkal övezett domb – mérete, szerkezete alapján – minden bizonnyal középkori földvár. Korának, szerkezetének pontos megállapításához természetesen ásás szükséges.

A földvár felmérését egymástól függetlenül, más-más módszerrel, szemlélettel végeztük el.

Jómagam Set5F mérőállomással és SDR31 terepi adatrögzítővel mértem (4. kép).¹ A mérés módszere a szokásos földvármérési mód: a terepalakulattól és a látási viszonyoktól függően vesszük fel a pontokat a védett területen és az erődítés vonalán (perem, köröm, árokfenék, sáncvető, terep stb.). Ha nagyon kicsi a szintkülönbség, sűrűbben vesszük fel a pontokat. Az erődítésen kívül 50-100 m távolságig mérünk.

A Set5F mérőállomás legfontosabb tulajdonságai: belső memóriája 3000 adatsor (pont) kapacitású; a szögmérés pontossága 5"; a távmérés hatótávolsága 1 prizmával 1500 m; pontossága 3 mm+2 ppm. Viszonylag nagy szintkülönbségeket is mérhetünk vele anélkül, hogy át kellene állni: a prizmát a toldalékkal együtt 3,5 m-re lehet kiemelni. Tiszta terepen igen gyorsan mér: 1,7 másodperc/pont (durva mérésnél). Erdőben, illetve kedvezőtlen időjárási körülmények között (pl. szélben, borús, hideg időben) természetesen lassabb a mérés.

A műszer mindenféle geodéziai munkára alkalmas. Mi csupán földvárfelmérésnél alkalmazzuk. Önállóan is lehet vele dolgozni, vagy pedig SDR31 terepi adatrögzítővel együtt. Utóbbi esetben az adatokat az SDR tárolja.

Ágnes Cseke – Zsuzsa Miklós

Geodetic surveys at Németskér, Közlegelő*Survey with Set5F measuring instrument*

I noticed the hill enclosed by trenches and ramparts (Figs. 1-2) at Közlegelő as we were flying over Németskér in June 23, 2003 within the frames of earthen fort investigations in Tolna county. I surveyed the site on August 13 after the GPS co-ordinates (46°45,003' 18°43,113'). It can be found about 2.5-3 km NW of the village on the E bank of the Hardi-ér, on one of the knolls rising about 4.5 m over the waterlogged area. A trench and, outside it, a rampart encircle the about 10×20 m large oval knoll. I could not find any finds in the pasture thickly overgrown by grass.

We could make a geodetic survey in late autumn and at the same time we surveyed the environment of the site. We checked the mole-hills and the wallowing places of pigs. We found only a single wall fragment of a medieval pot of a pebbly material. We also walked the length of the ploughed land in the nearby but could not find anything in the freshly harrowed field (Fig. 3).

Despite the minimal number of finds, the hill enclosed by trenches must have been a medieval earthen fort after its measurements and structure. Naturally, excavations must be conducted to determine the exact age and structure of the fort.

The surveys of the earthen fort were carried out independent of each other from different approaches and with different methods.

I myself¹ took measurements with the help of a Set5F instrument and a SDR31 field data-recorder (Fig. 4). The method of the measurement was the one generally used at earthen forts: the points are set in the protected area and along the line of the fortification (edge, slope, bottom of the trench, top of the rampart, field etc.) depending on the surface formations and the visibility. When the altitude differences are small, the points are set denser. We measured to a distance of 50-100 m outside the fortification.

The major characteristics of the Set5F measuring instrument: The integrated memory has a capacity of 3000 data units (points), the exactitude of angle measurement is 5"; the range of distance measurement with 1 prism is 1500 m, its exactness is 3 mm+2 ppm. We can measure relatively large elevation differences without changing the position: the prism can be raised to a height of 3.5 m with an extension. It measures fast in a clear field: 1.7 second/point (at approximate measurements). Naturally, it takes more time in a forest or within unfavourable weather conditions (e.g. in wind, and cloudy sky, cold weather).

1 A felmérést Korondán Zoltán aktív közreműködésével végeztem, a rajz Réti Zsolt munkája.

1 I made the survey with Zoltán Korondán's active co-operation. Zsolt Réti prepared the drawing.

A műszerrel rögzített adatokat a *Geoprofi* nevű program segítségével tölthetjük át számítógépre. A megfelelő módon áttöltött adatokat az *AutoCad* alapú *AutoGeo*-val dolgozhatjuk fel. Ez a program támogatja a geodéziai felmérések feldolgozását és a legkülönbözőbb méretarányú térképek szerkesztését. Segítségével a terepi geodéziai mérések teljes feldolgozását elvégezhetjük. A pontokat a program háromdimenziós rajzelemként kezeli, így lehetővé teszi a domborzatmodell vagy a szintvonalrajz automatizált előállítását, a hossz- és keresztzelvények készítését. A program korábbi verziójával szemben a jelenleginél már lehetőség van a szintvonalkészítés megelőző hálókészítés kézi és automatikus változatára is. Meghatározhatjuk pl. a készítendő rajz méretarányát, jelkulcsát, az alapszintvonalak távolságát. Miután a program által ismert jelkulcsot a földvárak ábrázolásánál nem tudjuk alkalmazni, előzetesen nem kérünk jelkulcsot.

Miután ez a program AutoCad alapú, lehetővé teszi, hogy a szintvonalas felmérésen utólag további műveleteket végezhessünk az AutoCad szerkesztő parancsainak segítségével. Így lehetőség nyílik pl. a peremek, sáncok, gödrök stb. ábrázolására, a földvár felméréseknél alkalmazott jelkulcs felhasználásával.

A mért pontok alapján az AutoGeo az általunk kijelölt helyen metszeteket is készít. A németkéri földvárról torzításmentes metszetet készítettünk. A program azonban lehetőséget nyújt akár többszörös torzításra is. Erre akkor van szükség, amikor pl. az egykori árkokat, sáncokat a mezőgazdasági művelés már erősen lekoptatta, ezért torzítás nélkül nem lennének szemléletesek a metszetek.

Eddigi tapasztalataim szerint a fent leírt mérőállomás földvármérésre nagyon jól használható. A hagyományos, kézi műszerekkel (Nováki Gyula és Sándorfi György által használt módszer) szemben több előnye is van: gyors; a mérési adatokat tárolja, és az AutoGeo fel is szerkeszti a pontokat. Tehát nem kézzel kell beírni az adatokat, és nem kézzel kell szerkeszteni a szintvonalakat. Az értelmezést, a régészeti jelkulcsok felrakását már természetesen nekünk kell elvégeznünk. Hátránya, hogy esőben, havazásban ezt a műszert nem célszerű használni a meghibásodás veszélye miatt.

Miklós Zsuzsa

*Felmérés a térinformatika eszközeivel*²

Szakmérnök jelöltként diplomamunkámban³ a németkéri földvárat és környékét GPS (Global Positioning System = Globális [az egész Földre kiterjedő] Helymeghatározó Rendszer) technikával, és Wild (Leica) TC1010 típusú mérőállomással mértük fel.⁴ A terepi felmérések

The instrument is suitable for various geodetic tasks. We use it only for the survey of earthen forts. It can be used independently or together with a SDR31 field data recorder. In the latter case the SDR stores the data.

The data recorded by the instrument can be loaded into the computer with the help of the *Geoprofi* program. The appropriately loaded data can be elaborated with the *AutoCad*-based *AutoGeo* program. This program supports the elaboration of the geodetic surveys and the construction of maps in most diverse scales. With its help we can prepare the complex elaboration of geodetic surveys. The program treats the points as three-dimensional graphic units, thus a relief model, a contour map or longitudinal and cross-sections can automatically be prepared. The new version of the program supports both a manual and an automatic net creation preceding the drawing the contour lines. We can determine, e.g. the scale, the legends of the drawing and the distances between the main contour lines. As the legends used by the program cannot be applied at the drawing of earthen forts, we omit this step.

This program is based on AutoCad and affords to make further modifications with the help of the editor commands. Thus we can draw e.g. edges, ramparts, pits etc with the legends used at earthen fort surveys.

The AutoGeo prepares cross-sections where we want from the measured points. We made an undistorted cross-section of the Németkér earthen fort. The program, however, affords the preparation of even a multiply distorted picture. This is necessary when, e.g. agricultural activity has worn off the one-time trenches and ramparts and the cross-section would not be suggestive enough without distortion.

As far as I could experience, the above-described measuring instrument proved excellent for the survey of earthen forts. It has plenty of advantages as compared to the traditional manual instrument (the method applied by Gula Nováki and György Sándorfi). It is fast, it stores the measurement data and the AutoGeo makes a drawing from the points. It means that there is no need to manually enter the data and calculate the contour lines. Naturally it is our task to interpret the data and add the archaeological legends. The disadvantage of the method is that it is not suggested to use the instrument in rain and snowfall for fear of a technical failure.

Zsuzsa Miklós

*Survey with GPS instruments*²

Within the topic of my university degree work in engineering³, we surveyed the earthen fort of Németkér and its environment with a GPS (Global Positioning System) and a Wild (Leica) TC1010 type measuring

2 CSEKE 2004a

3 CSEKE 2004

4 A mérésnél konzulenseim (BME) és kollégáim (KÖH) nyújtottak segítséget.

2 CSEKE 2004a

3 CSEKE 2004

nél általában az Amerikai Egyesült Államok által kifejlesztett NAVSTAR/GPS (Navigation System with Timing And Ranging/Global Positioning System = Idő és távolságmérésen alapuló globális helymeghatározás) mesterséges holdakra végzünk méréseket. A NAVSTAR/GPS egy a Föld felszínén, vagy annak közelében háromdimenziós hely-, sebesség-, valamint időmeghatározást lehetővé tevő, az időjárás körülményektől független rendszer.⁵

A GPS-szel a mesterséges hold és a földi vevő közötti úgynevezett pseudo-(ál) távolságot a mesterséges hold által kibocsátott jel futási idejének mérésével határozzuk meg. A GPS-szel mért távolság nem tekinthető geometriai értelemben vett távolságnak. A geometriai távolságot javításokkal kell ellátnunk, mely javítások a mesterséges hold és a vevő órájának eltéréséből, valamint a légkör szerkezetének hatásaiból adódnak. A mesterséges hold koordinátáit a Kepler-törvények segítségével a hold által sugárzott adatokból (a mesterséges hold pályájának helyzete, a pályaeállításra vonatkozó adatok, a mesterséges hold helyzete a pályasíkon, korrekciók) számíthatjuk. A meghatározandó pont koordinátáit a földi vevő által „látott” mesterséges holdak koordinátáinak, és a mért pseudo-távolságok ismeretében határozhatjuk meg.

A felméréseknél a nagyobb pontosság eléréséhez két, vagy több vevőt használunk. Az adatok feldolgozásánál nem az számít, hogy a vevők külön-külön az adott ponton meghatározott ideig hány mesterséges holdat észleltek, hanem az, hogy egyidejűleg milyen hosszú ideig mértek a vevők, és ezen időtartam alatt mennyi volt azon mesterséges holdak száma, amelyeket az összes vevő látott.

A GPS régészetben való alkalmazhatóságának az igazolásához – majdani céloomhoz – a mesterséges holdakon alapuló mérési módszerek közül az RTK (Real Time Kinematic = Valós idejű kinematikus módszer) technikát használják a geodéziai pontossági igényű felméréseknél. Az RTK mérés valós idejű, mivel a mérés végeredményei, azaz a meghatározandó pontok koordinátái (GPS rendszerbeli koordináták, vagy más, az adott országra jellemző koordináták [például EOV]) közvetlenül a terepen, néhány másodperces észlelés után a rendelkezésünkre állnak; és kinematikus, mert a mérésben kétfajta vevő vesz részt: az álló (referencia) vevő, amely a mérés teljes időtartama alatt egy helyben áll, és a mozgó vevő.

Az RTK mérési módszer lényege⁶:

– A referenciavevő a mérési adatokat (időpontok, távolságok) folyamatosan, rádiós összeköttetés révén továbbítja a mozgó vevő felé. A mozgó vevő feladata az adatok feldolgozása, és helyzetének meghatározása a referenciavevőhöz képest.

instrument.⁴ At the measurements taken in the field, we measured by the satellites NAVSTAR/GPS (Navigation System with Timing And Ranging/Global Positioning System) developed in the United States of America. NAVSTAR/GPS is a system that enables the three-dimensional determination of a place, speed and time on the surface of the Earth or close to it, irrespective of the weather conditions.⁵

With the GPS, the so-called pseudo distance between the satellite and the receiver on the earth is determined with measuring the runtime of the sign emitted by the satellite. The distance measured with GPS is not a distance in a geometrical sense. In order to get the geometrical distance, corrections have to be made, which come from the discrepancy between the clocks of the satellite and the receiver and the structural effects of the atmosphere. The co-ordinates of the satellite can be calculated from the data issued by the satellite (the position of the orbit of the satellite, data of the ellipse of the orbit, the position of the satellite in the plane of the orbit, corrections) with the use of Kepler's laws. The co-ordinates of the point we intend to measure can be determined from the co-ordinates of the satellites that the receiver "sees" from the earth and the measured pseudo-distances.

Two or more receivers are used at the surveys for the sake of a greater exactness. What is important at the elaboration of the data is not how many satellites the individual receivers detect and how long but how long the receivers measure at a time, and the number of the satellites that all the receivers detect during this time range.

To justify the adaptability of the GPS in archaeology, which is my future aim, the RTK (Real Time Kinematic) system is used from the measuring methods based on satellites at surveys that need a geodetic exactness. The RTK measurements are taken in real time since the co-ordinates of the points to be determined (co-ordinates in the GPS system or other co-ordinates characteristic of the country [e.g. EOV]) are ready after a few seconds of recording in the field since two types of receivers are used: a stabile (reference) receiver, which is not moved during the measuring, and a mobile receiver.

The essence of the RTK measuring method:⁶

– The reference receiver continuously transmits the measurement data (time and distances) to the mobile receiver through radio connection. The task of the mobile receiver is the elaboration of the data and the determination of its position in relation to the reference receiver.

5 VARGA-VIRÁG-SZŰCS 1987

6 HUSTI 2000

4 I got help in the measuring from my consultants (BME) and my colleagues (KÖH).

5 VARGA-VIRÁG-SZŰCS 1987

6 HUSTI 2000

- Az RTK mérés feltételezi, hogy az álló vevő helyzete a GPS alaprendszerében (tömegközépponti elhelyezésű ellipszoid) ismert. Amennyiben ez a feltétel nem áll fenn, az álló vevő koordinátáit előzetesen meg kell határozni. Az ismeretlen pontok (itt: álláspont) koordinátáinak meghatározását a felméréendő terület környékén található ismert koordinátájú országos GPS hálózati alappontok (OGPSH pontok) bevonásával végezzük. A GPS mérési módszerek alkalmazásánál minden esetben meg kell győződnünk a felméréendő terület, valamint az OGPSH pontok mérésre való alkalmasságáról.

A Közlegelő-dűlő felső részében talált földvárat a hazánk területén a leggyakrabban használt EOVS (Egységes Országos Vetület) vetületi rendszerben mértem fel. A GPS, és a geodéziai módszerrel végzett méréseket ArcView térinformatikai program segítségével dolgoztam fel. Megszerkesztettem a felmért terület szintvonalas modelljét, síkraját (5-6. kép), valamint három irányból (hosszmetszet, keresztmetszet: földváron keresztül, nyúlványon keresztül) metszeteket készítettem. A szintvonalas modelleket egymásra téve (7. kép) lényegében azonos eredményre jutottam. Eltérések természetesen voltak, hiszen a szintvonalak elhelyezkedését befolyásolja a mérési pontok száma, eloszlása, és a terep egyenetlenségei. A két mérés összehasonlítását magassági értelemben is elvégeztem, azaz a mérőállomással végzett mérésből adódó szintvonalas modellre ráhelyeztem az RTK mérési pontokat a magasságuk megjelölésével (8. kép). Összehasonlítva a GPS méréssel kapott magasságokat a szintvonalas modelltől „leolvasott” magasságokkal, 10-20 cm-es nagyságrendű hibákat találtam, melyeket egyrészt a terep egyenetlenségének, másrészt transzformációs eredetű (a mesterséges holdakra vonatkozó mérések alap koordináta-rendszere, valamint az ország területén használt koordináta-rendszer közötti) hibáknak tulajdonítottam.

A GPS mérési módszereknek (pl. RTK-nak), mint a többi mérési módszernek, megvannak a maguk előnyei és hátrányai. A GPS méréseknél a felméréendő terület kiválasztása okozhat gondot, viszont a feltételeknek megfelelő, nagyobb kiterjedésű területek felmérése esetén gyorsabb lehet, mint ugyanazon terület geodéziai eszközökkel való felmérése. Amennyiben a felméréendő terület GPS mérésre csak részben felel meg, a fennmaradó részt geodéziai mérésekkel pótolhatjuk ki.

Cseke Ágnes

- The RTK measuring postulates that the position of the stable receiver is known in the basic system of the GPS (an ellipsoid in the centre of the gravity). If this condition is fulfilled, the co-ordinates of the stable receiver must be determined before measuring. The co-ordinates of the unknown points (here: position points) are determined with the involvement of the national basic points of the GPS system of known co-ordinates (OGPSH points) that can be found in the area of the territory to be surveyed. When GPS measuring methods are used we have to check that the territory to be surveyed and the OGPSH points are suitable for measuring.

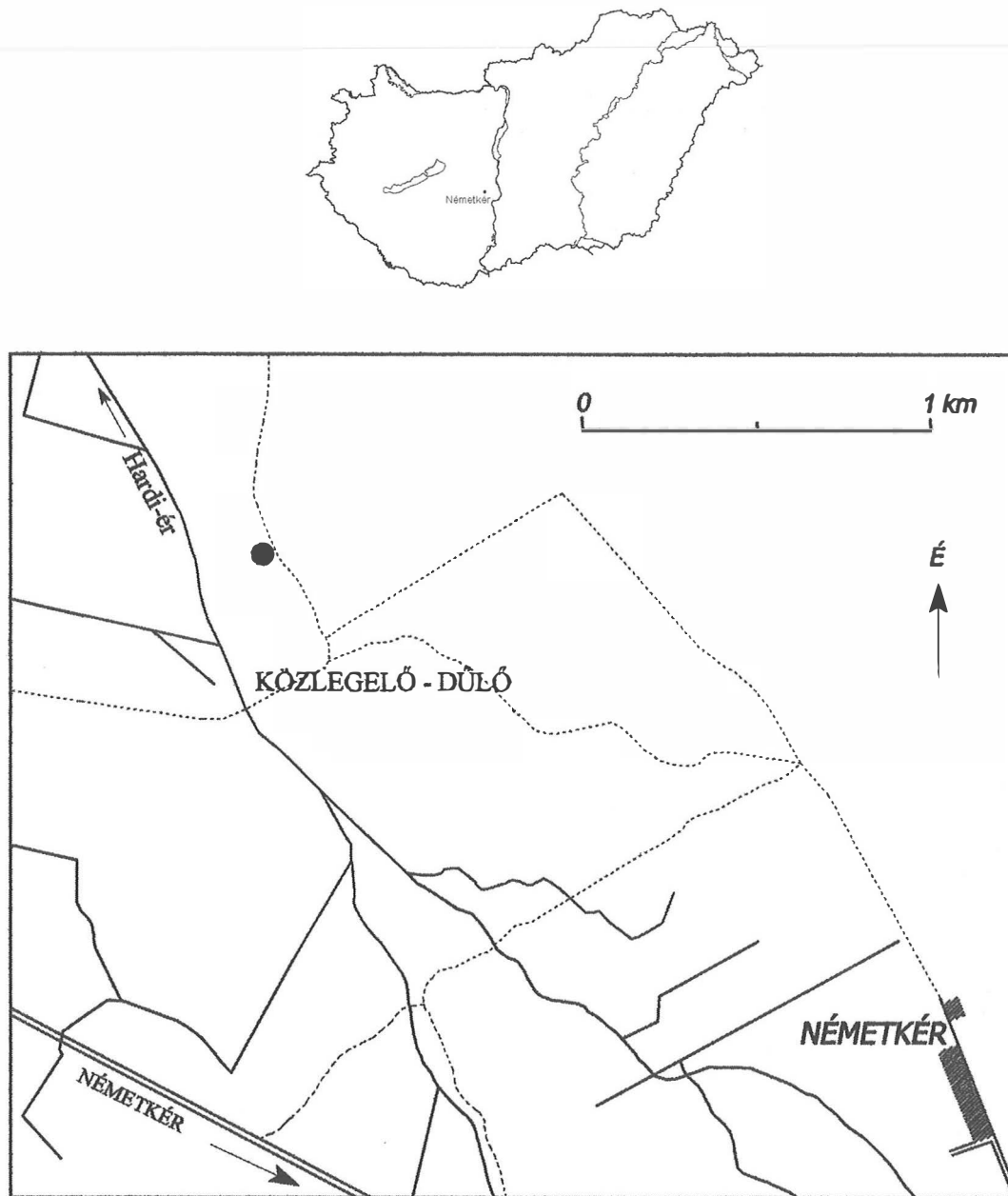
I surveyed the earthen fort discovered in the upper part of Közlegelő-dűlő in the most frequently used EOVS (Unified National Orthography) orthographic system. I elaborated the measurements made with the GPS and the geodetic methods with the help of the ArcView GIS program. I constructed the contour model of the surveyed territory, its ground plan (Figs 5-6) and I made cross-sections from three directions (longitudinal section, cross-sections: across the earthen fort, across the tongue). The results were actually the same when I put the contour models on each other. (Fig. 7) Naturally, there were divergences since the number and distribution of the measurement points and the irregularities of the surface influence the position of the contour lines. I compared the two measurements from the respect of altitude as well, which means that I put the RTK measurement points over the contour model drawn from the measurements got from the measuring station, and marked the altitude of the points (Fig. 8). When I compared the altitudes of the GPS measurements with the altitudes read from the contour model, I found divergences of 10-20 cm, which came, in my view, from the irregularities of the surface and from the errors of transformation (between the basic co-ordinate system of the measurements connected with the satellites and the co-ordinate system used in the territory of the country).

The GPS measuring method has its advantages and disadvantages as all other measuring methods do. At GPS measuring, the choice of the territory to be surveyed can cause problems, while, at the same time, on suitable and large territories the survey is faster than with geodetic methods. If the territory is not entirely suitable for GPS measuring, the remaining area can be measured with geodetic methods.

Ágnes Cseke

Irodalom • References

- CSEKE 2004 CSEKE Á.: Régészeti célú terepi adatgyűjtés GPS technológiák segítségével. Budapest (2004). Diplomamunka (Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem)
- CSEKE 2004a CSEKE Á.: Egy újonnan felfedezett földvár felmérése Németkéren a Közlegelő-dűlőben, avagy földvárfelmérés térinformatikus szemmel. Műemlékvédelem 2004/3, 164–166.
- HUSTI 2000 HUSTI GY.: Globális helymeghatározó rendszer (bevezetés). Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron 2000, 115.
- VARGA-VIRÁG-SZŰCS 1987 DR. VARGA M. – VIRÁG G. – SZŰCS L.: Globális helymeghatározó rendszerek a mérnöki gyakorlatban. Budapesti Műszaki Egyetem (1987). Kézirat.

1. kép: Németskér, Közlegelő-dűlő, helyszínvázlat

Fig. 1: Németskér, Közlegelő-dűlő, plan of the site

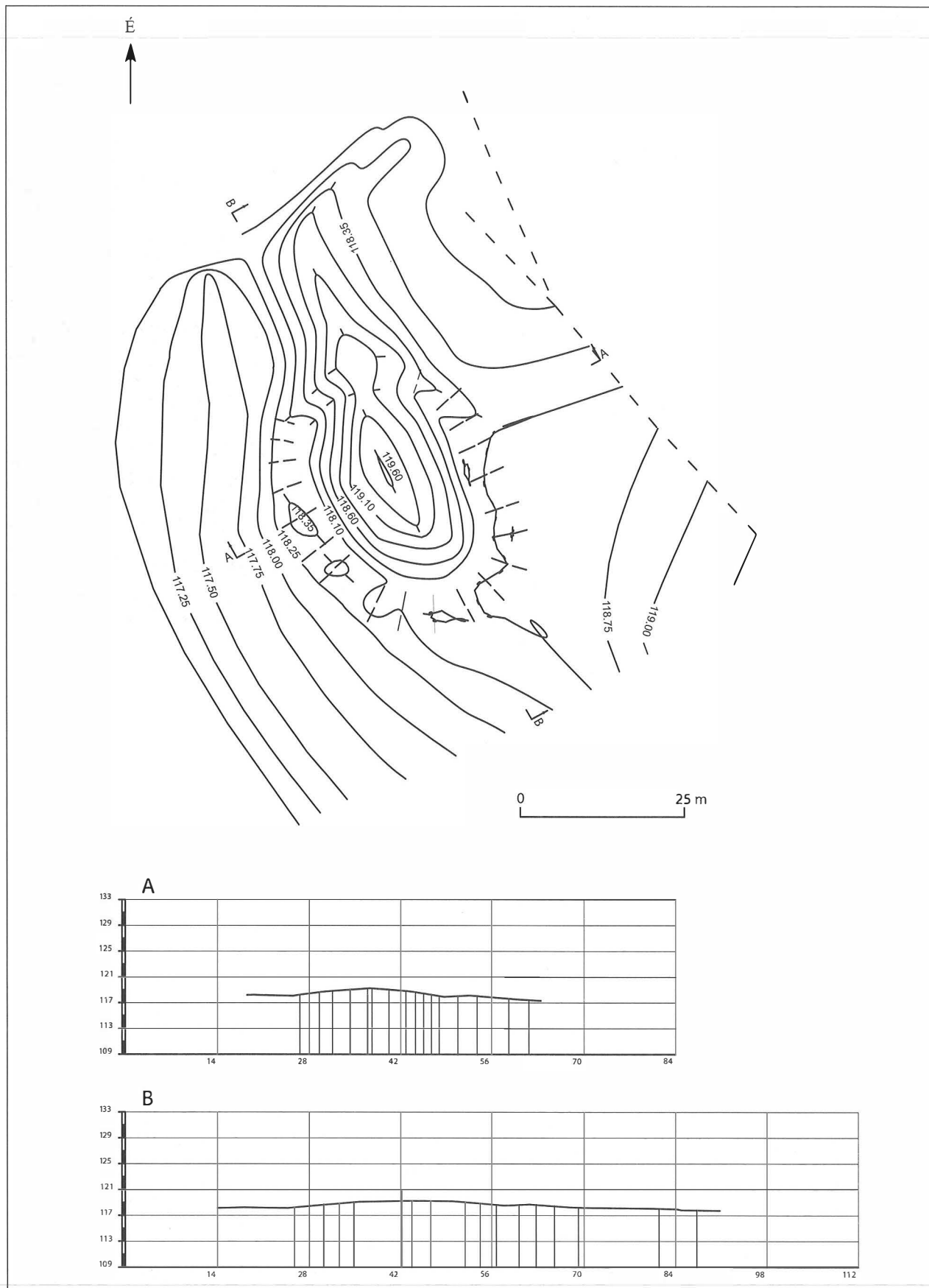
2. kép: A földvár légi fotója (Miklós Zsuzsa, 2003. június 23.)

Fig. 2: The aerial photo (Zsuzsa Miklós, June 23, 2003) of the earthen fort

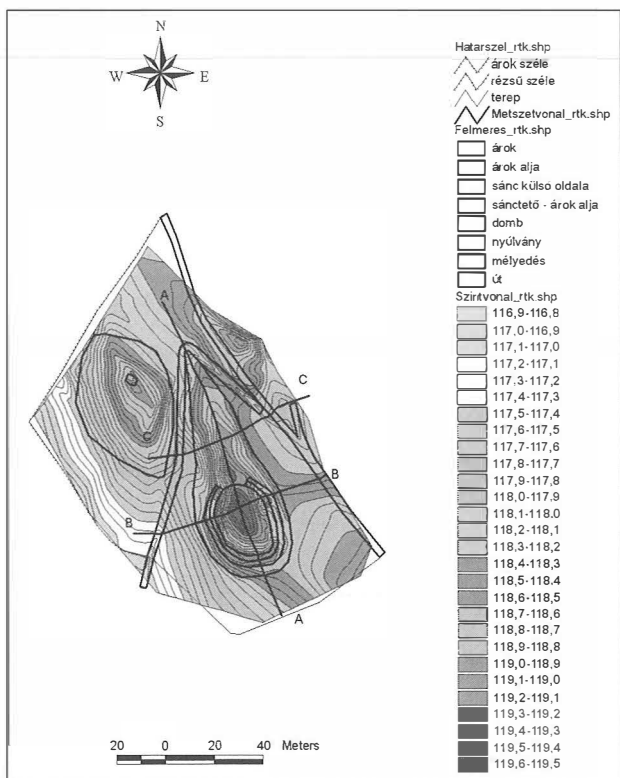
3. kép: A földvár felszíni fotója (Cseke Ágnes, 2003. november 20.)

Fig. 3: The surface photo (Ágnes Cseke, November 20, 2003) of the earthen fort

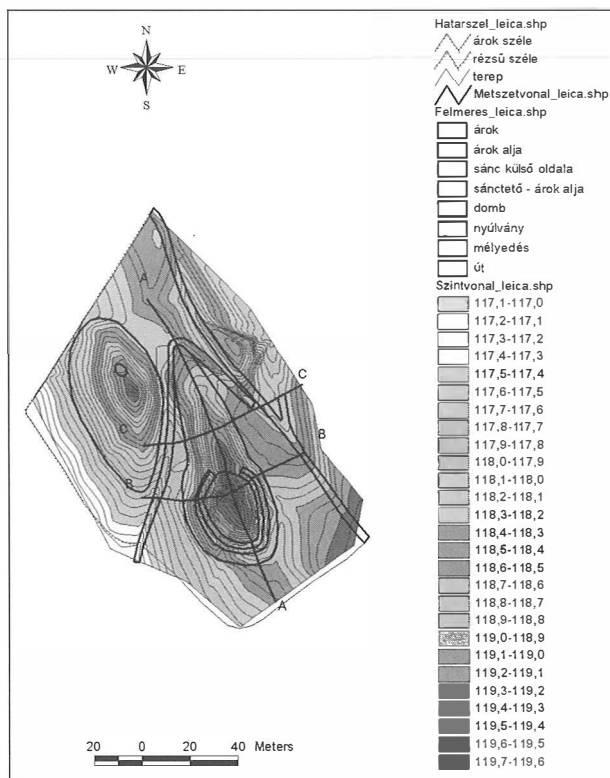
4. kép: Szintvonalas felmérés (Miklós Zsuzsa, 2003. november 10.)

Fig 4: Contour map (Zsuzsa Miklós, November 10, 2003)

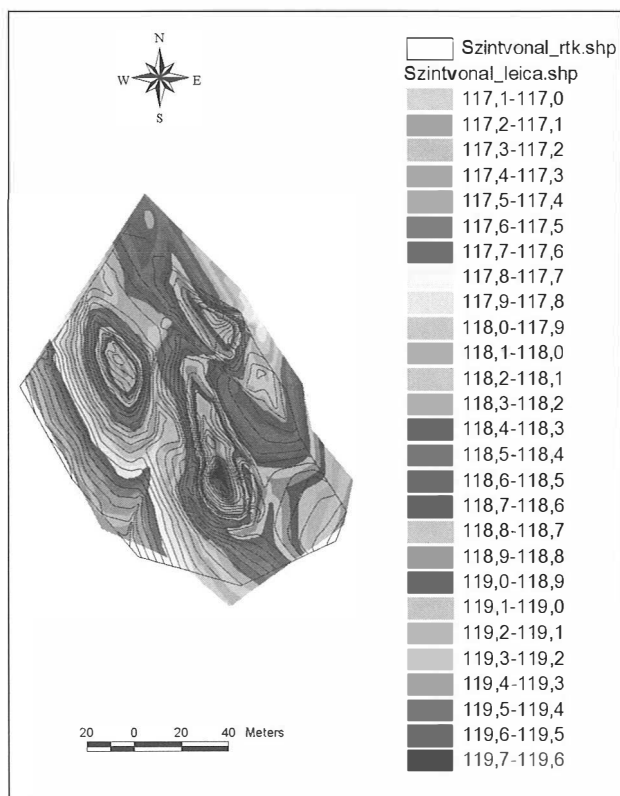
5. kép: Szintvonalas modell és síkrajz
(Cseke Ágnes, RTK, 2003. december 16.)

Fig. 5: Contour model and plane map
(Ágnes Cseke, RTK, December 16, 2003)

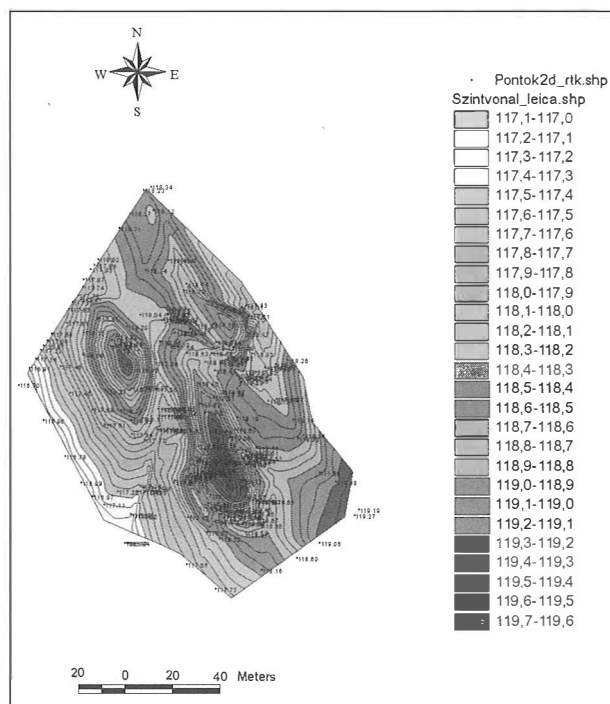

6. kép: Szintvonalas modell és síkrajz
(Cseke Ágnes, mérőállomás, 2003. december 18.)

Fig. 6: Contour model and plane map
(Ágnes Cseke, measuring station, December 18, 2003)

7. kép: A szintvonalas modellek összehasonlítása
Fig. 7: Comparison of the contour models

8. kép: Az RTK mérési eredmények (magasságok) összehasonlítása a mérőállomásos mérés szintvonalas modelljével

Fig. 8: The comparison of the RTK measurement results (altitudes) with the contour model made from the results of the measuring station.

Czajlik Zoltán – Tankó Károly

Késő vaskori topográfiai adatok Sajópetri környékéről

A magyar–francia vaskorkutatási program keretében Sajópetri, Hosszú-dűlő lelőhely feltárását – a Herman Ottó Múzeum 1995-ös ásatását követően – 1996 óta folytatja az ELTE Régészettudományi Intézete.¹ A program 2002-től az OTKA Tudományos Iskolák Pályázat² keretében jelentősen kibővült, a lelőhely feltárásán túl a környező települések kelta kori topográfiai adatainak összegyűjtését, hitelesítését, terepbejárásokkal új adatok nyerését is célul tűztük ki.

A részletes topográfiai kutatásra szánt területet részben a földrajzi adottságok, részben a jelenlegi közigazgatási határok figyelembe vételével alakítottuk ki. Legfontosabb célunk az volt, hogy Sajópetri, Hosszú-dűlő kelta település 4–5 km-es környezetét alaposan megismerjük, elsősorban a hasonló korú lelőhelyek azonosítása, vagyis a terület vaskori település-struktúrájának megismerése érdekében. A terület Ny-i szélét a Bükkalja jelöli ki, ahol gyakorlati megfontolásokból elsősorban a 3-as főközlekedési utat tekintettük határnak. Noha a térség patakjainak és folyójának, a Sajónak egykori vízjárása ma még nem kellőképpen tisztázott, célszerűnek látszott keleti határként a jelenlegi Sajó-medret figyelembe venni. Ugyancsak gyakorlati megfontolásokból északon a közigazgatási (külterületi) határokig, délen pedig a 35-ös főútiig végeztük el a terepjárást.

A földrajzi háttér

A terület morfológiai szempontból jellegzetes feltöltött terület.³ A felső pleisztocén kori kavicsstakarót a hegyekből, illetve folyóvölgyből a sík területre érkező Ós-Hejő, illetve Ós-Sajó rakta le. A felső pleisztocén és a holocén időszak határán a Tisza-árok kialakulása megváltoztatta a hidrográfiai hálózatot, az erózióbázis növekedése miatt a Sajó és mellékfolyói a kavicsstakaróba belevágódtak. Emiatt a feltöltésből nemcsak a Bükkalja emelkedik ki markánsan, hanem egy, a jelenlegi Hejő, illetve Sajó által meghatározott térszinnél magasabb terasz-szint is.

A felső pleisztocén kavicsstakaró fölét részben (maximum néhány méter vastagságban) holocén kavicsrétegek, részben változó vastagságú folyóvízi homokrétegek halmozódtak fel. Utóbbiak időnként kisebb dombokat is alkotnak, illetve alkottak, amelyek helyét többnyire már csak a térség számos kisebb-nagyobb homoktermelő gödre jelöli ki. A terepjárás során azt is megfigyeltük, hogy a Petri-Hejőtől Ny-ra, Kistokaj, Mályi határában

Zoltán Czajlik – Károly Tankó

Late Iron Age topographic data from the environs of Sajópetri

The Archaeological Institute of the ELTE has conducted the excavations of the Sajópetri, Hosszú-dűlő site within the Hungarian – French Iron Age research project since 1996 following the excavation conducted by the Herman Ottó Museum in 1995.¹ The scope of the project has significantly been extended since 2002 within the frames of the OTKA Scientific Schools Competition.² Beside the excavation of the site, the project encompasses the collection of the topographic data of the Celtic period in the surrounding settlements, the authentication of the sites and the investigation of the area with field walkings.

The area of the detailed topographic survey was determined with respect to the geographical setting and the modern administrative boundaries. The major aim was to get a thorough picture of the environment of the Celtic settlement of Sajópetri, Hosszú-dűlő within a radius of 4–5 km in order to identify sites of the same period and to learn the Iron Age settlement structure of the region. The Bükkalja determined the western edge of the territory where the border was drawn at route no. 3 due to practical reasons. Although the contemporary course of the streams and the river Sajó has not yet sufficiently been clarified in the region, we found it practical to choose the actual basin of the Sajó as the eastern border. The administrative boundaries in the N and route no. 35 in the south were determined as the borders of the investigated territory also because of practical reasons.

Geographical setting

From a morphological aspect, the territory is a characteristic alluvial area.³ The Ancient Hejő and the Ancient Sajó deposited the Upper Pleistocene pebble cover as they arrived to the plain from the valleys of the mountains. The evolution of the Tisza canal changed the hydrographic network at the border of the Upper Pleistocene and the Holocene, and the Sajó and its tributaries cut into the pebble cover in consequence of the elevation of the base level. Thus not only the Bükkalja juts out sharply from the alluvium but also a terrace level, which lies higher than the relief determined by the modern Hejő and Sajó rivers.

Holocene pebble layers (in a thickness of no more than a couple of metres) and fluvial sand layers of a

1 Az előzmények és a 2002-es kutatások összefoglalását lásd: SZABÓ-KRIVÉCZKY-CZAJLIK 2004

2 OTKA TS040893-as pályázat

3 A morfológiai viszonyokhoz lásd: FRISNYÁK 2000, 7–8, a geológiai felépítéshez pedig: ALFÖLDI et al. 1975, 195–197.

1 The antecedents and the summary of the investigations in 2002 see in SZABÓ-KRIVÉCZKY-CZAJLIK 2004

2 OTKA competition no. TS040893

3 On the morphological conditions see FRISNYÁK 2000, 7–8, on the geological setting see: ALFÖLDI et al. 1975, 195–197

szakaszosan követhető egy homokos sáv. E vonulat D-i végétől (Mályi, Galyagos) nagyjából 2 km-re K-re van a legnagyobb homokdomb, Sajópetri, Homoki Szőlőskert, újabb 2 km-re K-re, a Sajó árteréhez közel Ónod, Halomdűlőben ugyancsak homokbányászás nyomaira bukkanunk.

E zónától D-re tapasztalataink szerint már kevésbé jellemzőek a homokos dombok. Nyékládháza és Muhi határában a kavicsos összlet gyakran a jelenlegi felszínre bukkan, ami (és nyilván a kavicsstakaró vastagodása is) magyarázatot ad az újabb és újabb, egyre növekedő méretű kavicsbányák telepítésére. A fent leírt különféle vastagságú és korú üledékrétegek között, illetve takaróréteggént folyóvízi agyag és iszap is megfigyelhető, utóbbi gyakran jól humuszosodott rétegekben.

Noha a mikromorfológiát a mezőgazdasági művelés folyamatosan eljellegteleníti, bizonyos megfigyeléseket így is tehetünk. Amíg az É-i részen a különféle meder nyomok még többé-kevésbé felismerhető „patak völgydarabokat” rajzolnak ki, addig – nagyjából a fent leírt „homokvonulattól” D-re – az egymásba szakadó meder-roncsok jóformán áttekinthetetlen hálózatot alkotnak.

Az 1940-es évektől egyre fokozódó homok- és kavicsbányászat jelentős mértékben átalakította a tájat. Gyakran előfordul, hogy a 19. századi katonai felmérések térképlapjain még jellegzetes dombként jelölt területek helyén ma már csak művelt, vagy felhagyott bányagödört találni. Ez a tájpusztítás számos lelőhely pusztulásával és így információvesztéssel is járhatott, amely az adott területen bármely régészeti kor vizsgálatánál jelentősen megnehezíti a települési struktúra tényleges rekonstrukcióját.

A korábban ismertté vált késő vaskori topográfiai adatok

A területen a Herman Ottó Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum régészei (elsősorban Hellebrandt Magdolna és Kemenczei Tibor) számos kisebb ásatást, helyszínelést végeztek a 60-as, a 70-es és a 80-as években. A jelentésekből származó topográfiai adatok, valamint az EOTR 1:10 000 térképszelvények digitalizált és georeferált állományainak felhasználásával Pusztai Tamás és Csáki Csilla korszerű, az egyes lelőhelyek lokalizálását nagyon megkönnyítő térinformatikai rendszert hoztak létre.⁴ Ez alapján a következő kelta lelőhelyek voltak ismertek korábban: Kistokaj, Kültelkek; Muhi, Kocsma-domb; Nyékládháza, Istvántó; Sajópetri, Homoki Szőlőskert és Sajópetri, Hosszú-dűlő. A lelőhelyek egy része a szakirodalomból jól ismert, Sajópetri, Homoki Szőlőskert lelőhelyet viszont csak 2002 nyarán azonosította Pusztai Tamás. Kistokaj, Homokbánya lelőhelyen többször is folyt kisebb leletmentés, helyszínelés (főként császárkori sírokat és késő bronzkori leletanyagot tártak fel), s

varying thickness were deposited over the Upper Pleistocene pebble cover. The latter ones sometimes developed smaller knolls, the place of which is only indicated to date by a number of smaller and larger sandpits scattered in the region. During the field walkings, we could also observe a sandy zone, which could be followed in stretches W of Petri-Hejő in the fields of Kistokaj and Mályi. The largest sand knoll, Sajópetri, Homoki Szőlőskert can be found about 2 km E of the southern end of this zone (Mályi, Galyagos), and we found the traces of sand extraction at Ónod, Halomdűlő near the floodplain of the Sajó 2 km further to the E.

It seemed that sand knolls were less characteristic S of this zone. The pebbly complex often appeared on the surface in the fields of Nyékládháza and Muhi, which (evidently together with the thickening of the pebble cover) explain the establishment of the increasingly large gravel pits. Between and over the above-described sediments of diverse thickness and age, fluvial clay and mud could be observed, the latter one often in well humidified layers.

Although the agricultural activity gradually decreases the characteristic micromorphological features, we could make certain observations. The various traces of basins delineate more-or-less recognisable “stream valley segments” in the N part, while S of the above described “sand zones”, the relics of basins are cut into each other and form a practically unintelligible network.

Sand and gravel extraction, which has increasingly intensified since the 1940's, has significantly changed the landscape. It often occurs that areas marked as characteristic knolls in the maps of military surveys of the 19th century appear to date as cultivated areas or abandoned sand or gravel pits. This destruction of the landscape must have caused the destruction of a number of sites and, consequently, loss of information, which makes the reconstruction of the real settlement structure of a region in any archaeological period very difficult.

Iron Age topographic data from former investigations

The archaeologists of the Herman Ottó Museum and the Hungarian National Museum (first of all Magdolna Hellebrandt and Tibor Kemenczei) conducted smaller excavations and inspections in the territory in the 60's, 70's and 80's. From the topographic data of the reports and the digitised and georefered data of map sheets of EOTR in scale 1: 10 000, Tamás Pusztai and Csilla Csáki created a modern geographic information system, which largely facilitated the identification of the sites.⁴ Accordingly, the following Celtic sites were known up

4 Az adatok rendelkezésre bocsátásáért és munkánk sokoldalú támogatásáért ezúton fejezzük ki köszönetünket.

4 We are grateful for the data and for the extensive support of our work.

mindössze egy olyan tudósítás van, amely kelta kerámiáról is ír.

Terepbejárások

A terepi munka folyamán a Szendrő környéki kutatásokon kialakított metódust követtük,⁵ vagyis a potenciális lelőhelyek (dombok) extenzív vizsgálata során elsősorban az egykori települések, temetők kiterjedését igyekeztünk megállapítani. Rögzítettük továbbá a megfigyelési körülményeket és azokat a bejárt területeket is, ahol a régészeti lelőhelyre nem utalt semmi. Annak ellenére, hogy célunk elsősorban a kelta kori topográfiai adatok gyűjtése volt, az első látásra is biztosan modernnek minősíthető leletanyag kivételével mindent megőriztünk, dokumentáltunk. Tekintettel a Sajópetri, Hosszú-dűlő feltárásakor nagy mennyiségben megfigyelt vassalakokra, különös figyelmet fordítottunk a környéken másutt is elképzelhető vasműves tevékenységhez köthető leletekre is.

A terepjárást az ismert kelta lelőhelyek azonosításával kezdtük, részben földrajzi helyzetük, részben jelenlegi állapotuk megismerése érdekében. Kistokaj, Kültelkek egy – a 3-as út fölé emelkedő – dombvonulaton van.⁶ A hétvégi házas övezetben mára nemcsak a telkek, hanem részben az utak is megközelíthetetlenek (magánútként lezárták őket). A kelta temető területe – amennyiben helyesen sikerült beazonosítanunk – jórészt elhanyagolt, bozótos telkekre esik. Kistokaj, Homokbánya területén a homokkitermelés mára megszűnt, a területen jelenleg folyó intenzív mezőgazdasági művelés következtében az egykori bányagödrök csak nehezen azonosíthatók. A felszínen szóródó viszonylag nagy mennyiségű kerámiatöredék túlnyomó része középkorinak határozható meg, de a terület D-i részén némi császárkori és bronzkori kerámia is gyűjthető (4. kép 1–2.). Ottjártunkkor La Tène kerámiát nem gyűjtöttünk. Nyékládháza, Istvántó lelőhely területén leletanyagot nem tudtunk megfigyelni.⁷ Muhi, Kocsmadomb birituális szkíta–kelta temetője belterületen található, ami jelentősen megnehezítette a lelőhely bejárását.⁸ A temető területén, annak DK-i szélén, a Sajó-ártér peremén a terepbejárás alkalmával kisebb építkezés folyt. A kb. 10×10 méteres terü-

to now: Kistokaj, Kültelkek, Muhi, Kocsmadomb, Nyékládháza, Istvántó, Sajópetri, Homoki Szőlőskert and Sajópetri, Hosszú-dűlő. Some of the sites are known from the archaeological literature, while Tamás Pusztai identified the Sajópetri, Homoki Szőlőskert site only in the summer of 2002. Tamás Pusztai repeatedly conducted small-scale rescue excavations and inspections at the Kistokaj, Homokbánya site (first of all graves of the Imperial Period and Late Bronze Age finds were uncovered), and there is only a single report which mentions Celtic ceramics.

Field walkings

In the fieldwork, we followed the method elaborated at the investigations around Szendrő.⁵ It means that we concentrated on establishing the extent of the settlements and the cemeteries from the extensive investigation of the potential sites (knolls). Furthermore, we registered the circumstances of the observation and also the investigated territories where nothing indicated an archaeological site. Despite the fact that we focused on the collection of the topographic data from the Celtic period, we preserved and documented everything apart from the finds that were certainly of modern origin. With regard to the large amount of iron slag observed at the excavation of the Sajópetri, Hosszú-dűlő site, we paid special attention to finds that could imply iron metallurgy in other areas of the region.

We started the field walking with the identification of the already known Celtic sites to learn their geographic setting and their present condition. Kistokaj, Kültelkek can be found on a chain of hills rising along route no. 3.⁶ In the area occupied by weekend cottages, neither the lots nor the roads themselves can be inspected any more (they are closed private territories). The territory of the Celtic cemetery is, as far as we could identify it, in an unkempt bushy area. Sand digging has ceased in the territory of Kistokaj, Homokbánya and, in consequence of intensive agricultural activity, the former sandpits are difficult to identify. The relatively many ceramic fragments scattered on the surface came mostly from the Middle Ages, although sherds from the Imperial Period and the Bronze Age can also be collected in the S part of the area (Fig. 4. 1–2). We did not find any ceramics from the La Tène period. No finds could be observed in the territory of site Nyékládháza, Istvántó.⁷ The biritual Scythian-Celtic cemetery of Muhi, Kocsmadomb can be found in the interior of the village,

5 CZAJLIK 2002, 6.

6 Kistokaj, Kültelkek lelőhelyen 1972-ben hétvégi házak építése során 15 hamvasztásos kelta sír került elő. A leletek beszolgáltatása után, 1976 és 1978 között a Herman Ottó Múzeum Hellebrandt Magdolna vezetésével további 11 hamvasztásos sírt tárt fel (HELLEBRANDT 1999, 199–215).

7 A lelőhely rövid ismertetését lásd: HELLEBRANDT 2001.

8 Muhi, Kocsmadomb lelőhelyen először az 1890-es években Szendrei János folytatott kutatásokat (SZENDREI 1890, 191–192). 1930 és 1937 között Leszih Andor végzett ásatásokat egy útépítés kapcsán. 1929 és 1971 között a területen folyó homokbányászás miatt folyamatosan kerültek leletek a miskolci múzeumba. 1972 és 1977 között Hellebrandt Magdolna vezetett feltárást a temető területén. Mindent összevetve a több, mint egy évszázad folyamán legkevesebb 51 hamvasztásos és csontvázas sírt tártak fel (HELLEBRANDT 1999, 217–239).

5 CZAJLIK 2002, 6

6 In 1972, 15 Celtic cremation burials were found during the construction of weekend cottages at Kistokaj-Kültelkek. After the finds had been handed over to the Herman Ottó Museum, Magdolna Hellebrandt uncovered 11 more cremation burials between 1976 and 1978 (HELLEBRANDT 1999, 199–215).

7 The short description of the site see in HELLEBRANDT 2001

leten nyitott alapárkokban régészeti jelenséget nem figyeltünk meg. A Kocsmadomb még beépítetlen részeit bejárva a felszínen leletanyagot nem találtunk.

Eredményes volt a terepjárás Sajópetri, Homoki Szőlőskertek lelőhelyen. A nagyméretű homokdomb nagyüzemi mezőgazdasági művelés alatt áll, bár, elsősorban a D-i részén, homokkitermelő helyek is megfigyelhetők. A terepjárás alapján jól elkülöníthető a domb nyugati oldalán egy újkőkori, kelta (5. kép 7.), valamint szórványosan középkori kerámiával és embercsontokkal jellemezhető terület, illetve az északi rész, ahol kizárólag középkori kerámiát gyűjtöttünk.

Végül meg kell említenünk a nemrégiben ismertté vált, feltételeesen a 35-ös főút Muhi-Hejőkeresztúr elágazásához lokalizált kelta és szkíta leleteket, amelyek dr. Udvarny Sándor orvosgyűjteményében vannak. A publikált tárgyak⁹ alapján szkíta, illetve kelta sírokról lehet szó, amelyek azonosítására azonban az újonnan épült csomópont területén nem volt lehetőségünk.

A terepjárás során három olyan új lelőhelyet figyeltünk meg, amelyen kelta kori leletanyag is gyűjthető. Nyékládháza keleti szélén, a Gombos-rét 1-en a szántásból gyűjtött kevés őskori kerámiatöredék között a kelta darabokat tudtuk pontosabban meghatározni (4. kép 7.). A lelőhely egy markánsan a terepszint fölé (a szintkülönbség kb. 2,5–3 m) emelkedő, ma már részben beépített Ny-K-i irányú dombon (teraszroncon?) van, kiterjedése a beépítés és a keskeny parcellás művelés miatt nem határozható meg. A dombhát keleti folytatásán (Gombos-rét 2) egy nagyon intenzív újkőkori (AVK?) lelőhely csatlakozik hozzá, ahol némi vaskori kerámiát is gyűjtöttünk (4. kép 3–5.). Utóbbi terület anyagából külön figyelmet érdemel egy fűjtató töredéke (4. kép 6.). Mályi, Lapos 2. kelta lelőhelye a Petri-Hejő Ny-i partján emelkedő, kb. 2 m-es relatív magasságú, 150×80 m-es területű alacsony dombon található. A területen középkori kerámiát is gyűjtöttünk, egy tőle ÉNy-ra fekvő kisebb dombon a középkori töredékek mellett La Tène kori leletanyagot, a DNy-ra álló másik dombon pedig a középkori leletek mellett jellegtelen őskori kerámiát gyűjtöttünk. A lelőhely egykori környezetének domborzati viszonyai a kavicsbánya-tavak és a vasúti töltések miatt ma már nem állapíthatók meg. Kistokajtól Ny-ra, a szabályozott Petri-Hejő nyugati partján megfigyelhető mindhárom domb intenzív középkori régészeti lelőhely (3. kép 1–7.). Az északi és a déli nagyobb dombon csekély mennyiségű őskori, a középső (Petri-Hejő Ny 2), kb. 1,5 m relatív magasságú, nagyjából 70×70m-es kiterjedésű dombon a középkori anyag mellett némi újkőkori és kelta kerámianyag is található.

Összesen 43 területet jártunk be, s a fentiekén kívül még 7 új régészeti lelőhelyet azonosítottunk: Muhin, a

which made the field walking rather difficult.⁸ A smaller construction work was in action in the SE part of the cemetery on the edge of the floodplain of the Sajó at the time of the field walking. No archaeological features could be observed in the about 10 m × 10 m large territory of the open foundation trench. We could not find archaeological finds on the surface in the area that was not yet built in on the Kocsmadomb.

The field walking was successful at the Sajópetri, Homoki Szőlőskertek site. The large sand knoll is cultivated, yet sandpits can also be observed especially in the S part of the territory. A Neolithic, a Celtic (Fig. 5. 7) territory and an area characterised by medieval ceramics and human bones can be delimited on the western side of the hill and a northern side can also be defined where only medieval sherds were collected.

Finally we have to mention the Celtic and Scythian finds localised conditionally at the Muhi, Hejőkeresztúr exit of route no. 35, which are kept in dr. Sándor Udvardy's collection and of which we learnt only recently. The published objects⁹ suggest that they came from a Scythian or a Celtic grave. They could not be authenticated in the territory of the recently constructed junction.

During the field walking, we observed three sites where Celtic finds could also be collected. Among a few Prehistoric sherds, Celtic items could more exactly be determined from the material collected in the ploughed field of Gombos-rét 1 at the eastern edge of Nyékládháza (Fig. 4. 7). The site can be found on a steeply rising, W-E directed hill (terrace relic?) (the altitude difference is about 2.5–3 m), which has partly been built in. Its extent cannot be determined because of the houses and the fields divided into narrow parcels. A very intensive Neolithic (ALP?) site follows it to the E (Gombos-rét 2), where a few sherds from the Iron Age were also collected (Fig. 4. 3–5). The fragment of a tuyere deserves mentioning from the material of the latter site (Fig. 4. 6). The Celtic site of Mályi, Lapos 2 can be found on a low hill of a relative height of about 3 m. It occupies a surface of 150 m × 80 m on the W bank of Petri-Hejő. We also collected medieval ceramics at the site. Finds from the La Tène period were found together with medieval fragments on a smaller hill NW of the site, and uncharacteristic sherds were collected beside me-

8 János Szendrei was the first to investigate the Muhi-Kocsmadomb site in the 1890's (SZENDREI 1890, 191–192). Andor Leszih conducted excavations between 1930 and 1937 on the occasion of a road construction. Finds were regularly taken to the Miskolc museum between 1929 and 1971 from the sandpits. Magdolna Hellebrandt conducted excavations in the cemetery between 1972 and 1977. Altogether no less than 51 cremation and inhumation burials were uncovered during more than fifty years (HELLEBRANDT 1999, 217–239).

9 HELLEBRANDT 2000, fig. 26

9 HELLEBRANDT 2000, 26. kép

Pusztadűlőben jellegtelen őskori kerámiát gyűjtöttünk, Mályin, a Gerenda nevű részen Árpád-kori (5. kép 1–3.), Nyékládháza Pap-telkén újkőkori és középkori leletanyag van. Ugyancsak Nyékládházán, a Béta nevű hátrészben kevés őskori kerámiát, a Béta Sajópetrihez tartozó felén pedig újkőkori, őskori és középkori kerámiát gyűjtöttünk. Sajópetri szélén, a jellegzetes, a holocén térszínnek fölé emelkedő felső pleisztocén teraszon újkőkori/réz kori lelőhelyeket azonosítottunk a Szőlőkben és a Második-dűlőben (5. kép 6.).

Ónod határában, a jelenlegi Sajó-parthoz közeli részekben a kedvező domborzati és megfigyelési viszonyok ellenére sem sikerült lelőhelyet azonosítanunk. Kivételként Ónod, Halom-dűlő említhető, ahol egy felhagyott homokgödörben, illetve környékén embercsontokat és kevés, jellegtelen kerámiát figyeltünk meg.

Mint hogy terepbejárásaink – Jankovich B. Dénes meghatározását követve¹⁰ – csak extenzívek voltak, azaz nem jártunk be minden területet, tekintet nélkül arra, hogy a domborzati viszonyok alapján várható-e az adott zónában lelőhely, továbbá a legtöbb területet csak egyszer figyeltük meg, elképzelhető, hogy lelőhelygyűjtésünk nem teljes körű. Az új – és az egykor volt – lelőhelyek azonosítását nehezíti, sőt helyenként lehetetlenné teszi azonban a fokozódó mértékű kavicsbányászat. Felöltött térszíneken mindig számolni kell továbbá az eltemetett lelőhelyekkel is, amelyek felszíni nyomok alapján a legritkább esetben azonosíthatók.

Eredmények

A felső pleisztocén–holocén térszínhez kapcsolódóan jelenleg két temetőre van adatunk. Muhi, Kocsmadomb mellett Sajópetri, Homoki Szőlőskert az újkőkori és a szórványosan előforduló középkori kerámia ellenére feltehetően kelta temető. A bizonytalan lelőhelyek között tartjuk számon a Muhi–Hejőkeresztúr elágazáshoz kapcsolható leleteket, illetve Kistokaj, Homokbányát. Utóbbi bejárása nem hozott új adatot az esetleges kelta telepre(?), vagy temetkezésekre(?) nézve. Ugyancsak helyi homokkitermeléssel kapcsolatos az Ónod, Halom-dűlői homokbányában talált embercsont, amelynek kora azonban bizonytalan. Megfigyelhető tehát, hogy az alluviális térszínen elsősorban a homokos zónákban számolhatunk temetkezésekkel. Ugyanakkor a térség másik jól ismert temetője, Kistokaj, Kültelkek már a Bükkalja utolsó nyúlványán található, ami arra utal, hogy ebben a lejtőzónában is lehetnek további temetők.

Az alluviális térszín települései kisebb-nagyobb, jelenleg 1,5–2 m relatív magasságú dombokon található. A három kelta telep közül – több, mint 2,5 ha-os nagysága miatt is – Sajópetri, Hosszú-dűlő a legjelentősebb, Mályi, Lapos 2 és Kistokaj, Petri-Hejő Ny 2 a jelenlegi domborzati viszonyok alapján 0,5 ha alatti kiterjedésű. Az alluviális térszín feletti felső pleisztocén teraszokon

medieval finds on another hill to the SW. The contemporary geographical setting of the site cannot be told because of the lakes of the gravel pits and the embankments of the railway. All the three hills on the western bank of the regulated Petri-Hejő W of Kistokaj are intensive medieval archaeological sites (Fig. 3. 1–7). A few Prehistoric finds were found on the northern and the southern larger hills, while the middle one (Petri-Hejő W 2), which is about 1.5 m high and occupies a surface of 70 × 70 m, contains a moderate ceramic material from the Neolithic and the Celtic periods beside the medieval finds.

With the field walkings, we surveyed 43 areas and identified 7 new archaeological sites beside the above ones. Undistinctive prehistoric sherds were collected at Muhi, Pusztadűlő. Sherds from the Árpadian Period were found at Mályi in a field called Gerenda (Fig. 5. 1–3), while Neolithic and medieval sherds occurred at Nyékládháza, Pap-telke. A few prehistoric sherds were found at Nyékládháza, Béta, and Neolithic, prehistoric and medieval sherds were collected on the side of Béta that belongs to the administrative territory of Sajópetri. Neolithic/Copper Age sites were identified on the characteristic Upper Pleistocene terrace above the Holocene surface in the Szőlők [Vineyards] and at Második-dűlő (Fig. 5. 6).

We could not identify archaeological sites at Ónod close to the banks of the modern Sajó although the surface and observation conditions were favourable. The only exception was Ónod, Halom-dűlő, where human bones and a few undistinctive sherds were observed in an abandoned sandpit and in its surroundings.

As our field walkings were only extensive in character, according to Dénes Jankovich B.'s determination,¹⁰ that is we did not survey every region independent of the fact that the surface formations might have suggested the existence of a site, and we observed most of the territories only once, it is possible that our site prospecting was not complete. The more and more increasing pace of gravel extraction, however, makes the identification of the new and old sites difficult, sometimes even impossible. In the territories where the surface was filled in we have to count with buried sites, which can rarely be identified from surface traces.

Results

At present, we have data about two cemeteries on the Upper Pleistocene-Holocene terraces. Beside Muhi, Kocsmadomb, Sajópetri, Homoki-Szőlőskert was perhaps also a Celtic cemetery despite the scattered Neolithic and medieval ceramics. The finds from the Muhi-Hejőkeresztúr conjunction are registered among the uncertain sites together with Kistokaj, Homokbánya. The field walking at the latter site did not bring new results

10 JANKOVICH 1993, 7.

10 JANKOVICH 1993, 7

négy esetben figyeltünk meg telepjelenségeket, ezek közül egy kelta (Nyékládháza, Gombos-rét).

Az ismert lelőhelyek között feltűnően nagy számban vannak az újkőkori és a középkori lelőhelyek, a kelta lelőhelyek száma az előző két korszakhoz hasonlítva kisebb (kb. fele), de még mindig jelentősnek mondható. Mindez arra utal, hogy a megtelepedési és a gazdálkodási körülmények ezekben a korszakokban, illetve ezen népességek számára voltak kedvezőek. E következtetést a Sajó és a Hejő egykori vízjárásának modellezésével, illetve rekonstrukciójával kellene alátámasztani, amely azonban további részletes térinformatikai, illetve geomorfológiai, üledéktani stb. vizsgálatokat igényel.

A kelta kori topográfiai adatokat kiemelve, a központi helyzetűnek tűnő Sajópetri, Hosszú-dűlőtől mindhárom kistelep (Kistokaj, Petri-Hejő Ny 2, Mályi, Lapos 2 és Nyékládháza, Gombos-rét) közel azonos távolságban, kb. 3 km-re fekszik. A kisebb telepek egymástól való távolsága légvonalban 3, illetve 2 km.

Település és a hozzá tartozó temető meghatározására két esetben tehetünk kísérletet: Sajópetri, Hosszú-dűlő és Sajópetri, Homoki Szőlőskert távolsága kb. 1 km. (Meggjegyezzük, hogy Homoki Szőlőskert dombja hasonlóan impozáns méretűnek tűnik, mint a Hosszú-dűlői település.) Kistokaj, Petri Hejő Ny 2-től Kistokaj, Homokbánya kb. 1300 m-re van (itt azonban a kelta temető léte egyáltalán nem biztos); Kistokaj, Kültelkek viszont 2 km-re, igaz, a két utóbbi terület (Kültelkek és Petri Hejő Ny 2) „összeláthatósága” feltűnően jó volt, a település a temetőből és viszont tökéletesen láthatók voltak.

Meggjegyzendő, hogy Sajópetri, Hosszú-dűlőtől K-re nem ismerünk kelta települést a jelenlegi Sajó folyó jobb partján. Sőt, éppen a számunkra (a fent kimutatott 3 km-es távolságot is figyelembe véve) fontos, Sajópetri és Ónod közötti 3×1–1,5 km-es sávban – Ónod, Homoki-dűlő kivételével – egyáltalán nem ismerünk régészeti lelőhelyet. E jelenség magyarázatául a jelenleginél jóval nagyobb Sajó-ártér szolgálhat, ami egyszerre érthetővé tenné azt is, hogy a kelta telepeket (és a temetőket Muhi, Kocsmadomb kivételével) miért csak a Bükkalja melletti, kb. 4 km-es széles zónában találjuk meg, s miért hiányoznak a Sajó menti, kb. 2 km-es sávból. Ugyancsak kérdéses a terepjárások alapján, hogy – Sajópetri, Hosszú-dűlőhöz hasonlóan – számolhatunk-e a környező kelta településeken is vasművességgel. Vassalakat – a Szendrő környékén nagy számban megfigyelt vassalagos lelőhellyel ellentétben – jelenleg csak egy helyről, Sajópetri, Hosszú-dűlőből ismerünk, s egyelőre a Nyékládháza, Gombos-réti fújtatótöredék is csak a további kutatásokhoz szolgálhat kiindulási pontként.

A fontosabb leletek leírása:

Kistokaj, Petri-Hejő Ny 2

Világosszürke, homokkal és apró kavicsal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen körbefutó bordával díszített

regarding a possible Celtic settlement or burials (?). The human bone found in the sandpits at Ónod, Halom-dűlő, the age of which is uncertain, is also connected with local sand digging. Thus it could be observed that burials can be expected first of all in the sandy zones of the alluvial surface. At the same time, Kistokaj, Kültelkek the other well-known cemetery of the region can already be found on the last hill of the Bükkalja, which suggests that further cemeteries can be expected in this slope zone.

The settlements established on the alluvial level can be found on smaller or larger hills which have a relative height of 1.5–2 m to date. From the three Celtic settlements Sajópetri, Hosszú-dűlő is the most significant one partly due to its extension of 2.5 ha. Mályi, Lapos 2 and Kistokaj, Petri-Hejő W 2 occupied a smaller territory than 0.5 ha according to the actual geographical settings. We observed settlement phenomena on the Upper Pleistocene terraces above the alluvial level in four cases, and one of them was Celtic (Nyékládháza, Gombos-rét).

There are conspicuously many Neolithic and medieval sites among the known sites, while the number of the Celtic sites is lower than that of the previous two periods (about half), but this number is still significant. All these suggest that the conditions were favourable for settlement and cultivation in these periods for these populations. This conclusion should be confirmed with a model of the contemporary water courses of the Sajó and the Hejő, which needs further detailed GIS, geomorphological, sedimentological etc. studies.

Examining only the Celtic topographic data, the three small settlements (Kistokaj, Petri-Hejő W 2, Mályi, Lapos 2 and Nyékládháza, Gombos-rét) are located at the same distance, about 3 km from Sajópetri, Hosszú-dűlő, which seems to occupy a central position. The small settlements are 3 km and 2 km from each other as the crow flies.

We can try to determine the settlement and the cemetery linked with it in two cases. The distance between Sajópetri, Hosszú-dűlő and Sajópetri, Homoki Szőlőskert is about 1 km. (it should be added that the knoll of Homoki-dűlő seems just as remarkable regarding its size as the settlement of Sajópetri, Hosszú-dűlő). Kistokaj, Homokbánya is about 1300 m from Kistokaj, Petri-Hejő W 2 (here, however, the existence of a Celtic cemetery is not certain), while Kistokaj, Kültelkek is about 2 km from it. The visual connection of the two sites (Kültelkek and Petri-Hejő W 2) was excellent, the cemetery could be perfectly seen from the settlement and vice versa.

It is remarkable that we do not know a Celtic settlement E of Sajópetri, Hosszú-dűlő on the right bank of the modern Sajó river. What is more, no archaeological site is known at all in the 3 km × 1–1.5 km large zone between Sajópetri and Ónod, the region in the focus of our interest, except Ónod, Homoki-dűlő, (including the

peremtöredék; pv¹¹: 4 mm, fv: 5 mm, pá: 280 mm (3. kép 1.) **Kö**

Szürkésfehér, homokkal soványított, gyorskorongolt, sávosan pirosra festett és bekarcolt hullámvonallal díszített oldaltöredék; fv: 5 mm (3. kép 2.) **Kö**

Fehér, homokkal soványított, gyorskorongolt peremtöredék; pv: 9 mm, fv: 8 mm, pá: 140 mm (3. kép 3.) **Kö**

Szürkésbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen körbefutó bordával díszített peremtöredék; pv: 8 mm, fv: 5 mm, pá: 200 mm (3. kép 4.) **Kö**

Kistokaj, Petri-Hejő Ny 3

Sötétbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt peremtöredék; pv: 7 mm, fv: 4 mm, pá: 180 mm (3. kép 5.)

Kö

Szürkésbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt peremtöredék; pv: 10 mm, fv: 4 mm, pá: 200 mm (3. kép 6.) **Kö**

Fehér, homokkal soványított, gyorskorongolt vízszintesen körbefutó bordával díszített peremtöredék; pv: 3 mm, fv: 5 mm, pá: 160 mm (3. kép 7.) **Kö**

Kistokaj, Homokbánya

Vörösesbarna, homokkal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen simított felületű peremtöredék; pv: 15 mm, fv: 5 mm, pá: 180 mm (4. kép 1.) **Sza**

Fekete, homokkal soványított, gyorskorongolt, vízszintesen körbefutó bordával díszített peremtöredék; pv: 4 mm, fv: 6 mm, pá: 220 mm (4. kép 2.) **Kö**

Nyékládháza, Gombos-rét 1.

Szürke, grafittal soványított, korongolt, simított felületű, ferde bevagdosással tagolt vízszintesen körbefutó bordával díszített oldaltöredék; fv: 5 mm (4. kép 7.) **LT**

Nyékládháza, Gombos-rét 2.

Szürkésbarna, pelyvával soványított, kézzel formált, simított felületű, kettős, vízszintesen körbefutó bekarcolt hullámvonallal díszített peremtöredék; pv: 4 mm, fv: 5 mm, pá: 120 mm (4. kép 3.) **U**

Vörösesbarna, homokkal soványított, kézzel formált, simított felületű, középen kidudorodó kerek benyomkodással díszített peremtöredék; pv: 4 mm, fv: 5 mm, pá: 200 mm (4. kép 4.) **U?**

Barna, apró kavicsos homokkal soványított, kézzel formált, simított felületű, vízszintesen körbefutó, ujjbenyomkodással tagolt bordával díszített peremtöredék; pv: 9 mm, fv: 10 mm, pá: 200 mm (4. kép 5.) **LT**

Sötétszürke, apró kavicsos homokkal soványított, kézzel formált, hólyagosra égett üveges felületű fújtató töredéke; pv: 5 mm, fv: 9 mm, pá: 20 mm (4. kép 6.) **LT?**

above demonstrated 3 km large zone). This can be explained by the floodplain of the Sajó, which must have been much larger than to date. It would also explain why the Celtic settlements (and the cemeteries except Muhi, Kocsmadomb) are all found in the about 4 km wide zone at the Bükkalja and why they are missing from the about 2 km wide zone along the Sajó. Another question left open after the field walkings is if there was iron metallurgy in the Celtic settlements of the region similarly to Sajópetri, Hosszú-dűlő. Iron slag, contrary to the many sites with iron slag found in the environs of Szendrő, was observed at a single site: Sajópetri, Hosszú-dűlő, while the tuyere fragment from Nyékládháza, Gombos-rét can be used only as a starting point for further investigations.

Description of the most important finds:

Kistokaj, Petri-Hejő W 2

A light grey, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and small pebbles, decorated with a horizontal rib running around the vessel; rth:¹¹ 4 mm, wth: 5 mm, rd: 280 mm (Fig. 3. 1.) **Kö**

A greyish white wheel-thrown wall fragment tempered with sand and decorated with stripes of red painting and an incised wavy line; wth: 5 mm (Fig. 3. 2) **Kö**

A white, wheel-thrown rim fragment tempered with sand. rth: 9 mm, wth: 8 mm, rd: 140 mm (Fig. 3. 3) **Kö**

A greyish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and decorated with a horizontal rib running around the vessel, rth: 8 mm, wth: 5 mm, rd: 200 mm (Fig. 3. 4) **Kö**

Kistokaj, Petri-Hejő W 3

A dark brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand, rth: 7 mm, wth: 4 mm, rd: 180 mm (Fig. 3. 5)

Kö

A greyish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand, rth: 10 mm, wth: 4 mm, rd: 200 mm (Fig. 3. 6) **Kö**

A white, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and decorated with a horizontal rib running around the vessel, rth: 3 mm, wth: 5 mm, rd: 160 mm (Fig. 3. 7) **Kö**

Kistokaj, Homokbánya

A reddish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is horizontally smoothed, rth: 15 mm, wth: 5 mm, rd: 180 mm (Fig. 4. 1) **Sza**

A black, wheel-thrown rim fragment tempered with sand and decorated with a horizontal rib running around the vessel, rth: 4 mm, wth: 6 mm, rd: 220 mm (Fig. 4. 2) **Kö**

11 Alkalmazott rövidítések: pv=peremvastagság, fv=falvastagság, pá=peremátmérő.

11 Abbreviations: rth=rim thickness, wth=wall thickness, rd=rim diameter.

Mályi, Gerenda

Szürkésbarna, homokkal soványított, korongolt, peremtöredék; pv: 6 mm, fv: 6 mm, pá: 200 mm (5. kép 1.)

Kö

Sötétbarna, homokkal soványított, korongolt, vízszintesen körbefutó bekarcolt hullámvonallal díszített oldaltöredék; fv: 8 mm (5. kép 2.) **Á**

Világosbarna, homokkal soványított, korongolt, két sávban vízszintesen körbefutó kettős betűzdeléssel díszített oldaltöredék; fv: 5 mm (5. kép 3.) **Á**

Mályi, Lapos 2

Szürke, grafittal soványított, korongolt, simított felületű peremtöredék; pv: 20 mm, fv: 10 mm, pá: 380 mm (5. kép 5.) **LT**

Szürke, grafittal soványított, korongolt, simított felületű peremtöredék; pv: 8 mm, fv: 4 mm, pá: 160 mm (5. kép 4.) **LT**

Sajópetri, Második-dűlő

Világosbarna, homokkal soványított, kézzel formált, simított felületű, pontszerű benyomkodások és árkolások kombinációival díszített peremtöredék; pv: 10 mm, fv: 4 mm (5. kép 6.) **R**

Sajópetri, Homoki szőlős

Világosbarna, homokkal soványított, korongolt, simított felületű peremtöredék; pv: 7 mm, fv: 4 mm, pá: 160 mm (5. kép 7.) **LT**

Nyékládháza, Gombos-rét 1.

A grey, wheel-thrown wall fragment tempered with graphite. The surface is smoothed and decorated with a horizontal rib segmented with oblique incisions, which runs around the vessel. wth: 5 mm (Fig. 4. 7) **LT**

Nyékládháza, Gombos-rét 2.

A greyish brown, hand-thrown rim fragment tempered with chaff. The surface is smoothed and decorated with a double incised wavy line running horizontally around the vessel; rth: 4 mm, wth: 5 mm, rd: 120 mm (Fig. 4. 3) **U**

A reddish brown, hand-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is smoothed and decorated with a round impression protruding in the centre; rth: 4 mm, wth: 5 mm, rd: 200 mm (Fig. 4. 4) **U?**

A brown, hand-thrown rim fragment tempered with pebbly sand. The surface is smoothed and decorated with a horizontal rib segmented with finger impressions, which runs around the vessel; rth: 9 mm, wth: 10 mm, rd: 200 mm (Fig. 4. 5) **LT**

The fragment of a dark grey, hand-moulded tuyere tempered with sand and small pebbles. In consequence of the heat it developed blisters and the surface became glassy; rth: 5 mm, wth: 9 mm, rd: 20 mm (Fig. 4. 6) **LT?**

Mályi, Gerenda

A greyish brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand; rth: 6 mm, wth: 6 mm, rd: 200 mm (Fig. 5. 1.) **Kö**

A dark brown, wheel-thrown wall fragment tempered with sand and decorated with an incised wavy line running around the vessel; wth: 8 mm (Fig. 5. 2) **Á**

A light brown, wheel-thrown wall fragment tempered with sand and decorated with a double stabbed ornament running around the vessel in two bands; wth: 5 mm (Fig. 5. 3) **Á**

Mályi, Lapos 2

A grey, wheel-thrown rim fragment tempered with graphite. The surface is smoothed; rth: 20 mm, wth: 10 mm, rd: 380 mm (Fig. 5. 5) **LT**

A grey, wheel-thrown rim fragment tempered with graphite. The surface is smoothed; rth: 8 mm, wth: 4 mm, rd: 160 mm (Fig. 5. 4) **LT**

Sajópetri, Második-dűlő

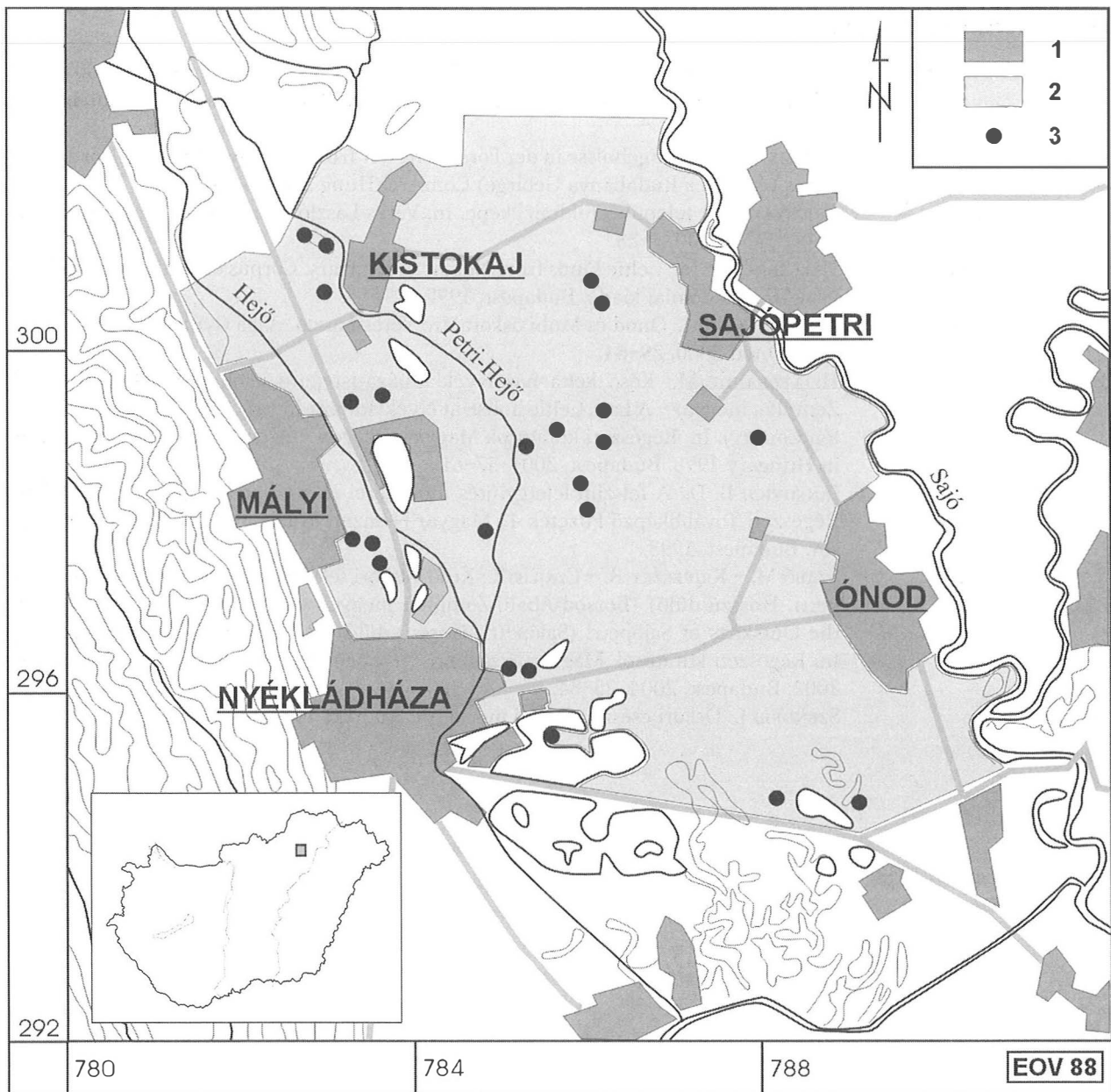
A light brown, hand-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is smoothed and decorated with the combination of dot-like impressions and grooves. rth: 10 mm, wth: 4 mm (Fig. 5. 6) **R**

Sajópetri, Homoki szőlős

A light brown, wheel-thrown rim fragment tempered with sand. The surface is smoothed; rth: 7 mm, wth: 4 mm, rd: 160 mm (Fig. 5. 7) **LT**

Irodalom • References

- ALFÖLDI et al. 1975 ALFÖLDI L. – BALOGH K. – RADÓCZ Gy. – RÓNAI A.: Magyarázó Magyarország 200 000-es földtani térképsorozatához. M-34-XXXIII. Miskolc. Magyar Állami Földtani Intézet, Budapest, 1975.
- CZAJLIK 2003 CZAJLIK, Z.: Neue Ergebnisse in der Forschung der frühen Eisenverhüttung Nordostungarns (Aggtelek-Rudabánya Gebirge) ComArchHung 2002, 5–14.
- FRISNYÁK 2000 FRISNYÁK S.: A település földrajzi képe. In: Veres László –Viga Gyula: Ónod monográfiája, Ónod 2000, 7–28.
- HELLEBRANDT 1999 HELLEBRANDT, M.: Celtic Finds from Northern Hungary. Corpus of Celtic Finds in Hungary III. Akadémiai kiadó, Budapest, 1999.
- HELLEBRANDT 2000 HELLEBRANDT M.: Ónod és Muhi őskora. In: Veres László –Viga Gyula: Ónod monográfiája, Ónod 2000, 29–64.
- HELLEBRANDT 2001 HELLEBRANDT M.: Késő kelta ház Nyékládháza-Istvántó lelőhelyen (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) – A Late Celtic house at Nyékládháza-Istvántó (Borsod-Abaúj-Zemplén County). In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 1998. Budapest, 2001, 57–61.
- JANKOVICH 1993 JANKOVICH B. D.: A felszíni leletgyűjtés módszerei és szerepe a régészeti kutatásban. Régészeti Továbbképző Füzetek 4., Magyar Nemzeti Múzeum – MTA Régészeti Intézet, Budapest, 1993.
- SZABÓ-KRIVECZKY-CZAJLIK 2004 SZABÓ M. – KRIVECZKY B. – CZAJLIK Z.: Késő vaskori település Sajópetri határában (Sajópetri, Hosszú-dűlő) (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) – Late Iron Age Settlement at the Outskirts of Sajópetri (Sajópetri, Hosszú-dűlő) (Borsod-Abaúj-Zemplén megye). In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2002. Budapest, 2004, 25–34.
- SZENDREI 1890 SZENDREI J.: Őskori csésze a Muhi pusztáról. ArchÉrt 10 (1890) 191–192.

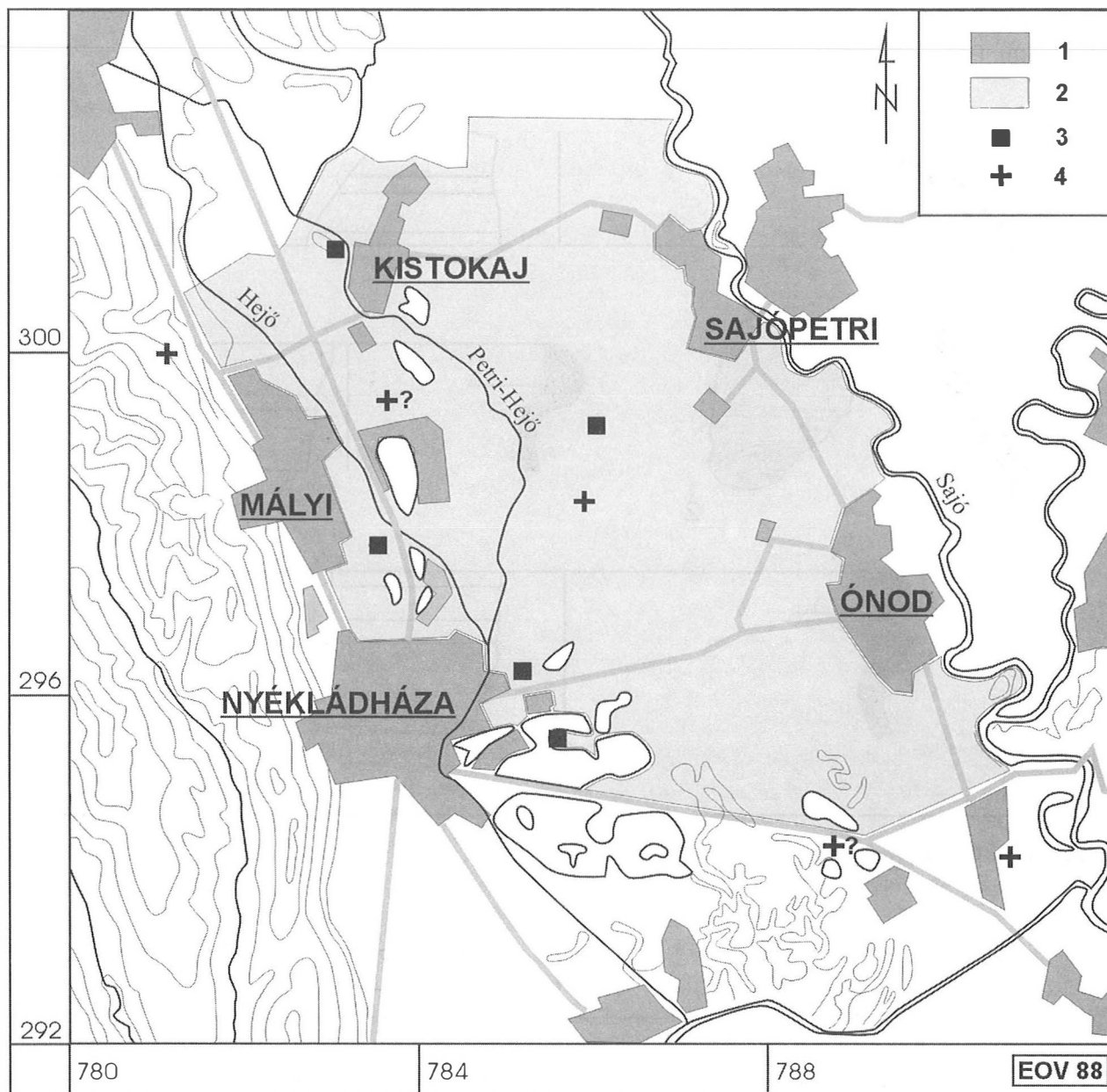

1. kép: Régészeti lelőhelyek Sajópetri környékén

1: A jelenkori települések területe, 2: A régészeti terepbejárással vizsgált terület, 3: Ismert régészeti lelőhelyek

Fig. 1: Archaeological sites in the environs of Sajópetri

1: The territory of the modern settlements, 2: The territory investigated by field walking, 3: Identified archaeological sites

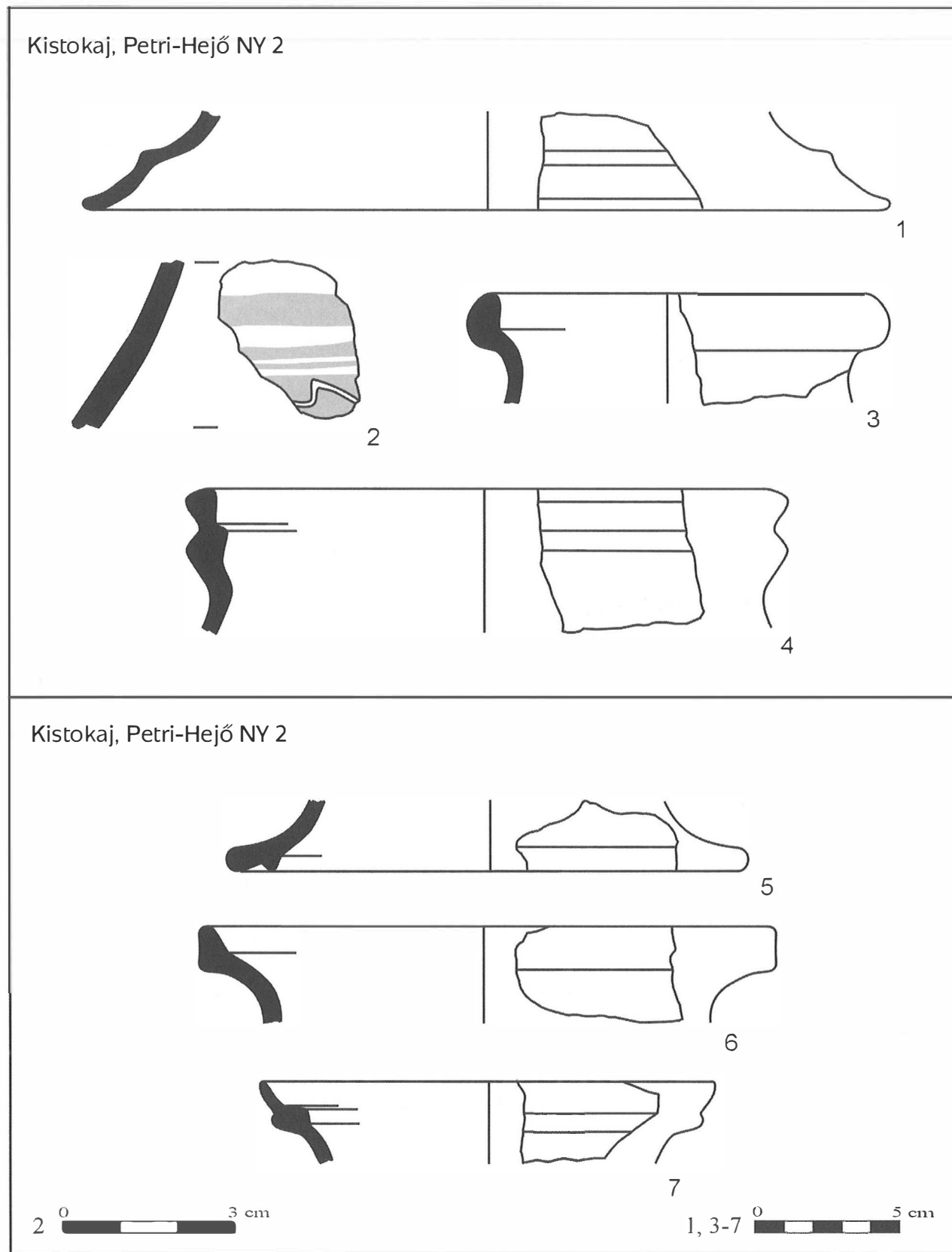

2. kép: Késő vaskori régészeti lelőhelyek Sajópetri környékén

1: A jelenkori települések területe, 2: A régészeti terepbejárással vizsgált terület, 3: Késő vaskori települések, 4: Késő vaskori temetők

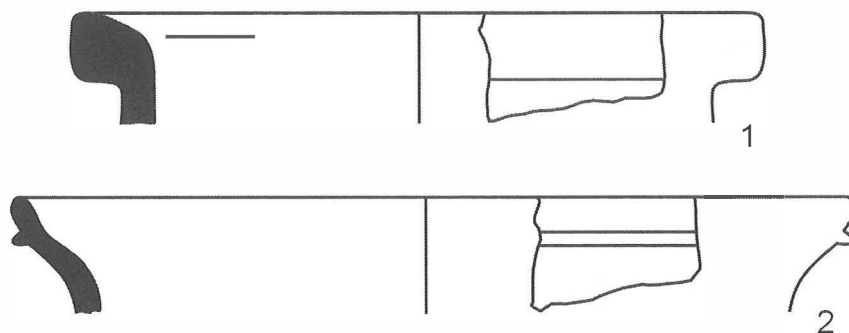
Fig. 2: Late Iron Age archaeological sites in the environs of Sajópetri

1: The territory of the modern settlements, 2: The territory investigated by field walking, 3: Late Iron Age settlements, 4: Late Iron Age cemeteries

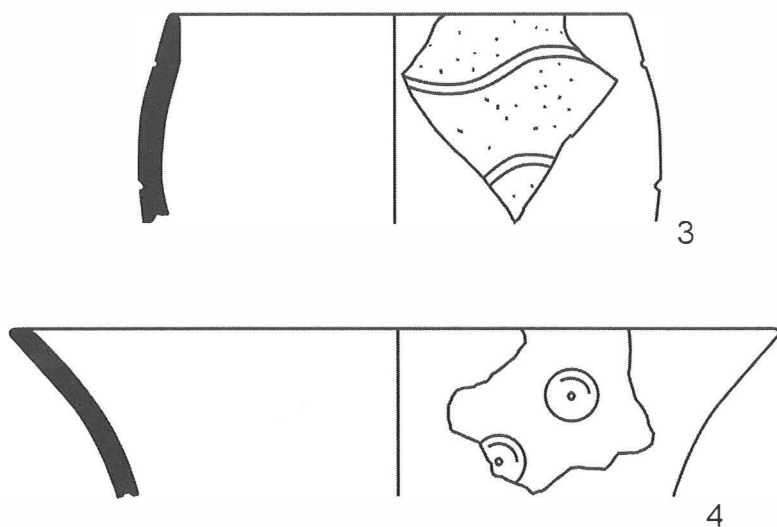

3. kép: Válogatás a terepbejárás során gyűjtött leletek közül. 1-7: középkor
 Fig. 3: Selection from the finds collected during field walking. 1-7: Middle Ages

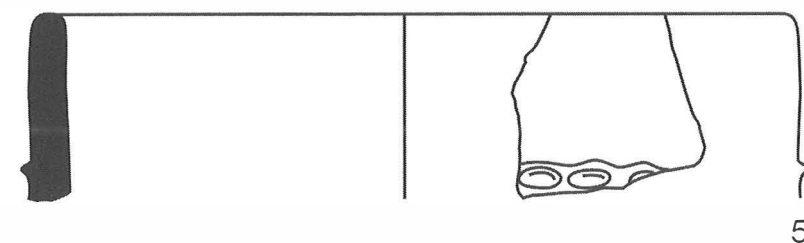
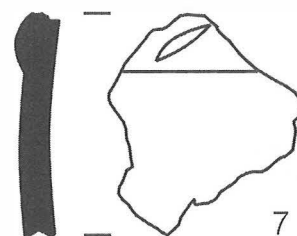
Kistokaj, Homokbánya

Nyékládháza, Gombos-rét 2.

Nyékládháza, Gombos-rét 1.

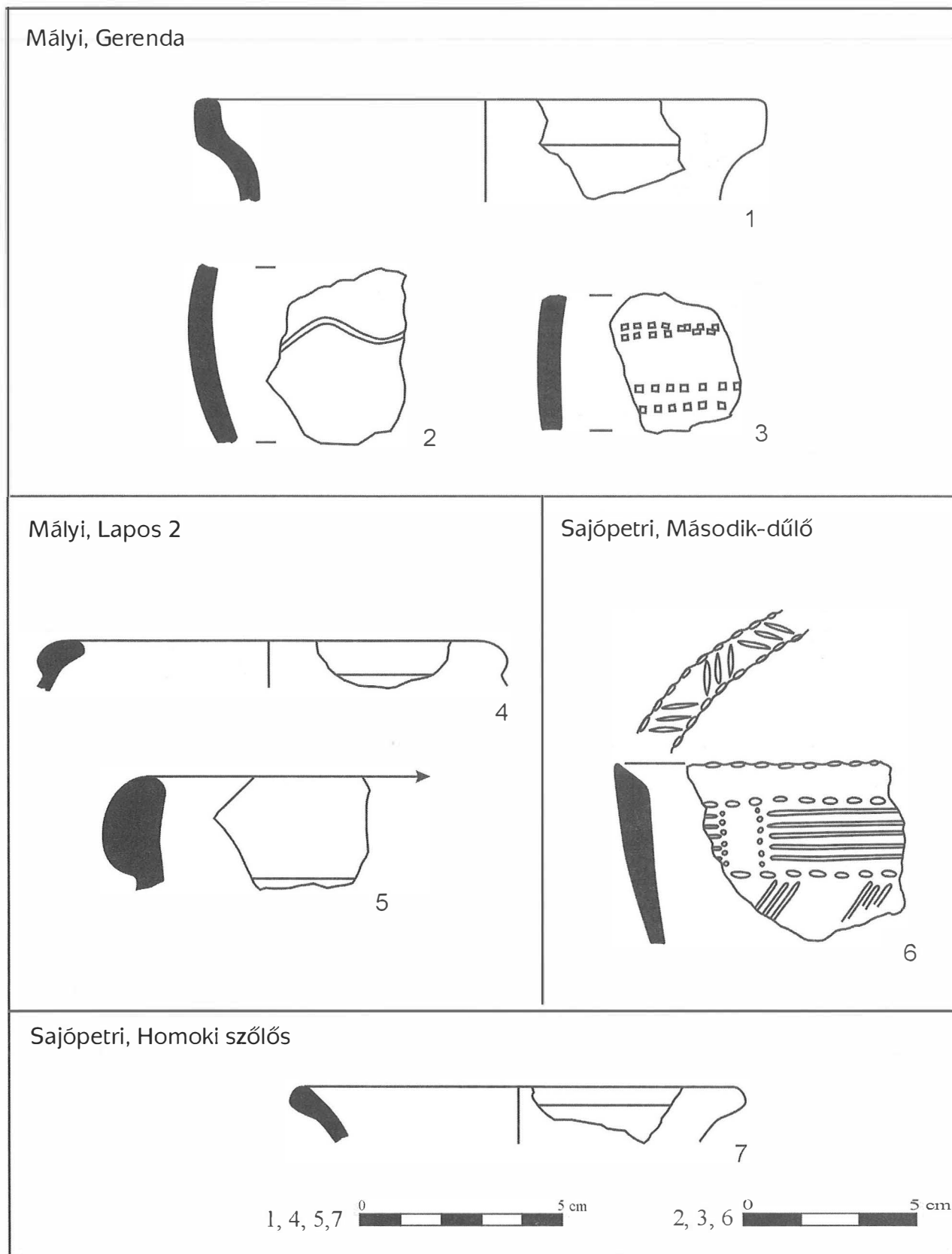

1-5 0 5 cm

6-7 0 3 cm

4. kép: Válogatás a terepbejárás során gyűjtött leletek közül. 1: római császárkor, 2: középkor, 3-4: újkőkor, 5-7: késő vaskor

Fig. 4: Selection from the finds collected during field walking. 1: Roman Imperial Period, 2: Middle Ages, 3-4: Neolithic, 5-7: Late Iron Age

5. kép: Válogatás a terepbejárás során gyűjtött leletek közül. 1-3: Árpád-kor, 4-5, 7: késő vaskor, 6: újkőkor

Fig. 5: Selection from the finds collected during field walking. 1-3: Árpadian Period, 4-5, 7: Late Iron Age, 6: Neolithic

Czajlik Zoltán

Légi régészeti kutatások Magyarországon 2003-ban

(Rövid beszámoló az ELTE
Régészettudományi Intézetének
Térinformatikai Kutatólaboratóriumában
folyó munkáról)

Légi régészeti kutatási programunk 2003-tól elnyerte az Országos Kutatási Alap Programok (OTKA) támogatását. Ez lehetővé tette nemcsak a magyarországi földvárak 2000-ben megkezdett légi fényképes állapotfelmérésének folytatását, hanem felderítő célú repülések végzését is azokon a területeken, amelyek az elmúlt 10 év kutatásai során légi régészeti szempontból különösen ígéretesnek, további kutatásra érdemesnek bizonyultak. Utóbbi szerencsésen egészítette ki az az OTKA Tudományos Iskola Program keretében elvégzett légi fényképezés, amelynek célja elsősorban a Cegléd, Abony és Törtel határában korábban felfedezett korai tanyasias típusú települések további kutatása volt. A Matrica Múzeum támogatásával 2003-ban először végeztünk vastag havas időszakban is légi fényképezést, az M7-es autópálya megelőző régészeti feltárással kapcsolatos légi fényképezés pedig az ásások dokumentálásán túl új lelőhelyek felfedezését is eredményezte.

Az őskori földvárak légi régészeti kutatásának eredményei 2003-ban (táblázat)¹

A Solt, Tétel-hegyi, korábbi légi régészeti kutatásokból² ismert földvár fényképezése során megállapítottuk, hogy az erődítéshez nyugatról egy kisebb „elővár” is csatlakozik (1. kép). Perkátnál lefényképeztük a korábban „csak” halomsíros/urnasíros településként számon tartott nagy kiterjedésű földvárat,³ illetve az újabban (Kulcsár Mihály és Nováki Gyula által) a Forrás-dűlőben felfedezett erődítést. Utóbbinál a jó állapotú, délkelet felé természetes védelem hiányában kiépített sáncon túl a légi fényképezéskor egy széles külső árok nyomát is megfigyeltük.

Hajós, Hildpusztánál ugyancsak eddig ismeretlen árkokat észleltünk, az egész térség morfológiai képét meghatározó ÉK–DNy-i irányú Bácskai-plató peremén nemcsak az ismert földvár, hanem közvetlenül mellette további két, feltehetően ugyancsak őskori erődítés is található. Lengyeltótinál megállapítottuk, hogy a Nagytársánc néven ismert földvártól délre a „Kistársánc” nevű terület is egy kisebb méretű – feltehetően őskori erődítés volt. A tápiósági földvárról készült felvételek

Zoltán Czajlik

Aerial archaeological investigations in Hungary in 2003

(A short report of the activity of the
3D Research Laboratory of the ELTE
Archaeological Institute)

Since 2003, the National Research Foundation Project (OTKA) has been supporting the aerial archaeological research program. This affords us to carry on the aerial photographic survey of the actual condition of Hungarian earthen forts, which was started in 2000. At the same time, it offers an opportunity to make survey flights in regions that seem especially promising for further investigations according to the experiences of aerial prospecting in the last 10 years. This latter one was favourably completed by the aerial photographic trip organised within the frames of the OTKA Scientific School Project, the primary purpose of which was the continuation of the investigation of the early farm-type settlements discovered at Cegléd, Abony and Törtel. The Matrica Museum supported the first aerial photographic survey in a period when thick snow covered the surface in 2003, while the aerial photography made in connection with archaeological excavations preceding investments conducted along the track of highway M7 led to the discovery of new sites.

Results of the aerial archaeological investigations of prehistoric earthen forts (table)¹

We could establish during the photography of the earthen fort of Solt, Tétel-hegy, which is known from former aerial archaeological investigations,² that a smaller “out-castle” joins the fortification in the west (Fig. 1). We took photos of the large earthen fort at Perkáta, which was formerly registered as “only” a settlement of the Tumulus/Urngrove people,³ and of the fortification that Mihály Kulcsár and Gyula Nováki had recently discovered in the Forrás-dűlő. At the latter site, the traces of a broad exterior trench were observed beyond the well-preserved rampart, which was constructed in lack of a natural defence.

We also discovered new trenches at Hajós, Hildpuszta. Two probably prehistoric fortifications were found next to the NE-SW directed Bácskai plateau, which determine the morphological appearance of the entire region, next to the already known earthen fort, which occupied the edge of the plateau. At Lengyeltóti we could establish that south of the earthen fort known

1 Az előzményeket lásd: CZAJLIK 2004

2 Otto Braasch felvétele, in: BERTÓK-VISY 1997, 157.

3 Perkáta, Vitézi-földek, HATHÁZI-VÁGÓ 1996, 14.

1 The antecedents see: CZAJLIK 2004

2 Otto Braasch' photo in: BERTÓK-VISY 1997, 157

3 Perkáta, Vitézi-földek, HATHÁZI-VÁGÓ 1996, 14

kiértékelése során egy hasonló méretű, pusztuló földvár-
ra(?) figyeltünk fel. Az új erődítés (Tápióság, Földvár 2)
a régóta ismert „társával” együtt hasonló együttest ké-
pez, mint a tápióbicskei Várhegy és Kalaposhegy.

A fent említett új erődítésrészletek (Solt, Tétel-
hegy; Perkáta, Forrás-dűlő), illetve az újonnan megis-
mert földvárak (Hajós, Hildpuszta 2, 3; Lengyeltóti,
Kistatársánc; Tápióság, Földvár 2) mellett jelentésünk-
höz mellékeljük az összes 2003-ban fényképezett földvár
listáját is. 21 földvárról készült új felvétel, s így a mun-
kánk alapját képező, 1998–1999-ben készült őskori
földvárkataszterben szereplő földvárak több, mint felé-
ről (a 200 földvár közül 111-ről) rendelkezünk már légi
foto-dokumentációval. Archivumunkban az összes fény-
képezett földvár száma a középkori erődítéseket, illetve
a főként légi fényképezéseink során újonnan megismert
földvárakat is figyelembe véve: 140.

Felderítő célú légi fényképezések – temetkezések

A felderítő célú légi fényképezések tudományos érté-
kelése megfelelő ásatási kontroll-lehetőségek hiányában
Magyarországon ma még nagy nehézségekbe ütközik.
A földvárakhoz hasonlóan viszonylag könnyebb a temet-
kezések egy részének felismerése, bár nyilvánvaló, hogy
utóbbiak keltezése egyelőre legfeljebb bizonyos korszak-
ok kizárását jelentheti. Az alábbiakban összegyűjtöttük
a 2003-ban megismert halmos, körárkos és „soros” te-
metkezéseket, illetve kísérletet teszünk urnasíros teme-
tő bemutatására is.

Halmos temetkezések

Hasonlóan a földvárakhoz, halomsírok esetében a még
álló földépítmények esetében többé-kevésbé biztos
támpontunk van az értékelésre. Hántánál a vastag hóta-
karóban figyeltünk meg egy enyhén tojásdad alakú
halmot(?), ami körül további (legalább 4), már elszántott
tumulus állhatott. Vaskúton a még álló halmok teszik
egyértelművé a mellettük észlelt korong, illetve gyűrű
alakú foltok tumulusként való értelmezését. A fényké-
pezés alapján igazolható, hogy a halmok nagy része va-
lóban a Rómer Flóris-féle vázlatnak⁴ megfelelően, félkör
alakban sorakozott egykor.

Körárkos temetkezések

A korábbi években megfigyelt körárkos temetkezések-
hez⁵ hasonló, de nagyobb sírszámú, temetőnek tekinthe-
tő lelőhelyeket azonosítottunk Vaskút-64. csatornánál
(legalább 8 sír); Jászberény, Vágóhidnál (legalább 30
sír); Jászberény, Pócz-tanyánál (legalább 10 sír); Jászbe-
rény, Alsó-Muzsajnál (legalább 14 sír) (2. kép) és Tápió-
bicske, Marhatelepnél (legalább 37 sír). E fent felsorolt

as Nagytatársánc, there is a smaller, probably prehis-
toric fort in the area called “Kistatársánc”. In the course
of the evaluation of the photos taken of the Tápióság
earthen fort we recognised another, already deteriorated
earthen fort of similar measurements. The new
fortification (Tápióság, Earthen fort 2) and the long-
known fort form a similar unit as the Várhegy and the
Kalaposhegy at Tápióbicske.

Beside the above mentioned new fortification frag-
ments (Solt, Tétel-hegy, Perkáta, Forrás-dűlő) and the
newly discovered earthen forts (Hajós, Hildpuszta2, 3;
Lengyeltóti, Kistatársánc; Tápióság, Földvár2), we at-
tached to the report the list of all the earthen forts of
which we took photos in 2003. New photos were taken of
21 earthen forts, thus we succeeded to prepare an aerial
photo-documentation of more than half of the earthen
forts listed in the cadastre of prehistoric earthen forts
prepared in 1998–1999 (111 of the 200 earthen forts),
which builds the basis of our work. Our archive counts
140 photographed earthen forts including the medieval
fortifications and the earthen forts that were recently
discovered especially by aerial archaeology.

Prospecting aerial photography – burials

The scientific analysis of prospecting aerial photos meets
great difficulties in Hungary for lack of sufficient exca-
vation control. Similarly to earthen forts, it is relatively
easy to identify some burial types, although it is evident
that the dating of these latter ones is restricted to the
exclusion of certain periods. Below, we have collected
the tumulus burials, those with round ditches and the
ones arranged in rows that were discovered in 2003 and
we try to present an urngrave cemetery.

Tumulus burials

Similarly to the earthen forts, the still standing earth
constructions provide a more-or-less evident clue for
analysis in the case of tumuli. At Hánta, a slightly ovoid
mound (?) was observed in the thick snow, around which
further (at least 4) tumuli were dispersed by the plough.
At Vaskút the still standing tumuli make evident the in-
terpretation of the discoid and ring-shaped discolours-
tions beside them as tumuli. The photos corroborate that
the majority of the tumuli used to be arranged in a semi-
circle just as Flóris Rómer drew them in his sketch.⁴

Burials with round ditches

We identified sites similar to the burials with round
ditches observed the previous years⁵ with the difference
that these cemeteries contain more graves. These sites
are Vaskút, Channel 64 (at least 8 graves), Jászberény,
Vágóhid (at least 30 graves), Jászberény, Pócz-tanya (at
least 120 graves), Jászberény, Alsó-Muzsaj (at least 14

4 RÓMER 1878, 132., fig. 53., „A” sírcsoport

5 GOGUEY 2002b, 37. (Kiskunlacháza), CZAJLIK 2004, 162., 5–6. kép

4 RÓMER 1878, 132., fig. 53., grave group „A”

5 GOGUEY 2002b, 37. (Kiskunlacháza), CZAJLIK 2004, 162., fig. 5–6.

alföldi temetkezések egyaránt lehetnek őskoriak,⁶ szarmata koriak⁷ és esetleg honfoglalás koriak⁸ is, csakúgy, mint az O. Braasch által megfigyelt sárháti temető.⁹ A Dunától keletre megismert körárkos síroknál az árkon belül általában további jelenségek (főként csontvázas sírok foltja) is megfigyelhetők.

2003-ban gyarapodott a légi fényképezéssel megismert dunántúli, az őskorra, vagy a római korra keltezhető körárkos temetők száma is. Veszékenynél 11 körárkot fényképeztünk le. Ezek belsejében – csakúgy, mint a már közölt lelőhelyek esetében (Nagybajcs/Kisbajcs¹⁰; Écs, Petkevár¹¹; Tápszentmiklós¹²) – nem láthatók jelenségek.

Temetők

A kedvező észlelési körülményeknek köszönhetően Pápa határában egy olyan temetőt fényképeztünk le, ahol 3 csoportban kb. 200–250 csontvázas sír foltja számlálható össze (3. kép). Vaszar mellett az előbbinél valamivel kisebb, kb. 100 síros temetőt, illetve elszórtan még további kb. 50 sírt figyeltünk meg. A közölt magyarországi légi fotóanyagból Otto Braasch felvételeit említhetjük párhuzamként: Dél-Balaton (1993)¹³, Csákszerény (1994, 450 síros avar temető)¹⁴. Több, 2003-ban fényképezett lelőhely esetében is felmerülhet, hogy a helyenként látható kisméretű, élénk foltok urnasírok helyét jelzik. Legjobb példaként a már említett Jászberény, Alsó-Muzsaj lelőhely bizonyos zónáit hozhatjuk fel (4. kép), de hasonló jelenségeket figyeltünk meg Solt, Tétel-hegynél és Szárföld, Átjárónál is. (Hamvasztásos temetkezéseként értelmezte Otto Braasch az Iváncsánál 1993-ban fényképezett lelőhelyet is¹⁵, véleményünk szerint azonban az utóbbi esetben csontvázas sírokból álló temetőről van szó.)

Felderítő célú légi fényképezések – települések

A levegőből megfigyelhető jelenségek kétség nélkül akkor tekinthetők településnek, ha épületek alaprajzát sikerül felismerni. A különféle vonalas jelenségek, árkok települési objektumhoz (pl. kerítéshez, karámhoz) kötése egyelőre csak ritkán meggyőző, hiszen légi fényképezéssel megtalált és feltárt vonalas struktúrákat Magyarországon alig-alig közöltek eddig, illetve ezen, különféle árkokból álló jelenségek funkciója sokszor az ásatásokat követően is kérdéses marad.¹⁶

graves) (Fig. 2) and Tápióbicske, Marhatelep (at least 37 graves). These burials observed in the Great Hungarian Plain can come from prehistoric times,⁶ the Sarmatian Period⁷ or perhaps from the Conquest Period⁸ similarly to the Sárhát cemetery observed by O. Braasch.⁹ At graves with round ditches discovered east of the Danube, further features (mainly the discolourations of inhumation graves) can be observed within the ditches.

Owing to aerial photography, the number of the cemeteries with round ditches from the Prehistory and the Roman period increased in Transdanubia as well in 2003. Eleven round ditches were photographed at Veszékény. No features could be observed inside the ditches similarly to the formerly published sites (Nagybajcs/Kisbajcs¹⁰, Écs-Petkevár¹¹, Tápszentmiklós¹²).

Cemeteries

Due to the favourable conditions, we took the photo of a cemetery at Pápa where the discolourations of 200–250 inhumation burials could be counted in 3 groups (Fig. 3). At Vaszar we observed a somewhat smaller cemetery with about 100 graves and about 50 more scattered graves. From the aerial photos published from Hungary we can mention Otto Braasch's photos as analogues: Southern Balaton (1993)¹³, Csákszerény (1994, an Avar cemetery of 450 graves).¹⁴ It is possible that the sporadic small, bright spots in the photos of a few sites photographed in 2003 indicate urn graves. Certain zones of the above-mentioned Jászberény, Alsó-Muzsaj site (Fig. 4) offer the best example. Similar phenomena were observed at Solt, Tétel-hegy and at Szárföld-Átjáró. (Otto Braasch interpreted the site photographed at Iváncsa in 1993 as cremation burials,¹⁵ but we think it was a cemetery of inhumation burials.)

Prospecting aerial photography – settlements

The features observed from the air can certainly be regarded as settlements when the ground plans of the houses can be recognised. The association of various linear phenomena, trenches with settlement features (e.g. fences or pens) is rarely convincing since hardly any linear structure discovered and identified from aerial photos have been published in Hungary, and the function of the features composed of various trenches often remains uncertain even after excavations.¹⁶

6 Jánoshida, Berekben Csányi Marietta a halomsíros kultúra körárkos temetkezéseit tárta fel (CSÁNYI 1980)
7 Összefoglalóan lásd: KULCSÁR 1998
8 BENE-LŐRINCZY-TÜRK 2003
9 VISY 2003, 118., 3. kép
10 GOGUEY-SZABÓ 1995
11 BERTÓK-VISY 1997, 147.
12 VISY 2003, 117., 2. kép
13 BRAASCH 1999, 71., ugyanaz: BRAASCH 2003, 55., Abb. 4.
14 BERTÓK-VISY 1997, 145.
15 BRAASCH 1999, 71.
16 VÁLYI 2003

6 Jánoshida, Berekben Csányi Marietta unearthed burials with round ditches of the Tumulus culture (CSÁNYI 1980)
7 In summary see: KULCSÁR 1998
8 BENE-LŐRINCZY-TÜRK 2003
9 VISY 2003, 118., fig. 3
10 GOGUEY-SZABÓ 1995
11 BERTÓK-VISY 1997, 147
12 VISY 2003, 117., fig. 2
13 BRAASCH 1999, 71., the same: BRAASCH 2003, 55., Abb. 4.
14 BERTÓK-VISY 1997, 145
15 BRAASCH 1999, 71
16 VÁLYI 2003

Épületek

Biztosan kőépületnek meghatározható struktúrák nyomára 2003-ban két ízben bukkantunk; Vaskút, Várhelyidűlőben egy alaprajzi sajátosságai alapján a 14. sz.-ra keltezhető templomot, Pápánál pedig egy római kori villaépületet fényképeztünk le.

A 2003-as repülések során mind földbe mélyülő, mind földfelszíni építmények nyomát sikerült nagy számban megfigyelnünk. Ráckeresztúr, Malontai út mellett legalább 8, közel azonos irányítású, téglalap alakú, földbe mélyített épület nyomát fényképeztük le (5. kép). Árpás, Megág-dűlőben legalább 9 hasonló építmény nyoma volt látható. A hosszanti sávban elhelyezett épületek oldala azonos tájolású, s az épület-tengelyek irányításában 90 fokos eltérések vannak. Négy hasonló épületet figyeltünk meg Ádánd, Fehér-hegynél, további kettőt pedig Kakucs, Dunavölgyi-főcsatornánál. Földbe mélyülő épületek légi fényképét korábban Nagydorog, Biró-sarokról közölték.¹⁷

Az alapárkok pozitív elszíneződésként jelentkező nyoma alapján bizonyos földfelszíni épületeket is azonosítani tudtunk. Alaprajzi sajátosságaik és méretük alapján jelentős különbségek mutathatók ki közöttük. Szárföld, Átaljárónál; Szárföld, Macska-dűlőn és Szárföld, Felső tagnál (7. kép) kétosztatú építmények látszottak, Dáka, Bitvai-réteknél egy kétosztatú építmény mellett osztófal nélküli épületek is megfigyelhetők, amelyek tengelyében az oszlophelyek nyoma is látszik (6. kép). Hasonló, nagyméretű házakat fényképeztünk le Somlósárhely, Somlószőlősi útnál, Csorna, Tízrendesnél és Dór, Zálogos-szigetnél is, s ugyanezt a típust örökítette meg O. Braasch is Vaszar mellett 1998-ban.¹⁸ Dáka, Bitvai-réteknél kisebb épületeket is megfigyeltünk, amelyekhez hasonlókat Markotabödöge, Mohos-tóra-dűlőben, illetve (osztófal nyomával?) Oslí, Dögtemetőnél fényképeztünk le.

A különféle leletmentő feltárásoknak köszönhetően a Kisalföldről több, a fent felsorolt nagyobb épületekhez hasonló alapárkos épületet ismerünk a rézkorból. Kétosztatú épületeket Mosonszentmiklós, Egyéni-földeknél,¹⁹ egyterűeket Lébény, Kaszás-dombon²⁰ és Mosonszentmiklós, Gergelyhomán²¹ tártak fel. Lébény, Bille-dombon,²² Börcs, Paphomlok-dűlőn²³ és Győr, Marcalváros, Bevásárlóközpontnál²⁴ – hasonlóan Dáka, Bitvai-rétekhez – mindkét típus előfordult. A Győr, Szabadrét-dombon²⁵ és Mosonszentmiklós, Pál majornál²⁶ feltárt alapárkos épületek beosztását egyelőre nem ismerjük.

Buildings

We found evident traces of stone buildings in two cases in 2003. We took photos of a church at Vaskút, Várhelyidűlő, which can be dated from the 14th century from the specifics of the ground plan, and a villa building from the Roman period at Pápa.

We were able to observe the traces of a large number of both semi-subterranean and overground buildings during the aerial prospecting trips in 2003. Next to Malontai Road at Ráckeresztúr we took photos of at least 8 oblong-shaped semi-subterranean buildings of approximately the same orientation (Fig. 5). The traces of at least 9 similar buildings could be observed at Árpás, Mágórdűlő. The sides of the buildings arranged in a long stripe were oriented to the same direction, and there were divergences of 90 degrees in the orientation of the axes of the buildings. Four similar buildings were observed at Ártánd, Fehér-hegy and two more ones at Kakucs, Dunavölgyi main channel. Photos of semi-subterranean houses have already been published from Nagydorog, Birósarok.¹⁷

Certain overground buildings can be identified from the traces of the foundation trenches appearing as positive discolourations. The specifics of the ground plans and the measurements show significant divergences. Buildings of two rooms could be seen at Szárföld, Átaljáró; Szárföld, Macska-dűlő and Szárföld, Felső tag (Fig. 7). At Dáka, Bitvai-rétek, large buildings without partition walls but with the places of the posts in the axis could also be discovered beside a house of two rooms (Fig. 6). Similar large houses were photographed at Somlósárhely, Somlószőlősi Road, Csorna, Tízrendes and Dór, Zálogos-sziget, and O. Braasch documented the same type at Vaszar in 1998.¹⁸ We also observed smaller buildings at Dáka, Bitvai-rétek. Similar ones were photographed at Markotabödöge, Mohos-tóra-dűlő, and (with the trace of a partition wall) at Oslí, Dögtemető.

Owing to various rescue excavations, we know a number of Copper Age buildings from the Small Hungarian Plain with foundation trenches similar to the above listed large buildings. Houses of two rooms were uncovered at Mosonszentmiklós, Egyéni-földek¹⁹, ones of a single room at Lébény, Kaszás-domb²⁰ and Mosonszentmiklós, Gergelyhoma²¹. Both types occurred at Lébény, Bille-domb²², Börcs, Paphomlok-dűlő²³ and Győr, Marcalváros, Bevásárlóközpont²⁴ similarly to Dáka, Bitvai-rétek. We do not know the interior design of the buildings

17 BERTÓK-VISY 1997, 152.

18 BRAASCH 2003, 64.

19 EGRY 2003a

20 NÉMETH 1994, 5. kép

21 EGRY 2003a, 97.

22 NÉMETH 1994, 10–12. kép

23 FIGLER 1994a

24 EGRY 2001, 59.

25 FIGLER 1993, 14.

26 FIGLER 1997, 20.

17 BERTÓK-VISY 1997, 152.

18 BRAASCH 2003, 64

19 EGRY 2003a

20 NÉMETH 1994, fig. 5

21 EGRY 2003a, 97

22 NÉMETH 1994, figs 10–12

23 FIGLER 1994a

24 EGRY 2001, 59

A Szárföld, Felső tagról készített felvételeken olyan épület is van, amelyet az oszlopos szerkezet rajzol ki (8. kép). Légi régészeti párhuzamként R. Goguey 1993-ban Und mellett készített felvétele idézendő.²⁷ Valószínűleg neolitikus hosszú ház részletekről van szó, amelynek legjobb kisalföldi párhuzamait a DVK időszakból Mosonszentmiklós, Egyéni-földeknél,²⁸ Mosonszentmiklós, Pál majornál és Hanságlietnél²⁹ tárták fel.

Zárt területek (szögletes árkok)

A René Goguey 1993-as légi fényképe alapján 1994-ben Nagykarácsony, Ménesmajorban feltárt,³⁰ lekerekített négyzet alakú karámokhoz hasonló Cegléd, Hódudúlóban 2001-ben és 2003-ban, Szalkszentmárton, Gyeposztálynál 2003-ban figyeltünk meg. Hasonló négyzetet rögzített R. Goguey Felsőtoldnál 1998-ban.³¹ Solt, Tétel-hegytől keletre téglalap alakú zárt területet fényképeztünk le. Korábbi párhuzama: Nagydorog (1995).³²

Egymáshoz kapcsolódó zárt területek nyomát Dunavecse, Kökényesnél és Jászberény, Portelek, Ördög-dűlőben rögzítettük. Párhuzamként R. Goguey Kerekegyháza, Bogárczónál 1994-ben készített felvétele említhető.³³ Az Újszilvás, Varga-tanyánál lefényképezett zárt árokrendszer esetében nagyobb méretű karám mellett esetleg korai tanyahelyre is gondolhatunk (9. kép).³⁴

Szigetbecse, Kisházi-dűlő és Egyed, Kertalja összetett vonalas objektumai, különösen az utóbbinál az egyik zárt területen belül megfigyelhető földbe mélyített épület tanyahelyként, hozzá kapcsolódó karámokként, illetve talán részben szántóföldi parcellanyomként is értelmezhetők (10. kép). Légi régészeti párhuzamként a R. Goguey által 1993-ban felfedezett Beloianisz, Vízmű; Szalkszentmárton, Nagy Vadas³⁵ és a 2000-ben fényképezett áporcai és középpeszéri lelőhely³⁶, illetve az O. Braasch által 1996-ban fényképezett kunszentmiklósi lelőhely³⁷ említhető meg.

Kultikus struktúrák – nagyméretű körárkok a neolitikumból(?)

Az új lelőhelyek számát gyarapítja a 2003-ban Egyed, Közép-dűlőben lefényképezett, kb. 80 m átmérőjű kettős

with foundation trenches unearthed at Győr, Szabadrétdomb²⁵ and Mosonszentmiklós, Pál major.²⁶

The photos taken of Szárföld, Felsőtag show buildings outlined by the post structure (Fig. 8). As an aerial archaeological analogue, we can cite R. Goguey's photo taken at Und in 1993.²⁷ It probably shows fragments of Neolithic long houses. The best analogues from the TLP period were uncovered in the Small Hungarian Plain at Mosonszentmiklós, Egyéni-földek,²⁸ Mosonszentmiklós, Pál major and Hanságliet²⁹.

Enclosed areas (angular trenches)

According to René Goguey's aerial photo from 1994, we found similar features as the rounded rectangular pens uncovered at Nagykarácsony, Mécsesmajor³⁰ at Cegléd, Hódudúló in 2001 and 2003 and at Szalkszentmárton, Gyeposztály in 2003. R. Goguey documented a similar square at Felsőtold in 1998.³¹ We took the photo of an oblong-shaped enclosed area east of Solt, Tétel-hegy. Earlier analogue: Nagydorog (1995).³²

We documented the traces of interlinked enclosed areas at Dunavecse, Kökényes and Jászberény Portelek, Ördög-dűlő. As an analogue we can mention R. Goguey's photo from 1994 taken at Kerekegyháza, Bogárczó.³³ In the case of the closed trench system photographed at Újszilvás, Varga-tanya, we can think of an early farm beside a large pen (Fig. 9).³⁴

The complex linear features at Szigetbecse, Kisházi-dűlő and Egyed, Kertalja can be interpreted as a farm, especially the semi-subterranean house observed inside one of the enclosed areas at the latter site, with the pens or perhaps partly as the outlines of the parcels of ploughlands (Fig. 10). For an aerial archaeological analogue we can cite the Beloianisz, Vízmű; Szalkszentmárton, Nagy Vadas³⁵ sites, which R. Goguey discovered in 1993, and Áporca and Középpeszér³⁶ which were photographed in 2000 and also the Kunszentmiklós site,³⁷ which O. Braasch photographed in 1996.

27 GOGUEY-CZAJLIK 2003, fig. 6.

28 EGRY 2003b

29 FIGLER 1994b

30 RACZKY et al. 2002, 136–137.

31 GOGUEY 2000, 87, fig. 10.

32 GOGUEY 2002b, 38.

33 GOGUEY-SZABÓ 76., 75. kép

34 V. ö. Tass, GOGUEY 2002a, 5.

35 GOGUEY-SZABÓ 1995, 68., 60. kép, 71., 66. kép, továbbá GOGUEY-CZAJLIK 2003, 11, fig. 7–8. Beloianisz, Vízművet Ivánca néven, Szalkszentmárton, Nagy Vadast Dunavecse néven néhány nappal 1993-as repülésünk után O. Braasch is lefényképezte (BRAASCH 1999, fig. 11, 15.)

36 GOGUEY-CZAJLIK-BÖDŐCS 2003, 76.

37 BRAASCH 2003, 58., 8–9. kép

25 FIGLER 1993, 14

26 FIGLER 1997, 20

27 GOGUEY-CZAJLIK 2003, fig. 6

28 EGRY 2003b

29 FIGLER 1994b

30 RACZKY et al. 2002, 136–137

31 GOGUEY 2000, 87, fig. 10

32 GOGUEY 2002b, 38.

33 GOGUEY-SZABÓ 76., fig. 75

34 Cf Tass, GOGUEY 2002a, 5.

35 GOGUEY-SZABÓ 1995, 68., fig. 60, 71., fig. 66, and GOGUEY-CZAJLIK 2003, 11, fig. 7–8. A few days after our flight in 1993, O. Braasch also took photos of Beloianisz, Vízmű, which he called Ivánca and Szalkszentmárton, Nagy Vadas, which he called Dunavecse (BRAASCH 1999, fig. 11, 15.)

36 GOGUEY-CZAJLIK-BÖDŐCS 2003, 76

37 BRAASCH 2003, 58., figs 8–9

(hármás?) körárok (11. kép). Feltételelesen e lelőhelycsoportba sorolhatjuk a Siófok, Halastónál dokumentált, főként talajszíneződés hatására megfigyelhető, kb. 130 m átmérőjű, közel szabályos kör alakú struktúrát is (12. kép). A dunántúli légi régészeti párhuzamok száma egyelőre nem túl nagy; Zalai-Gaál István 1987-ben Vokányon³⁸ fedezett fel kettős neolitikus körárkot, O. Braasch 2002-ben Sárvárnál fényképezett le egy hasonló struktúrát.³⁹ A DNy-Szlovákiából légi régészeti kutatások során megismert kettős körárkokat (Kl'ačany, Horně Otrokovce, Bajtava, Chorvátsky Grob 1, 2) legutóbb I. Kuzma tette közzé,⁴⁰ s Alsó-Ausztriában is több hasonló lelőhelyet fedeztek fel (Kamegg, Schletz,⁴¹ Puch/Kleedorf,⁴² Glaubendorf II⁴³) régészeti célú légi fényképezéssel. Bár a felsorolt párhuzamok a neolitikus keltezés mellett szólnak, egyelőre sem Egyed, sem Siófok esetében nem zárhatjuk ki a rézkori,⁴⁴ sőt a bronzkori eredetet sem.⁴⁵

Kutatásainkat az OTKA T043762-es pályázat, az OTKA TS040893-as Tudományos Iskola pályázat, a százhalombattai Matrica Múzeum, a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága, valamint a Spectromass Kft. és az Interelektronik Kft. támogatta. Repülőgépvezetők Cziráki Péter és Talabos Gábor voltak.

Cultic structures – large round trenches from the Neolithic (?)

The double (triple?) round trench of a diameter of about 80 m, which was photographed at Egyed, Középdűlő in 2003, is another item in the list of new sites (Fig. 11). The nearly regular round structure of a diameter of about 130 m, which could be observed especially from the discolouration of the soil at Siófok, Halastó, can be affiliated into this group of sites with certain reservations (Fig. 12). There are not many aerial archaeological analogues in Transdanubia. István Zalai-Gaál discovered a Neolithic double trench at Vokány in 1987,³⁸ and O. Braasch photographed a similar structure at Sárvár in 2002.³⁹ I. Kuzma published recently the double trenches discovered by aerial archaeological investigations in SW Slovakia (Kl'ačany, Horně Otrokovce, Bajtava, Chorvátsky Grob 1, 2)⁴⁰ and a number of similar sites were identified by archaeological aerial photography in Lower Austria as well (Kamegg, Schletz⁴¹, Puch/Kleedorf⁴², Glaubendorf II⁴³). Although the listed analogues support a dating from the Neolithic, we cannot exclude the possibility of a dating from the Copper Age⁴⁴ or even the Bronze Age⁴⁵ either in the case of Egyed or in the case of Siófok.

The OTKA T043762 competition grant, the OTKA TS040893 Scientific School competition grant, the Matrica Museum of Százhalombatta, the Directorate of Museums of Somogy County, the Spectromass Kft and the Interelektronik Kft supported our investigations. Péter Cziráki and Gábor Talabos were the pilots.

38 ZALAI-GAÁL 1990, 14., 9. kép

39 BRAASCH 2003, 60., Abb. 12.

40 KUZMA 1997, 55–57.

41 DONEUS 1997, 45.

42 NEUBAUER et al. 1999a

43 NEUBAUER et al. 1999b

44 Lásd pl. az 1961-ben, térképészeti célú légi fényképezés során felfedezett Szarvas, Cigány-ér-part, Kerek-sánc lelőhelyet (MAKKAY 1983)

45 Lásd pl. az O. Braasch által lefényképezett Gölle, Csiplaki-dűlő lelőhelyet (BERTÓK-VISY 1997, 149.), ahol a kettős körárkot – feltételezhetően csak felszíni leletek alapján – az urnasíros időszakra keltezték.

38 ZALAI-GAÁL 1990, 14., fig. 9

39 BRAASCH 2003, 60., Abb. 12

40 KUZMA 1997, 55–57

41 DONEUS 1997, 45

42 NEUBAUER et al. 1999a

43 NEUBAUER et al. 1999b

44 See e.g. the Szarvas, Cigány-ér-part, Kerek-sánc site discovered during cartographic aerial photography in 1961 (MAKKAY 1983)

45 See e.g. the Gölle, Csiplaki-dűlő site (BERTÓK-VISY 1997, 149.) photographed by O. Braasch, where the double round trench was dated from the Urngrave period probably only from surface finds.

Irodalom • References

- BENDE-LŐRINCZY-TÜRK 2003
BENDE L. - LŐRINCZY G. - TÜRK A.: Honfoglalás kori temetkezés Kiskundorozsma-Hosszúhát-halomról. – A grave from the age of the conquering magyars in Kiskundorozsma-Hosszúhát-halom. In: Szalontay Cs. (szerk.) Úton útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán, Szeged, 2003, 55–61.
- BERTÓK-VISY 1997
BERTÓK, G. - VISY, Zs.: Bildkatalog (Ungarn) In: Oexle 1997, 141–163.
- BRAASCH 1999
BRAASCH, O.: La libération du ciel/l'Est. In: B. Bréart - F. Nowicki - Ch. Léva: Archéologie aérienne. Actes du colloque international tenu / Amiens (France) du 15 au 18 octobre 1992, 61–72.
- BRAASCH 2003
BRAASCH, O.: Die Donau hinab – archäologische Flüge in Ungarn. In: Visy Zs. (szerk.): Régészeti műemlékek kutatása és gondozása a 3. évezred küszöbén, Pécs, 2003, 41–66.
- CsÁNYI 1980
R. CsÁNYI M.: Árokkal körülvett sírok a halomsíros kultúra jánoshidai temetőjében – Graves surrounded by ditches in the Jánoshida cemetery of the Tumulus Grave culture. ArchÉrt 107, 153–165.
- CZAJLIK 2004
CZAJLIK Z.: Légi régészeti kutatások Magyarországon 2002-ben (Rövid beszámoló az ELTE Régészettudományi Intézetének Térinformatikai Kutatólaboratóriumában folyó munkáról.) In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological investigations in Hungary 2002., Budapest, 2004, 161–169.
- DONEUS 1997
DONEUS, M.: Vom Luftbild zur Karte. In: Oexle 1997, 38–45.
- EGRY 2001
EGRY I.: Beszámoló a Győr-Ménfőcsanak-bevásárlóközpont területén végzett megelőző régészeti feltárásról – Report on the Preliminary Exploration Carried out on the Area of Győr-Ménfőcsanak-Shopping Centre. Arrabona 39(2001) 57–78.
- EGRY 2003a
EGRY I.: Rézkori településrészlet Mosonszentmiklós-Egyéni földek lelőhelyen. – Das Detail einer kupferzeitlichen Siedlung auf dem Fundort Mosonszentmiklós-Egyéni földek. MFMÉ– StudArch 9(2003), 95–100.
- EGRY 2003b
EGRY I.: Egy újkőkori falu a Dunántúlon: Mosonszentmiklós-Egyéni földek. In: MRE, NKÖM– Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003, 104–106.
- FIGLER 1993
FIGLER A.: Győr-Szabadrét-domb, M1. RégFüz Ser. 1 No 45. 1993, 14–15.
- FIGLER 1994a
FIGLER A.: Börcs-Paphomlok-dűlő (M1 Börcsi pihenő). RégFüz Ser. 1 No 46. 1994 7.
- FIGLER 1994b
FIGLER A.: Moson vármegye őskora. In: Pusztai Rezső (szerk.): A Mosoni síkság története (Kiállításvezető), Mosonmagyaróvár, 1994, 11–21.
- FIGLER 1997
FIGLER A.: Mosonszentmiklós-Pál major. RégFüz Ser.1 No 49. 1997, 19–20.
- GOGUEY 2000
GOGUEY, R.: Nécropoles et habitats protohistoriques: aperçu des recherches d'archéologie aérienne menées sur le quart nord-est de la France et sur la Hongrie. In: J.-P. Guillaumet (dir.): Dix ans de coopération franco-hongroise en archéologie 1988–1998. Collegium Budapest, Workshop Series No 9, 77–96.
- GOGUEY 2002a
GOGUEY, R.: Traces dans la Grande Plaine... Photographies aérienne de Hongrie. Exposition du 18 avril au 2 juin 2002. Musée et site archéologiques de Saint-Romain-en-Gal-Vienne
- GOGUEY 2002b
GOGUEY, R.: L'histoire vue du ciel. Archéologia 395, 32–43.
- GOGUEY-CZAJLIK-BÖDŐCS 2003
GOGUEY, R. - CZAJLIK Z. - BÖDŐCS A.: Magyar-francia légi régészeti kutatások Magyarországon. – Recherches franco-hongroises d'archéologie aérienne en Hongrie en 2000. In: Régészeti kutatások Magyarországon – Archaeological Investigations in Hungary 2000, Budapest, 2003, 75–86.
- GOGUEY-CZAJLIK 2003
GOGUEY, R. - CZAJLIK, Z.: Un aspect de la coopération Bourgogne-Hongrie dans la recherche et la protection sites: le GPS, vecteur entre l'archéologue, le chercheur aérien et la carte informatisée. CommArchHung 23 (2003) 5–14.
- GOGUEY-SZABÓ 1995
GOGUEY, R. - SZABÓ, M.: L'histoire vue du ciel. Photographie aérienne et archéologie en France et en Hongrie. – Légi fényképezés és régészet Franciaországban és Magyarországon. Budapest, 1995.
- HATHÁZI-VÁGÓ 1996
HATHÁZI G. - VÁGÓ Cs.: Perkáta régészeti emlékei és műemlékjellegű épületei. In: Erdős F. - Hatházi G. (szerk.): Perkáta története, Perkáta, 1996.
- KULCSÁR 1998
KULCSÁR V.: A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai. Aszód, 1998.
- KUZMA 1997
KUZMA, I.: Die grossen Kreise der ersten Bauern. Bilder der Jungsteinzeit in Zentral-europa. In: Oexle 1997, 46–57.

- MAKKAY 1983 MAKKAY, J.: Eine Kultstätte der Bodrogkeresztúr-Kultur in Szarvas und Fragen der sakralen Hügel. *MittArchInst* 10–11, 45–47., 1–2. t.
- NÉMETH 1994 T. NÉMETH, G.: Vorbericht über spätneolithische und frühkupferzeitliche Siedlungsspuren bei Lébény (Westungarn) – Késő neolit és rézkori településnyomok Lébény határában. *JAMÉ* 36 (1994) 241–261.
- NEUBAUER et al. 1999a NEUBAUER, W. – EDER-HINTERLEITNER, A. – DONEUS, M. – MELICHAR, P.: Archaeological Prospection of the Middle Neolithic site Puch/Kleedorf, Lower Austria. In: Fassbinder, J. W. E. – Irlinger, W. E. (eds.): *Archaeological Prospection. Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege*, Band 108, München, 1999, 60–61.
- NEUBAUER et al. 1999b NEUBAUER, W. – EDER-HINTERLEITNER, A. – MELICHAR, P.: Geomagnetic Survey of the Middle Neolithic Circular Ditch System Glaubendorf II, Lower Austria. In: Fassbinder, J. W. E. – Irlinger, W. E. (eds.): *Archaeological Prospection. Arbeitshefte des Bayerischen Landesamtes für Denkmalpflege*, Band 108, München, 1999, 64–65.
- OEXLE 1997 OEXLE, J. (zgst.): Aus der Luft – Bilder unserer Geschichte. *Luftbildarchäologie in Zentraleuropa*. Dresden, 1997, 141–163.
- RACZKY et al. 2002 RACZKY, P. – PUSZTA, S. – CZAJLIK, Z. – HOLL, B. – MARTON, Á.: Investigation of archaeological sites with the integrated application of aerial photography, magnetometer surveys and archaeological excavation. In: E. Jerem – K. T. Bíró – E. Rudner: *Archaeometry 98. Proceedings of the 31st Symposium Budapest, April 26–May 3 1998, Volume I, BAR International Series 1043 (I)*, 2002, 135–143.
- RÓMER 1878 RÓMER, F.: *Résultats Généraux du Mouvement Archéologique en Hongrie. Compte Rendu de la huitième session a Budapest, 1876. Second volume, I. partie, résultats généraux*, Budapest, edition du Musée National Hongrois, 1878.
- VÁLYI 2003 VÁLYI K.: Kortalan körök és négyzetek. Pásztorépitmények a Duna-Tisza közén. – Ageless circles and squares. Herdsmen's structures in Duna-Tisza köze (The region between the rivers Danube and Tisza). In: Szalontay Cs. (szerk.) *Úton útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán*. Szeged, 2003, 29–45.
- VISY 2003 Visy Zs.: A pécsi légi régészeti műhely. Régészeti kutatások a ripa Pannonica mentén. In: Visy Zs. (szerk.): *Régészeti műemlékek kutatása és gondozása a 3. évezred küszöbén*. Pécs, 2003, 107–122.
- ZALAI-GAÁL 1990 ZALAI-GAÁL, I.: Neolitikus körárokrendszerek kutatása a Dél-Dunántúlon. – Die Erforschung der neolithischen Kreisgrabensysteme in SO-Transdanubien. *ArchÉrt* 117 (1990), 3–24.

A 2003-ban fényképezett földvárak listája List of earthen forts photographed in 2003

Megye County	Lelőhely Site	Fényképezés éve Year of photography	Korszak Period
Bács-Kiskun	Hajós, Hildpuszta – Földvár 1 <i>Earthen fort 1</i>	2003	B
Bács-Kiskun	Hajós, Hildpuszta-Földvár 2 <i>Earthen fort 2</i>	2003	B?
Bács-Kiskun	Hajós, Hildpuszta-Földvár 3 <i>Earthen fort 3</i>	2003	B?
Bács-Kiskun	Solt, Tétel-hegy	2003	Ó?
Fejér	Vál, Pogányvár	1998, 2001, 2003	B
Fejér	Kajászó, Várdomb	2001, 2003	B
Fejér	Perkáta, Földvár <i>Earthen fort</i>	1998, 2003	Ó?
Fejér	Perkáta, Forrás-dűlő	2003	B
Fejér	Aba, Bolondvár	2000, 2003	B
Győr-Moson- Sopron	Lébény, Várhely	2003	B
Pest	Százhalombatta, Sánchegy	2001, 2002, 2003	V
Pest	Sóskút, Kálvária	2000, 2002, 2003	B
Pest	Sóskút, Barátház	2002, 2003	B
Pest	Biatorbágy, Öreghegy	2000, 2002, 2003	B
Pest	Gomba, Várhegy	2003	B
Pest	Káva, Várhegy	2003	B
Pest	Tápióbicske, Kalaposhegy	2003	B
Pest	Tápióbicske, Várhegy	2003	B
Pest	Tápiószentmárton, Földvár <i>Earthen fort</i>	2003	B
Pest	Tápióság, Földvár <i>Earthen fort</i>	2003	B
Pest	Tápióság, Földvár 2 <i>Earthen fort 2</i>	2003	B
Somogy	Balatonboglár, Földvár <i>Earthen fort</i>	2003	Ó?
Somogy	Lengyeltóti, Nagytatársánc	2003	B
Tolna	Bátaszék, Lajvér	2003	Ó
Tolna	Sióagárd, Leányvár	2001, 2003	Ó
Tolna	Regöly, Sánc	2001, 2002, 2003	V
Veszprém	Veszprémfajsz, Kálvária	2003	Ó
Veszprém	Zánka, Várhegy	2003	Ó
Veszprém	Kapolcs, Királykő	2003	Ó?

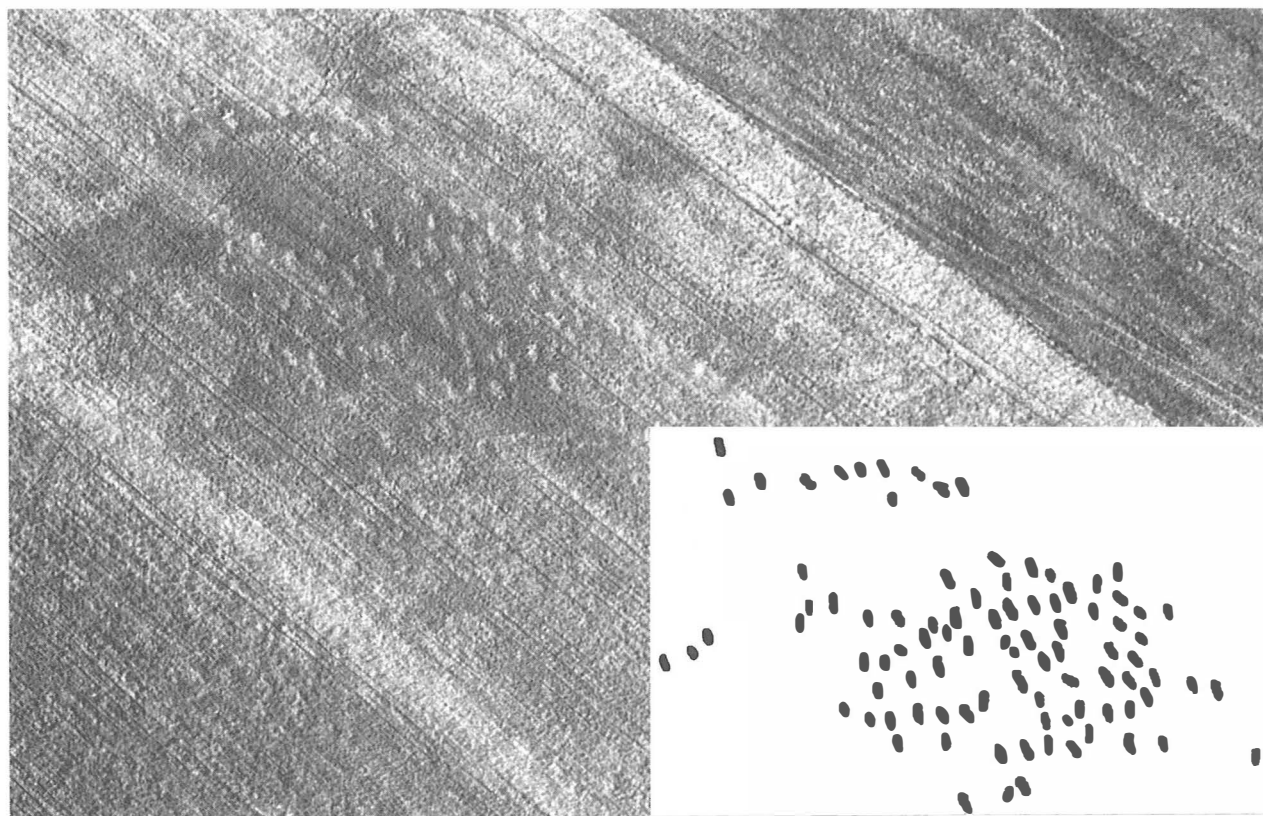
1. kép: Solt, Tétel-hegy. Ismeretlen korú erődítés „elővárral”

Fig. 1: Solt, Tétel-gey. A fortification with an “out-castle” of unknown age

2. kép: Jászberény, Alsó-Muzsaj. Körárkos temető részlete

Fig. 2: Jászberény, Alsó-Muzsaj. Fragment of a cemetery with round ditches

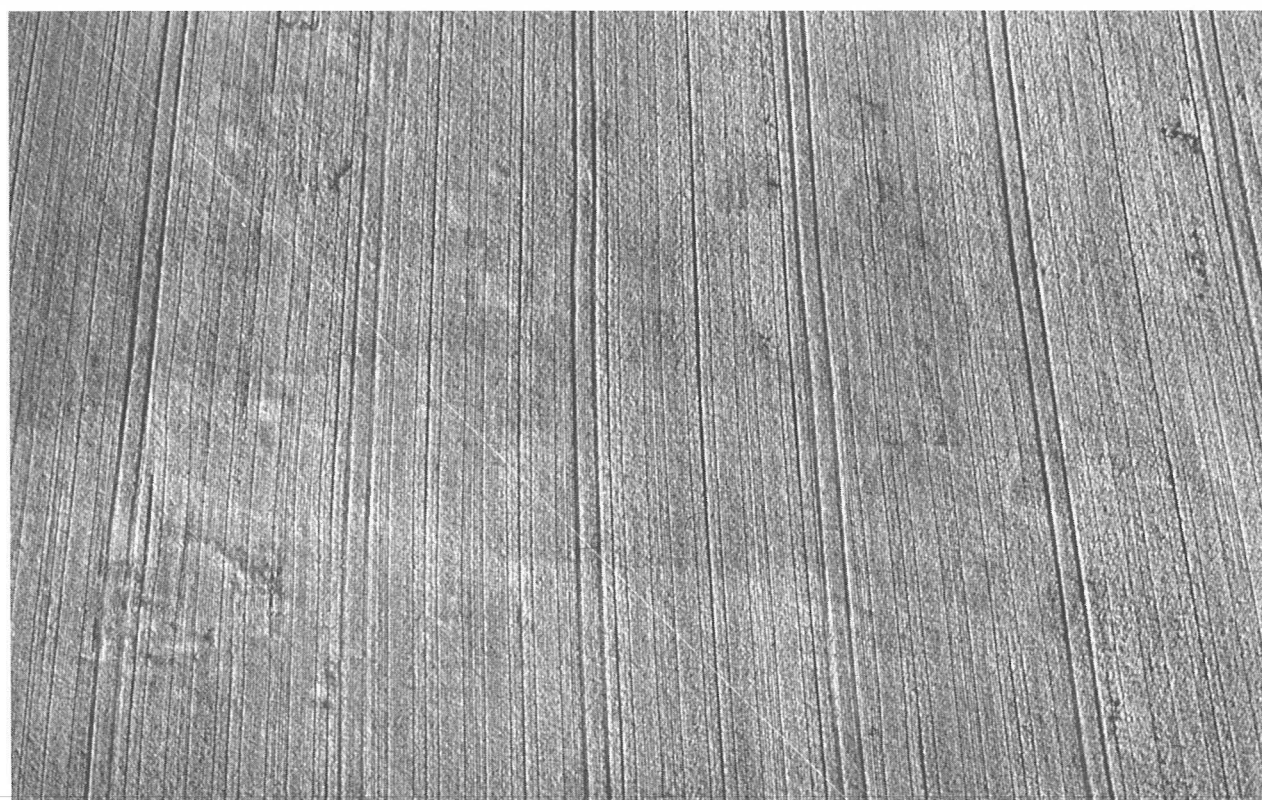
3. kép: Pápa. „Soros” elrendezésű temető és értelmezése (részlet)

Fig. 3: Pápa. A cemetery with the graves arranged in rows and its interpretation (detail)

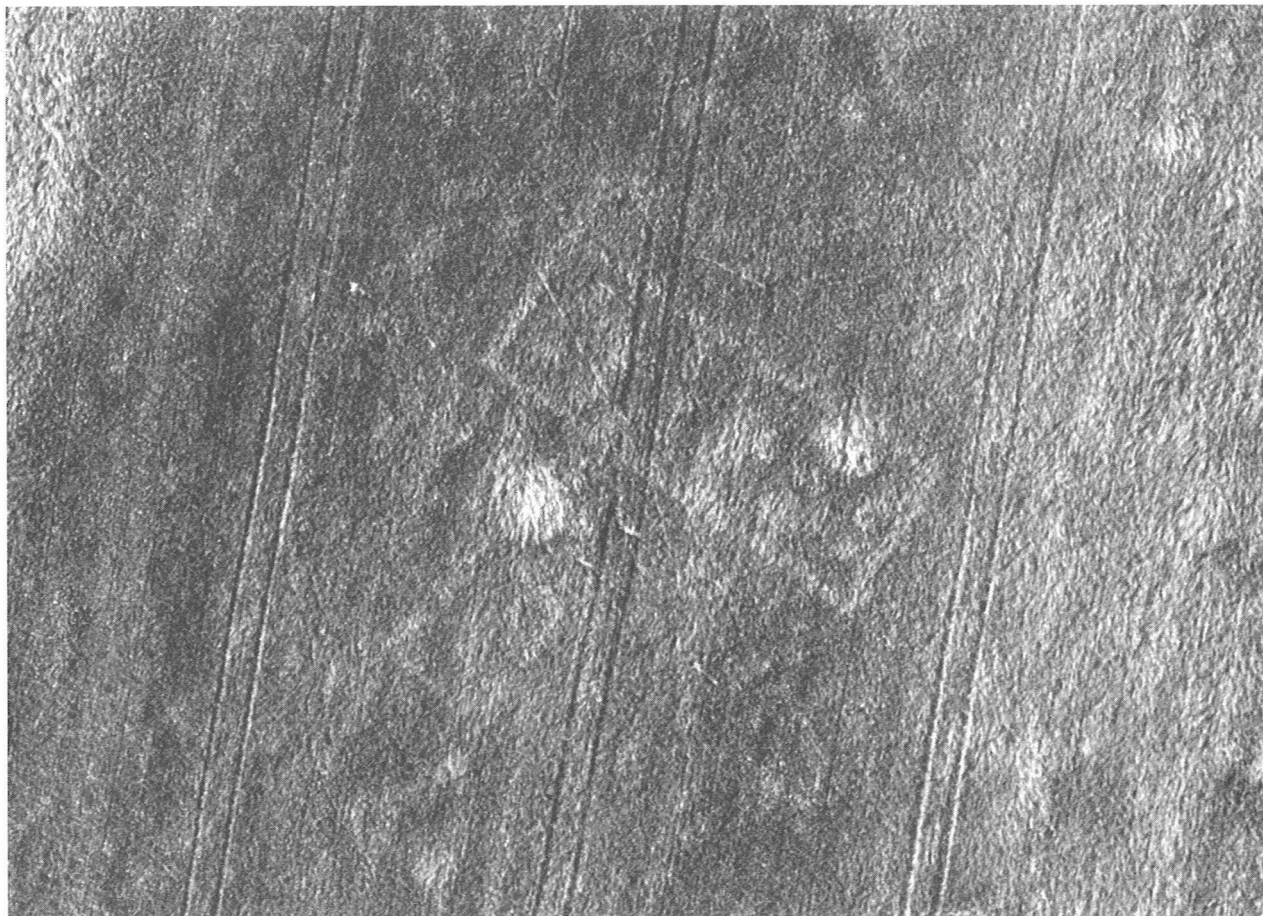
4. kép: Jászberény, Alsó-Muzsaj. Urnasíros(?) temetőrészlet

Fig. 4: Jászberény, Alsó-Muzsaj. Urngrave cemetery fragment (?)

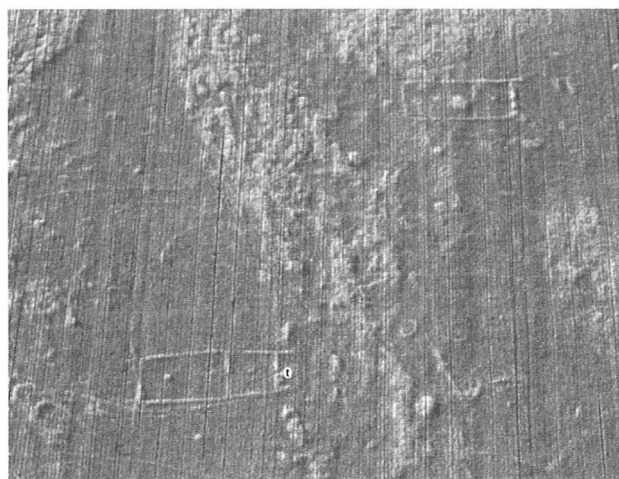
5. kép: Ráckeresztúr, Malontai út mellett. Földbe mélyített épületek

Fig. 5: Ráckeresztúr, at Malontai-Road. Semi-subterranean houses

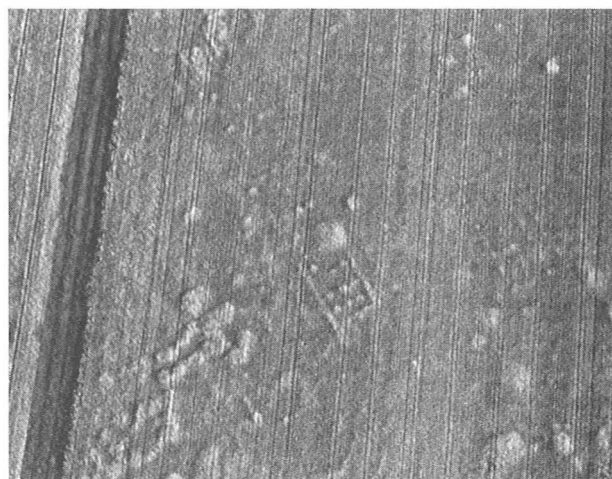
6. kép: Dáka, Bitvai-rétek. Osztófal nélküli épület mellék(?)épülettel

Fig. 6: Dáka, Bitvai-rétek. A building without a partition wall, with an out(?)building

7. kép: Szárföld, Felső tag. Kétszobás épületek nyoma

Fig. 7: Szárföld, Felső tag. Traces of buildings of two rooms

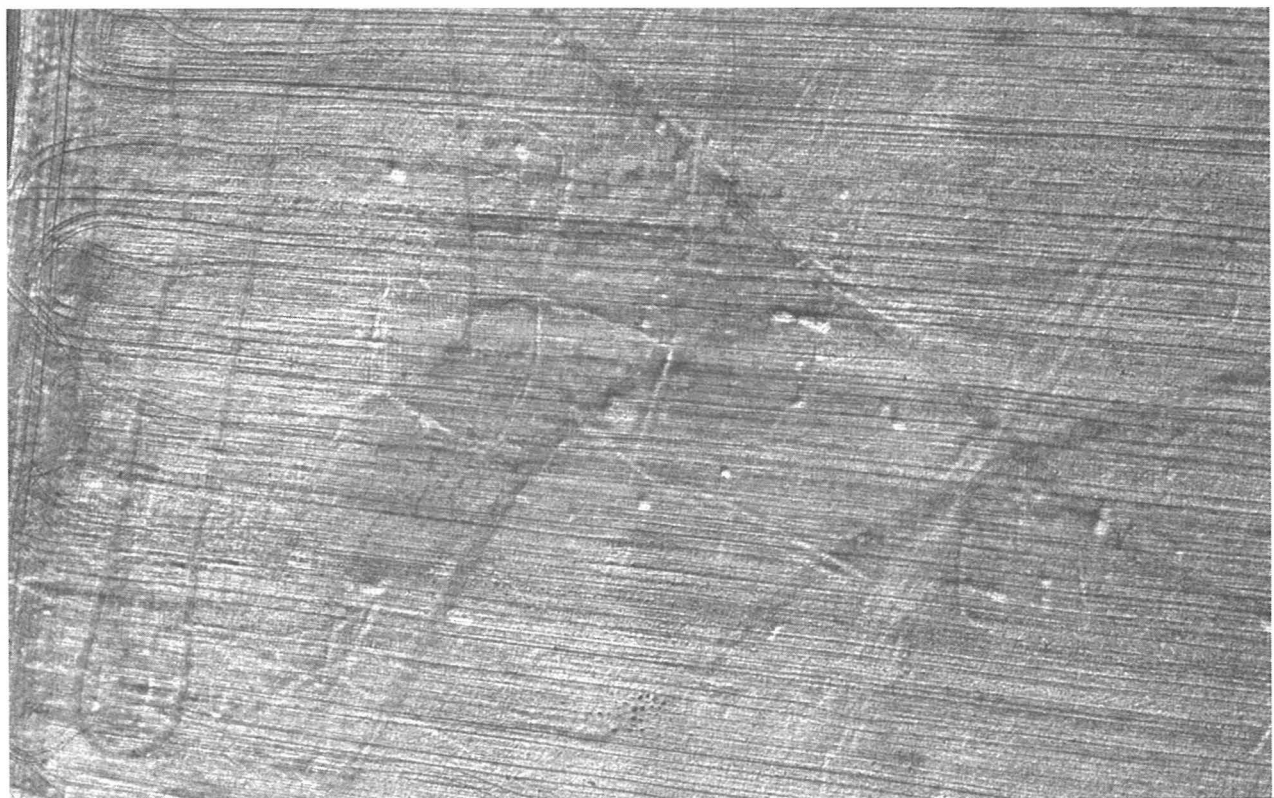
8. kép: Szárföld, Felső tag. Neolitikus hosszú házak(?) nyomai

Fig. 8: Szárföld, Felső tag. Traces of Neolithic long houses (?)

9. kép: Újszilvás, Varga-tanya. Nagyméretű karám, vagy korai tanya nyoma

Fig. 9: Újszilvás, Varga-tanya. The trace of a large pen or an early farm

10. kép: Egyed, Kertalja. Tanyahely karámok, illetve parcellák nyomával(?)

Fig. 10: Egyed, Kertalja. A farm with the traces of pens or parcels (?)

11. kép: Egyed, Közép-dűlő. Kettős (hármás?) körárok
Fig. 11: Egyed, Közép-dűlő. A double (triple?) round trench

12. kép: Siófok, Halastó. Körárkos struktúra nyoma(?)
Fig. 12: Siófok, Halastó. Traces of a structure with a round trench (?)

Miklós Zsuzsa

Légi régészeti kutatások 2003-ban

2003-ban – az OTKA (T 034949) és a NKÖM támogatásának segítségével – folytattam Tolna megye területén a földvárakkal kapcsolatos légi felderítést, légi fotózást. Miután többnyire Budaörsről, illetve a Tököli Repülőtérről indultunk, Pest megye Ny-i szélé és Fejér megye felett át kellett repülnünk. Ha az útvonal mentén lelőhelyet észleltem, azt is rögzítettem. Minden évszakban, különböző megfigyelési körülmények között repültem. Ennek köszönhetően 2003-ban is több, eddig ismeretlen, régészeti objektumra utaló jelenséget dokumentáltam. Ezek egy részének felszíni azonosítása, rendeltetésük és koruk meghatározása 2003 őszén megtörtént, de nagy részüket csak 2004 tavaszán tudom bejárni.

Mint később még utalok rá, időnként nagyon megéretté válhatnak a légi fotózásoknál észlelt jelenségek: könnyen lehet, hogy a felülről igen szépnek, és régészeti korúnak látszó objektumok 19–20. századiak. Ezért szerintem csupán légi fotózás alapján nem szabad kort határozni. Kivételek természetesen mindig lehetnek, mint pl. a templom-alaprajzok. Tehát feltétlenül szükséges a terepbejárás, valamint a geodéziai felmérés is. Utóbbi természetesen csak akkor, ha még van mit mérni, amikor még nem tették a földdel egyenlővé a csak felülről észlelhető földvárakat.

Havas körülmények között Gyöng, Szabaton-pusztánál találtam egy új, eddig ismeretlen földvárat, amely a terepbejárás tapasztalatok szerint Árpád-kori. A vékony hó és a sűrű fénnyel segítségével új megfigyeléseket is tehettem olyan erdős, bozótos területeken is, ahol egyébként áttekinthetetlen a terep, pl. Nagyvejte, Borsóhegy; Regöly, Pogányvár; Regöly, Sánc; Tamási, Dorombos és Várhegy. Tavasszal a még zöld vetés különböző színárnyalatai biztosítják a megfigyelési lehetőséget: utalnak a már betemetődött sáncárokra, egykori házakra, egyéb objektumokra.

2003-ban az aszály miatt a növények a megszokottnál is érzékenyebben reagáltak a talajban levő változásokra. Ennek köszönhető, hogy sok új lelőhelyet tudtam fényképezni. Ebben az időszakban találtam egy-egy új földvárat Németkér, Nagykarácsony, Rétszilas és Pusztaszabolcs területén. Ez az év szerencsés volt a templomkutatásban is: Dalmand, Sánci-dűlő; Szakály, Tárkánymajor-dűlő és Döbrököz, Görösmény-dűlőben nemcsak a települések nyomai mutatkoztak, hanem a templomok alaprajzai is. Mindhárom templomot teljesen szétszántották, tehát alaprajzukat egyébként csak ásással lehetett volna tisztázni.

A tavaszi és nyári fotózások során a korábban már ismert földvárakkal kapcsolatban is új információkat szerezhettem. Egyes esetekben (pl. Bikács, Belső sziget; Bölcske, Hadai-hegy; Kurd, Sánci-dűlő; Dalmand, Sánc; Bölcske, Bolondvár) a növényzet elváltozásai alapján pontosítani lehetett az erődítés vonalát, szerkezetét.

Zsuzsa Miklós

Aerial archaeological investigations in 2003

In 2003, I continued the aerial prospecting and photography of earthen forts in Tolna county with the support of the OTKA (T 034949) and the NKÖM. As we usually started from the Budaörs or the Tököl airport, we had to fly over the western edge of Pest county and over Fejér county. When I noticed a site along our course, I registered it. I flew in every season, within diverse observation conditions. In consequence, I registered a number of new phenomena that suggested the existence of archaeological features. Some of them were identified on the ground in the autumn of 2003, their function and age were determined, yet the majority were left to be inspected in the spring of 2004.

As I will point it out later, the phenomena observed during aerial photography can sometimes be very misleading. The features, which appear to be remarkable and definitely of an archaeological age from above can turn out to originate from the 19th–20th centuries. I think, accordingly, that aerial photography is not enough for chronological determination. Naturally, there might be exceptions like e.g. the ground plans of churches. It means that field walking and geodetic surveys are indispensable. The latter one is naturally necessary only if there is anything left to be measured and the earthen fort, which can be discovered from above, has not been razed to the ground.

A new, until then unknown earthen fort was discovered at Gyöng, Szabaton-pusztá within snowy circumstances. Field walking proved that it came from the Árpadian Period. With the help of thin snow and incident light, I could make observations even in forested and bushy territories where the view is otherwise never unimpeded like e.g. at Nagyvejte, Borsóhegy; Regöly, Pogányvár; Regöly, Sánc; Tamási, Dorombos and Várhegy. In spring, the various tints of the still green crop enable observation, they mark the filled-in fortification trenches, the remains of houses and other features.

In 2003, the vegetation reacted more intensely than normal to the changes in the soil because of the draught. In result, I could take photos of many new sites. In this period, I found new earthen forts in the territories of Németkér, Nagykarácsony, Rétszilas and Pusztaszabolcs. This year proved successful in the prospecting of churches as well. Not only the traces of the settlements but also the ground plans of the churches appeared at Dalmand, Sánci-dűlő, at Szakály, Tárkánymajor and at Döbrököz, Görösmény-dűlő. All the three churches were entirely demolished by the plough and excavations would have been necessary to determine their ground plans.

New information could be obtained about the already known earthen forts as well in the course of the spring and summer photographic trips. In certain cases (e.g.

Viszonylag sok – településre utaló – jelenséget fotóztam. Ezeknek a korát természetesen csak terepbejárással lehet megállapítani. A most dokumentált lelőhelyek egy része a korábbi terepbejárások eredményeként már ismert volt, a légi fotók azonban merőben új információkat nyújtanak: láthatóak a házak körvonalai, különböző árok, gödrök stb., amelyek terepbejáráskor nem észlelhetők.

Szeptember elején, az igen alacsony vízállás mellett Tököl és Báta között végeztem légi felderítést a Duna mentén. A folyam főágának vize tiszta, áttetsző volt, a holt ágak viszont zavarosak, itt nem látszott semmi. A főág mentén a levegőből új lelőhely nem mutatkozott.

2003-ban Tolna megyében 28 új lelőhelyet találtam (közülük 2 földvár, 3 templom, 23 település), Fejér megyében (az átrepülések során) 3 földvárat és 33 települést dokumentáltam.

A fotózásoknál a hagyományos színes (Kodak VC400) és az infrafilmet is használtam. Utóbbi elsősorban a növényzettel fedett területen igen hatásos. A hagyományos színes film is jól alkalmazható, hiszen sokkal több elszíneződést észlel, mint az emberi szem. Erdős, bozótos területeken pedig mindenképpen szükséges a hó és a napsütés: a két tényező együttes hatására olyan helyeken is észlelhetünk földvár-nyomokat, amelyek egyébként áttekinthetetlenek. A felderítéseket, fotózásokat Cessna-152, 172 és 210 típusú repülőgépekkel végeztem. A relatív repülési magasság kb. 200–1000 m között váltakozott, a szükségnek megfelelően. Közel függőleges és ferde fotókat is készítettem, a lelőhely jellegétől függően. Repülőgépvezető Talabos Gábor volt.

Terepbejárást 20 település határában végeztem. Egyrészt a korábban már ismert, de problematikus földvárakat néztem meg, másrészt a légi felderítések során észlelt, földvárgyanús helyeket jártam be. Eközben több új lelőhelyet találtam, illetve a már ismert várakban új megfigyeléseket tehettem a szerencsés körülményeknek köszönhetően.

Fejér megye

Dunaújváros, Kosziderpadlás, B: Átrepülés közben fotóztam az ismert lelőhelyet.

Dunaújváros, Rácdomb, Á: Átrepülés közben fotóztam az ismert lelőhelyet.

Hantos, Kelet, Kő: A falutól K-re emelkedő dombról 2001-ben és 2003-ban is készítettem légi fotókat. 2001-ben az érett búzában kettős árok és sánc mutatkozott. Az átrepülés közben talált földvárat 2003. januárjában jártuk be Terei Györggyel. Ekkor a szántásban csak a belső árkot figyelhettük meg. A külső árok a felszínen nem látszik. Az árok szélessége 8–10 méter, pontosabb meghatározást csak régészeti feltárás adhat. Az árokkal körbevett terület 40–45 méter átmérőjű (kb. 0,15 ha). Az erődítés-középső és a terület északnyugati részén, beleértve a körárkon kívül eső részt is, apró kődarabokkal volt tele. Ezen kívül a szántás szélén, fának döntve

Bikács, Belső sziget; Bölske, Hadai-hegy; Kurd, Sánci-dűlő; Dalmand, Sánc; Bölske, Bolondvár) the outlines and the structures of the fortifications could be determined more exactly from the anomalies of the vegetation.

I took photos of relatively many phenomena that indicated settlements, the age of which can be determined only by field walking. Some of the sites documented this time had already been known from former field walkings. The aerial photos, however, offer basically new pieces of information. They show the outlines of the houses, various ditches and pits, which cannot be discovered by field walking.

I prospected the territory along the Danube between Tököl and Báta at an extremely low water table at the beginning of September. The water of the main branch of the river was clear and translucent, while that of the oxbows was murky in which nothing could be seen. No new sites could be discovered along the main branch from the air.

In 2003, I found 28 new sites in Tolna county (2 earthen forts, 3 churches and 23 settlements) and 3 earthen forts and 33 settlements were documented in Fejér county (as we were flying over the territory).

I used traditional colour films (Kodak VC400) and infra-films as well. The latter ones were especially effective where vegetation covered the surface. Traditional colour films are also suitable, as they perceive a much larger variety of tints than human eyes are capable. Snow and sun are indispensable at forested and bushy areas. Owing to their combined effect, the traces of earthen forts can be distinguished even where otherwise the view is impeded. The prospecting flights were made and the photos taken in Cessna-152, 172 and 210 type aeroplanes. The relative flying-height ranged between about 200 m and 1000 m as it seemed necessary. I took photos from an approximately vertical angle and from oblique angles depending on the character of the site. Gábor Talabos was the pilot.

I conducted field walking in the fields of 20 settlements. I inspected the earthen forts that had already been known but remained problematic and the sites that had been discovered by aerial prospecting and where earthen forts could be suspected. At the same time, I found a number of new sites and could make new observations in the already known forts owing to the favourable conditions.

Fejér county

Dunaújváros, Kosziderpadlás, B: I photographed the already known site as we were flying over it.

Dunaújváros, Rácdomb, Á: I photographed the already known site as we were flying over it.

Hantos, Kelet, Kő: I already took aerial photos of the hill rising E of the village in 2001 and in 2003. In 2001, a double trench-and-rampart appeared in the ripe wheat. György Terei and the author inspected the earthen fort discovered during the flight in January 2003. At that time, we could observe only the interior trench

találtunk két nagyobb terméskövet. Az árokkal határolt területen több helyen is szétszántott sárgaszínű habarcs-törmelékét találtunk. A terepbejáráson több kisméretű középkori kerámiatöredék került elő.

2003 júniusában az érfélben levő búzában ismét látszott az erődtítés. A növekedési anomália mutatja a kettős sáncárkot (1. kép).

Hantos, Parrag-dűlő, I: Ebben a dűlőben átrepülés közben több alkalommal is fotóztam: a búza – különböző érettségi állapotában – jól mutatta egy település különböző objektumait: házakat, gödröket stb. A település korának megállapításához terepbejárást kell végezni.

Nagykarácsony, Diófás-dűlő, I: A Nagykarácsony-tól D-re, a Nagykarácsonyi-vízfolyás keleti partján emelkedő dombra átrepülés közben figyeltem fel. A fotó alapján végzett terepbejárást 2003. január 29-én Terei Györggyel együtt végeztem el.

Nagykarácsony településtől D-re, 500-m-re a Nagykarácsonyi-vízfolyás K-i partján hirtelen emelkedő magaspart tetején található az erődtítmény uralva az egész környéket.

A 15–20 m relatív magasságú partból 2–3,5 méterrel emelkedik ki a 30×33 méteres ovális platójú domb. A völgy felől a meredek domboldal határolja. A domb Ny-i folytatásánál nem volt természetes védelem, ezért itt árkot és annak külső oldalán sáncot emeltek. Miután itt szántóföldi művelés folyik, az erődtítés a felszínen alig látszik. A sánc teteje a domb aljától 18 méter távolságban figyelhető meg. Az északi és déli oldalon az árok belefut a völgy felőli teraszba. A terület nehezen értelmezhető, mert mind a teraszt, mind a domb platóját II. világháborús lövészárkok roncsolják. Leletanyagot a hó és a magas aljnövényzet miatt nem találtunk.

Nagykarácsony, Ménesmajor, B, LT, Á, Kk: A falutól K-re, vizenyős réttel övezett, hosszan elnyúló alacsony dombon az Árpád-korban kis település és földvár, a késő középkorban nagy kiterjedésű falu állt. Az őskort bronzkori és kelta leletek képviselik. A földvár jelenleg keskeny erdősávban található, a hozzá tartozó falu most szántóterület. Az erdősávtól É-ra levő terület kaszáló, itt még domborzatilag is jól láthatók az egykori házak, árkok, egyéb objektumok. Ettől K-re kisparcellákon is megfigyelhető még a település, de csak gabonavetés idején. A farsortól D-re levő területet ma már szántják, itt az 1950-es évek légi fotói szerint még szintén legelő, illetve kaszáló volt, a házak ugyanúgy látszottak, mint az É-i területen. Most már a szántásban csak elmosódott foltok láthatók, illetve gabonában figyelhető meg az objektumok.

2003-ban március elején vékony hóban fotóztam a lelőhelyet (2. kép): ennek köszönhetően a kaszálón szépen kirajzolódtak a települési objektumok, még bizonyos fokú relatív kronológia is. Májusban az É-i szakaszon a kaszálón csak gyengén látszottak a régészeti jelenségek. A D-i szakaszon, a fiatal vetésben a zöld különböző árnyalatai utalnak – gyengén – a jelenségekre. Június végén a már érett gabonában viszonylag jól látszottak az objektumok. Az É-i részen az infrafilmnek köszönhetően

in the ploughed field. The exterior trench could not be seen on the ground. The width of the trench is 8-10 m. A more exact determination can only be given after an archaeological excavation. The territory surrounded by the trench has a diameter of 40-45 m (cca 0.15 ha). The central and the north-western territories of the fortification, including the area outside the round trench, were full of small stone pieces and two larger dressed stones were discovered set against a tree at the edge of the field. We found yellow mortar fragments dispersed by the plough at a few places. A number of small medieval sherds were collected during the field walking.

In June 2003, the fortification appeared again in the ripening wheat. Growth anomaly indicated the double trench (Fig. 1).

Hantos, Parrag-dűlő, I: I repeatedly took photos in this field. The wheat in the subsequent ripening stages excellently displayed the various features of a settlement: houses, pits etc. A field walking is necessary to determine the age of the settlement.

Nagykarácsony, Diófás-dűlő, I: I took notice of the hill on the eastern bank of the Nagykarácsonyi stream S of Nagykarácsony as we were flying over it. On January 29, 2003, I conducted field walking after the photo together with György Terey.

The fortification dominates the environment from the steep high bank on the E side of the Nagykarácsonyi stream 500 m S of Nagykarácsony settlement.

The 30 m × 33 m large oval plateau of the hill rises 2–3.5 m over the high bank, which has a relative height of 15–20 m. A steep hillside borders it from the side of the valley. There was no natural defence at the W elongation of the hill, so a trench was dug there and a rampart was constructed outside the trench. As the territory is cultivated, the fortification is barely visible on the ground. The top of the rampart can be observed at a distance of 18 m from the bottom of the hill. The trench runs to the terrace on the side of the valley both in the north and in the south. The area is difficult to interpret because trenches from World War II damaged the plateau of the hill. We could not collect finds because of the snow and the high vegetation.

Nagykarácsony, Ménesmajor, B, LT, Á, Kk: A small settlement and an earthen fort stood on the elongated low hill surrounded by a waterlogged field E of the village in the Árpadian Period, while a large village occupied it in the late Middle Ages. Bronze Age and Celtic finds represent the prehistoric periods. The earthen fort can be found, to date, in a narrow forest belt, while the territory of the former village is a ploughland. The territory N of the forest belt is a hayfield, where the one-time houses, trenches and other features can be recognised in the configurations of the surface. The settlement could also be observed in the small parcels to the E although only at sowing-time. The territory S of the row of trees is ploughed to date. The aerial photos taken in the 1950's show a pasture and a

a legelőben igen szépen látszottak a házak, egyéb jelenségek. (3. kép)

Sárosd, DK, I: Sárosdtól DK-re, patakra enyhén lejtő domboldalon a még zöld búzában településjelenségek látszottak (házak, árkok stb.).

Tolna megye:

Alsónyék, Gubaczi-hegy, B: A bronzkori földvárat hóban fotóztam. Ennek köszönhetően az erődítés nyomai szépen kirajzolódtak.

Alsónyék, Váracska, Ró?: Pesty Frigyes szerint az alsónyéki mesterséges halom valószínűleg római. A térképeken Alsónyék határában egy mesterséges dombot jelölnek, Alsónyéktől ÉNy-ra. Jelenleg átmege rajta a Szekszárd-Bátaszék vasútvonala. A sínek mellett kétoldalt látszik a domb megmaradt részlete, a vasútépítés által erősen megbolygatva. Leletet nem találtam. A domb felső része valószínűleg elpusztult.

Belecska, Felsőbelecska, Ó: A falutól É-ra, a Kapos K-i partján, az infrafelvételen, az érett búzában talán ovális, cölöpszerkezetű épületek mutatkoznak. A lelőhely azonos Torma István 173. lelőhelyével, ahol őskori (ezen belül újkőkori és kelta) cserepek kerültek elő.

Belecska, Juhászat, I: A juhászatot és környékét infrafilmmel fotóztam. Ennek köszönhetően a már ismert kettős sánc közelében a legelőn egyéb, településre utaló objektumok is kirajzolódtak (többnyire árokkal övezett négyszögletes épületek?). Ezeknek korát, rendeltetését terepbejárással lehet tisztázni.

Belecska, Külső sarok, I: A falutól Ny-ra, a Kapos Ny-i partján az infrafelvételen kettős téglalap alakú objektum mutatkozott.

Bikács, Belső-sziget, Á: Az Árpád-kori földvárat június végén, gabonaérés idején fotóztam normál színes és infrafilmmel. A felszínen már nem látható többszörös védelmi vonal elsősorban az infrafelvételeken rajzolódik ki egyértelműen. Ennek alapján lehet majd pontosítani a geodéziai felmérést.

Bölcske, Bolondvár (Gyűrűs), B: A májusi infrafotókon egy, az augusztusban kettős árok és sánc figyelhető meg a bronzkori földvárnál.

Bölcske, Gyűrűs tábla, I: Májusban, szántásban igen halványan mintha betemetődött sáncárok sávja látszana a völgy felé kiugró dombon. Terepbejárással kell ellenőrizni.

Bölcske, Hadai-hegy 1., B: 2003-ban kukoricát vetettek a bronzkori földvár területére. Május 23-án még alig látszott a kikelt növényzet, ennek ellenére az infrafotón szépen kibontakozott a földvár kettős árka és azon belül egy négyzetes építmény foltja.

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B?: A már ismert, feltételezett őskori földvárat a domb folytatása felől elvágó árok sávja elég határozottan mutatkozott a májusi infrafotón. Az eddigi terepbejárásokon csupán kevés őskori lelet került elő.

Dalmand, Felsőleperd, Ú: Felsőleperd puszta közelében, az érett gabonában nagyméretű épületre utaló

hayfield here in which the houses were just as conspicuous as in the northern territory. To date, only dim spots can be seen in the ploughed field, and the features can be observed in the crop.

I photographed the site in thin snow at the beginning of March 2003 (Fig. 2). The settlement features were distinctly outlined in the snow that covered the hayfield, and even relative chronology could be determined to a certain degree. In May, the archaeological features were only dimly visible in the hayfield in the northern territory. In the southern area, the various shades of the green colour of the young crop hinted vaguely at the existence of features, which could relatively clearly be discerned in the ripe crop at the end of June. The houses and other features appeared especially clearly in the pasture in the northern area in the photos taken on an infra-film. (Fig. 3)

Sárosd, DK, I: Settlement features (houses, trenches etc.) appeared in the still green wheat on the hillside, which mildly sloped toward the stream SE of Sárosd.

Tolna county:

Alsónyék, Gubaczi-hegy, B: I photographed the Bronze Age earthen fort in snow, in which the traces of the fortification were clearly outlined.

Alsónyék, Váracska, Ró?: According to Frigyes Pesty, the artificial mound at Alsónyék probably came from the Roman period. An artificial mound is indicated in the maps NW of Alsónyék. To date the Szekszárd-Bátaszék railway crosses it. The preserved fragments of the mound can be seen on both sides, which were strongly disturbed at the construction of the railway. I could not find archaeological finds. The upper part of the mound was probably destroyed.

Belecska, Felsőbelecska, Ó: The infra-photo shows, perhaps, oval post-structure buildings in the ripe wheat on the E bank of the Kapos N of the village. The site is identical with István Torma's site no. 173, where prehistoric (Neolithic and Celtic) sherds were found.

Belecska, Juhászat, I: I photographed the sheep-farm and its surroundings on an infra-film. In result, features suggesting a settlement (mostly rectangular buildings surrounded by trenches?) appeared near the already known double rampart. Field walking is necessary to clarify their age and function.

Belecska, Külső sarok, I: The infra-photos show a double oblong-shaped feature on the W bank of the Kapos W of the village.

Bikács, Belső-sziget, Á: I photographed the earthen fort of the Árpadian period at the time of the ripening of the crop at the end of June using both normal colour and infra-films. The multiple defence line, which cannot be seen on the ground any more, appeared conspicuously especially in the infra-photos. This can help the correction of the geodetic survey.

Bölcske, Bolondvár (Gyűrűs), B: A single trench-and-rampart can be observed in the infra-photos taken

nyomok mutatkoztak. Terepbejárás során bebizonyosodott, hogy ott korábban istálló állt, amelyet lebontottak, szétszántottak.

Dalmand, Sánc, Kő: 2003-ban a mezőváros területének K-i felére búzát, Ny-i felére kukoricát vetettek. Május végén a még zöld búzában jól látszott a sánc, és első alkalommal mutatkozott a sánctól K-re a templom nyoma. Az éppen kelő kukoricában a sánc Ny-i fele is megfigyelhető volt. Június 23-án az erődítésnél a növekedési anomáliának köszönhetően a búzában és a kukoricában is szépen kirajzolódott a kettős sáncárok és az innen a völgybe vezető út vonala is. Ugyancsak a növekedési eltérés jelzi a középkori templomot a már csaknem teljesen sárga búzában: a nyolcszög három oldalával záruló szentély, a hajó, valamint a hajó É-i oldalára épült sekrestye is látható. (4. kép) Ezen kívül egyéb, kisebb objektumok is mutatkoztak. Június 30-án a búza már teljesen sárga volt: a fent leírt jelenségek még látszottak, de kevésbé intenzíven. A kukorica viszont már élénk zöld, és itt is elsősorban a növekedési anomália jelzi az objektumokat.

Decs, Ete, Kő: A középkori mezővárost különböző évszakokban, eltérő megfigyelési körülmények között fotóztam. 2003-ban az egész területre kukoricát vetettek. Február végén hóban fotóztam a lelőhelyet: ekkor domborzatilag mutatkozott a főutca és a házak egy része. Május 23-án a kukorica még nem kelt ki; a szántásban jól látszott a főutca, valamint a házak, házcsoportok. Egy hónappal később a növényzetben a növekedési anomália utalt bizonyos objektumokra. Augusztus elején már kezdett színesedni a kukorica: ekkor már kivehető volt Ete vára, ezen belül néhány objektum, és határozott sáv utalt a középső mellékutcára. Az infrafotókon látható, hogy egyes kisebb objektumokat a növekedési anomália jelez. Szeptember elején egységesen sárgásbarna a növényzet, de a házak egy árnyalattal világosabb színűek, mint környezetük.

Decs, Pulavár, I: Ismételtelen fotóztam a térképeken Pulavárnak nevezett területet. Májusban a völgy kiszélesedő szakaszán, ahol sejteni lehet az erődítést, a bozót miatt földvára utaló nyomot nem láttam. A völgy É-i oldalán, búzában kisebb épületekre utaló elszíneződések mutatkoztak.

Dombóvár, Békepark (Szigeterdő), Kő: A város D-i szélén levő földvárat február végén, hóban fotóztam. Ennek köszönhetően szépen kirajzolódott a sáncárok és a sánc.

Döbrököz, Görcsmény, Ró, Kő: A lelőhely a falutól ÉNy-ra, kb. 5 km-re, a Szarvasdi-árok Ny-i ága mentén húzódó dombok egyikén helyezkedik el. A templomra átrepülés közben figyeltem fel 2003. június 30-án. Az érett búzában kettős (?) templom alaprajza mutatkozott (5. kép).

Terepbejárásom idején a terület szántott volt. A templom teljesen szétszántott foltja a domb tetején helyezkedik el, mintegy 40–50 m-es körzetben. Az épületre téglá- és kőtörmelék utal. A téglák között nagyméretű római téglá is előfordul. Embercsonttöredék a Ny-i olda-

of the Bronze Age earthen fort in May, while in August the infra-photos showed a double trench-and-rampart.

Bölcske, Gyűrűs tábla, I: In May, a very dim band perhaps of a filled-in trench of a defence work seemed to appear in the ploughed field on a hill jutting out toward the valley. Field walking is necessary to verify it.

Bölcske, Hadai-hegy 1., B: In 2003, maize was planted in the area of the Bronze Age earthen fort. The young crop could barely be seen as yet on May 23, the double trench of the earthen fort, however, appeared clearly in the infra-photo with the spot of a square-shaped building inside it.

Bölcske, Szélesdombi-dűlő, B?: The line of the trench that intersects the already known, supposedly prehistoric earthen fort from the direction of the continuation of the hill appeared fairly definitely in the infra-photo taken in May. Field walkings have yielded only a few prehistoric finds.

Dalmand, Felsőleperd, Ú: Traces suggesting a large building appeared in the ripe crop near the Felsőleperd farmstead. The field walking proved that a shed used to stand here, which was demolished and scattered by the plough.

Dalmand, Sánc, Kő: In 2003, wheat was planted in the eastern part of the territory of the market-town and maize was planted in the western part. The rampart could be seen in the still green wheat at the end of May and the traces of the church appeared the first time E of the rampart. The western part of the rampart could also be observed in the sprouting maize. On June 23, growth anomalies clearly outlined the double trench and the road that led from there to the valley both in the wheat and the maize. The growth anomaly also indicated the medieval church in the nearly entirely yellow wheat. The apse closed by three sides of an octagon, the nave and the sacristy built at the N side of the nave could be observed. (Fig. 4) Besides, smaller features could also be discerned. On June 30, the wheat was already completely yellow, in which the above-described features still appeared although less intensively. The maize, at the same time, was bright green, and the growth anomalies indicated the features.

Decs, Ete, Kő: I photographed the medieval market town in different seasons within various observation conditions. In 2003, maize was planted on the entire territory. At the end of February, I photographed the site in snow. The main street and some of the houses appeared in the relief of the surface. On May 23, the maize had not yet sprouted and the main street, the houses and house groups could clearly be seen in the ploughed field. A month later, the growth anomalies of the vegetation indicated certain features. At the beginning of August, the maize started to change colour. This time the fort of Ete could already be discerned. A few features appeared within it, and a definite band indicated the side street in the middle. The infra-photos show that growth anomalies indicate a few smaller features. At the beginning of Sep-

lon került elő. Cserepek elsősorban a völgy felőli lejtőn gyűjthetők. Itt találtam egy bronzlemeztöröredéket is. A cserepek elsősorban késő középkoriak. A település pontos kiterjedésének megállapítására újabb terepbejárás szükséges.

Döbrököz, Tűzköves, B: A bronzkori földvárát több alkalommal, különböző megfigyelési lehetőségek között fotóztam. Legjobban május végén, szántásban, illetve kelő kukoricában látszottak a már teljesen elszántott sáncárok (6. kép). Augusztus elején, kukoricában az infrafilm segítségével lehetett megfigyelni az erődítést.

Dunaszentgyörgy, Kelet, I: Az éppen sárgulni kezdő gabonában igen halványan mutatkoztak települési objektumok.

Értény, Képesfai-dűlő, Kö: A középkori földvárát és környékét május végén és június végén fotóztam. Májusban a szántásban szépen mutatkozott, sötét, barna gyűrűként a sáncárok; egy hónappal később a kukoricában a környezeténél sötétebb zöld szín utalt az erődítésre. Az árok külső szélén megfigyelhető világos sáv talán elszántott sánc jele lehet.

Felsónána, Szállás Kippl, B, LT, Á: A már Wosinsky által említett földvárát korábban Nováki Gyulával felmértük, de akkor a sűrű bozót miatt az erődítés egyes részleteit nem észleltük. Miután 2002 tavaszán ritkító vágást végeztek a domb oldalán és tetején, jobban áttekinthető lett a vár. Ezért 2003. április 15-én újramértük a lelőhelyet.

Felsőnyék, Várhegy, Kö: A középkori várat átrepülés közben fotóztam június végén. Az erődítés a sűrű növényzet ellenére kivehető.

Gyöng, Gerenyás, B: Február végén, hóban fotóztam a bronzkori földvárát. Az előző évi ritkító vágásnak és a hónap köszönhetően jól látszik az erődítés.

Gyöng, Szabaton, Kö: A Donát-patak É-i partján, a völgy felé enyhén lejtő domboldalon található a középkori Szabaton falu és temploma. Jelenleg mintegy 600 m hosszan és 100–150 m szélességben figyelhető meg a lelőhely: szántásban közepes sűrűségben található 13. századi edénytörödékek, állatcsontok. A templom a falu Ny-i harmadában, környezetéből kiemelkedő dombon állhatott. Itt kb. 50 m-es körzetben téglá- és kőtörödékek fedik a felszínt. 2003-ban kukoricát vetettek a lelőhely területére. A június 23-i és augusztus 6-i légi fotózásnál a kukorica nem mutatott régészeti jelenségeket.

Gyöng, Szabaton, Á?: Szabaton-pusztával szemben, a Donát-patak D-i partján egymással párhuzamosan emelkedik több ÉNy–DK-i irányú domb. Egyiken 2003. február 28-án, légi fotózásnál a vékony hóban ovális erődítésnyom látszott.

A lelőhelyet a sűrű bozótban a GPS segítségével találtam meg. A hosszú, keskeny gerincet D felől bemélyedő nyereg választja el a domb folytatásától. É, Ny és K felől változó szélességű terasz figyelhető meg. A domb teteje és oldala is bozótos, de elég sok a disznótúrás. Ennek ellenére leletet nem találtam.

tember, the vegetation was uniform yellowish brown, in which the colour of the houses was a shade lighter than that of the environment.

Decs, Pulavár, I: I once again took photos of the territory marked in the maps as Pulavár. In May, a thicket hid any possible trace of an earthen fort in the wider area of the valley where a fortification could be supposed. In the N part of the valley discolourations indicated smaller buildings in the wheat.

Dombóvár, Békepark (Szigeterdő), Kö: I took photos of the earthen fort at the S edge of the town in snow at the end of February. The trench and the rampart of the fort were clearly outlined in the snow.

Döbrököz, Görcsmény, Ró, Kk: The site is situated about 5 km NW of the village on one of the hills along the W branch of the Szarvasdi-árok. I took notice of the church as we were flying over it on June 30, 2003. The ground plan of a double (?) church appeared in the ripe wheat (Fig. 5).

At the time of the field walking, the area was ploughed. The entirely dispersed remains of the church can be found on the top of the hill in an area of 40–50 metres. The fragments of bricks and stones indicate the building. Large-sized Roman bricks were also found among the bricks. The fragment of a human bone was found on the W side. Sherds could be collected mostly on the slope above the valley, where I found the fragment of a bronze plaque as well. Most of the sherds came from the late Middle Ages. Another field walking is necessary to determine the extent of the settlement.

Döbrököz, Tűzköves, B: I repeatedly photographed the Bronze Age earthen fort within diverse observation conditions. The trenches of the fortification, which had entirely been dispersed by the plough, could best be seen in the ploughed field and the sprouting maize at the end of May (Fig. 6). At the beginning of August, the fortification could be observed in the maize with the help of an infra-film.

Dunaszentgyörgy, Kelet, I: Settlement features appeared very dimly in the wheat, which started to turn yellow.

Értény, Képesfai-dűlő, Kö: I photographed the medieval earthen fort and its surroundings at the end of May and at the end of June. In May, the trench clearly appeared in the ploughed field as a dark, brown ring, while a month later a green colour darker than its environment showed the fortification in the maize. A light band could be observed along the exterior edge of the trench, which perhaps indicated the rampart.

Felsónána, Szállás Kippl, B, LT, Á: On a former occasion I and Gyula Nováki surveyed the earthen fort that Wosinsky had already mentioned, but we could not see certain details of the fortifications because of the thick bushes. In the spring of 2002, the vegetation was rarefied on the top and on the side of the hill and a clearer view was offered of the fort. Thus we repeated the survey on April 15, 2003.

A védett terület szélessége kb. 15–20 m, hossza mintegy 40 m. A lelőhely – szerkezete, nagysága alapján – minden bizonnyal Árpád-kori földvár lehet.

A földvárat november 19-én Nováki Gyulával mértük fel. A platón a perem csak helyenként észlelhető, inkább lekerekített. A perem alatt néhány méterrel húzódó terasz az É-i végén határozott, jól látható a perem és elég széles a terasz is. A K-i hosszanti oldalon a terasz fokozatosan elkeskenyedik, és végül belesimul az oldalba. A Ny-i oldalon végig követhető, de nagyon lekopott. A köröm és a perem csak helyenként mérhető. A terasz D felől becsatlakozik a nyeregbe.

Harc, ÉNy, I: A falutól ÉNy-ra emelkedő, hosszan elnyúló domb É-i végén talán földvárra utaló nyomok láthatók. Ennek tisztázására terepbejárás szükséges.

Harc, Cukorhegy, Á: Az igen sűrű bozóttal fedett földvárat hóban fotóztam. Ennek köszönhető, hogy viszonylag jól látható a domb.

Harc, Janya-puszta, Kö: A középkori falu templomát 2000-ben, átrepülés közben fedeztem fel. Akkor az érett búzában vettem észre a gótikus templomot. 2003-ban kukorica volt ezen a területen, ennek különböző növekedési fázisaiban figyeltem a lelőhelyet. Most is elsősorban a templom szentélye mutatkozott, és – sokkal gyengébben – a templomhajó és a közelében levő nagyméretű épület körvonala.

Harc, Várhegy, B: A bozótos erdővel fedett bronzkori földvárat hóban fotóztam. Ennek köszönhető, hogy az átvágás és – részben a terasz is – látható.

Kajdacs, Sánc, Ó, Á?, Kk?: A 18. századi kéziratok térképek a falutól Ny-ra, a Sárvízen átvezető útnak az É-i, illetve D-i oldalán jelzik a Sáncot. Az É-i oldalra 2003-ban kukoricát vetettek. Augusztus elején a növekedési anomália különböző objektumokra utalt a dombtetőn. A domb peremén a növényzet ritka, a D-i szélen viszont dús növekedésű.

Április 8-án bejártam a környéket. A domb D-i részén, az országútig jelenleg juhászat működik, és egy lakatlan ház áll. A ház mögötti terület a bejárás idején szántott volt, jól áttekinthető. Úgy látszik, hogy ezt a kb. kerek, bogárhátú dombot három oldalról a Sárvíz, illetve annak mocsara határolta, D felől, a domb folytatása felől pedig árok választotta el.

A szántásban hamus foltokat, helyenként paticsdarabokat figyeltem meg, és őskori, valamint középkori cserepeket találtam.

Kapospula, Dáróvár, Kö: A középkori várat február végén, hóban fotóztam. Ennek köszönhető, hogy a sűrű bozóttal fedett vár erődítése – átvágás, terasz – igen jól látszik.

Kisszékely, Kálvária, I: Ellenőriztem a korábban elkészített felmérést. A mérés óta annyira sűrű lett a bozót a vár területén, hogy 2003. április 7-én gyakorlatilag áthatolhatatlan volt. Felszíni leletet a sok disznótúrás ellenére sem találtam.

A földvár alatt levő temető területén Korondán Zoltán egy Árpád-kori fazéktöredéket talált.

Felsőnyék, Várhegy, Kö: I photographed the medieval castle as we were flying over it at the end of June. The fortification could be discerned even in the thick vegetation.

Gyöng, Gerenyás, B: I photographed the Bronze Age earthen fort in snow at the end of February. Owing to the rarefaction of the vegetation a year earlier and to the snow, the fortification was clearly visible.

Gyöng, Szabaton, Kö: The medieval village of Szabaton and its church can be found on a mild hillside overlooking the valley on the N bank of the Donát stream. The site can be observed in a length of about 600 m and a width of 100–150 m. The sherds from the 13th century and the animal bones are relatively densely distributed in the field. The church stood in the W third of the village, probably on a mound that rose above its surroundings. Here brick and stone fragments cover the surface in an area of about 50 m. In 2003, maize was planted on the territory of the site. No archaeological feature appeared in the maize at the aerial prospectings on June 23 and August 6.

Gyöng, Szabaton, Á?: A row of NW-SE running parallel hills rise on the S bank of the Donát stream facing the Szabaton farmstead. The traces of an oval fortification appeared in the snow on one of the hills at the aerial prospecting on February 28, 2003.

I found the site in a thicket with the help of GPS. A depressed saddle separates the long and narrow ridge in the S from the continuation of the hill. A terrace of varying width can be observed in the N, the W and the E. The top and the sides of the hill are covered with bushes but the surface is disturbed by numerous wallowing places created by pigs. Yet I could not find archaeological finds.

The width of the protected territory is about 15–20 m, its length is about 40 m. The site was most certainly an earthen fort from the Árpadian Period according to its structure and size.

We surveyed the earthen fort with Gyula Nováki on November 19. Only details of the brim of the plateau could be observed, which was mostly rounded. The terrace lying a few metres under the brim is definitely outlined at the N end, both the brim and the fairly wide terrace can be seen. In the E longitudinal side, the terrace gradually narrows and finally melts into the hillside. On the W side it can be followed all along, although it is strongly worn off. The brim and the terrace can be measured only at a few parts. The terrace joins the saddle in the S.

Harc, ÉNy, I: The traces at the N end of an elongated hill NW of the village perhaps indicate an earthen fort. Field walking is necessary to verify the site.

Harc, Cukorhegy, Á: I photographed the earthen fort covered with thick bushes in snow. Owing to this circumstance, the hill can relatively clearly be seen.

Harc, Janya-puszta, Kö: I discovered the church of the medieval village as we were flying over it in 2000. I

Kölesd (Borjád), Pusztatemplom, Kö: Az igen sűrű bozóttal fedett középkori templomot hóban fotóztam. Ennek eredményeként szépen kibontakozott a meredek oldalú domb formája és egy belső kör alakú vonal is, ami talán a templom körüli falra utalhat.

Kurd, Sánci-dűlő és Kenderföldek, I: A sáncot február végén hóban (7. kép), majd június végén fotóztam. A hóban igen szépen kirajzolódott a sánc vonala. Nyáron, a zöld kukoricában a növekedési eltérésnek köszönhetően a sánc, az árok és a védett terület is egyértelműen látszott. Mindez a felszínen már csak részben figyelhető meg.

A sánc mellett, a Kenderföldeken a június végi fotózásnál vettem észre, hogy az érett búzában épületnyomok látszanak (8. kép). Ezen a területen korábban Torma István, majd magam is római kori cserepeket találtunk.¹

Madocsa, Kápolna-dűlő és Péter úr vára, Kö: A falutól K-re, a Duna partján levő dűlőt május és június végén fotóztam: a zöld, illetve érett búzában településre utaló jelek mutatkoztak. Ez a terület közvetlenül D-re található a Péter úr vára nevű 13. századi földvártól. Maga a földvár a június végi infrafotókon a növekedési anomáliának köszönhetően látható.

Mucsi, Sáncok-dűlő („lengyeli sánc”), B: Február végén, hóban fotóztam a földvárat (9. kép). A hóban jól áttekinthető az erődítés, amely egyébként a felszínen – a sűrű bozót miatt – nem mindenütt figyelhető meg.

Felmérés: Miután a korábban készített szintvonalas felmérés éppen az erődítés legjelentősebb részeit (sánc-kapuk) pontatlanul ábrázolja, Nováki Gyulával újramértük a legfontosabb részeket.

Az erődítés leírása: A védett terület nagyjából lapos tetejű domb. Áthalad rajta egy erdészeti út, amely a D-i sánckapun lép be a földvárba és az É-i kapunál lép ki (itt áll jelenleg a vadvédelmi kerítés kapuja). Középtájon állították fel Wosinsky Mór emlékművét.

A lakóterület alatt a Ny-i és K-i oldalon is végig követhető az egykori árok és sánc (jelenleg többnyire terasz formájában). Az É-i sánckapu Ny-i szakaszánál ezen kívül még egy sáncot-árkot figyeltünk meg.

Murga, Schanzberg, Kö: A 13. századi földvárat február végén, hóban fotóztam: jól látszanak az átvágások, valamint a lakóterületet övező egykori árok és sánc is.

Nagykónyi, Eledény, Kö: Az ismert középkori földvárat február végén, hóban fotóztam: a viszonylag tiszta, kevésbé bozotos dombon szépen kirajzolódott az erődítés.

Nagyvejke, Borsóhegy, B: A falutól Ny-ra, a patak völgy fölé emelkedő dombon bronzkori magaslati telep található. Miután felmerült az erődítettség lehetősége, február végén hóban fotóztam a lelőhelyet: a szántás csak a domb tetejére korlátozódik, az oldalakat áthatol-

took notice of the gothic church in the ripe wheat. In 2003, maize occupied the territory and I observed the site in the subsequent phases of the development of the crop. It was again the apse of the church that appeared the most clearly while the nave and the outlines of a large building in its vicinity appeared much more dimly.

Harc, Várhegy, B: I photographed the Bronze Age earthen fort covered with bushy forest in snow. In consequence of this circumstance, the through-cut and partly also the terrace could be seen.

Kajdacs, Sánc, Ő, Á?, Kk?: The manuscript maps of the 18th century indicate the Sánc [Rampart] on the N and the S side of the road crossing the Sárvíz W of the village. Maize was planted on the N side in 2003. At the beginning of August, growth anomalies indicated various features on the hilltop. The vegetation was scarce at the brim of the hill, while it was thick at the S periphery.

I conducted a field walking in the area on April 8. To date, a sheep-farm occupies the S side of the hill until the road, and an uninhabited house can be found there. The area behind the house was ploughed at the time of the field walking, yet it offered a clear view. The approximately round, cambered hill seems to have been surrounded by the Sárvíz and its swamps from three sides, while a trench separated it from the continuation of the hill in the S.

Ashy spots, sometimes daub fragments were observed in the ploughed field and prehistoric and medieval sherds could be collected.

Kospula, Dáróvár, Kö: I photographed the medieval castle in snow at the end of February. Owing to this circumstance, the fortification of the castle, the through-cut and the terrace can clearly be seen in an area covered with thick bushes.

Kisszékely, Kálvária, I: I checked the earlier survey. The bushes became so thick in the area of the castle since the survey that they were practically impenetrable. Despite the frequent wallowing places of pigs, I could not find archaeological finds.

Zoltán Korondán found the fragment of a pot from the Árpadian Period in the cemetery under the earthen fort.

Kölesd (Borjád), Pusztatemplom, Kö: I photographed the medieval church, overgrown by a thicket, in snow. In result, the shape of the steep-sided hill sharply appeared together with an interior round line, which, perhaps, indicates the wall surrounding the church.

Kurd, Sánci-dűlő és Kenderföldek, I: I photographed the rampart in snow at the end of February (Fig. 7), then at the end of June. The rampart was clearly outlined in the snow. In summer, the growth anomalies of the green maize clearly showed the rampart, the trench and the protected territory. All these could only partly be observed on the ground.

I noticed the traces of a building in the ripe wheat while I was taking photos at the Kenderföldek next to the rampart at the end of June (Fig. 8). István Torma

1 Torma István 300. lh. – MTA RI Adattára, terepbejárású jegyzőkönyvek.

hatatlan, sűrű bozót fedi. A hóban egyértelműen kirajzolódott, hogy ott teraszozás látható. Ez azonban – a terepbejárás tapasztalatok szerint – nem bronzkori, hanem újkori.

Nak, Ény, Kö: A falutól ÉNy-ra, az Attala-Inámi vízfolyáson létesített halastó K-i partján, arra enyhén lejtő domboldalon légi felderítés közben figyeltem fel egy széles, sötét gyűrűre, amely szántásban mutatkozott. 2003-ban május végén, még zöld búzában fotóztam: ekkor a búza sötétebb zöld színe utalt az egykori sáncárokra, a körülötte levő világos sáv pedig feltehetően a szétszántott sáncot jelzi.

Bejártam a helyszínt. A légi fotón látható gyűrű a felszínen már nem látszik, nyilván elszántották. Területén és környékén viszont megtaláltam egy középkori falu nyomait: a fiatal őszi búzában közepes sűrűségben, elsősorban a domb alsó részén gyűjthettem apróra tört cserepeket (elsősorban késő középkor). A lelőhely hossza kb. 1000 m, szélessége mintegy 100 m. Ny-i szélén, a gátór háznál mélyen belevágtak a domboldalba: valószínűleg a gáthoz hordtak innen földet.

A lelőhely minden bizonnyal a középkori Merse faluval azonosítható. (Vö. K. Németh András szakdolgozata 2001.)

Németkér, közlegelő, Kö: 2003. augusztus 6-án átrepülés közben vettem észre a lelőhelyet: A Németkér határában levő közlegelőn látható a kb. 10×20 m-es ovális domb, amelyet árok, és kívül sánc övez.

A lelőhelyet november 10-én felmértük.² Ugyanakkor bejártuk a környéket is. A dús fűvű legelőn a vakond- és disznótúrásokat néztük meg. Mindössze 1 db fehér, kavicsos anyagú, középkori fazékoldalt találtunk.

Az árokkal övezett domb minden bizonnyal középkori földvár. A kor pontosításához újabb terepbejárás szükséges.

Ócsény, Oltovány, Kö: A 14–16. századi castellum erősítését a folyamatos szántás már csaknem teljesen elpusztította. Ezért csak szerencsés körülmények között fotózható. 2003. február végén hóban fényképeztem, amikor – a sűrűfénynek köszönhetően – a külső árok részlete is látszott. Május végén az infrafilmen – szántásban és búzában – a külső árok csaknem teljesen megfigyelhető volt.

Ócsény, Pusztagyörke, Kö: A 2000 óta ismert lelőhelyet (a középkori Györke falu) május végén fotóztam. Az infrafotókon szépen kirajzolódott a templom alaprajza és néhány egyéb objektum.

Paks, Gyapa, Kö: A középkori falut több alkalommal fotóztam. Május végén, a még zöld búzában csak gyengén mutatkoztak az objektumok. Június végén az érett búzában sok települési objektum látszott (házak, gödrök stb.). Augusztus elején a már felszántott területen csupán sűrű sávok utaltak a településre. Ugyanakkor

and later I myself found sherds from the Roman period on this territory.¹

Madocsa, Kápolna-dűlő és Péter úr vára, Kö: I photographed the field on the Danube bank E of the village at the end of May and of June, when traces suggesting a settlement appeared in the green and the ripe wheat. This territory can be found right S of an earthen fort from the 13th century called Péter úr vára [Sir Peter's castle]. The earthen fort itself appeared in the infraphotos at the end of June owing to growth anomalies.

Mucsi, Sáncok-dűlő („lengyeli sánc”), B: I photographed the earthen fort in snow at the end of February (Fig. 9). The fortification offered a clear view in the snow, which cannot entirely be observed on the ground because of the thick bushes.

Survey: Since the former contour map shows the most significant parts of the fortification (the gates in the rampart) incorrectly, we repeated the survey of the most important parts with Gyula Nováki.

Description of the fortification: The protected territory is a hill with a more-or-less flat top. A dirt road intersects it, which enters the earthen fort through the S gate of the rampart and leaves it through the N gate (where the gate of the fence of the game reserve territory can be found to date). Mór Wosinsky's memorial was raised in the centre.

The trench and the rampart, which appear to date as a terrace, can be followed both on the W and the E sides under the residential area. Yet another trench and rampart were observed at the W stretch of the N gate cut into the rampart.

Murga, Schanzberg, Kö: I photographed the earthen fort from the 13th century in snow at the end of February. The through-cuts and the rampart and the trench surrounding the residential area could clearly be seen.

Nagykónyi, Eledény, Kö: I photographed the well-known medieval earthen fort in snow at the end of February. The fortification was clearly outlined on the relatively clear hill covered with scarce bushes.

Nagyvejke, Borsóhegy, B: A hill settlement of the Bronze Age can be found on the hill rising above the valley of a stream W of the village. Since it could have been fortified, I photographed the site in snow at the end of February. Only the top of the hill was ploughed, while impenetrable thick bushes covered the sides. Nevertheless, the outlines of terraces were obvious in the snow. The field walking, however, proved them to be modern creations, which had nothing to do with the Bronze Age.

Nak, Ény, Kö: I took notice of a wide and dark ring in the ploughed field on a mild slope on the E bank of a fishpond established on the Attala-Imám stream NW

2 Részletes tanulmányt lásd a 87. oldalon!

1 István Torma's site no. 300 – MTA RI Archives, field walking reports

kor fotóztam K. Németh András ásatását, a feltárt templommal.³

Paks, Hegyes, I: A dunaszentgyörgyi határ közelében emelkedő, a völgybe mélyen benyúló domb erődítetttsége bizonytalan. Ezért különböző megfigyelési lehetőségeket kihasználva fotózom. 2003-ban május végén fényképeztem, amikor még szántott volt a dombtető. Ekkor nagyon halványan mintha átvágás látszott volna, amely elválasztotta a domb É-i végét a folytatástól. Június végén a zöld kukoricában fotóztam: a domb É-i végén a növényzet sokkal erőteljesebb, mint a D-i szakaszon. Mindkét alkalommal infrafilmmel fotóztam.

Regöly, Koppánytorkolat, I: A Koppány torkolata közelében, az É-i oldalon az infrafelvételen egy négyzet és egy hatszög alakú objektum mutatkozik. Koruk, rendeltetésük megállapításához terepbejárás szükséges.

Regöly, Pogányvár, Á: Az erdőben levő Árpád-kori földvárat február végén, hóban fotóztam, ekkor szépen kirajzolódott az erődítés (10. kép).

Regöly, Sánc, LT: Hóban fotóztam a kelta földvárat. A hóban jól látszik a sáncnak az a szakasza is, amelyet a felszínen már alig lehet észlelni (11. kép).

A földvár korábbi felmérését Nováki Gyulával a helyszínen ellenőriztük, majd a régészeti legfontosabb részeket újramértük.

Sárszentlőrinc, Birkajárás, Kö: A 14–16. századi, bozotos erdővel fedett földvár erődítése hóban szépen kirajzolódott.

Sárszentlőrinc, Csetény, Kö: Azt a dombot, amelyen Csetény falu elhelyezkedett, a helybeliek Sáncnak is nevezik. A domb tetejét művelik, 2003-ban búzát vetettek ide. Ezért június végén is fotóztam a lelőhelyet. Ekkor néhány objektum mutatkozott az érett búzában.

Terepbejárás: A középkori falu a Sióvölgybe benyúló földnyelvet foglalja el. Területe a Sió felől vetés, beljebb, egy fasortól Ny-ra szántás. Utóbbi helyen, a D-i oldalon tűzhelyeket szántottak ki, és több hamus folt is látható volt 2003. április 7-én. Ezekben elég sok késő középkori cserepet találtam. Néhány vastárgy is előkerült, részben itt, részben a vetésben. A földnyelv Sió felőli végén az ÉK-i és DK-i sarkon kiszélesedés figyelhető meg. Itt látam légi fotózásnál sáncszerű képződményt. A helyszínen megállapíthattam, hogy a két kiszélesedés nagyjából egyforma: félkörben sáncszerű kiemelkedés határol egy kb. kerek bemélyedést.

Sióagárd, Leányvár, B: A bronzkori földvárat február végén hóban fotóztam: a vár formája, erődítése szépen kirajzolódott.

Szakály, Tárkánymajor-dűlő, Kö: A középkori Tárkány falu területét több alkalommal is fotóztam. Május végén a még zöld búzában a világos sávok utaltak a templom falaira. Június végén a már érett búzában a növekedési eltérés jelezte a falak helyét.

of the village during aerial prospecting. At the end of May 2003, I photographed in the still green wheat, where the darker green colour of the wheat showed the trench of the fortification, while the lighter band around it probably indicated the rampart dispersed by the plough.

I conducted a field walking in the area. The ring observed in the aerial photo was not visible on the ground, it had probably been destroyed by the plough. At the same time, I found the traces of a medieval village there and in the surroundings. I collected relatively many small sherds in the young autumn wheat especially in the lower parts of the hill (mostly late Middle Ages). The length of the site was about 1000 m, its width measured about 100 m. There was a large opening in the hillside at the W edge next to the dike-reeve's house, it was probably the place from where earth was transported to the construction of the dike.

It is probably the site of the medieval Merse village (Comp. András K. Németh's university thesis 2001).

Németkér, közlegelő, Kö: I took notice of the site as we were flying over it on August 6, 2003. An approximately 10 m × 20 m large oval hill can be observed in the common pasture at Németkér, which is surrounded by a trench and, outside it, a rampart.

The site was surveyed on November 10.² At the same time, we walked around in the surroundings as well. We checked the wallowing places of pigs and the mole-hills in the thick grass. We found only a single sherd, the wall fragment of a white medieval pot tempered with pebbles.

The hill surrounded by a trench must have been a medieval earthen fort. Field walking will be necessary to determine its exact age.

Ócsény, Oltovány, Kö: The fortification of the castellum of the 14th–16th centuries has nearly entirely been scattered by the plough so that especially lucky circumstances are necessary to take a photo of it. I photographed it in snow at the end of February when, owing to incident light, a detail of the exterior trench could also be seen. At the end of May, nearly the entire length of the exterior trench was visible on an infra-film in the ploughed field and in the wheat.

Ócsény, Pusztagyörke, Kö: The site (the medieval Györke village) has been known since 2000. I photographed it at the end of May. The ground plan of the church and a few other features could clearly be seen in the infra-photo.

Paks, Gyapa, Kö: I repeatedly photographed the medieval village. The features appeared dimly in the still green wheat at the end of May. At the end of June, many settlement features appeared in the ripe wheat (houses, pits, etc). At the beginning of August, only grey bands indicated the settlement in the already

3 K. Németh András jelentését lásd a 269. oldalon!

2 The detailed report on the survey see on page 87!

Szakcs, Leányvár, Kö: A falu DNy-i szélén levő, erősen elszántott középkori földvárát június végén fotóztam, az érett gabonában. Az erődítés peremét a környezeténél kissé sötétebb színű sáv jelezte.

Szakcs, Szabó Pál malomi dűlő, I: Május végén a még zöld gabonában az infrafotón településre utaló jelek (ház, árok) mutatkoztak.

Százard, Gerenyás, Kö: A középkori földvárát február végén, hóban fotóztam. Jól látható, hogy az egykori sáncárokban még vastagon megmaradt a hó, míg a környezetében még csaknem előbukkant a legelő növényzete.

Szedres, Hidja pusztá, R, B: A falutól ÉNy-ra, a Sárvíz árterébe mélyen benyúló domb – a légi fotók szerint – egykor erődített volt. A légi fotókon – szántásban – sötét csík utal az árokra. 2003-ban május végén a még zöld búzában fotóztam a lelőhelyet. Az infrafotón igen határozottan mutatkozott az egykori átvágás helye. É és D felől az átvágás vízmosásba torkollik. A felszínen – vetésben – bronzkori, késő bronzkori cserepeket találtam.

Szedrestől ÉNy-ra, a Sárvíz mocsaraiba nyúló, három oldalról meredek domb a lelőhely (hrsz. 0117/1). A negyedik oldalon, K felől átvágás figyelhető meg, amely becsatlakozik a meredek oldalhoz. A fiatal vetésben rézkori és bronzkori cserepeket találtam 2003. április 8-án.

A földvárát november 13-án mértük fel. Ekkor szántott volt a terület. A cserepek elég ritkán fordultak elő. A domb K-i oldala meredek, bokros, É-i oldala lankás, tölgyerdővel. A Ny-i oldalon tölgyerdő van, a lejtő kissé meredek. K felől egykor átvágás volt, de nagyon elszántották.

Szedres, Kajmád, B, LT: Kajmád-pusztától ÉNy-ra, a Sárvíz árterébe mélyen benyúló dombon található a lelőhely (hrsz. 0296/2). A három oldalról meredek dombot K – a domb folytatása – felől árok választotta el. Ez az árok – elszántva – ma is látszik, É és D felől vízmosásba torkollik. A felszín jelenleg szántás, itt bronzkori, kelta cserepeket találtam az április 8-diki terepbejáráson.

Az erődítés nyoma légi fotón is látszik: szántásban kettős átvágás nyoma figyelhető meg.

A földvárát november 13-án mértük fel. Ekkor szántott volt a terület. É, Ny és D felől a szántás és a perem között változó szélességű erdősáv húzódik. A Ny-i és DNy-i oldalon ez a sáv erősen bolygatott. K felől átvágás maradványa figyelhető meg. Ez az É-i és D-i oldalon jól látszik, a gerincen nem. Itt vagy nem készült el, vagy pedig elszántották.

Tamási, Dorombos, B: Március elején, hóban fotóztam a bronzkori földvárát. A bozótos erdővel fedett vár erődítése a hóban szépen kirajzolódik.

Tamási, Kecsege, I: A középkori Kecsege falutól D-re, a völgy felett emelkedő domb egyes légi felvételek szerint talán erődített lehetett: a D-i, DK-i szakaszon bevágás nyoma észlelhető. 2003. március elején, vékony hó-

ploughed field. On the same occasion, I took photos of András K. Németh's excavation and the uncovered church.³

Paks, Hegyes, I: It is not certain that the hill near the fields of Dunaszentgyörgy, which extends far into the valley, was fortified. Thus I took photos within diverse observation conditions. I photographed the site at the end of May in 2003, when the hilltop was ploughed. A very dim trace of a through-cut seemed to appear, which separated the N end of the hill from its continuation. At the end of June I took photos in green maize. At the N end of the hill the vegetation was much stronger than in the S area. I used infra-films both times.

Regöly, Koppánytorkolat, I: A square-shaped and a hexagonal feature appeared in the infra-photo of the N side near the mouth of the Koppány. Field walking is necessary to determine their age and function.

Regöly, Pogányvár, Á: I photographed the earthen fort of the Árpadian Period, which lies in a forest, at the end of February. The fortification was clearly outlined in the snow (Fig. 10).

Regöly, Sánc, LT: I photographed the Celtic earthen fort in snow. The stretch of the rampart that can barely be seen on the ground was clearly outlined in the snow (Fig. 11).

Together with Gyula Nováki, we checked the former survey of the earthen fort on spot, then repeated the survey of the archaeologically most important elements.

Sárszentlőrinc, Birkajárás, Kö: The fortification of the earthen fort from the 14th–16th centuries, which is covered with a bushy forest, was clearly outlined in the snow.

Sárszentlőrinc, Csetény, Kö: Local people call the hill on which Csetény village used to stand Sánc [Rampart]. The hilltop is cultivated, wheat was planted here in 2003. So I photographed the site at the end of June as well, when a few features appeared in the ripe wheat.

Field walking: The medieval village occupies a headland that extends into the Sió valley. Crop was planted on the territory toward the Sió, while the field was ploughed W of a row of trees. On the latter territory, the plough turned up ovens and a number of ashy spots could be spotted in the S on April 7, 2003. These spots contained a reasonable number of late medieval sherds. A few iron objects were also found partly here, partly in the crop. On the territory toward the Sió, the headland widened at the NE and the SE corners. I noticed a rampart-like formation in this region. On the ground, I could establish that the two extensions were approximately identical: each rampart-like elevation surrounds a more-or-less round depression in a semicircle.

3 András K. Németh's report see on page 269!

ban is ez mutatkozott: a feltételezett átvágásnál a hó megmaradt, környezetében viszont már elolvadt. A lelőhely korának, rendeltetésének megállapításához további légi fotózás és terepbejárás szükséges.

Tamási, Kishenye, B: Az erősen szétszántott bronzkori földvár területe jelenleg legelő. Március elején a vár területén már elolvadt a hó, de környezete még havas volt. A lepusztultság miatt a földvár csak kissé ferde felvételen bontakozik ki, függőleges fotón nem érvényesül.

Tamási, Várhegy, Kö: Március elején, vékony hóban fotóztam a középkori várat. Az egyébként bozotos erdővel fedett lelőhely erődítése szépen kirajzolódik a hóban.

Tolnanémedi, Nyebojsz, B: A bronzkori földvár területét az egykori szőlőművelés erősen lekoptatta. Ezért az erődítést ma már nehéz fotózni és mérni is. Más, hasonló állapotú földvárakhoz hasonlóan ezt is inkább ferde szögben lehet fotózni. Így fotóztam május végén, amikor elég jól kibontakozott az egykori erődítés.

Terepbejárás: 2003. április 7-én ellenőriztem a földvár felmérését. Néhány helyen helyesbítettem a jelkulcsot.

Tolnanémedi, Gyánti-földek, Kö: A középkori mezőváros területén 2003-ban gabonát és kukoricát vetettek. Május végén, a búza zöld állapotában még kevés jel mutatkozott. Június végén, amikor a búza már érett volt, a kukorica pedig erőteljesen zöld, az infrafelvételek ellenére is csak gyengén látszottak a lelőhely objektumai.

Tolnanémedi, Réti-dűlő, I: A vizenyős környezetből alig kiemelkedő dombháton május végén fotóztam. A búza ekkor még zöld volt. Hagyományos színes és infrafilmmel is fotóztam. A növényzet különböző régészeti jelenségekre utalt. A lelőhely korának megállapítására azonban terepbejárás szükséges.

Várdomb, ÉNy, Ø: A helybeliek szerint régi település volt itt. Átrepülés közben megnéztem ezt a környéket, de településre, várra utaló jelet nem láttam.

Várdomb, Lak, Ø: A középkori Lak feltételezett helyén végeztem légi felderítést, de egyértelműen régészeti lelőhelyre utaló nyomokat nem láttam.

Sióagárd, Leányvár, B: I photographed the Bronze Age earthen fort in snow at the end of February. The shape and the fortification of the castle were clearly outlined.

Szakály, Tárkánymajor-dűlő, Kö: I repeatedly photographed the territory of the medieval Tárkány village. Light bands indicated the walls of the church in the still green wheat at the end of May. At the end of June, growth anomalies showed the places of the walls in the already ripe wheat.

Szakcs, Leányvár, Kö: I photographed the medieval earthen fort at the SW brim of the village in ripe crop at the end of June. The plough had mostly destroyed the fortification. A band of a deeper shade than its surroundings indicated the brim of the fortification.

Szakcs, Szabó Pál malomi dűlő, I: The infra-photo showed traces suggesting a settlement (a house and a trench) in the still green crop at the end of May.

Százrad, Gerenyás, Kö: I photographed the medieval earthen fort in snow at the end of February. It was apparent that thick snow was preserved in the former trench, while the vegetation of the pasture still cropped from under the snow in its surroundings.

Szedres, Hidja puszta, R, B: The hill that reached deep into the floodplain of the Sárvíz NW of the village was once fortified according to the aerial photos. In these photos, a dark band indicates the trench in the ploughed field. I photographed the site in the still green wheat at the end of May in 2003. The place of the one-time through-cut was clearly visible in the infra-photo. In the E, the hill, which was steep on three sides, was separated from the continuation of the hill by a through-cut, which is still visible despite the fact that the plough has damaged it. The through-cut runs into a ravine in the N and the S. I collected sherds from the Bronze Age and the Late Bronze Age in the crop.

The earthen fort was surveyed on November 13, when the territory was ploughed. Only a few sherds were observed. The E side of the hill is steep, it is covered with bushes, the N side is mild covered with an oak forest. An oak forest occupies the steeper W side as well. A through-cut used to be in the E, which the plough has strongly damaged.

Szedres, Kajmád, B, LT: The site can be found on a hill that deeply extends into the floodplain of the Sárvíz NW of Kajmád-puszta (Irn: 0296/2). The hill, which was steep on three sides, was separated from the continuation of the hill in the E by a trench, which is still visible despite the fact that the plough has damaged it. The trench runs into a ravine in the N and in the S. The territory is a ploughed field to date where I collected sherds from the Bronze Age and the Celtic period during a field walking conducted on April 8.

The traces of the fortification are clearly visible in the aerial photo as well: the traces of a double through-cut can be seen in the ploughed field.

The earthen fort was surveyed on November 13. At that time, the territory was ploughed. A forest belt occupies the area between the ploughed field and the brim in the N, the W and the S in a varying width. This belt is strongly disturbed on the W and SW sides. The remains of a through-cut can be observed in the E. The same can be seen on the N and S sides, while it is not observable on the ridge. Here it was either not prepared or the plough has destroyed it.

Tamási, Dorombos, B: I photographed the Bronze Age earthen fort in snow at the beginning of March. The fortification of the castle covered with a bushy forest was clearly visible in the snow.

Tamási, Kecsege, I: Certain aerial photos imply that the hill above the valley S of the medieval Kecső village could be fortified. The traces of a through-cut can be seen in the S, SE stretch. The same could be observed in the thin snow at the beginning of March in 2003. The snow settled at the supposed through-cut, while it melted in its surroundings. More aerial photos and field walkings are necessary to determine the age and the function of the site.

Tamási, Kishenye, B: The territory of the Bronze Age earthen fort, which has been strongly damaged by the plough, is a pasture to date. The snow had already melted in the territory of the fort by the beginning of March, its environment, however, was still covered with snow. The earthen fort is so strongly destroyed that only photos taken at an oblique angle show its outlines, and nothing appears in photos taken from a vertical aspect.

Tamási, Várhegy, Kő: I photographed the medieval castle in thin snow at the beginning of March. The for-

tification of the site, which is covered with a bushy forest, was clearly outlined in the snow.

Tolnanémedi, Nyebojsz, B: Vine growing has strongly worn off the territory of the Bronze Age earthen fort, so that it is difficult to photograph and to survey the fortification. Similarly to other earthen forts of the same conditions, it can be photographed at an oblique angle. This was what I did at the end of May, when the one-time fortification appeared relatively clearly.

Field walking: I checked the survey of the earthen fort on April 7, 2003. At a few places I corrected the legends.

Tolnanémedi, Gyánti-földek, Kő: Wheat and maize were planted in the territory of the medieval market-town in 2003. At the end of May, few traces appeared in the still green wheat. At the end of June the wheat was ripe and the maize a strong green yet the features of the site appeared only dimly even in the infra-photos.

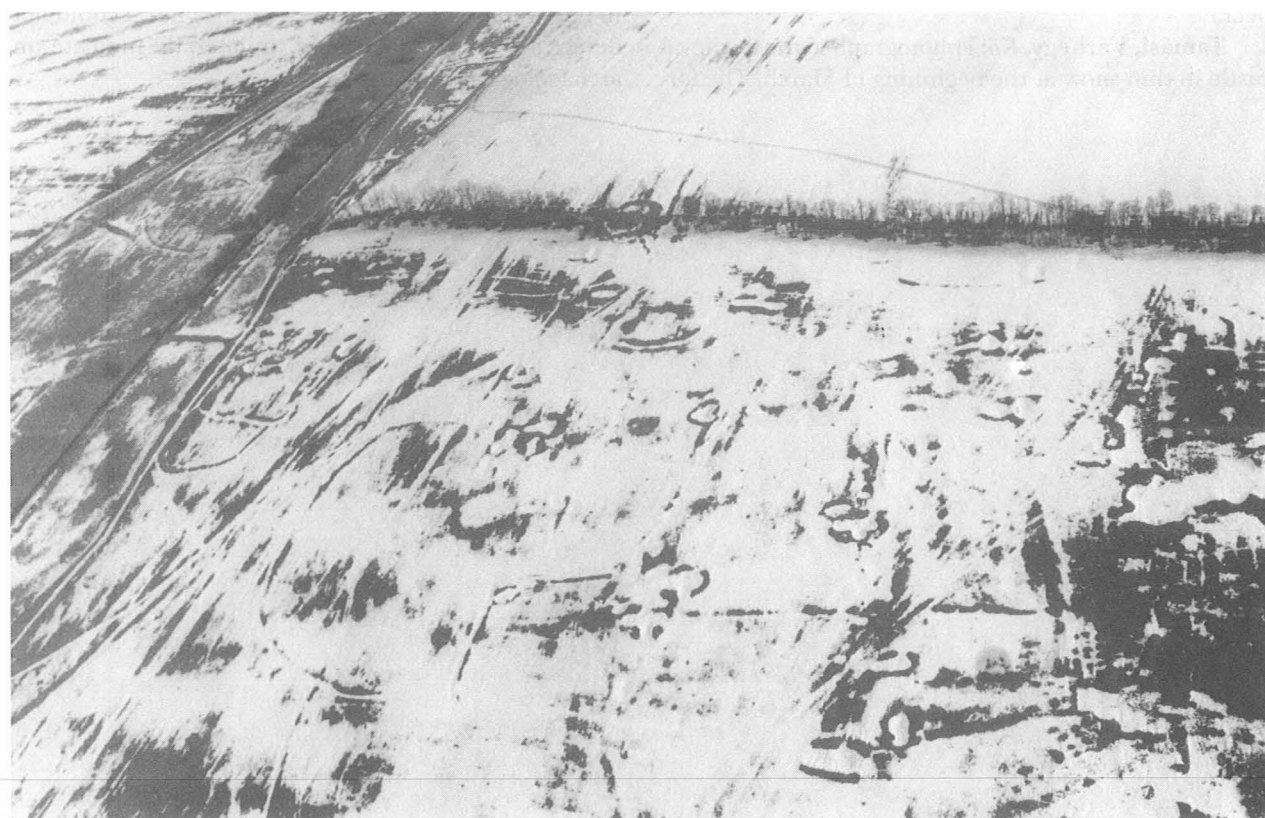
Tolnanémedi, Réti-dűlő, I: I photographed the hilltop, which rises only slightly over the waterlogged area, at the end of May. The wheat was still green. I used both traditional colour and infra-films. The vegetation showed diverse archaeological phenomena. However, field walking is necessary to determine the age of the site.

Várdomb, ÉNy, Ø: Local people hold that an old settlement used to stand here. I checked area as we were flying over it but could not find anything suggesting a settlement or a castle.

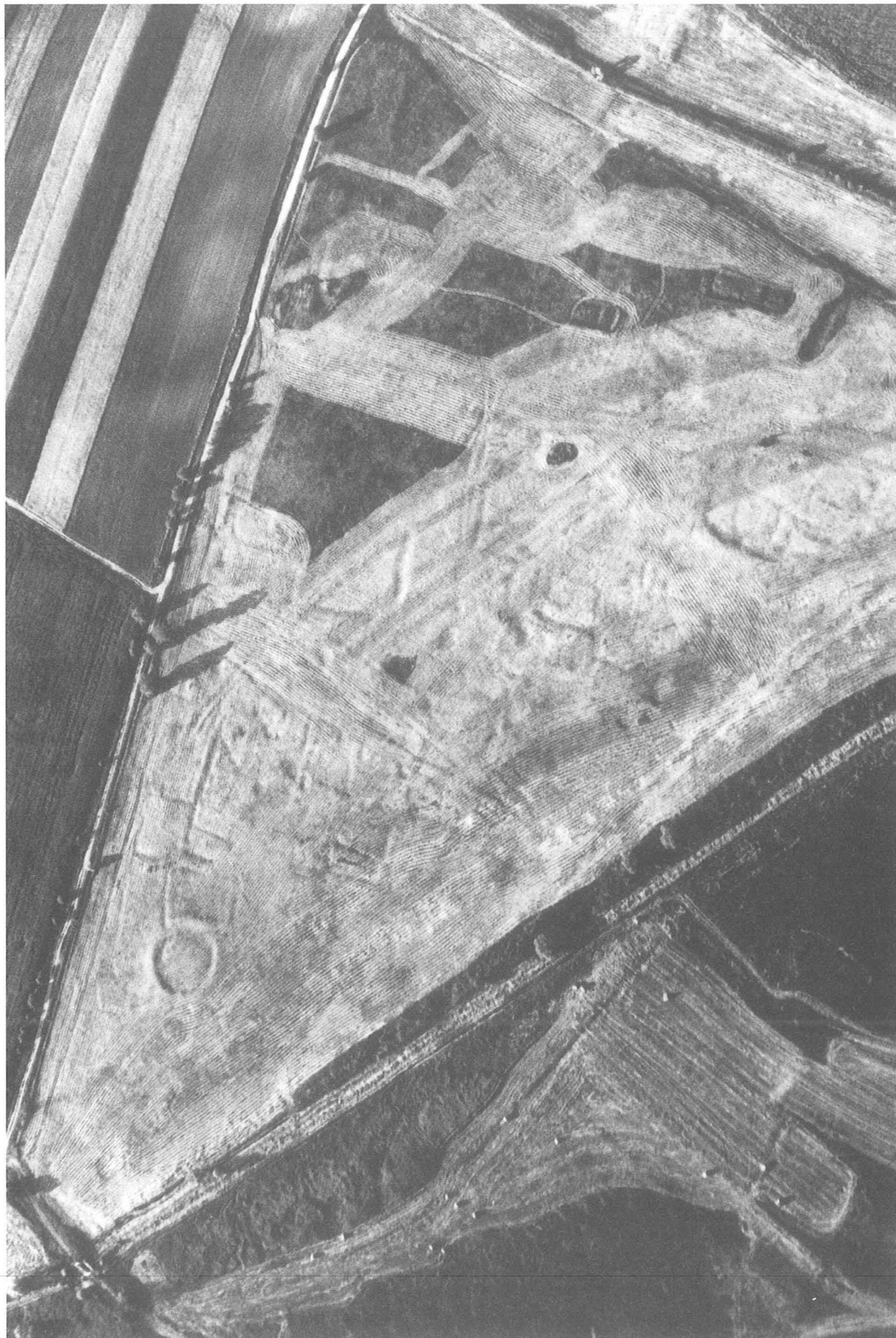
Várdomb, Lak, Ø: I conducted aerial prospecting in the supposed region of the medieval Lak. I could not detect any trace that would unilaterally indicate an archaeological site.

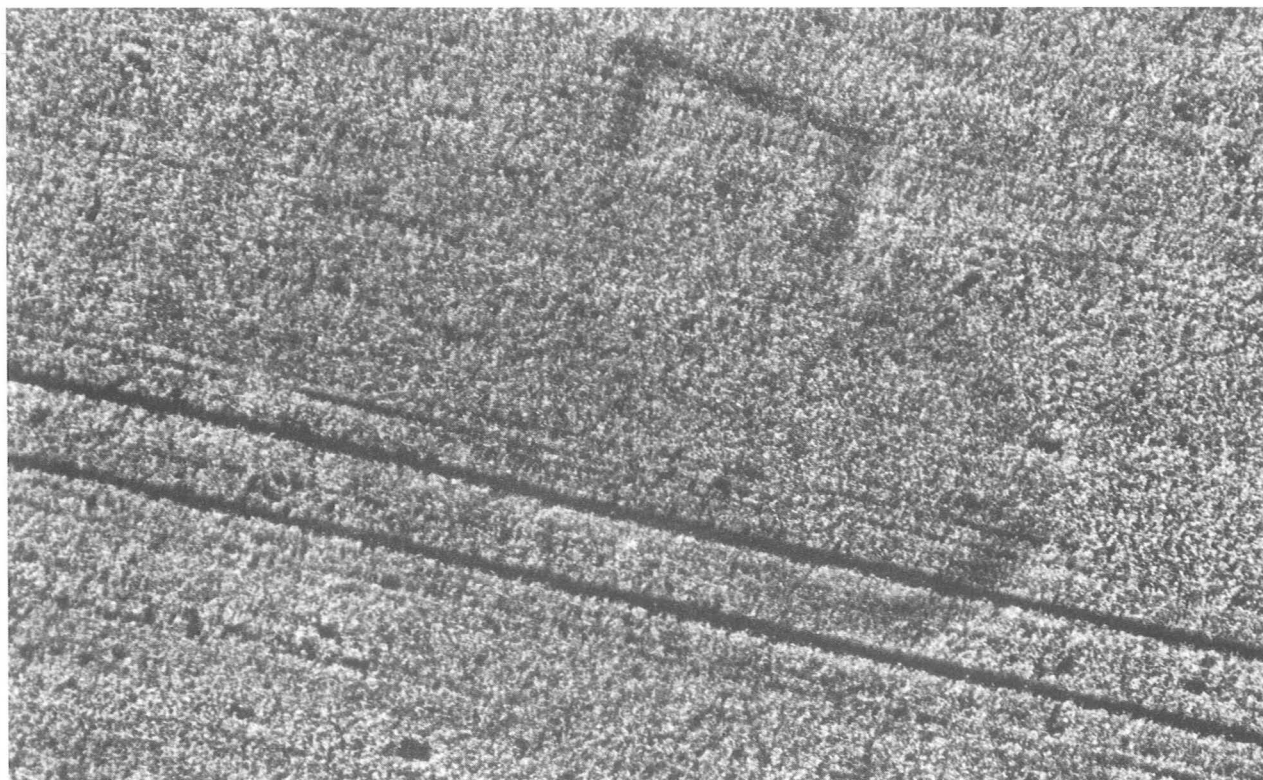
1. kép, Fig. 1: Hantos, kelet (2003. június 23.), East (June 23, 2003)

2. kép, Fig. 2: Nagykarcsony, Ménesmajor (2003. március 6.), (March 6, 2003)

3. kép. Fig. 3: Nagykarcsony, Ménesmajor (2003. június 25.), (June 25, 2003)

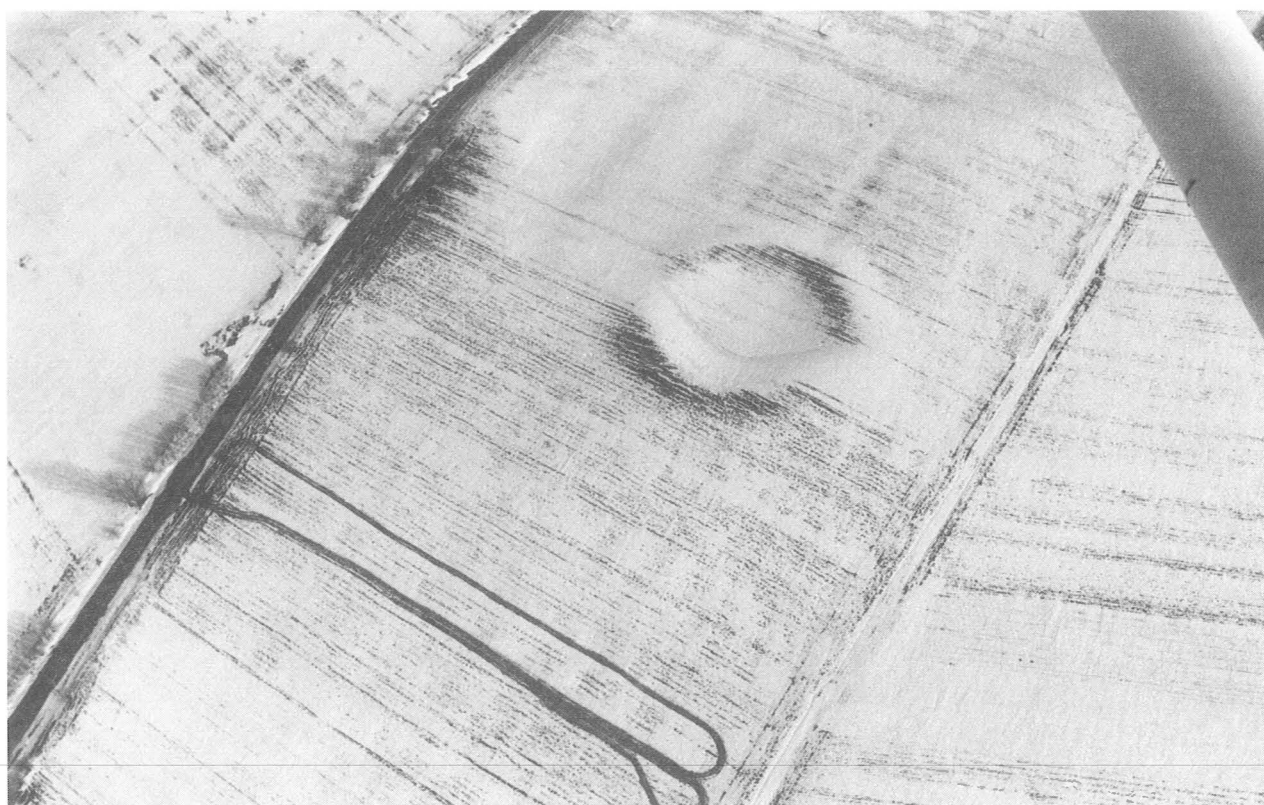
4. kép. Fig. 4: Dalmand, Sánc (2003. június 23.), (June 23, 2003)

5. kép. Fig. 5: Döbrököz, Göröcsmény (2003. június 30.), (June 30, 2003)

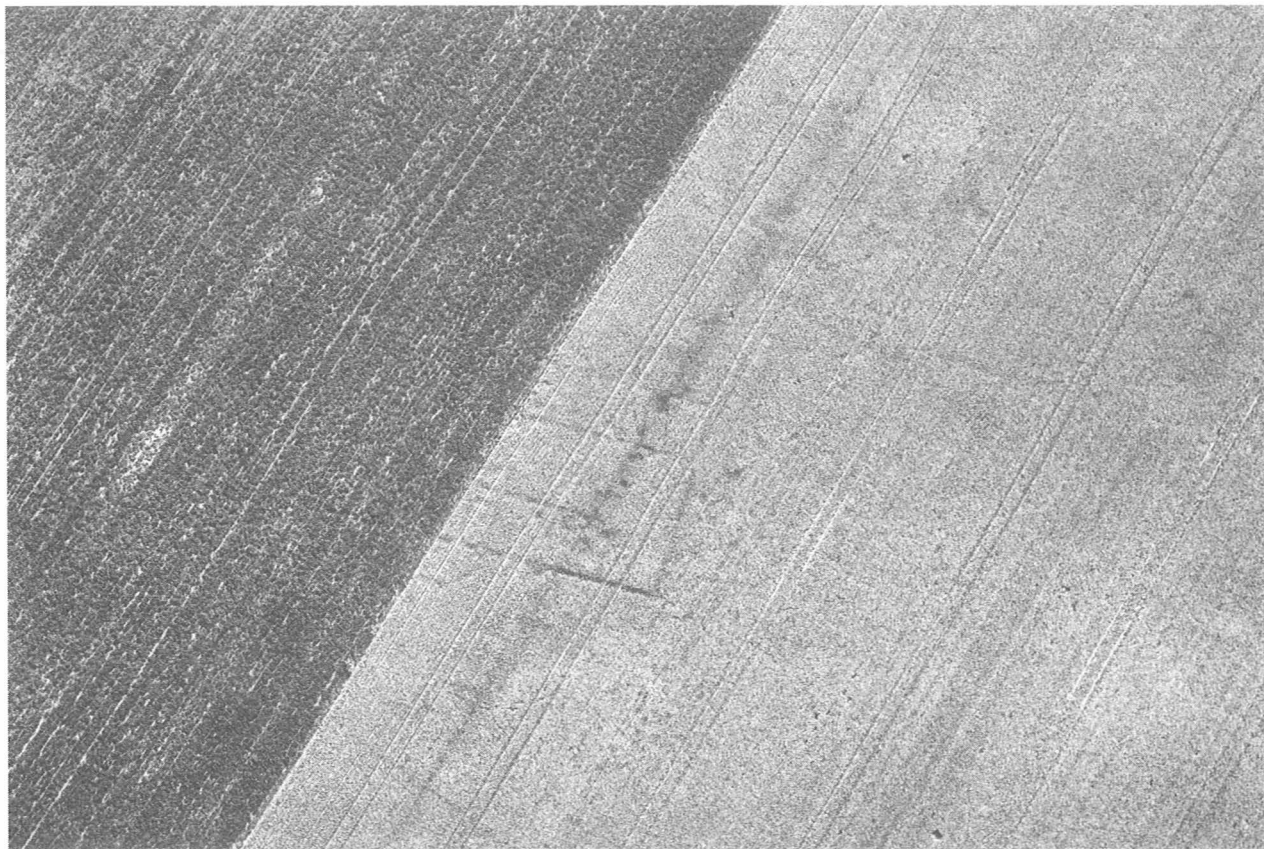

6. kép, Fig. 6: Döbrököz, Tűzköves (2003. május 29.) (May 29, 2003)

7. kép, Fig. 7: Kurd, Sánc (2003. február 28.), (February 28, 2003)

8. kép. Fig. 8: Kurd, Kenderföldek (2003. június 30.), (June 30, 2003)

9. kép. Fig 9: Mucsi, Sánc (2003. február 28.), (February 28, 2003)

10. kép, Fig. 10: Regöly, Pogányvár (2003. február 28.), (February 28, 2003)

11. kép, Fig. 11: Regöly, Sánc (2003. február 28.), (February 28, 2003)

Rövid jelentések – *Short reports*

A jelentésekben előforduló korszakok jelkulcsai:

Ő	Őskor	<i>Prehistory</i>
Pa	Őskőkör	<i>Paleolith Age</i>
Me	Mezolitikum	<i>Mesolith Age</i>
U	Újkőkör	<i>Neolith Age</i>
R	Rézkor	<i>Copper Age</i>
B	Bronzkor	<i>Bronze Age</i>
V	Vaskör	<i>Iron Age</i>
Szk	Szkíta kör	<i>Scythian Age</i>
LT	La Tène-kör	<i>La Tène Period</i>
Ró	Római kör	<i>Roman Period</i>
Sza	Római kori barbár	<i>Sarmathian Age</i>
N	Népvándorlás kör	<i>Migration Period</i>
Ge	Germán kör	<i>German Period</i>
A	Avar kör	<i>Avarian Period</i>
Ka	Karoling kör	<i>Karolingian Period</i>
H	Honfoglalás kör (10 th C. A. D.)	<i>Period of the Hungarian Conquest</i>
Kö	Középkör	<i>Middle Age</i>
Á	Árpád-kör	<i>Arpadian Period</i>
Kk	Késő középkör	<i>Late Middle Age</i>
Tö	Török kör	<i>Turkish Period</i>
Kú	Kora újkor	<i>Early Modern Age</i>
Ú	Újkor	<i>Modern Age</i>
I	Ismeretlen kör	<i>Unknown Period</i>
Ø	Régészeti jelenség nélkül	<i>No archaeological features</i>

1. Abony, Blaskó-dűlő

(Pest megye) Szk

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 65. sz. lelőhelyen.

Az Abony-Újszász műúttól keletre a főút nyomvonalára egy magas dombvonulaton halad át, melynek keleti szélén van az Abony 62. lelőhely (szórványtelep). Próbafeltárást a dombhát régészeti érdekű területére, a 86+250–86+900 km-szelvénybe terveztünk. Az 5–6 m relatív magasságú dombvonulat nyugati részén a humuszréteg leszedésekor hamvasztásos sírok kerültek elő.

A próbafeltárást a 86+215–680 km-szelvényben végeztük el 2003. június 24–26-án. Kutatóárkunk Ny-i megnyújtásával a magaslat lejtőjét is vizsgáltuk. (A 86+700–900 km szakasz, a Abony 62. lh. nem kisajátított terület, ezért vizsgálata 2004-re maradt.) A 2 m széles kutatóárkokban a humuszolás szakfelülete során már észlelt hamvasztásos sírok és néhány más régészeti objektum került elő a 86+250–380 km-szelvényben, a 86+450–680 km-szakaszon pedig újkori beásások, oszlopödrök. A próbafeltárást területe 655 m².

A szkíta temetőrészlet feltáráására július 14. és augusztus 18. között került sor a főút és a földút közötti területsávon, 9271 m²-en. A gyakran sekély temetkezések egy részét már a mezőgazdasági művelés, majd a gépi földmunka megsértette. A temető a feltárt résztől északi és déli irányban folytatódik.

Feltártuk a temető 162 sírját, valamint 58 további objektumot. Utóbbiak közül a 204. objektum a szkíta temetőhöz tartozik, talán áldozóhely lehetett. Néhány objektum egyértelműen új, jelenkori beásás a temető keleti szélénél, a többségük (főleg kisebb gödrök) kora leletanyag hiányában bizonytalan.

A temető 162 sírja közül csontvázas temetkezés 76. Nyújtott vázas 10, bal oldalán zsugorított 20, jobb oldalán zsugorított 30, felhúzott lábú 2 temetkezés, bizonytalan rítusú további 14, erősen sérült temetkezés. A 86 hamvasztásos sír közül szórthamvas 56, urnás 26, bizonytalan hamvasztásos 4 temetkezés.

67 sírban volt valamilyen mellékkelt. Jellemzőek a korongolt tálak és magasfülű bögrék. A nagyobb méretű edények, urnák többnyire hiányosak, főleg a kézzel formált edények rossz megtartásúak. Jellegzetes leletek: bronz hajkarikák, rovátkolt díszű bronz karperecek, szemes és egyszerű piros, kék üvegyöngyök, kauri csüngők, agyagpecsétlők, vaskések (a 110. szórthamvas sírban csontlemezes nyelű nagyobb kés), pont-kör díszes csontlapok, vas lándzsahegyek, bronz nyílhegyek. A 76. nyújtott vázú férfi sírban jó megtartású vasfokos, vaskés, medencéjében kiskérődző csontjai kerültek elő. Kiemelkedő a 171. urnás temetkezés: 4 db aranyozott bronz hajkarika, rovátkolt díszű bronz karperec-pár, gerezdéssel tagolt orsógomb, tagolt-gerezdelt üvegyöngyök. A 108. sír zsugorított női(?) váz bal oldalán csiszolt kőbalta is volt.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

POLGÁR ZOLTÁN – DINNYÉS ISTVÁN

2. Abony, Elsővíz-, Tót-Gyurka-szék-dűlő

(Pest megye) B, Sza, Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 49. sz. lelőhelyen.

A Kisbalaton-ér keleti partján és attól keletre levő, nagy kiterjedésű lelőhelyen (AVK, szarmata és Árpád-kori település) áthalad az Abony-Újszilvás műút és a főút 82+820–83+850 km-szelvénye. A főúti nyomvonalon a humuszréteg leszedése során megfigyelt objektumok a lelőhely kiterjedését megnövelték. Feltárást a Ny-i lelőhelyrészén, a főút 82+820–83+000 szelvényében kezdtük el. Ezen a részen 176 telepobjektum került elő. Négy nagyméretű objektum a foltokból előkerült edénytöredékek szerint kora bronzkori. A gödrök, az árkok, néhány ház és szabadtéri kemence részben szarmata, részben Árpád-kori településhez tartozik. Néhány újkori objektum is van a területen.

A Kisbalaton-ér partján feltártunk 90 telepobjektumot. A 15 árok részlet többsége az ér felé halad, részben az érrel párhuzamos árokba torkollik. A gödrök többsége kerek, változó mélységű, alakú verem, részben szarmata, részben Árpád-kori, viszonylag szegényes leletanyaggal. Feltártunk egy megszokott Árpád-kori házat vájt kemencével és két szabadtéri kemencét.

A lelőhely feltárása 2004-ben folytatódik. A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

POLGÁR ZOLTÁN

3. Abony, Kisbalaton-dűlő

(Pest megye) U, B, Sza, Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 48. sz. lelőhelyen 2003. szeptember 5. és október 27. között.

A Kisbalaton-ér nyugati partján elterülő lelőhelynek a főút (szakmai egyeztetés alapján) 82+635–82+775 km-szelvényében és a baloldali földút 82+600–82+680 km-szelvényében lévő részén, 5335 m² területen 134 régészeti objektumot tártunk fel négy korszakból. A lelőhely Ny-i kiterjedésének meghatározásához három szondát is húztunk.

Késő *újleőkori* 5 gödör és 3 zsugorított vázas temetkezés, utóbbiak közül a 121. sz. sírban négy nagyméretű mészkögyöngy volt a koponya alatt-mellett, feltehetően nyaklánc részei.

Két gödör kora *bronzkori*, az egyikből előkerült belső díszes táltöredék alapján a makói kultúrához sorolható.

A lelőhelyen *szarmata* temető is van, melyből az ásatási területen 14 körárkos és két árokkeret nélküli sírt tártunk fel. A sírokat övező árok a DDK-i oldalon nyitott. Mindegyik sír ki volt rabolva, feldúlva, a vázak szétszórt csontjainak egy része nem is maradt a sírgödörben. Egyedül a 120. sz. sír volt kevésbé, csak a mellkasi részen bolygatott. „Leletgazdagnak” a 39. árokkeretes sír nevezhető 38 db színes üvegyönggyével, két

ezüstfibulájával és egy bronzveretével. A kevés keltezéssel alapján a temetőrészlet 3. századi. A 2. sz. temetkezésből kopott Galba (68–69.) denarius került elő.

Az *Árpád-kori* településrészletet 4 félig földbe mélyített ház, 2 szabadtéri kemence, 28 gödör, 5 árok-részlet képviseli, valamint a Ny–K-i tájolású 59. sz. sír, melyben a koponya mellett nyitott, végei felé keskenyedő ezüstkarika került elő. A kemencés házak megszokott Árpád-kori típusúak, ágafás-szelemenés tetőszerkezetre utaló cölöplyukakkal. Két ház kemencéjének és az egyik szabadtéri kemencének az alja állatsontokkal és edénytöredékekkel volt kirakva. A leletanyag (kerámia, állatsontok) nem bőséges. A feltárás 54 telepobjektuma lelet nélküli.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

POLGÁR ZOLTÁN

4. Abony, Kis Mihály-tő-dűlő

(Pest megye) Sza

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 41. sz. lelőhelyen.

A lelőhely a főút és az Abony–Újszász műút kereszteződésénél, nagyrészt attól Ny-ra terül el. Ny-i kiterjedésének vizsgálatára próbafeltárást végeztünk július 3–4-én a főút 85+075–85+650 km-szelvényében. A 2 m széles kutatóárokban 85+620 km-nél egy szabadtéri kemence került elő, a közelében húzott 2. szonda üresnek bizonyult. A próbafeltárás területe 1391 m².

A július 22-én megkezdett megelőző ásátás közben a 85+650–85+845 km főúti szakaszt és a lelőhely K-i részén levő útkorrekció 8171 m² területét próbafeltárás-ként vizsgáltuk át. A lelőhelyen a főút 85+845–86+000 km szelvényében és a baloldali földúton 8400 m² feltárását október 10-én fejeztük be.

A *késő szarmata* település 213 telepobjektumát (házak, gödrök, árok-részletek, kutak, füstölők) bontottuk ki, őskori objektum a területen nem került elő. A 83. km környékén és az útkorrekció területén főleg újkori, részben egyértelműen 20. századi objektumokat találtunk. A késő szarmata településen 5 házat tártunk fel, részben központi cölöplyukkal, részben szelemenés nyeregtetőre utaló, a hossztengelyben levő cölöplyukakkal. Kiemelendő a 78. ház, melynek padlószintjén vastag, többszöri megújításról tanúskodó rétegsort figyeltünk meg, a ház tetőzetét központi oszlop tartotta. Két, eltérő típusú kutat tártunk fel, az egyik szabályosan megásott függőleges oldalú kút, a másik egy jellegzetes, úgynevezett „csordakút” volt. Betöltődésüknek főleg felső rétegében bőséges leletanyagot találtunk, mélységük 3–4 m közötti. Több gödör kisebb agyagbányának bizonyult. A gödrök többsége a korszakra általánosan jellemző úgynevezett méhkas alakú gödör volt, több-kevesebb leletanyaggal, szórványosan patics- és salaktöredékekkel. Különösen nagy mennyiségű salak volt a 95. természetes betöltődésű gödör felső harmadában,

közelében tehát műhely lehetett. A település salakleletei között vastartalmúak és üvegolvasztásra(?) utalók is vannak. A 193. sz. nagyméretű gödörben felnőtt férfi fejével lefelé begyömösölt vázát bontottuk ki. Három nem megszokott kialakítású füstölőkomplexum közül a 135. kürtőjében függőleges, kb. 15 cm átmérőjű járatfurat vezetett a felszínről.

A leletanyagra az összességében gazdag, változatos és jellegzetes késő szarmata kerámia a jellemző. A finoman iszapolt, korongolt kerámia-késői típusai (tálak, poharak, korsók, gömbtestű edények, tárolóedények) szürke-fekete és pirosas színben, gazdag méret- és formaváltozatban fordulnak elő, gyakran besimított díszítéssel. Nem ritkák a sötétpiros festésű csészék, tálak sem, néhány terra sigillata utánzat és terra sigillata töredék színesíti a kerámiát. Nagy számban kerültek elő a homokos-kavicsos soványítású korongolt edények (zömmel fazekak) töredékei. A kézzel formált, durva kerámia (többnyire fazekak) közül kiemelendő a bekarcolt vonalköteggel és beszurkált pontszakaszokkal díszített fazék és egy kézzel formált, csónak alakú mécses. Apró leletek közül üvegpohár-töredékek, bronz karperec-töredékek, tű, orsó-gombok és orsókarikák, csontárok, csontkorcsolyák említhetők. Az egyik gödörből csiszolt kőbalta került elő.

A terepviszonyok ismeretében nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy a szarmata falunak a szélét ástuk meg, két oldalon elértük a település szélét. Több olyan objektumot találtunk, melyben tűzveszélyes munkát végeztek, éppen ezért telepítették a falu szélére ezeket a „műhelyeket”. A falu központi része a nyomvonal-tól északra érintetlen, mezőgazdasági terület, a jövőben bármikor kutatható lehet.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

MADARAS LÁSZLÓ – DINNYÉS ISTVÁN

5. Abony, Rékasi-úti-dűlő

(Pest megye) I, Ú

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső két lelőhelyen.

50. sz. *lelőhely*: A főút 87+920–88+050 km-szelvényében levő lelőhelyen (őskor, szarmata? és török kor) végzett humusz leszedés nyomán a szelvényt 88+000 km-nél ferdén keresztező, fekete humuszos árokfolt közel összefüggő részletei, jobb szél mellett 88+005 körül kis kerek gödörfolt látszott, lelet nem került elő. Augusztus 18–19-én és 28-án három, 2 m széles kutatóárokot húztunk a lelőhely vizsgálatára. Az árokban 8 árok-részletet, 1 gödör-részletet és egy gödört találtunk. Szakmai egyeztetés értelmében a kutatóárokban levő objektumrészletek feltárásával a lelőhely kutatása befejeződött, keltezéssel lelet nem került elő. Az árok-részletek közül 1., 4., 9. egyazon árok három részlete, egy másik árok két részlete a 3. és 5. árok-részlet. Valamennyi árok-részlet változóan meredek oldalú, ívelt fenekű. Betöl-

tésük fekete humusz, sárga agyagszemcsékkel. Lelet egyedül az 1. árok részletéből került elő: néhány állatcsont. A 2. gödör részlet szögletes, sekély gödörből lemeződő, trapézszerű metszetű, ívelt fenekű gödör részlete. Humuszos betöltésében agyagos rétegek, foltok voltak. A felső, sekély részben állatcsontok. Kisméretű, enyhén ovális alakú, meredek oldalú, egyenes fenekű a 8. gödör. Humuszos betöltése lelet nélküli. A próba-feltárás területe 630 m².

51. sz. lelőhely: A tervezett próbafeltárást a 88+315–88+525 km-szelvényben végeztük augusztus 12–15-én. A kezdeti rövidítést a humuszleszedés helyzete, a 2 m széles szonda megnyújtását a terepalakulat indokolta. A kutatóárkokban 88+471 km-nél egy keskeny, újkori(?) árokfolt került elő, biztosan régészeti objektum nem. A próbafeltárás területe 425 m². A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

A főút 88+940–89+350 km-szelvényébe, a Máli-értől Ny-ra levő régészeti érdekű területre tervezett próba-ásatást július 21–22-én és augusztus 15–17-én végeztük el a 88+925–89+100, 89+225–89+325 km-szelvényben. A módosítást a humuszolás szakfelügyelete alatt tapasztaltak és a terepalakulat indokolta. 2 m széles szondákban 89+229 és 89+253 km-nél egy-egy bizonyosan újkori oszlogödör volt megfigyelhető, régészeti lelet, objektum nem került elő. A kutatóárkok területe 611 m².

A Máli-ér K-i partján, a főút 89+400–89+500 km-szelvényében július 17-én húzott 2 m széles kutatóárkok régészetiileg negatív. A közelben levő Abony 56. lelőhely tehát a nyomvonalat nem éri el. A próbafeltárás területe 223 m².

DINNYÉS ISTVÁN

6. Abony, Rékasi-úti-dűlő, Sashalom-dűlő (Pest megye) Sza

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 44. sz. lelőhelyen.

A főút 90+000–90+750 km-szelvényében, az Abony 44. lelőhely és régészeti érdekű terület vizsgálatára tervezett próbafeltárást 2 m széles kutatóárkokkal július 4. és 21. között végeztük a 89+950–90+130 és 90+145–90+720 km-szelvényben. Az előzetes terv módosítását a terepalakulat indokolta, a 90+130–145 km-szelvényben levő forgalmas földutat (Rékasi-út) nem vágtuk át. 90+125 km-nél a földúttal párhuzamos, nyilvánvalóan az úthoz tartozó, betöltődött árkot találtunk, régészeti objektum a 89+950–90+130 km szakaszon nem került elő. Az Abony 44. lelőhely objektumai a baloldali szondában a 90+145–250 km-szelvényben jelentkeztek, a lelőhely kiterjedését a jobboldali sávban 90+275-nél kereszt irányú szondával is vizsgáltuk. Az Abony 44. objektumain kívül régészeti objektumot nem találtunk. A próbafeltárás területe 1489 m².

Az Abony 44. lelőhelyet a Sashalom-dűlőben, a főút 90+145–90+250 km-szelvényben tártuk fel július 31.–

augusztus 29. között: 36 késő szarmata telepobjektumot és két újkori gödröt találtunk.

Az 1. ház ÉK–DNy tengelyű, téglalap alakú, ÉNy-i hosszoldala közepénél vájt kemencével, tetőszerkezetre utaló cölöplyuk nélkül. Padlója közepén átégett falú, félgömbös gödröcskét bontottunk ki, a padló alá egy kerek verem is mélyült. A 8. sz. ház méretű, téglalap alakú objektum sekély, padlóján sem cölöplyukat, sem tűzhelyet nem találtunk. ÉNy–DK-i tengelyű, téglalap alakú a 36. ház, ÉNy-i rövid oldalába nagy kemencét vájtak, ennek fenéktapasztását egyszer megújították. A kemenceszáj közelében hamugödröcskét találtunk a Ny-i sarokban, mellette a hosszoldalnál tapasztott tűzhelyet. A K-i saroknál szabálytalan lejáró(?). Tetőszerkezetre utaló cölöplyuk sem a padlóban, sem az oldalakon kívül nem mutatkozott. Az 5. objektum (műhely?) ÉK–DNy tengelyű, erősen elnyújtott téglalap alakú, nagyjából vízszintes fenékkal. Középső részén mély verem és átégett falú kerek gödröcske volt a padlóban. A 9. objektum szabálytalan négyszögletes, nagyobb gödör, kisé egyenetlen fenekén tűzhellyel, egy trapéz metszetű veremmel és egy téglalap alakú kisebb gödörrel. Égett falú gödröcske volt a 34. négyszögletes sekély gödör közepén, mellette sekély cölöplyuk (?). Továbbá szokványos méhkas és hordó alakú, valamint trapéz metszetű vermeket, kisméretű négyszögletes gödröket tártunk fel szerény leletanyaggal.

A csekély mennyiségű késő szarmata leletanyagból a 19. gödör jellegzetes sötétszürke, korongolt tálja, a 27. gödörből előkerült korongolt, hordó alakú edény töredéke és a 2. és 27. gödrök, az 5. objektum homokos-kavicsos anyagú, kézikorongon készített, vonalköteggel és ferdén beszúrt pontsorokkal díszített fazéktöredékei emelhetők ki. A 31. gödörben a végébe derékszögben beerősített, béklyókulcszerű taggal szerelt vas pánttöredéket, a 36. ház kemencéjében ólomlemezről hajlított csövecskéket bontottunk ki. Az állatcsontanyagból két lókoponya (17. és 24. gödör) említhető, a 19. gödör betöltésében emberkoponyát találtunk. A lelőhely feltárt területe 2933 m². A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

7. Abony, Sashalom-dűlő (Pest megye) Ó, Sza, Ā

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső két lelőhelyen.

52. lelőhely: A Máté-ér DK-i partján levő lelőhely (újkőkori, szarmata, avar és Árpád-kori település) területén a humuszleszedés szakfelügyeletének tapasztalatai (a területen néhány őskori, szarmata és Árpád-kori edénytöredék került elő, telepobjektumot nem észleltünk) alapján 2 m széles kutatóárkokat húztunk a lelőhely É-i és D-i szélén, a 93+075–200 és 93+400–470 km főúti szelvényben. Az É-i 1. és 2. szondában 1-

1 őskori(?), késő szarmata és Árpád-kori gödört tártunk fel június 10–13-án, a déli 3-4. szonda üresnek bizonyult.

Az 1. gödör kb. 2 m átmérőjű, meredek, helyenként kiöblösödő oldalú, egyenetlen fenekű. Humuszos, néhol agyaggal kevert betöltésében kis durva őskori(?) edénytöredék és néhány állatcsonttöredék volt. 2. gödör 70–75 cm átmérőjű, kerek, ívelt gödörfenék. Szürkés hamus-humuszos betöltésben kis Árpád-kori oldaltöredéket találtunk. A 3. gödör kerek, meredek, részben ferdén kihajló oldalú, egyenetlenül ívelt fenekű. Fekete humusz betöltésében szürke, korongolt, késő szarmata tál fele, kézzel formált edénytöredék, két üveggyöngy volt. A próbafeltárás területe 908 m².

53. *lelőhely*: A lelőhely (szarmata?, avar, Árpád-kori telep) kutatására 2003. június 20-án, 23–27. között került sor. A humuszolt nyomvonalon a szakfelügyelet közben árokrészleteket lehetett megfigyelni. A nyomvonal két oldalán, a 92+870–93+000 km-szelvényben húzott két kutatóárokban 4 árokrészlet került elő, kibontásuk leletet nem eredményezett. Az altalajba 3/4–18/20 cm-re mélyedő, agyagszemcsékkel kevert humuszos betöltésű, ívelt fenekű árkok részletei, a 3. pedig kétoldalt lemélyedő árok fenékrészlete. A próbafeltárás területe 509 m².

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN

8. Abony, Serkeszék-dűlő

(Pest megye) U, R, A

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 60. sz. lelőhelyen.

2003. szeptember 15.–október 19. között a lelőhely DNY-i felén (79+600–79+760 km-szelvények között) összesen 41 objektumot tártunk fel. Közülük 1 sír és 40 gödör, 33 objektum a rézkori, bádeni kultúrához tartozik, 7 avar kori és 1 újkori.

A terület legfontosabb objektuma a *rézkori* bádeni kultúrához tartozó kettős gyereksír, a 8. objektum. A csontvázak a jobb oldalukon feküdtek, zsugorítottak, D–É-i tájolásúak, arccal K felé, a sírban a két csontvázat szorosan egymás mellett találtuk meg. A koponyák körül 4 db edényt tártunk fel. A sír a felszínhez közel, magasan feküdt, már a gépi humuszolás megrongálta a koponyákat, egyértelmű sírfoltot nem sikerült megfigyelni. A sírt csak telepobjektumok vették körül, további temetkezéseket ezen a részen nem találtunk.

A rézkori telepobjektumok között a legnagyobbak és legfontosabbak az 1., 3., 5. objektumok. A leggazdagabb leletanyag az 1. objektumból került elő. A kb. 150 db kerámiatöredék között, bütyökdiszes, karcolt mintás, pontdiszes darabokat is találtunk, állatcsont, kagylóhéj, patics és faszén mellett.

Kevés leletet találtunk a 4., 11., 16., 26., 28. objektumokban: néhány kerámiatöredék mellett 1-1 kovapenge, állatcsont került elő, a gödrök többsége azonban lelet nélküli. Mivel főként sekély gödrökről van szó, amelyek mélysége ritkán haladja meg a 20–30 cm-t, valószínűnek tartom, hogy az egykori rézkori gödröknek csak az alját sikerült megtalálnunk.

Az *avar* objektumok a terület ÉK-i részén találhatóak. A rézkori és avar telepobjektumok betöltése jól megkülönböztethető. Az avar kori telepobjektumok között a legfontosabb a 24. gödör, amelyből nagy mennyiségű kerámia mellett állatcsont, patics és egy vastöredék került elő.

A lelőhely ÉK-i felén összesen 22 objektum feltárását kezdtük el, nem mindegyiket fejeztük be.

Az objektumok közül 7 sír, 8 gödör, 3 kerámiafolt, 1 gödörház, 1 ház, 1 árok, 1 kemence maradványai.

A terület a lelőhely legmagasabban fekvő része, a legközelebb fekszik a lelőhely melletti érhez. A területen a *középső neolitikus* alföldi vonaldiszes kultúra fiatalabb szakaszához tartozó település maradványait találtuk meg. Az itt feltárt objektumok mind neolitikus koriak, a 41. objektum kivételével, amely betöltése alapján egyértelműen újkori árok. A terület nagy része egyelőre feltáratlan, a lelőhely pontos és egyértelmű értékeléséhez azonban mindenképpen az ásások folytatására van szükség.

A neolitikus település területén már a felszínen nagy mennyiségű leletet találtunk, kerámiatöredékek mellett pattintott pengéket, őrlőkövet, állatcsontot, kagylóhéjat. Különösen sok a felszíni, felszín közeli lelet a 79+890–79+960 km-szelvények közötti területen.

A területen feltárt 7 sír mind DDK–ÉÉNY-i tájolású, a csontvázak baloldalon fekszenek, zsugorítottak, a halottak kezét az arcuk elé húzták. A sírokat magasan, közvetlenül a felszín alatt találtuk meg, az 51. és 64. sírok kivételével. Az 51. sír a felszín alatt 20–25 cm-re feküdt, az egyetlen temetkezés, ahol meg tudtuk figyelni a sírfoltot. A 64. sír az 50. objektum keleti negyedében került elő, az 50. objektum egységes, fekete betöltéséből. A 48. sírban a csontváz csuklója alatt 20 gyöngyszemet találtunk. Ezenkívül a sírokból csak néhány elszórt kerámiatöredék került elő a csontok közül. A 48. és 55. sírok mellett a felszínen tapasztásnyomokat figyeltünk meg, valószínűleg egykori járószint, ház maradványai.

A terület különleges objektuma az 50. objektum, igen nagyméretű, 16×18 m, ovális gödör. A gödörből nagy mennyiségű lelet került elő, többek között finom kidolgozású, karcolt díszű kerámiatöredékek, 6 vörös festésű töredék, egy lapos agyagkorong, kova- és obszidiánpengék, őrlőkő és kőbalta töredékei. A gödört különlegessé teszi továbbá a benne talált zsugorított csontváz (64. sír). Az objektum feltárását nem sikerült befejeznünk, valószínűleg gödörház. A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

KOVÁCS ÁGNES

9. Abony, Tatárhányás-dűlő

(Pest megye) Sza

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának kutatása során megelőző feltárást végeztünk a dűlő területére eső két lelőhelyen.

39. sz. lelőhely: A 84+300–84+550 km-szelvényben próbafeltárást végeztünk, negatív eredménnyel. A 84+570–84+740 km-szelvényben egy *szarmata* temetőrészletet tártunk fel. A feltárt 7883 m²-nyi területen összesen 96 objektumot bontottunk ki, melyek közül 56 sír és 32 körárok volt. Emellett 3 árokészletet, 4 gödröt és egy felszíni jelenséget is találtunk. Az említett gödrök közül a 80. számú leletanyaga alapján modern kori, a 16. számú leletnélküli, a 45. és a 49. gödrök viszont a temetőnél korábbiak lehetnek. A 45. objektumból egy nagyméretű állat csigolyái, a 49. gödörből egy őstulok(?) erősen elmeszesedett csontváza került napvilágra. Az 57. számú objektum ismeretlen korú, melyben egy vagy két madár csontvázát találtuk. A három árokészlet közül a 47. és 60. számú jelenségek tarthatók *szarmata* korinak.

A feltárást megvalósították a temető Ny-i szélét és bizonyos, hogy a lelőhely a nyomsávon kívül, É-i és D-i irányba tovább folytatódik. A körárokkal körülvett és a jelöletlen sírok K–Ny irányú sorokba rendeződnek. A körárkok fele nyitott, bejárattuk DK-i vagy D-i irányba néz, a többi vagy árokészlet vagy folytatása a nyomsávon kívülre esett. Nyolc zárt körárkot is kibontottunk, melyek közepén fekvő sírok fölé egykor halmot emeltek. Valószínű, hogy a több évszázadon át kiemelkedő halmokról nevezhették el *Tatárhányásnak* ezt a dűlőt. Az említett objektumokból nagy részben kézzel formált, kisebb részben jól iszapolt, gyorskorongolt kerámiatöredékek és állatcsontok kerültek napvilágra.

32 sír volt a körárkokon belül, 21 volt egyszerű aknasír, 4 gyermeket temettek el egy-egy körárok K-i vagy Ny-i ívébe, és egy nőt hantoltak el zsugorított helyzetben. Három körárok közepén találtunk két sírgödröt, melyek közül az egyik sírba minden esetben gyermeket temettek el. Hasonlóan érdekes volt a 71. számú, körárkos temetkezés, melybe egy nőt és egy férfit helyeztek együtt örök nyugalomra.

A sírok tájolása DK–ÉNy vagy D–É, ez alól a KDK–NyÉNy irányítású, zsugorított temetkezés az egyedüli kivétel. A temető sírjait, a szertartást követő néhány évtized után részlegesen (körárok nélküli sírokat) vagy teljesen (körárkos sírokat) kirabolták. Egyedül a már többször említett 24. számú, zsugorított helyzetben eltemetett nő sírja képez kivételt, melyet feltételezhetően babonás okokból nem bolygattak meg.

Koporsómaradványt két sírban, halvány fehéreslila színű, halotti lepelre utaló maradványt ugyancsak két körárkos sírban leltünk. A 34. sír alján faszén, illetve további három sír alján halotti ágyra utaló nyomokat dokumentáltunk.

A halott bokái mellé tíz esetben helyeztek edény-mellékletet, de további hat sír betöltéséből is került elő kerámiatöredék.

A női sírok többségében különféle alakú és színű üveg-, karneol- és mészkőgyöngyöket találtunk. Az általános viseleti tárgyak közül nagyobb számban voltak aláhajlított lábú, korong- és térdfibulák, kisebb számban bronzkarperecek és vas övkarikák. Több esetben is rögzíteni tudtuk a gyöngyös viselet meglétét. A használati tárgyak nagy részét vaskések, vasárok, kisebb részét orsógombok, vas- és bronztűk alkották.

A férfisírokban vaskést, vasárat, vas és bronz övcsatokat, vasfibulákat és három helyen bronz- és ezüstérmét találtunk.

A gyermeksírokból főként gyöngyök és bronzfibulák (térd-, aláhajlított lábú korongfibula), ritkán bronzkarperec, bronztorques, vascseggő és egy helyen ezüstlemezről kalapált tokveret(?) is napvilágra került. Minden gyermek sírjában volt edénymelléklet.

A temetőt elsősorban a Drag. 33. típusú terra sigillata, a korong-, a korai térdfibulák és a több helyen megfigyelt, ruha alját díszítő gyöngyhímzés alapján a 2–3. századra datáljuk.

42. sz. lelőhely: A lelőhely nagyjából É–D irányú sávját a főút 84+180–84+270 km-szelvénye és baloldali földút keresztezi. Ennek megfelelően a sáv keleti és nyugati szélét megtaláltuk. A lelőhely 2956 m² ásatási területén októberben 79 *szarmata* telepobjektumot tártunk fel: 3 árokészletet és 76 kisebb-nagyobb, részben méhkas alakú és trapézszerű metszetű gödröt. Ház vagy más nagyobb méretű telepobjektum nem került elő. Őskori objektumot nem találtunk.

Az előkerült leletanyag (kerámia, állatcsont) meglehetősen szegényes. A kerámiára jellemző a kézzel formált, durván kidolgozott edények (többnyire fazekak) túlsúlya, elég kevés a szürke, korongolt edénytöredék. Két gödörben egy fél és egy egész edényt tártunk fel. Feltűnően sok a terra sigillata töredék (domborműves és sima oldaltöredékek, talpgyűrű), 11 gödör anyagában fordulnak elő. A 23. gödörben orsógomb, a 42. és 52. gödörben csontkorcsolya, a 20. gödörben üveggyöngy is volt. Leletanyaga szerit a *szarmata* településrészlet 2–3. századi.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN – GULYÁS GYÖNGYI – MADARAS LÁSZLÓ

10. Algyő határa

(Csongrád megye) Ó, Sza

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csánádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválik, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tranzit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában, a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő.

A távvezetékindító állomás, MOL 1. lelőhelyen is és Péterlakától É-ra, MOL 2. lelőhelyen is őskori, római kori (szarmata) felszíni telepnyomot regisztráltunk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti tan-szék hallgatói.

BENDE LÍVIA

11. Almásfüzitő, Foktorok

(Komárom-Esztergom megye) R, Ró

Az ideai feltárást 2003. július végén kezdtük, és 6 héten át végeztünk kutatást a vicus Odiavum/Azaum castellumától DNy-ra eső részén. A feltárást Almásfüzitő Önkormányzata kezdeményezte és finanszírozta, továbbá a Tatai Környezetvédelmi Rt., a MÁV Almásfüzitői Kirendeltsége és az MTA Régészeti Intézete támogatta munkánkat.

Az idén feltárt terület nagysága 298 m². A korábbi évek viszonylatában kiváltképpen az ideai szelvényeinkben szembesültünk azzal, hogy az iszapártározó építéskor egyes helyeken szinte teljes mértékben megsemmisítették a római kori kultúrréteget. Ennek következtében a 38. szelvény D-i felében, és a 39. szelvényben csak apró jelzésekből tudunk visszakövetkeztetni az egykori objektumokra. A 38. szelvény D-i felében egy koponyatető és két késő római kisbronz egy megsemmisített sír-ra (40. számú), a 39. szelvényben észlelt elszíneződések pedig egy-egy kimarkolt gödör, illetve árok aljára utalhatnak.

Kijelölt szelvényeink a már átvizsgált területtől részben északabbra, a Duna irányába helyezkedtek el, ezeket azzal a céllal nyitottuk, hogy megvizsgáljuk, a településszerkezet jellegét, esetleges változását a Dunához közelebb eső részen is. A két nagy kiterjedésű, 90 m² nagyságú szelvényben mindössze két, egy szélesebb (ÉNy-DK-i irányú), és egy keskenyebb (ÉK-DNy-i irányú) árkot találtunk, az utóbbi D-i felébe beleásva egy késő római, melléklet nélküli sír is előkerült. Mindenesetre a korábbi évek szelvényeiben jelentkező „réteggazdagsággal” itt nem találkoztunk.

További szelvényeink a korábbiakhoz csatlakoztak és ezekben többnyire a már korábban feltárt objektumaink folytatódását követhettük nyomon. Előkerült többek között az 1998. évi 6. kutatóárokban megfigyelt ÉK-DNy-i irányú árok további szakasza, amit két szelvényen át 11 m hosszan követtünk, és feltártuk a 24. és 25. szelvényekben előkerült épület Ny-i felét, továbbá az alatta lévő *rézkori gödröt*.

Az 1998 óta folyamatosan végzett ásások eredményeként a *római kori* település több periódusát tudjuk elkülöníteni. A legkorábbi palánkperiódus, az idén csak szórványos leletanyag formájában fordult elő; egy Pó vidéki barbotinos és néhány dél-galliai terra sigillata képviselte a település kialakulásának fázisát. Az előkerült, a szabályos településszerkezetet kirajzoló árkok több periódushoz tartoznak, pontos keltezésük és relatív kro-

nológiájuk azonban csak a leletanyag feldolgozása után válik meghatározhatóvá.

A 37–38. szelvényekben kirajzolódó lakóépület a korábbi évek kutatásai alapján a 2. kőperiódust képviseli. Az épületből jobb esetben is mindössze csak a két kősorból álló, száraz falazású alapfal maradt fenn, az épület Ny-i zárófala helyén azonban csupán a kavicsos-harbcos feltöltésű falárokra találtunk rá. A lakóház jelen ismereteink alapján 6 helyiségből állt, a helyiségek elhelyezkedése szimmetrikus.

Az épületet magát a római korban, a Kr. u. 3. század első évtizedeiben a késő római temető létesítésekor elbontották. Ebből adódóan külön örömmünkre szolgált, hogy a mai felszíntől mérve, egy ásónyom mélységben megtaláltuk az épület DNy-i helyiségét díszítő falfestményt. A freskós, fedett helyiség nagysága 3,5×3 m. Az erősen töredékes állapotban lévő freskóomladék 15–20 cm vastagságú rétegben jelentkezett. A töredékeken okker-vörös-kék festésű motívumok láthatók, a nagyobb darabok alapján elsősorban növényi ornamentikával díszítették a fenti szobát. Miután az ásási terület vízjárta felszín, a képes felületükkel felfele elhelyezkedő darabok erősen vízkövesek, ábrázolásuk alig vehető ki, ezzel szemben a lefele forduló töredékek élénk színükben őrződtek meg. Az ablakkáva számos vörös festésű darabja is napvilágra került. A helyiség északi falánál az alapvakolat közel 20 cm magasságban a falon őrződött meg.

Eddigi kútjainktól É-ra egy újabbra találtunk rá, de a kijelölt szelvényekbe ennek csupán egy kis cikke-lye esett bele, bontását idő hiányában nem tudtuk befejezni.

A korábbi évekhez hasonlóan a település közép császárkori időszakából az ideai szonban is számos katonai jellegű lelet (militaria) került elő: vaslándzsa, bronz ansata-veret poncolt felirattal, katapultgolyók, cipőszögek és egyéb apró veretek. A mindennapi élet kellékei közül két hajtű érdemel említést, egyiküket bronzból, a másikat ezüstből készítették, ez utóbbi esztergált.

A késő római temető az ideai évadban 9 csontvázas és két hamvasztásos sírral gazdagodott (1998–2003:40 csontvázas sír), továbbá feltártunk egy É-D- irányú jelképes sírt, amiben egy agyagbögre mellett 3 darab gyöngyöt találtunk (egy bronzgyöngyöt, egy dinnyehéj alakú gyöngyöt, valamint egy szemesgyöngyöt). Ez a temetkezés nem tartozik a késő római temető sírjainak sorába.

A csontvázas sírok közül kettőben gyermeket, további kettőben nőket temettek el, a fennmaradó 5 sír felnőtt férfitemetkezés volt. Tájékozásuk igazodik az eddigi sírokéhoz ÉNy-DK. Jellegüket tekintve koporsós és egyszerű földsírokkal egyaránt találkoztunk. A mellékletekkel gazdagon kísért temetkezések mellett 3 esetben melléklet nélküli sírokat tártunk fel. A mellékletek közül elsősorban a férfisírok kísérőleletei emelkednek ki: legionarius tör, bronz hagymafejes fibula, kígyófejes karkötő, bronzgyűrű, vascsat, vas nyílhegy, kónikus

üvegpohár, számtalan érem (köztük Licinius érme), két női sírban kék és zöld üvegyöngyökből álló nyakláncot találtunk, míg az egyik gyermeksírban az üvegyöngy nyaklánc mellett kígyófejes karkötőt, egy szürke Faltenbechert és két üvegedényt leltünk. A késő római időszak temetkezési rítusainak sokszínűségét mutatja a feltárt két hamvasztásos sír. A melléklet nélküli hamvasztásos maradványokat egy korábbi csontvázas sírra helyezték rá. A másiktól ezzel szemben gazdag leletanyag került elő: két szürke bögre, két szürke tányér, egy vasolló, valamint kettő darab bronzérem.

A római kori katonafalu alatt több helyütt a rézkori település objektumaira találtunk rá, ezekből a korábbi évekhez hasonlóan Furchenstich kerámia töredékei kerültek napvilágra.

HORVÁTH FRIDERIKA

12. Alsónána, Régi-faluhely

(Tolna megye) Á

A helyi hagyomány szerint itt állt a török hódoltságig a falu, egy 19. századi leírás pedig a környéken templomromot említ. A mondottak ellenére a lelőhelyen kb. 200 m hosszan csak Árpád-kori település nyomait figyeltem meg.

K. NÉMETH ANDRÁS

13. Alsóújlak, kavicsbánya

(Vas megye) U

2003. április 2-án kavicskutató megelőző helyszíni szemlét tartottunk. A terület nagy része szántott, boronált, homokos, löszös talaj, kisebb részén erdő terül el, valamint felhagyott bánya.

A megjelölt terület déli végében, egy kisebb kiemelkedésen, amely nyugat felé meredeken szakad le egy útvágásba, igen kopott újkőkori cserepeket találtunk viszonylag nagy számban. Valószínűleg egy kisebb, a dunántúli vonaldíszes kultúrához tartozó telep lehetett itt.

A terület többi részén egyetlen helyen találtunk egy szórvány kerámiát, a kijelölt rész északnyugati felében, szintén egy kisebb kiemelkedésen.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Szilasi Attila Botond régésztechnikus.

FARKAS CSILLA

14. Apátfalva, Nagy út-dűlő

(Csongrád megye) Ó, Ge

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csánádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonal a Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválik, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tran-

zit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő. A kutatás módszerének megfelelően valamennyi felszíni telepnyom.

A MOL 36. sz. lelőhelyen őskori és népvándorlás kori (gepida) leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti tanszék hallgatói.

BENDE LÍVIA

15. Balassagyarmat, Bástya utca 12.

(Nógrád megye) Kú

A lelőhely régészeti védelem alatt álló területnek számít, mivel valószínűsíthető volt, hogy a középkori, kora újkori városfal egy szakasza, illetve a város É-i része itt húzódott. A telken építkezést megelőző szondázó kutatást végeztünk 2003. október 13. és november 4. között. A telek hosszában jelöltük ki az 1 m széles kutatóárkot, hossza 22 m volt. A felső 50–90 cm-t munkagép szedte le.

Az ásás folyamán kiderült, hogy főleg a telek É-i, Ipoly felőli részén vastag újkori feltöltés rétegei vannak. Az eredeti felszín É felé lejtett, az Ipoly folyó felé, mely korábban a közelben folyt, a város É-i szélén. A kutatóárok középső részén, a Ny-i oldalon egy korábbi épület falsíkja jelentkezett a metszeten. Itt 10–20 éve parasztház állt, de egy azt megelőző épület alapozása is kivehető volt alatta. A jelenlegi felszíntől számítva kb. 70–140 cm mélységben tömör, szürke, apró faszenes törmelékekkel teli réteg jelentkezett, 17–18. századi kerámiával. Valószínűleg ez a réteg összefüggésbe hozható a város és a várfal egykori pusztulásával, az azt követő terprendezéssel. E réteg alatt már újkori leletanyag nem volt, a továbbiakban főleg 16–18. századra datálható kerámiatöredékek, vastárgyak, üvegtöredékek kerültek elő.

A sárgás, homokos altalajt kb. 150–180 cm mélységben értük el. Három nagyobb objektumcsoportot lehetett megfigyelni a kutatóárok területén, az említett planírozási réteg alatt. A 8. objektum az árok É-i végében gödörkomplexumnak bizonyult. A középső szakaszon a 10. és a 3/a objektum két párhuzamos, É–D-i irányú ároknak látszik – talán itt húzódnak az elpusztult egykori palánk/erődítés egy szakasza. A kutatóárok területén ezzel a jelenséggel összefüggésbe hozható cölöplyukak, egyéb felmenő falra utaló nyomok nem voltak. A D-i szakaszon nagyméretű, réteges betöltésű objektum volt, D-i szélén, és betöltésében is átégett paticsos, szenes foltokkal. Sajnos a kutatóárok kis területe miatt nem megállapítható, hogy széles árok, vagy gödör lehetett-e. Leletanyag mindhárom objektumcsoport betöltéséből került elő. A 10. és 3/a árokban igen kevés, míg a 4. objektumban nagyszámú 16–17. századi kerámia, kevés vastárgy volt.

A keskeny kutatóárokban a nagy mélység, valamint a feltörő talajvíz miatt nem lehetett befejezni a régésze-

ti objektumok teljes kibontását. De az kiderült, hogy a terület valószínűleg a város késő középkori, kora újkori területének É-i szélét jelenti.

Konzulens: Majcher Tamás.

FÜREDI ÁGNES

16. Balatonboglár, Berekre-dűlő

(Somogy megye) R, B, Ró, Á

A balatonboglári csomóponttól a Klapka utcához vezető, újonnan tervezett bekötőút építése előtti feltárások során az M7/S-24.6. felület jelű lelőhelyen kizárólag települési objektumok kerültek elő a Balaton-Lasinjakultúra, a halomsíros kultúra, valamint a római és Árpád-korból (összesen 42 objektum).

A *Balaton-Lasinjakultúra* sekély gödrei minimális leletanyagot szolgáltattak.

A *halomsíros kultúra* emléke jóval gazdagabb volt. Nemcsak a korszak, hanem az egész ásatás kiemelkedő leletegyüttese volt egy edénydepó. Több urna alakú edény és kónikus tál (melyek a nagy edényeket fedték) mellett bögréket és hordó alakú hombárt helyeztek el a viszonylag mély, szabálytalan gödörbe. Egy másik hasonló korú objektumból csaknem ép kiskorsó került elő.

Az egész feltárás területét behálózta egy római kori árokrendszer. Felszíni feltárás alapján több helyütt egymást metsző, de betöltésük alapján egységes, sekély árkokból 2–3. századra keltezhető kerámiatöredékek mellett téglatöredékek, állatcsontok, valamint nagyon sok vasalék került elő. A valószínűleg vízvezetésre szolgáló árkok mellett sikerült részben feltárni egy tárológödört is, melynek felszínén vaseszköztöredéket találtunk.

Az *Árpád-kori* település három mély tárológödört tártunk fel. A gödörök egymáshoz közel helyezkedtek el. Kevés leletanyagot tartalmaztak, elsősorban fazéktöredékeket.

A települési objektumok a Lengyeltóti és Balatonboglár közötti műút mellett kerültek elő, a Jamai-patak felé eső, mélyebb, mocsaras terület már nem volt alkalmas a megtelepedésre.

HONTI SZILVIA – SIKLÓSI ZSUZSANNA –
NÉMETH PÉTER GERGELY

17. Balatonboglár, Berekre-dűlő

(Somogy megye) Á

A Berekre-dűlőn, a Csere-csárdához vezető úttól északra újabb sír került elő a kora középkori temető területén. 1989-ben Bárdos Edith 15 sír leletmentését végezte. A most előkerült 16. sír K-Ny-i tájolású, háton fektetett, erősen bolygatott. Melléklete ezüstgyűrű és bronzgyűrű volt.

NÉMETH PÉTER GERGELY

18. Balatonboglár, borkombinát

(Somogy megye) R, B

A Lengyeltóti-ból Balatonboglárra vezető út keleti oldalán a kelet felé egyenletesen emelkedő domboldalon ta-

lálható lelőhely (M7/S-25 lelőhely) központi részét érinti a boglári csomópont. 2003-ban a 2002-ben megkezdett megelőző régészeti feltárást folytattuk. Az előző évi feltáráshoz csatlakozva az északi részen a korábbi közlekedő út nyomvonalán és a 2. (északi) felület környékén nyitottunk új szelvényt (3–4. felület), valamint az 1. felülettől délre a pótkisajátítás területén (6. felület). A nagy földdepótól K-re is nyitottunk egy szondát (5. felület). A földdepó elhordása után annak helyén is végeztünk egy kisebb leletmentést (7. felület).

Kevés számban a *középső rézkori* Balaton-Lasinjakultúra kerek tárolóvermei is előkerültek. Az egyik veremből gazdag kerámiaanyaggal együtt egy kisméretű, egyedi formájú, csúcscs aljú pohár is előkerült.

A korábbiakkal megegyezően túlnyomó többségben a *késő bronzkori* urnamezős kultúra objektumai kerültek elő, szabálytalan alakú munkagödörök mellett néhány tárolóvermet tártunk fel, gazdag kerámiaanyaggal, számos bronztárggyal és csonteszközzel. Tokosbalta öntőmintájának töredéke, bronzár csontnyéllel együtt, drótfibulák, újfajta csüngő került elő többek között. A leletanyag továbbra is a kultúra idősebb szakaszának jellegzetességeit mutatja.

A késő bronzkori telepet keletről és délről határoló két árok folytatását megtaláltuk. A kettő között mintegy 150 méter üres terület van, így kapcsolatuk egymással nem bizonyítható. A nagyobb és mélyebb, délről határoló árok folytatása dél felé túlnyúlt a feltárható felületen.

Az árkokon kívül nyugat és észak felé urnamezős objektumok nem kerültek elő. A feltárt terület északkeleti részén újabb késő bronzkori objektumcsoport jelzi, hogy a telep itt még tovább folytatódik (a csomóponton kívül). A földdepó keleti oldalán nyitott szonda (5. felület) – mely összeér a déli, 6. felülettel – azt mutatja, hogy a telep ebben az irányban (elsősorban délkelet felé sűrűsödve) is folytatódik. Ezen a részen – a mezőgazdasági művelés következtében – a telep erősen lepusztult, a gödöröknek csak a legalja maradt meg. A 2002–2003. évi feltárás eredményeként megtaláltuk az urnamezős kultúra telepének északi és nyugati szélét, kelet felé a határát nem értük el, dél felé kiterjedése ismeretlen, itt a borkombinát épületei elpusztították a lelőhely folytatását.

A 2003. március 24.–június 5. között feltárt 9200 m²-es felületen 260 objektum került elő.

HONTI SZILVIA – NÉMETH PÉTER GERGELY

19. Balatonkeresztúr, Kis-erdei-dűlő

(Somogy megye) B

A lelőhely (M7/S-36) a Balatonkeresztúrt Balatonújlakkal összekötő 6707-es műúttól nyugatra húzódik, egy nyugati irányba enyhén emelkedő domboldalon, amelynek teljes hosszában előkerült kevés szórvány kerámia alapján egy nagyobb kiterjedésű kora bronzkori telepet sejtettünk az autópálya nyomvonalának ezen a szakaszán.

Az ásatásra a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete együttműködésének keretében 2003. július eleje és augusztus közepe között került sor, ez alatt az idő alatt 6500 m² felületet kutattunk át. A munkálatokat a terület keleti oldalán, a műúthoz közeli részen, a domb aljában kezdtük meg. Ezen a részen mindössze egy újkori lócsontvázon, valamint három, leletanyag nélküli, meghatározhatatlan korú beásáson kívül egyéb objektum nem került elő. Az első szakaszban megnyitott területnek csak a nyugati végében észleltünk egy kora bronzkori leletanyagot tartalmazó gödröt. A terepbejárások és a gépi földmunkák során a domboldalon viszonylag nagy mennyiségben előkerülő leletanyag arra engedett következtetni, hogy a feltételezett lelőhelyet a domb tetején, illetve a keleti irányú lejtő felsőbb részein kell keresnünk, ugyanis a természetes erózió és a szántóföldi művelés romboló tevékenysége lehordta a szórvány leletanyagot a domb alsóbb részeire. Ezért az autópálya tengelyével párhuzamos keskeny sávban, 340 m hosszan megnyitottuk a felületet a dombtetőig.

Emberi megtelepedés nyomaira csak a lejtő középső harmadában bukkantunk, kelet–nyugati irányban mintegy ötven méter széles szakaszon. A nyomvonal északi szélé mentén, két nagyobb csoportban, több egymást vágó sekély objektumot észleltünk, amelyekből a *kora bronzkori Somogyvár-Vinkovci-kultúra* kerámia-töredékei kerültek elő. A gödrcsoportok között elszórtan több beásást is kibontottunk, amelyek közül néhányban a kora bronzkor későbbi fázisához tartozó *kisapostagi kultúra* leletanyagát találtuk meg. Néhány alkalmi tűzrakóhely kivételével kizárólag tároló- és hulladékgödöröket tártunk fel, gazdasági funkciójú illetve lakóobjektumokat nem észleltünk.

A domb tetején mindössze egyetlen, ember alkotta objektumot észleltünk, ebből egy második világháborús kézigránát került elő, amelynek szakszerű megsemmisítése megtörtént. Ezen a részen régészeti objektumokat nem találtunk, minden jel szerint a bronzkori telep súlypontja a nyomvonalon kívülre, északnyugati irányba esik, igazolva az előzetes terepbejárás megfigyeléseit.

SERLEGI GÁBOR

20. Balatonkeresztúr, Réti-dűlő

(Somogy megye) R, B, LT, Á, Kő

Balatonkeresztúr déli határában, a Balatonújlakra vezető műút bal oldalán, a korábbi tsz-major szomszédságában található a lelőhely (M7/S-35), ahol az M7 autópálya tervezett nyomvonala és pihenője által érintett felületből 2003 novemberéig 22 800 m²-t tártunk fel. A tervezett nyomvonal és pihenő megközelítőleg kelet–nyugati irányban középen vágja át az előzetesen feltérképezett lelőhelyet. A megelőző feltárásokat 2003 áprilisában kezdtük meg a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és az MTA Régészeti Intézete közti együttmű-

ködés keretében. A Réti-dűlő régészeti kutatásra kerülő része egy viszonylag sík terület, amelynek nyugati határát a 6707. számú műút jelenti, keleti szélét egy lápos, mocsaras rész, a Nagyberek határolja. A nyugati, műúthoz közelebb eső részen jelenleg is nagyüzemi mezőgazdasági művelés folyik, amely nagyban befolyásolta a domborzati viszonyokat, míg a keleti, a berek partjához közeli területen legelő terület el, amely viszont egy enyhe emelkedő után a mocsaras nádas felé hirtelen lejtteni kezd.

Legkorábban a *középső rézkor* folyamán a Balaton-Lasinja-kultúra és szórványosan a Furchenstich-kultúra népessége telepedett meg ezen a területen. Felületünk nyugati felén a bolerázi csoport leletei is előkerültek, azonban a késő rézkori település valójában a Nagyberekhez közeli legelő területén húzódhatott. Az élelem-tároló- és hulladékgödörökből előkerült gazdag leletanyag mellett feltártunk egy tömegsirt is, amely nyolc zsugorított emberi csontvázat tartalmazott.

A *kora bronzkori* megtelepedés már sokkal intenzívebbnek mondható, a Somogyvár-Vinkovci-kultúra gödrei a mezőgazdasági művelés alá vont területen elszórtan szinte mindenhol előfordulnak, a kisapostagi kultúra és a középső bronzkori mészbetétes kerámia kultúrájának telepjelenségei pedig már összefüggőbb csoportokat alkotnak. Feltehetően a kora bronzkor második feléhez köthető az ezen a területen feltárt 11 sírból álló csontvázas rítusú temető, amelyben a halottak enyhén zsugorítva, oldalukra fordítva, kissé behajlított lábakkal feküdtek, kezüket legtöbbször arcuk elé helyezték.

A leletek tanúsága szerint a bronzkor után a *késő vaskor* folyamán települt be ismét a terület. A La Tène D korú telep a lelőhely egyik legnagyobb településrészelete házakkal, kemencékkel, tároló- és hulladékgödörökkel, kutakkal. A késő kelta település nyugati széle a feltárt terület közepén található. Keleti határát a mocsaras, nádas berek képezik, de elképzelhető, hogy a telep a berek területén is folytatódik. Eddig hét földbe mélyített házat tártunk fel. Az épületek általában lekerekített sarkú téglalap alakúak, méretük a 2,5–3×4 és 3,5–4×5 m között változik. A házak közötti térségen nagy számban tártunk fel tároló- és hulladékgödöröket és néhány kerámiaalapozás nélküli kemencét.

Felületünk nyugati felén egy *késő Árpád-kori*, 12–13. századból származó falu maradványait találtuk. A több korszakot magába foglaló lelőhelyen az Árpád-kori jelenségek már a korábbi korszakok szintjénél magasabban jelentkeztek. Sajnos, a nyomvonal e kutatott szakaszán a mezőgazdasági művelés több Árpád-kori telepjelenséget megbolygatott, de a felület nyugati és középső, szélesebb sávjában több kerámia-alapozású kemencét, vermet, kutat és egy 2,5×4 m kis földbe mélyített házat tártunk fel.

A mezőgazdasági művelés alatt álló terület északkeleti sarkában megtaláltuk a korábbi terepbejárások által jelzett *középkori* (13–15. sz.) település első nyo-

mait, amelyet kutak, vermek, cölöpszerkezetű épületek és félig földbe mélyített gazdasági épületek maradványai jeleztek. A feltárások tisztázták, hogy a falu valójában kelet felé, a legelő területén folytatódik, ahol igen intenzív telepjelenségeket figyeltünk meg. Az eddig feltárt keskeny sávban legalább öt cölöpszerkezetes, belsőosztható ház oszlophelyeit találtuk meg, amelyek közül néhányat paticsomladék fedett. Az épületek mellett vermek, gödrök, félig földbe mélyített kemencék, és a telep bolygatatlan kultúrrétegéből előkerülő gazdag leletanyag jellemezte a 13–15. századi megtelepedést.

A Nagyberek széléhez közel, feltárási területünk hátán három, egymáshoz közel eltemetett, azonos tájolású, mellékletek nélküli zsuGORÍTOTT csontvázat találtunk, amelyek kelezése, a mellékletek hiánya és a környező objektumok leletszűkössége miatt, egyelőre bizonytalan.

FÁBIÁN SZILVIA

21. Balatonlelle, Országúti-dűlő

(Somogy megye) R

A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatóságának irányítása alatt 2002-ben feltárt lelőhelyhez (M7/S-16) tartozó újabb régészeti objektumokat tártunk fel 2003. május 27. és június 5. között. Ezen a területen, az épülő M7 autópálya 139,950 km és 139,975 km közti szakaszán, összesen 545 m² területen végeztünk régészeti feltárást.

Ennek során a felszínen megfigyelt gödörkomplexumokon kívül csupán néhány kisebb gödör került elő, melyek a nagyméretű gödörkomplexum körül helyezkedtek el. Körülöttük minden irányban néhány méteres leletmentes sávot észleltünk, ezért további felületek nyitása nem volt indokolt. A feltárt területen egy méhkas alakú tárológödörön és a nagyméretű gödörkomplexumon kívül csupán néhány kisebb gödör illetve gödöralj került elő. Ennek oka minden bizonnyal az, hogy a feltárt terület egy olyan dombtetőn található, melyet korábban már az erózió és az újkori szőlőművelés is erősen pusztított.

A régészeti objektumok mindegyike a középső rézkor végére kelezhető. A leletanyag kiemelkedő jelentőségét az adja, hogy benne keverednek a Balaton-Lasinjakultúra, a Furchenstich kerámia kultúrája és a Proto-Boleráz horizont elemei, ahol a két utóbbi dominál. A lelőhely különösen gazdag volt leletanyagban, melyből érdemes kiemelni a számos csonteszközt, orsógombot, kőeszközöket – elsősorban egy miniatúr, csiszolt kővést – és egy agyagpecsétlőt.

Valószínűleg ezen a területen a korábban feltárt lelőhely K-i széléhez értünk, de a folyamatos útépitési munkálatok miatt erre nincsen egyértelmű bizonyíték. É-i és D-i irányban a lelőhely folytatódik a nyomvonal határain kívül is. A 2002. évi feltárt terület K-i határa és az idei felület között a felszínen nem találtunk régészeti jelenségekre utaló nyomot, ám minden bizonnyal a

két feltárási terület között is folyamatos volt a rézkori megtelepedés.

HONTI SZILVIA – SIKLÓSI ZSUZSANNA

22. Balatonlelle, Római út

(Somogy megye) N, Kö

A Szőlőkislakról Balatonlellére haladó ún. Római út nyugati szélébe ásott szennyvízcsatorna árkának régészeti felügyelete során, 2003. június 4-én a helység kútjával egy vonalban az árok metszetében vastagon átégett padlómaradványokat figyeltünk meg. A jelenség feltárását június 16–25. között végeztük el, melynek során mintegy 4×5 m területet kutattunk át, másfél méter mélységben.

Az újkori és középkori útrétegek alatt a vörösesbarna, homokos erdei talajba ásva, az út mai felszíne alatt 120–140 cm mélységben bontottuk ki egy kora népvándorlás kori ház betöltését és szerkezeti elemeit. Északnyugati sarkát az utak, délkeleti részét a szennyvízcsatorna árka vágta át. A mintegy 25 cm mélyen a földbe ásott ház tájolása a fő égtájakhoz igazodik. Az alapgödör formája szabályos téglalap, mintegy 4,6×3,3 m alapterülettel. Sarkaiban 25–35 cm átmérőjű cölöplyukak, amelyek mélysége a külső szinttől mérve eléri az 1 méteres mélységet is. A falak vonalában mind a négy oldalon 1-1 cölöplyuk. Az alapgödör alját vastagon, helyenként a 10 cm-t is meghaladó, átégett padló fedi. A ház padlóján nagy mennyiségű agyagnehezék terült szét (felszedésük közben 88 nehezéket határoztunk meg), többségük az északi részen található.

A feltárt épület szerkezete és jellege teljesen megegyezik a 2002-ben a Felső-gamászi dűlőben (M7 S-16) feltárt két épületével, melyeket korhatározó leletanyaguk a 6. sz. második harmadára kelez és az itt élt langobardokkal hoz kapcsolatba. Az idei ásás jelentősége a ház külső járósintjének megtalálásában és a korszak új kerámiajegyeinek felismerésében rejlik. Az újabb épület elhelyezkedése megerősített korábbi sejtésünkben: a Forró-árokkaal párhuzamosan, kb. ettől nyugatra 80–100 m távolságban egy nagyobb kora népvándorlás kori település húzódik.

SÓFALVI ANDRÁS

23. Balatonszárszó, Kis-erdei-dűlő

(Somogy megye) U

A részletes tanulmányt lásd a 17. oldalon!

OROSS KRISZTIÁN

24. Balatonszemes, Egyenes-dűlő

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró

A lelőhely (M7/S-19) Balatonszemestől nyugatra, a leendő M7 autópálya nyomvonalán létesítendő csomópontot a mostani 7-es országúttal összekötő ÉNy-DK irányú új út nyomvonalában helyezkedik el. A régészeti-

leg érintett és feltárt 23 000 m² területet délen a csomópont, északon mocsaras, lápos terület határolja.

A 2003. évi ásatás megkezdésére a nyomvonalban folyó építési munkálatokkal egy időben került sor, valamint párhuzamosan végezték a csomópont északi le-, és felhajtó sávjainak építés közbeni feltárását.

A terület keleti szélén a munkálatok megkezdése után rövidebb megfigyelhető volt, hogy a területen két régészeti korszak jelentkezik dominánsan. Az északnyugati, mocsárhoz közel eső részen a középen húzódó fassorig, egy késő bronzkori telep és egy római kori bennszülött település objektumai kerültek elő. A terület keleti oldalán déli irányba haladva, fokozatosan megszűntek a római korra keltezhető objektumok, a felület teljes megnyitása után azonban más régészeti kultúrák objektumait is észleltük, bár jóval szerényebb számban.

A lelőhelyen mindössze két beásásból került elő a legkorábbra keltezhető régészeti emlékeanyag, a *dunántúli vonaldíszes kultúra* néhány edénytöredéke. Ezek a gödrök a felület délkeleti végében, a csomópont északi szélén húzódtak. Az ettől nyugati irányban lévő felhajtósávokban folytatott feltárások során több, erre a korszakra keltezhető beásás is előfordult.

Néhány esetben a felületen elszórtan előfordultak a *késő rézkori* bolez-badeni kultúra telepéhez tartozó gödrök is. Egyik beásásban egy nagyméretű tárolóedény alsó részét bontottuk ki, a hombár alatt több rétegben számos összetört edényt tártunk fel.

A bronzkori kultúrák legkorábbi képviselőjeként a *kora bronzkori* Somogyvár-Vinkovci-kultúra három gödrét kell megemlítenünk. A bekötőút nyomvonalának teljes területén nagy számban bontottuk ki a *késő bronzkori* halomsíros kultúra legkorábbi szakaszára jellemző leletanyagot tartalmazó beásásokat. Az egyik gödörben nagy mennyiségű kerámiatöredék, valamint ép edény mellett a beásás falához szorítva egy csecsemő zsugorított csontvázát is megtaláltuk. A kerámián kívül szép számban találtunk megmunkált kőeszközöket és jelentős mennyiségű őrlőkőtöredéket. Az egyik gödörben egy vastag, kalcinát növényi magvakból álló réteget is feltártunk. A késő bronzkori objektumok között néhány esetben az urnevezős kultúra jellegzetes leletanyaga került elő.

A terület legösszetettebb objektumcsoportja már a *késő vaskorhoz* és a *római korhoz* köthető. Az objektumokból előkerült leletanyag mellett kirajzolódik egy római kori bennszülött telep szerkezetének egy része. A nyomvonalat a terület középső harmadában egy megközelítőleg észak-déli irányú árok szeli át, mintegy százhatvan méter hosszan, amelynek jelentősége abban rejlik, hogy ettől keletre csupán egyetlen olyan gödröt tártunk fel, amelyből a kelta, illetve római korra keltezhető leletanyag került elő. Ezzel szemben az ároktól nyugatra egy falusias jellegű település számos különböző típusú objektumát figyeltük meg, a korszak jellegzetes leletanyagával. Ezért az észak-déli irányú árkot, mindenképpen a telep kerítőárkaként kell értelmeznünk. Csekély méretei miatt védelmi funkciót aligha láthatott

el, azonban markánsan jelzi az árkon belüli terület zárt-ságát.

Az ároktól nyugatra, a terület északnyugati és középső részein tizenegy félig földbe mélyített házat tártunk fel, amelyek az árok irányával megegyezően, három párhuzamos észak-déli irányú vonalon helyezkednek el. Különösen figyelemre méltó az a félig földbe mélyített ház, amelynek betöltésében markánsan jelentkezett a lakóobjektum föld feletti szerkezetét jelző, bedől, paticsos omladék. A házak közötti térségen nagy számban tártunk fel tároló- és hulladékgyödröket, valamint egy téglalap alakú, gazdasági jellegű építményt és egy kutat is, amelyben csak a betöltésben észlelt elkorhadt deszkadarabok utaltak a kútszerkezet hajdani meglétére. A kút alját, amely erősen iszapos volt, nagyméretű kövekkel rakták ki. A telep ezen részeinek objektumaiból jellegzetes kelta edények római kerámiával keveredve kerültek elő, amely azt bizonyítja, hogy a késő vaskor anyagi kultúrája – az előkerült terra sigillata és egyéb, jól keltezhető római kori kerámiatípusok tanúsága alapján – egészen a Kr. u. 2-3. század fordulójáig jelen volt a telep életében.

A terület déli részén több gazdasági jellegű objektumot tártunk fel. Előkerült egy nagyjából négyzet alakú, nyolc nagyobb cölöplyuk által alkotott cölöpszerkezetes építmény, amelynek keleti oldalához három kisebb cölöplyuk csatlakozott. Gazdasági jellegű teleprészre utal az itt előkerült négy kemence is, amelyek közül egy fazekaskemencének megmaradt hamusgödörhöz csatlakozó szája, valamint az altalaj szintje alatt néhány centiméterrel az agyagból készült, átluggatott rostély is. Betöltéséből nagy mennyiségű római kori kerámia került elő. Kevésbé jó állapotban maradt meg egy másik kemence, amelynek betöltésében a fentebb leírt edényégető kemence rostélyához hasonló agyagtömböket találtunk. A másik két kemence esetében rostélymaradványokat nem észleltünk, jól megfigyelhető volt viszont tapasztott sütőfelületük, amelyek közül csak egy esetben figyelhetünk meg kerámiaalapot.

A telephatároló árok és a településhez köthető objektumok jól megfigyelhetőek voltak a le- és felhajtóágak ásatásai során is, valamint a település számos objektuma került elő a csomópont korábbi feltárása során, amelyből arra következtethetünk, hogy egy nagy kiterjedésű, a késő vaskortól a Kr. u. 2-3. századig folyamatosan lakott településmaradványaira bukkantunk. A telep későbbi sorsáról nincsenek információink, a három ásatás területéről nem ismerünk olyan leletanyagot, amely áthidalná a Kr. u. 2-3. század fordulóját és a csomópont területén előkerült Kr. u. 5. századi sírok közötti hiátust.

SERLEGI GÁBOR

25. Balatonszemes, Rádpusztza

(Somogy megye)

2003. december 1-jén elvégeztük a Balatonszemeshez tartozó Rádpusztán álló középkori templomrom digitális,

térinformatikai felmérését. A kutatás célja a Balatonszárszó határában tervezett pihenőhelyen bemutatásra kerülő, korábban feltárt középkori templomelméleti rekonstrukcióját támogató, tervezést segítő adatok, illetve párhuzamok gyűjtése volt.

Munkatársak: Kandra Lajos, Virágos Gábor.

BELÉNYESY KÁROLY

26. Balatonszentgyörgy, Besenyő

(Somogy megye) Kö

2003. augusztus 4–29. között feltárásokat végeztünk a balatonszentgyörgyi temetőtől É-ra elterülő szántóföldön, ahol a középkori Besenyő falu maradványait kutattuk. A feltárás során beigazolódni látszanak László István helytörténész kutatásai, aki az oklevelek alapján Besenyő települést ide lokalizálta.

A területen 3 szelvényt nyitottunk, a K–Ny-i irányú I. szelvény 25×5 m-es volt, majd ennek folytatásában 30 m hosszán nyitottuk a II. szelvényt. Erre merőlegesen É–D-i irányú volt a 35×10 m-es III. szelvényünk. A három szelvényben összesen 67 objektumot tártunk fel. Az ásatás során hulladékgödöröket, többszörösen megújított kemenceplatnikat, vermeket, illetve egy víz-elvezető árkot azonosíthattunk. Egy 5 darabból álló kemencecsoport a feltárt terület K-i részéből került elő, oly sűrűségben, ami vélhetően valamiféle gazdasági tevékenység meglétére utal. A kemencék egyidejű használata a 13. századra datálható, a tapasztásból előkerült kerámiaanyag is ezt támasztotta alá. A dombtetőn csak elszántott állapotban maradtak fenn a kemenceplatnik (3 darab), ennek alapján nem eldönthető, hogy házhöz tartoztak, vagy külső kemenceként épültek.

Az ásatás leletanyagában a kerámia és állatcsont dominál. A kerámiaanyag igen változatos, a 13–16. századi spektrumot felöleli: fazekak, bográcsödredékek, kancsók, fedők, csészék egyaránt előfordulnak. Az állatcsontok – kecske, szarvasmarha, sertés, ló – hulladék gyanánt kerültek a gödörökbe, valamint egy ép kutyacsontvázra is bukkantunk. Számos vastárgyat, patkószöveget, vaskéseket, vasláncot és egy ép sarkantyút is találtunk. Különlegességnek számít egy bronz fülbevaló, valamint egy bronzgomb.

M. ARADI CSILLA

27. Balástya határa

(Csongrád megye) Ő, Kö

2003-ban az M5 autópálya Csongrád megyei szakasza nyomvonalán több lelőhelyen végeztünk előzetes feltárást.

7/52 lelőhely (M5 17. lh.): 2003. július 21. és augusztus 9. között folytattuk a megelőző feltárást 4200 m²-en. Az öt őskori településrészlet, egyenként 85–140 m² alapterületű, sekély objektummal, kevés, jellegtelen kerámiával és állatcsonttal, a nyomvonalban és a hozzá kapcsolódó erdősáv területén feküdt. Előzménye dr. Bé-

res Mária ásatása volt 1999-ben, aki hét újkori és mezolitikus(?) objektumot talált a nyomvonalba húzott két kutatóárokban. A lelőhely feltárásának folytatása nem indokolt.

7/19 lelőhely (M5 15. lh.): 2003. augusztus 11. és 22. között végeztük el 3216 m²-nyi terület kutatását. A középkori település szélét dokumentáltuk 16, a nyomvonalba eső objektummal (többségében árkok és egy ház). É felől csatlakozik a dr. Béres Mária által 1998-ban feltárt nyomvonalszakaszhoz. É felé a lelőhely a nyomvonalban nem folytatódik tovább.

7/7 lelőhely (M5 12. lh.): 2003. augusztus 25. és 29. között folytattunk megelőző feltárást 2959 m²-en. A kitűzött terület két részből áll: a dr. Béres Mária által 1998-ban feltárt nyomvonalszakaszhoz É-ról csatlakozó kisebb, és a D-ről csatlakozó nagyobb területből. A D-i részen nyitott felületen mindössze egy kopolyakút került elő, a nyomvonal K-i szélén, a földrajzilag markánsabb területen lehumusztolt felület negatívnak bizonyult.

A lelőhely a nyomvonalban semmilyen irányban nem folytatódik.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

28. Baracs, Annamatia

(Fejér megye) Ró

2003. július 5–18. között végeztük a baracsi római katonai tábor (Annamatia) feltárásának 5. ásatási kampányát a PPKE BTK és az Intercisa Múzeum közös munkájának keretében. Az idei ásatás során a tábor ÉNy-i saroktoronyának a kutatását kezdtük meg. A kéthetes ásatás alatt 3 árok (kettő 12×11 m és egy 3×1 m-es) és egy szelvény megnyitására volt idő. Feltártuk az 1 m széles kanyarodó táborfalat, amelyet végigkiszedtek vagy erősen visszabontottak. A táborfal belső földtöltésének szerkezetét is tanulmányozhattuk a VII. szelvényben. Még fontosabb, hogy belőle keltező értékű leletek (denarius, T. S.) is kerültek elő, amelyek a kőtábor építési idejét keltezik (Kr. u. 2. század közepe). Ezzel ellentétben a beugró trapéz alakú torony 70 cm széles falai 1,6 m magasságig maradtak meg. A torony teljes D-i felét feltártuk, a D-i bekötőfal hosszúsága 4,1 m. Falai egykorúak a táborfallal. Figyelemre méltó, hogy a toronyfalak a táborfalhoz képest jóval mélyebbre (40 cm-rel) alapozottak. A toronybelsőben két meszes padlószintet és egy vastag égési réteget figyeltünk meg. A falakat a késő római korban visszabontották, felette kavicsos döngölt járószint maradványait lehetett helyenként megfigyelni. A DNy-i sarokhoz hasonlóan az 1. palánktábor azonos méretű, V-keresztmetszetű árkat a táborfal és hátsó toronyfal közötti szakaszon tártuk fel. A palánktábor erődfalához tartozó négyszögletes pillér lyuka is előkerült. Ugyancsak megtaláltuk a késő római legyező alakú torony 1,8 m széles kimenő falának az indulását, illetve átvágtuk az azokat összekötő külső, íves fal egy szakaszát is. A falak alapozása maradt meg, 7 felmenő kőszorral 80 cm magasságig. Az ívesen kanyarodó falat a ket-

tős, V-keresztmetszetű fossák közül a külsőre alapozták. Az első fossa táborfaltól való távolsága 2 m, kiszervezett szélessége 7 m. A késő római torony érdekessége, hogy a délnyugatival szemben a bekötő falakat nem a beugró torony falaihoz igazították, hanem az Ács, vaspusztaiéhoz hasonló módon kicsivel délebbre. A legyező alakú toronynak a legnagyobb hosszúsága 12 m lehetett, belső padlószintje nem maradt meg, a rézsű miatt azokat teljesen elszántották. Ezt az a tény is bizonyítja, hogy az ásatás során rendkívül kevés téglabélyeget és tetőtéglat találtunk. A VII. szelvényben a legyező alakú toronyfal kiszédesében nagy valószínűséggel egy szétdúlt éremkincslethez tartozó 107 darabos aes-lelet került elő. A veretek átégtek, Valentinianus, Valens és Gratianus verette őket. A toronyfalhoz tartozó omladékos rétegben másodlagosan felhasznált faragott építési tagozatot találtunk. A pusztuló löszfalnál a visszatöltött külső fossában 30 cm hosszú, ép vaslándzsát találtunk.

Konzulens: Újlaki Pongrácz Zsuzsa.

KOVÁCS PÉTER

29. Baté, Halastó

(Somogy megye) Ő, U, R, B, Kö

2003 őszén beruházást megelőző terepbejárást végeztünk a területen.

1. számú lelőhely: Az 1. sz. halastó K-i oldalában, az É-i felében, a villanyoszlopsortól D-re, kb. 100–150 m között, a gát és a patakmeder között, gazos álló kukoricásban, rossz megfigyelési körülmények között kevés őskori kerámiatöredéket gyűjtöttünk.

2. számú lelőhely: Az 1. sz. lelőhelytől ÉK-re egy erőteljesen kimagasló domb, amelynek a Ny-i oldalát és tetejét jártuk be (a domb É-D-i irányú). A patakmedertől K-re, kb. 50 m-re, a hidroglobusz vonalától D-re, a domb tetején kb. 100 m-es átmérőjű, nagyobb kiterjedésű lelőhely figyelhető meg. Sok kerámiát (őskor, középkor) és a tetőn téglatöredékeket, fémsalakokat gyűjtöttünk. Leletanyag: patics, magkövek, pengetöredék, kevés neolit (lengyel?) rézkori (pécel-badeni), bronzkori (fügőleges bekarcolt vonalköteg), középkori kerámiatöredék.

3. számú lelőhely: A domb Ny-i lábánál, a pataktól K-re húzódó dűlőút K-i oldalán, az út kanyarulatában, É-D-i irányban húzódik a lelőhely, a villanyoszlopsortól kb. 100 m-re, É-ra. Leletanyag: lekopott őskori, kevés középkori töredék, sok csonttöredék.

4. számú lelőhely: A dűlőút mentén, lapos dombhát aljában, hosszan elnyúlva (kb. 50 m hosszan), a dűlőút újabb kanyarulatában lepusztult állapotú középkori, őskori kerámiát, pengét gyűjtöttünk.

5. számú lelőhely: Egy É-D-i lapos dombtető Ny-i szélén, a halastótól K-re, a dűlőúttól Ny-ra, a következő villanyoszlopsortól D-re, 50 m-re kevés neolit(?), lekopott őskori (rézkor, bronzkor), kevés középkori kerámiát gyűjtöttünk.

6. számú lelőhely: Fonó külterületében a Halastó É-i végétől K-re, a Kiserdő vonalában, kissé gazos kukoricásban kevés őskori kerámiát, téglatöredéket, paticsot találtunk (neolit?, rézkor?).

BÁRDOS EDITH – M. ARADI CSILLA

30. Bácsalmás, Óalmás, homokbánya

(Bács-Kiskun megye) Sza, Á, Kú

2003-ban is a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma által adott és helyi támogatással folyt a rác temető feltárása (421–483. sírok, köztük egy szarmata). Megtaláltuk a temető É-i, ÉNy-i és DDNy-i szélét. Az ÉNyNy-i részen már csak néhány sír lehet a földben, a viszonylag sűrű betemetettségű Ny-i dombtelepen azonban további sírok várhatók.

A sírok feltárását továbbra is metszetbontással kezdtük. Ennek eredményeképp nemcsak a túlnyomórészt padkás sírformát és a halottak általában csúcsos takarását figyeltük meg, hanem a gödörbe roskadt felszíni konstrukció nyomait is. Egy gyermek- és egy felnőtt sír padmalyos volt; ahhoz a csoporthoz tartoztak, ahonnan tavaly három padmalyos temetkezés került elő. A koporsós sírok száma mindössze kettő.

A leletanyag a temető korának és jellegének megfelelően elsősorban kisgömbös tükkből, fülesgömbökből, vas párizsikapcsokból, gyöngyökből állt, a leletek száma a tavalyihoz képest kevesebb. Az egyik sírban 1 cm széles, bronzszálas paszomány díszítette az elhunyt nő ruhájának nyakrészét. A sírok túlnyomó része melléklet nélküli volt.

Feltártuk a temető használatára bizonyos szakaszában kerítő árok két újabb szakaszát is.

A domb egykor meredek É-i és D-i lejtőjén sírok már nem voltak, itt kisebb-nagyobb méretű szarmata és Árpád-kori gödrök kerültek elő, viszonylag kevés kerámia- és állatcsontlelettel.

Munkatárs: Sultis László restaurátor (Baja, Türr István Múzeum).

WICKER ERIKA

31. Bátorterenyé, Kisterenyé, Bogár-föld

(Nógrád megye) R

A 21-es út Salgótarján, Ipari Park és Kisterenyé közötti szakaszának szélesítése és az ehhez kapcsolódó munkák által érintett nyomvonalon végeztünk megelőző kutatást.

A Tarján-patak völgyének nyugati dombosorának egy mocsaras területre benyúló kis platóján, a 21-es út építéséhez kapcsolódó talajmunkák során késő rézkori kerámiatöredékek kerültek elő. A lelőhely kutatására először árkokat nyitottunk. Már ekkor kiderült, hogy korábban a kisterenyéi víztározó létesítésekor anyagnyerő helyként használták a területet, s a lelőhely egy jelentős részét elhordták. Ezek után a még érintetlennek tűnő részen egy nagyobb felületet nyitottunk. Itt a szel-

vény teljes hosszában követhető volt egy vékony kavicsos réteg, amely alatt több helyen megfigyelhető volt beásás nélküli leletkoncentráció. E réteg eltávolítása után három, a leletanyag alapján a bádeni kultúrához sorolható sekély gödröt sikerült feltárnunk. A lelőhely feltehetően az út nyugati oldalán, a domb magasabb részén is folytatódik.

Munkatárs: Simon Gall.

A leletanyag a szécsényi Kubinyi Ferenc Múzeumba került.

TANKÓ KÁROLY

32. Becsehely, Alsóerdő-dűlő

(Zala megye) U, R, Á

Régészeti szakfelügyelet során egy újabb lelőhelyet észleltünk az M7-es út 222+550 km és 222+750 km közötti szakaszán, a Borsfa-patak partján, egy alacsonyabb lankán (hrsz. 073). A leletmentést 2003. május 27. és június 17. között végeztük el. Az átvizsgált mintegy 7700 m²-nyi területen 59 objektumot tártunk fel.

A lelőhelyen három korszak emléke maradt meg: zömében a középső neolitikus DVK keszthelyi csoportjához, valamint a rézkori Balaton-Lasinja kultúrához sorolható a leletek. Egyetlen gödör, a 17. objektum sorolható csupán az Árpád-korhoz, valamint az 1. és a 3–4. sz. objektumból is kerültek elő Árpád-kori kerámiatöredékek.

A *dunántúli vonaldíszes kultúra* keszthelyi csoportjának idejére datálhatók a lelőhely Ny-i, patakhoz közelebb eső részén feltárt gödrök, valamint egy hosszúház cölöpsorainak a nyoma és a ház DNy-i oldala mellett fekvő gödör. Feltehetőleg egy másik, ugyancsak DVK hosszúház cölöplyukai is előkerültek. Érdemes külön is kiemelni az 5. objektumból napvilágra került, szerpentinből készült, csiszolt, kettőskónikus kőbuzogány-töredéket, amely szintén a DVK kultúrához köthető.

A *Balaton-Lasinja-kultúra* leletei kerültek elő a lelőhely legnagyobb és legintenzívebb objektumából, a 16. számú gödörkomplexumból. Ebben a kerámiatöredékeken kívül jelentős számú csiszolt és pattintott kőeszköz, pattinték/szilánk és magkő, valamint kanáltöredékek voltak. Kevés állatcsontot is tartalmazott ez az objektum, de ezeket a talaj roncsoló hatása miatt csak rossz állapotban, erősen töredékesen sikerült kiemelnünk. A gödörkomplexum középső részén egy nagyobb paticsos felületet is sikerült megfigyel-nünk.

Ez a lelőhely a szakirodalomból ismert Becsehely I. és Becsehely II. (Becsehely, Homokos-dűlő) lelőhelyek között fekszik. Itt a neolitikus DVK keszthelyi csoportjának, valamint a rézkori Balaton-Lasinja kultúrának egy-egy teleprészét sikerült feltárnunk. Ezen népes-ségek leletanyag mindhárom lelőhelyen jelentkezett.

Munkatársak: Tokai Zita Mária, Eke István.

HORVÁTH LÁSZLÓ

33. Becsehely, Cinege-föld

(Zala megye) U

Régészeti szakfelügyelet során észleltük a lelőhelyet az M7-es autópálya 223+450 km és 223+550 km közötti szakaszán.

A leletmentésre 2003. május 22. és 26. között került sor. A humuszolást a 223+450 km és a 223+500 km között kezdtük meg a nyomvonal Ny-i részétől K felé haladva, majd a 223+500 km és a 223+550 km közötti felületen folytattuk tovább. Az autópálya földmunkáinak következtében a nyomvonal a mostani felszínhez képest már mintegy 80 cm mélyen fekszik, így ezen a részen az objektumoknak csak az alját találtuk meg.

A lehumuszolt mintegy 5000 m² felületen összesen 3 objektumot sikerült megfigyel-nünk és feltárnunk, amelyek a felület ÉK-i részén jelentkeztek. Az előkerült kerámiaanyag a középső neolitikus DVK keszthelyi csoportjához sorolható.

A leletanyag alapján feltételezhetjük a párszáz méterrel északkeletre fekvő, 1999–2000-ben feltárt 71. számú, Homokos-dűlő (a szakirodalomban Becsehely II. lelőhely) DNy-i részét sikerült ezen a helyen lokalizálnunk.

Munkatárs: Tokai Zita Mária.

HORVÁTH LÁSZLÓ

34. Becske határa

(Nógrád megye) Pa, U

Büdös tó-hegy: A hegy 335,6 m tszf. magasságú csúcsától északnyugatra, a kis erdőfolt körüli kb. 20×20 méteres területen néhány szilánkot gyűjtöttünk a boronált szántásban. A terület talaja erősen kavicsos (jórészt kvarcit, de előfordul a hidrokvarcit is). A viszonylag kis leletanyagban a cserhádi limnokvarcit mellett jelen van a kárpáti radiolarit, az üveges kvarcporfir, a hidrokvarcit kavics, illetve egy mátrai jellegű hidrokvarcit változat (Gyöngyösoroszi, Döggút). Az egyetlen retusált eszköz egy üveges kvarcporfirból készült szilánkvakaró, a leletanyag a középső esetleg a korai felső paleolitikum idejére keltezhető. A legtöbb lelet a facsoporttól északkeletre, egy kisebb völgyben került elő, noha találtunk egy kvarcporfirpattintékot a tető peremén is.

Feltehetően fiatalabb, talán újkőkori egy kérges ob-szidiánszilánk és egy patinátlan hidrokvarcit pengetőredék.

Júlia-major: A Galga forrása felett húzódó, ÉNy–DK-i dombhát tetején, a 321 m tszf. magasságú enyhe kiemelkedés és a Becske–Maggyarnándor közti műút közötti részen, a villanyvezeték mentén gyűjtöttünk leletanyagot. A földnyelven vezető földúttól nyugatra, a nem szántott táblában viszonylag kevesebb lelet került elő, ám az úttól északra, a villanyoszlop vonalában, az úttól három méterre egy üveges kvarcporfirszilánkot, innen kb. 20 méterre a műút irányában egy mátrai hidrokvarcitból készült szakóca bázistöredéket találtunk. Ezek mellett még két kárpáti radiolarit pattinték, egy nummulieszes kovából és két, téglavörös színű hidrokvarcitból készült szilánk érdemel említést.

Érdekes, hogy a rossz gyűjthetőség ellenére a leletanyagban meglepően sok kis pattinték szerepel.

A földúttól K-re eső villanyoszlop vonalában, de az út Ny-i oldalán, a frissen boronált, száraz, hantos szántásban kb. 60×30 méteres koncentrációban (2. sz. leletkoncentráció) kerültek elő a leletek, köztük radiolarit- és kvarcporfirzilánkok. A koncentrációtól ÉNy-ra mintegy 150 méterre át találtunk még szórványosan szilánkokat, míg délkelet felé egészen az 1. számú koncentrációig, a műúttól számított első villanyoszlop környékéig találtunk leleteket. Ez utóbbi helyen a földúttól kb. 20 méterre gyűjtöttünk még.

Az áprilisban előkerült bifaciális töredéke a kvarcporfíros – radiolaritos 2. koncentrációhoz, a Péntek Attila által korábban gyűjtött két levéleszköz az 1. koncentrációhoz tartozik. A néhány száz lelet tipológiaiilag a középső paleolitikumból származik.

MARKÓ ANDRÁS

35. Berekfürdő, Veres Péter utca 9.

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) I

2003 márciusában a karcagi rendőrkapitányságról telefonon értesítették a múzeumot, hogy Berekfürdő fenti címén (hrsz.: 309), faültetéskor emberi csontokra bukkantak. A helyszíni szemlén a rendőrök is részt vettek. Megállapítottuk, hogy a csontváznak éppen a koponyájára ástak rá.

A lekerekített sarkú, keskeny téglalap alakú gödörben feküdt a nyújtott helyzetű, ÉNy-DK tájolású csontváz. Melléklete nem lévén, a sírt keltezni nem tudtuk, a csont állaga alapján csak azt valószínűsíthettük, hogy a temetkezés nem újkori, hanem a történelmi időkből származik.

Munkatársak: Tárnoki Judit régész, Hegedűs Gabriella gyűjteménykezelő.

CSÁNYI MARIETTA

36. Beret, Babar-tető (Szőlőskert)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ó

2003. december 16-án bejelentés érkezett a Herman Ottó Múzeumba Gulyás Károlytól, Beret polgármesterétől, miszerint a község határában adótorony alapozásakor a munkagép emberi koponyát bolygatott meg. A helyszínen megállapítottuk, hogy a 10×10 méteres alapozási gödörben 1 m mélyen előkerült embercsontok régészeti korból származnak. Az elvégzett leletmentés során egy K-Ny-i tájolású, a bal oldalán, zsugorított helyzetben fekvő, hiánytalan, és viszonylag jó megtartású csontvázat tártunk fel. Sírgödöröt nem tudtuk megfigyelni, és mellékleteket sem találtunk. Az elhunyt ölben egy jellegtelen őskori kerámiatöredék feküdt. A rítus és a cseréptöredék alapján a temetkezést őskorinak határoztuk meg. A dombot a leletmentés időpontjában hó borította, így a környező területeket nem tudtuk bejárni, a temetkezés korát nem tudtuk pontosítani.

CSENGERI PIROSKA

37. Beszterec, Gyalap-tanya

(Szabolcs-Szatmár-Bereg) Ó, H

2003. június 10–27. között a lelőhelyen a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete hitelesítő ásatást folytatott.

2003. június elején Németh Péter segítségével felkerestük a valamikori temetőt. A honfoglalás kori sírmezőről először Kiss Lajos a nyíregyházi múzeum igazgatója számolt be az ott elvégzett mentőásatás során. A valamikori tanyahelyen a kapubejáró oszlopainak az át-helyezésekor ugyanis mellékletes sírok kerültek elő 1928-ban, s ezt megelőzően pedig 1927-ben ugyanitt a tanya szomszédságában lévő út szélesítésekor is kerültek elő sírok. Akkor Kiss Lajos a területen lévő házak miatt sajnos nem tudott nagyobb ásatást végezni. Később 1958-ban Dienes István és Makkay János azonosították a lelőhelyet, amely ekkor már Kék külterületéhez tartozott.

A pontos azonosítás, s a várható további sírok alapján a Magyar Nemzeti Múzeum és a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete közös ásatás keretében fogott hozzá a lelőhely hitelesítéséhez. A hitelesítő ásatás költségeit a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett NKFP pályázat anyagi kerete biztosította. A *Történelmi genetika a magyar ethnogenezis kutatásában* címet viselő program keretében olyan új 10. századi temetők hitelesítése zajlik, melyekből olyan genetikai minta nyerhető, ami kiegészíti a folyamatosan bővülő, s a program céljából kitzúzott adatbázist. Az új minták felvételére részben az eddigi mérések pontosítása a feladat, vagyis annak a vizsgálata, hogy miként hatnak a csont megmaradt genetikai állományára egy-egy adott talaj összetevői.

Az ásatás során sikerült azonosítanunk a valamikori temetőt és a tanya helyét, megtaláltuk és feltártuk a temetőhöz tartozó, még meglévő sírokat (27 sír és sírtöredék). A kibontott sírok alapján a temetőtöredék teljesen feltártnak tekinthető.

A lelőhely a Rétköz egyik meghatározó 10–11. századi temetőjének számított. Ennek oka részben az északi kardkoptatónak és a hozzá kapcsolódó tudományos interpretációknak köszönhető. A kardkoptatót ugyanis Fettich Nándor, a ladánybenei leletből kiindulva, a korai emlékek közé sorolta. Feltételezését az 1928-ban múzeumba került leletek újabb vizsgálata, s a trapéz alakú vállas kengyelek megléte később már cáfolta.

Nyitva maradt azonban az a kérdés, hogy a beszterci temetőnek egy kései, a 10. század második felére datálható részét bolygatták-e meg, vagy pedig a legkorábbi sírok egyike vált a tanya épületeinek áthelyezésekor a munkálatok áldozatává. A most feltárt temetőtöredék alapján valószínűsíthető, hogy 1928-ban a temető korai részét bolygatták meg. A dombtetőn, a valamikori domb nyugati részén több É-D-i sorban, összesen 27 sírt és sírtöredéket, valamint egy őskori kemencét sikerült megfigyelni. A megtalált sírok leletanyaguk alap-

ján a 10. század középső harmadára, a század második felére keltezhető. A temetőtöredékben az abszolút keltezést segítő érme nem került elő, de számos ékszer-melléklet és a sírokban megfigyelt viseleti szokás segítette a temető pontosabb keltezését. A sírok egy részét már a korábbi beásások megbolygatták, a temető keleti részét pedig a domb átvágásával kialakított úttal, valamint a későbbi tanyaépületekkel semmisítették meg.

Munkatárs: dr. Menge Balázs antropológus.

LANGÓ PÉTER

38. Bezi határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, R, B, Á, Kö, Kú

2003. november 3–4-én terepbejárást végeztünk a község rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítése során. Cél a település területén található régészeti jelenségek, lelőhelyek azonosítása, illetve állapotvizsgálat volt. A vizsgálat során először a terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Az erre alkalmas területen (szántás, vetés, tarló) extenzív terepbejárást végeztünk.

Összesen 11 lelőhelyet azonosítottunk a kutatás során, ezek jellege: őskori (azon belül nem meghatározható korú) települések; rézkori, bizonytalan jellegű jelenségek; kora bronzkori temető; bronzkori (mészbetétes és kisapostagi kultúrához tartozó) telepek; kora és késő Árpád-kori, valamint késő középkori éremleletek; Árpád-kori települések; középkori telep és csatornarendszer; késő középkori telepek; kora újkori telep; ismeretlen korú kemence, telepjelenségek és sírok; szörvány kőeszközök (neolit).

A terepbejáráson részt vettek Marton Tibor és Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán, Kiss Csaba régész-technikusok.

GÁBOR OLIVÉR

39. Békéscsaba, Árpád sor 56.

(MRT 10. k. 2/167 lh.)

(Békés megye) Szk?, Sza?

2003. április 11-én lakossági bejelentést kapott a Munkácsy Mihály Múzeum, hogy a fenti ingatlanon építkezés közben sírt találtak. Még aznap a helyszínre siettünk, kibontottuk a sír környékét, mely az ott épülő ház alapárkában feküdt, az utca felőli épület alapárkánál K-i sarkánál.

A bolygatott váz fejfelé DK-nek feküdt, a hátán nyúlva. A sír feltja egyes szakaszokon megfigyelhető volt. A medencét és a comb felső részét a mostani munkák során tették tönkre. A mellkas felső részét, a vállakat és a fejet már egy korábbi árok ásásakor elvitték. A lábak nyújtottak, a jobb szárkapocscsont kissé távolabb feküdt a váztól. A jobb combcsont felső harmada mellett, kívül egy bronzcsat került elő. A halott nemét a csontok alapján nem tudtuk egyértelműen megállapítani.

A lelőhely a Békéscsaba, Árpád sor 46. sz. lelőhellyel (167. lh.) lehet kapcsolatban, ahol a környező utcákat is érintve nagyobb kiterjedésű szkíta és szarmata temető sírjai kerültek elő. Ide tartozik a fürdő bejáratánál 1976-ban előkerült sír, és a szintén a fürdő bejáratánál néhány héttel a mostani leletmentés előtt kibontott csontváz is.

MEDGYESI PÁL – GYUCHA ATTILA

40. Békéscsaba, Berényi út

(MRT 10. k. 2/295 lh.)

(Békés megye) Ø

2003. augusztus 7–8-án felügyeletet tartottam a 295. sz. lelőhelyen, gázvezeték lerakása miatt. A munka során semmilyen régészeti objektum vagy lelet nem került elő.

MEDGYESI PÁL

41. Békéscsaba, Berzsényi utca 67.

(Békés megye) I

2003. március 25-én a Békéscsabai Rendőrkapitányság egy emberi koponyát juttatott el a Munkácsy Mihály Múzeumba, véleményezést kérve, hogy régészeti korból származó, vagy újabb kori-e. A koponyáról ránézésre megállapítható volt, hogy régészeti anyag.

A lelet 2003. március 22-én került elő Békéscsabán, a Berzsényi utca 67. sz. ingatlanon, alapásás közben. Március 26-án a helyszínen megállapítottuk, hogy az épületet már felépítették. Valójában a telken egy italozó áll, s e mögött épül egy nagyobb épület. A tulajdonos elmondta, hogy az új épület mögött, a kerítés alatt bukkantak a koponyára, de egyéb csontokat nem tudtak megfigyelni. Semmilyen lelet vagy kerámiatöredék nem került elő.

Megtudtuk azt is, hogy kb. 20 évvel ezelőtt a szomszéd ház alapozásakor szintén találtak sírokat, de erről nem történt bejelentés.

MEDGYESI PÁL

42. Békéscsaba, Degré utca

(MRT 10. k. 2/505 lh.)

(Békés megye) I

2003. július 26-án bejelentés érkezett a Munkácsy Mihály múzeumba, hogy az utca 2. sz. háza előtt, vízvezeték ásásakor emberi csontok kerültek elő. Másnap a helyszínre érve megállapítottuk, hogy a 2. sz. háznak a 4. sz. ház felőli sarkánál árkot ástak a járda és az úttest között. A munka során összedobált embercsontokat találtak, melyeket átadtak; lelet nem volt a mellettük.

A ház alapozásakor szintén találtak embercsontokat, de erről a múzeumot akkor nem értesítették. 1926-ban a ház előtt egy villanyoszlop lerakásakor egy sírt találtak. Melléklete nem volt. Az 1980-as években történt topográfiai felmérések során az akkori tulajdonos elmondta, hogy néhány évvel korábban, gázvezeték építése során embercsontokat találtak, melyek össze-

vissza voltak dobálva. 1994-ben Gyucha Attila egy szét-dúlt gyereksírt dokumentált a 22. sz. ház kerítésénél. Egy kézzel formált edény töredékét találták benne, korát nem lehetett megállapítani.

A jelek alapján egy nagyobb temető sírjai kerültek elő az utcában, melynek korát egyelőre nem tudjuk meghatározni. Az Élővíz-csatorna mentén számos vaskori és szarmata sírt ismerünk, talán ezek sorába tartozik.

MEDGYESI PÁL

43. Békéscsaba, mezőgazdasági szakiskola (MRT 10. k. 2/171 lh.)

(Békés megye) Ø

2003. július 21-én régészeti felügyeletet tartottam Békéscsabán a 171. sz. topográfiai lelőhelyen. A lelőhely egy részén, a Tompa utca vonalában végig telefonvonalat építettek. A munkák során semmilyen régészeti objektum, lelet nem került elő.

MEDGYESI PÁL

44. Békéscsaba, Nagyrét

(Békés megye) B

2003. március 31. és április 30. között megelőző feltárást végeztünk Békéscsaba határában, a Nagyrét nevű lelőhelyen. A feltárást a 44-es főút Békéscsabát elkerülő szakasza első ütemének építése miatt volt szükség. Az ásási terület egy a környezetéből alig kiemelkedő dombocskán és környékén volt. A feltárás során három, valószínűleg újkori árkot, hat, a gávai kultúrába tartozó gödröt, és egy ugyanilyen korú nagyobb árok részletét tártuk fel. A szegényes leletanyagban kerámiatöredékek és állatsontok voltak.

MEDGYESI PÁL – LISKA ANDRÁS

45. Békésszentandrás, Furugy

(Békés megye) B, LT, Ge

2003. április 16. és július 16. között megelőző feltárást végeztünk a település 27. számú lelőhelyén. A munkára a Furugyot a Szarvas-Szentes közötti műúttal összekötő bekötőút építése kapcsán került sor. A nyomvonal 12 méter szélességben K-Ny irányban szelte át a lelőhely északi szélét.

A munka során 66 telepobjektumot, köztük házakat, árkokat, kutakat, gödröket tártunk fel, amelyek a szakálhádi kultúra és a bodrogkeresztúri kultúra időszakára, illetve a kelta és a gepida korra keltezhetőek. Az egyik gödörből egy őskori sír is előkerült.

GYUCHA ATTILA

46. Békésszentandrás, Kettőshalom

(MRT 8. k. 1/17 lh.)

(Békés megye) Sza

A településtől D-re, a Gödényhalom felé vezető dűlőút K-i oldalán aszfaltkeverő üzem létesítése miatt 2003. má-

jus 27. és június 19. között megelőző feltárást végeztünk a Kettőshalom nevű lelőhelyen. A korábban már a megyei topográfiai munkák során kataszterbe vett két, egymás melletti kurgán közül az északit már korábban tönkretették egy dögtemető létesítésével, míg a déli a tervezett építési terület centrumába esett (17. lelőhely). Előzetesen a kurgán illetve a feltételezett alaptermetkezés feltárását tűztük ki célul.

A megnyitott mintegy 73×36 m-es területen kurgánhoz tartozó alaptermetkezést legmondosabb kutatásunk ellenére sem találtunk, viszont előkerült egy szarmata temető 17 sírja. A temetkezések kisebb csoportokban voltak, tájolásuk kivétel nélkül D-É-i volt. A több esetben kirabolt sírok közül mindössze kettőben találtunk férfit, amelyek viszont gazdag melléklettel rendelkeztek, egyebek mellett vaskardok, fibulák, római pénzek, egyiküket körárok övezte. A női sírok jellemző leletei a nagy számban előkerült gyöngyök. Megfigyeléseink szerint a temetőt semmiképpen nem egy korábbi kurgánba ásták bele, hanem a temető fölé emelhetők később a halmot.

A leletanyag alapján a temetőrészletet a Kr. u. 2-3. századra keltezzük.

Munkatársak: Demcsák Ildikó, Kékegyi Dorottya, Kollárovszki Mihályné, Medgyesi Pál, Nagy Dániel, Petrovszki Zoltán, Zahoránné Sajti Erzsébet, Paul Duffy.

GYUCHA ATTILA

47. Biatorbágy, Disznó-lapos

(MRT 13/1 k. 1/14 lh.)

(Pest megye) B

2003 novemberében és decemberében elvégeztük a Biatorbágy Nyugati Lakóterület bővítés II. ütemének helyszínén a megelőző feltárást, ahol az MRT alapján ismert régészeti lelőhely volt várható (1/14 lh.). A terepbejárások során a Disznó-lapos 90×90 m-es területén, a felszínen gyűjthető leletek alapján bronzkori lelőhelyet regisztráltak. Összességében gépi, majd kézi nyesséssel több, mint 4500 m²-t sikerült megkutatnunk 15 kutatóárokban, kézzel közel 100 m²-t tártunk fel, bontottunk ki. A 15 kutatóárokban előkerült jelenségeket – természetes vízfolyások árkait – dokumentáltuk. Az ásás során – akárcsak a terepbejárásakor – a szórványosan előkerült, egy tucatnyi jellegtelen, apróra tört bronzkori (talán Vátya-kultúra?) és néhány újkori kerámia oldal-töredék konkrét objektumhoz való kötése nem történhetett meg az erőteljes erózió, a mélyszántás, valamint a lejtő legaljában lévő több, mint 2 m-es humuszréteg vastagsága miatt.

A mai Bia legszelesebb, leghuzatosabb külterületi része valószínűleg nem lehetett egykoron túl kedvelt, huzamosabb ideig tartó megtelepedési hely. Ezt látszik alátámasztani, hogy a megkutatott területen régészeti-értékelhető jelenségek nem voltak, és csak igen kevés szórványleletet találtunk.

REPISZKY TAMÁS

48. Biatorbágy, Hosszúrétek

(Pest megye) U, B, Ró, Á

A részletes tanulmányt lásd a 27. oldalon!

BENCZE ZOLTÁN

49. Biatorbágy, Káposztás-dűlő

(MRT 13/1 k. 34/9 lh.)

(Pest megye) U, LT, Ró, Á

Lakossági bejelentésnek köszönhető, hogy részlegesen sikerült feltárnunk Torbágy 9. lelőhelyét a Káposztás-dűlő területén. A majdnem egy hektáros megkutatott terület domb felőli részén sikerült behatárolnunk a lelőhely egyik végét, míg a Füzes-patak melletti területen erre nem volt módunk, mert egy korábbi humuszolás már eltüntette a régészeti objektumokat, illetve a patak fölötti közvetlen sávban az építkezők csak ráhordást végeztek. A lelőhely folytatása várható Páty irányába és egy kis szakaszon Torbágy felé. Az egyhónapos megelőző ásatás során 140 objektumot tártunk fel. Ezek 80%-a hulladék-, anyagkitermelő-, tárológödör volt. A domboldal alján – az erősen elpusztult területen – elsősorban neolitikus és kelta, ettől feljebb pedig római kori és elsősorban Árpád-kori objektumok voltak találhatóak. Az Árpád-kor emlékényaga (közel negyven objektum) nagy része gödör, de találtunk víz-elvezető árkot, félig földbe mélyített házakat, tüzelőhelyeket, néhány kemencét, melyeket gyakran a lakóházak felhagyása után alakítottak ki. A település a 13. század folyamán szűnhetett meg. (A közeli, mai Dózsa György utcai katolikus templom környékén talált 14–15. századi kerámialeletek pedig arról tanúskodnak, hogy itt lehetett Torbágy későbbi magja.) Külön említést érdemel egy leégett ház, egy késő római–hun kora datálható gödör, melyben 4 gyermek és három felnőtt koponyája volt, és egy a Kr. u. 2–3. századra keltezhető, vasmegmunkálást bizonyító hatalmas gödör. A leletanyag java kerámia, de előkerültek római kori fésűtöredékek, egy 4. századi érem, néhány vaskés része, fibulák, valamint kőeszközök, őrlőkövek stb. A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Kalácska Róbert.

REPISZKY TAMÁS

50. Biatorbágy, Tyúkberek – Törökbálint, Kukorica-dűlő

(Pest megye) U, B, Á

A részletes tanulmányt lásd a 27. oldalon!

BENCZE ZOLTÁN

51. Bikács, Kistápé, Zsidó-nadrág

(egykori Pusztaszentegyházi-rét)

(Tolna megye) Kő

A településen Pesty Frigyes idején még ismert volt a mára elenyészett, középkori templomra utaló Pusztaszentegyházi-rét neve. A tápétól K-re folyó patak É-i oldalán az ártérből enyhén kiemelkedő, 1–2 m relatív magasságú dombocskák találhatóak, ahol viszonylag sok középkori kerámiát gyűjtöttem. A faluhely Ny-i részén fekvő kiemelkedések egyikén közepes mennyiségben találtam templomépületre utaló pelyvás téglá- és kötődékeket, valamint néhány apró embercsontdarabot. A lelőhely a középkori Tápéval azonos.¹

K. NÉMETH ANDRÁS

52. Boldogkővára, Boldogkő alsóvár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kú

A 2002–2003. évi feltárások és az 1682. évi inventárium alapján néhány helyen részletesen, másutt nagy vonalakban megadható az alsóvár épületeinek elhelyezkedése, a kapu és a palánkfal vonala.

Északon a palánkfal a háromszögű bástya K-i fala alatti meredek sziklától indul, és követve a szikla esésének vonalát végigfut az egész vár előtt az É-i szakaszon, majd belecsatlakozik egy épületbe, illetve a kapuépítménybe. Ez utóbbinak a helyét csak feltételezzük az inventárium alapján, feltárni nem tudtuk. A palánk leérkezve a várat Ny-ról övező hegyteraszra továbbfut D felé egészen a kiugró sziklaszirt egyharmadáig, ahol ismét a meredeken eső sziklafalhoz csatlakozik.

A Ny-i hegyteraszt átvágó árkok alapján ezen a szakaszon a palánkfal két periódusáról beszélhetünk.

Az első periódust az a sziklába vésett téglány metszetű árok jelenti, amely a vár teljes É-i része előtt végigfut, és amely cölöp-lyuksorral kapcsolódik a hegy K-i oldalán a háromszögű bástya alatti sziklafalhoz. Ennek az ároknak a vonalát dél felé egészen a kaputorony alatti nagyobb térig követni tudtuk. A palánkárok és a hegy között a sziklafelszín a vár Ny-i oldalán jellegzetesen faragott: a természetes esést lépcsőzetesen kiugró függőleges véset határolja, az árok és e véset között megközelítőleg vízszintes járőfelület van kialakítva. A mindentől délebbre eső területen még további kutatásnak kell tisztázni, hogy az árok fut-e tovább ebbe az irányba. Ugyanakkor a D-i alsóvár-szakaszon is megfigyelhető volt a hegyoldal függőleges faragása, a vízszintes járőfelület kialakítása. Az alsóvár D-i végén a vízszintes felületet Ny felől egy alacsony, a hegy felé függőleges, kifelé a természetes esést követő „fal” övezte. Ennek vonalában a valamikori hegyoldal sziklalejtőjéig kifutva az É-i részről már ismert palánkárokhoz hasonló árok zárja be a fal vonalát egészen a kiugró sziklanyelvig.

A második periódust tulajdonképpen a palánkfal Ny-i szakaszának egy a korábitól mintegy 4 m-rel nyu-

1 A jelentéseimben szereplő Paks környéki templomokra (Bikács, Böleske, Kajdacs, Madocsa, Paks, Pusztahencse) bővebben: K. NÉMETH A.: „Mostan helyét az eke hasítja és a szél fojdogálja” Középkori templomok Paks környékén (Mutatvány egy készülő megyei összefoglalásból). Paksi Múzeumi Füzetek 3 (2003).

gatabbra való kialakítása jelenti. E fal vonalát falkiszedési árok és cölöplyukak jelzik. Ez a Ny felé történő toldás az alsóvár É-i és D-i felén a már korábban meglévő falazathoz kellett, hogy csatlakozzon.

A cölöplyukak és a falkiszedés mellett az alsóvár Ny-i peremén az árokátvágások során nagyméretű sziklákból kialakított, szárazon rakott támfal(?) került elő nagyjából a cölöplyukak vonalában, illetve attól fél-egy méternyire Ny-ra. Mindez felveti a kérdést, hogy valóban várfalmaradványokról van-e itt szó, és nem egy, az újkor során történő támfal kialakításáról.

Minden épületre utaló nyom a sziklafelszín Ny-i peremén levő téglány metszetű palánkárók vonala és a hegy/felsővár sziklája/fala közé eső szakaszon található.

A leletanyag, akárcsak az előző évben, főleg kora újkori. Nagyszámú, újabb típusokat is tartalmazó kályhacsempe-anyag, használati kerámia és egy középkori valamint több kora újkori pénz került elő.

KOPPÁNY ANDRÁS – ÉDER KATALIN

53. Bonyhád, Jung-major (Köles-földek)

(Tolna megye) B, LT, Kö

Egy 1746-os kéziratot térképen ábrázolt középkori templomromot a fenti területre lokalizáltunk. 2002. november 13-án végzett terepbejárásunk azonban eredménytelennek bizonyult.

2003. május 21-én megismételt terepbejárásunkon a Völgyési-malomárok melletti keskeny, 50–100 m sávban középkori edénytöredékeket találtunk. A lelőhely DNy-i végén kisebb foltban kelta cserepeket gyűjtöttünk, ettől különállóan, ÉK felé pedig szórvány üvegkarperec töredékét. A domboldal magasabb részén elszórtan néhány bronzkori cserép is feküdt. Az előző lelőhely-résztől egy a malomárokba csatlakozó mellékággal elválasztva, a Jung-majortól DNy-ra kb. 300 méterre, a patak közelében fekvő enyhe kiemelkedésen sok apró, de nagy felületen szétszántott téglá- és kőtörmelék, valamint embercsontot figyeltünk meg. A lelőhely a középkori (Fülöp-) Szerdahely faluval azonos.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

54. Bonyhádvarasd, Diós-dűlő

(Tolna megye) Kö

1959-ben Mészáros Gyula leletbejelentése ellenőrzésekor Bonyhádvarasd határában, a falutól DNy-ra paticsos épülettörmelék és középkori cserepeket talált, valamint feljegyezte, hogy a domb alatt folyó kis patak fejnél állítólag téglákat szántottak ki.

2003. május 21-én a mondott helyen végzett terepbejárásunk igazolta a középkori templom- és faluhely létezését. A templom az É-D irányban húzódó faluhely D-i részén, kb. 25×15 m nagyságú, Ny-K irányú területen, a felszínbe belesüllyedő, nem kiemelkedő részen található. Helyét közepes sűrűségű építési törmelék és embercsont jelzi. A dűlő teljes területét az eleredő eső miatt

nem jártuk be. A lelőhely a középkori Varasd helyét jelzi.

ÓDOR JÁNOS GÁBOR – K. NÉMETH ANDRÁS

55. Bököny határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á, Kö

2003. április 29-én helyszíni szemlét tartottunk az egykori Újfehértói Állami Gazdaság micskei üzemével szemben, jelenleg a bökönyi határba eső *Erdődi-tagban*, ahol korábban csontváz előkerüléséről tettek bejelentést. Nagy területen Árpád-kori és középkori cserepeket gyűjtöttünk. A dombon, a 126,2 m-es magasságú részen kiszántott templom és templom körüli temető maradványait figyeltük meg. Elhelyezkedése alapján ez lehetett a Kiss Lajos által 1923-ban megásott micskei templom. A település első említése 1291-ből származik. 1578-ban pusztult el.

Kósa-tag: A bökönyi út mellett egy halomra lettünk figyelmesek. A környezetéből mintegy 2 m-re kiemelkedő, legalább 40 m átmérőjű kurgán talaja a környezetéből sötétebb fekete színével elüt. Rajta leleteket nem találtunk. Talán azonos lehet a Bórhalommal?

ISTVÁNOVITS ESZTER

56. Bölszke, Gyűrűs-völgy

(Tolna megye) Kö

Az ÉNy-DK irányú Gyűrűs-völgy középső részén, a patak D-i oldalán, a dombvonulat magasabb részén, Tarczal János madocsi magángyűjtő templomhelyre utaló köveket talált. Az általa megmutatott helyen 2003. november 14-én környezetéből enyhén kiemelkedő magaslaton, kb. 30×20 m-es területen, Ny-K irányban hosszabban elhúzódva sok mészkőtörmelék figyeltünk meg, köztük egy kb. 10 kg-os darabot is. A templomhely D-i részén közepes sűrűségben embercsontot is találtunk. A templom szűkebb környezetében csak néhány cserép került elő, a faluhelyet nem sikerült azonosítani. A lelőhely a középkori Gyűrűs vagy Kanacs temploma lehet.

K. NÉMETH ANDRÁS

57. Bölszke, Sziget

(Tolna megye) B

2003. június 30. és július 8. között végeztünk régészeti feltárást a 0102/48 hrsz. telken. Az 1995-ben megkezdett, majd 2002-ben folytatott feltárást az évi célja a késő bronzkori öntőműhely feltárása volt a II. számú szelvényben. A tavaly részben kibontott műhely az É-i oldalon a tanúfalunk alá futott, ezért elsősorban erre a részre való rábontást terveztünk. A D-i és a Ny-i oldalon is csak egy szűk feltárt sáv kísérte a műhelygödör oldalát, ezért a fal- illetve tetőszerkezetre utaló esetleges nyomok megfigyelésére ezeken az oldalakon is rábontottunk a tavalyi szelvényünkre. A feltárást során a

gödör szélén fal-illetve tetőszerkezetre utaló nyomokat nem tudtunk megfigyelni, de egy a gödör betöltésének felső részében jelentkező, leletanyagban szegény, kemény, sárga, paticsszemcsékkel enyhén kevert réteg alapján felmerült a döngölt falszerkezet lehetősége.

Az eddig feltárt műhelygödör, úgy tűnik, hogy több egymásba kapcsolódó nagyméretű gödörből állt. Idén É felé a második gödörrel tartunk fel, és az objektum még mindig kifut az É-i szelvényfalunk alá.

Az idei leletanyagban is a dunántúli urnamezős kultúrára jellemző nagy mennyiségű síkozott és turbántekercses edénytöredék került elő, minimális állatcsontanyag mellett. A műhelygödörben és a körülötte nyitott rábontásokban is, a korábbi feltárásokon tapasztaltakhoz képest, jelentősen megnőtt a bronzfeldolgozásra utaló gyártási selejtek, bronzcseppek, alakatlan olvadékok valamint az apró bronztárgyak száma (tű, lemezgyöngy). A leleteket a Wosinsky Mór Múzeumban helyeztük el.

SZABÓ GÉZA

58. Bősárkány, vízműtelep

(Győr-Moson-Sopron megye) Ø

Új utat kívántak létesíteni a 098/3 hrsz-ú vízműtelepen. A telek nyilvántartott régészeti lelőhely, a vízműtelep építéskor is találtak sírokat (XJM. Régészeti Adattár 6-91. sz. jelentés).

2003. szeptember 29. és október 1. között elvégeztük a régészeti megfigyelést. A leendő kút területén kijelöltük 4x5 m-es szelvényünket. Eltávolítottuk a legfelső, újkori töltést, majd az alatta lévő humuszréteget. A felületet megnyestük, régészeti jelenségre (lelet, elszíneződés, beásás) nem akadtunk. Biztonság kedvéért a homokos altalajból is lenyestünk 5-10 cm-t, az eredmény továbbra is negatív.

TOMKA PÉTER

59. Bószénfa, Völgyi-dűlő

(Somogy megye) Kk

2003. szeptember 18-án terepbejárást végeztünk a két nappal korábban bejelentett lelőhelyen. A lelőhely egy ott húzódó magasabb dombháton, illetve az erózió következtében, az alatta lévő lejtőben terül el. A területen jók voltak a látási viszonyok, frissen szántott, tárcsázott volt a terület. Az É-D-i irányú, kb. 200x100 m-es lelőhelyen nagyszámú középkori (15-16. századi) kerámia-töredéket (fedő, fazék perem- és oldaltöredékeit, hornyolt, besimított, illetve bekarcolt vonaldíszes oldaltöredékeket, felhúzott, galléros peremtöredékeket), őrlőköveket, téglatörmelékeket észleltünk. A lelőhely a domb ÉNy-i hajlatában volt a legintenzívebb. Környezetét bejárva több lelőhelyet nem tudtunk azonosítani, a Völgyi-rét nevű, alacsonyabban fekvő terület üresnek látszik.

KÖLTŐ LÁSZLÓ - M. ARADI CSILLA

60. Budajenő, Hegyi szántók

(MRT 13/1 k. 2/9 lh.)

(Pest megye) B

2003. augusztus végén-szeptember legelején folytattuk a 2002-es kutatás helyszínén a megelőző feltárást. A lakópark közterületi sávjában közműfektetés során előkerült tíz objektum feltárására került sor. Az objektumok (860-869 sz.) egy része sekély, nagyrészt már elszántott, lelet nélküli gödöralj volt. Két árokra és két újkori beásást is feltártunk. Jelentősebb Vatyá III.-Kosszideri fázisú leletanyagot, elsősorban cseréptöredéket két gödör tartalmazott. A leletanyag a szentendrei Ferenczy Múzeum gyűjteményébe került.

Munkatárs: Sima Gábor.

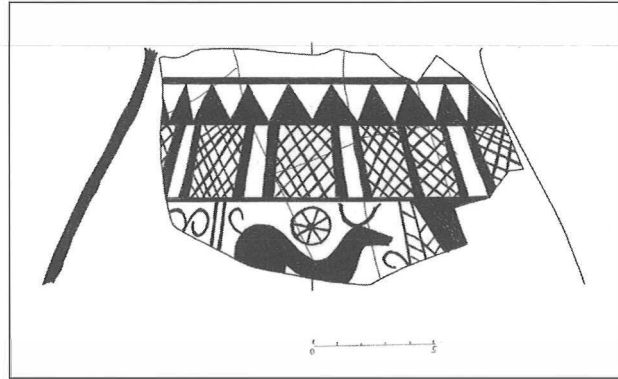
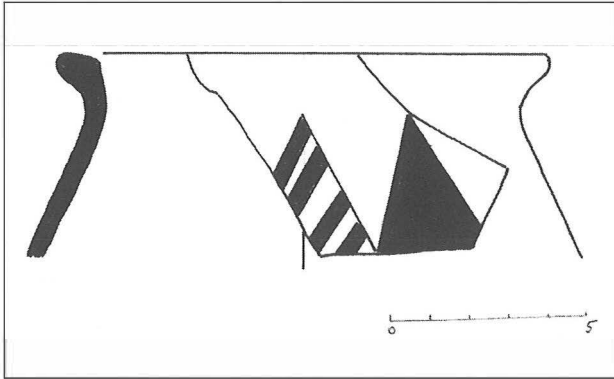
REPISZKY TAMÁS

61. Budaörs, Kamaraerdei-dűlő

(Pest megye) U, R, B, V, LT, Ró, A, H, Á

2003. márciustól novemberig folytatódott a 2002-ben elkezdett megelőző feltárás. A terület nyugati oldalán, a Szőlőskerti u. mellett befejeztük a tavaly elkezdett rézkori telepet. A kutatóárokban jelentkező objektumok alapján itt helyezkedtek el a telep házsorai, így itt egy kb. 1 hektárost területet teljes egészében feltártunk. Előkerült összesen 318 objektum, melynek többsége a késő rézkori, badeni kultúrába tartozott. Szabálytalan alakú, félig földbe mélyített lakóházaikban különböző nagyságú munkagödrök találhatóak, egyik sarkukban pedig többnyire kemence. A kemencék alját nagy kavicsokkal rakták ki, melyre agyagtapasztás került. A házak között szemetesgödrök, tárolóvermek és agyagnyerő nagyobb gödrök voltak. Bennük számos mindennapi használati tárgy, pl. kaparók, kő- és csonteszközök, szövőszéknehezékek, s legfőképpen edénytöredékek. Jellemző edények a kétosztatú tálak, felhúzott fülű bögrék, kis kúpos aljú pohár, s különböző nagyságú benyomkodott díszű fazekak. Igen sok kerek gödörben találtunk egész állatcsontvázat (ló, szarvasmarha). A telep melletti rézkori temető eddig még nem került elő, csak a házak között elszórva volt egy-egy csontváz a gödrökben. A rézkori gödrök között volt néhány neolitik (zselízi) illetve késő bronzkor-kora vaskori objektum is. A rézkori telep déli vége már összeér a római településsel. Gyakran beleásták a római gödröket a rézkori házakba. (A rézkori telep nyugat felé áthúzódik a Szőlőskerti út másik oldalára, a Törökbalinthez tartozó gyümölcsös területére. A felszínen gyűjtöttünk néhány cserepet.)

A feltárási terület déli és keleti felén a római telep között, illetve alatt több helyen megtaláltuk a késő bronzkori urnamezős kultúra 20 sírját és kb. 50 gödrét. A sírokba 2-3, néha több edényt tettek. Egy nagyobb edénybe a hamvakat helyezték s ezt egy tállal vagy másik edénnyel lefedték. Turbántekercses tálak, kannelúrázott vállú, kétfülű nagyobb edények jellemzik e korszakot. Ékszer ritkán van a sírokban, esetleg egy-egy bronzgyű-

rú, vagy gyöngy.² Lakóházakat nem találtunk, talán csak egy mély és nagy kerek gödör tartható lakógödörnek. Innen került elő egy csontkorcsolya-pár s több szép edény fényes fekete grafitos bevonattal, síkozott peremmel.

A római telep a pataktól észak felé mintegy 250 m hosszan a terület teljes szélességében megtalálható (kb. 9 hektár). A jelenlegi telekhatárok kettéosztják. Északi felének nagy részét 2002-ben tártuk fel, ezt fejeztük be idén.

A déli patak melletti sávban a mintegy 5 hektáros területen 800 objektum került elő. A teljes területet összefüggően lehumuszoltuk és feltártuk, kivéve a DK-i sarkát, ahol kb. 2 m vastag újkori feltöltés volt, melyet az építkezés sem fog megbolygatni, így mi sem mélyítettünk le az aljáig. A közvetlen patakparton épült zápor-tározó területét (kb. 1 hektár) már tavaly ősszel megkutatottuk.

A lelőhely határát nem a feltárás határa, hanem a mai utcák adják (Szőlőskerti u., Seregélyes u.). Mind nyugat, mind kelet felé folytatódik a feltárt területen túl is.

A római telep alatt – főleg a déli és keleti részen – több helyen előkerültek a késő kelta eraviszkusz település lakóházai és gödrei. Leggyakoribb háztípus a félig földbe mélyített, téglalap alakú ház, melynek nyeregterős szerkezetét két rövidebb oldalának közepén egy-egy gerenda tartotta (néha 2–3 cölöppel, ritkán cölöplyuk nélkül). Emellett gyakoriak még a mélyebb, padkás, belül vagy egyik sarkában tárológödörrel ellátott mélyebb gödörházak. Alakjuk erősen lekerekített téglalap, ovális, egy esetben kerek. Ezek a házformák töretlenül élnek tovább a kora római kor Kr. u. 1–2. évszázadában. A terület középső részén két-három sorban követik egymást a LTD-kora római leletanyaggal keltezhető házak s köztük különböző gödrök. Két házban Augustus kori terra sigillata mutatja, hogy az LTD periódus végén – még a római foglalás előtt – az itt lakó gazdagabb bennszülöttek már kereskedtek a rómaiakkal. A jellegzetes

késő kelta kerámiát néhány szép piros-fehér festett sáv, illetve grafitos, s nagyon sok szürke simított, besimított valamint kézzel formált („dák jellegű” plasztikus és seprűs díszű) edény képviseli.³ A kelta festett kerámia kora római továbbéléseként néhány szép mintásan festett, alakos és geometrikus díszű edény is előkerült Budaörsön a 90. sz. objektumból. (Lásd az illusztrációt!)

A területen kb. 50 különböző nagyságú kőépület tártunk fel. A szántás sajnos igen sokat tönkretett belőle, többségüknek csak az alapozását sikerült megtalálni. Van ellenben néhány nagyobb épület, ahol habarcsos felmenő falak, vakolatnyomok s többretegű padlószint maradt meg. Egyik középfolyosós épület, melyet porticussal, oszlopcsarnokkal vettek körbe (alapterülete 480 m²). (Lásd az illusztrációt a 170. oldalon!) Az épületen belül két padlószintet s legalább 3 építési periódust lehet elkülöníteni. A felső padlószintet 4. századi érem keltezi. A lakóépületek legegyszerűbb típusa egy kéthelyiséges, téglalap alakú, kétharmad részénél kettéosztott épület. Ezt az alapformát későbbi hozzáépítésekkel bővíthették.⁴ A település legnagyobb épületének (kb. 700 m²) is egy ilyen téglalap alakú, kettosztatú épület volt a legkorábbi Severus-kori periódusa, melynek nagyobbik helyiségét két pillér tagolta. A későbbi, 4. századi hozzáépítések során egyrészt több helyiséggel bővítették az épületet, másrészt belső osztófalakkal kisebb helyiségeket hoztak létre. K-i oldalán két, lapos járólappal kikövezett udvar volt, dél felé pedig pillérsorral nézett a római útra. Ugyanis ezt az épületet három oldalról apró kövekkel kirakott út vette körül. Az utakat szegélykövek, vagy fal szegélyezte, tetejük sóderrel feltöltött lehetett. A terület nyugati felén egy egész házsor található. Tíz, nagyjából hasonló tájolású épület követi itt egymást félkör alakban. A félkör belsejében nincs kőépület, kivéve egy kisméretű oszlopos építményt, mely talán szentély lehetett. A belső üres részen kavicsos feltöltés (út nyomai) s több különböző korú

2 Ugyanennek a temetőnek kőkerítéssel övezett sírjait találták meg korábban a kelet felé, a Hungarofrukt hűtőházának építéskor. MRT 5/10 lh.

3 Részletesebben lásd GABLER D. – OTTOMÁNYI K.: Adatok Pannonia Augustus kori importjához. Kézirat.

4 Ilyen típusú volt a Kaba Melinda által 1964–65-ben feltárt két kőépület is, melyek maradványait megtaláltuk s teljes egészében feltártuk.

(főleg késő római) gödör található. A kőépületek gyakori típusa egy négyszögletes osztatlan belső terű építmény, mely valószínűleg gazdasági épület volt. Egy esetben három különböző épületet építettek majdnem egymás fölé ugyanarra a helyre. A korábbi épületek falait igen gyakran teljes hosszában vagy legalábbis az alapozásig kiszédték és felhasználták a későbbi házakhoz.

Fűtésre utaló nyomot, padlófűtést, fűtőcsatornát nagyon kevés helyen találtunk. Ezeknél téglával rakták ki a fűtőcsatorna alját. Hypocaustum oszlop csak szórványként került elő. A házak tetejét tegulák és imbrek fedték. Némelyik falát freskó is díszíthette, melyek csak törmeléként maradtak ránk.

A gazdasági objektumok közül érdemes megemlíteni néhány pincszerűen a sárga altalajba mélyített szögletes építményt, melyek két vagy négy oldalát kőfal veszi körbe. Többnyire vasszerszámok, eszközök vannak bennük. Műhelyek lehettek. Jellegzetesek még a cölöpszerkezetes felszíni építmények (magtárak, pajták).

Kerámiaégető kemence több is előkerült. Egy kétosztatú tüzelőtérrel rendelkező kerek kemence a késő kelta telephez tartozott. A kora római korhoz két négyszögletes kemence köthető. A nagyobbik rostélyá téglából, tüzelőterének tartó oszlopai vályogtéglából épültek. A sok őrlőkő, szövőszéknehezék, orsógomb stb. a háziiparra utal.

Az ásatás során előkerült több száz érem és terra sigillata anyag kiértékelése, a település periódusainak a szerkezetének megállapítását is lehetővé teszi majd.

Jelen ismereteink szerint Budaörsön a késő keltakora római átmeneti periódusban létesült egy nagyobb eraviszkusz telep, melynek élete töretlenül folytatódott tovább a kora római időszakban is. A bennszülött leletanyag egészen a 2. század végéig megtalálható. A Severus kori virágkorhoz tartozik a legtöbb épület, bár a kőépítkezés már korábban elkezdődött. Égésrétegek csak a nagyobb kőépületekben maradtak meg (a mélyszántás, illetve humuszolás a felső 50–70 cm-t tönkretette). Az éremforgalom a Pannóniában szokásos 375 körüli záródást mutatja. Ennél későbbi lehet egy csontvázas sír – vastörrel és simított fekete korsóval – melyet egy kora római gödörbe ástak bele.

Az ásatás során idén is több oltárkő, síroltár, illetve határkő került elő. A rajtuk lévő nevek segítségével több itt élt birtoktulajdonosnak a nevét ismerjük. Kezdve a

kelta nevektől a 3. sz. közepi feliratokig. Az ásatás legfőbb eredményeképp kiderült, hogy itt Budaörsön nem egy Aquincum környéki római villagazdasággal, hanem egy nagyobb, vízparton, illetve út mentén hosszan elnyúló falu településsel, úgynevezett vicussal kell számolnunk. Egy 3. sz. közepi oltárkő-töredéknek köszönhetően a vicus korabeli római nevét is ismerjük. A *pagus Herculi* és ezen belül a *vicus Teuto* területén sikerült feltárnunk a római telepnek ezt a kb. 9 hektár nagyságú részletét. (Lásd az illusztrációt!)

A *népvándorlás* korban avarok éltek itt. Szórvány sírjaik délen, a patakhoz közel a római kőépületek között fekszenek. Két különálló kora avar sírcsoportot tártunk fel. Egyikben Ny-K tájolással 4 női, illetve gyermeksír volt. Szegényes mellékleteik fülbevalóból, gyöngyökből, vaskarperecből és orsógombból álltak. Derejukon vascsatos övet viseltek. A másik csoportba 7 sír tartozott, ÉNy-DK tájolással. Többségük férfisír gazdag ezüst-, illetve aranyozott mellékletekkel. Egyiknek kardja is volt, ezüst díszekkel. Fegyverként még háromélű nyílhegyeket tettek melléjük. Öveiket lemezes, indás mintákkal díszített bronz-, néha ezüstözött veretek és szíjvégek díszítették, rajta vaskés lógott. Aranyfülbevaló, faragott csontlapocskák voltak még a sírokban. Étmellékletként egy-egy nagyobb csontot kaptak a lábukhoz helyezve, edény nélkül.

A *honfoglalás* kort egyetlen, a legnagyobb római kőépületbe beleásott gödör képviseli, szép hullámvonal-díszes kerámiával.

2002–2003. évben átvizsgáltunk mintegy 20 hektárnyi területet, melynek nagy része (14 hektár) lelőhelynek bizonyult. A feltárt 2200 objektum többsége a római és rézkori (badeni) telephez tartozott. Kis számban képviseltette magát a neolitikus zselizi kultúra, a középső bronzkori Vátya-kultúra. Jelentősebb volt még a késő bronzkori urnamezős temető s telep, illetve néhány kora vaskori gödör is előfordult. A késő kelta telepet folytatta, illetve részben ráépült a római telep. A több száz síros római temető a teleptől ÉK-re található. Az avar, honfoglaló, illetve Árpád-korból mindössze néhány kisebb sírcsoport került elő.

A feltáráson részt vett Mali Antal restaurátor.

OTTOMÁNYI KATALIN

62. Budapest, I. Fő utca 14–18.

Kk, Kú, Tő

2003. január 6–7., január 27.–február 21. és április 18.–május 16. között építkezést megelőző mentő ásatást folytattunk a telkeken. A területen egykor állt három műemlékileg védett lakóházat a hetvenes évek végén lebontották, hogy helyükre modern irodaházat építsenek. Idén ezt a házat is lebontották, hogy még modernebb irodaház kerülhessen a helyére. Az ásatás három ütemben folyt, a régi épület bontási és az új épület alapmegerősítési munkáival párhuzamosan.

Az első ütemben feltártuk a 18. számú telek É-i sávjának K-i felében elhelyezkedő „díszkert” területét. A korábban kimarkolt árok természetesen minden régészeti objektumot megszüntetett. A Pala lépcső mellett fekvő mintegy félméteres sávban azonban megmaradtak az egykor itt állt házak É-i falainak alapozásai. A Ny-i szelvényrészben egy törökös, szürkésfehér habarccsal szilárdított középkori falat tártunk fel részlegesen, mivel a tetejét fél méter vastag betonlepeny borította. A középső részben egy újkori épület ÉNy-i falsarkának csonkját találtuk meg. A K-i szelvényrészben sikerült feltárnunk egy 14. század végén épült pince É-i falát és ÉNy-i falsarkát. A hasított kövekből álló fal – feltehetőleg a 18. század elején – visszabontott csonkjára épült az újkori ház fala, melyen több használati és átépítési periódus is megfigyelhető volt. Az 1970-es évek végén elbontott ház megmaradt falcsonkjának tetejére a betonkerítés építésekor az elbontott kövekből építettek egy kis múromot, amit a Pala utcai oldalon az ideai építkezés megkezdéséig látni lehetett. A középkori falhoz négy vékony középkori és török kori járósínt kapcsolódott, melynek – a bolygatás által meghagyott – 10 cm vastag rétegsorát kibontottuk. A falakat a kivitelező cég május közepén megsemmisítette.

A második ütem a 16. számú telken található középkori ház belsejének és közvetlen környezetének kutatása volt. A D-i és a Ny-i fal mellett a várakozástól eltérően nem nyílt lehetőségünk az ásatásra, mivel ott az aljzatbeton a pincefalakig ért. A romtól É-ra eső mintegy másfél méter széles sávban csak az altalajt lehetett regisztrálni. A romtól K-re húzódó keskeny területen egy köves szintet találtunk, melyet 18. századi leletanyag keltezett. A D-i fal mellett kővel falazott oldalú, kis átmérőjű vízgyűjtő gödröt, az É-i oldalon pedig szintén újkori téglából rakott lépcsőalapozást leltünk. A pince kő-hevederíves kialakítású középkori falát a 19. században téglafallal elrekesztették, közepén másodlagosan elhelyezett barokk nyíláskeretekből ajtót nyitva rajta. A pince belsejében a betonpadló feltörése után mintegy másfél méter vastag újkori rétegsort találtunk. Középkori használati réteg nem volt, valószínűleg az újkor elején kisebb szintsüllyesztést hajtottak végre benne. A Ny-i oldalon egy ovális gödör helyezkedett el, betöltésében késő középkori kerámiával és fadarabokkal. A pince DNy-i és ÉNy-i végéből a

pince közepe felé egy-egy kőlapokkal kiagyazott vízelvezető csatorna futott a gödör irányába Y alakban. A pincefal alapozásának alsó kősora megegyezik a feltételezett középkori járósíntjével, valamint a hevederív és a „pillér” alapozási szintjével. A rom DK-i sarkánál látható „pillér” a középkori pince folytatása K felé. A rom ÉK-i sarka mellett egy újabb középkori pince DNy-i sarkát találtuk. Ennek a pincének kváderköves falát a középkor folyamán a korabeli járósíntig visszabontották és a sarok felhasználásával felépítették a ma ismert házat. Betöltése vastag, török kori leleteket tartalmazó föld, majd alatta 15. század első felére jellemző kerámiákat tartalmazó, magos, fekáliás réteg volt.

A harmadik ütem az aljzatbeton megerősítését szolgáló cölöphelyek feltárása volt. Egy kivételével ezek a 1,5×1,5 m-es gödrök üresnek bizonyultak. A B7 cölöp helyén egy keskeny, középkori falcsonkot és két nagyméretű mészkösziklát találtunk.

A műemlékileg védett középkori házat – a tervek szerint – a felépítendő irodaház belső udvarában lehet majd látni.

BENDA JUDIT

63. Budapest, I. Fő utca 14–18.

Ø

A területen a tervezett építkezést megelőzően 2003. szeptember 8. és október 6. között próbafeltárást végeztünk. A 3500 m²-esre tervezett épület alapozási felületéből mintegy 1500 m²-t tártunk fel. A területet borító mintegy 3 m-es feltöltés alatt húzódó iszapos altalajban semmiféle régészeti objektumot nem találtunk. Szórványleletként 2 db közelebből nem meghatározható, kisméretű, jellegtelen őskori kerámiatöredék került elő. Avar sírok vagy arra utaló nyomok nem jelentek.

A terület részlegesen feltártnak tekinthető.

HORVÁTH M. ATTILA

64. Budapest I., Orom utca 16.

Ø

2003. szeptember 2-án és 9-én ellenőriztem a földmunkát és a támfalépítést az 5317. hrsz.-ú ingatlanon.

A régészeti megfigyelések során megállapítható volt, hogy az Orom u. 14. és 16. számú telkek határán a támfalhoz kialakított metszettel (a 16. sz. ház körüli terepszint felett 1,8 m magasságig) laza, kövekkel, agyaggal és humuszcsíkokkal kevert feltöltést mutat. Az eredeti földfelszín mélyebben lehet, mint ez az újkori feltöltés.

A megfigyelések alkalmával régészeti leletet, vagy települési réteget nem találtunk. Így nem volt megállapítható, hogy a gellérthegyi késő bronzkori és kelta település erre a területre is kiterjedt-e avagy nem.

MARÁZ BORBÁLA

65. Budapest, I. Rudas-fürdő

Tö, Kú

2003. október 23–24-én a fürdő felújítási munkáihoz készülő tervezéssel kapcsolatban, statikai szempontból alapfeltárásokat végeztek a Rudas-fürdő török kori kupolacsarnokában, a fürdőépület északnyugati sarkában a masszírozó helyiségben, valamint az öltözők területén két helyen. A fürdő mai épületegyüttese a török korban épült Jesil direkli ilidze (Zöld oszlopos fürdő) néven ismert termálvizes fürdő átalakításával, kibővítésével alakult ki. Mivel az épület műemléki védettség alatt áll, a munkálatokat régészeti felügyelet mellett lehetett végezni. A felügyeletet a Budapesti Történelmi Múzeum adta.

A megfigyelések alapján régészeti jelenségeket az 1/a, 1/b (kupolacsarnok) és 4. (masszírozó helyiség) szondákban találtunk. Az átépítési munkáknál ezek meglétét feltétlenül figyelembe kell venni. Mivel közvetlenül a mai burkolat alatt már jelentkeznek, még a legkisebb földmunkát is feltárásnak kell megelőznie. Várható, hogy a kupolacsarnok eredeti, kőlapokból készült burkolata több helyen is előkerül, feltehetően csak ott pusztult el, ahová körben a lefolyócsatornát építették. Elképzelhető az is, hogy a medencék eredeti burkolatából megmaradtak részletek. Az épület többi részén sem lehet eltekinteni a régészeti-műemléki kutatástól, ugyanis – eddigi felmérések hiányában – a török kori épület pontos kiterjedését és szerkezetét nem ismerjük.

KOVÁCS ESZTER

66. Budapest, I. Szalag utca 22–30.

Ő, LT, Ró, Kö, Tö

2003. április 29. és szeptember 19. között építkezést megelőző mentő feltárást folytattak a Budapesti Történelmi Múzeum munkatársai a Szalag utca 22–30., valamint a Donáti utca 21–23. számú (egyesített) telken.

1989 nyarán a területen már folytattak előzetes feltárásokat (Bencze Zoltán – Horváth Attila – H. Hanny Erzsébet – Kocsis Edit – Végh András). A hét telken kilenc keskeny, de a telekhosszakon végigérő kutatóárokban – a Szalag utcai oldalon – középkori falakat, pincéket, és őskori (kelta) házat, vermet, – a Donáti utcai oldalon – középkori rétegbe ázott török kori sírokat találtak. A terület eredeti felszínére lehetett következtetni abból, hogy a Szalag utcai oldalon (lent) igen magasan megtalálták az altalajt, a Donáti utcai oldalon (fent) viszont csak több, mint három méteres mélységben érték el azt.

A gépi munka utáni felületi tisztítás során kiderült, hogy a Szalag utcai oldal telkeinél, a 22., a 24., valamint a 26. és a 28. Ny-i felénél az altalaj lényegében az újkori házak bontási törmeléke alatt húzódik. Ezeket a helyeken valószínűleg úgy építették fel a 18. században a lakóházakat, hogy az eredetileg magasabban fekvő, lejtős talajszintet vízszintesre nyesték, eltüntetve ezzel a ré-

gészeti rétegeket. A telkek Ny-i végébe (a hegyoldalba) pincéket építettek, részben ásott, részben fűrt technológiával. A Szalag u. 26. és 28. K-i felén, valamint a 30. telken sok földbe mélyített objektumot (falakat, pincéket, vermet, sírokat), a Donáti utca 21. és 23. telken pedig vastag rétegsorokat és sírokat tudtunk feltárni. A továbbiakban telkenként tárgyaljuk az előkerült régészeti objektumokat.

Szalag utca 22.: A telek K-i felében – az újkori falakon kívül – egy É-D-i irányú középkori falcsontot és két török kori szemétdödröt találtunk. A telek Ny-i végében egymásra ásott középkori, török kori és újkori szemétdödröket tártunk fel.

Szalag utca 24.: Ez a telek lényegében régészetileg „üres” volt. Az itt állt újkori lakóház alapozásakor nagy szintsüllyesztést hajtottak végre rajta, így a barokk ház falain és pincéin kívül kevés objektumot találtunk. Egy kissé amorf, ovális alakú gödröt, amely színültig tele volt embercsonttal. Mivel a vele szemben lévő telken (Szalag utca 19.) 1997 nyarán Végh András a Szt. Istvánról elnevezett középkori ágostonos kolostor temetőjét találta meg, ezért feltételezzük, hogy a mondott gödröt akkor áshatták, amikor az újkori házat emeltek az elfelejtett temető osszáriumára fölé. Az akkor talált nagy mennyiségű csontot ezen a szemben lévő telken ásták el. A széles telek É-i felében egy már 1989-ben kiásott kelta ház D-i metszetalban hagyott D-i szélét bontottuk ki.

Szalag utca 26.: A teleknek csak a K-i végében találtunk középkori maradványokat. A Szalag utcával párhuzamosan egy vastag, kavicsos mészhabarccsal szilárdított kőfal került elő, melyen több átépítés, javítás nyoma is megfigyelhető volt. A fal egy része meredeken dőlt az utca felé, sőt, az eredeti alapozási síkjából is kimozdult. Feltételezhető, hogy egy földrengés, vagy suvadás lökhette meg. A fal mögött egy vastag, középkori szemétreteg került felszínre, valamint török kori és középkori szemétdödrök, és egy kelta ház részlete.

Szalag utca 28.: Ez a telek szintén az újkori bolygatások áldozata lett. Csak egy őskori, földbe mélyített ház feltárását, valamint ennek betöltött földjébe ásott kelta kemencét és szemétdödröt találtunk. A vastag középkori támfal itt is futott, bár É felé eső részét egy újkori pince megsemmisítette.

Szalag utca 30.: Az eredeti domborzat hirtelen esése miatt ezen a telken nagy számban maradtak meg a régészeti maradványok. Egy nagyméretű, földbe mélyített kelta ház betöltött földjébe ásva kelta, méhkas alakú vermet és római sírokat találtunk. A középső részen egy török kori szemétdödröt, két középkori és egy barokk pincét, valamint számos újkori házfalat bontottunk ki. A 26-os telken már említett vastag középkori fal itt is folytatódott, bár sem É-i, sem D-i végét nem lehetett megfogni. A fal K-i oldalán sóderrel és nagyméretű folyami kavicsal kialakított középkori utat találtunk.

Donáti utca 21–23.: A támfalak „mögötti” területen igen vastag (2 m) újkori feltöltést találtunk. Ez alatt egy

vékony, szemetes, 18. századi járósínt húzódtott. A rétegbe négy gödröt ástak az újkorban, betöltésükben rengeteg marha szarvcsapot leltünk. Ez alatt egy több, mint két méter vastag humuszréteg feküdt. A réteg felső fele 14–15., alsó fele főként 13. századi és nagyon kevés késő középkori kerámiát tartalmazott. A felső részbe a török korban sírokat ástak. A csontvázak mellett (154 sír) mellékletet nem találtunk. A török temető az 1686-os Buda visszafoglalását ábrázoló rézmetszeteken ábrázolva van. A vastag humuszréteg a „teras” Ny-i felén volt megfigyelhető, DK-i, K-i és É-i szélén megtaláltuk a sárga agyagmárgás altalajt, valamint egy karéjosan felmagasodó márgás-kőporos „töltést”. A nyomokból ítélve feltételezzük, hogy a középkorban ezt a kis területet „kőbányának”, felszíni mészkőnyerő helynek használták. Ezt támasztja alá a humusz alatt feltárt, közel vízszintesre vágott altalaj, valamint a humuszban talált rengeteg mészkősfira, melyek a K–Ny-i irányú metszeten látványosan mutatták az utólagosan idehordott földtömeg K-ról való (tehát nem a hegyoldal, hanem a Duna felőli oldalról) bedöntési irányát.

Munkatársak: Hable Tibor, Horváth Attila.

BENDA JUDIT

67. Budapest, I. Szent György tér B, Á, Kő

2003. május 12.–július 24. között a Budai Várgondnokság Kht. megbízásából megelőző feltárást végeztünk a budai Szent György téren, a volt Hadügyminisztérium udvarain. A kutatás feladata volt a terület ideiglenes kertészeti kiépítése, és a volt HM maradványainak részbeni felhasználásával a belső udvarban létrejövő szolgáltató egység kialakítása előtt a veszélyeztetett régészeti emlékek feltárása, illetve a későbbi, hosszú távú kiépítés tervezéséhez szükséges régészeti adatok szolgáltatása.

A kivitelezés előtt az udvar teljes felületű és a régészeti rétegekre vonatkozóan teljes mélységű feltárással volt szükség.

A déli udvar területén részleges feltárással került sor, amely az 1988–1995 közötti időszakban nyitott kutatóárkok tanúfalainak elbontását, illetve az északi oldalon csaknem teljes területű feltárást jelentett. Az ásatás során sikerült elérnünk, hogy a rámpát a megőrzésre alkalmas régészeti leletek figyelembe vételével alakítsák ki. Mi pedig törekedtünk arra, hogy a részleges feltárással folyamán csak a legszükségesebb munkákat végezzük el, gondolva egy esetleg későbbi, teljes felületű kutatás lehetőségeinek javítására.

Teljes feltárással a volt Honvédelmi Minisztérium belső, azaz É-i udvarában

Az udvar területének természetes domborzati képe csekély É–D-i lejtést mutatott. Az altalaj szintje a HM visszabontott falainak meglévő koronájától átlagosan 2–2,5 m volt. A korábbi, Feld István által vezetett ásatások során

feltételezték, az egész hegygerincet tagoló, a HM alatt is áthúzódó, K–Ny-i irányú természetes árok ennek az udvarnak a területén már nem jelentkezett olyan határozottan, mint a déli udvar területén, de valószínűleg annak peremét találtuk meg.

A megközelítőleg 225 m² felületű udvart jelentős részben felszabdalták a korábbi kutatások kutatóárkai, ami nem tette lehetővé raszter rendszerű, a felületi feltárással legalkalmasabb szisztéma alkalmazását.

Az udvar É-i, kb. 2,5 m széles sávját a HM építéskor kialakított angolakna foglalta el, amely minden régészeti objektumot elpusztított. Járósíntje alatt csak a márga altalaj jelentkezett. Az akna mentén az újkori feltöltés alatt 13–15. századi feltöltési rétegeket azonosítottunk. A rétegek alatt az őshumuszban lejárt felületet bontottunk ki. Az őshumuszba beásva szájával lefordított fehér anyagú 13. századi fazekat találtunk, amelyek belsejében feltehetőleg galamb csontvázat tettek rontás ellen vagy építési áldozat céljából.

Az ÉK-i sarokban 14–15. századi leleteket tartalmazó vermet tártunk fel. Az angolakna nyúlványait összekötő, K–Ny-i irányú téglafal D-i oldalán jelentős méretű és mélységű középkori illetve újkori gödörobjektumok bontakoztak ki. A 8–9/ÉNy/B szelvényben ovális, késő középkori betöltésű gödör került feltárással, amely időszakosan kapcsolatban volt a K-i végénél elhelyezkedő, alább részletezésre kerülő ciszternával. A 209-es jelű ovális gödör Árpád-kori külső kemencét vágott, amelynek hamuzógödre D-i irányba nyúlt.

A 8. árok É-i részében, illetve a 8–9/ÉK-i szelvényben az egykori Szent János utcára (mai Színház utca) néző középkori lakóház Ny-i végében létesített, felső részén kifalazott ciszternát tártunk fel. A 2×1,4 m alapterületű vízgyűjtőhöz a K-i és a Ny-i oldalon falazott pillérekre támaszkodó teher-elhárítóíves beömlőnyílások ízesültek. A K-i oldalon a beömlőnyíláshoz az altalajból kialakított rézsú, a Ny-i oldalon a korábbi gödör betöltésébe ásott lefolyó vezetett.

A ciszterna alsó része a márga altalajba mélyedt. A ciszterna D-i, 40 cm széles falazása az objektum K-i végénél 60 cm széles épületfallal épült egybe, amelynek alapozási síkja 40 cm-rel magasabban volt a vízgyűjtő kőfalának aljánál.

A két fal találkozásánál D-i irányba nyúló falazott támpillérrel fokozták a stabilitást. A fal keleti folytatását a HM K-i épületszárnyával elpusztították. Az épület másik, párhuzamos falát a pillér alapján, az angolakna területén feltételezzük. A lakóház K-i, azaz a középkori Szent János utcára néző homlokzatát és átépítésének maradványait 1994-ben Feld Istvánnal tártuk fel a mai Színház utcában. A ciszternát a török korban kezdték feltölteni, véglegesen a 19. században tömték be feltehetően a házban működő patika hulladékával.

A 9. árokban és annak É-i oldalán már 1994–95-ben előkerült annak a kőalapozású, faszervezetű építménynek több részlete, amelynek kutatása az egyik legfontosabb célkitűzés volt az udvar ásatása során. Az ÉK–DNy-i

tájolású kősor az egész udvart keresztülzelve. É-i oldalon égett, pusztulás jellegű, enyhén D felé lejtő felület bontakozott ki a későbbi feltöltések alól. A néhol habarccsal összefogott kőorból a 8-9/ÉNy/B szelvény területén két É-D-i irányú kősor is kiágazott. Az épületet 13 m hosszan tudtuk követni. K-i lezárását nem tudtuk meghatározni. Feltehetőleg a HM építésével pusztulhatott el úgy, hogy a jelenség kontúrjának É-i része sem maradt fenn. Az Árpád-kori faszervezetű épület korabeli pusztulását követően nem került sor teljes elbontásra, hanem az egész udvar területén megfigyelhető jelentős vastagságú középkori feltöltés takarta el. Ezt a jelenséget a korábbi kutatásoknál dokumentálhattuk a Színház utcában is, amely a középkori város kiépülésekor az itt húzódó természetes árok feltöltésével és környezetének építésre alkalmas kialakításával jött létre. A 13-14. századi feltöltésbe több középkori gödörobjektum mélyedt. Közülük kiemelkedik az a kb. 5 m mélységű, teknő alakú gödör a 8. árok déli végében, amelyet a korábbi kutatások során ároknak véltünk. A beásás funkcióját megállapítani nem tudtuk egyértelműen, azonban betöltéséből előkerült jelentős mennyiségű fémsalak műhelytevékenységre utalhat. Számtalan 13. századi kerámiát is találtunk fekete iszapos, kevert betöltéséből, amelyek között különleges, egyedi darabok is találhatóak.

A 9. árok K-i szakaszának és a 8. ároknak a metszetben részben másodlagosan felhasznált faragott követ alkalmazva 1×1 m alapterületű pillért ültettek a középkorban, megközelítőleg egyvonalban a ciszterna külső támpillérel.

Az egész udvar területén jelentős mennyiségű őskori objektumot tártunk fel az altalajba mélyedve. A beásások egyik része változatos formájú és mélységű gödör, illetve verem volt. Ezek elszórt csoportokban jelentkeztek. Az objektumok másik csoportját a K-Ny-i sorokba rendeződő, sekély mélységű, elnyújtott cölöplyukak jelentették. Ezt a csoportot az őskor jellegzetes oszlopszerkezetes házainak tanúként határozhattuk meg. Az őskorban a belső udvar területén, illetve az attól É-ra lévő magaslaton bronzkori telep húzódott.

Részleges feltárás a volt Honvédelmi Minisztérium déli udvarában

A korábbi ásatásokkal ellentétben az udvar területének természetes domborzatát kutatni nem volt módunk. Megerősíteni vagy elvetni sem tudtuk a korábbi ásatásokon feltételezett természetes árok létezését. Mindenesetre mesterséges és természetes rétegeket is megfigyelhettünk az északi udvaron mért átlagos altalajszint alatt.

Az udvar régészeti szempontból két részre tagolódott. A feltárás során feltűnő volt, hogy a terület É-i felén, hasonlóan a középső udvar nagy részén tapasztaltakhoz, nem volt intenzív a középkori beépítettség. Az udvarrészt nagyrészt a szövevényes hálót alkotó újkori falak tagolták. Napjainkban a rendszerbe nem he-

lyezhető falak megközelítőleg azonos mélységig mélyedtek a késő középkori, újkori feltöltésbe. Néhány falba középkori, feltehetőleg a közelben állt épületek faragványait építették be másodlagosan.

Az udvar É-i sávja elsősorban az Árpád-kori településtörténet szempontjából jelentős. A 6. árok É-i részében és a 6-7. szelvényben a modern visszatöltés alatt, 2,5 m mélységben az Árpád-korból származó égett padlórétegeket figyeltünk meg. A legfelső járósinten 60 cm széles, törtköves, K-Ny-i irányú fal húzódott, amely egy kőalapozású, faszervezetű felmenő falakkal épült építmény D-i határa volt. A falat 4 m hosszúságban követhettük a 7. árokban. É-i párjának nyomait feltételeztük a 6-7. szelvény É-i végében.

Az épület felhagyását, pusztulását követően, feltehetőleg a város alapításának időszakában, Ny-i részébe lapos márgakövekből sárga agyagba rakott falazatú kemencét építettek, amelynek omladékát és falmaradványait figyeltük meg a 11. árok középső szakaszában. Az objektumot nem tártuk fel, mert kiesett a közvetlenül veszélyeztetett zónából. Feltehetőleg ipari tevékenységhez használták. Nem kizárt, hogy a városi építkezések miatt épült. Az Árpád-kori periódushoz tartoztak az udvar Ny-i peremén 3 m mélységben húzódó köves, járósintszerű felületek, amelyek jelentős vastagságú 13-14. századi feltöltés alatt helyezkedtek el.

Az ásatási terület középső részén további középkori jelenségeket figyelhettünk meg. A kemence felett, kb. 0,5 méterrel magasabban 60 cm széles, 14. századi építésű falsarkot tártunk fel. Ezt az épületet korábban is azonosítottuk, azonban most sikerült téglából kirakott járósintjét is meghatároznunk, sőt megállapíthattuk, hogy a 15. században már el is bontották, és elplanírozták a területét.

Az udvar déli felén összefüggő pincerendszer részleteit tártuk fel. A 7-10. szelvény és a 10. árok területén húzódó pince 6,6 m hosszúságú szakaszát kutathattuk, ugyanis Ny-i végét a HM Ny-i, alapincézett szárnya pusztította el. A pince törtköves falazatán többszöri átépítést, átalakítást figyelhettünk meg. Alapvetően két részre tagolhatjuk az építményt. Nyugati fele mindvégig megőrizte középkori kialakítását. Egységes márgafalazatba ízesülő téglából épített dongaboltozat fedte a helyiséget. Az északi falat téglával boltozott szellőzőnyílás tagolta. Ugyanennek a falnak a külső, udvari oldalát 130 cm széles, téglával burkolt folyosó övezte.

A déli fal nyugati szakasza eredetileg a szomszédos, déli épület északi fala volt. A felhasznált fal a HM falától 3 m-re falsarokként végződött, ezért ahhoz hozzáépítve, annak külső síkját követve építették meg a teljes déli falat. A hozzáépítésnél, kihasználva a falsarok K-i tagját, dél felé vezető, 130 cm széles mélypincejárót, illetve mélypincét alakítottak ki, amelynek feltárására nem volt módunk.

A mélyépítményt K felől közelítették meg az 1,2 m széles téglalapozásra rakott, valószínűleg kőlapokkal burkolt lépcsőn, amelyet az ÉK-i sarokban helyeztek el.

A pince keleti szakaszát, a mélypince lejárójáig, illetve a szellőzőablakig a későbbiekben átépítették. Lefaragták a korábbi boltozat vállait és a falak elé puha mészkőből faragott kváderekkel kirakott köpenyt húztak. Az így leszűkített térszakaszt kváderekkel boltozták át. Az északi oldalon a kőhasábok közé téglát is raktak. A bejárat mellé, az ÉK-i sarokba 90×90 cm-es padkát építettek, fölötte mécsesstartó fülkét alakítottak ki. A pince járószintjét nem vizsgálhattuk, mindössze 2,5 m mélységig mélyítettünk a mai szinttől. Az építmény az újkorban is használatban volt, sőt a HM építésekor is hasznosították, mint meszesgödrot, amit a falakon lévő mészréteg bizonyított. A pincéhez a Színház utca felől újkori épületfalak csatlakoztak.

Az udvar déli szélén vizsgált pincerendszert a korábbi kutatások alkalmával már csaknem teljesen feltártuk. Teljesen most sem bontottuk ki, azonban pontosítani tudtuk építéstörténetét. A három tagból álló rendszer Ny-i tagját az előző épületnél említett falsarok jelenti. A fal eredetileg a középkori Zsidó utca irányába néző pince része volt, amit a K-i oldalán dokumentált alapozási padka igazolt. A később hozzáépült K-i toldással viszont már az egykori Szent János utcai és Zsidó utcai telkek összekapcsolódtak. A keleti pincerészt osztófallal tagolták, amelyet kőkeretes nyílással törtek át. A HM pusztításai miatt nem igazolható az a feltételezés, hogy az összeépült pincék egymás között átjárhatóak lettek volna. Azonban az eddig kibontott pincebetöltésből előkerült érem- és kerámialeletek tanúbizonyosága alapján állítható, hogy a most látható pincetagokat a 15. század első felében betöltötték, az itt állt házat elbontották. Mivel az épület közvetlenül az ekkor felépült Szent Zsigmond templom mellett helyezkedik el, ezért a ház beleesett a prépostság építéséhez köthető királyi kisajátításba. A falszomszéd épület viszont továbbra is fennmaradt, sőt később a déli pince betöltésébe mélypincelejárót is vágtak. Nem sikerült meghatározni a két pince közös falának K-i szakaszán újra megfigyelt kőkeretes vaknyílás szerepét. A keret közötti részt eltérő módon falazták, azonban valódi nyílást nem alakítottak ki, hiszen a fal koronájában vagy a D-i oldalán nem mutatkozott nyílásra utaló elválás. Mindenesetre érdekes, hogy az „álajtóhoz” kőlépcső vezetett.(?) Azonban ez utalhat arra is, hogy abban az időszakban, amikor mindkettő egyszerre volt használatban, a tulajdonosuk is azonos volt, és a két épületet össze akarta kapcsolni. A pincék városi körülmények között kiemelkedő méretei miatt felmerült az elképzelés, hogy a forrásadatok alapján a templom északi oldalára lokalizált harmadrendi begina kolostor részei lettek volna.

A területen végzett korábbi feltárások vezetője Feld István volt, aki a jelenlegi ásatás során szakértőként vett részt a munkában.

Munkatársak: Kovács Eszter, dr. Kálnoki Gyöngyösy Márton régészek, Plajner Borbála okleveles ásatási technikus.

ZÁDOR JUDIT – KÁRPÁTI ZOLTÁN

68. Budapest, I. Táncsics Mihály utca 14.

Kő

2003. március–áprilisban a tervezett új pince helyén végeztünk régészeti feltárást, az épületben pedig falkutatót. A felújítási munkák során az egész év folyamán tettünk megfigyeléseket. Igazolódtott, hogy a ma álló ház (hrsz. 6580) középkori alapokra épült, azonban a többszöri átalakítások során szerkezete teljesen megváltozott. A háromtengelyes homlokzatú ház északi oldalán nyílik a bejárata. Kapualja kőboltozatú, innen nyílik a feljárat az emeletre. A földszint déli oldalán található helyiség három részből áll. Az első helyiség – amely ma szoba – bejárata a kapualjból nyílik. A kutatás során kiderült, hogy ez a rész őrzi a legtöbb középkori elemet. Eredetileg ez a helyiség volt a középkori ház kapualja. Falai törtkőből épültek, és téglából készült dongaboltozat fedti, amely a keleti zárófalnál rövid szegmensíves szakasszal kezdődik. (Ez szolgált arra, hogy a kapuszárnyakat befelé tudják nyitni.) A kapualjat utólag boltozták át, ennek nyomai jól láthatók a boltozat indításánál lévő falelválásban. A homlokzati fal belső oldalán megfigyelhető volt egy nagyméretű nyílás utólagos elfalazása, ami szintén a középkori kapu meglétére utalt. A homlokzaton végzett kutatás során előkerült a gótikus kapu kemény mészkőből készült élszedett keretköveinek egy része: a déli oldalon a kerékvető kő töredéke és az első keretkő, az északi oldalon a kerékvető kő és négy keretkő (közülük kettő sérült, hiányos állapotban). Ezenkívül a nyílás elfalazásában még egy keretkővet találtunk. A kapu szélessége 3 m volt. A földszinti helyiség déli falának kutatásakor a falról helyenként hat rétegben felhordott modern vakolat lebontása után ülfülkesor maradványai kerültek elő, melyből az első (keleti) fülke maradt legépebben. Itt a teljes fülke megmaradt, bár a kövek felületét levésték, így műformák nyomát nem lehetett megfigyelni. A középső fülkéből csak a váll indítása került elő, a többi részletét teljesen elfalazták. Ezt az elfalazást statikai okokból nem lehetett megbontani. Ez az elfalazás a harmadik (nyugati) fülke egy részét is eltakarta, azonban itt egy sekély falfülkét alakítottak ki, amelyet csak utólag falaztak be. Ennek a falfülkének a kibontása után bukkantak elő a harmadik ülfülke felső kövei, valamint itt találtuk meg a helyiség legkorábbi (már a 20. századból származó) kifestésének nyomait. A fülkétől nyugatra a falhoz már az újkorban egy kéményt építettek, amelyet továbbra is használni kívánnak, ezért azt megbontani nem lehetett. Ez a kémény fedheti a harmadik fülke pillérét. Mivel a kémény után a falfelület eredeti, középkori formájában előkerült, és abban újabb ülfülke nyomát nem találtuk, bizonyos, hogy az ülfülkesor három elemből állt. A fülkesor az első tipológiai csoportba tartozó háromkaréjos fülkék talán legegyszerűbb képviselője lapos, széles karéjokkal. Elemei kemény mészkőből készültek. Lábazatát nem találtuk, mivel a helyiség ezen oldalára az alatta lévő pince födémének megerősítésére betonkoszorú készült.

A helyiség északi falán is megtaláltuk az ülőfülkesor maradványait. Az első ülőfülke keleti pillérét az újkorban nyitott pincelejárát pusztította el. Felső kövei lefaragva és helyenként téglával kipótolva még megvannak, azonban nyugati pillér is hiányzik a vállkötől lefelé. Ezt a ma is használatban lévő ajtó jelenlegi kialakításakor építették át. A kapualjból a középkori ház északi helyiségébe nyíló ajtó eredetileg is itt lehetett, mivel az újonnan kialakított pince helyének feltárásakor a mai kapualj déli falán a mai járószint alatt in situ küszöbkövet találtunk a mai aljtó küszöbe alatt, ennek tengelye azonban nyugatabbra volt. Az ajtótól nyugatra a középkori fal is igen sérült volt, több helyen kipótolták, eléfalaztak. Ebben a falszövetben találtuk meg az ülőfülke köveit másodlagosan beépítve. Úgy tűnik, az ülőfülkesor hármas osztása ezen a falon is megvolt, de itt a középső füлке helyén ajtó lehetett. A boltozat ezen részén egy rövid szakaszon megfigyelhető volt az eredeti vakolat, amelyre a fal pótlásai ráfedtek. A helyiség déli fala a mai telekhatárig megfigyelhető volt, és egybeépült a hátsó zárófallyal. A déli fal középkori magja a mai emeleti szinten még mintegy 1,2 m magasságig áll, ettől felfelé más szerkezetű: kőből és téglából épült. A ház hátsó traktusában lévő kisebb helyiségek újkori kialakításúak, a jelenlegi állapot több periódusban épült meg.

A középkori ház teljes kiterjedését nem ismerjük, mivel a mai ház északi zárófala a 16. század második felében, már a török korban kezdett kialakulni. A pince alapjainak kiásása során tártuk fel a legkorábbi részletet. Ez egy négyzetes alaprajzú, nagyméretű pillér, amely részben a sziklára alapoztak, azonban keleti fele már egy nagyobb mélységű, betöltésében középkori leletanyagot tartalmazó sziklapince DNy-i sarka fölött áll. A pillér megerősítésére alapjait gerendából készült keret-re állították, amelyből ma már csak a gerendafészek láthatók. A pillér párja közvetlenül a homlokzat mellett található, a pillérek kváderekből épült boltívet tartottak. Ezt az észak felé nyíló átjárót feltehetően még a török korban elfalazták, beszűkítették. Az elfalazást szintén gerendarácsra építették, azonban a sziklapince betöltése az idők során annyira megsüllyedt, hogy a fal alja és a betöltés teteje között mintegy 60 cm-es üreg keletkezett.

A beszűkítés során mészkőkváderekből készült, dongaboltozatos nyílást alakítottak ki, két oldalán egy-egy „mécsesstartó” fülkével. A helyiség puha mészkőkváderekből álló boltozatát is ekkor építették. A dongaboltozatos nyílást később teljesen befalazták. A 2003-ban megfigyelt „ülőfülke-szerű” jelenség valamelyik 20. századi „helyreállítás” eredménye lehetett. A későbbi elfalazást részben kibontották, vastagsága csak annyi maradt, hogy a házat az északi szomszéd felé lezárja. A beszűkítés nyugati felét is megbontották oly módon, hogy a boltozat alól kivésték a falat a pillérig. A mécsesstartó fülkének csak sekély nyoma maradt, a boltozat pedig ezen a szakaszon meg is ereszkedett, mivel kibontották alóla a tartófalat.

A belső pillértől nyugatra lévő falszakasz legkorábban a 18. században épült, alatta török kori rétegeket és egy török kori gödör részletét találtuk. A gödör betöltésének süllyedése legújabb formája az ablakok és az ajtó keretelésével a 20. század során alakult ki. A felső három stukkóréteg már a könyöklő bádогоzása után készült.

A tervezett új pince helyének feltárása során a terület déli felében közműveket találtunk. A már használaton kívüli közművek elbontása után közvetlenül a sziklafelszín jelentkezett. A terület ÉNy-i sarkában az újkori lépcső téglából épült alapozását találtuk meg. Betöltése újkori épülettörmelék volt. Az alapozás felső részéből és beépítéséből 18. századi puha mészkőből készült nyíláskereteket és egy kisebb méretű, kemény mészkőből készült oszloplábazatot bontottak ki. Az alapozás alatt találtuk a már említett török kori hulladékgyödröt. Az alapozástól keletre az újkori töremlekréteg alatt először török kori égett törmelékcreteget, majd egy szintén török kori téglapadló maradványait találtuk. A téglapadló alatt kisebb középkori réteg alatt megtaláltuk a sziklafelszín, a terület ÉK-i sarkában azonban a sziklába mélyülő verem folytja volt. Ennek betöltéseként észak felé lejtő, bezuhanó, középkori rétegeket bontottunk ki. A sziklaveremnek csak DNy-i sarkát tudtuk kibontani az új pince alapozásának szintjéig. A verem pontos méreteit nem ismerjük, mivel mind keleti, mind északi irányban túlér a kutatott területen. Feltehető, hogy ez lehetett a középkori ház eredeti pincéje.

Az elbontott régi csatorna kiváltására az új pince alatt került kivezetésre az új csatorna. Az épületen belül a csatorna alagútját a sziklából bontották ki, az épület homlokzata előtt azonban a feltöltésből egy, a középkori ház alapfalai mellé épített, K-Ny-i irányú újkori fal, valamint a falsarok és az ebből induló É-D-i irányú fal részlete került elő.

KOVÁCS ESZTER

69. Budapest, I. Toldy Ferenc utca 9.

Á, Kö, Tő, Kú

2003. március 20. és április 11. között mentő feltárást végtünk a telken, azaz a Toldy Gimnázium tornapályáján és udvarán, a felépítendő tornacsarnok helyén.

Kutatási területünket beszűkítette a 2002 nyarán feltárt szondaárkok vonala, melyeket nem bontottunk ki újra. Statikusi kérésre nem kutathattunk a tornapály DK-i sarkában, a területtől D-re álló lakóház (Donáti u. 26.) É-i falától É-ra fekvő 6 méteres sávban. A Ny-i telekhatár cölöpfalának elkészülte után a kivitelező cég – tudunk nélkül – 1 méteres szintsüllyesztést végzett az egész területen a cölöpök kihorgonyzásának indokán. Ezzel a művelettel megsemmisítették a feltárható régészeti rétegek és objektumok nagy részét. A háromhetesre szűkült munkát két ütemben hajtottuk végre.

Elsőként a terület Ny-i sávját vizsgáltuk. A sáv É-i felében a gimnázium építése előtt (150 évvel ez előtt)

lebontott, 18. században épült lakóházak alapozásait, pincéit, falait és járósintjeit találtuk meg. A többszörösen átépített, bővítményekkel toldott épületek hátsó traktusait pincészerűen a márgás altalajba vájták. Kőfalaik között gondosan rakott kő-, illetve téglapadló alkotja a járósintjét. Az É-i pince padlójára zuhanva nagyméretű, faragott kőtömböket találtunk, amelyek a fellette álló bérház egyik bontási-átépítési periódusából kerülhettek a betöltendő pincébe. Feltártuk egy kerek ívű, kőfalazatú újkori kút megmaradt alsó kősorát. Ehhez a kúthoz tartozhatott a telek D-i végében talált, sárga homokkőből faragott barokk kútkáva. Megtaláltuk a szondázó ásatás során feltárt középkori út folytatásának rövid részletét. Az út nyugati része a szintcsüllyesztéskor megsemmisült. Az út mellett egy középkori és egy török kori szemétdöőr is előkerült.

Második ütemben a K-i sáv D-i felében kibontottuk a középkori út D-i szélét, amely a 2002-es szondaárkok metszefala alá esett. Az utat a 15. században létesítették úgy, hogy alját kissé az altalajba vágták. Vonalát úgy húzták meg, hogy a mai Fő utcára merőlegesen, keresztutcaként működhessen, majd a meredek hegyoldalon a Bécsi kapu felé vezessen. Az út beazonosítható a De la Vigne-féle 1686-os felmérési térképen. Öt réteget lehetett elkülöníteni rajta, az alsó kettő középkori, a felső három török kori kerámiákkal datálható volt. A legalsó réteg egy részén rengeteg amorf vasdarabkát találtunk, ezért feltételezzük, hogy a közelben kovácsműhely lehetett. Az út É-i oldalán feltártunk egy Ny-K irányban fekvő női csontvázat, amit a vékony Árpád-kori rétegbe ástak bele. Az út mellé temetkezés a török korban volt szokásban, ezért feltételezhető, hogy a testet ekkor temették ide. Egy jelentős vastagságú sárga agyagréteg húzódott a sír és az út között. A réteg kevés középkori és néhány török kori kerámiát, valamint rengeteg embercsontdarabkát tartalmazott. A jelekből úgy tűnt, hogy a Várhegy oldalában szokásos kora újkori erődítési munkák, földnyesések nyomaival találkoztunk. Az út mentén húzódó török kori temetőt a 18. sz. elején megbolygatták a vároldal jobb védhetőségének kialakítása céljából. A terület közepén egy nagyméretű, kőfalazatú pince feküdt. Dongaboltozatát 18. századi téglákból rakták. A pince nem ért ki a Donáti utcáig, K felé leszűkül, majd egy téglafallal zárult.

BENDA JUDIT

70. Budapest, II. Ganz utca 12–14.

R, B, LT, Ró, Kö, Tö, Kú

2003. április 14–23., valamint június 18. és december 15. között építést megelőző feltárást végeztünk a telken (hrsz. 13572/6).

A terület a középkorban Buda város Szentpéter-mártír külvárosának peremén helyezkedett el, közvetlenül a Váralját körítő városfal szomszédságában. Magáról a telekről közelebbi információval nem rendelkezünk.

A terület a feltárást megelőzően üresen állt. Korábban a Ganz gyár üzemének elhelyezésére szolgált. A telket fedő feltöltés felső, mintegy másfél métere újkori eredetű volt. Ebbe a feltöltésbe épültek a Ganz gyári létesítmények (épületfalak, gépalapozások, kemencék), illetve magának a feltöltésnek felső része is néhol a Ganz gyár hulladékát, salakját tartalmazta. Több újkori pince szintén nagyrészt ebbe a feltöltésbe mélyedt, de néhol a mélyebben fekvő rétegeket is megbolygatta. Az első pince a Ganz u. 14. keleti szélén, a telekhatár mellett helyezkedett el, a második ugyanennek a teleknek a nyugati szélén hosszán húzódott végig a telek mélységében. A telek hátsó részén, e két pince között egy harmadik, kéthelyiséges pincét találtunk. A Ganz u. 12. keleti szélén, a telek középső részén ép boltozatú, igen mély újkori pince került elő. A pincék nagy része a Ganz gyárat megelőző időszakból származik, polgárházak maradványai. Az említett újkori feltöltés alsó, jelentős része a török kort közvetlenül követő időszakból, a 17–18. század fordulójáról származik. Innen került elő egy jelentős kályhacsempelelet, feltehetően egy szemétre vetett kályha maradványai. Az újkori feltöltés alján sötétbarna, meglehetősen homogén, enyhén köves, humuszos jellegű talaj borította be a telket, változó vastagsággal. Ez a réteg a geológiai szakvélemények szerint többszörös ártéri kiöntés eredményeként keletkezett, majd jelentős talajosodási folyamaton ment keresztül. Belsejéből rendkívül kevés régészeti leletanyag került elő, a szórványosan előkerült kerámiák a középkorból származnak. A réteg tetejéről számos gazdag leletanyagot őrző, török kori gödör mélyedt a talajba, de török kori építmény nyomát nem találtuk. A telek délkeleti részének jelentős felületét a humuszos talaj alatt hatalmas méretű, szabálytalan alakú és nagyméretű, egymásba ázott gödrök csoportja foglalta el. Ez a gödörfüzér minden korábbi réteget elpusztított, egészen az altalajig hatolt. A gödrök feltöltésében rendkívül kevés leletanyagot találtunk, ám egy ségesen a 13–14. század fordulójára keltezhető kerámia jellemezte. A telek déli határa mellett, már túl a gödörfüzéren, két kút mélyedt az altalajba egymás szomszédságában. Az egyik a török korból származó betöltést tartalmazott (teljesen feltártuk), a másik betöltéséből több állat csontváza (kutya, ló) került elő, középkori kerámia (14–15. századi) kíséretében (a megemelkedett talajvíz miatt teljesen kiásni nem lehetett). A telek többi részén, a humuszréteg alatt, vékony, római kerámiát is tartalmazó humuszos réteg húzódott. A római rétegek többségét úgy tűnik, hogy a középkorban elplanírozták, és erre került rá a vastag, humuszos réteg.

A telek az 1. századi római tábor feltételezett területétől északra helyezkedik el. Az ásatási területen két bizonytalan rendeltetésű köves felület kivételével római kori járósintet nem tudtunk megfigyelni. Kőfal alapozása csak egy helyen került elő, a telek ÉNy-i részén, annak ellenére, hogy innen nem messze, a Király-fürdőnél, illetve a Kacska u. 7. sz. alatti feltáráson ezek több periódusát is megfigyelték. Ennek okai az újkori boly-

gatások, illetve az lehetett, hogy a középkorban a falakat teljesen elbontották. Előkerült ezzel szemben több tucat szemét-, illetve tárolóverem. Ezek egy részéből La Tène D és római kerámia vegyesen került elő. Leletanyaguk feldolgozása a római foglalás és az azt közvetlenül követő időszak kronológiájához szolgáltat majd újabb adatokat. Feltártuk több kisebb árok részletét, egyikben egy kutya teljes csontvázával. Különösen érdekes lelet volt egy római kút, melynek alja deszkacölöpökkel volt kibélelve. Ezek már sóderes rétegben helyezkedtek el, s a betörő víz miatt nem tudtuk teljes mélységben kibontani. Mivel az építkezés során a kút megsemmisül, a deszkákat kiemeltük.

A területen napvilágra került őskori (késő rézkori, késő bronzkori) objektumok feltárását Szilas Gábor irányította.

H. KÉRDŐ KATALIN – VÉGH ANDRÁS

71. Budapest, II. Herman Ottó utca 20.

Ró

Az Aquincumi Múzeumba telefonos bejelentés érkezett 2003. február 4-én, hogy a fenti cím alatt (hrsz.: 12027/1), egy társasház építkezési munkálatai közben latin betűs feliratos követ találtak. (Lásd az illusztrációt!)

Még aznap helyszíni szemlét tettem, amelynek során beigazolódott, hogy a dolgozók egy római kori sírkövet találtak, amely a képmező koszorúábrázolása és a

dis manibus dedikáció alapján a 2. század első felére keltezhető.

A munkások elmondása szerint a köemléket az építési törmelékben fedezték fel, ahová vagy az új épület alapozási munkálatai, vagy az attól nyugatra húzott 40 cm széles 3,5 méter mély kábelkutató árok gépi kiasása során kerülhetett.

A homokkőből készült sírkő 86 cm magas, 64 cm széles és 20 cm vastag. A hevenyészetten kifaragott, kissé kurzív jellegű betűkből álló feliratot az alábbiakban közlöm (Németh Margit segítségével ezúton is megköszönöm):

D(is) M(anibus) / Statia · lib/erta · Ingen/ui · an(n)orum / XXXV. Fordítása: A halotti istenségeknek (dedikálva). Statia Ingenuus felszabadított rabszolganője élt 35 évet).

A NKÖM által anyagilag támogatott leletmentésre február 24–28. között került sor, tisztázandó a sírkő lelőhelyét. A telek déli sarkában egy csupán 15 m² területű kutatóárokot tudtunk kimérni, az erősen bolygatott területen ugyanis itt volt lehetőség viszonylag intakt felületek átvizsgálására.

A feltárás 5 napja alatt egyetlen római kori, vagy egyéb történeti korszakból származó lelet sem került elő.

A felület egyetlen említésre érdemes újkori jelensége egy 40 cm mélyen előkerült, nagyjából ÉNy–DK-i irányú, kb. 60 cm széles köves sáv volt, amely valószínűleg a telken korábban álló, lebontott épület kertjéhez tartozott támfal, esetleg valamilyen más kerti építmény részeként. Ezt a mészkövekből és palás-jellegű laposabb kövekből összehordott egy-két sorból álló köves sávot a 2003. év legelején ásott kábelkutató árokkal részben elbontották. Valószínűleg ekkor kerülhetett elő a római kori sírkő is, ami ebbe az újkori kövezésbe lehetett beépítve. A római sírkő laposabb formája és mérete révén jól beilleszthető ezen „falazat” kövei közé.

Míndez azt jelenti, hogy a feliratos római kori sírkő egy utólagos (19–20. századi) felhasználás révén került a szóban forgó telekre, egy ma már meghatározhatatlan lelőhelyről.

BESZÉDES JÓZSEF

72. Budapest, III. Árpád utca – Ipartelep utca –

Ságvári Endre utca

Ró, Ú

A Budapesti Történeti Múzeum Ős- és népvándorláskori osztálya a szóban forgó területen (hrsz.: 63902/6) 2003. szeptember 3–8. között régészeti próbafeltárást végzett.

A munka szükségességét a Pünkösdfürdő közismert lelőhelyeinek és a dunai partszakasz relatív közelsége mellett a Szentendrei út melletti Shell kútnál talált középkori leletek, illetve a vicus Vindonianus feltételezett maradványai indokolták.

A nagyjából 130×130×100 m oldalhosszúságú, háromszög alakú, beépítetlen, füves, bokros telek a mai

utcaszinthez képest 1,5–2 m-rel magasabban terül el; e feltöltés minden bizonnyal a békásmegyeri lakótelep építése során keletkezett valamikor az 1970-es évek végén.

A szondákban tapasztalt rétegviszonyok teljességgel megegyeznek az egész építési területre hasonló viszonyokat mutató fúrásminták eredményeivel.

A szóban forgó terület egykor minden bizonnyal a környező területekhez képest mélyebb, az emberi megtelepedésre alkalmatlan áradmányos térszín lehetett. A közeli magaslatokon való emberi megtelepedésre utalhat a néhány római- és újkori cseréptöredék.

Az ásatáson részt vett Laczkó Mariann rajzoló.

SZILAS GÁBOR

73. Budapest, III. Bécsi út 70.

R, Ró, Tő

2003. július 3. és augusztus 29. között megelőző feltárást végeztünk a 750 m² alapterületű ingatlanon (hrsz.: 14737/3).

A telek beépítési terveinek megfelelően 600 m²-t kutattunk át (a teljes felület mintegy 4/5-ét) a majdani épület, illetve mélygarázs kitűzött helyén. Feltáratlan maradt a telek Ny-i szélén kb. 100–150 m²-es felület, amely – az ásatási szelvény Ny-i metszefala alapján – jórészt recens, városi szeméttel feltöltött domboldal.

A korábbi ásatások alapján jól ismert temető 25 szórthamvas és 6 csontvázas sírja került elő a tárgyi ingatlan feltárása során (2–3. század). A telek É-i felében, kb. 50–80 m² felületen, az egykori őshumuszról kilátzó, édesvízi mészkősziklák jelentek meg, melyeket (éremleletek tanúsága szerint) a 4. században külszíni fejtéssel bányászhattak.

A római kort megelőző időszakból, a badeni kultúra gödreit bontottuk ki a feltárt felület ÉNy-i negyedében, illetve az egykori őshumusz felszínén 2 db török hódoltság kori, szórvány éremlelet került elő.

HABLE TIBOR

74. Budapest, III. Bécsi út 130.

Ró

A Bécsi út 130-as telken egy a Kiscelli utca 98-nál megkezdett társasházzal egybekötött épület építését tervezték. A szomszédos telken előző évben végzett feltárások és az 1969–70-es években a környező telkeken végzett kutatások alapján római objektumok előkerülésére számíthattunk. Mivel a telek erősen lejtős területen helyezkedik el; vastag újkori feltöltéssel találkoztunk; és a római rétegeket csak a telek Ny-i végében nyílt lehetőségünk az alapozás szintjén dokumentálni. Római téglás-köves omladék és apróköves réteg került elő a feltárás során. A rendelkezésre álló felületen egy kutatóárokot nyitottunk a telek további, római beépítettségének tisztázása érdekében. Az árok Ny-i végében természetes eredetű hegyomladékot fedeztünk fel, a K-i végé-

ben pedig római téglás-köves omladékot találtunk. Feltehetőleg egy É–D-i irányú, opus spicatum technikával készített, kötőanyag nélküli falalapozást is sikerült azonosítani. Az ásatás során minimális mennyiségű leletanyag került elő.

KIRCHHOF ANITA

75. Budapest, III. Bécsi út 310.

Ró, Kö

A 2003. év folyamán a BTM Aquincumi Múzeuma folytatta a lakópark-építkezéshez kapcsolódó megelőző régészeti feltárást a fent említett területen. Az idei év folyamán három ütemre került sor: május 12. és augusztus 15. között a hegyoldalban húzódó, úgynevezett villaépületek szondázását végeztük el (IV. ütem). Az úgynevezett 8. és 9. épületek helyén, a leendő épület teljes kontúrján belül végeztünk megelőző feltárást (V. ütem: „F” felület). A feltárás VI. ütemét az úgynevezett 1. épület helyének megsondázása („G”–„O” felületek), illetve egy részének teljes felületű feltárása („P”–„Q” felületek) jelentette augusztus 26. és november 7. között.

IV. ütem: a „villa”

A szakirodalomban 1934 óta Testvérhegyi villa néven szereplő lelőhelyen azért került sor az épületek hitelesítő feltárására, mert a beruházó a maradványok feltárását, konzerválását és bemutatását tervezte a leendő lakópark területén. Célunk egyelőre csak az épületek pontos helyének (esetleg sarokpontjainak) meghatározása és nem a teljes felületű feltárás volt, így a kialakított árkokban csak a legfelső római kori szintekig mentünk le, a rétegekbe, omladékokba nem bontottunk bele.

A szondázás során előkerültek a Garády Sándor által már meghatározott épületmaradványok, illetve újabb falak, padlók, útrészletek is előkerültek, amelyek módosítják az alaprajzi képet, és kérdéseket vetnek fel az egyes épületek esetleges összetartozásával kapcsolatban.

A már ismert objektumokon túl új eredménynek számít az úgynevezett III. és IV. helyiségektől nyugatra előkerült, É–D-i irányú falrészlet, amely kidőlt, a hegynyomás miatt deformált állapotban maradt meg, alapozásával és felmenő részével együtt. Észak felé is egy újabb, K–Ny-i irányú falrészlet és küszöbök bukkantak elő, illetve egy falsarok, amelyek talán az épület északnyugati lezárását adják. Az így körvonalazódó új helyiségtől északra pedig olyan, igen rossz állapotú terrazzo-padrólórészleteket találtunk, amelyek arra utalnak, hogy az úgynevezett 1. és 2. épület esetleg összefüggő, nagyobb épületkomplexum része lehetett. Szintén új információ az I. szondaárok keleti végében előkerült ÉK–DNy-i irányú kövezés, amely talán az épület felől a főforgalmú, diagonális út felé vezető belső út része lehet. Ez az útrészlet egyúttal valószínűleg jelöli a komplexum keleti szélét is.

Az épületmaradványok feltárása során tehát hitelesítettük a Garády által feltárt épületmaradványokat, és új információkat is szereztünk a beépítettségre vonatkozóan (új falszakaszok, helyiségek, útmardványok). A szondázás alapján egyértelműnek látszik, hogy a Garády által felmért épületeknél nagyobb, más alaprajzú és talán összefüggő komplexummal kell számolni. A feltárás során nem vizsgálhattuk az egyes helyiségek funkcióját, építési periódusait, a leletanyag zöme (építési törmelék, állatcsont, római kori házikeramia és néhány terra sigillata töredék) az omladékok tetejéről, illetve a Garády által már átforgatott felső talajrétegekből származik. Így az épületek keltezésére, funkciójára érdemi információk egyelőre nincs. A 2. épület felett, az újkori feltöltésből (vagy eróziós képződményből) két, a késő római korra keltezhető érem került elő.

Az idei évben lefolytatott szondázás tehát pontosan lokalizálta az épületmaradványokat, illetve előkészítette a területet egy teljes felületű régészeti feltárássra, amelyre valószínűleg a jövő évben kerül sor.

V. ütem: bejárati komplexum gazdasági épülettel

A hegy lábánál húzódó területen 2003 során már öt nagyobb felületen („A”-„E”) vizsgáltuk a római kortól a késő középkorig használt, hétrétegű, diagonális út szerkezetét, illetve egy kerítésfalként értelmezett objektum helyzetét, így az idei feltárás során ezen fal és a faltól nyugatra húzódó területrész, illetve az észak felől ebben az irányban húzódó széles, középkori út újabb részleteit vártuk.

A közel 1000 m² alapterületű felületen („F” felület = 8. és 9. épület) igen sűrű beépítettséget tapasztaltunk, különböző funkciójú objektumokkal. Legfontosabbnak az a bejárati komplexum tartható, amely valószínűleg a „villagazdasághoz” tartozott, és kerítésfalakból, kapuból, bekötőútból és egy nagyobb gazdasági épületből állt. A területrész – a rétegsorok tanúsága alapján – lejtett kelet felé, amely kb. a kialakított felület középső részén mélyedésben végződött, majd ismét emelkedni kezdett keleti és északi irányban. Ennek megfelelően az objektumok állapota a szelvény nyugati részében jobb volt, míg a felület keleti felében, újkori planírozások miatt, amelyek gyakorlatilag megszüntették ezt az emelkedőt, igen rossz volt, a tereprendezés szinte „leborotválta” a régészeti objektumokat egykori felületükről. Szintén a rétegsorok tanúsága, hogy a római korban (és a középkorban is) a területre igen gyakran érkezhetett eróziós földréteg a hegy irányából, amely vastag feltöltődéseket eredményezett, és amely szükségessé tette az épületek, utak és egyéb létesítmények folyamatos megújítását.

A felület nyugati végében egy K-Ny-i irányítású – valószínűleg gazdasági rendeltetésű – kő épületkomplexum került elő, amelynek keleti helyiségeit sikerült feltárnunk. Az épület tovább húzódott nyugat felé, ez azonban már kívül esett a leendő épület kontúrján, tovább nem követhettük. Az épület hat azonosítható he-

lyiségénél összesen öt építési fázist sikerült elkülönítenünk, melyeket eróziós földrétegek választottak el egymástól.

Az épületet dél felől egy DNy-ÉK-i irányú út kerülte ki, amely kb. 2 m széles, négyrétegű, egyenetlen felületű volt, az egyes rétegek megújítására itt is az erózió miatt volt szükség. Funkcióját tekintve valószínűleg a hegyoldal felől érkezett, talán a „villa” keleti szélénél regisztrált köves útfelület folytatása (ld. fent, I. szonda). Ezt majd csak a geodéziai felmérések kiértékelésekor lehet pontosítani. Az út legfelső rétegének tisztításakor trombitafibula töredéke került elő, de a többi útrétegről is kerültek elő bronz-, illetve vasdarabok, római kerámia-töredékek.

A gazdaságból kivezető út a felület középső részében előkerült É-D-i irányú kerítésfalhoz vezetett, amelynek egy szakaszát már tavaly is megtaláltuk („D” felület). Az 50 cm széles, földbe rakott fal alapárka nem volt megfigyelhető, nagy valószínűséggel az akkori terepszintre épült, erre utal, hogy a fal alja követi az egykori tereplejtést, és egy szintben van a legfelső útszinttel. A talán telekhatáráként funkcionáló kerítésfalon nyíló, féloszlopos kapufélfájú bejáratához tartott az út, amelynek használaton kívül kerülése után a bejáratot elfalazták. Ez utóbbi nyilván a terület funkcióváltásával is összefügg.

Az elfalazott bejáratba egy későbbi időpontban, lapos kövekből összerótt, fedett kőcsatornát építettek be.

Az É-D-i irányú kerítésfalra merőlegesen egy másik, az előbbire merőleges – talán telekhatáráként funkcionáló – K-Ny-i irányú kerítésfalat is dokumentálhattunk. A fal észak felől határolta le a komplexumot, így nem zárható ki, hogy a gazdaság északkeleti sarkát sikerült itt megfognunk. A fal egyúttal a gazdasági épület északi határfala is volt, talán a tűzveszélyes funkciójú épülettől védte környezetét.

A faltól keletre, azaz a gazdaságon kívül, a bejárat zónájában földútra utaló nyomokat, illetve egy faszenes, kerámia-töredékes betöltésű gödröt regisztráltunk, amely még egy antik tereprendezés része volt, talán egy útközi kátyút töltötték be ilyen módon. A gazdaságból kivezető út, illetve a fő diagonális út csatlakozási pontját nem sikerült megtalálnunk, valószínűleg későbbi tereprendezés áldozatául esett, hiszen a középkorban itt, a fallal párhuzamosan, illetve annak tetején köves utat alakítottak ki, amely csak néhány vékony apróköves rétegből állt.

VI. ütem: út temetőrészlettel

A leendő lakópark területének keleti részén még egy épület helyének feltárássra került sor. Itt, a mai Bécsi úttal párhuzamos területrészen több szondaárkot húztunk, amelyekben egy ÉK-DNy-i irányú, apróköves, rövid ideig használt, mindössze három rétegű útfelület került elő, amelyet kelet felől sekély árok kísért. Az igen kisszámú leletanyag alapján az útrészlet újkorinak határozható meg. A legészakibb szondákban egy igen szé-

les, V alakú árok került elő, amelynek iránya ÉÉK-DDNy volt. Iránya és helyzete alapján a római kori diagonális út valamely rétegének vízvezető árka lehetett. Pontos hovatartozása csak a szintadatok összevetése után lesz eldönthető.

A terület északkeleti részén megnyitott összefüggő felületen („P-Q”) újabb szakasza került elő a diagonális útnak, amely itt már egyértelműen észak felé fordul. A csak átvágásokban vizsgált út hét rétege itt is jól láthatóan elcsúszott egymás felett, erőteljesen észak felé tolódva.

Az utat nyugati oldalán egy kisebb sírcsoport kísérette (összesen 7 sír került elő), amelyek azonban igen magasan jelentkeztek: 20–50 cm-re a mai felszín alatt. A temetkezések több rétegben kerültek elő. Beásási szintet csak egy esetben tudtunk megfigyelni, eszerint a sírok jelentős részét a mai járósíntól 70–75 cm-rel magasabbról kellett beásniuk.

A sírokat egy kivételével az úthoz tájolták, azaz É-D irányításúak, egy esetben pedig K-Ny tájolást figyeltünk meg. A sírok közül egy hamvasztásos sírt dokumentáltunk, a többi csontvázas rítusú volt, közülük egy lezárt szarkofágtemetkezéssel. Ez utóbbi, az ábrázolás jellegzetességei miatt a Kr. u. 3. század első harmadára keltezhető sírláda felirata szerint, C. Iulius Sabinus, campaniai illetőségű, Capuából származó katona nyughelye volt (legio II adiutrix). A szarkofágot felesége, a cariai származású Aurelia állította. A feliratos mezőt barokkos, kettős S keretetéssel látták el, két oldalán az elhunyt és felesége egészalakos ábrázolásával. A szarkofágban egy másodlagosan behelyezett bolygatott vázat találtunk.

A többi csontvázas sír bolygatatlannak látszott, kisértő leletanyagaik alapján egyöntetűen a Kr. u. 3. század közepére keltezhető (Maximus Thrax, III. Gordianus, Phlippus Arabs, Histilianus érmei).

T. LÁNG ORSOLYA

76. Budapest, III. Bécsi út 337.

Ő, B, Ró

A Budapesti Történeti Múzeum Aquincumi Múzeuma 2003. június 2–27. között szondázó jellegű régészeti feltárást végzett a fenti területen. A munkálatokra azért volt szükség, mert a telken benzinkút építését tervezték. A terület a Bécsi út K-i oldalán fekszik és erősen lejt K felé. A beruházó a terület D-i részét már feltöltötte a Bécsi út jelenlegi szintjéig. Így csak a telek É-i részén volt módunk kutatni.

A terület közvetlen környezetében több régészeti lelőhely is ismert: egy a késő bronzkorra keltezhető telep maradványai kerültek elő a Bojtár utca 14. és Csillaghegyi út 22. telkeken. Ugyanezek a telkeken késő római kori rétegeket, illetve valószínűleg szintén a római korra tehető szántásnyomokat regisztráltunk. A jelen területtől É-ra, a volt orosz laktanya területén pedig jelenleg is folyik az úgynevezett Testvérhegyi villa és az

itt futó ÉNy-DK-i irányú, több periódusú út feltárása. Ugyanezen út részleteit találta meg 1934-ben Garády Sándor a közeli Óbudai temető területén is.

Mindezek ismeretében a területen az őskori telep folytatását (lezárodást) illetve esetleg római kori útrészletek, mezőgazdasági művelés nyomait vártuk. A telken K-Ny-i irányban, a Bécsi útra merőlegesen alakítottunk ki egy 5×58 m alapterületű árkot.

A terület viszonylag gyér régészeti anyaga azt mutatja, hogy az őskori telep valószínűleg már nem húzódott tovább Ny felé. A szórványos kerámiaanyag és az egy darab cölöplyuk azonban mindenképpen jelzik ennek közelségét. A római objektumok hiánya pedig egyértelműen mutatja, hogy a feltételezett diagonális út nem ebben az irányban futott, és mezőgazdasági művelés sem folyt ezen a területen. Az is elképzelhető, hogy az erózió miatt már elpusztultak a vonatkozó rétegsorok. Az újkori rétegben regisztrált árok pontos kora és funkciója a kevés rendelkezésre álló adat alapján nem megállapítható.

T. LÁNG ORSOLYA

77. Budapest, III. Csillaghegyi út 22.

Ő, B, Ró

Az Aquincumi Múzeum 2003. április 8-tól folytatta a 2002. december 11-én, a rendkívül hideg időjárás miatt felfüggesztett feltárást. A 30 m hosszú és 2,5 m széles felületen a következő rétegsort figyeltünk meg.

1. A legújabb kori feltöltés, ebből többek között egy 1886. évi veret került elő.

2. Alatta világosabb barna, vékony réteg húzódott.

3. Ez alatt egy murvával kevert, sötétbarna szint jelentkezett, amely igen nehezen volt megfigyelhető felületben. Sötétbarna foltként gödrök és cölöphelyek mutatkoztak, amelyek az árok keskenysége ellenére is jól láthatóan ÉK-DNy-i irányban húzódtak, vonalban rendeződve. Cölöphelyeket és cölöpkötegek helyét figyeltük meg. A murvás szintről vasdarab, bronztöredékek, ősz- és római kori kerámiatöredékek származtak, a cölöplyukakból és gödrökből két darab őskori, illetve egy római kori töredék került elő. Az igen szegényes leletanyagú réteg rétegtani helyzete és anyaga alapján a római kor késői időszakára, vagy az azt követő időszakra keltezhető. A konstrukció funkciója nem meghatározható. Az összefüggő murvás réteg az alatta húzódó sötétbarna kompakt szint árkokkal történt átvágásával jött létre, ennek során ugyanis a geológiai altalaj fehérmurvás szintjét megbolygatták, ennek anyaga felkerült a felszínre, illetve később betöltődött az árkokba.

4. Ez alatt egy kompakt sötétbarna szint következett. Ez a réteg anyagában, színében megfelelni látszik a közelben (2002. évi ásatás, Bojtár utca 34.) megfigyelt rétegnek, amelyet ott 4. századi érmek és római kori kerámia keltezett, illetve keréknyomok utaltak egy kisebb földút jelenlétére. Mostani területünkön árkokat ástak be ebből a szintből, amelyek szélessége 30–50 cm között változott, egy részük egymással párhuzamosan,

É-D-i, más részük, szintén párhuzamosan, K-Ny-i irányú volt. Az egymást metsző, összesen 14 db ároknál kiágazásokat is megfigyeltünk. Az árkok nagy része sekély volt (30 cm) U keresztmetszettel, két esetben pedig (a felület K-i és Ny-i végében) mélyebb (80 cm–1 m) V keresztmetszetű volt. Az árokbetöltésekből nagyon kevés római kori és őskori kerámiatöredék származik, illetve bronz fibuladarab. Az árkok elhelyezkedése, mélysége arra utal, hogy a római korban ez esetleg egy mezőgazdasági művelés alatt álló terület volt, így ezek szántásnyomok, vízelvezető árkok lehetnek. 2002-ben a DNy-i irányban szomszédos telken (hrs.: 19905/11) hasonló irányítású árkokat figyeltünk meg, sajnos már csak metszetben. A geodéziai felmérések összevetése után lehetőség lesz a jelenségek pontosabb értelmezésére. Az sem zárható ki, hogy a közelben Zsidi Paula által feltárt, úgynevezett Kaszásdűlő–Csikós utcai villagazdasághoz tartozó földterületről van szó.

4. Az árkok rétege alatt a környéken már több helyen regisztrált fehérmurvás szint következett, amelynek felszínéről cölöplyukak mélyültek az alatta húzódó narancssárga, sóderes szintbe. Ezek, az itt rendszert nem mutató cölöphelyek talán a kb. 100 m-re D felé, a Bojtár utca 34. szám alatt előkerült késő bronzkori telep ÉNy-i részéhez tartozhattak.

5. Ezt a már említett narancssárga sóderes, kőporos rétegsor követi, amelyben régészeti jelenségek már nem voltak, a geológiai meghatározás szerint pleisztocén törmeléktrétegről van szó.

T. LÁNG ORSOLYA

78. Budapest, III. Hajógyár-sziget

2003. április 7–9. között szárazföldi és víz alatti kutatásra került sor az öbölben, amelynek az volt a célja, hogy az öbölbe tervezett vízisípálya létesítése előtt az ottani régészeti leletek helyzetét felderítsük.

A szárazföldi kutatás során megvizsgáltuk a tervezett vízisípálya tartószerkezetének azon pontjait, amelyek a vízpartra esnek. A feltárás során sem régészeti objektum, sem leletanyag nem került elő.

2000-ben már az öböl Ny-i partján, szokatlanul alacsony vízállásnál sikerült mintegy 120 facölöpöt felmérni. Az akkor vett dendrokronológiai minta alapján a cölöprendszer – vagy legalább annak egy részét – római korinak tételeztük fel. A most végzett víz alatti kutatás célja a keltezés megerősítése, pontosítása és a létesítmény kiterjedésének, rendeltetésének vizsgálata.

A kutatások eredménye alapján az öböl Ny-i partján és a meder Ny-i felében római kori cölöprendszer húzódik, amely az ott lévő helytartói palota előtti kikötő részét képezte.

A lelőhely 230 m hosszán és 20 m szélességben húzódik a Ny-i part mentén. A régészeti objektumok megjelenésének K-i határa a szerelőcsarnoktól 125 m-ig nyúlik. A legmagasabban megmaradt cölöp tetejének szintadata 98, 6 mAf.

A víz alatti felderítés során átfésültük a pálya teljes területén a medret. Megállapítottuk, hogy a golfpálya kerítésétől É-ra nem észlelhető régészeti lelőhely. A mederben megtaláltuk a sólyapálya maradványait. A palota főépületének K-Ny-i falainak meghosszabbításában vízszaggal 30 cm mély szondát nyitottunk, a falak folytatása nem került elő. Valószínűleg ebben a térségben a maradványok vagy elpusztultak, vagy alsó részük a feltöltés alatt lehet. A K-i part előtti mederszakaszban sem találtunk építményt, leletet. Ez alapján valószínűsíthető, hogy a római kori víz alatti lelőhely a Ny-i parthoz, vagyis a palota előtti szakaszhoz kapcsolódik, nincs folytatása a túlsó parton. A vizsgált terület D-i részén, ahol a Ny-i part öblösödése, majd beton támfal következik, szintén nem észleltünk régészeti jelenséget. Valószínűleg az építkezések, kotrások itt is elpusztítottak mindent.

A továbbiakban geodéziailag bemértük a víz alatt húzódó cölöpöket. Megállapítottuk, hogy a cölöpsorok mintegy 15 m hosszúak és gyakran nagy kövekkel együtt találhatóak. Két szondát nyitottunk annak megállapítására, hogy milyen összefüggés van a kövek és a cölöpök között, illetve milyen volt a konstrukciók belső szerkezete. Az első szondát a lelőhely D-i végénél nyitottuk, a parttól mintegy 15 m-re, ahol a mederben derékszögben megtörő kővonulat volt érzékelhető. A szondától 6–8 m-re D-re jó állapotban megmaradt téglalap keresztmetszetű cölöpöt emeltünk ki. A Grynaeus András által Kr. u. 3–4. századra keltezett, azonos jellegzetességeket mutató cölöp is ebből a térségből származik. Az üledék felső rétegét nagy nyomású vízszaggal eltávolítottuk. A szonda Ny-i oldalán egy vízszintesen lefektetett, téglalap keresztmetszetű gerenda volt megfigyelhető, hossza 2,1 m. Végeinél kétoldalt egy-egy szögletes keresztmetszetű cölöp volt megfigyelhető. A gerendán egy homokóra alakú csapolást is találtunk. Ettől K-re és Ny-ra nagy köveket találtunk. A köves felületnek jól kivehető volt az É-i és a D-i határa, az ÉK-i sarok köve eredeti helyén maradt. A DK-i sarkot sóder borította. Mivel a 2×2 m-es tömb körvonalai így is jól látszottak, nem mélyítettük tovább a szondát. Másik szondánkat a D-ről 6-diknak elnevezett cölöpsor szárazföldi végénél nyitottuk. Itt a gyökerek eltávolítása után az iszapot vízszaggal lemostuk. A cölöpsorok közötti sávban itt is megfigyeltük a nagy köveket a szárazföldön és a vízben egyaránt. Grynaeus András mintát vett a cölöpökből. A faanyag meghatározása során a helyszínen kiderült, hogy egyes találatok tölgy- és fenyőcölöpök.

Megállapítható, hogy a kövek és a cölöpök azonos építményhez tartoztak. Ez a konstrukció a partra merőlegesen húzódott. Megtaláltuk külső végét, amelyhez É-D-i irányban nem kapcsolódott építmény, a cölöpsorok végei tehát szabadon álltak. A cölöpök és gerendák segítségével 2×2 m-es blokkok sorát hozták létre. Ez a technika hasonlít a Kunszigetnél megfigyelt opus lateritium rakpartszaluzás által létrejött 1,6 m széles blokkjaihoz, valamint a londoni római rakpart gerendaszerkezeteihez. A sóderes borítás arra utalhat, hogy a pusz-

tulás után folyami hordalék rakódott a maradványokra, ami azért fontos, mert ez csak a Duna-ág lezárása előtt volt lehetséges. Valószínűsítjük, hogy római kori kikötői építményeket találtunk.

NÉMETH MARGIT – KIRCHHOF ANITA –
TÓTH JÁNOS ATTILA

79. Budapest, III. Harsánylejtő

Ró

2004. február 6-án helyszíni szemle során érintettük a Harsánylejtő nyugati részét (hrsz.: 20656/6), amelynek északi oldala szántóföld. A területtől északnyugatra 1996-ban Zsidi Paula a Kr. u. 2. század elejére keltezhető falusias telep részletét, illetve egy fa-föld konstrukciós monumentális építményt tárt fel.⁵

A jelenleg is mezőgazdasági művelés alatt álló területrészen 2001 júniusában egy bejárás alkalmával Zsidi Paula és Lassányi Gábor köves foltokat és falnyomokat észlelt a friss szántásban.⁶ Az idei szemle során ugyanitt (Harsánylejtő 28. hrsz.: 20156 a telekkel észak felől szemben, a szántó hrsz-a: 20656/6) ismét megfigyeltük a köves foltokat, illetve római kori házikerámiát és építési töredékeket (tubus- és tegulatöredékek) gyűjtöttünk.

A két szemle során megfigyelt jelenségek a vizsgált szántórészen római kori épületmaradványokra utalnak.

Munkatársak: Gyuricza Anna, Havas Zoltán.

T. LÁNG ORSOLYA

80. Budapest, III. Hunor utca 56–58.

Ró

A régi textilfestő gyár szomszédságában lévő telek területén épülő három tömbből álló házcsoport kivitelezése előtt próbaásatást végeztünk. Az Árpád-forrás, a Vörösvári út és a Bécsi út által határolt háromszögben lévő lelőhelyet az újkori térképek vizes rétként jelölték. A kutatással arra szerettünk volna választ kapni, hogy a korábbi időszakokban milyen jellegű hasznosítás nyomai mutatkoznak, esetleg vannak-e településnyomok. Az ásítás eredményei és a munkánkat kiegészítő geopedagógiai vizsgálatok (dr. Mindszenty Andrea, Horváth Zoltán, Krolopp Endre, ELTE) alapján kiderült, hogy a források a római korban befoglalt források vizét mesterséges úton vezették a Dunába. Ezáltal feltöltődtek a források környezetében kialakult tavacsok. A telek területén húzóóó egyik ilyen tó mésztufa fenekére felett kő- és téglatörmelékes, humuszos rétegből római kori szórvány anyag került elő. Az ásítási terület K-i részén az újkori beásások között néhány sekély, római korra keltezett beásást bontottunk ki.

TÓTH ANIKÓ – KÁRPÁTI ZOLTÁN

81. Budapest, III. Huszti út

Ró

A BTM Aquincumi Múzeuma 2003. július 9–28. között végezte el a terület (hrsz.: 18910/109) szondázó jellegű régészeti feltárását. A régészeti védett telken lakóparkot kívánnak építeni.

Pető Mária 1977 és 1980 közötti ásítási eredményei alapján egyértelművé vált, hogy a polgárváros D-i városfalán kívül is számolni kell beépítéssel, a leletanyag alapján zömében a Kr. u. 2. század végétől–3. század elejétől.

A területre akkor 80 cm feltöltés került, egyben régészeti védettség alá helyezték. A telket most lakópark építése céljából vásárolták meg, ide összefüggő teremgarázsos épület kerül. A feltárás módját és méreteit nagymértékben befolyásolták a meglévő beton alapok, amelyek – egy szondaárok tanúsága szerint – kb. 2,4 m mélyre mennek le, megbolygatva az antik kultúrreget, illetve megszegve ezzel az eredetileg 80 cm-ben meghatározott alapozási mélységet.

É–D-i (5×29 m), K–Ny-i (5×22,8 m) árkunkban ugyanazt a rétegsort tapasztaltuk.

1. A jelenlegi terepszint alatt kb. 80 cm vastag újkori feltöltés, amely az 1970-es évek végén került a területre.

2. Ez alatt – szintén újkori – sárgásbarna agyagos szint következik, felületén barázda, vagy keréknyomokkal. Ez a Kaszásdűlői lakótelep felépülését megelőzően kis családi házas, mezőgazdasági művelés alatt álló terület volt. Pető M. még erről a szintről kezdte feltárásait 1977–1980 között.

3. Alatta mindkét felületen közép barna színű agyagos szint következik, amelyből már római leletanyag (kerámia, terra sigillata darabok, vastöredékek) került elő, de vaspatkók jelenléte későbbi használatra utal.

4. Ez alatt mindkét árokban közel 40–50 cm vastag, római leletanyagot tartalmazó szürkésfekete, épülettörmelékes szint következett. Pontosabb korhatározása csak a leletanyag kiértékelése után lehetséges. A réteg vízszintes felszíne planírozásra utal. A „B” felületen, annak Ny-i végénél ezt a réteget vágta egy deszkabéltű kút, amelyből vastöredék és egy nagyobb textilmaradvány került elő. Faanyagát jelenleg vizsgáljuk. Kora így még bizonytalan, de valószínűleg nem római kori. A kút felső részét korábbi tereprendezéskor elpusztíthatták, ezért jelentkezett csak ebben a rétegben.

5. Ezen réteg alatt egy feketésbarna, római kori réteg következett. A szintről – összefüggés és objektumok nélkül – nagy mennyiségű római kerámiatöredék, építési törmelék, ember- és állatcsontdarab, üvegtöredék került elő. A réteg tetején, az „A” felület D-i és a „B” felület K-i végében többszörösen megújított, fehérmurvas járószint-részletek, épületomladékok és egy vörös sávós festésű freskötöredék elplanírozott (esetleg később szétzántott) épületmaradványokra utal. A rétegből előkerült – és egyelőre későbbinek tűnő – patkók jelenléte magyarázhatja a római objektumok pusztulását (mezőgazdasági művelés).

5 ZSIDI P.: Az aquincumi municipium territóriumán végzett kutatások. Aquincumi Füzetek 3, 1997 (1996) 58–65.

6 LASSÁNYI G.: Lelőhely-bejárások és régészeti örökségünk védelme. Aquincumi Füzetek 8, 2002. 150–154.

6. Ezt a kultúrreveget egy vékony, 10–15 cm vastag sárga agyagréteg követte, amelyből leletanyag már nem került elő.

7. A rétegsor alján masszív, rétegzett kavicsagy bukant elő, amelynek uralkodóan dolomitanyagú összetétele Ny-i irányból, a hegyek felől érkező eróziós tevékenységre utal.

T. LÁNG ORSOLYA

82. Budapest III., Kecse utca 13–15.

Ø

2003. december 11-én régészeti megfigyelést végeztem a 14733/7 hrsz-ú ingatlanon.

A lelőhely környezetében – elsősorban a terület újkori átalakítása; a Kecse utca kialakítása, 20. századi feltöltése miatt – már korábban is csak korlátozott régészeti tevékenységre volt lehetőség (Bp. III. Kecse u. 19.–21.: - régészeti megfigyelés, 2001; Bp. III. Kecse u. 17.: - régészeti megfigyelés, 2002).

A tárgyi ingatlan nyugati felében folytatódik – a 2001. év óta megkezdett – sorházas beépítés.

Összefüggő régészeti jelenséget (objektumot) sem az őshumuszt fedő kőzetalapban, sem az északi és déli alapárkokban nem találtam. Néhány római és újkori, szórvány cseréptöredéken kívül értékelhető leletanyag nem került elő.

HABLE TIBOR

83. Budapest, III. Keled útja

Ø

A BTM Aquincumi Múzeuma 2003. április 14. és 18. között megelőző jelleggel ásta ki a tervezett kerítés alapját. A munkálatokat indokolta, hogy a terület az aquincumi polgárvárostól Ny-ra, az úgynevezett Aranyárok menti temető zónájában fekszik, amelyből a 19. század első fele óta kb. 300 sír került feltárássra. A régészetiileg védett területen kertészeti lerakat létesül majd, amely jelenleg szemétként „működik”, ezért erőteljesen feltöltődött.

Ennek megfelelően az általunk megásott 55×0,5 m alapterületű árokban csak újkori rétegsorokat találtunk, téglá- és egyébépítési törmelékekkel. Az alap 40–80 cm mélyre ment le a jelenlegi szintekhez képest, régészeti jelenséget, objektumot, vagy szórványleletet nem találtunk a területen, az árok végig az újkori feltöltésben haladt.

T. LÁNG ORSOLYA

84. Budapest, III. Kiscelli köz 17.

Ø

A telken iskolaépítést megelőző feltárást végeztünk 2003. november 19. és december 2. között. A telek kedvező fekvése egy villagazdaság létesítéséhez és a környéken korábban előkerült római temetkezések szükségessé tették a terület régészeti kutatását.

A lejtős domboldal rétegeinek megismerése érdekében négy kutatóárkot nyitottunk, amelyből az egész területre vonatkozóan vonhattunk le következtetéseket. Kutatóárainkban az újkori humuszos feltöltés alatt csak a geológiai földtörténeti korokból származó rétegek megfigyelésére nyílt lehetőségünk. A telek K-i végében 4 m mélységig csak a Kiscelli agyag váltakozó szürke és sárga rétegződését és alatta a homogén sárga agyagot találtuk. A telek É-i végében az újkori humusz alatt világosbarna homogén agyagréteget, ez alatt pedig a Kiscelli agyagot, majd ezt követően vöröses kőzetből álló réteget találtunk. Munkánkat nehezítette a rétegvíz, amely a kiásást követő negyed órán belül megjelent, és lassan feltöltötte az árkokat.

KIRCHHOF ANITA

85. Budapest, III. Pacsirtamező utca 3–11/a Ró

2003. január 13. és február 13. között végeztünk megelőző feltárást a telek (hrsz.: 17804) három területén.

Az 1989–1991 között feltárt telken a limesútról a katonai amfiteátrumba vezető bekötőút került elő, s nyomon követhettük az út melletti 2–3. századi beépítettség változásait. A katonaváros megszűnése után a területet temetőnek használták a 4. században.

A jelenlegi feltárást célja a telek korai beépítettségének megkutatása volt, az 1. sz. végi–2. sz. eleji telepjelenségekre koncentráltunk. A katonaváros már ismert épületeinek egy cölöpkonstrukciós és egy agyagfalas előzményét figyelhettük meg, az ezt megelőző periódusokból pedig főleg gazdasági jellegű, mélyített objektumokat, többféle típusú tárolóvermet, valamint két fahordó bélésű kutat. A telek ÉNy-i felén a 19. sz. végétől a 20. sz. elejéig működött, a Spitzer Gerzson képfestőműhelyéből kiépülő Pamutnyomó Rt. textilfestő kádjait dokumentáltuk. A textilműhely alatt a sekélyebb alapozású jelenségek már megsemmisültek, így itt csak a mélyebb római tárolóvermeket figyelhettük meg.

Az amfiteátrumba vezető bekötőút korábbi fázisait is sikerült feltárni. A terület mikrodomborzati viszonyai, enyhe É–D-i lejtése miatt csak az út déli oldalán ástak nyitott, csapadékelvezető vizesárkot. Két, egymást kiváltó árkot figyeltünk meg, s a délebbihez tartozó apróköves útalapozást. A telek északi felén hasonló kettős árok nyomát találtuk, tájolása alapján nem ehhez a települési fázishoz tartozott, beásásának szintjét pedig a későbbi római tereprendezések már megsemmisítették, relative az a legkorábbi jelenség a területen.

MADARASSY ORSOLYA

86. Budapest, III. Piroska utca 3–5.

Ø, Ró

A BTM Aquincumi Múzeuma 2003. szeptember 26. és október 6. között végzett szondázást a fent említett telken. A területen szálloda bővítése kezdődött, amelyhez újonnan kialakítandó medencék is társulnak. A terület

a Duna partján található, Békásmegyertől D-re. A telek közvetlen környezetében, a Királyok útja nyomvonalában korábban Schreiber Rózsa európai jelentőségű bronzkori temetőt tárt fel, illetve számolni lehetett a római kori limesút egy szakaszának, esetleg örutorony-nak az előkerülésével.

A terület közművekkel erősen bolygatott volt, ma is élő elektromos kábelek miatt csak 2 felületen dolgozhattunk, amelyek kb. 27×3, illetve 10×4 méteresek voltak. A felületekben azonos rétegsorok mutatkoztak.

Dunai eredetű kavics, sóder nem került elő egyik felületrészben sem, áradásos nyomokat sem észleltünk.

A fenti rétegsorokban – néhány őskori töredéket leszámítva – régészeti jelenség, objektum nem volt, csak egy sekély, bizonytalan korú beásást regisztráltunk SE(2) rétegbe beásva (valószínűleg újkori).

A helyszínen vizsgálódó Mindszenty Andrea geológussal közösen arra a következtetésre jutottunk, hogy területünk szigetszerű képződmény lehetett a korábbi évezredekben, amelynek központi részét találtuk meg. Erre utalhat a vastagodó és vékonyodó fekete, zsíros réteg SE(7)=(8) az altalaj felett. A szórványos őskori anyag jelenléte a temető közelségével magyarázható. Római kori beépítettség, használat nyomai nem voltak megfigyelhetőek.

A területen zajló építkezés során a felújítás alatt lévő szállodaépület alapját több ponton átfúrták, csatornavezetés céljából. Egy ilyen fúrásból római kori, faragott mész-kő fríztöredék került ki, amely az épület egykori alapbetonozásakor kerülhetett ide. Származási helye ismeretlen, több darab nem került elő.

T. LÁNG ORSOLYA

87. Budapest, III. Raktár utca 1.

Ró

A telken (hrs.: 18439) álló Alternatív Közgazdasági Gimnázium kiemelkedő fontosságú, régészetileg védett területen fekszik, a 2–3. századi aquincumi legiotábor közvetlen északi szomszédságában, közel a canabeában feltárt gazdag, díszes lakóházakhoz. A telken kismérvű régészeti feltárás folyt 1954-ben Szilágyi János és munkatársai vezetésével, amelynek során föld-fa konstrukciójú objektumra utalnak, feltehetőleg katonai létesítményhez tartozhattak. Egy vízesárok metszete került elő a Folyamőr–Búvár utca térségében, amely a korai katonai táborhoz köthető. A tábor megszüntetése a 2. század elején következhetett be, mikor annak helyére díszes épületeket emeltek.

A viszonylag jól ismert aquincumi 2–3. századi legiotábort megelőző korai katonai táborokra vonatkozó ismeretek meglehetősen hiányosak. Ezért nemcsak az aquincumi topográfia, hanem Pannonia korai történetének kutatása számára is fontos az itt található régészeti jelenségek feltárása és értelmezése.

A gimnázium a meglévő épületét új szárnyal és aulával bővítette, amelyek 3–4 m mély ásott cölöpal-

pozása a régészeti rétegeket is érintette. A feltárás az ásott cölöpök helyének kutatására szorított, vagyis a megsemmisülésnek kitett helyek dokumentálását végeztük; a statikus tervezői előírást követve a mindenkori kivitelezési ütem megszabta helyi és időbeli keretek között dolgoztunk.

Bár az eredmények így nem adnak összefüggő, teljes alaprajzot, de mégis áttekintést nyerhettünk a beépített terület egészére, ami segítheti a környéken korábban feltárt jelenségek értelmezését is.

A főbb topográfiai eredmények

A terület nyugati részén, a Szentendrei út mentén felépülő szárny alatt a legalsó rétegekben két építési periódust lehetett megfigyelni. Mindkettőben agyagtéglából építkeztek, majd a lebontott épületeket elplanírozták. Az általunk kutatott terület északi végében kétperiódusú paliszádfal mutatkozott. A két építkezés között több ponton is árvízre utaló homokréteget dokumentáltunk. Az épületek elplanírozása fölött vastag római kori feltöltés mutatkozott, amelyen kőfal, terrazzopadló és kisebb kemencék, tüzelőhelyek maradványait lehetett észlelni. A legkésőbbi periódust a 18–19. században létesült temető sírjai semmisítették meg.

Ugyanezen épületszárny keleti felében, az iskola korábbi tornatermében lekövezés – esetleg útrétegek – részleteit, továbbá az említett agyagtéglás periódus planírozását, majd vastag római kori feltöltést figyelhetünk meg. A legkésőbbi római időszakhoz volt sorolható egy sírkerthez tartozó sarokpillér.

Az iskola jelenlegi udvarának területén, az eddigiektől délre, illetve keletre, az új aula területén kirabolt római téglasírokat és egy kövekből összeállított sírt lehetett megfigyelni. Itt épített síremlékekhez tartozó faragványokat (oszloptörzs darabja) és egy feliratos sztélé töredékét találtuk, másodlagos felhasználásban. A sírok kirablása és az általában megfigyelhető bolygatás valószínűleg az újkori temető létesítése, illetve azt követően az iskola 19. század végi építése során történhetett.

A terület beépítésére a Kr. u. 1. század második felében került sor. Ebben az időben egy segédcsoport táborra állhatott itt, amelyet polgári település – auxiliáris vicus – vett körül. Pillanatnyilag nem dönthető el egyértelműen, hogy az agyagtéglás építmény a castellumhoz vagy a vicushoz tartozott-e.

A Kr. u. 2. század elején – feltehetőleg a helytartói székhely idehelyezésekor – megszüntették a korai tábor és vicusát. A 2–3. századi legiotábor felépülése után ez a terület csak gyéren lehetett beépítve, tekintettel a tábor közelségére dél felől, és a helytartóság létesítésével a canabae északi sávjában felépült fényűző lakóházakra észak felől. Ehhez a hosszabb időszakhoz köthető néhány kőfal, terrazzopadló-maradvány és kemence, amelyek részletesebb időrendi besorolása a leletanyag feldolgozása során lesz lehetséges.

A Kr. u. 4. század első felében a késő római erőd megépítésével ezen a területen temető létesült, ahol a síroknál korábbi síremlékek darabjait is felhasználták.

NÉMETH MARGIT

88. Budapest, III. Rádl-árok utca 1.

Ró, Kö

2003. június 23–27. között szondázást végeztünk a telken (hrsz.: 18634/4) egy már fönálló tornacsarnok kibővítését megelőzően, annak tervezett K-i falának vonalában. A környék rétegtani viszonyainak előzetes ismerete ugyanis elképzelhetővé tette, hogy a vidék történeti időkben nedvesebb éghajlatú területének esetleg egy olyan kiemelkedése található a telken, amely régészeti emlékeket rejt.

Egy 15 m hosszú ÉK–DNy irányú, 1,3 m széles kutatóárkot húztunk.

Régészeti réteget a sárgásszürke agyagos altalajig nem találtunk. Az altalajt a szondában a felszíntől számított 1,5 m-es mélységben értük el. E fölött különböző vaskiválást jelentős mennyiségben tartalmazó barna humuszos rétegek következtek. A letermelt humuszos rétegek alatt, átlagosan a talajszinttől számított 0,7–0,8 m mélységben már újkori salakos törmelék-reteget találtunk. A felső salakos réteg számos újkori és jó néhány középkori kerámiadarabot tartalmazott, amelyek feltételezhetően a környék valamelyik lelőhelyéről a salakal és építési törmelékkel együtt kerültek ide.

A szondák geológiai jelenségeinek elemzése azt mutatja, hogy a terület meglehetősen vízjárta volt a történeti időkben. Az előkerült római leletek a környéken további római lelőhelyek létezésére utalnak.

LASSÁNYI GÁBOR

89. Budapest, III. San Marco utca 6–8. – Szomolnok utca 18.

Ø

A saroktelek területén építkezést megelőző feltárást folytattunk. A telek az aquincumi katonaváros területén helyezkedik el. A létesítendő épület alapozásának alja 101,6 mBf (-3,40), amellyel nem érintenek, és nem bolygatnak meg régészeti objektumokat. A telek területén nyitott É–D-i és K–Ny-i irányú árkokat az alapozási síkig volt csak lehetőségünk lemélyíteni, amelyekből régészeti objektum vagy lelet nem került elő. A területen egyedül a meszes, vörös téglás-köves és salakos újkori feltöltés jelentkezett.

KIRCHHOF ANITA

90. Budapest, III. Szentendrei út 101–115.

Ró

Hrsz.: 19332/2, 19343/6, 19359/3, 19395

Április 22.–június 18. és szeptember 29.–október 18. kö-

zött végeztünk áruházzal építésével kapcsolatos szondázó jellegű feltárást.

A fővárosi fejlesztési terveknek megfelelően került sor az Auchan áruházzal építkezéséhez kapcsolódóan a Szentendrei út és a Záhony utca szélesítésére. 2003. április 22. és június 16. között több helyszínen végeztünk próbafeltárást. A korábbi kutatások alapján a legígéretesebb a Záhony utca Szentendrei úthoz közel eső szakaszának, valamint a Szentendrei út mentén a vízvezeték nyomvonalát is érintő terület feltárása volt. (Az engedélyben szereplő aluljáró és a Jégtörő utcai munkálatok a következő évre tolódtak.)

Ennek megfelelően a Szentendrei út és Záhony utca találkozásánál nyitottuk első, 24×5 m-es K–Ny-i irányú kutatóárkunkat (A szonda). A kutatóárokban előkerült Nagy Lajosnak az 1930-as években nyitott kutatóárkának betöltése. A szonda Ny-i részében feltártuk Aquincum polgárvárosát a Flórián-téri legiotáborral összekötő, köves, sóderes római főútvonal 5 periódusát. A megmaradt, datálható rétegek elsősorban a Kr. u. 2–3. századra utalhatók, a felső rétegeket a későbbi bolygatás elpusztította. A szonda K-i felében legalább négy jelentősebb fázishoz köthető épületmaradványokat találtunk, melyek az utat K-en szegélyezték. A legelső cölöpszerkezetes építményt (építményeket?) később kőalapozású falak követték, amelyek használati periódusa az érme alapján még a Severus-korban is követhető volt. Az épületmaradványok között található vastag paticsos planírozási réteg, valószínűleg a városon kívül működő fazekasműhelyhez köthető. E fölött nyomokban későbbi periódus nyomait is megfigyeltük, amelyet azonban a későbbi bolygatások elpusztítottak. E legmagasabb réteg É–D-i irányú falmaradványához északon csatlakozó K–Ny-i falszakaszt megfigyeltük és dokumentáltuk az útépítés alkalmával. Az útépítés egyébként a római kori szintek felett maradt, azokat nem bolygatta.

További kutatóárkokat nyitottunk a Záhony utca D-i frontján, ahol az Aquincumi Múzeum épületének vonalában, egy kisebb 4×2,5 m-es K–Ny-i irányú árokban (B szonda) nagy mélységben római falalapozás K–Ny-i maradványait észleltük. A Záhony utca Ny-i felében, három további kutatóárkot (I–III. próbaszonda) nyitottunk, de itt a gázgyári salak már 3–5 m vastagságban húzódott, és alatta már csak a sárga, kőzetlisztes agyagos altalajt figyelhettük meg.

Munkatárs: Lassányi Gábor régész.

A Szentendrei út, Záhony utca kereszteződésében az északi részen, az útpályák közötti füves sávot mintegy 3 m szélességben, 40 m hosszúságban és 1 m mélységben ismét kibontottuk, miután az útszélesítés érintette ezt a szakaszt. Az útszélesítés során a pillérek sávját szegélyező, de magasabban álló mészkőkiválások áthelyezésére is sor került a fotogrammetriai dokumentálást követően. Az áthelyezés műemléki tervét H. Vladár Ágnes és Harsányi István készítették, a két konglomerátumot az Aquincumi Múzeum előtt, eredeti helyzetükben állítottuk ki.

Munkatárs: Havas Zoltán régészhallgató.

Hrsz.: 19365/1, 19365/2, 19365/3, 19365/4, 19365/5

A Szentendrei út, Záhony utca, Jégtörő utca által határolt, a volt Házgyár helyén épülő Auchan bevásárlóközpont területén, miután korábbi feltárások itt már folytak, csak a telken belüli mélyebb alapozású közművek, csatorna nyomvonalának feltárása maradt feladatul. Az április 22.–június 18. között végzett feltárás során az újkori rétegek, s az egykori lakóház maradványait géppel távolítottuk el.

A szóban forgó közművek nyomvonala a terület D-i részén a Szentendrei úttól indult és félkör alakban körülvette az Auchan telkébe ékelődő idegen telekrészt. A nyomvonalnak megfelelően több árkot nyitottunk. A D-i részen nyitottunk egy kisebb (C szonda) 3×3 m-es és egy hosszú (D szonda) 50×4 m-es K-Ny-i kutatóárkot a tervezett csatorna nyomvonalában. A terület itt érdekes módon a Szentendrei út felé lejtett, és a Duna irányában volt érzékelhető enyhe emelkedés. A sárga altalaj feletti humuszrétegben római anyagot alig találtunk, csak újkori agyag-tégla falat és geológiai rétegsorokat dokumentáltunk.

A terület É-i részén, a D szondával párhuzamosan egy másik, 95×4 m-es K-Ny-i irányú kutatóárkot nyitottunk (E szonda), amely számos régészeti emléket tartalmazott. Ez az árok a 2000. évi feltárásunk D-i szomszédságában volt. Az ott talált temetőnek itt már a szélén járhattunk, amit a 4. század első feléből származó, kirabolt szarkofágos temetkezés mutatott. A késői, magányos temetkezéshez egy eredetileg festett, domborművel díszített, feliratos 3. századi szarkofágot használtak fel. Ettől K-re széles kőalapozással ellátott, egyelőre ismeretlen funkciójú római kori épület részlete vált ismertté. Az épület alatti humuszos rétegben számos, hamus betöltésű, nagy mennyiségű leletet tartalmazó gödröt figyeltünk meg. A gödrök részben egy korábbi, a polgárváros 2–3. századi hulladékával feltöltött árokrendszerbe voltak beásva. A nagy kiterjedésű, de a szonda mérete miatt csak sejthetően ÉK-DNy-i irányú (talán árvízvédelmi?) árok betöltéséből nagy mennyiségű konyhai hulladék (állatcsont és edénymaradványok), kisebb részt építési törmelék (falfestménytörödékek) került felszínre. Az árok fölötti humuszrétegben 4. századi leleteket is találtunk. A szonda K-i végében nagy cölöpköteg-helyekre bukkantunk, melyek az árokkal lehetnek összefüggésben.

Az E szondára merőlegesen további 40×4 m-es kutatóárkot nyitottunk É-D irányban (F szonda). A szondában több római kori beásás mellett előkerült egy négyszögletes, agyagba rakott, lekerekített sarkú kőalapozású építmény (torony?), amely talán a 4. századból származik, de ennek csak a legalsó alapozását sikerült néhány ponton megfigyelni. A kőalapozás vonalában néhány K-Ny-i keskenyebb árok (falkiszedés?) jelezte a római kori jelenségek szélét D felé. Az F szonda feletti szakaszon az újkor mélyebben volt, s valószínűleg többet pusztított el a római kori rétegekből, mint az E szonda részében. Ettől függetlenül azonban jól meg lehetett figyelni, hogy D fe-

lé haladva csökken a leletsűrűség és az objektumok, s a római kori beépítettség széle felé haladunk.

ZSIDI PAULA

91. Budapest, III. Szépvölgyi út 33–47.

Ú

2003. május 12–23. között szondázó jellegű megelőző feltárást végeztünk a telek (hrsz.: 14866/1) előtt, kb. 360 m hosszú, 10 m széles beépítetlen sávon (közterületen). A terület régészeti átvizsgálására a Szépvölgyi út vonalvezetésének tervezett korrekciója, szélesítése és a jelenlegi közművek áthelyezése, illetve az ezt megelőző közműtárok kialakítása miatt volt szükség. A lelőhely korábbi ismertsége alapján a terület korábbi ásatásvezetőivel (dr. Facsády Annamária, Kárpáti Zoltán) és a BTM műszaki ellenőrével egyetértésben hat, nagyjából É-D-i kutatóárok megnyitását javasoltuk a leendő új közműtárok nyomvonalában.

A Seregély köz–Szépvölgyi út kereszteződése és Folyondár utca–Szépvölgyi út kereszteződése közötti, ideiglenes parkolóként működő sávban, arányosan osztottunk el hat, 2×6 m-es kutatóárkot, K-Ny-i hosszúságban, ott, ahol az Üzleti Park jelenlegi irodaépületeinek személyzeti bejáratai, vagy szorgalmi útjai között burkolatbontás nélkül volt lehetőség a régészeti kutatásra. A kutatóárok maximális mélységét (a Szépvölgyi út É-i járdaszintjéhez képest számított -2,20 m) az új közműtárok tervezett mélysége határozta meg. Az 1. és 6. kutatóárok teljes mélységében legújabb kori feltöltést találtunk. A 2., 3. és 5. kutatóárokban – véleményünk szerint újkori – ÉNy-DK-i irányú falat (0, 80 m vastag, meszes kötésű opus incertum objektumot) dokumentáltunk, kb. 0,5 és 1,20 m relatív mélység között, újkori szórványleletek kíséretében. A 4. kutatóárokban sárgásbarna altalajt figyeltünk meg 0,5 és 2,00 m között, leletanyag nélkül, ugyanez az alluvium az 5. kutatóárokban néhány (2–3 db) szórványleletet (tegula- és cseréptörödéket) tartalmazott.

HABLE TIBOR

92. Budapest, III. Szépvölgyi út 47. (Folyondár utca 1.)

Ø

2003. május 5–9. között megelőző feltárást végeztünk a 650 m² alapterületű ingatlan (hrsz.: 14858/27) D-i felében, kb. 100 m²-es felületen, egy a telek K-Ny-i tengelyével azonos, 'Z'-alakú kutatóárokban.

A régészeti érdekeltségű, de az 1950-es években nagymértékű földkiemeléssel és a későbbi építkezéssel átalakított terület közvetlen környezetében már korábban is csak szórványos régészeti emlékegyet került elő. Terepszemlénk során megállapítottuk, hogy a Kecské-hegy D-i lejtőjét, a tárgyi ingatlan nagy részével együtt, az említett átalakítások során kb. 5–10 m-rel az egykori holocén felszín alá mélyítették, és hogy (humán) régészeti emlékegyet előkerülése nem valószínű. Ennek ellenére, a megelőző feltáráshoz ragaszkodtunk.

Pleisztocén kori, sárga üledéken kívül csupán a volt MMG szerelőcsarnok egykori szennyvízcsatornáját dokumentálhattuk kb. +132,00 m (a tervezett új irodaház és az egykori szerelőcsarnok +/- 0,00 szintje) és +130,30 m/Af. magasság között. A meszes, homokos, karsztos erózióval szennyezett hegylábi üledékben egyetlen, bizonytalan eredetű (fossilizálódott?) állatcsontot találtunk.

HABLE TIBOR

93. Budapest, III. Tímár utca 25. – Zápor utca 12/a
Ró

2003. október 29. és december 5. között megelőző feltárást folytattunk a telken. Kutatóárkaink mélységét az alapozási tervhez igazítottuk. A telek Ny-i és K-i végében húzott É-D-i irányú kutatóárokban csak az újkori rétegeket találtuk 3,50 mélységig. A december 5-én 4,98 m-ig lemélyített liftaknát tártuk fel. Az újkori feltöltések és a középbarna agyagos eróziós réteg alatt 50–70 cm vastag római kori réteget tártunk fel, kevés római kerámiatöredékkel. Ezen a római kultúrrétegen belül paticsos, faszenes planírozási(?) réteget figyeltünk meg.

KIRCHHOF ANITA

94. Budapest, V. Reáltanoda utca 5.
Kő, Tő

2003 májusában a Reáltanoda utca 5. számú épület – volt Franklin Nyomda – pincéjében építkezést megelőző szondázó kutatást végeztünk.

A feltárás során középkori és török kori falmaradványok kerültek felszínre. Egy fával kibélelt török gödörben kályhaszem-töredékeket és egy teljesen kiegészíthető talpas tálat tártunk fel. Különösen jelentős az a török kori építészeti technikával készült, kör alakú épület részlete, amely közvetlenül a pince keleti záró fala előtt került elő. Így a szokatlan alaprajzú építmény funkcióját nem volt lehetőségünk tisztázni. Talán a közelében lokalizált török fürdő része lehetett.

A pincetérben feltártunk továbbá két jó megtartású, mész-kő kváderekből készült újkori kutat.

ZÁDOR JUDIT

95. Budapest X., Jászberényi út 43–47.

A

A BTM szondázó feltárást végzett 2003. január 22. és február 11. között a telken (hrsz.: 41007/1). A feltárást a szomszédos telken 1973-ban Kőszegi Frigyes által feltárt középső bronzkori temetőrészlet közelsége tette szükségessé. Mivel az előzetes adatok alapján nem volt pontosan eldönthető, hogy az újkori építkezések milyen mélységben bolygatták a talajt, a beruházóval kötött megállapodás értelmében a teljes területre kiterjedő feltárást egy 5×30 m-es területre korlátozódó szondázó ása-

tás előzte meg, amelynek eredményétől tettük függővé a további feltárások szükségességét.

A szondázó ásatás alapján – amely során négy 5×7,5 m-es szelvényt tűztünk ki – megállapítható volt, hogy a változó mélységben (50–180 cm) jelentkező bolygatatlan altalajt közvetlenül újkori építési törmelék, sálak fedti, azaz az egykori kultúrréteg teljesen elpusztult. Az ásatás során egyetlen régészeti lelet került elő: a 3. szelvényből egy újkori közműárok törmelékes betöltéséből egy avar kori hullámvonaldíszes kerámiatöredék.

REMÉNYI LÁSZLÓ

96. Budapest, XI. Hunyadi János út
B, Ró, Kő, Tő

I. szakasz: 2003. augusztus 11. és szeptember 2. között a Hunyadi János út vonalában, az úgynevezett 6-os út tervezett szélesítésének újabb szakaszán szondázó feltárást végeztünk (I. munkahely).

Négy kábelkutató árokkal tisztáztuk a 10 kV-os kábel helyét. Ezután kerület sor a kb. 100 m hosszú és kb. 6 m széles terület kialakítására részben gépi, részben kézi erővel. 2003-ban a 2001-ben és a 2002-ben feltárt eredeti kiemelkedés, domb É-i lejtőjét figyeltük meg. Ettől É-ra nagyjából egyenes vonalú a szint, majd ismét É felé emelkedik az eredeti talajszint. A fenti teknő alakú geológiai jelenség jelenlétét az ELTE Földtani Intézetének munkatársai is megvizsgálták. A helyszínen vett földminták elemzésének eredményei később várhatók. A munkaterületen a sárga, bolygatatlan föld tetejéről néhány szörvány bronzkori cserepet tettünk el. A római kevert, szürke réteg leletanyaga között is megtalálhatók ezek az őskori cserepek is, de őskori objektum itt már nem került elő. A régészeti munkák során két római kori objektumot (vizesárok) dokumentáltunk, melyek egy víznyelő árokrendszerhez tartoztak. A római rétegből a házkerámia jellegzetes töredékeit, valamint a rheinzaberni műhelyhez köthető terra sigillata töredékeket tettünk el. A leletek közül megemlíthetők még az üvegtöredékek, a vas, bronz és ólomtárgyak illetve azoknak töredékei. Az ásatás során nagyszámú állatcsont (lófejek stb.) is napvilágra került.

A fentiek alapján megállapítottuk, hogy a 2001-ben, és a 2002-ben feltárt őskori telep további É-i objektumai itt már nem jelentkeztek. A 2. századi római kori jelenlétet a vicusban egy víznyelő rendszer újabb szakasza, valamint az előkerült, említett római kori leletek igazolják.

II. szakasz: 2003. szeptember 1-től december 19-ig folytattuk a munkákat a régészetileg védett területen, az 1999. és a 2002. évi feltárásoktól É-ra. A földmunkák során a tervezett OBI épületének területén (II. munkahely) 70 régészeti objektumot tártunk fel. Ezek között voltak vízelvezető árkok, kutak, tárolók, vermek, kemenécek stb. Ló- és kutyatetem feltárására is sor került. Az épülő áruházról É-ra tervezett K-Ny-i irányú út keleti

szakaszán is vártuk a 2001-ben, és a 2002-ben feltárt őskori telep északi részét (III. munkahely). Itt már az őskori telepnyomok nem jelentkeztek, de egy tűzhelyet, egy melléklet nélküli lótetemet, valamint egy emberi csontvázat halántékba fúródott vastárggyal is kibontottunk. E földsírban jellegzetes korhatározó lelet nem került elő. Az épülő, úgynevezett Forum helyén (IV. munkahely) 12 régészeti objektumot tártunk fel: vízelvezető árkot, kutakat, vermeket, tárolókat.

A régészeti munkák szomszédságában a tervezett OBI áruházról É-ra, az áruház tervezett bekötőútjának északi részén és a tervezett parkolójának keleti részén az építés során a beruházók a megengedettnél mélyebben szedték ki a földet a talajcseréhez. Az építési munkák leállításakor a leletmentéseket is elvégeztük (V–VI. munkahely), melynek során 25 objektum: kenyérsütő kemence, földbe mélyített házak, tárolók, kutak, vermek maradványai kerültek elő, sőt köztük egy hamvasztásos sír alját is kibontottuk. A leletanyag közül a fémanyag és az állatcsont jelentős. Érmek, sigillaták, ós- és római kori, középkori, török kori kerámiatöredékek is napvilágra kerültek. Anyagvizsgálatokra földmintákat, karókat, vesszőfonatokat stb. tettünk el.

Az előkerült régészeti objektumok legnagyobb része az albertfalvi 2–3. századi auxiliarius castellum vicusának délnyugati részéhez tartoznak.

SZIRMAI KRISZTINA

97. Budapest, XI. Soproni utca 61.

B

2003. augusztus 27. és szeptember 4. között megelőző feltárást végeztünk egy pincegarázzsal ellátott lakóház építéséhez kapcsolódóan a 3838/3 hrsz. telken. Összesen mintegy 120 m² felületet tudtunk megkutatni, amely az építendő lakóház alapterületének kb. 80%-a. A telek keleti részén, a Sopron utcai bejárat közelében kerültek elő a késő bronzkori gödörobjektumok a felszíntől alig 20–30 cm-re, újkori kőfalak által részben bolygatva.

A feltárt objektumok ahhoz az ismert késő bronzkori telephez tartoztak, amelynek nyomait Kőszegi Frigyes tárta fel 1964-ben a Nándorfehérvár u. – Sztregova u. sarkán.

BESZÉDES JÓZSEF

98. Budapest, XIV. Paskál lakópark

R, Sza

Az Egressy út–Vezér utca–Paskál strand által határolt területen 2003. június 23. és július 25. között feltárást végeztünk.

A megnyitott szelvények többségében új- és legújabb kori bolygatással már korábban jelentősen sérült a lelőhely. A kutatószelvényekben több helyen is megfigyeltük a Rákospatak egykori, az átépítés előtti medrének nyomait.

A régészeti leleteket is tartalmazó szelvényekben is igen nagymértékű volt a roncsolás. Ennek ellenére megfigyelhető volt, hogy a leletek és az objektumok a Rákospatak mai nyomvonalával közel megegyező vonalban, egy megközelítőleg K–Ny-i sávban helyezkedtek el. Az építési terület Vezér utcai szakaszán, a Szugló utcához közeli területen nyitottszarmata kori tárológödörök, tűzhely és egy félig földbe mélyített ház roncsa került elő, szerény leletanyaggal. A „C” szelvényben számos újkori, szeméttel feltöltött beásás mellett, minden bizonnyal szarmata kori árok részlete, középső rézkori gödöralkak, minimális kerámiaanyaggal kerültek elő. A szelvény ÉK-i sarkában a vastagodó áradmányos humuszrétegből a korábbiakhoz képest nagy mennyiségűnek mondható középső rézkori (Ludanice-kultúra) leletanyaga került elő, értékelhető objektumfolt nélkül. A „D” szelvény egy újkori felhordású domb alatt terült el, amelyben szórva nyosan előkerülő őskori (Ludanice) kerámiatöredékek mellett egy szarmata kori árok, egy tűzhely roncsa és egy csontvázás sír került elő, ugyancsak szerénynek mondható, mindössze egy rossz megtartású bronz hajkarika vagy fülbevaló melléklettel. A felület igen nagymértékben újkori beásásokkal roncsolt. A „G” szelvényben bizonytalan korú, de betöltésük alapján régészeti jellegű (valószínűleg szarmata), egymást keresztező árkok kerültek elő. A „J” szelvényben legújabb kori szemetes feltöltés és egy É–D-i irányú, újkori árok és hasonló korú gödörök mellett egy félig földbe mélyített szarmata kori ház és egy gödör kerültek elő. A ház négyzet alakú, É-i sarkában kővel kirakott tűzélőhely, ÉK–DNy-i tengelyében három cölöplyuk volt. Padlója nem volt, bejáratát sem sikerült megfognunk. A többi szelvény régészeti negatívnak bizonyult.

Munkatársak: Szilas Gábor, Tézer Zita.

ENDRÓDI ANNA – HORVÁTH ATTILA

99. Budapest, XX. Soroksár

Sza?

2003. szeptember 9–15. között a központi raktárak területén végzett leletmegfigyelésünk alkalmával egy kb. 450–500 m hosszán fekvő árokrendszert találtunk és regisztráltunk. Megállapítottuk, hogy a terület középső részén látható lépcsőzetes felszín akár mesterséges is lehet, mert formájában nagyon hasonlít a korai földművek sáncaira. Ezt alátámasztani látszik, hogy ez a domb az autóúton túl is megtalálható.

Jelen megfigyelésünk alkalmával nem volt lehetőségünk a többi terület bejására, a feltételezett sánc követésére. Kora a kevés lelet miatt csak nagyon feltételezhetően határozható meg a császárkorra, esetleg a népvándorlás korára (szarmata?). Az árkok szabályossága és az egymáshoz, valamint a felszínhez viszonyított helyzete azok egykorúsága mellett szól. Segítségét nyújthatnak a datáláshoz a jelen megfigyelés előzményei.

A közelben az Ócsai út 17. szám alatt Nagy Margit tárt fel korábban szarmata leletanyagot, 1999-ben pe-

dig a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának régészei a Vecsés-Csepel II. gázvezeték építéskortaláltak ugyancsak szarmata leleteket. Területünk közvetlen közelében 1988-ban pedig Pető Mária tárta fel a soroksári lehajtó területén Soroksár 1/b szakasz csomópont lelőhelynévvel egy szarmata település számos objektumát, köztük több félig földbe mélyített házat. Ez megerősíteni látszik az árkok datálását, bár azok mérete messze túlhaladja egy falu védelmi szükségleteit. Ennél pontosabbat csak egy nagyobb felületű és hosszabb ideig tartó kutatás állapíthat meg.

HORVÁTH LÁSZLÓ ANDRÁS

100. Budapest, XXII. Nagytétény, Campona Ró

2003. július 14-ét követően tovább folytatódott a *Campona* erőd kilencedik évadba lépő ásatása. Az idei kutatásokkal egyrészt, hasonlóképpen az elmúlt időszak feltárásaihoz, a régi ásatási eredmények és azok pontos helyszíneinek azonosítása mellett a közeljövőben kialakítandó Campona Régészeti Park tervezéséhez szükséges adatokat kívántuk tovább bővíteni. Másrészt a helyszínre látogató 19. Nemzetközi Limeskongresszus résztvevőinek ismét feltártuk és láthatóvá tettük a korábbi évek hitelesítő ásatásainak a föld alatt jól megőrződött eredményeit.

Tovább folytattuk az erőd keleti főkapuja, a *porta principalis sinistra* körzetében az előző években megkezdett kutatásokat.

Újabb adatokat nyertünk a *via principalis* és az erőd falat belülről követő út, a *via sagularis* kereszteződésében levő É-D-i csatornáról, a csatorna alatti 1. útrétegről, valamint az út alatti palánk periódusról.

A *via praetorianak* a *principia* déli oldalához csatlakozó részén, a korábbi ásatások téliesítésének eltávolítása során újabb adatokat nyertünk a Dunához vezető út késő római hasznosításához.

Az elmúlt évek során végzett kutatással kimutathatóvá vált, hogy a *porta principalis sinistra* kétsztrátú kapuátjáróval épült meg. Azonban a kapunak az 1970-es évek elején „romkonzervált”, a felszínre felhozott, kibetonozott alaprajza nem felelt meg a hitelesítő ásatások eredményeinek. Mivel a kapu északi tornya középpilléreinek azonosításában az 1828-ban ide épített pince munkálatai során elbontott déli oldala már nem játszhatott szerepet, a még megmaradt déli torony északi oldalán levő boltívindító falpillérek maradtak az egyedüli maradványai a két tornyot összekötő, feltételezett kapuháznak. A déli torony hátsó frontján, az észak-nyugati sarkon levő boltívindító falpillér, valamint a kapuházra utaló közép-falpillér hitelesítésére ástott szonda a kapu kereszt irányú tengelyében azonban nem a várt eredménnyel zárult.

Az ÉNy-i és a középső falpillér is teljes mértékben rekonstrukció, amit feltehetőleg 1936-ban a Pulovics féle ásatás lezárásakor, vagy az 1970-es években készítették

a MNM Adattárában fennmaradt Várostervezési Intézet tervei alapján. A toronyfal alapozása a felső, nagyméretű kvádersor alatt nagyon rossz megtartású habarcsba, majd alul sárba rakott, amorf kövekből áll. A hátsó fronton levő ÉNy-i, puha mészkőből faragott, kis méretű kváderkövekből összerakott falpillér tetejét újkori téglákkal zárták le, mintegy jelezve, hogy addig „eredeti” római a fal. Azonban a szonda feltárása során kiderült, hogy a kváderkövek nincsenek bekötve az omlékony toronyfalba sem, valamint, hogy a kváderkövek alatt fóliát és újkori üveg- és kerámiaanyagot találtunk. Ugyanezt a jelenséget észleltük a középső falpillér esetében is. Sajnos a korabeli ásatási beszámolók nem tudósítanak bennünket arról, vajon ez a rekonstrukció egy esetleges falkiszedésen alapszik-e, vagy teljes mértékben hipotetikus. A *porta praetoria* esetében, ahol még nem volt lehetőségünk hitelesítő ásatást végezni, a mai felszínen kibetonozott, kétsztrátú, kapuház átjárójú kapu alaprajza jelenik meg előttünk, ahol annak rendje és módja szerint a tornyok oldalán ott vannak a szükséges falpillérek és a középpillérek is. Hogy ez mennyire hipotetikus, ezt ma még – hitelesítő feltárás nélkül – megítélni nem lehet.

A korábbi hitelesítő és a jelenlegi ásatások eredményeinek birtokában egy új típusú kapu képe vázolható fel, ahol nincs kapuház. A kapuház általában fél toronyszélességű, fedett vagy pártázattal a kapuátjáró felett kialakított építmény, amire az örök felmehettek, és ami a két tornyot összekötötte. Ezt az elgondolást támasztja alá egyrészt a hátsó fronton egyedül fennmaradt, viszonylag jó alapozású középpillér megléte, másrészt a kapuzat keresztengelyéből hiányzó középpillér, és az a tény, hogy a kapu előterét a kapuzat keresztengelyéig beérő híddal takart verem védte. Számos jel mutat arra, hogy a Duna-vidéki auxiliáris erődök kapuzatainál megfigyelt úgynevezett „patkó alakú” elfalazások egy részénél hasonló megjelenésű, kapuház nélküli kapuzattal kell számolnunk.

A kapuátjáró mögötti terület feltárása során az elmúlt években fokozatosan, rétegről-rétegre jutottunk le az idei évben a *via principalis* és a *via sagularis* csatlakozási pontján a legalsó útrétegig.

A fentebb jelölt területen három nagy, római anyaggal kelezett égésréteg helyezkedett el. Felülről a 2. réteg feltárása alkalmával egy 20 db összetapadt éremből álló kincslelet is napvilágra került a Valentinianus-dinasztia korára kelezve azt a pusztulási réteget.

Ebben az évben a 3. réteg bontásával folytattuk a feltárást. A 10–12 cm vastag kavicsos járósínt bontása során elértük a korábbi évek ásatásai alkalmával megismert É-D-i csatorna fedlapját. A csatorna fedlapja 30 cm mélyre van a kavicsos járósínt felületétől. A járósínt alatt vastag faszenes, hamus, humuszos földfeltöltést találtunk, amelyből számos szürke bepecsételt, RESATUS-PACATUS körének fazekasműhelyeihez tartozó táltörödéket hoztunk felszínre. Ez a humuszos, faszenes földfeltöltés az 1. útfelületen létrejövő rétegsor

volt. A 2. útréteg alatt talált É-D-i csatorna fedlapjára az útréteg kavicsos járósintje ráhúzódik, tehát a csatorna építése megelőzte a 2. útszint kialakulását az idejét. A csatorna szintje, ami északi irányba a kapu mögött haladva emelkedik, már vágja az 1. út köves rétegét. Nagy valószínűséggel az 1. útrétegen talált vastag faszenes, humuszos földfeltöltés a vastag faragott kőtömbökből, fenék nélkül létrehozott csatorna építését megelőző földmunka emléke.

Az 1. útréteg feltárása alkalmával az út felületéről gazdag kerámiaanyagot, vas és bőr talpmaradványt, talpsegeceket tártunk fel. Elbontva a 8–12 cm vastag köves, kavicsos föld alkotta 1. útréteget, alatta 80–120 cm átmérőjű kerek beásásokat, illetve azok maradványát találtuk. Betöltésükben faszenes humuszos föld volt. A beásások feltárása során feltűnt azonban egy körülmény, ami arra mutatott, hogy a déli torony mögött is bontsuk el az 1. útréteg felületét. Sejtésünk beigazolódott, miszerint a 2. sz. első feléből származó leletanyag alapján felételezett, de még objektummal nem alátámasztott építési periódus maradványát sikerült azonosítanunk az 1. útréteg alatti négy beásással. A feltárt beásások, a szabályos négyszögben elhelyezkedő cölöplyukak nagy valószínűséggel az eddig még régészetileg nem dokumentált, de feltételezett camponai palánktábor porta principalis sinistra-jának emlékei.

Az északi torony nyugati oldalán lebontottuk az északi torony nyugati oldalához ívesen kapcsolódó, sárba rakott falat és feltártuk az alatta levő kemencét. A kemence csaknem teljes épségében fennmaradt külső boltívének építési módja a megmaradt leletanyag alapján rekonstruálható.

A kemence előterében és északi oldalán több égett tegulás omlásréteg került elő az íves elfalazáson belül és kívül. A pusztulási rétegek a földbe mélyített ház keleti és déli oldalán meglévő kemény, agyagos járósinten terültek el bizonyítékaul a kapu és közvetlen környezetének késő római hasznosítására. Ezen a területen több, a római tájolási rendszert követő, így a kaputornyokhoz kapcsolódó, agyagfalú helyiséget azonosítottunk az elmúlt évek feltárásai során. A több, egymást követő kemence megléte, a gazdag késő római leletanyag a terület intenzív használatára utal a késő valentinianusi idők után is.

A 2. munkahelyen a korábban újra feltárt és hitelesített területen, az 1999. évi téliesítést távolítottuk el. A kitisztított *via praetoria* felszínének közepén, az út nyugati szegélyén levő oszlopbázis-sortól keletre 210 cm-re, 10–15 cm magasságban kiemelkedő sávban jelentkező út épített szegélyű felülete került napfényre. A nyugati széle gondosan szegélyezett, míg a keleti oldalon az útszegély csak nyomokban volt megfigyelhető. Az oszlopbázis-sor és a szegélyezett, középső út-szegély közötti felület betöltése a taberna tetőzetéről lehullott vastag tegulatörmelékéből áll, ami teljesen hiányzik a *via praetoria* beszűkített 245 cm szélességű, középső sávjáról. A tegulatörmelék alatt levő járósintet az amorf kövekből megépített szegélyű beszűkített

útsáv széléig, a „b-d” szektorban sima, apró kavicsos felület alkotja. Az út teljes szélessége a két oldalon levő oszlopbázisokig 6,7 m.

Általánosságban elmondható, hogy a korábbi évek során napvilágra került 4 oszlopbázis két keleti oldali darabja jobb állapotban maradt fenn, mint a két nyugati oldali, ahol a kőkváder felületén még kocsikerék kopatta mély sávokat is megfigyelhettünk.

A régészeti feltárás a XXII. kerület Budafok-Nagy-tétény Önkormányzata, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Magyar Nemzeti Múzeum anyagai támogatásával valósult meg.

Az ásatáson részt vettek Vindus Melinda és Kalász Nándor tanár asszisztens, Báthori Gábor régész, Györkő Anikó, Kiss Csaba, Biró Csaba, Nagy Tamás, Szabó Lőrinc, Szalay Gábor, Tímár Márton, Udvardi Gábor, Zolcsák Attila egyetemi hallgatók, Bogdándy Kornélia ásatási technikus.

KOC SIS LÁSZLÓ

101. Budapest XXII., Nagytétényi út 37–45.

Ø

2003. március 25. és április 18. között végeztünk próbafeltárást az építendő áruház területén (hrsz.: 232002/33; 36). A kutatási területet a tervezett bevásárlócentrumnak a lebontásra ítélt Nagytétényi Községi Háztól délkeletre eső területén jelöltük ki.

A mintegy egy hónapig tartó munkánk során 1580 m² felület átkutatására volt lehetőségünk. Régészeti objektumokat, leleteket nem találtunk. A felszíni kevert, törmelékes, helyenként murvás legújabb kori feltöltés alatt vékony humuszréteg jelentkezett, ez alatt pedig a sárga altalaj volt megfigyelhető 80/90 cm mélységben. Az altalaj alatt 100/120 cm mélységben az Ős-Duna kavicsos folyammedre jelentkezett. A kutatási terület É-i végében valamivel lentebb mutatkozott a sárga altalaj (kb. 100/110 cm-nél), a folyami sóder is ennek megfelelően mélyebben, kb. 140/150 cm-nél jelentkezett.

A kutatási terület déli, illetve nyugati szélén megfigyelt, cikcakk vonalvezetésű árokból szórványos újkori törmelék került elő. Funkciója kérdéses, talán katonai lövészárokként határozható meg.

Az ÉNy-DK-i irányban futó cölöplyukosor, a benne több helyen megfigyelhető betonalapozás-maradványok miatt egyértelműen újkori konstrukciónak határozható meg, talán egy kerítéshez tartozhatott.

BESZÉDES JÓZSEF

102. Budapest, XXII. Nagytétény, Úttörők útja 11/a – 30.

Ró, Kő

A csatornaépítést megelőző feltárásunk a camponai alátábor *retentura* részén volt a mai Úttörők útja vonalában. A 80 m hosszú, római rétegeket érintő árok 1,5 m szélességű, a feltört útburkolat engedte szabályosság-

gal készült. Az árokban az előzetes ismereteink alapján az erőd teljes nyugati védműrendszeréről vártunk adatokat. A feltárás során újabb adatokat nyertünk a retentura ÉNy-i részén levő épületekre és egy É-D-i, az erőd-fallal párhuzamosan futó csatornára vonatkozólag. A csatornától nyugatra megtaláltuk az erőd 1,5 m széles kiszedett falát, ami a két ütemben történő feltárás határvonala is volt egyben.

A csatornát faragott kőhasábokból építették fenék nélkül, mint a keleti kapu térségében előkerült csatornánál, teteje kőlapburkolással kialakított.

A csatornától keltre, úgy tűnik, egy egyrétegű, vékony, kavicsos útfelület helyezkedik el, a *via sagularis*, amely 6,5 m szélességű. Az út keleti oldalát habarcsba rakott, É-D-i irányú, 60 cm szélességű fal szegélyezi, amibe egy *praefurnium* nyílását építették. A *praefurnium* túloldalán, az épületen belül, fűtőcsatorna maradványait tártuk fel.

A kiszedett erődfaltól nyugatra az 1. árkot tártuk fel, amelynek szélessége 5 m volt. Az árok „V” alakban, meredeken fut le egészen mélyre. Mélysége a mai járószinttől mérten 4 m.

Az árok betöltésében 180 cm-ig római anyaggal találkozhattunk, tegula- és kőtörmelék formájában, míg felette egy sárga agyagos réteg jelentkezik, amiből középkori kerámia került napvilágra.

9 m-re a kiszedett erődfaltól a 2. sz., 6 m szélességű árok helyezkedik el, amelynek jelenlegi mélysége 353 cm, azonban objektív okok miatt az árok fenekét nem volt módunkban feltárni. Betöltésében zömmel középkori kerámiát találtunk.

14 m-re a faltól kezdődik a 4,6 m szélességű 3. sz. árok, ami hasonló formájú lehet, mint az 1. sz. árok. „V” alakban fut a fenéke, bár itt sem sikerült teljesen lejutni az aljára, becslést mélysége a mai felszíntől mérve 430–450 cm között lehet.

A 3. árok nyugati oldalán egy kb. 1 m szélességű, lapos sáv helyezkedik el, amitől nyugati irányban a 4. sz., 1,7 m szélességű É-D-i árok került elő. Mélysége a jelenlegi felszíntől mérve 220 cm. Ezen 4. árok felett már jelentkezett az az egyrétegű, újkori köves út, amelynek a keleti szélét a 3. árok jelölte ki. A köves felület 125 cm-re van a jelenlegi felszíntől, és gyakorlatilag a kutatóárok csaknem teljes további hosszát lefedi. Felületének kibontása során nem találtunk a középkori, újkori utakra jellemző kocsikerék mélyítette árkokat, amiből következtetni lehetett volna az út irányára.

Ezt az utat mintha lezárná az erődfaltól 36 m-re levő, „V” alakú, 1,24 m szélességű 5. sz. kis árok, amelyik nem kapcsolódik a római tájolási rendszerhez. Betöltésében löszös, agyagos kőomladék látható, mintha ez lenne az út nyugati árka. Mélysége 236 cm.

44 m-re az erődfaltól nyugatra a 3. század második felére keltezhető csontvázas, mellékletes sír került elő. A sírgödör mélysége a mai felszíntől mérve 195 cm. A váz tájolása: DNy–ÉK. A háton fektetett váz lábánál egy ivókészlet, szürke kicsorbult peremű korsó, mellette pedig egy sárga, vörös festésű bögre helyezkedett el.

Ettől a sírtól nyugat felé már bolygatatlan felületeket találtunk egészen a Hársfa utcáig, ahol csatornafektetés során szeptemberben 4 hasonló tájolású, de melléklet nélküli sírt bolygattak meg. Feltehetőleg ezek a vázak is a római temetőhöz tartozó sírokból származhattak.

A megelőző feltárás a Budapest XXII. kerület Budafok-Nagytétény Önkormányzata finanszírozásában valósult meg.

Az ásatáson részt vett Márton András régész, Kiss Csaba régészhallgató.

Kocsis László

103. Bugyi, X. homok- és kavicsbánya

(Pest megye) B, Sza, A, A

A Bugyi X. jelzésű homok- és kavicsbányatelek a nagyközség É-i határrészén (a telek ÉNy-i része a Felső-Vány, DK-i része az Alsó-Vány határrészén) terül el. Területének nagy része a 19. század vége óta szántó, részben kertészeti jellegű hasznosítással, a telek ÉK-i középső részén levő rét-legelő területe az utóbbi évtizedben összeszűkülte. A bányatelek DNy-i középső részén levő erdőfolt az 1950-es években már létezett.

A 2003. szeptember 20-i helyszíni szemle során megvizsgáltuk a bányatelek területét az erdő (hrs.: 01161/11) kivételével.

Felsővány: A bányatelek DNy-i középső részén jelentős kiterjedésű régészeti lelőhely terül el az ÉNy–DK irányú, homokos talajú dombocskákkal tagolt magaslaton. A 2003. augusztus 23–26-án és szeptember 20-án végzett régészeti szemlék során a felszínen őskori (késő bronzkori), szarmata, avar(?) és Árpád-kori településekre utaló edénytöredékeket gyűjtöttünk, paticsdarabokat, állatsontokat figyeltünk meg. A lelőhely kiterjed a bányatelek 013935/19–20, 23–27 hrsz. parcelláinak jelentős részére, DK felé átnyúlik a 01449/2 hrsz. tábla Ny-i részére. (A bányatelken kívüli 01395/17–18 hrsz. parcellákra a lelőhely kiterjed, minden bizonnyal még folytatódik ÉNy felé, de a növényzettel fedett parcellákon ez nem volt megfigyelhető.) A lelőhely DK-i kiterjedését a nemrég szántott-tárcsázott táblarészen pontosan nem lehetett meghatározni.

MOL 2. lelőhely: A bányatelek, a 01449/2 hrsz. tábla D-i szögleténél, ÉNy–DK irányú, homokos talajú magaslaton terül el a lelőhely ÉNy-i része. A lelőhely DK felé, a bányatelken kívül folytatódik. Az 1998–99. évi terepbejárás során bejárt lelőhelyen őskori(?), szarmata és Árpád-kori edénytöredékeket gyűjtöttek, paticsdarabok is megerősítik, hogy a lelőhelyen több korszak települése található. Néhány embercsonttöredék alapján a lelőhelyen temetővel is számolunk. Nem zárható ki, hogy a lelőhely folytatódhat ÉNy felé a 01161/11 hrsz. erdőterületen is. A szeptember 20-i szemlekor a lelőhely területe részben füves, részben káposztával fedett, ÉÉK-i sávja nemrég szántott, tárcsázott volt.

Alsóvány 1.: A bányatelek ÉK-i középső részén, a 01449/2 hrsz. tábla É-i szögletében, a táblában levő füves, egykor vizenyős mélyedés K-i partján terül el a nem pontosan körvonalazott jelzésű régészeti lelőhely: őskori és Árpád-kori település. A levágott kukoricával és gyommal többnyire fedett területen elszórtan találtunk leleteket kb. 150×100 m-es területen. A lelőhely valószínűleg nagyobb kiterjedésű a jelzetről.

A szeptember 20-i szemlekor a 01449/2 hrsz. tábla DNy-i sávja nemrég szántott-tárcsázott terület, ÉK-i nagyobbik részén a gyom és a silózáshoz levágott kukorica jelentős mértékben fedte a felszínt. A terület tehát nem volt alkalmas a régészeti leletek felszíni megfigyelésére. A tábla középső és K-i részén leletet nem találtunk, de a korlátozott megfigyelési lehetőségek miatt nem zárható ki biztonsággal régészeti lelőhely megléte ezen a területen.

DINNYÉS ISTVÁN

104. Bugyi, Nemesráda

(Pest megye) Ő, LT, Sza

A Bugyi 01554 hrsz. területen tervezett bányatelek a település külterületének ÉK-i, Nemesráda határrészén terül el. Északon az Alsónémedi-Bugyi közigazgatási határ, K-en a XXX. csatorna, DK-en a Bugyi belterületről az 5. főút és Alsónémedi felé vezető műút, DNyNy-on erdők határolják. A tervezett bányatelek területének Ny-i kb. 2/3-a a 19. század vége óta szántó, ÉKK-i harmada ekkor még rétetlegelő a rendelkezésünkre álló térképek szerint. A legelőterületekből a 20. században fokozatosan szántók lettek, mára csak az 55-234 szelvényen is szereplő csatornaparti rétfolt maradt meg a bányatelek DK-i szélén. A bányatelek közepén levő erdőfolt 50 évnél idősebb. A terület tehát zömmel szántó, melynek kisebb-nagyobb parcelláin általában kertészeti jellegű termesztés folyik.

A terület talaja nagyrészt humuszos homok, kötöttebb talaj csak a csatorna menti területsávban van.

A 2003. szeptember 29-i helyszíni szemlekor az erősen fedett területrészek kivételével megvizsgálhattuk a bányatelek területének nagyobb felét, jó megfigyelési lehetőségek mellett. A tervezett bányatelket K-en határoló XXX. csatorna egykori ér medrében halad, egyedül az ÉK-i saroknál vágja át egy Ny-K magaslat K-i végét. Az egykori ér és csatorna Ny-i partján kb. 100–150 m széles sávban terül el a régészeti lelőhely: őskori, kelta, szarmata-késő szarmata település. Leletek: edénytöredékek, állatcsontok, patics, malomkőtöredék. A lelőhely É-i kiterjedését a közigazgatási határ mentén levő, kultúrnövényekkel fedett parcellákon nem vizsgálhattuk. D-i kiterjedését parlagon hagyott, gazos részen pontosan nem körvonalazhattuk.

A tervezett bányatelkeknek a régészeti lelőhelytől D-re és Ny-ra levő részén régészeti leletet nem találtunk. Ezen a területrészen – annak ellenére, hogy kisebb-nagyobb parcellákat nem vizsgálhattunk meg – fel-

színen megfigyelhető régészeti lelőhely nagy valószínűséggel nincs. Felszínen nem észlelhető lelőhely (temető) megléte azonban nem zárható ki.

DINNYÉS ISTVÁN

105. Cegléd, Bába-Molnár-dűlő

(Pest megye) Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának 2003. évi kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 4/15 sz. lelőhelyen. A főút 76+800–840 km-szelvényével baloldalon párhuzamos földútszakaszon, a lelőhely középső részén 544 m²-t tártunk fel július 21. és szeptember 7. között. A területen 22 telepobjektumot találtunk, további hat gödör a 4/15 és a 4/4 lelőhely közötti, részben feltöltődött érmederben került elő. Feltártunk 2 házrészletet, 2 szabadtéri kemencét, 8 árokrészletet, 13 gödört, 2 cölöplyukat és egy széles, árokszerű objektumot.

Biztosan őskori vagy szarmata telepobjektum az ásatási területen nincs. Néhány szarmata edénytöredék az Árpád-kori objektumok beltöltéséből került elő. A keltezhető telepobjektumok Árpád-koriak. Szerény leletanyaguk főleg fazék- és cserépbogrács-töredékekből áll. A 4. házrészletből fenőkö, vaspánt töredéke, Árpád-kori tégladarab került elő. A lelőhelyrészlet objektumainak kb. negyede lelet nélküli. A leletanyag a restaurálást és leltározás követően a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

KALÁCSKA RÓBERT

106. Cegléd, Bába-Molnár-, Hartyányi-dűlő

(Pest megye) B, Sza, Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának 2003. évi kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 4/4 sz. lelőhelyen. A 2003. július 16–17-én a főút 77+050–228 km-szelvényében és a baloldali földúton elvégzett próbaásatás és a július 24-én megkezdett gépi és kézi nyelés tapasztalataira figyelemmel a lelőhely ásatási területeit a baloldali földútnak a főút 76+870–77+050, 77+150–77+220 km-szelvényeinek megfelelő részleteiben és a főút 77+150–77+228 km-szelvényében határoztuk meg. A főút 77+010–150 km szakaszánál lévő árokrészleteket is feltártuk. 4054 m² ásatási területen 78 objektum került elő: 1 ház (?), 1 házrészlet, 1 előteres szabadtéri kemence, 43 gödör, 29 árok, 1 cölöplyuk és 2 egymás mellett elhelyezkedő kút. Lelet nélküli a 43. objektum, a 23. sz. (főleg a K-i részén) bizonyosan újkori.

A lelőhely Ny-i részén levő 42. objektum nagyméretű, téglalap alakú, lekerekített sarkú, meredek oldalú, kb. 80 cm mély gödör (ház?), nagyjából vízszintes fenekén tüzelésnyom, cölöplyuk nem volt. Fekete humuszos betöltése legalján néhány állatcsontot, kovaszilánkot, kevésbé jellegzetes edénytöredékeket, valamint négy, közel hiánytalan edényt találtunk. Három nyomott gömbtestű, rövid hengeres nyakú, hasán be-

mélyített vonalszalaggal, vonalazott háromszögekkel, zezug szalagokkal díszített füles korsót (egyikük díszítése mészbetétes) és egy kihajló peremű, ívelt vállú, éles törésvonal alatt gömbszelet alsó részű fazekat. Ennek mély ágyazatú mészbetétes díszítése a perem alatt zezug vonal, hasvonal fölött széles, vízszintesen osztott szalag, melyet mészbetétből kiemelkedő X-alakú díszek tagolnak, széles fülét mészbetétes vonalak, zezug vonalak borítják. Az objektumot a makói kultúrához sorolhatjuk.

A gödrök többsége *szarmata*, leletanyaguk kevésbé jellegzetes kézzel formált durva és finoman iszapolt, korongolt szürke edénytöredék. A provinciális import festett kerámiatöredékek alapján a *szarmata* települészet Kr. u. 2–3. századi.

Az *Árpád-kori* telepobjektumok közül említésre érdemes a 6. házrészlet, az 5. szabadtéri kemence, melynek fenéktapasztása alá fazéktöredékeket terítettek. A 43. objektum kerek kút, erősen agyagos betöltődésben néhány *Árpád-kori* fazéktöredékkel, a mellette levő 44. kútból bográcsötredék is előkerült. Leletanyagát tekintve gazdag csak a 1. gödör volt, sok fazék- és bográcsötredékkel, malomkötredékkel.

A lelőhely útnyomvonalba eső területének feltárása befejeződött. A leletanyag a restaurálást és leltározást követően a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

KALÁCSKA RÓBERT

107. Cegléd, Hartyányi-dűlő

(Pest megye) Sza

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának 2003. évi kutatása során próbafeltárást végeztünk a 4/6 sz. lelőhelyen. A főút 77+450–630 km-szelvényében és a bal oldali párhuzamos földúton június 18–20. között próbafeltárást végeztünk a lelőhely érintettségének tisztázására. A szakmai egyeztetés szerint a 77+470–630 km főúti rész és a 77+450–470 km baloldali földút megelőző ásatási terület. A földút északi ívében, rábontással további objektumok kerültek elő egymás közelében, itt tehát megelőző ásatás volt szükséges.

Szeptember 17. és november 5. között 5663 m² ásatási területen 113 telepobjektumot és objektumrészletet tártunk fel. Magas, kb. 40% a lelet nélküli objektumok aránya, 5 objektum újkori.

A feltárt telepobjektumok nagy többsége gödör. 83 kerek, változó méretű és kialakítású gödör a tárológödrök megszokott formáit mutatja. Egyedül az 59. objektum (sekély, vízszintes fenekű gödör 4, változó mélységű cölöplyukkal) kialakítása emlékeztet a házakra. Az ásatási terület Ny-i, agyag altalajú részén található 9, szabálytalan kialakítású agyagkitermelő gödör közül csak a legnagyobb, a 10. sz. tartalmazott leletet: szürke, korongolt *szarmata* oldaltöredéket. További két nagyobb gödörészletet bontottunk ki a déli feltárásszélnél, a lelőhelyet délen határoló érmeder szélén, melyek víznyerő gödrök lehettek. A keleti, homokos altalajú lelő-

helyrészen a nagyméretű, szabálytalan kialakítású 77. objektum valószínűleg homokbánya volt.

A 17 árok részben a lelőhelyet D-en és DK-en határoló egykori érmederrel közel párhuzamosan halad, néhány árok az érmederbe torkollik.

Az objektumok leletanyaga főleg kézzel formált, részben korongolt, kevésbé jellegzetes *szarmata* kerámia és állatcsont. Négy gödörből malomkötöredékek is előkerültek. A 64. és a 78. gödörből egy-egy oldaltöredékből csiszolt, vájatokkal ellátott játékkorong került elő. A római importot Drag. 37-es terra sigillata peremtöredék, dörzstáltöredék képviseli, továbbá az 54. gödörben talált Dressel 6/B típusú amfora felső harmada, nyakrészén bekarcolt, hiányzó töredék miatt csonka A(...)OYC felirattal. A 79. gödörben csiszolt, nyéllyukas kőbaltatöredék is volt. A *szarmata* települészet kora a római import alapján a Kr. u. 2–3. századra tehető.

A leletanyag a restaurálást és leltározást követően a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

DINNYÉS ISTVÁN – KALÁCSKA RÓBERT

108. Cegléd, Hartyányi-, Váróczi-dűlő

(Pest megye) Sza, H, Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának 2003. évi kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 4/7 sz. lelőhelyen. Az egykori erekkel határolt, jelentős kiterjedésű lelőhelyet a 4. sz. főút Abonyt elkerülő nyomvonala két, nem összefüggő területen érinti. A lelőhely északi részén halad át a főút 77+650–78+010 km-szelvénye, a lelőhely nyugati részén pedig a 77+570 km-nél levő útkorrekció 0+030–125 km-szelvénye, összesen 13587 m² ásatási területen. A megelőző ásatást július 10-én kezdtük, november 9-én fejeztük be.

A lelőhely Ny-i részén 128 telepobjektumot és egy honfoglalás kori sírt tártunk fel.

A 2–3. századi *szarmata* településhez tartozik a telepobjektumok döntő többsége. Kiemelendő az 53. ház, ÉNy-i rövid oldalába vájt kemencével, tetőszerkezet cölöplyukai nélkül. Hosszoldalával korábbi kemencét vágta át, É-i sarkába utóbb kemencét vájtak. Bőséges leletanyagában sok a korongolt, részben korai jellegű hombártöredék, besimított hullám- és zezug vonallal, sávokkal díszítve, a kézzel formált fazéktöredékek egy része bekarcolt hullámvonallal, ujjbenyomás-sorral díszített. Római import a piros és narancsszínű festett töredékek, bepecsételt díszű táltöredék, fehéres angóbos észak-itáliai amfora több töredéke. A 100. ház szintén négyszögletes, közepén két cölöplyuk sáttortetős szerkezetre utal. Ebben a házban gödör, tüzelőberendezés nem volt, leletei között provinciális festett edénytöredék, amfora-töredék fordult elő.

A három szabadtéri kemence gödör oldalába vájt, kerek, tapasztott sütőfelületű. A hozzájuk tartozó kerek, aláhajló oldalú gödrök eredetileg vermek lehettek. A 23. szabadtéri kemence fenéktapasztása alá szürke

korongolt edénytöredékeket terítettek, gödrében malomkő is volt.

A változatos méretű, többnyire kerek gödrök többsége méhkas alakú és trapéz metszetű verem, változatos betöltéssel. Kiemelendő a 98. gödör, déli oldalán lejtős lejárattal. A 67. méhkas alakú gödörben szabálytalan helyzetű váz került elő a betöltés alsó rétegei fölött. A 21. gödörből előkerült piros festett, finom fogaskarcolt díszű provinciális vázatöredék az 1–2. század fordulójára, 2. század elejére keltezhető, a gödörben egy deformált bronz térdfibula is volt.

A településrészt északon, az érparti lejtő felső részén két széles, mély, tagolt kialakítású árok határolja. Az árkok egy része átvág szarmata gödröket. Az érrel párhuzamos árkoktól északra egy hosszúkás, ovális, meredek falú gödör került elő, mely kút lehetett, bontása során megjelent a talajvíz.

A szarmata település leletanyagára a jól iszapolt, sűrű, ritkábban barna és pirosas színű, korongolt és a durva, szabad kézzel formált kerámia jelentős mennyisége a jellemző. Leletanyaga, a római importtárgyak (terra sigillata, több objektumból festett tál és korsótöredékek, amfora töredékek) alapján a szarmata településrész a 2. század közepén már fennállt, biztosan késő szarmata objektum itt nem került elő.

A 18. objektum ÉNy-i tájolású, padmalyos sír. Hat rozettás ruhaveret, fülesgomb, üveggyöngy alapján *honfoglalás kori*, magányos női temetkezés.

A lelőhelyrészen néhány *Árpád-kori* telepobjektum is előkerült. A teljesen feltárt 29. ház K-Ny-i tájolású, rövid oldalainál egy-egy cölöplyuk, ÉK-i sarkában vájt kemence, melynek fenéktapasztását egyszer megújították. Betöltésében fazéktöredékek és szarmata cserepek is voltak. A 10. nem teljesen feltárható ház vájt kemencéjének fenéktapasztása alatt égett állatcsontreteget találtunk, leletei között mázas orsógomb is előfordult. Az 1. szögletes házrészletben jobb oldalára fektetett kutya-váz került elő.

Az 5. gödör és talán néhány árok tartozik még az *Árpád-korba*.

A főúti lelőhelyrész 10 223 m² ásatási területén 213 telepobjektumot találtunk: 11 házat és házrészletet, 3 szabadtéri kemencét, 165 gödröt, 34 árkot.

A lelet nélküli gödröket és árkokat figyelmen kívül hagyva a telepobjektumok között biztosan őskori objektum nincs, a keltezhető objektumok döntő többsége a szarmata-késő szarmata, néhány objektum pedig az *Árpád-kori* településhez tartozik.

A szarmata település házai részben közel négyzetes alaprajzúak, központi oszlopgödörrel, tüzelőberendezés nélkül. Téglalap alaprajzú, előbbiekénél kisebb a 275., szintén középponti cölöplyukkal és két további sekélyebb cölöplyukkal. Az ÉK-DNy tengelyű, téglalapos 312. sz. késő szarmata házban agyagfalú, épített kemence volt a keleti sarokban. Eredetileg ház lehetett a 283. sz. komplexum, ÉK-i részén nagyobb, 40 cm magasan fennmaradt boltozatú, vájt kemence, kemény padlóját

kisebb-nagyobb gödrök törték át. DK-i részén nagyobb sekély gödröt találtunk, melyből részben átégett falú kúrtó vezet a 293. gödörbe (füstölő).

A 180. sz. szabadtéri kemencét nagy, kerek gödör oldalába vájták bele. Sütőfelülete egyszer megújított, mindkét fenéktapasztás alatt korongolt késő szarmata edénytöredékek rétegét bontottuk ki. Szabálytalan körte alakú gödör ÉK-i oldalában alakították ki a 228. sz. kemencét, melynek 36 cm magasan megmaradt boltozata részben fekete humuszban van. Sütőfelületét korongolt edénytöredékek rétegére tapasztották.

A nagyszámú gödör változatos méretű és kialakítású, többségük szokványos tárolóverem, változatos betöltéssel, szarmata kerámiával, állatcsontokkal. A 311. objektum sekély gödröcske lehetett, körvonalát a fekete humuszrétegben nem tudtuk megfigyelni. Kizárólag szarvasagancs-töredékek voltak benne. A 267. gödörből trapéz alakú, csiszolt kőbalta került elő.

Az árkok közül a lelőhely Ny-i szélén levő, széles, tagolt kialakítású 131., 132., 134. árkok – a 118. és 128. árkokhoz hasonlóan – az érmederrel párhuzamosak, betöltésükben néhány szarmata és késő szarmata edénytöredék volt. Az árkok többsége ÉNy és ÉK felé, a lelőhelyet É-on határoló érmeder felé halad.

Az objektumokban a változatos és viszonylag gazdag kerámia mellett jelentős mennyiségű az állatcsont, sok töredék és 5 ép malomkő, csontkorcsolyák, orsógombok és orsókarikák. Viszonylag kevés a fémtárgy, vasvönökés (?), vasmécses, pánttöredékek, szögek említendők. Vas feldolgozására salakok utalnak. Leletanyaga alapján a szarmata település a 2–3. században már fennállt, valamikor a késő szarmata periódusban szűnt meg.

A vártnál kevesebb, biztosan *Árpád-kori* telepobjektum (2 házrészlet, 2 gödör, 1 árok) közül a házrészletek említhetők. Az ÉNy-DK-i tengelyű 203. ház É-i részét bonthattuk ki, Ny-i sarkában nagy kerek kemencével. A kemence és a házpadló alatt késő szarmata gödrök voltak. Szintén a feltárási terület D-i szélénél levő 292. háznak kb. fele volt feltárható: ÉNy-DK tengelyű, ÉNy-i falának közepénél cölöplyuk, a K-i sarokban levő, vájt (?) kemencéjének csak kis részletét figyelhettük meg. Betöltésében fazék- és bogrács-töredékeket találtunk. A 199. és 279. gödrök *Árpád-koriak*. A szarmata objektumokat átvágó, ÉNy-on nyitott 215. körárok meredek oldalú, ívelt fenekű. Humuszos betöltésében néhány késő szarmata és *Árpád-kori* edénytöredék került elő, az árkokkal övezett területen objektumot nem találtunk.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

KOCSTUR ÉVA – PETŐ MÁRIA

109. Cegléd, Váróczi-dűlő

(Pest megye) B, Sza, Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának 2003. évi kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 4/3 sz. lelőhelyen. A lelőhely egy kanyarodó ér belső oldalán fekszik. A 78+110 és 78+450 km-szelvényben próba-

feltárást végeztünk június 10–19-én a lelőhely DNy-i kiterjedésének tisztázására. Ásatási területe a főút 78+110–78+760 km-szelvényében 15 113 m², melyen 561 objektumot, objektumrészletet tártunk fel június 10. és október 14. között. Ebből 1 őskori, 346 szarmata kori, 15 Árpád-kori, 38 újkori, 96 lelet nélküli, 65 nem sorolható biztonsággal korszakba a leletei alapján.

Egyetlen őskori objektum a lelőhely DNy-i szélén került elő, az ér közelében, újkori objektumok között. A gödörben nagyméretű, vállán ujjbenyomásos bordával díszített fazék és egy másik, szintén tagolt bordás edény (középső/késő *bronzlezer*) töredékei kerültek elő.

A lelőhely objektumainak nagy többsége a *szarmata* településhez tartozik. Méhkas alakú, trapéz metszetű és hengeres oldalú gödrök, számos árok mellett több ház és szabadtéri kemence. A házleletek közül jelentős a 62. számú, melyből a kerámialeletek mellett bronz fibulatöredék, vassalak, és borostyángyöngy bukkant a felszínre. A 372. sz. objektum nagyméretű házra utaló gödör, kevés lelettel, több cölöplyukkal. A 380. sz. objektum nagyméretű négyszögletes gödör, a közepén cölöplyukkal; igen kevés lelettel, köztük vastöredék, agyag orsógomb. A 394. sz. objektum nagyméretű ház alakú gödör, alján több szabálytalan elhelyezkedésű cölöplyukkal. A háznak mintegy 2/3-a esik a feltárási területre. Kiemelkedők a 363., 386., 395. sz. késő szarmata házak: téglalap alakúak, keményre döngölt, rétegesen lejárta padlószinttel, a kemény padlóban igen sok vékony karólyukkal. A 363. és 395. ház tetőszerkezetét egy központi oszlop tartotta, a 386. házban a hossz tengely végénél is van egy-egy oszlogödör. A 363. ház Ny-i részében tűzhely égett foltját tártuk fel.

Több kemencét bontottunk ki. A 231. sz. nagyméretű kemence Ny-i felében munkagödör volt, sok kerámia- és paticslelettel. A 287. sz. objektum nagyméretű gödör, égett paticsfoltos betöltéssel, több szarv- és agyadarab töredékével. A gödör DK-i felében nagyméretű tapasztott kemencét találtunk, sütőfelülete edénytöredékek rétegére tapasztott volt. A 413. szabadtéri kemencét nagyméretű, szögletes gödör D-i oldalában alakították ki.

A DNy-i lelőhelyrész árkai közül kiemelendők az ívelt vonalú, nagyobb hármás árok, közrefogott területükön csupán néhány telepobjektum van. Megemlítendő a 461. sz. ÉNy-DK-i tájolású árok. DK-i végében idős nő ÉNy-DK-i tájolású csontváza feküdt a hátán, kézfeje a medencében, lábai behajlítva. Nyakában bronz nyakpercet, bal karján vaskarperc-töredéket, lábánál gyöngyöket találtunk.

A gödrök közül kiválik a 465. kerek, sekély, vízszintes fenekű gödör, melynek a közepén levő cölöplyuk szerint tetőzete is volt. A 468. gödör alján csecsemő Ny-K-i tájolású csontváza feküdt a hátán, feje és mellkasa viszonylag ép, kevés lelet volt mellette. A 393-as gödör alján embercsontvázat találtunk. ÉNy-DK-i tájolású, feje a gerincoszloptól elvált, a gerinc mellett feküdt a leszakadt alsó állkapocs. A váz hiányos.

Megfigyelhető, hogy a feltárási terület ÉK-i részén található a korábbi, 2–3. századi *szarmata* településrész. A DNy-i lelőhelyrész leletanyagában a késő szarmata jelleg dominál: a finoman iszapolt, korongolt szürke, sötétszürke-fekete, részben pirosas színű, jellegzetes késői tál-, korsó-, hombártípusok, valamint a homokkal-kaviccral soványított anyagú fazekaskorongon felhúzott, gyakran hullámosra korongolt oldalú fazekak jelenléte. A korábbinál kisebb számú kézzel formált, durva kerámiából kiemelhető egy csónak alakú mécses. Jelentős mennyiségű, főleg az ÉK-i lelőhelyrészén, a római provinciális kerámia: piros festésű tál- és korsótöredékek, viszonylag sok a terra sigillata töredék is. Fém tárgyak közül a vaskések, pánttöredékek, szögek viszonylag gyakoriak. Bronz fülbevaló került elő a 200. objektumból. A 436. gödörből előkerült fülbevaló érdekessége a belőle előkerült bronzcsipesz. Vas feldolgozására utaló salakdarabok kerültek elő a 363. házból és a 394. házrészletből, valamint a közelükben több gödörből. A nagyméretű 502. gödörből sok malomkötőredék került elő, a 298. gödörben ép malomkő is volt.

Az *Árpád-kori* objektumok feltárása során a 22. számú négyszögletes alakú ház közepén lókoponyát, a DK-i részén tűzhelyet bontottunk ki. A 43. számú objektum is négyszögletes alakú ház, benne marhakoponya volt. A 153. sz. téglalap alakú ház 3/4 része a szelvényen kívül esett. Közepén és Ny-i végén beásott cölöplyukakat találtunk. A 165. sz. szögletes alakú objektum, ÉNy-i részén kemencével. A házak közül továbbá érdekes a 181. szögletes alapú ház, közepén kemence maradványaival, valamint csatlakozik hozzá egy külső kemence. A szabadtéri kemencék között kiemelendő a 132. kemence, melyet részben szarmata gödör fölött létesítettek, és a kemence szájrészét pelyvás Árpád-kori (köztük habarcsos, tehát bontásból származó) téglákkal rakták ki, az épített falrészt egyszer megújították.

A feltárási terület ÉK-i részén található az Árpád-kori településrész, ahol a kora szarmata objektumokkal osztozik a területen.

Mindkét korszak objektumaiban viszonylag sok az állatcsont (szarvasmarha, ló, juh, sertés), a szarmata településen ló vázrészletére bukkantunk koponyával, mindkét település anyagában több a kutyavész, a 195. sz. nem keltezhető gödörben két kutyavész bontottunk ki.

RAJNA ANDRÁS – DINNYÉS ISTVÁN

110. Cegléd, Váróczi-, Hodula-dűlő (Pest megye) U, Sza, Á

A 4. számú főút Abonyt elkerülő nyomvonalának 2003. évi kutatása során megelőző feltárást végeztünk a 4/1 sz. lelőhelyen. A 78+790–79+040 km-szelvények és az említett nyomvonalat keresztező földút-korrektív területén 2003. május 28. és szeptember 12. között több korszakhoz tartozó településnyomot figyeltünk meg. A 79+100–79+500 km-szelvényben próbafeltárást végez-

tünk, melyből kiderült, hogy a lelőhely ÉK-i széle a 79+230 km-szelvényben húzható meg.

A feltárt kb. 19 000 m² területen 53 neolit (AVK-Szakálhát), 116 szarmata, 248 Árpád-kori, 2 modern kori és 85 lelet nélküli objektumot bontottunk ki. A lelőhely leletsűrűsége az említett két nyomvonal kereszteződésétől ÉK-re és Ny-ra emelkedik, mely a természeti adottságok alapján feltételezhető volt. A terület Ny-i szélét az egykori patak/folyómeder jelzi, melynek partján már az újkőkori lakók egy kettős árokrendszert építettek ki. A medertől É-ra eső dombháton (Kóhalom) egykor Árpád-kori templom állt, környékén Tari Edit végzett fel-tárást 1990-ben.

Az *újkőkori* objektumok ugyan elszórtan jelentkeztek a lelőhely D-i illetve Ny-i peremén, de egymástól jól elváló gödör-csoportosulásokat tudtunk megfigyelni. A kézzel formált durva, plasztikus, ujjbenyomásos díszítésű és a finom, polírozott, vörösre festett, karcolt, halhólyag-, meander díszítésű kerámiatöredékek, és egy arcos edény töredéke arra utal, hogy a szakálhái kultúra népeisége is élt ezen a területen. A kerámiák mellett őrlőkövek, agyagnehezékek, kova- és obszidiánpengék és egy idol lábtöredéke, a 488. gödörben pedig kottafejes vonalszalagokkal díszített DVK edényke töredéke került elő. A gödrök és az árkok között három, KDK-NyÉNy tájolású, bal oldalára zsugorított temetkezés is napvilágot látott. Egyedül a 439. sírban volt egy nagyméretű, két helyen átfúrt kagylódísz. A lelőhely K-i részén egy nagyméretű, kerek alakú objektumot találtunk, melynek Ny-i negyedében egy kemence boltíve tűnt elő. Úgy gondoljuk, hogy egy újkőkori gödörház került elő, de biztosan csak a feltárás befejeztével tudunk mondani.

A *szarmata* objektumok is elszórtan, de nagyobb sűrűségben jelentkeztek a lelőhely Ny-i és ÉK-i részén. A méhkas- és az ívelt falú gödrök illetve árkok mellett 5 házat, 4 kutat, egy szabadtéri kemencét és egy füstölőt (?) is dokumentáltunk. Az egy, két és három cölöplyukas, illetve a cölöplyuk nélküli, 8–12 m²-es félig földbe mélyített házak, kettőt leszámítva, egymástól kb. 16–40 m távolságra helyezkedtek el. Egyedül a 105. számú ház É-i sarkában találtunk tüzelőhelyet. A leletanyag nagy részét kézzel formált durva és gyorskorongolt, jól iszapolt kerámiatöredékek, kisebb részét eredeti terra sigillata vagy azok utánzatainak töredékei alkotják. A leletanyagból teljesen hiányzik a késő szarmata, szemcsés anyagú, korongolt kerámia. A római kapcsolatra a sigillaták mellett néhány darab átlátszó vagy halványzöld színű üveg pohár töredéke is utal. A használati eszközök (malomkövek, fenőkövek, vaskések, orsógombok, csontkorcsolyák) mellett néhány üveggyöngyöt és két erős profilú bronzfibulát is találtunk.

Az *Árpád-kori* objektumok száma a legmagasabb a lelőhelyen. A kisebb-nagyobb, szögletes, kör alakú vagy egyenes irányú árkok között összesen 25 házhelyet, egy kutat, egy füstölőt, 4 szabadtéri kemencét, karámkokat, egyenes és ívelt falú gödröket és több olyan kemencét

is kibontottunk, melyeket a már elhagyott házak falába vagy árkok aljába építettek meg. Míg a lelőhely Ny-i részén elszórva találtuk az objektumokat, addig a földút-korrektió középső és É-i részén a házak párosával vagy egymástól egyenlő távolságban 12–20 méterre jelentkeztek. A két- és háromcölöpös, nyeregvetős, 9–16 m²-es, félig földbe mélyített, letaposott járósintes házak mindegyike kemencés, általában üllögödrös és füstelvezető járatos építmény, két házat pedig egy-egy körárok vett körül. A település területén több gödörbe és Árpád-kori házba eltemetett kutyavázat is kibontottunk. A leletanyag nagy részét korongolt, csigavonal-, hullámvonal- és becsipkedett díszítésű Árpád-kori, kisebb részét fehér és szürke színű, csigavonal díszítésű, 12–13. századi, fedőhornyos fazék- és bogrács-töredék alkotja. A kerámia mellett poncolt díszítésű, vaskések nyelét díszítő csontlemezeket, csonttárgyakat (csontkorcsolya, csontár), pelyvás soványítású téglákat, vaskéseket, vassarkantyúkat, vasszögeket, vassarlót (?), vasalásokat, orsógombokat, malomkötőredékeket, illetve egy trapéz alakú, felső harmadában átfúrt csontamulettet és egy ón vagy ólom érméből (?) kivágott, egy helyen átfúrt medált is találtunk.

A feltárt terület az újkőkorbán, a Kr. u. 2–3. században és a 12–13. században is lakott volt, mely elsősorban a terület jó természeti adottságainak köszönhető. A két nyomvonal kereszteződésétől DK-re eső részen még folyik a feltárás, de már az eddigi felszíni munka során is nyilvánvalóvá vált, hogy a szórványosan jelentkező Árpád-kori jelenségek között egyre magasabb számban tűnnek elő az újkőkori objektumok.

A leletanyag a ceglédi Kossuth Múzeumba került.

GULYÁS GYÖNGYI – DINNYÉS ISTVÁN

111. Celldömölk, Alsóság, Alsó-dűlő

(Vas megye) Ő, Á, Kk, Kú

A tervezett Vulkán fürdő területén 2003. április 2-án végeztünk terepbejárást.

Gyakorlatilag az összes lelőhely egy kifli alakú mélyedés (hajdan belvizes?) teraszán helyezkedik el, azt körbe véve.

1. *lelőhely*: A művelési tábla DK-i sarka és attól Ny-ra és É-ra egy facsoportig illetve a mélyedésig. A kb. 150 m átmérőjű területről kevés atipikus őskori kerámiát és retusált pengét, valamint Árpád- és középkori edénytöredéket, köztük bogrács- és fazékperemeket gyűjtöttünk.

2. *lelőhely*: Ugyanazon művelési táblán, a mélyedéstől Ny-ra a következő (ritkásabb) erdősavíg, illetve a mélyedés É-i oldalán szinte a terület szélét képező földútig (ez a benzinkúttól indul). Kb. 200×200 m-es terület. A felszíni gyűjtés eredménye: atipikus őskori kerámia, Árpád- és középkori kerámia, valamint őrlőkötőredék.

3. *lelőhely*: Ugyanazon művelési táblán, a második (keskenyebb) erdősavtól (fasor) Ny-ra, a fúrótornyától D-re a mélyedés felé. É-i határa a dűlőút, Ny felé kicsit túlnyúlik a D (Alsóság házai) felé leágazó villanyvezetéken. Ennél É-ról D felé a 2. villanyoszlopnál Árpád-

kori hullámvonalas edénytöredék volt. Kiterjedése: kb. 250×250 m. További leletek: késő középkori kerámia, őrlőkőtöredék, valamint kb. 17–18. századi rézpenz (igen rossz állapotban).

4. *lelőhely*: A természetes mélyedéstől Ny-ra, de a területen D felé (a falu irányába) haladó villanyvezeték által határolt terület dűlőúthoz közelebbi részén. Kiterjedése: kb. 150 m átmérőjű. Leletek: Árpád- és középkori mellett néhány atipikus őskori edénytöredék.

5. *lelőhely*: A 4. lelőhelytől D-re, a falu házai felé kb. 80 m-es szünetet követően. Kiterjedése: kb. 150 m átmérőjű folt. Leletek: középkori kerámia mellett néhány atipikus őskori edénytöredék.

2003. július 7. és augusztus 21. között Celldömölk D-i határában, Celldömölk és Alsóság között 2,2 ha területen egyrétegű, kora Árpád-kori 11–12. századi település 125 objektumát tártuk fel. Napvilágra került hat lakóház, nyolc műhely és külső kemence, két méhkas alakú gabonatarló gödör, egy árok, egy faszervezetes kút, valamint számos egyéb objektum, szeméttöredék és cölöplyuk. A feltárás különlegessége, hogy a megyében ez az első nagyobb feltárt Árpád-kori település.

A feltárást a majdani Vulkán fürdő I. ütemében felépítendő medencék és épületek illetve a kútház és közműárkok egy részének helyén került sor. Az idei megásott terület Ny-i részén valószínűleg a hajdani falu központját találtuk meg.

PAP ILDIKÓ KATALIN – ILON GÁBOR

112. Celldömölk, Izsákfa, Bokodpuszta (Vas megye) Kö

2003. június 30-án helyi lakos bejelentése alapján helyszíni szemlét végeztünk a telepen, ahol víztároló tartály elhelyezése céljából ásott, kb. 4 m mély, 8–10 m széles gödörben régészeti leletek, valamint objektumra utaló jelenség került elő.

A helyszínen megállapítottuk, hogy a munka során egy 15–16. századi paticsfalú, tapasztott házat vágunk át. A szemle során egy tapasztott faltöredéket, késő középkori kerámiákat, valamint egy állatcsontot gyűjtöttünk.

Munkatárs: Ilon Gábor.

PAP ILDIKÓ KATALIN

113. Cered, Kossuth utca 37.

(Nógrád megye) Kö

Szennyvízberuházáshoz kapcsolódó szemle során Cered belterületén, a Kossuth u. 37. sz. ház előtt, a betonút közepén gerincvezeték ásása során a markoló középkori edénytöredékeket, illetve égett tapasztásdarabokat emelt ki. Az árok metszetalában egy gödör foltja látszott. A terület beépítettsége folytán feltárást nem tudtunk végezni.

BÁCSMEGI GÁBOR

114. Cered, Tarna-part

(Nógrád megye) U, B

2003. szeptember 17. és október 10. között szennyvízberuházást megelőző feltárást végeztünk Cered határában, a Tarna partján. Két szelvényt nyitottunk, melynek feltárása során kiderült, hogy 20–30 éve, a mára már nem létező fatelep építése során a lelőhelyet eldózerolták. A szántott réteg alatt már az altalaj volt megtalálható, így csak az abba mélyedő objektumok alját tudtuk kibontani. Az objektumokból illetve a szántott rétegből előkerült leletek a zselizi és a pilinyi kultúra hagyatékai. Kiemelkedő leletnek számít egy a szántásból előkerült kb. 10 cm magas obszidián neolitikus magkő, illetve egy gödörből előkerült pilinyi kisméretű edény. A lelőhelyen összesen 13 objektum alját tudtuk kibontani, ezek egy cölöplyuk kivételével, gödrök voltak. A szuperpozíciók alapján 3 neolitikus járósínt és 2 késő bronzkori járósínt esett a planírozás áldozatául.

A lelőhely jelentősége azonban abban rejlik, hogy a Zagyvától kb. 25 km-re K-re zselizi megtelepedés mutatható ki.

BÁCSMEGI GÁBOR

115. Csanádpalota, Alsó ugar

(Csongrád megye) Ó, Sza, Á, Tő, Kú

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápe, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csanádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválik, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tranzit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában, a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő. A kutatás módszerének megfelelően valamennyi felszíni telepnyom.

A MOL 40. lelőhelyen szarmata; a 41. lelőhelyen Árpád-kori és kora újkori (török kor); a 42. lelőhelyen őskori és kora újkori leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti tanács hallgatói.

BENDE LÍVIA

116. Csárdaszállás határa

(Békés megye) Sza

Csárda-zúg: 2003. október 16–20. között végeztünk leletmentést az MRT 10. k. 4/41 lh. területén, miután egy készülő ivóvízvezetékekkel átvágták azt. Az ásatás során egy szarmata kori gödör részletét tártuk fel.

Vasúállomás: Az MRT 10. k. 4/44 lelőhelyen az ásatás során 8 szarmata kori telepobjektum részletét tártuk fel.

Munkatársak: Kollárovics Mihályné, Demcsák Ildikó.

GYUCHA ATTILA

117. Csengele, Czibolya-tanya

(Csongrád megye) I

Csengele településtől 1 km-re K-i irányban, az úgynevezett Pántlika út É-i oldalán fekvő lelőhely (M5 56., MRT 12/11) megelőző feltárását 2003. június 24. és július 8. között végeztük el. A szerződött terület nagysága 5000 m² volt, amelyből 4693 m² területet tártunk fel.

A lelőhely ÉK-i és D-i végében található enyhe kiemelkedéseket teljes egészében lehumusztuk, a közötté fekvő lapályos részt 3–5 m széles kutatóárkokkal sűrűn átvizsgáltuk. A lelőhely területén korábban szőlőt telepítettek, aminek során a talajt mélyen felszántották. A lehumusztott felületen még 60–80 cm mélyen is jól látszottak a sötét színű, egymással párhuzamosan futó szántáscsíkok sötét elszíneződései.

Összesen 17 objektumot tártunk fel, amelyekből régészeti leletanyag nem került elő. Az egyik objektumban egy K-Ny-i tájolású egész szarvasmarhát tártunk fel. Régészeti leletek hiányában a lelőhely kormeghatározása bizonytalan, az előzetes terepbejárás során talált telepnyom (kemence) datálása is kérdéses. A lelőhely teljesen feltártnak tekinthető, a nyomvonal egyik irányában sem folytatódik.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

118. Csengele, Fecskés

(Csongrád megye) B, Sza, Á, Kk

Az M5 1. sz. (MRT 12/13) lelőhely megelőző feltárását 2003. július 9. és november 17. között fejeztük be a 130–131. km-szelvényben. 1998-ban Horváth Ferenc és Vályi Katalin vezetésével kezdődött meg a feltárás a nyomvonal ezen szakaszán, akkor kora bronzkori és Árpád-kori (kun) objektumok kerültek elő.

A lelőhely az Aranykalász Tsz majorsági épületei mellett, azoktól DK-i irányba helyezkedik el, a környezetéből – amely egy mély fekvésű legelő – határozottan kiemelkedő Ny-K-i irányú ovális magaslaton. A domb mintegy 300 m-re található egy természetes vízfolyástól (ma Kisteleki-főcsatorna).

A lelőhelyen két, markánsan elkülönülő kultúrrejteget figyeltünk meg, amelyeket 20–80 cm vastag, összefüggő futóhomokrétteg választott el. A felső rétegben szarmata, Árpád-kori és késő középkori objektumok kerültek elő igen nagy számban, amelyek az említett, sárgásbarna színű, helyenként barna humusszal kevert homokba mélyedtek. Feltárásukat és dokumentálásukat követően az elválasztó homokrétteget „lehumusztuk”. Az előzetesen kalkulált 12 600 m² felületen a felső szinten 12 685 m²-t, míg az alsó szinten 9574 m²-t – összesen 22 259 m² – tártunk fel.

Az általunk feltárt további 687 objektum döntő többségében Árpád-kori leletek, főként kerámiatöredékek kerültek elő. A vékony humuszréteg alatti humuszos homokbank ét Árpád-kori településréteg jelentkezett. A felső, rendkívül intenzív, késő Árpád-kori településszintet falalapárkos, kőkemencés házak, lekerekít-

tett sarkú téglalap alakú gödrök, felszíni építményekre utaló cölöplyukak, karámok és ovális, zárt árkok jellemzik. Több objektumból került elő lókoponya, kakascsontváz. A leletanyagban a korongolt kerámián kívül kézzel formált töredékek is vannak. A településszintet III. Béla pénzei és egy 12. századi vasnyílhegy keltezik.

A korábbi Árpád-kori fázist egy lazább szerkezetű település képezi, melybe karámok és kerek gödrök tartoznak. A leletanyag nagy részét a kerámiatöredékek teszik ki, melyek többsége bográcsohoz tartozott.

Valószínűleg egy késő középkori településszinthez sorolható az itt előkerült kerámiaanyag alapján az a kút, amely fabéletes volt és felette tetőszerkezet állt.

Az Árpád-kori szintektől mélyebben 40–140 cm vastagságú futóhomokrétteg jelentkezett. Alatta helyenként fekete szerves talajrétegben, máshol az agyagos altalajban a Makó-kultúra kevésbé intenzív településének 70 objektumát (gödröket, cölöplyukakat és kopolyakutakat) tártunk fel.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

119. Csengele, Mészáros-tanya

(Csongrád megye) Sza

A lelőhelyen (Csengele, 12/2) a megelőző feltárást 2003. június 2. és július 8. között végeztük el. A terület nagysága 10 000 m² volt, melyből 4428 m² területet humusztunk le és tártunk fel. A kitérített terület két jól elkülönülő részre osztható. Maga a nyomvonal igen mély fekvésű, belvizes területen fut a kitérített terület keleti felében. Itt 20–25 m távolságban, egymással párhuzamosan futó kutatóárkokkal vizsgáltuk át a mély fekvésű, szikes területet. A sötét színű agyagos, szikes talajban régészeti jelenség vagy leletanyag nem került elő. Ny-i irányban a kiemelkedés tetejét és Ny-i felét teljes egészében lehumusztuk és egy középső–késő szarmata kori település 117 objektumát tártuk fel.

A mezőgazdasági művelés által bolygatott, de nem túl intenzív lelőhelyen gödröket, cölöplyukakat és kutakat tártunk fel, melyek többségükben a lelőhelyet É-D-i irányban keresztező két, egymással párhuzamos, sötét színű agyagos betöltésű, feltehetően egykori érmeder között feküdtek.

Kiemelkedő lelet egy terra sigillata utánzat töredéke, illetve egy kézzel formált, kerámiázúalékokkal soványított, közepesen kiégetett, barna színű, fekete foltos mély tál, mely egyben, teljesen ép állapotban maradt meg.

A lelőhely teljesen feltártnak tekinthető, sem a nyomvonal, sem a lehajtósáv irányában nem folytatódik.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

120. Cserszegtomaj, „Újévi kétklikú barlang”

(Zala megye) U, R, V

A 2003. január 1-jén felfedezett barlang tisztítási munkálatai során 2003. március 16-án különböző régészeti

leletek kerültek elő. Délután meglátogattuk a Csókakői, más néven Csorna kúti völgy K-i oldalán felfedezett barlang és a leletek felfedezőjét Takács Ferdinánd barlangászt. Elmondása és a bemutatott fényképek szerint a most két szűk bejáratral rendelkező barlang korábban egy nagyobb, közös előtérrel rendelkezhetett, amely az elmúlt évszázadok során leszakadt. A közös előtér területén több, mint 1 m vastag, kővel vegyes barna föld van, amely részben eltömítette a két bejáratot is. A föld nehezen kitermelhető, nemcsak a kisebb nagyobb kövek miatt, hanem elsősorban azért, mert sűrűn átszővik a környezetében lévő fák gyökerei. Ezért a munkát úgy végezték, hogy bebújtak a szűk nyílásokon át a meglévő barlangba, és belülről kifelé kezdték a földet kitermelni, hogy a két bejárat nyílást kiszabadítsák. A munka közben a „közös előtér” területén kerültek elő a kerámiatöredékek, amelyeket az előkerülési hely pontos feltüntetésével elcsomagoltak. A fagyökerek miatt nem tudták rétegenként kitermelni a földet.

A bemutatott, és a Balatoni Múzeumnak átadott leletek több őskori időszakból származnak. A mosatlan, helyenként vízkővel borított kerámiatöredékek konzerválás előtt újkőkoriak (lengyeli kultúra), java rézkoriak (Balaton-Lasinja-kultúra) és késő bronzkor-kora vaskoriak (urnamezős kultúra) tűnnek.

A behozott leletek közül különösen figyelemre méltó egy eredetileg kb. 12 cm átmérőjű kerámiakorong két darabja, szélén egy csúcsos, átfúrt, a lengyeli kultúrára jellemző bütyökkel, amely feltehetően kultikus tárgy lehetett. Említésre méltó még egy csaknem egész agyagkanál, egy java rézkori, bikónikus tál peremdarabja, és egy kora vaskori, polírozott felületű peremdarab.

MÜLLER RÓBERT

121. Csesznek, vár (Veszprém megye) Kö

Az előző évi munka folytatásaként befejeződött a vár mindaddig kutatatlan keleti különálló tornyában a bejárat alatti szint feltárása, melyet az újkorban töltöttek be. A kis alapterületű, igen vastag falú helyiség belső falfelületein belső faburkolat jelentős kiterjedésű lenyomatai maradtak meg. A bejárat szint részletes vizsgálata és dokumentálása pontosította a torony újkori átépítésének részleteit.

A felsővárban a kutatás célja az 1966–69-es kutatás eredményeinek hitelestése, valamint az összetett építéstörténetű, s eddig ásatással csak kevéssé kutatott keleti torony (palotaszárny) vizsgálata volt.

A vár nyugati sarkában a nyugati toronyépület területén a korábbi vár 1966–68-ban már feltárt falait ismét feltárva és megtisztítva az akkori kutatási eredményeket lényeges elemeiben egészíthettük ki.

A keleti torony (palotaszárny) területén sikerült több részletében megfogni egy fázist, melyben a körítőfalak között még nem épült fel a háromszintes tornyot nyugat felől lezáró fal, hanem egy nyitott, a vízgyűjtő

ciszternához lejtő udvarrész volt a helyén. E korábban még csak kikövetkeztethető építéstörténet segítségével már jól értelmezhető a torony középkori boltozatainak két periódusa. E palotarész bejárata előtti területen az épületrészhez tartozó, többször átépített lépcsőszerkezetek alapozásai kerültek elő.

A fém leletanyag restaurálása az MTA Régészeti Intézetében megtörtént.

LÁSZLÓ CSABA – RÁCZ MIKLÓS

122. Csesztreg határa (Zala megye) R, Á

2003. október 27-én régészeti topográfiai terepbejárást végeztünk Csesztreg település határában a falutól északra, a Kerka-patak, illetve a Kerkaújfalu felé vezető közlekedési út és a Kerka-ág közötti területen található Csesztreg I. kavicsbánya bővítő kutatás területén. A nagyméretű bejárt terület zöme szántó, illetve néhány kisebb kelet-nyugat irányú parcellában fenyőültetvény található. Az altalaj kavicsos-agyagos, néhol erősen kavicsos.

Terepbejárássunk során két régészeti lelőhelyet lokalizáltunk.

Felső-erdő: Közvetlenül a Kerka-ág partján, a bővítő kutatás ÉNy-i szélénél, ÉK-DNy-i hossz tengelyű, kb. 140×100 méter kiterjedésű területen Árpád-kori edénytöredékeket gyűjtöttünk a kukorica tarlón. Ezt a régészeti lelőhelyet 2001. március 31-én Havasi Bálint régész is lokalizálta a 120 kV-os távvezeték építése előtti régészeti terepbejárásnál.

Hottó: Szintén a Kerka-ágához közel, a bővítő kutatás DNy-i kinyúló részében, a széles ártérből enyhén kiemelkedő kis szigeten, 120 méter átmérőjű területen találtunk őskori (rézkor, Balaton-Lasinja-kultúra) edénytöredékeket az őszi vetésben.

KVASSAY JUDIT

123. Csongrád, belterület (Csongrád megye) Sza

Csongrád város belterületén 2002. július 10. és 2003. november 27. között több helyen szennyvízcsatornákat fektettek. Ennek során új, eddig ismeretlen régészeti lelőhely nem került elő a mindennapos figyelőszolgálat ellenére sem. Megelőző feltárást az alábbi három lelőhelyen végeztünk, és ha csekély számban is, de mind egyiken kerültek elő új objektumok.

Berzsenyi Dániel u. 4.: 2002. augusztus 24-én, az utca elején, két olyan sarokház között, amely a Kolozsvári u. 10–12. számot viseli, a gerincvezeték helyén egy D-É-i tájolású, bolygatott szarmata sírt tártunk fel. Mellékletei (úgynevezett nomád ezüsttükör és egy, a lábánál elhelyezett, szürke, korongolt, kis bögre) alapján a korszak kései periódusába sorolható (2002/1 sír).

Mátyás király u. 12.: 2002. november 8-án, a 14. sz. ház előtt, a gerincvezeték helyén egy D-É-i tájolású,

bolygatott szarmata sírt tártunk fel. A benne talált, összetört szürke korongolt korsót típusa alapján a korszak kései periódusára keltezhetjük (2002/1 sír). Az ezt követő napokban a munkások, miközben ásták a bekötő vezeték árkat a 16. sz. házhoz, a vízvezeték árkanak betöltésében embercsontokra bukkantak (2002/2 sír). Minden bizonytalansághoz a temetőhöz tartozik az a DK-ÉNy-i tájolású, bolygatatlan sír is, amelyet a nyugatról szomszédos Hock János utca 9. sz. ház utcafronti telekhatárán tártunk fel 2002. december 6-án, a bekötő vezeték helyén. A lábnál talált, kézzel formált fazék hosszú időn keresztül használatos forma (2002/3 sír). 2003. április 2-án, a Hock János u. 11. sz. ház előtt, a gerincvezeték fektetése során egy DK-ÉNy-i tájolású sír lábérse került elő, melléklet nélkül. A többi részét évtizedekkel ezelőtt megsemmisítették, amikor a vízvezeték ásták (2003/4 sír). A 9. sz. ház előtt egy újabb sírnak a nyomát észleltük a vízvezeték árkaig tartó, mintegy 40 cm széles újkori beásások által nem bolygatott területen (2003/5 sír).

Újtelep: 2003. október 3-án a Pázmány Péter u. 19. sz. üres telek utcafronti határától 2 m-re feldúlt, É-D-i tájolású sír került elő, benne néhány hosszúcsont maradványával. Mellékletet nem találtunk, így csak a tájolás alapján valószínűsíthetjük, hogy szarmata kori.

Az előkerült leleteket a szentesi Koszta József Múzeumban restaurálják, majd a csongrádi Tari László Múzeumba kerülnek.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

124. Csorvás, Gerendási út (Békés megye) Ø

2003. október 20-án gázelosztó vezeték földmunkálatának régészeti ellenőrzését végeztem a területen (hrs.: 2271/2). Semmit sem találtunk, sem a lapos metsztfalban, sem pedig a kidobott földben. A dűlőút D-i oldalán végeztünk a lapos felszínen terepbejárást, egészen a gerendási kövesútig, de ott sem találtunk semmiféle telepre utaló nyomot.

Munkatárs: Fekete Zoltán régészhallgató (Frankfurt am Main).

RÓZSA ZOLTÁN

125. Csörnyeföld, Vöröcsök-hegy (Zala megye) U, R, Kö

2003. június 25. és július 16. között rövid megelőző feltárást végeztünk a Vöröcsök-hegyen nyitott, útépitéshez használt agyagbánya területén. Az előzetes terepszemle során először egy megközelítőleg 9000 m² nagyságú területet jelölték ki a kutatásra a bánya központi részén, majd a későbbiekben a bánya K-i felében egy további, mintegy 1000 m² nagyságú területet is. Mivel a bányászati tevékenység a kijelölt terület nagyobb részét még a megelőző feltárást megkezdése előtt elpusztította, a továbbiakban újabb, az előzőt csak részben fedő, kb. 3500 m² szakaszt különítették el a bánya Ny-i szélén.

Az 50–70 cm mély humuszoslás alól közvetlenül sárgás, helyenként barna, illetve szürke színű rétegekkel váltakozó, igen kemény, feltehetően harmadkori agyag altalaj jelentkezett, melyből fosszilis csontmaradványokat gyűjtöttünk.

A feltárást megelőző felszíni gyűjtés során neolitikus (DVK), rézkori (Balaton-Lasinja) és középkori kerámia-töredékeket gyűjtöttünk. A humuszoszt felszínen csak egy-két objektum igen bizonytalan foltja mutatkozott, mint a bontás során a későbbiekben kiderült, ennek oka az objektumokat fedő, az altalajjal lényegében megegyező színű agyagréteg volt. A két munkaterületen végül összesen tizenhárom régészeti objektumot tártunk fel, köztük a többé-kevésbé szabályos gödrök mellett két kemence maradványait is. A jelenségek a nagyobbik feltárt terület É-i felén koncentráálódtak, a kisebbik terület D-i végében mindössze két objektum helyezkedett el. A bánya ÉK-i profiljában további, erősen elpusztított objektumot észleltünk.

Öt feltárt gödörből a DVK keszthelyi csoportjának jellegzetes, mélyen árkolt díszű kerámia-töredékei kerültek elő, néhány pattintott kőeszköz mellett. Egy több beásásból álló gödörkomplexum és a bánya ÉK-i profiljában megfigyelt objektum a Balaton-Lasinja-kultúra igen gazdag leletanyagát tartalmazta. Nagy számban kerültek elő a kultúrára jellemző egyfűlű bögrék, korsók és kettőskónikus mély tálak töredékei. Kannelúrás, karcolt, illetve tűzdelt díszű kerámia-töredékek is gyakoriak a leletanyagban. Agyagkanalak, kisméretű agyagtegyelek és csiszolt kőbalták is előkerültek. Az egyik beásás alján nagyméretű, kettőskónikus puttonyedény szétesett darabjai feküdtek. A leletanyag legjobb párhuzama Letenye, Szentkeresztomb feltárt leletanyagából ismert.

A bánya K-i felén levő ásatási területen egy mindössze 60 cm átmérőjű, kissé ovális kemence maradványai kerültek elő, közelebből nem keltezhető, de biztosan rézkori kerámiával együtt. A kemencétől nem messze kisméretű gödröt tártunk fel, melyből Furchenstich díszítésű kerámia került elő.

A rézkori objektumok elhelyezkedése alapján feltételezhető, hogy a bányaművelés nagyobb kiterjedésű település központi részét pusztította el.

MARTON TIBOR

126. Debercsény, Mogyorós (Nógrád megye) Pa, U

A Debercsény és Csesztve határán fekvő lelőhelyen először Gyombola Gábor gyűjtött leleteket. A talaj igen kavicsos a területen, főként kvarcit, de kovakavicsokat lehet gyűjteni (nummuliteszes kova és hidrokvarcit).

A leletanyag a szántásból származik, a frissen kiirtott erdő helyén nem lehetett gyűjteni. A leletanyag a facsoport és a magasfeszültségű villanyvezeték vonala közötti részen, mintegy 30 m széles sávban került elő. A terület közepén, ahol kevésbé kavicsos a talaj, viszonylag több eszközt és szilánkot gyűjtöttünk. Az eszközök (egy

széles levélhegy, egy ívelt élű kaparó és egy kettős kaparó) alapján a leletanyag a morvaországi Szeletiennek mutat hasonlóságot. Említésre méltó az üveges kvarcporfir és a kárpáti radiolarit jelenléte, míg a nummuliteszes kova régészeti felhasználása kérdéses.

A megüledett szántásban a korábbi megfigyeléseknek megfelelően találtunk leleteket: a lelőhely középső részén idősebb, őskőkori leletek kerültek elő (1. számú koncentráció), a K-i végén inkább neolitikus pengék, nem patinás és obszidiánszilánkok és pattintékok (2. számú koncentráció), míg a Ny-i, meredekebb részen a természetes kavicsfeltárásból gyűjtöttünk nummuliteszes kavicsokat. Ez utóbbi helyen csak kevés, feltehetően lemosódott szilánk került elő. A földútról, a fő koncentrációtól kb. 100–150 méterre származó levélesköz valószínűleg másodlagos helyzetben feküdt, jelen bejárás alkalmával újabb lelet nem került elő.

MARKÓ ANDRÁS

127. Debrecen, Bellelő, Bordás-tanya (Hajdú-Bihar megye) Sza, A

A feltárt terület Debrecen városától nyugatra, az Ondódra vezető út és a 4-es számú főút között terül el. A terepbejárás során mintegy 1100 méter hosszú lelőhelyet határoztunk meg a nyomvonal teljes szélességében. A tulajdonosokkal való megegyezés szerint egy 500 méteres szakaszon kezdhettük meg a munkát. A lehumusztolt 18 500 m²-es terület északi végén – az előkészületek után – 2003. augusztus 4-én kezdődtek meg a földmunkák, és december 12-ig dolgoztunk. Ezalatt mintegy 11 100 m²-nyi területet sikerült feltárni. Összesen 320 objektumszámot és ezekhez rendelve 544 stratigráfiai számot osztottunk ki.

A terepbejárás alapján előzetesen várt Árpád-kori település helyett egy késő avar-kori (népvándorlás kor, 8–10. sz.) és egy szarmata (római császárság, Kr. u. 2–4. sz.) település részleteit találtuk.

Az avar falunak a déli végén lévő lakóházait, különböző gazdasági épületeit, a falu mellett lévő árokrendszer egyes részeit és a településhez tartozó temető keleti szélét tártuk fel. A szarmata településnek egy lakóházát, tárológödreit és árokrendszereit sikerült megtalálnunk.

A feltárt területen három jól elkülönülő részre osztható az avar település. A szelvény északi végében a falu lakóházai és gazdasági épületei találhatóak. Összesen 18 épületet tártunk fel. Mindegyik egyforma szerkezetű: félig földbe mélyítették, felmenő fal nélkül, a padlóba vágva jól megmaradtak a tetőt tartó oszlopoknak ázott cölöplyukak. Formájuk négyzetes, csak méretbeli eltérések vannak közöttük. A legkisebbek kb. 2×2 méteresek, míg a legnagyobbak sem haladják meg a 3,5×3,5 métert. Mindegyikben található kemence vagy tűzhely. A kemencék minden esetben a ház alapnégyzetében belül vannak és az alapok kiásása után készültek agyagból építve. Amelyik házban épített kemence nem volt, ott a

padlón jól megfigyelhetőek a nyílt tűzhelyek erősen kiégett nyomai. A bejáratok – ahol meg lehetett figyelni – minden esetben keletre vagy délre nyíltak, általában a kemencével szemközi sarokból, kivéve két házat, amelyekben a kemencével szembeni falak közepén helyezkedtek el. A tetőt tartó cölöpök lyukai a falak mentén helyezkedtek el, több esetben jól meg lehetett figyelni a szelemengerendát tartó cölöpök nagyobb méretű helyeit. Elhelyezkedés szempontjából két csoportra oszthatjuk ezeket az épületeket. Az északabbra fekvő 6 db derékszöget bezárva két sorban helyezkedik el, míg a többi nem ennyire szabályos rendszerben. Az időbeli eltérést csak két-két egymást metsző épületnél lehetett megfigyelni, a többi ház legtöbbször valószínűleg egyszerre volt használatban. A házakból előkerült igen kis mennyiségű leletanyag, valamint a rombolás és az omladékok hiánya alapján arra következtethetünk, hogy ezeket az épületeket még pusztulásuk előtt elhagyták.

A lakóházaktól délre helyezkedtek el a különböző gazdasági létesítmények. Feltártunk három szabadtéri kemencét, három kutat és több különböző alakú tárológödrt.

A szabadtéri kemencék előtt nagyméretű hamusgödörök voltak. A kemencék platnijába, a jobb hőtartás miatt állatcsontokat és összetört edények cserepeit tapasztották. Ezeket a kemencéket valószínűleg agyagedények kiegészítésére használták.

A falu vízszükségletét azokból a kutakból biztosíthatták, amelyeket a kemencék környékén tártunk fel. A kemencék szerkezete azonos volt. Mindegyik nagyméretű, kb. 4 m átmérőjű, kör alaprajzú. A metszetre bontás során megfigyelhető volt, hogy a teljes keresztmetszet kiásása után csak egy kisebb, egy-két méter nagyságú, kör vagy téglalap átmetszetű lemenő részt hagyva, a kutak széléit feltöltötték. Mivel a talajvíz szintje több, mint 6 méter mélyen volt, sem kézi, sem gépi erővel nem tudtuk teljes egészében kibontani a kutakat. Leletanyag leginkább a felső egy méteres betöltésekből került elő, az alsóbb rétegek szegénysége arra utal, hogy használat után a kutakat félig betemették, majd szemetesgödörként használták tovább.

Az épületek között több téglalap alakú gödrt találtunk, melyek hamuval, különböző olvadékokkal és sálakkal voltak feltöltve, bizonyítva a településen folyó fém- és agyagmunkálást.

A lakó- és gazdasági objektumoktól délre nagy kiterjedésű árokrendszert tártunk fel. Az árkok nagy valószínűséggel egy karámrendszer alapjait képezték. A karámok kb. 1500 m²-es, téglalap alakú területeket zártak körbe, egy kivételével, amelyik hasonló kiterjedésű, de kör alakú volt. Az árkok által határolt egyes területeken belül mindössze egy-egy objektumot találtunk, lakóházat, két kutat, egy szabadtéri kemencét. Az árkok ugyan metszik egymást, de valószínűleg egyszerre voltak használatban.

Az árokrendszertől délre megtaláltuk a falu temetőjét. Szelvényünkbe a temető keleti szélé esett bele, az

eddig lehumuszt területen mintegy 150 sírt vagy sírfoltot figyeltünk meg. A 2003-as szezonban 122 sírt sikerült feltárnunk. A sírokat három csoportba lehet osztani. A legkeletibbek mintegy 40–50 cm-rel a többi fölött helyezkedtek el még a humuszrétegben, és általában K–Ny-i tájolásúak voltak. A másik két csoport sírjai mélyebben helyezkedtek el, így jól megfigyelhetőek voltak a sírgödörök foltjai is. Ezek a sírokat, nagyjából fele-fele arányban K–Ny-i, illetve É–D-i tájolásúak voltak. A szuperpozíciók alapján az É–D-i tájolásúak a legkorábbiak, míg a magasabban lévő K–Ny-i-ak a legkésőbbiek. Mellékletanyaga mindhárom csoportnak igen szegényes. Mindössze néhány fülbevaló, övcsat és késmaradvány került elő. A temető Ny-i irányba még folytatódik, így a mostani meddőhányó alatt még remélhetőleg ugyanennyi sírt sikerül a következő idényben feltárni.

A szarmata településnek csak kis része esett a szelvénybe. Az avar falu objektumai között csak egy lakóházat, egy szabadtéri kemencét és néhány méhkas alakú tárológödört sikerült feltárnunk. Feltártunk még egy három ágból álló, kb. 15 m átmérőjű körárok felét, annak bejárati részével. Az avar temetőtől délre, a humuszolás után egy több, mint száz méter hosszú, négy méter széles árok nyomai bukkantak elő. Ez a sáncmaradvány valószínűleg a szarmata településhez tartozik, de időszűke miatt feltárása csak a következő szezonban lesz lehetséges.

SZABÓ LÁSZLÓ

128. Dévaványa, Sima-sziget, Tálagi átjáró (MRT 6. k. 3/63 lh.)

(Békés megye) Ő

2003. szeptember 1–15. között megelőző feltárást végeztünk a lelőhelyen. A munkára gázvezetéképítés miatt került sor. A gázvezeték nyomvonala 250 m hosszán, 3 m szélesen szelte át a lelőhelyet, ahol korábban neolitikus telepet és 10–11. századi sírokat tártak fel. A mostani munka során semmilyen régészeti objektumot nem találtunk. Mindössze néhány őskori szórvány kerámia-töredék van a leletanyagban.

MEDGYESI PÁL

129. Dévaványa határa

(Békés megye) Ő, V, Sza

2003. március 28-án leletmentést végeztünk Dévaványa határában.

Nagy-Köles-halom, Dombhát: A korábban nem ismert lelőhely a település belterületétől D-re, a Nagy-Köles-halom nevű határrész egy kisebb kiemelkedésén, kb. 100×50 m-es területen fekszik. Valamikor víz vehette körül. A kisszámú, pontosabban meghatározhatatlan őskori edénytöredékek között szürke, korongolatlan edényoldalak és edényfenekék voltak. A MOL vezeték nyomvonala 70 m hosszán szeli át a lelőhelyet.

Nagy-Köles-halom, Bányagödör: A lelőhely a település belterületétől D-re, a Nagy-Köles-halom nevű határrész egy kisebb kiemelkedésén, kb. 100×50 m-es területen fekszik. Valamikor víz vehette körül. A kisszámú, talán vaskori és szarmata kori edénytöredékek között szürke, korongolatlan edényoldalak és edényfenekék voltak. A MOL vezeték nyomvonala 80 m hosszán és 3 m szélesen szeli át a lelőhelyet.

Tálagy, egykori Gyűjtő-tanya: A lelőhely a település belterületétől K-re, a Tálagy nevű határrész egy kisebb kiemelkedésén, kb. 120×100 m-es területen fekszik. Valamikor víz vehette körül. A kisszámú, szarmata edénytöredékek között nagyon kopott, szürke, korongolatlan edényoldalak és edényfenekék voltak. A MOL vezeték nyomvonala 130 m hosszán, 3 m szélesen szeli át a lelőhelyet, majdnem derékszögben elkanyarodva. A megelőző régészeti feltárást 2003. szeptember 16–19. között végeztük el. A lelőhely területén 3 m szélességben végeztünk feltárást a nyomvonal által érintett szakasz teljes hosszán. A feltárás során régészeti lelet nem került elő, és régészeti korú objektumok nyomára sem bukkantunk.

Munkatársak: Havassy Péter, Medgyesi Pál, Nagy Dániel.

GYUCHA ATTILA – LISKA ANDRÁS

130. Domaszék, homokbánya

(Csongrád megye) Ő, Sza, Á, Kk, Ú

A kutatásra kijelölt terület az 55-ös számú főút 14+500 méterénél, az országúttól D-re kb. 100 m-re helyezkedik el. A két blokkból álló terület nagysága 48,07 ha. A terület alapvetően homokos, a Duna-Tisza közére jellemző futóhomokos felszínű. A homokdombok mellett a terület másik fontos természetföldrajzi adottsága a vízközelség.

A leendő homokbánya területén – őskori, szarmata, Árpád-kori, késő középkori és újkori felszíni telepnyomok alapján – hét lelőhelyet regisztráltunk.

SZALONTAI CSABA

131. Dunakeszi, Duna sor 28.

(MRT 9. k. 5/9 lh.)

(Pest megye) Ró

A késő római kikötőerőd Dunához lefutó D-i zárófalának műemléki helyreállításához két ponton kellett még régészeti kutatást végeznünk, amelyre 2003. augusztus 16–17-én került sor. A már elkészült ház pincéjében a kiserőd D-i falának megmaradt tetejét megtisztítva kiderült, hogy – a saroktoronyhoz hasonlóan – eredetileg itt is kialakítottak egy vízszintes felületet, amelyre nagy valószínűséggel keskenyebb és rosszabb minőségű falat húztak.

A D-i zárófal É-i oldalán egy 150×120 cm nagyságú szondaárkot nyitottunk, amelyben feltártuk a fal mögött megmaradt rétegsort. A humuszos feltöltés alatt közvetlenül a magasan megőrződött fal mellett 160 cm

vastagságban egy vastag, laza habarcsos omladékréteget találtunk, amelynek alján a falból származó nagyobb kövek feküdtek. Alatta már a római kori vékony humuszréteg került elő, amelynek tetején tetőtégla töredékek feküdtek. Az egykori humuszréteg leletben különösen gazdag volt. Benne nagy mennyiségű csont- és kerámia-töredéket, egy kidobott csontfésű darabjait valamint egy tegula töredéken bekarcolt játéktáblát találtunk. Mindez arra utal, hogy a humuszra a kikötőerőd használata során nagy mennyiségű hulladék került.

MRÁV ZSOLT

132. Dunaszekcső, Várhegy, Török-lyuk (Baranya megye) Ó, Rő, Ű

2003. július 7–12. között végeztünk kutatást az 1860-ban a löszbe vájt járatban. Cél a mesterséges járat alakjának feltérképezése, valamint rendeltetésének és korának megállapítása volt. A függőleges akna alját elértük, oldalfülkékét végleg kitisztítottuk. A vízszintes járat betöltésének eltávolítását folytattuk, de az eredeti padlót elérni sehol nem tudtuk.

Rendeltetését tekintve kizárhatjuk a pincként való használatot. A kemény löszbe vájt, viszonylag nagy mennyiségű anyagmozgatással járó munka csak a védműrendszerhez való kapcsolódás feltételezését engedné meg. Megváltoztatva azonban tavalyi véleményünket a barlang rendeltetését már nem egy védműrendszerhez kapcsolódó víztározóban jelöljük meg. A barlang kutatásunk előtti állapota ugyanis egy természetes módon keletkezett, löszben előforduló, valószínűleg eredetileg is széles litoklázis mesterséges kitérítésének, majd több hullámban történt visszatöltésének – visszatöltődésének eredménye.

Korát tekintve tehát teljes egészében újkori alakulat, melynek betöltésében másodlagos helyzetű őskori, római kori, elsődleges helyzetben pedig újkori leletek voltak.

A leletek a BMMI Régészeti osztályának gyűjteményébe kerültek. A lelőhelyen az eredeti állapotok a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatósága egyetértésével visszaállításra nem kerültek, viszont a barlang bejáratát vasráccsal újra lezártuk. A lelőhely tehát újkori (1711 utáni).

Munkatárs: Pozsárkó Csaba.

GÁBOR OLIVÉR

133. Dunaszentgyörgy, Vörösmarty utca 8. (Tolna megye) N

Az 1960-as évek feltárásaiból (B. Horváth Jolán 1961, Kelemen Márta 1966) ismert népvándorlás kori temető területén a Vörösmarty u. 8. számú ház telkén parkosítás közben újabb sír került elő. Az udvar szintjéhez mérve 40 cm mélységben, az É-D-i iránytól néhány fokkal eltérő tájolással, lábbal délnek fekvő, nyújtott vázat találtam. Koponyája hiányzott. Melléklete egy kb. 5 cm

átmérőjű vaskarika a medencén, valamint egy vas kés- penge a bal kézfejtől lefelé, a combcsont mellett volt. A lábfejnél marha(?) csontokat találtam.

VÍZI MÁRTA

134. Dunaújváros, Rácdomb (Fejér megye) B, Á, Kú

Az Intercisa Múzeum 2003. október 22. és december 4. között megelőző feltárást végzett a dunaújvárosi Rácdombon, a Mohácsi utca 7. számú ingatlanon (2146/1 hrsz.). Az ásatást az tette szükségessé, hogy a tulajdonos a telek északi részén új házat akar építtetni.

A mintegy 16×17 méteres felületen végzett feltárást megerősítette azt a korábbi megfigyelést, hogy a Rácdomb északi fele a neolitikus és bronzkori megtelepedés korában mintegy 3–3,5 méterrel magasabban volt az őskori települések szintjénél. Ennek megfelelően őskori rétegeket nem találtunk, mindössze néhány gödörből került elő a nagyrévi és a Vatya-kultúra leletanyaga. A területet a későbbiek során is elsősorban földnyerőhelynek használták, a bolygatottságra jellemző, hogy a terület legnagyobb részén 1 méteres mélységig 20. századi feltöltést találtunk. Alatta a korábbi 18–19. századi feltöltés helyenként 1 méter vastagságban fedte az igen változatos felszínt. 1,5–2 méteres mélységben Árpád-kori, illetve 17–18. századi kemencék kerültek elő. Kb. 10 m²-es felületen sikerült megfogni a 17–18. századi járósínt, amelyen megmaradtak egy nyíltszíni kemence maradványai, illetve a körülötte elhelyezkedő cölöplyukak és egy gödör. A telek É-i oldalán az 1950-es években épített, kb. 2 méter magas támfal elbontása során 6–8 m³, a rómaiak által Intercisába szállított budai mészkövet találtunk. A kőanyagot az Intercisa Múzeum kőtárában helyeztük el.

Az ásatáson részt vett Haraszi Gabriella és Késmárky Rita restaurátor.

KESZI TAMÁS

135. Dusnok határa (Bács-Kiskun megye) Sza, Á, Kk

2003 decemberében végeztünk terepbejárást a Dusnok és Nemesnádudvar között tervezett gyorsforgalmi út mintegy 10 km hosszú nyomvonalán 200 m szélességben. Munkánk során tíz új régészeti lelőhelyet találtunk, ezek közül öt belesik a nyomvonalba, öt pedig a nyomvonal közelében helyezkedik el.

Mart-háza-dűlő: A nyomvonalától mintegy 100 méterre Északra, egy ÉNy-DK irányú, a környezetéből enyhén kiemelkedő dombhát északi oldalán gyűjtöttünk néhány edénytöredéket, nagy szóródásban (50×80 m). Sűrűsödési pontot nem tudtunk megfigyelni. A gyér számú leletanyag finoman iszapolt, korongolt, vöröses színű, 16–18. századi, kisméretű töredékekből állt.

Szűnyogosi-dűlő: A nyomvonal és a tőle északra húzódó patak között hoszan elnyúló ÉNy-DK irányú

dombháton kb. 800×900 m hosszan gyűjtöttünk rendkívül gazdag szaramata leletanyagot. A leletanyag alapján a szaramata település a Kr. u. 2–4. századra keltezhető. A dombhát földút közeli részén szórványosan Árpád-kori cserepek is előkerültek. Találtunk továbbá néhány őrlőkőtöredéket, áglyenyomatos paticsdarabot és egy kovapengét is.

SOMOGYVÁRI ÁGNES – V. SZÉKELY GYÖRGY

136. Ebergőc határa

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Ró, Á, Kö

2003. december 4–5-én terepbejárást végeztünk a község területén. A közigazgatási határt Röjtökmuzsaj felől értük el, ahonnan egy kiterjedt lelőhely (Zsebedomb) folytatódik az Ikva jobb partját kísérő magasparton. A két község határán fekvő „csorgó-bio-szennyvíztisztító” előzetes feltárását már – DVK telep, urnamezős temető – elvégezték. A magaslat viszont – egészen a belterület határáig hol ritkásan, hol sűrűbben, tartogatott középső bronzkori, római, Árpád-kori kerámiát (Sülős).

A falu temploma körül a murvával terített felületen nem találtunk leletet. A *templom* szentélye 13. századi. Terepi elhelyezkedése nem szokványos, viszonylag alacsony dombocskára, az Ikva árteréből csupán néhány méterrel emelkedik ki, talán egy régóta használt átkelőhely mentén. A környező kiskertekben sem virítottak leletek, bár ettől függetlenül lehetett falu a középkorban a mai helyén, annál is inkább, mert szemben az Ikva túlparti magaslatára, *Kislózs-pusztától* Ny-ra középkori, Árpád-kori lelőhely. Bár maga a pusztaság feltehetően az, megvizsgálni – a vad kuvaszok kitöréseitől tartva – nem tudtuk, másrészt körben gazban állnak újkori „romok”. A 096 hrsz-ú árok, a valamikori malomárok túloldalán húzódó, közel azonos magasságú „sziget” szintén lelőhelygyanús, de a magas fűben leletek nem bukkantak fel.

A falutól DNy-ra fekvő magasabb térszínen jónéhány kiemelkedést vizsgálva csak a *Temető-domb* előtti (temetőtől 10 m-re ÉK-re) a szántásban találtunk beásásolt foltjait, igaz leletek nélkül. Tovább Ék-felé, a málnásban, a mellette húzódó szántásokban (a *Gyepszél* zártkertjeiben) egészen a személtelképig, középkori kerámiatöredékek. Késő középkori leletek, köztük egy aranyozott lemez került elő az Ikva jobb parti magaslatán, a *Kerek-réten* őskoriak ugyancsak. Ny-felé egy kazal maradványai mellett római anyag: 2 kerámiatöredék, vasalak, 2 tegula – már közvetlen az ÉÉK-DDNy-i irányú erdősáv mellett, ami egyúttal a közigazgatási határ. Ettől a *Lócsi-úti-dűlőbeli* lelőhelytől É-ra 50 m-re egy sziget talaja nem vizsgálható a magas fűtől és nádtól.

A térképen a vizsgált terület D-i határán szigetszerű magaslat vonta magára a figyelmet. Távolról úgy tűnt, szántóföldi művelés alatt áll. Régészeti szempontból nagyon ígéretesnek látszott, viszont a területen keresztül, a rendelkezésünkre álló gépkocsival nem tudtuk elérni. A lelőhely késő bronzkori (urnamezős) magaslati telep.

A legmagasabb ponttól K-re, a fennsíkon, ahol az erózió nem pusztította le kavicsig a talajt a kukoricatarlóban, bőségesen gyűjthettünk volna nagyméretű kerámiatöredékeket. A lelőhely a Bruttor-ér hajdani szabályozás (árokba kényszerítés) előtti meder öblét uralja D felől. (Vargyas) Őskori lelőhelyet találtunk közvetlen az öblözet partján, keskeny peremén is, alacsonyabb síkon. (Jutás) A Vargyastól Ny-felé húzódó magaslatok felül furcsa mód teljesen üresek voltak, a láblejtőn voltak lakottak pl. *Nagyréti* őskori, Árpád-kori, késő középkori lelőhely a 016/20 hrsz-ú dűlőút mindkét oldalán, a nagyobb része Nagylózs közigazgatási területén. Távolság Ny-felé a Bruttor-érre kiérve a dombok közül két jelentősebb lelőhelyet hagy maga mögött. A jobb parton a *Pusztas-dűlőit* (I) egy római, Árpád-kori, késő középkori lejtőt, kukorica tarlóban és vetésben. Szemben pedig a szántásban, vetésben őskori, római kori, középkori a „*Hegy*” keleties lejtőjén. Ez az előzőnél jóval ritkább, talán közvetlenül az ér partján lehetett sűrűbb. A Bruttor-ér a *Pusztas-dűlőben* (II) egy kisebb magaslatot is körülcsorgott, közvetlenül a 016/20 hrsz-ú dűlőút Ny-i oldalán. Kevés római koriházikerámia, többtegula és imbrex: a homokos talajon római telep.

Munkatársak: Marton Tibor, Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán, Kiss Csaba régésztechnikusok.

GÁBOR OLIVÉR

137. Ebes, Zsong-völgy

(Hajdú-Bihar megye) Szk, Sza, H, Á

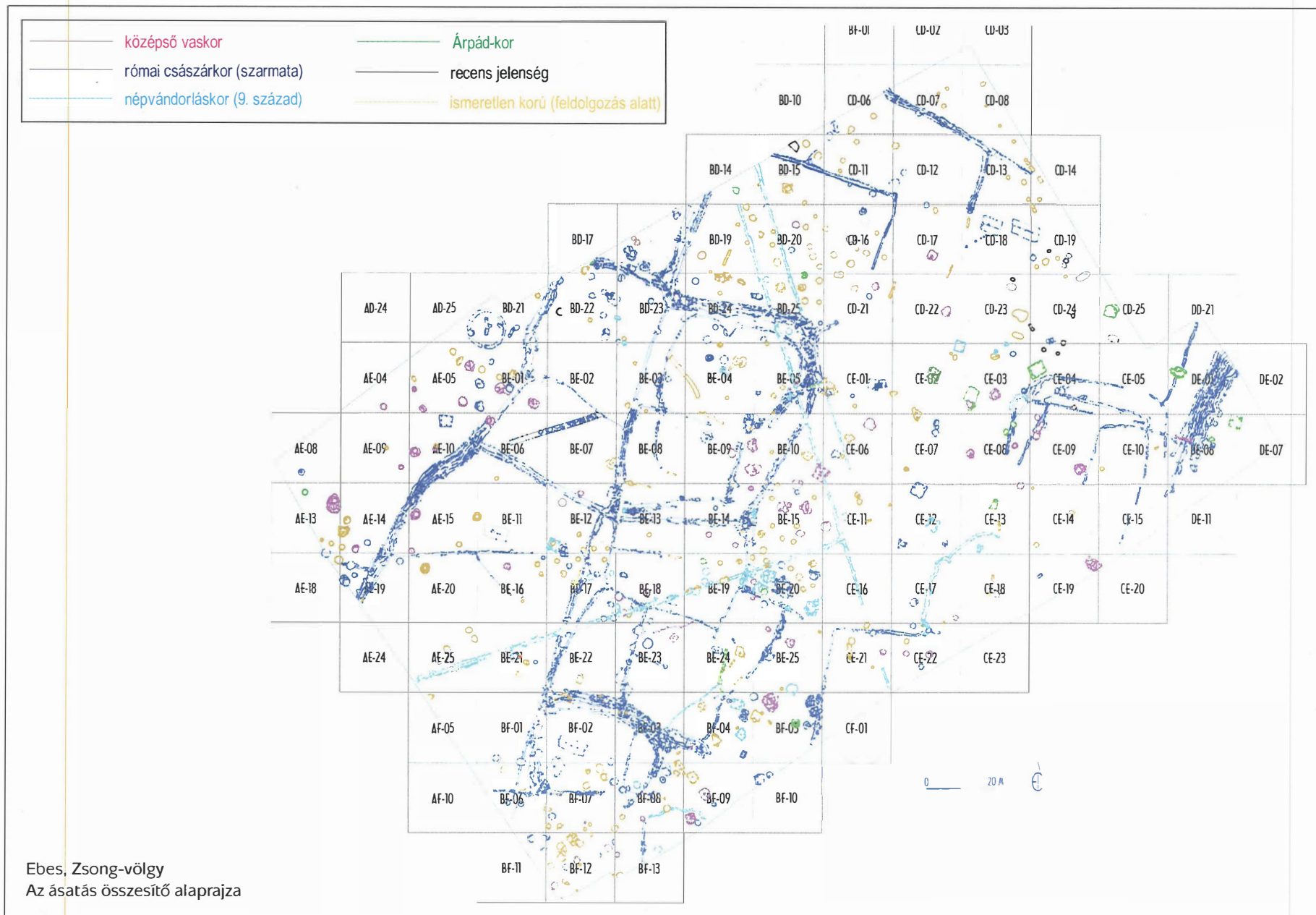
2003. szeptember 2. és december 9. között megelőző feltárást végeztünk 35 942 m² területen. A lelőhely az Ebes községtől K-re (az ebesi Ipari Park területén), a 4-es főúttól D-re, a MOL Bázisteleptől É-ra található. Ny felől egy mély patak völgy határolja le, É felé pedig egy K-Ny-i irányban húzódó mélyedés. A lelőhely K-i kiterjedését – ásatás hiányában – nem tudtuk pontosan megállapítani, de nagy valószínűséggel a K-Ny-i irányú, a MOL telephez vezető bekötőút túloldalán is folytatódik, a földhát teljes területét elfoglalja.

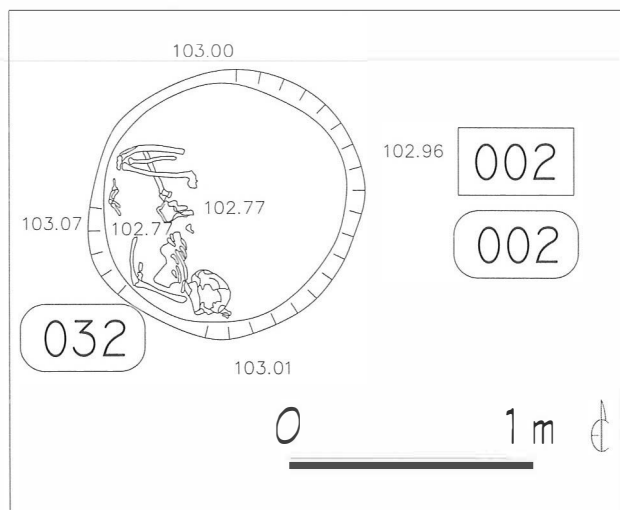
A megelőző feltárás során 1755 stratigráfiai egységet különítettünk el, melyeket 761 objektumhoz rendelünk hozzá. A lelőhelyen alapvetően négy, egymástól jól elkülönülő időszak régészeti jelenségeit tártuk fel. (Lásd az illusztrációkat a 206. és a 207. oldalon!)

Korai vaskor (Szkíta időszak, Kr. e. 7–6. sz.)

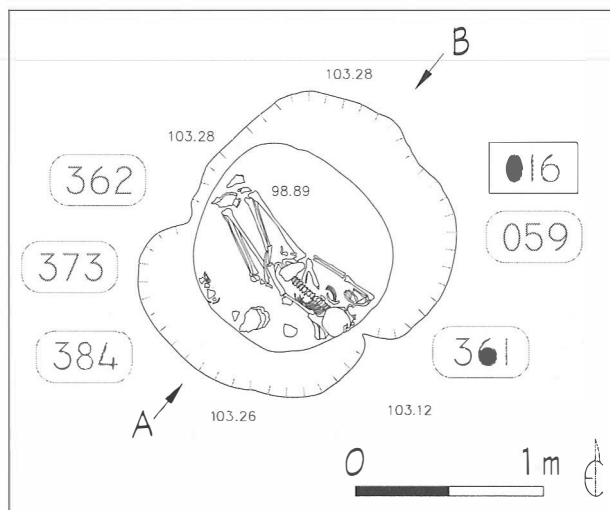
A megye eddigi legnagyobb kiterjedésű kora vaskori települését sikerült feltárnunk. A település meglehetősen laza szerkezetű volt, ugyanis az ehhez az időszakhoz tartozó mintegy 70 objektum a teljes felületen szóródott.

Elsősorban tároló- és hulladékgyödröket, valamint egy-két nagyobb méretű, eredetileg agyagkitermelésre használt gödröt tártunk fel, melyek félig földbe mélyített házakhoz tartoztak. A félig földbe mélyített házak között két alapvető típust tudunk elkülöníteni. Elsősorban lekerekített, vagy kissé szabálytalan téglalap ala-

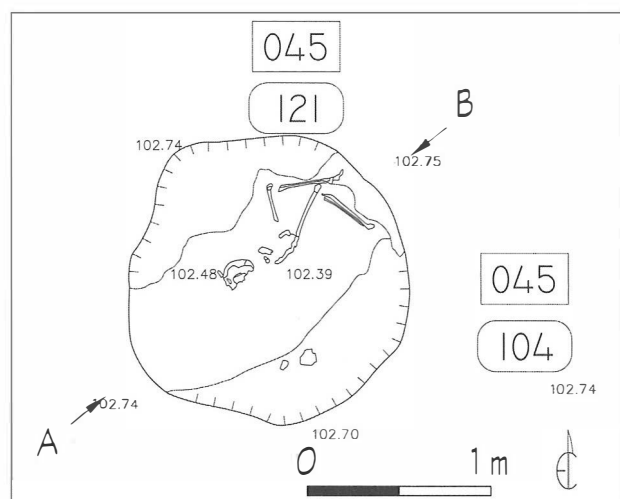

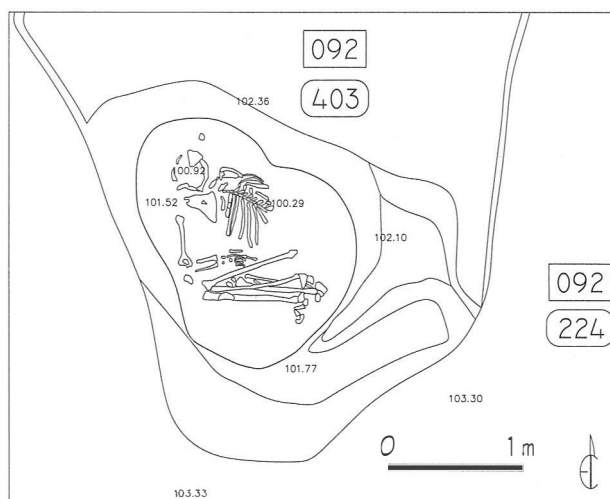
Ismeretlen keltezésű (valószínűleg szarmata) gödör gyermek vázával (2. obj./32. str.)

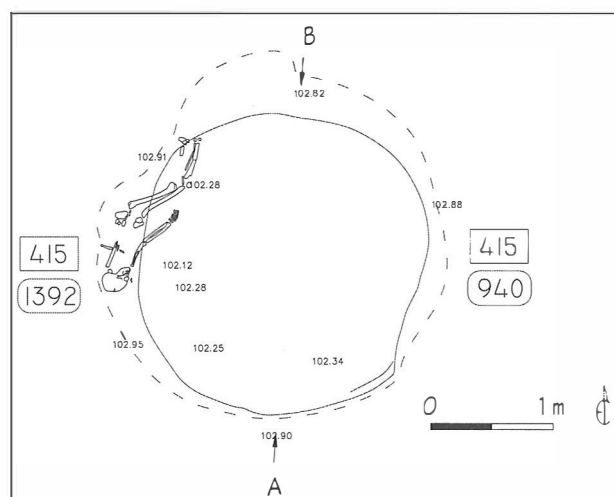
Középső vaskori (?) áldozati kút, illetve eltemetett felnőtt férfi vázával (16. obj.)

Római császárkori (szarmata) gödör betemetett, majd paticssal beborított gyermek vázával (45. obj./12. str.)

Vaskori (?) kút felső részébe eltemetett, zsugorított helyzetű váz (92. obj./403. str.)

Római császárkori (szarmata) méhkas alakú gödör, a gödör felső szélé alá betemetett felnőtt vázával (415. obj./1392. str.)

kú, maximum 20–30 cm betöltéssel rendelkező házakat tártunk fel. Előfordult azonban egy-két kerek, vagy ovális, középső oszlophelyes, sátor szerű épület is a területen. A telephez tartozó kutakat is feltártunk, melyekben ácsolt faszerkezet nyoma nem volt megfigyelhető. Az időszakból előkerültek kerek aknájú kutak is, melyek közül az egyik különösen gazdag leletanyagot tartalmazott.

A leletanyag elsősorban az úgynevezett Szentese-Vekerzug időszak jellegzetes, kézzel készült (hordó alakú fazekak, behúzott peremű tálak) és szürke korongolt (felhúzott szalagfüllel ellátott, kettőskónikus testű, füles bögre) kerámiából, valamint állatcsontból állt. A házak leletanyagában előkerültek még őrlőkövek, kiégett agyagtapasztás-darabok, kevés csiszolt csonteszköz és pattintott kőeszköz mellett orsógombok is. Az egyik gödörből előkerült egy jellegzetes, bronz, háromszög alakú, köpű nélküli nyílhegy is.

Római császárkor (Szarmata időszak, Kr. u. 2–3. sz.):

A feltárt objektumok kb. 70%-a ehhez az időszakhoz köthető. A császárkori objektumok a feltárt mintegy 3,6 hektáros terület teljes egészén megtalálhatók voltak. A feltárt objektumok alapján egy teljes szarmata falu képe rajzolódott ki. A település nagyméretű, téglalap alakú, félig földbe mélyített, középső oszlopsoros hosszúház köré szerveződött. Kettő a terület K-i felében, kettő pedig a Ny-i szélén egymás közelében helyezkedett el. Az ötödiket a felszín ÉNy-i felében sikerült feltárni. Az egyik házhoz kapcsolódóan 5 cölöplyukból álló konstrukció (szélfogó, kerítés?) nyomát figyeltük meg.

A házakhoz igazodtak a mély, V-alakú árkok. A települést valószínűleg a többszörös – néha 8–9 árokszakaszból összetevődő – bonyolult, egymást keresztező árokrendszerek tagolták és határolták. Ezekon kívül a felszín DK-i felében több, lekerekített téglalap alakú területet határoló sekély árkot is feltártunk, melyek feltételezhetően valamilyen célból körbekerített területek (karámok?) alapárkai lehettek, bár cölöplyomokat az árkok aljában egyetlen esetben sem figyeltünk meg.

A házak környezetéhez tartoztak a javarészt kerek, méhkas alakú tároló-, illetve hulladék-gödörök. Főleg a falu Ny-i szélén feltárt méhkas alakú gödörökben gyakori jelenség volt egy vagy több kutya eltemetése. Egy esetben egy nagy méhkas alakú gödör fala mellett egy felnőtt ember csontvázát is kibontottuk.

A településszerkezet szerves részét képezték az igen mély kutak. Ezeket vagy lekerekített téglalap alakú, vagy kerek aknával ásták. A kutak bontását minden esetben jóval a talajvízszint alatt fejeztük be, de egyetlen esetben sem bukkantunk a kút stabilitását és tartósságát növelő faszerkezet nyomaira. A téglalap alakú aknájú kutak esetében a két hosszanti falon egymással szemben, egymástól kb. 30–40 cm-re, a kút falában vízszintesen rögzített (beásott) gerendák nyomait figyeltük meg. Ezek talán a vízkiemeléssel hozhatók összefüggésbe. A kutak között akadtak másodlagosan is használt, speciális funk-

ciójú objektumok is. Ezekben a kutakban 2,5–3 m mélységben állatok csontvázait találtuk meg (kutya, juh). Egy esetben előfordult, hogy egy kb. 1,9 m magas férfi ülő helyzetben letemetett váza került elő kb. 2,5 m mélyen. A felnőtt férfi koponyájával egy magasságban találtuk meg egy kutya vázát és egy gyerek koponyáját. A vázak fölött és között nagy mennyiségű égett agyagtapasztás és elsősorban szarvasmarha csontjai kerültek elő.

Ezeket a kutakat áldozóhelyeknek határozhatjuk meg.

Sekély, kerek gödrök között is találtunk olyanokat, melyekben gyerekek melléklet nélküli csontvázai kerültek elő, többnyire nagyobb mennyiségű paticcsal lefedve, illetve körülvéve. Ezeknek a kerek áldozati gödröknek a datálása rendkívül problémás, ugyanis a paticson és az embercsontokon kívül semmilyen datáló értékű leletanyag nem került elő belőlük. A kora vaskori vagy a császárkori keltezés tűnik valószínűnek, a településen elfoglalt helyük/helyzetük és betöltésük alapján.

A római császárkorra datálható a felszín ÉNy-i felében hatalmas méretű fekete, humuszfoltként jelentkező objektum is. Az eleinte humuszlencsének tartott jelenséget, megfúrása után, Sümegi Pál kétségtelenül természetes humuszakkumulációnak tartotta. A belevágott szonda azonban kimutatta, hogy leletanyagot is tartalmazó, hatalmas méretű agyagkitermelő és előkészítő gödörről van szó, melybe a patak völgy felől bevezethették a vizet.

A császárkori időszakra keltezhető temetkezéseket is feltártunk. Egy DDNy-ÉÉK-i tájolású kettős sírban egy felnőtt férfi és nő feküdt nyújtott pozícióban. Előkerült egy kisgyerek bolygatott sírja is, mely a felszín DK-i sarkában lévő árokrendszer egyik szakaszára volt ráásva. Mindkettőben szürke színű korongolt bögre került elő mellékletként. A kettős sírban a férfi nyakában vastorquest viselt, a medencéjén pedig D-alakú vascsatot találtunk.

A felszín ÉNy-i sarkában bukkantunk rá az első körárkos temetkezésre. Sajnos, egy szürke korongolt korszón és egy vaskés töredékén kívül csak az üres sírgödört és a rablógödört tudtuk feltárni.

Az egy-két császárkori objektumból előkerültek ép tordírozott és bunkósvégű töredékes ezüst karperecek. Ezek a hulladék-gödörben kissé idegen tárgyak is arra utalnak, hogy a körárkos sírokat nem sokkal a temetkezés után kirabolhatták.

Néhány objektumot a belőlük előkerült jellegzetes kavicsos soványítású hullámvonaldíszes kerámia alapján, úgy tűnik, a 4. század végére/5. század elejére datálhatunk.

9. század

A császárkori után a 9. századi település volt a legnagyobb kiterjedésű. A nagyon laza szerkezetű település-struktúra alapelemei a félig földbe mélyített, cölöpszerkezetes, lekerekített négyzet alakú házak többnyire téglalap alakú kemencével, vagy csak tűzhellyel.

Ebből az időszakból több szabadtéri kemence is előkerült. Néhány esetben a kemence szájához egy nagyméretű, mély munkagödör is csatlakozott. A kemencéknek gyakran nem volt alapozása, illetve gyakran előfordultak állatcsont alapozású kemencék.

A 9. századi házak és kemencék leletanyagából sütőharang-töredékek is előkerültek. A 9. századra keltezhető hulladék-, vagy tárológödör viszonylag kis számban került elő. Ehhez a településhez is több kút tartozott. Ezek a kutak többnyire kerek aknájúak voltak, de csakúgy, mint a vaskoriak vagy a császárkoriak esetében, ebben az időszakban sem készítettek faszerkezetet a kutakba. A faszerkezet hiányát, minden időszakra vonatkozóan, valószínűleg a helyi sajátos talajadottságokkal magyarázhatjuk. Az altalaj ugyanis rendkívül kötött és szilárd sárga agyag volt, mely még 6 m-es mélységű kút esetében is stabilan állt. Ez a kemény, nem omlásveszélyes talaj szükségtelemmé tette a faszerkezet készítését.

A 9. századi települést hosszan, egyenesen lefutó, egymást derékszögben keresztező árokrendszer tagolta. Ezek az árkok több esetben metszették a négyzet alakú, félig földbe mélyített házakat.

Árpád-kor (11–12. század)

Az Árpád-kori település alapelemeit a félig földbe mélyített, cölöpszerkezetes, téglalap alakú házak alkották. A házak sarkában kerültek elő az ovális, kerek, illetve néha téglalap alakú kemencék.

Az Árpád-kori településhez is több szabadtéri kemence tartozott, melyek között előfordultak alapozás nélküli és cserépalapozásos kemencék is.

A feltárt 3,6 hektáros terület ismeretében úgy tűnik, hogy az Árpád-kori település nem annyira a patakmedret közvetlenül követő magasparton, hanem attól kissé keletebbre kezdődik.

DANI JÁNOS

138. Elek határa

(Békés megye) Sza, Á

A 2001–2002-ben megkezdett régészeti terepbejárást folytatva 2003-ban főképp az eleki határ északi, északkeleti részét térképeztük fel. 28 új lelőhelyet találtunk, mellyel 56-ra emelkedett a regisztrált lelőhelyek száma. Az 5200 hektárnyi területből kb. 2500 hektárt sikerült bejárni.

A leletek zömét az egykor széles folyómedrek magaspartjain találtuk. A leletanyag nagy részét jellegzetes, sűrű korongolt szarmata, illetve hun kori, besímitásokkal díszített kerámia adja. Jelentős számban kerültek elő Árpád-kori cserépküst, valamint bekarcolt hullámvonalakkal díszített edénytöredékek.

A megtalált lelőhelyek egy része kis területű (50×50–70 m kiterjedésű), ahonnan alig egy tucat kerámiát gyűjthettünk. Főleg a 11–13. századra datálhatók, típusát tekintve cserépbográcsok töredékei. A legtöbb lelőhelyre jellemző a malomkő- és őrlőkőtöredék előke-

rülése. Anyaguk vulkáni eredetű tufa és kemény kristályos kőzet.

A gyűjtött leletanyagot a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum topográfiai gyűjteményében helyeztük el, feldolgozása (szakdolgozat) folyamatban van. A terepbejáráson Kenéz Ágnes és Pópity Dániel szegedi régészhallgatók voltak segítségemre.

LICHTENSTEIN LÁSZLÓ

139. Encs, Királydomb (Kastélydomb)

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

2003. november 18-án Bodnár Tamás levéltárossal helyszíni szemlét végeztünk Encs település DK-i szélén, a Rozmaring utca telkeihez keletről csatlakozó legelő területén. A legelőtől északra az Erdő-alja, délre a Faluhely-dűlő nevek olvashatók a település helyrajzi számos térképén. A helybéliek a vizsgált területet Királydombnak vagy Kastélydombnak nevezik.

Egy 1853-as térképen Encs déli részén, a Devecseripatak mellett négyszögletes szigetszerű helyen kastélymaradványt jeleznek. Ezt a dombot a helybéli lakosok Királydombnak nevezik.

A helyi tsz 1963-ban a domb egy részét elhordta, ekkor Kemenczei Tibor régészeti megfigyelést végzett a területen, ahol középkori cserepeket, kályhacsempéket is talált.

Nováki Gyula és Sárközy Sebestyén Encs déli szélé mellett a kilencvenes években az ártéren azonosította a dombot, friss bányászat nyomait lehetett megfigyelni. A területen sok őskori és kevés középkori jellegű cserepet találtak. A dombot a bányászat miatt vár szempontból nem tudták értékelni.

Bodnár Tamás levéltáros kutatásai alapján a kastélyt 1621-ben említik először. Ezt követően a Kátai családé a kastély, tőlük veszik el az 1670-es években. A kastélyt ekkor a Keglevich család kapja meg. E birtokosváltással kapcsolatban született iratok alapján a kastély belső szerkezete, valamint környezetének épületei jól rekonstruálhatók.

A helyszíni szemle során megfigyeltük, hogy a kastély belső területének keleti felét valóban elbányászták. Mintegy 1,8 m vastagságban bontották el a korabeli felszínt. A belső terület nyugati fele viszont közel eredeti állapotában maradt meg. Mind az elbányászott keleti, mind a nyugati területeken igen sok kora újkori, valamint középkori kerámia- és kályhacsempetöredéket gyűjtöttünk.

A kastély erődítése a kastély mind a négy oldala mentén igen jól megfigyelhető árok, valamint az árok külső oldalán sánc. Legszemléletesebben a terület 2000. évi légi felvételein jelenik meg az erődítés. A Devecseripatakot felhasználták az erődítés nyugati és déli oldalának védelmére.

A kastélytól nyugatra lévő területen a sánc nyugati széléhez kapcsolódóan téglalapú nyomaik kerültek elő. A kastély belső területét tehénlegelőként használják, a

sánctól nyugatra lévő területet pedig szántóként. Az itt található föld alatti épületek veszélyben vannak, ugyanis a szántó területét tulajdonosa el akarja planírozni. A gyűjtött leletanyag a HOM régészeti gyűjteményébe került.

PUSZTAI TAMÁS

140. Erdőtarcsa, Templomi-tábla (Nógrád megye) U

2003 decemberében ivóvíz-beruházást megelőzően végeztünk terepbejárásokat. Erdőtarcsa határában, a Kállóra vezető út K-i oldalán, kb. 150×50 méteres területen gyűjtöttünk csekély mennyiségű edénytöredéket, melyek a lengyeli kultúrához köthetők.

BÁCSMEGI GÁBOR

141. Esztergom, Zsidód (MRT 5. k. 8/30 lh.)

(Komárom-Esztergom megye) Á

A 2003. évi feltárás a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma „Nemzeti Örökség Program 2003” pályázata és a Magyar Mezőgazdasági Múzeum anyagi támogatásával történt. A kutatás célja a falu feltételezett korai magjának próbaátvétele volt.

1998–1999-ben a falu egy részén Jan Tirpák a Nyitrai Régészeti Intézet geofizikusa, 4,5 hektáron geofizikai méréseket végzett a falu pontosabb megismerése végett. A mérések alapján térképre vetített anomáliák szerint látható, hogy a falu földbe mélyített építményei a Kis-Duna partján húzódva sűrűsödnek, majd a mai 11-es út felé haladva, azaz a falu egykori templomához és temetőjéhez érve, egyre ritkulnak. A földbe mélyített építmények helyei, illetve az egyéb bolygatások, elváltozások nyomai néhol fészkekben, de leginkább szétszórtan mutatkoznak.

A feltételezett korai központ helyén két munkahelyen nyitottam árkokat, amelyeket a foltok megjelenése után egyes helyeken kibővítettünk.

A kinyitott terület összesen 246 m², ahol feltártunk négy házat, egy földbe mélyített kemencét, egy szemétdödröt, két felszíni tűzhelyet valamint keskenyebb és szélesebb árkok részleteit, amelyek közül a szélesebbek biztosan vizesárkok voltak.

A négy ház négyféle típushoz tartozott. Az első a már korábban is előkerült kürtös ház. Ez esetben a ház mélysége csak 40 cm. Mérete: 3,20×3,20 m. A bejárattal szembeni jobb sarokban volt a ház kőből épült kemencéje. A kemencével szemközti falon helyezkedett el a kürtő, amelynek félig megmaradt nyoma jól látható volt.

A második ház belső elrendezése eltér az összes eddigi zsidódi háztípusoktól. Mérete: 3,20×2,50 m. Mélysége: 87 cm. A ház hosszanti két oldalán padkát alakítottak ki. Az egyik keskenyebb, mindössze 40 cm széles, ezt ülő padkának alakították ki. A szemközti oldalon egy szélesebb padka volt, amelynek a végébe építették a ke-

mencét. A padka szélessége 120 cm, magassága 30 cm volt. A padka végében kialakított kemence téglalap alakú 120×60 cm. Ezt a szélesebb padkát fekvőhelynek használhatták. Ezt a feltevést alátámasztja a padka szélessége, valamint a végében kialakított kemence. Eddigi kutatásaink során ez az első kemence, amely sárba rakott volt és a kövei is kisebbek voltak az eddigiekénél. Érdemes tehát ismételt hangsúlyozni, hogy a ház kemencéje nem a ház padlójába volt mélyítve, hanem a padlótól 30 cm-rel magasabban a padka végében és magasságában volt kialakítva. A ház további érdekessége, hogy mindkét padkáról, egymással szemben két-két vastagabb karó nyomát figyelhetjük meg a felmenő falban, amely felért a felszínre.

A harmadik ház csak enyhén, mindössze 20 cm-re mélyedt a földbe. Formája kissé trapéz, mérete: 4,20×3,80 m. Érdekessége, hogy a bejárat kivételével, a ház falánál körbe, a padló szintjétől mélyebben keskeny mélyedés fut, amelynek az alja egyenlőtlen. Azt a benyomást kelti, hogy felmenő deszka falú ház nyoma lehet. Ezt a benyomást kelti a ház bejárata is, ahol a körbefutó mélyedés megszakadt és a bejárat két oldalán két oszlopnyomata látható, de nem a padlóba mélyítve, hanem a padló szintjén. A ház közepén egy cölöplyuk volt. A padlón különösebb kiképzés nélkül tüzelés nyomát találtuk. A bejárattal szembeni felületen apró kavicsos padlószintet tapasztaltunk.

A negyedik ház az igen ritka háztípusok közé tartozik. A hazai faluásatások során a zsidódi megelőzően eddig csak három helyen került elő hasonló. A kutatás az építmény korát minden esetben megtelepedésünk korai időszakához, a 10. századhoz köti és a jurta állandósult formáját látja benne.

Ez az építmény vágja a trapéz alakú háznak az északi sarkát. Az építmény formája kör alakú volt. A kör alakú folt megjelenésekor a betöltés minősége elvált egymástól. A kör szélén kb. 20–25 cm szélesen a folt betöltése barna kötöttebb agyagos föld volt, kisebb-nagyobb sárga agyagszemekkel. A betöltés többi része igen laza, vöröses színű, hamus feltöltődés volt, benne igen gazdag leletanyaggal. A kör alakú építmény széle teknőszerű enyhe lejtéssel volt kialakítva, szélein többnyire kettős sorban elhelyezkedő karólyukakkal. A fal lejtésének alján a keleti oldalon egy cölöplyuk, a nyugati oldalon három cölöplyuk volt a padlóba vájva. A kör alja kékeszöldes színű agyaggal vastagon volt tapasztva. A tapasztás a cölöplyukak körül is megfigyelhető volt. A kör északi oldalán két sekélyebb gödör helyezkedett el egymás mellett. Az építmény belsejében tűzhely kialakításának nem találtuk nyomát. A kör nagysága: 4×4,20 m.

A földbe mélyített kemencét a löszbe vájták. A megszokottaktól eltérően nem a tűztér alja volt kitapasztva, hanem a kemence boltozata és oldalfala. Az átégések is ugyanígy mutatkoztak. A kemence alja nem volt átégve, csak vastagon borította a hamu- és faszénréteg. A kemence oldala és boltozata erősen át volt égve. Kövek nem erősítették a kemence belsejét.

A felszíni tűzhelyek közül az egyik kerámiadarabokból kirakott felület volt, vékony tapasztással 40 cm-re a jelenlegi felszín alatt. A másik egy U alakú, szélein nagyobb kövekből kialakított tűzhely volt, apró folyami kavicsal kevert vastag tapasztással.

A vizesárok oldalfalain jól megfigyelhetők voltak a víz által kialakított bemosódások rétegződései, ahonét pollenanyag vizsgálatára újabb lehetőségek adódtak a mintavételre.

A feltárt objektumok leletanyaga a kerámiaanyag alapján egységesen a 10–11. századra tehető.

Az ásatáson részt vettek Kőrösi Andrea archeobotanikus, Farkas Zoltán, Jakab Attila, Tóth Andrea, Jankovics Norbert régészhallgatók.

MOLNÁR ERZSÉBET

142. Fegyvernek, Hillér (Kavics-part)

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, R, B

2003 május–júniusában a fegyverneki homokbányában folytatódott az a régészeti leletmentések, amelyek az előző esztendőben, az illegálisan működő homokbánya falában jelentkező beásások kibontásával kezdődtek. Jelen alkalommal a lelőhely váratlan rekultiválásával részben megsemmisült, illetve felszínre került objektumok feltárása volt a feladat. Az egykori meredek bányafalat félkör alakban széles rézsúvval megszüntették, így viszonylag nagy felületen rajzolódott ki az őskor különböző periódusaiból (újkőkör, rézkor, késő bronzkori gávai kultúra) származó objektumok. Ezek közül a neolitikus, nagyrészt telepögdrökből előkerülő emlékanyag (AVK és tiszai kultúra) mondható a legbősegebbnek. A hulladékgödörök mellett a tiszai kultúra egy kb. 6×4 m-es felületen paticsomládékkal mutatkozó házmaradványát is dokumentáltuk.

Munkatársak: Cseh János, Polgár Zoltán, Tárnoki Judit régészek, Hegedűs Gabriella gyűjteménykezelő.

CSÁNYI MARIETTA

143. Fehérvár-csurgó, Kisvár-domb

(Fejér megye) V

Fehérvár-csurgó község ÉNy-i végétől ÉNy-ra kb. 3 km-re, a Gaja-patak jobb (Ny-i) partja felett emelkedik a Kisvár-domb. Az irodalomban és egyes térképeken Kisvár-hegy néven is szerepel. 1950-ben, nem méretarányosan, vázlatosan felmértem.⁷ Az 1980-as években többször is bejártam a környéket és az 1:10 000-es térképre vázlatosan bejelöltem a Kisvár-domb és a Keresztes-hegy őskori telepének kiterjedését.

1989–1990-ben Jungbert Béla végzett itt ásatást. Átvágta a Kisvár-domb Ny-i végében lévő rövid sáncot és a hegytető K-i nyúlványát elválasztó árkot, valamint a

K-i teraszokon két egykori ház nyomait tárta fel. Valamennyi a kora vaskorba datálható,⁸ de a felszínen középső bronzkori, az urnamezős kultúra késői fázisába tartozó és római kori cserepek is találhatóak.

A terület felmérését 2003. március–április hónapban, az időjárástól függően elosztva, összesen négy nap terepmunkával végeztem el, egy segítséggel, amit a szerkesztés és rajzolás követett. A Bakony-hegység K-i végében a Gaja-patak jobb (Ny-i) partjától kezdődően egy nagy fennsík terül el, jelenleg vadvédelmi terület. Átmérője K–Ny irányban kb. 2 km, É–D-i irányban kb. 1,1 km. A fennsík KDK-i végéből, keskeny hegynyereg után nyúlik ki a Kisvár-domb, önálló hegyként. Az egész terület és messze környéke erdő. A 18. században erdő, a 19. század közepén szántóföld, a 20. századtól azonban ismét erdő borítja.⁹

A Kisvár-domb fennsíkjának alakja nagyjából háromszög alakú, de oldalai erősen kanyarognak. Kőrös-körül igen meredek, több helyen sziklás hegyoldal övezi. Mélyen az ÉK-i széle alatt a Gaja-patak völgye húzódik. A fennsík legmagasabb része a Ny-i végében emelkedik, innen K irányába egyenletesen lejt, K-i vége 45 m-rel alacsonyabb szinten van. Az őskori vár két részre oszlik. Ny-i fele a nagyobbik, a K felé eső kisebbik rész jóval rövidebb és keskenyebb. A vár Ny-i vége keskeny hegynyeregen át függ össze a nagy fennsíkkal. Ez az egyetlen könnyen támadható oldala, ezért itt egy magas sánc védte. A sánc hossza 60 m, belső magassága eléri a 2 m-t, de a DK-i vége már alig észrevehető. A sánc külső oldala alatt mély, természetes eredetű árok húzódik, melynek felső vége a keskeny nyeregben végződik. Ezt használták fel az őskorban. A nyeregen át a vár területébe újkori földút vezet, feltöltötték az árkot, és lefaragták a sánc É-i végét. Ezért ezen a rövid szakaszon már nem az eredeti őskori állapotot találjuk, az egykori kapunyílás alakja bizonytalan.

A sáncot 1989–1990-ben Jungbert Béla egy kutató-árokkel és szelvényvel átvágta, ennek nyomát jelenti a sáncba mélyedő 12 m széles, 15 m hosszú nyitott gödör.

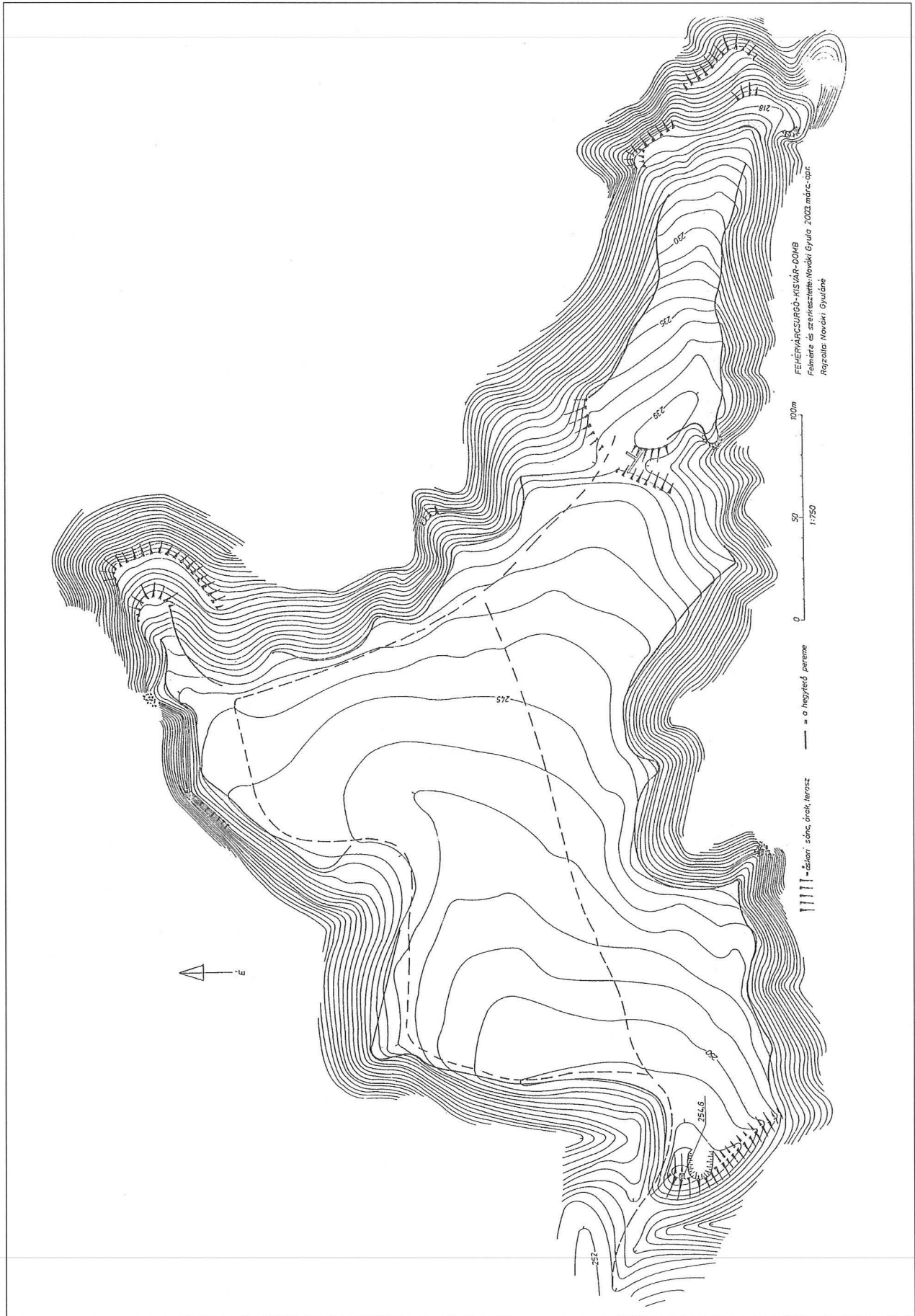
Sáncot máshol az egész vár területén nem találunk. Az egykori őskori telep szélét a rendkívül meredek hegyoldal felett kanyargó, jól meghatározható, természetes hegyperem jelenti, ehhez alkalmazkodva a telep alakja szabálytalan.

A vár másik, jóval kisebb része a keskeny K-i nyúlványt foglalja magába. A két várrész között árok húzódik, ezt azonban középen (bizonyára az újkorban) feltöltötték, ahol földút vezet be a K-i várrészbe. Az árok a két vége szerint természetes eredetűnek tűnik, amelyet az őskorban nyilván még mélyítettek is, de az említett feltöltés miatt az eredeti alakját nem ismerjük. Jungbert

7 NOVÁKI Gy.: Fejér megye őskori földvárjai. ArchÉrt 79 (1952) 3–19.

8 RégFüz 43 (1991) 9., 44 (1992) 8–9., Alba Regia XXVI (1997) 188, 191.

9 I. katonai felmérés X / XIX. II. katonai felmérés 52 / XXIX, 1847. III. katonai felmérés 5060/4, 1928.

Béla átvágta az árkot, a T alakú, keskeny kutatóárok ma is nyitva áll.

A hegytető pereme alatt egy-egy kiugró, alacsonyabban fekvő gerincen mesterséges teraszok vannak. Az ÉK-i keskeny nyúlványon a felső terasz alatt, 7 m-rel alacsonyabb szinten közel félkör alakban keskeny terasz ugrik ki a meredek hegyoldal felett. A fennsík K-i végében három, különböző szinteken elhelyezkedő mesterséges terasz található. A nagyobbik várrész ÉNy-i, illetve ÉK-i pereme alatt, pár méterrel alacsonyabb szinten van még egy-egy rövid mesterséges terasz. Ezek a teraszok nem védelműl szolgáltak, erre a rendkívül meredek hegyoldalak miatt itt nem volt szükség, hanem lakóhelyek voltak. Jungbert Béla ezeken tárta fel két kora vaskori háznak a nyomait.

A sánc és a hegyperemek által körbezárt őskori telep átmérője K-Ny irányban 550, É-D irányban kb. 300 m, területe a teraszokkal együtt kb. 5,9 ha.

A Kisvár-dombtól ÉÉNy-ra kb. 400 m-re van a Keresztes-hegy, a két hegyet mély völgy, a „Széles-árok” választja el. A Keresztes-hegy fennsíkja erősen tagolt. ÉNy felé (a Kisvár-dombhoz hasonlóan) keskeny gerincen át függ össze a nagy fennsíkkal. A gerinc itt kissé bemélyed, felette rövid, de jelentős sánc zárja le a Keresztes-hegy fennsíkját. A sánc ÉK-i végét új úttal lefaragták, az árkot részben feltöltötték. A sánc metszete ezért jól látszik, eszerint természetes eredetű, sziklás kiemelkedést használtak fel az őskorban, földdel magasztították. A sánc belső magassága 2 m körüli, hossza kb. 20 m.

A rövid sánctól K-re a fennsík kiszélesedik, de erősen tagolt felszínén nem lehet pontosan meghatározni a feltételezhető őskori telep kiterjedését, amire az itt található kora vaskori cserepek utalnak. ÉK-i sziklás végében kereszt áll. Jelenleg az egész terület hosszában vadvédelmi kerítés vonul végig, amely nagyjából kettéosztja a területet.

A nagy fennsík Ny-i végében, a Kisvár-dombtól ÉNy-ra 1,8 km-re, már Balinka felett, a községtől DK-re kb. 800 m-re van a Várhegy. Laposan elnyúló, a környezettől alig kiemelkedő hegyhát, lankás oldalakkal. É-i, ÉK-i oldala azonban meredek, erősen tagolt, több kiugró nyúlvánnyal. A hegyet bejártam, várnak nem találtam nyomát.

A Kisvár-dombtól ÉK-re 600 méterre, a mélyen fekvő Gaja-patak völgyének túloldala felett húzódó hegygerincen, az Eresztvényi-erdőben 9 nagy méretű, kora vaskori sírhalom található egy sorban, melyekben 1983–1988 között Kovács Tibor, F. Petres Éva és Jungbert Béla végzett ásátást.¹⁰

NOVÁKI GYULA

144. Felgyő, Tábi-tanya (Csongrád megye) U, B, A

A község határának északi szélén, a Csongrád várossal határos részen, a Vidre-ér és a Csukás-ér közötti szegletben fekvő lelőhelyen homokbányát nyitottak, miközben nem vették figyelembe a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal rendelkezését. 2003. augusztus 7.– november 15. között mentőfeltárás keretében összesen 10 régészeti objektumot részlegesen, illetve teljesen megmentettünk, ebből 9 telepobjektum, 1 valószínűleg hamvasztásos sír.

A legkorábbi leletek az *újkőkori* szakálháti kultúra idejéből származnak. Ennek a kultúrának a gödrét felületben már nem lehetett megfigyelni, csak az öblösödő részét a bánya falában. Nem zárhatjuk ki, hogy ebből a gödörből származik a korszak itteni leginkább figyelemre méltó lelete: egy idol háromszögletű fejrésze. Az elsőként regisztrált objektum egy magányosan eltemetett edény alsó része, feltehetően a *kora bronzkori* Makó-kultúra temetkezése lehetett. Ennek a kultúrának két kerek gödrét figyelhetünk meg gyér leletanyaggal. Egy gödör leletanyagáról valószínűsíthető, hogy a Vátya kultúrába tartozik. Két gödör lelet nélkülinek bizonyult. Egy árok kis részletét is sikerült feltárni, belőlük csak kevés, apró, kopott őskori cserép került elő. Ez azonban nem zárja ki, hogy avar kori telephez tartozott, két gödör ugyanis *avar* korinak bizonyult.

A leletek restaurálása a szentesi Koszta József Múzeumban folyik, ennek befejeződés után a csongrádi Tari László Múzeumba kerülnek.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

145. Felsőtárkány határa (Heves megye) R, Sza

Gödör-kert

A 2000 év óta folyamatosan vizsgált lelőhelyen 2003-ban nagy volumenű gyűjtéseket nem folytattunk, hanem a szelvényt bővítettük és tájékozódó jellegű próbaminutákat vettünk, melyeket fel is dolgoztunk. A terepi munkát Prof. David Begunak, a Torontói Egyetem Embertani Tanszékének vezetőjével és munkatársaival végeztük. Emellett feldolgoztam a korábbi években a szelvény 7. rétegéből gyűjtött fosszilis rágcsálóanyagot, mely az alábbi taxonokból áll:

Eurolagus fontanessi, *Trogontherium minutum*, *Spermophilinus bredai*, *Albanesia grimmii*, *Hyloptes sp.*, *Blackia miocaenica*, *Muscardinus aff. sansaniensis*, *Muscardinus sp.*, *Glirulus sp.*, *Paraglrulus off. werenfelsi*, *Myoglis meini*, *Eomyops oppligeri*, *Keramidomys mohleri*, *Megacricetodon minutus*, *Eumyarion medius*, *Colimys dobosi n. sp.*, *Anomalomys gaudryi*.

A faunát a Pásztói Múzeumban, a Nógrád Megyei Múzeumi Szervezet Természettudományi Gyűjteményébe leltároztuk.

A leletegyüttes domináns faja – a *Collimys dobosi* – a tudományra nézve új fajnak bizonyult és 400 foglelet-

re épülő leírása megjelenés alatt áll a *Fragmenta Paleontologica* szerkesztés alatt álló 22. kötetében.

A fauna egészének sajátosságait 2003 szeptemberében, a Romániai Paleontológusok 4. Symposiumán, Kolozsváron előadás formájában mutattam be. Ennek írott változata ugyancsak szerkesztés alatt áll az *Acta Paleontologica Romaniae* IV. kötetében.

A kétéltű- és hüllőcsontok dr. Venczel Márton (Kőrösvidéki Múzeum, Nagyvárad) feldolgozása alatt állnak. A rovarrevő-maradványokat dr. Vlad Codrea tanészékvezető egyetemi tanár (Babes-Bolyai Egyetem) részére adtuk át feldolgozásra.

Az ostracoda és foraminifera anyag vizsgálatát Szurominé Korecz Andrea vállalta. A puhatestűhéjak elemzésén dr. Kókay József dolgozik.

Felsőtárkány–Felnémet közötti útmenti lelőhely

A vizsgált lelőhely a Felnémet és Felsőtárkány községeket összekötő műút ÉNy-i oldalán található. Első tanulmányozója dr. Dávid Árpád volt, aki innen 1 db *Megacricetodon* sp. felső M1 molárist gyűjtött. (A szórványlelet pontosabb rendszertani meghatározása nem lehetséges.) A szelvényt 2002 őszén metszették meg kerékpárút építése kapcsán, ami jelentősen megkönnyítette a vizsgálatokat.

2003 márciusában próbamintázás során derült ki, hogy a szelvény két szintje is tartalmaz gerinces maradványokat. Felnémet–Felsőtárkány 2/3: tömött sötétszürke agyag lencse alakú gipszkonkréciókat és *Limacidae* mészlemezeket tömegével tartalmaz. A réteg a feltárás teljes hosszában követhető. Felnémet–Felsőtárkány 2/7: rozsdavörös silt növénylenyomatokkal. A mederkitöltést formáló képződmény csak a szelvény északi részén tanulmányozható. A lelőhely vizsgálatát és mintázását leletmentés keretében végeztem, mivel az útmenti részből a lehető leggyorsabban ki kellett termelni a faunát tartalmazó agyagot. Az év folyamán a lelőhelyről összesen 5 tonna üledéket termeltünk ki, amelyből három tonnát iszapoltunk és válogattunk is. A szeptember és október hónapok folyamán gyűjtött két tonna mintát a hideg idő beállta miatt már nem iszapoltuk ki.

A 2003 tavaszán és nyarán végzett gyűjtéseink az alábbi taxonokat eredményezték. A meghatározások még előzetesnek tekinthetők.

Csak az alsó FF2/3 szintben előforduló fajok:

Albanesia grimmeri (repülő mókus), *Spermophilinus bredai* (földi mókus), *Miodryomys hamadryas* (pele).

Mindkét faunataralmú szintben előforduló fajok:

Prolagus oeningensis (nyúl), *Trogontherium minutum* (hód), *Blackia miocaenica* (repülő mókus), *Myoglis meini* (pele), *Keramidomys* sp. (hajnalegér), *Cricetodon* sp., *Eumyarion medius*, *Democricetodon brevis*, *Megacricetodon minor*, *Collimys dobosi*, *Anomalomys gaudryi* (6 hörcsögfej).

Csak a felső FF 2/7 szintben előforduló fajok:

Heteroxerus sp. (földi mókus), *Microdryomys complicatus* (pele), *Democricetodon* sp., *Megacricetodon* sp. (2 hörcsögfej).

A Felsőtárkány–Felnémet lelőhely anyaga a Güdörkert faunájánál kissé idősebb. Néhány eleme (*Cricetodon* sp., *Democricetodon* fajok, *Megacricetodon minor*) a bádeni és a korai szarmata faunák (MN 6, MN 7 zónák) jellemző tagja és itt fordulnak elő utoljára a Kárpát-medencében. Jelentős korszakokkal mégsem lehet számolni, mivel a két lelőhely közös genusai közül az *Eumyarion*, *Collimys*, *Anomalomys* evolúciós szintjében nincs lényeges különbség. A *Megacricetodon* nemzetséget a Felnémet–Felsőtárkány lelőhelyen a *M. minor*, míg a Güdörkertben a *M. minutus* képviseli. Utóbbi faj a svájci molasszban csak az MN 7–8 zónákban jelenik meg. Meglátásunk szerint a Felsőtárkányi-medence új lelőhelye ugyancsak az MN 7–8 zónába sorolható, mely megfelel a szarmata korszak késői részének.

Faunisztikai érdekesség a *Prolagus oeningensis* kistermetű nyúlféle tömeges jelentkezése, mely Európa középső miocénjében igen gyakori, de Magyarországon ez az első felbukkanása. Ugyancsak első hazai előfordulását tapasztalhattuk a *Heteroxerus* sp. földi mókusnak. Ez a nemzetség Dél-Európa és Kis-Ázsia neogén gerinces faunáiban jelentős egyedszámmal van jelen. Egyetlen mai reliktszerű előfordulása az Atlaszhegységben található.

A Felnémet–Felsőtárkány 2/3 szint kétéltű és hüllőfaunája

A herpetofauna feldolgozását végző dr. Venczel Márton (Nagyvárad, Kőrösvidéki Múzeum) kollégánknak ez ideig az alábbi taxonokat sikerült elkülöníteni:

Salamandridae indet., *Latonia Gigantea*, *Discoglossidae* indet., *Pelogates* sp., *Hyla* sp., *Rana (Pelophylax)* sp., *Anura* indet., *Ophisaurus cf. spinari*, *Anguis* sp., *Pseudopus* sp., *Lacerta* sp., *Scolecophidia* indet., *Colubrinae* indet., *Viperidae* indet.

A leletegyüttes viszonylag magas biodiverzitást mutat, amelyben egyaránt találunk vízi élőhelyeken előforduló elemeket (pl. *Latonia*, *Rana (Pelohylax)* sp.) és száraz élőhelyeket kedvelő alakokat is. Ez utóbbiak azonban túlnyomó többséget képviselnek a herpetofaunában.

A 2003. évi terepi munkálatokat a T 029148. sz. OTKA téma támogatásával végeztük.

HÍR JÁNOS

146. Fonyód, Fehérbézsény

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, Á, Tő, Kú Fehérbézsény Fonyódtól DK-re 4 km-re, a Kaposvár–Fonyód műúttól K-re helyezkedik el. A lelőhely (M7 S33) a Fehér-Bézsény-puszta és Bézsényi-dűlő nevű határreszekén, a fonyódi berekből kiemelkedő úgynevezett bézsényi földnyelv középső részén, több É–D-i irányú dombháton húzódik, amelyen a leendő M7 autópálya nyomvonala, illetve csomópontja ÉK–DNY-i irányban terül el.

A lelőhelyen, a 149,55 és 150,200 km-szelvények között 2003. március 27-től december 9-ig 51 820 m²-en

közel 1600 régészeti objektumot bontottunk ki és dokumentáltunk, amelyek 9 korszakból származnak (neolitikum, középső rézkor, késő rézkor, kora bronzkor, kelta és római kor, Árpád-kor, török kor, kora újkor). Újkori szemétdödrök és árkok is napvilágra kerültek.

A legkorábbi periódust az *újkőkori* dunántúli vonaldiszes kerámia kultúra egyetlen gödre jelentette a lelőhely K-i felében.

A *rézkor* középső szakaszából (Balaton-Lasinjakultúra) egy kút és néhány szemétdödr került elő a lelőhely K-i (nyomvonal) és DNY-i (csomópont) részén. A késő rézkori Pécel-Baden-kultúra kevés telepobjektumából egy úgynevezett fej nélküli, stilizált nőalakot ábrázoló idol töredékét kell kiemelnünk.

A *kora bronzkort* (Somogyvár-Vinkovci, Kisapostag-kultúra) néhány tüzelőhely és gödör képviselte, amelyek szórványosan helyezkedtek el a feltárt terület K-i részén, É-i és DNY-i sávjában.

A *kelta* időszak utolsó szakaszában is lakták e területet, erre egy földbe mélyített építmény, két-három gödör, egy cserépréteggel kirakott aljú, megújított, szabadtéri kemence utal.

A *római kori* megtelepedésnek több nyoma maradt meg, két földbe mélyített építmény, gödrök mellett különböző funkciójú árkokat, karámokat, árokrendszereket tártunk fel. A leletanyag (pl. két korai, meglehetősen ritkán előforduló fibula) alapján ezt a telepet az 1–2. századra keltezhetjük. Az utóbbi két korszak településmaradványa a lelőhely K-i részén került felszínre.

A legtöbb objektum a *kora Árpád-korból* (11–12. század) származik. E telepnyomok a feltárt terület egészén, kisebb csoportokban, az egyes dombháton jelentkeztek. Az egyik dombgerincen kibontottunk néhány földbe mélyített épületet, kemencés házat. Az egyikhez két kemence, közte egy szokatlanul kisméretű is csatlakozott. A középső dombokon négyszögletes karámok, árkok is napvilágra kerültek.

Az objektumok legmarkánsabb részét a szabadtéri kemencék alkották. Több, mint száz hasonló szerkezetű és nagyságú sütőkemencét különítettünk el. A legjelentősebb egy mintegy 20 kemencéből álló komplexum, amelyet 3–4 perióduson keresztül használhattak. Említésre érdemes, hogy a tüzelőberendezések egy részét megújították. A nyomvonal É-i szélén előkerült egy füstölőkomplexum is. A telephez egy faszerkezettel bélelt kút is tartozott, aminek négy egymásba csapolt deszkasora őrződött meg. Az itt elterülő Árpád-kori faluról/falvokról írott forrásokból is tudunk. Erre a környékre, illetve kissé északabbra lokalizálhatjuk az 1130-as években említett 'Besenyő' nevezetű települést. E név feltehetően Fekete- és Fehérbézsény formában maradt fenn. Egyházáról már a 13. század első harmadában történt említés: 1334-ben 16 kisdénár pápai tizedet fizetett a papja, írott adatai alapján a templom léte a 16. századig követhető nyomon. Pusztulása a török korban mehetett végbe. E templomot a feltárt nyomvonalszakasztól É-ra sejtjük a helynevek és az írott források alapján.

A lelőhely kuriózumának nevezhető egy mintegy 350 síros temető, amely a leendő csomópont DNY-i részén terült el. E sírmezőt *török korinak* (16–17. század) keltezzük. Benne a sírok sorokat alkottak, amelyeket egy árok vett körül. A temető belsejében azonban további keresztirányú (azaz kb. K–Ny-i irányú) árkokat is megfigyeltünk, amelyek a kerítőárokknál korábban készültek. Kérdéses, hogy a temető esetleg korábbi részét kerítették-e, vagy belső tagoló árkok voltak. A halottakat melléklet nélkül, lepelbe csavarva vagy szegelt deszkakoporsóban helyezték örök nyugalomra. Néhány esetben megfigyeltük a koporsó famaradványait is. A halottak egy részét a sír D-i oldalába vájt fülkébe helyezték (padmalys temetkezések). A sírmező feltárását nehezítette, hogy a temetkezések különböző mélységben, a barna agyagtól nehezen elváló folttal jelentkeztek, ezért sok esetben kézzel mélyített szelvényekkel végeztük a kutatást.

A temető körzetében templomnak nyomát sem lel-tük. Nem jellemző a halottak kezének összekulcsolása, mellen-hason való keresztbe tétele sem. Néhány halottat fej nélkül temettek el, többször talákoztunk harci sérülések nyomaival a csontvázakon. A fenti ismérvek alapján e temetőbe egy török kori, de nem magyar és valószínűleg nem keresztény (vagy nem csak keresztény) közösség temetkezett. Kevés magyarországi párhuzam (Dombóvár, Békástó; Bácsalmás, Homokbánya; Katymár stb.) alapján ez egy balkáni, jórészt már muzulmán délszláv csoport (bosnyák, rác, vlah-iflak stb.) temetője lehetett. A pontos etnikum megállapítása igen nehéz, ez a jövő feladata. A törökséghez, illetve az iszlámhoz való kötődést két, borostyánból vagy valamilyen féldrágaköből faragott, nyolcszögletű fejű török gyűrű jelzi. Ezt amulettként hordhatta tulajdonosa.

Mivel a sírok betöltése viszonylag sok őskori kerámiatöredéket tartalmazott és a sírok alján néhol mutatkoztak objektumfoltok, átvágtuk a temető területét két kutatószelvényvel (1369 m²), amelyekben néhány további sír, valamint őskori és kora újkorai gödör került felszínre. A temetőt teljes egészében feltártnak minősíthetjük.

A török időszakhoz köthető közel kéttucatnyi különálló temetkezés, amelyek az előbbi temetőtől É-ra kb. 200–250 m-re helyezkedtek el, szintén sorokban. E halottak egy részét rendellenesen, fej nélkül vagy csak koponyájával temették el. Melléklet, illetve viseleti tárgy (vas franciakapcsok) csak néhány sírban volt. Török kori harci cselekményekre utal további 3 tömegsír is. Mély gödrökben ugyanis 6–8 csontvázat találtunk. Az áldozatok többségét lefejezve dobták e gödrökbe. A fonyódi vár környékének mozgalmas története alapján az 1540–70-es évek közötti időszakhoz köthetjük e jelenségeket.

A török kori eseményeket világíthatja meg az a tény, hogy a leendő csomóponttól közvetlenül É-ra egy palánkvár kb. 150 m külső hosszúságú Ny-i fala húzódik, két árkossal és három sánccal. Az 1783-as I. katonai felmérésen még fellelhető a sarokbástyás palánkvár nyoma. Tud-

ni érdemes, hogy e területet az 1550–70-es években, a török végvári harcok idején, Palonai Magyar Bálint védte és uralta. Elképzelhető, hogy a bézsényi földvár az általa védett török kori fonyódi palánkvár külső övezetéhez tartozhatott. Az ilyen kisebb fiók- vagy tarisznyavarak, úgymint a bézsényi, Ordacsehi-Kisvár, Zárda-vár, szőlősgyöröki egy-egy É-D-i vagy Ny-K-i irányú utat zártak le. E vár eredetét tekintve azonban van egy másik elképzelés is. A törökök 1570-ben komolyabban is támadták Fonyódot, és erről egy híradás is szól. 1570–71-ben kelt levelekben arról panaszkodik Magyar Bálint felesége Lengyel Brigitta, hogy a török castellumot, tehát várat emelt Fonyód ellenében Bézsényben. Ez lehetett a lelőhelyünk-nél lévő vár. Az 1550–1570-es évek portyázásokkal zavart élete 1575-ben, Fonyód elestével ért véget.

A lelőhely ÉÉNy-i részén feltártunk egy 17–18. századi, késő középkori–kora újkori települést is. Itt gödrök, egy kút, pásztorépítmények, árkok kerültek felszínre. Kiemelhetjük azokat a viszonylag ritkának számító, nagyméretű, alaparkos-cölöpszerkezetes, illetve tűzhelyes veremépítményeket, amelyeket tüzelősólnak, valamint pincének határozhatunk meg néprajzi párhuzamok alapján. A fenti, török kori temető és e település viszonya nem tisztázott, azonban elképzelhető, hogy e faluhoz, vagy annak korai részéhez tartozott a sírmező. E települést az 1783-as I. katonai felmérés térképe is jelzi. E településhez köthető Bézsény templomának végleges pusztulása, kőanyagának elhordása is. A telepobjektumokból valószínűleg e templom faragott kövei, oltárköve, kapuperselye kerültek elő.

Az M7-S33 Fonyód, Fehérbézsény lelőhelyen 53 189 m²-en (a másodlagos humuszolással együtt) 1600 objektumot tártunk fel. A különböző településmaradványok a megkutatott területen eltérő mértékben, csoportosan, illetve elszórtan jelentkeztek.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

147. Fonyód, Feketebézsény

(Somogy megye) R

Az S33 lelőhelytől DNy-ra, a Kaposvár–Fonyód műút túlsó, Ny-i oldalán terül el az S34 lelőhely, ahol folytatódik tovább a leendő nyomvonal. Az itt lévő nagy kiterjedésű akácok miatt csak max. 3000 m²-es terület feltáráására volt lehetőség. E részen 1884 m²-t humuszoltunk le, amelyből egyelőre 836 m²-t nyestünk meg. A felületen elszórtan tucatnyi, valószínűleg őskori (rézkori) gödör folytja látszott.

GALLINA ZSOLT – SOMOGYI KRISZTINA

148. Főnyed határa

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, Á, Kk, Kú

2003. december 17–18-án terepbejárást végeztünk a település közigazgatási területén, rendezési tervhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítéseként.

A vizsgálat során először a terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Ahol erre lehetőségünk volt (szántás, vetés, tarló), ott extenzív terepbejárást is végeztünk.

Összesen 13 lelőhelyet azonosítottunk a kutatás során, ezek jellege: őskori (azon belül nem meghatározható korú) település; az újkőkori dunántúli vonaldíszes kerámia kultúra települései; rézkori (badeni kultúra) települések; kora bronzkori települések; bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia) temetkezés?; bronzkori (dunántúli mészbetétes kerámia?) település; késő bronzkori (urnamezős kultúra) települések; késő vaskori (kelta) telepek; római kori telepek; Árpád-kori települések, temető és templom; késő középkori telepek és földvár, vár? kastély? kúria?; kora újkori telep.

A település külterületének nyugati fele – lényegében a nagykanizsai vasúttól nyugatra eső mélyebben fekvő területe – a Kis-Balatonhoz tartozik. Itt a mocsárból kiemelkedő szigeteken helyezkednek el a régészeti lelőhelyek. A keleti, néhány méterrel magasabb területen a lelőhelyek többsége legalább részben szántott terület-részekre esik. Az erdők egészen kis kiterjedésűek, egyetlen jelenleg ismert lelőhely kisebb részét fedi csak erdő.

Munkatársak: Szabó Zoltán, Kiss Csaba régésztechnikusok.

MARTON TIBOR – STIBRÁNYI MÁTÉ

149. Füzeggyarmat, Kisharang

(MRT 6. k. 5/49 lh.)

(Békés megye) Ø

2003. november 26-án, 28-án és december 3-án megelőző feltárást végeztünk a Dágói kacsatelep gázvezetékének építésénél. A vezeték érintette a Füzeggyarmat, 49. sz. lelőhelyet, ahol korábban bronzkori, vaskori és szarmata leletek kerültek elő. A 30 cm széles árok kb. 150 cm mély volt. A munka során semmilyen régészeti lelet, vagy objektum nem került elő.

MEDGYESI PÁL

150. Füzér, vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö, Kú

Ebben az esztendőben négy különböző helyszínen folyt kutatás a vár területén.

Teljes egészében megtisztítottuk az omladéktól a déli palotaszárny két keleti elemét. A 17. századi írott forrásokban Rimay-boltnak, Rimay-háznak nevezett legkeletibb, nem alapincézett helyiségről kiderült, hogy egy szabálytalan, 5×6 m-es négyszögű alaprajzú, egykor dongaboltozatos, terrazzopadlós szoba. Bejárata a nyugati oldalon a vele szomszédos Ebédlőpalota felől nyílt. Kőkeretes ajtajának csak a küszöbe maradt meg. A helyiségnek egykor két ablaka volt, ezek közül az északit a 17. század közepén befalazták, a másik, dél felé néző ablakból alig maradt meg valami. A szoba délkeleti sarkában árnyékszék nyílt, ennek aknáját már korábban

kitisztítottuk. Most megtaláltuk az árnyékszék tagozat nélküli ajtókeretének két nagyobb töredékét.

A helyiség 17. századi burkolatát két kutatóárokkal vágtuk át. A terrazzo alatt vastag, 15. századi feltöltési rétegek húzódnak.

A 9×7 m-es trapéz alaprajzú ebédlőpalota felmenő falaiból szinte semmi sem maradt meg. Az egykor gerendafödémes, kifestett falú, színes mázas és mázatlan padlóféglákkal burkolt teremről az alatta húzódó pincszakasz feltáráásával szereztünk adatokat. A terem északnyugati sarkában állt – 1982-ben részben már megtalált – mázatlan, szegfűdíszes cserépkályha maradványai is napvilágra kerültek. A terem egykor dél felé nyílt gótikus keresztosztós ablakainak üléspadtöredékei, illetve néhány osztódarab is a pincét betöltő omladékból került elő.

A palota alatti pincét csak a 17. század végi, földes járószintig tisztítottuk meg. A pincébe csak a tőle nyugatra eső pincszakaszon keresztül lehetett bejutni. A déli falat alkotó Árpád-kori várfalon csorbázatok figyelhetők meg, melyek arra utalnak, hogy a pincének volt 13. századi előzménye. A kérdés további kutatást igényel. A pince keleti falában levő teherhárító ív alatti szemértétegből jelentősebb mennyiségű 16. század végi, 17. század eleji kályhacsempe került elő.

Egy kutatóárkot húztunk az északi palotaszárny Malompince nevű egységében. A pince területén korábban 13–15. századi tűzhelyeket találtunk. Egy 13–14. századi tűzhely maradványai ebben az árokban is előkerültek, megerősítve azt a korábbi megfigyelésünket, hogy az északi palotaszárny és a gazdasági szárny 15. század végi felépülte előtt ezen a területen folyt a sütés-főzés.

A várudvar felső, keleti részén jelentős nagyságú területet tisztítottunk meg a törmeléktől. Az udvar szintjét a középkorban a többé-kevésbé vízszintesre faragott sziklafelszín alkotta, melyet csak vékony pusztulási réteg borított.

A várba vezető sziklalépcső alatti, a forrásokban Párkányinak nevezett alsóvárban egy 7×5 m-es, szabálytalan négyszög alaprajzú kőépület (istálló?) kisebb részletét tártuk fel. E területről egyelőre csak kora újkori leletanyag került elő.

SIMON ZOLTÁN

151. Galambok, Hársas-erdő

(Zala megye) Ó, Kk

2003 őszén végeztünk terepbejárást az M7 autópálya Sormás-Nagykanizsa (215,5–206,2 kmsz.) közötti és Nagykanizsa–megyehatár (206,2–186,7 kmsz.) közötti szakaszain. Ezeket a szakaszokon 1992-ben dr. Horváth László, 2001 őszén és 2002 tavaszán Fekete Csanád végezték terepbejárást. Mi 2003-ban már nemcsak a főpályán, hanem az úgynevezett kapcsolódó utak által érintett területeken is elvégeztük a lelőhelyek felderítését.

A falu belterületétől DK-re, a Galamboki-vízfolyás és a Malom-patak összefolyása közelében, a Malom-pa-

tak nyugati partjára enyhén lejtő dombon (726. sz. lh.) a rossz megfigyelési körülmények ellenére kb. 150 m átmérőjű területen, elszórta találtunk apró, kopott, közelebről meg nem határozható őskori, valamint késő középkori edénytöredékeket.

KVASSAY JUDIT – HORVÁTH LÁSZLÓ – SZÁRAZ CSILLA –
FRANKOVICS TIBOR

152. Galgagyörk, Csonkás-hegy 2.

(Pest megye) Pa, U

2003. március 23-án, április 26-án és május 17-én végeztünk terepbejárást a területen.

Az 1. számú leletkoncentrációból, a magassági pont környékéről csak viszonylag kevesebb leletet gyűjtöttünk. A 2. sz. koncentráció a magassági ponttól kb. 100 méterre véget ér, ez után már csak szórványosan találtunk leletanyagot.

A nagyobb kiterjedésű 2. koncentrációban mintegy száz pattintékot és egy középső paleolitikus jellegű bifaciális bázistöredéket találtunk. A plató tetején csak szórványosan találtunk néhány szilánkot és pattintékot, egyebek mellett egy feltehetően újkori obszidiánt. Ugyanitt egy üveges kvarcporfirból készült pengeszűrű szilánkot is találtunk.

A meredek lejtőn gyűjtött leletek feltehetően másodlagos helyzetben fekszenek. Említésre méltó egy felső paleolitikus jellegű levélhegy, amely körül viszonylag sok pattintékot gyűjtöttünk, illetve egy hidrokvarcitból készült bifaciális töredék, amely a korábbi leletektől északabbra, eddig üres területen került elő. A tábla szélén futó földúttól és a levélhegytől egyaránt kb. 30 m-re, a vadászles és a levélhegy előkerülési helye között félúton egy erősen dehibrált obszidiáneszköz, a levélhegy és az említett bifaciális bázistöredék közötti területen egy frissen törött, kvarcporfirból készült, bifaciális kaparó került elő. Ez utóbbi feltehetően másodlagos helyzetben, lecsúszva került elő, éppúgy, mint a földút mellett talált számos kvarcporfir-szilánk is. A pad vonalától 3–4, az úttól 40 méterre egy levél alakú kaparót találtunk. A bifaciális bázistöredék, illetve a szántás szélén álló „táblás fa” vonalában, a földút mellett egy üveges kvarcporfirból készült keresztelű kaparó került elő.

A tábla szélén álló vadles előtti kisebb mélyedésben néhány szórványos pattintékot találtunk, a mélyedés peremén néhány andezitszilánk került elő.

Északabbra, a földúttól 35–40 méterre, a plató peremén találtunk nagyobb mennyiségű leletet: ezen a helyen valószínűleg kiékelődött a kultúrréteg. Itt, a múltkori levélhegy és a most előkerült levél alakú kaparó vonala között két bifaciális eszköz töredéke került elő, a töredék és a keresztelű kaparó vonalában egy harmadik bifaciális és egy kvarcporfir-szilánkot találtunk. A bejárások eredményeként megállapítható, hogy a fő lelőhely a törött fától a „táblás fa” (a keresztelű kaparó és a bifaciális töredékek) vonaláig tart, a lejtő peremén sű-

rűsödő leletanyag valószínűleg eredeti helyzetben került elő.

A korábbi tapasztalatokkal ellentétben a fő lelőhelytől délnyugatra szintén találtunk szórványosan leleteket. A vadles vonalától mintegy 30, a földúttól 20 méternyire egy andezitből készült „szakóca”-szerű eszközt, hidrokvarcit és andezit retusált szilánkot, illetve egy üveges kvarcporfirből és egy obszidiánból készült pattintéket gyűjtöttünk, a magasabban fekvő plató ÉNy-i részén pedig egy kvarcporfirszilánkot találtunk. A terület nagy részén azonban újkőkori a leletanyag (hüvelykköröm alakú vakaró, friss obszidián mikropenge stb.).

MARKÓ ANDRÁS

153. Göd, Bócsaújtelep

(MRT 9. k. 1/6 lh.)

(Pest megye) Ró

A Bócsaújtelep mellett fekvő, kitűzési stádiumban megakadt késő római erődépítkezés régészeti kutatása 2003-ban egy újabb torony teljes feltárására irányult. A felszín kiemelkedése és a kiszántott nagyszámú törmelék alapján már korábban feltételezni lehetett egy újabb torony meglétét az erőd ÉK-i falszakasza mentén, a 039/67, 039/68 hrsz. telkeken. Az első kutatóárok (26 sz.) ezt a tornyot jelző kiemelkedést metszettük át, amelyben két helyen elő is kerültek a toronyfal külső síkjába rakott kősorok. Ezt követően a kutatóárok két oldalán 2-2 szelvényt (27-30 sz.) nyitottunk a torony teljes feltárása céljából, amelyek az alábbi eredményeket hozták.

A II. sz. kerek alaprajzú torony építése – a 2001-ben kutatott I. sz. toronyhoz hasonlóan – a rögzített alaprajzi kitűzés stádiumában megakadt, és még az alapok kiásására sem került sor. A torony ÉK-i oldalán megtaláltuk az ÉK-i irányba kiinduló erőd fal kövekkel és élükre állított falazótégglákkal kijelölt külső és belső falsíkját. Az erőd fal toronyba való csatlakozási pontjánál a toronyfal vonalába rakott kősor – ellentétben az I. sz. toronynál tapasztaltakkal – megszakad. A torony másik, DNy-i oldalán már nem folytatódott az erőd fal kijelölése, ugyanis nemcsak teljesen hiányoznak az erre utaló régészeti jelenségek (két kiásott, 30 cm széles, párhuzamosan futó árok, bennük kő- és téglatöredékekkel), hanem magának a toronynak a kitűzését sem fejezték be, annak ellenére sem, hogy a munkának kétszer is nekifutottak. Az I. sz. és a tőle több mint 150 m-re fekvő II. sz. torony között tehát – a légi felvételen tapasztalható alaprajznak megfelelően – bizonyíthatóan nem történt meg még az erőd fal vonalának a kijelölése sem. A 2003-ban kutatott II. sz. tornyot kétszer próbálták meg kitűzni, azonban egyik alkalommal sem sikerült azt befejezni. Először a torony teljes külső falsíkjának vonalában kiásták a 30 cm széles árkot, azonban az árok kövekkel és téglákkal való kitöltése megakadt a körív felénél. Ezek után egy 10 cm széles és igen mély „árok” újra köröztek, s ezt a vonalat elkezdték szélesíteni, majd ebbe köveket

pakolni. Egy negyed körívnél azonban ez a próbálkozás sem jutott tovább. Az ásás alatt még két kutatóárok feltárására jutott idő, amelyekkel az erőd fal vonalát sikerült tisztáznunk a II. sz. toronytól ÉK- irányban.

Az ásás leletanyaga idén is a bélyeges téglákra korlátozódott, amelyek – a korábbi évekhez hasonlóan – vagy az OFARN csoportba sorolhatók vagy a *legio X gemina magister figlinarium*ait nevezik meg.

MRÁV ZSOLT

154. Gödöllő, Dózsa György út

(MRT 13/3 k. 10/33 lh.)

(Pest megye) Sza, Á

2003. július 7. és 15. között próbafeltárást végeztünk a Szil-háti-dűlőben, a Dózsa György út mellé tervezett áruház helyén. Az áruház a város ÉNy-i szélén, a Rákospatak mellékpatakja melletti dombon épül, ahol korábban a topográfiai terepbejárásakor szarmata és Árpád-kori települést jelző cserepek kerültek elő.

A próbafeltáráson 4,5 ha nagyságú építési területen 18, ÉNy-DK-i irányú, 1,5 m, illetve 2 m széles, 100-140 m hosszú gépi kutatóárokot ástunk. Ezekben a felső humuszos homokréteg eltávolítása után szarmata település objektumai kerültek elő: túlnyomórészt gödrök, különböző szélességű árokreszletek, továbbá két ház és egy kemence foltja. A foltokból szürke, korongolt kerámiát, valamint kézzel formált edények töredékeit bontottuk ki.

Az objektumok jól körülhatárolhatóan egy kb. 1 ha nagyságú területen, a domb tetején és a domb lejtő felső részén koncentrálnak.

Az ősz folyamán megelőző feltárást végeztünk, 21 559 m² nagyságú területen összesen 141 objektumot tártunk fel. Túlnyomó többségük a szarmata településhez tartozó verem, illetve hulladékgyödör, de vannak árokreszletek, 5 épület, egy kemence és egy sír is. A 90-90/a gödör füstölőként működhetett: az egymástól 1 m távolságra fekvő gödröket 35 cm széles, föld alatti kürtő kötötte össze.

Az épületek közül lakóház volt a 68. számú: földbe mélyített, 3×3,50 m nagyságú, a négy sarkában oszlophelyek, K-i sarkában kis kemence vagy kövekkel körberakott tűzhely helyezkedett el. A többi épületben tűzölyhely nem volt, ezek inkább gazdasági célt szolgálhattak.

A 43. számú, téglalap alakú, földbe ásott épület betöltésében zsugorított helyzetű, Ny-K-i tájolású csontváz feküdt; a lábánál két kézzel formált fazék volt.

A szarmata leletanyagot szürke, jól iszapolt, korongolt, valamint kézzel formált, rosszul kiégetett, durva kerámia alkotja, több gödörből sigillata töredékek is előkerültek. Néhány kvád cserép színesíti a leletanyagot. Különleges lelet a 113. gödörben talált, ólomból vagy ónból készült kis csüngő.

Az 52. és a 71. számú árokban, valamint a 74. és a 84. számú gödörben – a szarmata leleteken kívül – hul-

lámvonal-, illetve párhuzamos vonalköteggel díszített cserepek voltak, amelyek a kora Árpád-korra keltezhetőek.

A leletek a váci Tragor Ignác Múzeumba kerültek.

KŐVÁRI KLÁRA

155. Gyál, 3. számú lelőhely

(Pest megye) B, Á

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2003. március és november között a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta Szánthó Dániel, térinformatikus Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. A teljes feltárás koordinátora: Tari Edit.

A lelőhely az M5 autópálya gyáli leágazásánál elterülő dombot foglalja magába. 2003-ban az autópályától Ny-ra eső – mintegy 90 000 m²-en elterülő – dombhát és domboldal kutatását végeztük el, melynek során felszínre került a 2002-ben az út mindkét oldalán feltárt település D-i, DNY-i széle.

Az idei munkálatok során napvilágot látott – az összesen 55 régészeti objektum között – 5 Árpád-kori földbe mélyített lakóház, melyek közül egy a dombhát legmagasabb részén, 4 pedig attól mintegy 400 m távolságban helyezkedett el. A házakon kívül a domb nyugati lankáján számos árkot találtunk, melyek többsége – a néhány Árpád- és bronzkori kivételével – leletek hiányában nem volt keltezhető. A házak közelében több szeméttároló gödröt is feltártunk.

A lelőhely objektumainak leletanyaga (bekarcolt csigavonalas, hullámvonalas, hullámvonal-köteges, beszúrkált, körömbenyomkodásos, rádlis díszítésű, szürke fazekak, fehér kerámia, cserépbogrács, palack, „bécsi fazék” stb.) arra utal, hogy az egykori falu a 11–14. század között volt lakott. Árpád-kori leletkörnyezetben találtuk a korszakban egyedülálló, egész külső felületén zöld mázzal és rátett „sodort” mintával díszített korsót, melynek a lelőhely két, egymástól távol eső részén kerültek elő a darabjai.

SZABÓ LEVENTE

156. Gyál, 7. számú lelőhely

(Pest megye) B, Sza, Kö, Kú, Ű

A lelőhelyen 2003 nyarán 121 őskori, szarmata és kora középkori telepjelenséget tártunk fel. A homokos terület sík jellegét kisméretű, lepusztult, de még ma is érzékelhető kiemelkedések törik meg, melyek körül a mélyebben fekvő részekben vízzáró rétegek alakultak ki.

Ehhez a sajátos geológiai környezethez alkalmazkodva alakította ki itt élőhelyét a középső bronzkori népesség egy csoportja. Településük ÉNy-i, DNY-i, ÉK-i vége ismert, a DK-i része a felszíni leletek alapján, a

nyomvonalon kívül mintegy 100 méteren keresztül folytatódik. A korszakba sorolható objektumok kivétel nélkül gödrök, melyek területileg két nagyobb csoportban tömörülnek. A köztük lévő üres rész a terület legmagasabb pontja, ahol a felszíni gyűjtés során a leg-sűrűbben fordultak elő cserepek. A látszólagos ellentmondást a homokhát erőteljes eróziójával magyarázhatjuk, melynek során elpusztult a település feltételezhető központja. A gödrök alakja kerek, általában egyenes falúak, aljuk íves profilú, mélységük az említett kiemelkedéstől távolodva nő. A kerámiaanyag szegényes, egy félig megmaradt fülesbögrén, s néhány mészbetétes töredéken kívül érdekességgel nem szolgált. A korszak fémművességének néhány díszítetlen bronzlemeztöredék, illetve egy félbetört fűjtatócső-vég állít emléket. A lelőhelyet a leletanyag alapján a koszideri korszak elé soroljuk.

A szarmata kort három gödör képviselte.

A középkorban egy 2,5×2,5 m alapterületű ház épült a területen, melynek mind a négy fala mentén, annak közepe táján egy-egy cölöplyuk helyezkedett el. A ház belsejében további cölöplyukak és egy munkagödör került elő.

A területen még számos kora újkori árok és 2 bizonytalan korú kút látott napvilágot. A lelőhelyet kétség kívül az őskori település teszi érdekessé, s bár ennek anyaga szegényes, a telep nagy része pedig elpusztult, a földrajzi környezethez való viszonyulása alapján településszerkezeti szempontból figyelemreméltó eredménnyel szolgált.

Munkatársak: Szanyi Brigitta régész, Szászvári Linda, Szöllösi Géza régésztechnikusok.

7A számú lelőhely

Elvégeztük a jelentős mértékben már elpusztult lelőhely szondázását. A szondaárkok által közrezárt terület 20 500 m². Összesen 12 régészeti objektumot találtunk, ezeken a helyeken kisebb felületeket lehumuszoltunk. A nem túl nagyméretű lelőhelyen főleg árkokat (négy-szögletesek) és néhány kutat találtunk újkori leletanyaggal.

SZABÓ LEVENTE – PÉTERVÁRY TAMÁS

157. Gyál, 8. számú lelőhely

(Pest megye) Kö

A lelőhelyen 2003. augusztus vége és november eleje között egy középkori település feltárásába kezdünk. Az eddig megkutatott objektumok többsége (63) gödör. Ezek alakja változatos, nagy részük azonban kerek, sekély. Az eddig előkerült kerek kutak függőleges falúak voltak, nagyjából 0,5 m mélységben lekerekített téglalap alakúra szűkülve mélyültek tovább. Területi elhelyezkedésük is figyelemre méltó, egymástól nagyjából 5 m távolságban, egy egyenes vonal mentén helyezkedtek el.

A település házait kis, 2–4-es csoportokba rendezve találtuk. Az uralkodó széljárásnak megfelelő ÉNy-

DK-i tájolásuk megfelel az árkok által határolt területek térbeli elhelyezkedésének is. Idáig egyetlen ház feltárására került sor. Ez egy 3,5×4,5 m alapterületű, lekerekített sarkú, kissé trapezoid alakú épület. Bejárata a ház déli, szélmentes sarkánál található. Ezzel szemben, a ház keleti sarkában találtuk a kemencét, melynek fala mintegy 30 cm magasságban állt. A fal ívéből arra következtethetünk, hogy a kemence eredetileg sem lehetett fél méternél magasabb. A szemközti, nyugatra fekvő sarokban találtuk meg a ház munkagödörét. Ennek mélyebbre ásott fele kitapasztott volt, a tapasztás pedig néhány helyen átégett. A gödör magasabb felében három kisméretű, hegyesen végződő, egymástól egyenlő távolságban fekvő (20 cm) lyuk jelentkezett. A ház rövidebb oldalának szélein rendre megtaláltuk a szelemen tartó cölöpök számára ásott lyukakat, s a hosszabbik oldalak belső szomszédságában további két-két cölöplyukra bukkantunk. A ház falai mentén végig megfigyelhetjük az agyagos földből döngölt bélést. Az épület elhagyásakor a cölöpöket eltávolították, melynek során a kiékelésükre használt kövek a cölöplyukak belsejébe estek. A település kerámiaanyagában főleg a vízszintesen körbefutó rovátkolású, szemcsés anyagú edények domináltak, azonban néhány árokban – és az említett házban is – találtunk szürkés-barnás színű, tapintásra felűnően sima, mázas töredékeket. Mindez alapján lelőhelyünket a 14. századra keltezzük.

A lelőhelyen a lehumusztolt terület mintegy harmadát sikerült idén feltárni. A település nyomvonalba eső részének teljes feltárására a következő évadban kerül sor.

Munkatársak: Szanyi Brigitta régész, Szászvári Linda, Szöllösi Géza régésztechnikusok.

PÉTERVÁRY TAMÁS

158. Gyál, 9. számú lelőhely (Pest megye) B, Szk, Á

A lelőhely a Gyáli csatorna és egy telepített nyárfaerdő között fekszik. 2003. július 3-án elkezdtük a gépi humusztolást a kítűzött nyomvonalszakaszon. A teljes rendelkezésre álló terület, azaz a lelőhelyszakasz 90 százalékban fedett régészeti jelenségekkel. A gépi humusztolás során közel 40 ház, árokrendszerek, gödrök, kutak, kemencék feltárásra kerültek elő. A terület ÉK-i végén a nyárfaerdőnél több kút és feltehetően „karámárkok” kerültek elő, melyek lekerekített sarkú, téglalap alakú területet kerítettek, valamint pár gödör. A terület középső szakaszán sűrűsödnek a házak, melyek sorokat alkottak. A területen különféle irányba futó és egymást keresztező árkok mindenütt megtalálhatók. Ezek közül kiemelendők a nagyobb négyszög alakú területeket lekerítő. Pontos funkciójuk idáig kérdéses, feltehetően telekhatárokat jelöltek ily módon. 2003. november elejéig 383 objektumot tártunk fel, köztük 192 gödröt, 29 házat, 10 kutat, 139 árkot, 1 gödröt zsugorított temetkezéssel (szkita?), 6 cölöplyukat, 5 kemencét, 2 tűzhelyet.

A lelőhely ÉK-i felében koncentrálnak a szkíta, illetve feltehetően bronzkori objektumok. DNy-on pedig eddig csak Árpád-kori objektumok kerültek elő. A legtöbb objektumból azonban (főleg az árkokból) jellegtelen, kézzel formált kerámia került elő. Ezek kor meghatározása kérdéses. A lelőhely tovább terjed a Gyáli csatorna túloldalán, valamint a nyárfaerdő alatt is feltehetően. A feltárást a következő évben folytatjuk.

Munkatársak: Antoni Judit régész, Balogh András régészhallgató (JPTE), Kaptár Ildikó, Nyikus Krisztián régésztechnikusok.

NAGY ANDREA

159. Gyál, 13. számú lelőhely (Pest megye) Kő

A lelőhelyen 2003. július 28. és szeptember 9. között folytattunk régészeti feltárást. A terület a környezetéhez képest kissé mélyebben fekszik. Az altalaj agyagos homok. Az ásás során 15, főként a középkorba tartozó gödör, 3 szintén középkori épület, illetve számos árok (középkor, újkor) látott napvilágot.

Az egyik árok egy 30×22 méteres lekerekített téglalap alakú részt határolt, s tájolását tekintve a többi árok is alkalmazkodott ehhez a rendszerhez. A gödrök sekélyek voltak, alakjuk kerek, vagy ovális, betöltésük fekete, kormos. Az épületekhez közeli gödrökben vastárgyak (kések, szögek) kerültek elő.

Az épületek közül az egyik 3,2×2,8 m nagyságú, lekerekített téglalap alakú, közepén egy ovális gödörrel. Valószínűleg gazdasági céllal épült. A másik két épület lakóház, egyikük egy beltéri, másikuk egy bel- és egy kültéri, a házból fűthető kemencével volt felszerelve. Ez utóbbi tűzélőfelszínét állatcsontokkal rakták ki. Mindkettő esetében a beltéri kemencével szemközti oldalon megtaláltuk a korszak házára jellemző munkagödöröt is. Az épületek betöltéséből vastárgyak, főleg kések kerültek elő.

Munkatársak: Szanyi Brigitta régész, Szászvári Linda, Szöllösi Géza régésztechnikusok.

PÉTERVÁRY TAMÁS

160. Gyál, 14. számú lelőhely (Pest megye) Kő

2003. augusztus 11. és október 1. között egy középkori település gazdasági részének a nyomvonalba eső részén végeztünk feltárást. Összesen 17 objektumot tártunk fel. A lelőhelyen három kb. 30×20 m kiterjedésű, lekerekített téglalap alakú területhatároló árkot, s további, a lekerekített részek rendszeréhez alkalmazkodó árkokat (tizenhárom), illetve 4 gödröt tártunk fel. Az árkok valószínűleg állattartás céljából készültek, betöltésükben rendkívül sok szarvasmarha, illetve kiskérődző csontja került elő.

A területet a 8-as számú lelőhelyen feltárt középkori település-objektumaitól csak egy 30–35 méteres üres sáv választja el. A két településrész minden bizonnyal szerves egészet alkot.

Munkatársak: Szanyi Brigitta régész, Szászvári Linda, Szöllősi Géza régésztechnikusok.

PÉTERVÁRY TAMÁS

161. Gyál, 24. számú lelőhely

(Pest megye) Sza

2003. július 9. és szeptember 19. között végeztünk régészeti kutatást a területen. Munkánkat megnehezítette, hogy a kutatóárkok számára a lelőhelyen található telepített erdőben, 10 méter széles sávokban fákat kellett irtanunk. A kutatóárkokban egy nagyméretű, kerek, szarmata kori gödröt, egy szintén szarmata korszakba tartozó árkot, egy leletanyag nélküli tüzelőgödröt és számos bizonytalan korú árkot sikerült feltárunk. A lelőhelyen további régészeti kutatásokra a nyomvonalba eső erdő rész teljes kiirtása után nyílik lehetőség.

Munkatársak: Szanyi Brigitta régész, Szászvári Linda, Szöllősi Géza régésztechnikusok.

PÉTERVÁRY TAMÁS

162. Gyál, III. homokbánya

(Pest megye) Á

A telek a város határának D-i részén, az M5 autópályától kb. 150–500 m-re ÉK-re helyezkedik el a 078/8–13 hrsz. parcellákon. Területe szántó a 19. század vége óta.

A 2003. szeptember 20-án végzett helyszíni szemle során megvizsgáltuk a bányatelek területét. Talaja kevésbé humuszos homok, Ny–K és ÉNy–DK irányú magaslattal tagolt felszínét tavalyi vetemény maradványai és magas, részben kiszáradt gyom borítja, a talajfelszín részletei csak a kiemelkedések tetején láthatók.

A bányatelek K-i határvonalánál emelkedő, Ny–DK irányú domboldalt a sűrű növényzet miatt nem vizsgálhattuk meg.

A bányatelek É-i harmadánál levő, Ny–K irányú dombháton egyetlen Árpád-kori edénytöredéket találtunk, közelében néhány újkori edénytöredékekkel. Nem lehet eldönteni, hogy a lelet másodlagos helyzetű-e, vagy régészeti lelőhelyet jelez.

A bányatelek D-i részén levő, ÉNy–DK irányú, kisebb kiemelkedéseken helyenként látszó felszínen régészeti leletet nem találtunk.

A bányatelek É-i részétől NyÉNy-ra régészeti lelőhelyek (Gyál 10., 11., 12.) vannak, de régészeti érintettségét a helyszíni szemlével nem lehetett meghatározni.

DINNYÉS ISTVÁN

163. Gyomaendrőd, belterület

(Békés megye) Ø

A város belterületén 2003-ban a korábbiakhoz hasonlóan folytatódott a szennyvízvezeték építési munkái és az ahhoz kapcsolódó régészeti felügyelet. Az év során a következő munkaterületeken építették meg a szennyvízhálózatot. Az endrődi városrészen: a Fő úttól délre

eső területeken; a gyomai városrészen: a Hősök útjától keletre eső területeken, valamint az előző évek építkezéseiből kimaradt részeken. 2003 végére a teljes szennyvízhálózat elkészült.

A 2003. évi munkák során a felsorolt, földmunkákkal érintett területen az árkok és aknák helyén régészeti lelet nem került napvilágra, régészeti jelenségekre utaló nyomokat nem tapasztaltunk.

LISKA ANDRÁS

164. Gyöngyös, Szabaton

(Tolna megye) Á

A Donát-patak D-i partján emelkedő É–D-i irányú dombok egyikén a 2003. február 28-i légi fotózásnál a hóban földvár nyomai mutatkoztak.

2003. április 8-án a lelőhelyet sűrű bozótban a GPS segítségével találtam meg. A hosszú, keskeny gerincet D felől bemélyedő nyereg választja el a domb folytatásától. É, Ny és K felől változó szélességű terasz figyelhető meg. A domb teteje és oldala is bozótos, de elég sok a disznótúrás. Ennek ellenére leletet nem találtam.

A lelőhely – szerkezete, nagysága alapján – minden bizonnyal Árpád-kori földvár lehetett.

MIKLÓS ZSUZSA

165. Győr, Árpád utca 93.

(Győr–Moson–Sopron megye) Ró, Á, Kk, Kú

Építkezést megelőző próbafeltárást végeztünk 2003. május 27. és július 4. között. Három kutatóárral vágtuk át a telket, feltártunk 141 m² területet.

A vízjárta, üledékes, iszapos altalajon (utolsó fázisát néhány vízhortda római kori cserép keltezi a római korra, illetve utána) a 13–14. században kültelki hasznosítású „őshumusz” keletkezett, amelyet árokrendszer osztott telkekre. Az egyes telkeken szórványos telepnyomokat figyeltünk meg: egy kemence, 3 kútszerű (víznyerő) gödör, 10 sekély, többnyire formátlan gödör jellemzi (utóbbiak egy részéről még az sem biztos, hogy emberi munka eredménye). Jelentkezési szintjük a mai felszín alatt 200–240 cm között van. Még ugyanebben a korban újra elviesedett a terület, a csoportokban elhelyezkedő, de felmenő építményhez nem tartozó cölöphelyek alapján következtetünk erre, amelyek minden megfigyelhető esetben szuperpozícióban voltak az egyéb településobjektumokhoz képest. A korszak végén, a 14–15. században az egész területet feltöltötték, a töltés helyenként 80 cm vastag (ebből származik a leletanyag legnagyobb része). A kora újkorra egyetlen, csak a metszetben észlelhető beásás volt keltezhető. A terület sokáig érintetlen maradt, majd a 19. század második felében a környék meginduló nagy építkezései során újabb jelentős tereprendezés (feltöltés) történt. A leletanyag zömét nagyszámú 13–14. századi (kisebb mértékben későbbi) edénytöredék és feldarabolt állatcsontok alkotják, említésre érdemes egy

kiegészíthető cserépbogrács, két sarkantyú, egy vas-
kulcs.

SZŐNYI ESZTER

166. Győr, Bástya utca 33.

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró, Kk

Győr belvárosában, a 6779 hrsz. telken, régészetileg védett területen építkezést megelőző feltárást folytattunk. 2002. december 12–13-án statikai szondákat figyeltünk meg, a kemény tél miatt az ásatás maga 2003-ra maradt. 2003. január 23-án a beruházó bejelentés nélkül tereprendezést, majd január 28-án megállapodásunk ellenére, újabb szintsüllyesztést végeztetett, ezért január 29. és február 1. között megkezdtük a feltárást. Újabb fagyszünetet követően február 27-től március 21-ig folyamatosan dolgoztunk, miközben március 18-án jelenlétünket kijátszva földmunkagéppel jelentős rongálást vittek végbe a beruházó utasítására, tiltakozásunk ellenére.

A feltárás során a korai római kori és a 15–16. századi településről szereztünk lényeges új információkat (a köztes korszakokat, amennyiben voltak, a rongálás során megsemmisítették). A rétegsort újkori építkezések maradványai zárták.

Meglepetést okozott az igen korai római kori leletanyag (1. század első fele: sigillaták, amfora-, mécses- és importedény-töredékek, házikeramia).

A későközépkori-kora újkori településmaradványok ráhúzódnak a Duna partjának lejtőjére. Terminus post quemként a legalsó településrétegből származó Zsigmond-kori kályhaszemek, terminus ante quemként a 16. századi erődépítkezés sánca tekinthető, amely a feltárt részletek felett helyezkedett el. Az alig 150 éves korszakot 6 egymást fedő vagy egymást metsző periódusra sikerült bontanunk (1.: sövényfonatos-paticsos építmény és pusztulási rétege, 2.: nagy cölöpös építmény és felső paticsréteg, 3.: vályogtégla-fal, sarkán cölöppel és pusztulási rétege, 4.: fával bélelt gödör: cserzőkád?, 5.: kút, függőleges, csapolt deszkabéléssel, 6.: nagy beásás, amelynek D-i fala egyenes, igen gazdag leletanyaggal, többek között reneszánsz étkészlet aranszálakkal díszített kése és levél alakú arany záróveretes egyágú „vil-lája”).

A feltáráson részt vett Tomka Péter régész, Losonczi Máté régésztechnikus és Ritly Jenő gyűjteménykezelő.

SZŐNYI ESZTER

167. Győr, Radó-sziget

(Győr-Moson-Sopron megye) I, Kú

A 2003. június 25–26-án, augusztus 1-jén és 22-én végzett terepbejárás a győri Rába és Mosoni-Duna szakasz felderítésének első fázisa volt. A kutatás során átvizsgáltuk a Rába Radó-szigeti két ágát, valamint a szigetcsúcs és a torkolat közötti folyószakaszt, továbbá a Mosoni-Duna medrét a Rába torkolatától a Széchenyi-hídig.

A búvárok a fenéken úszva derítették fel a medret, a jelenségeket bójákkal jelölték meg. Az alábbi lelőhelyeket találtuk:

1. Víziszínpaddal szemben: kora újkori (1560–70 körüli csatos bélyegű téglák) tégla-fal, erődítés.

2. Radó-sziget, K-i ág, kettős híd alatt: hídmaradvány, ismeretlen kor.

3. Várfarok, Rába-medre: planírozás, feltöltés, kora újkori (17. század).

4. Radó-sziget, alsó szigetcsúcs, Rába-medre: fal, erődítés, kora újkori (17. század).

5. Radó-sziget, Ny-i ág, híd alatt: fahídmaradvány, ismeretlen kor.

6. Radó-sziget, Ny-i ág, híd alatt 2.: bizonytalan jellegű lelőhely (hajó?), 18. század.

7. Radó-sziget, Ny-i ág, híd alatt 3.: bizonytalan jellegű lelőhely (fakonstrukció), ismeretlen kor.

8. Radó-sziget, Ny-i ág, híd felett: erődítésfal, 1661–1669 (Montecuccoli bélyeges téglái).

9. Mosoni-Duna-medre, Kossuth-híd felett, szórvány, 18. század eleje.

10. Mosoni-Duna-medre, Kossuth-híd alatt, ismeretlen jellegű fakonstrukció (hajó?).

11. Mosoni-Duna-part, a kövezésben, az Új kapu utca vonalában, hajó, újkori.

A lelőhelyeket a kotrások jelentős mértékben bolygatták és pusztították. Tudományos szempontból a legjelentősebbnek a Radó-sziget, Ny-i ág, híd alatt 2. lelőhely ígérkezik, mivel a csapolt gerendák és a faszegek az iparosítás előtti hajóépítéssel jegeit mutatják. Lehet, hogy híd maradványa, de nem zárható ki egy hajóroncs sem.

A néhány 100 m-es szakaszon sűrűn egymás után következő lelőhelyek arra utalnak, hogy a folyópartot, illetve magát a medret intenzíven használták a régészeti korokban. Mindez felhívja a figyelmet a vízparti lelőhelyek előtti mederszakaszok kutatásának fontosságára.

TÓTH JÁNOS ATTILA

168. Győrvár határa

(Vas megye) Ó, Kk, Kú

A település rendezési tervében belterülethez csatolásra kijelölt területek régészeti terepbejárását végeztük el 2003. március 31-én. A munkát nehezítette, hogy az érintett terület nadrágszík-parcellákból áll, melyek egy része járhatatlan (növényzettel fedett), többi része frissen boronált, nem ülepedett mélyszántás volt, s ez a tény lehetetlenné tette a lelőhelyek széleinek pontos meghatározását. A be nem járt területek potenciális lelőhelyek.

Békavár: A falu É-i részének nyugati területén frissen boronált szántásban, rossz látási viszonyok közepette egy őskori, félig átfúrt (valószínűleg orsókarikának szánt) edényalj-töredéket találtunk és 19. századi kerámiákat figyeltünk meg. A rossz látási viszonyok és a te-

rület ígéretes domborzati viszonyai miatt indokoltnak láttam a lelőhely szórványként való felvételét.

Nyugati telek: A falu határának Ny-i részén, frissen boronált, nem ülepedett szántásban, illetve vetett, vegetációval fedett nadrágszík-parcellákon szórványos őskori, késő középkori és kora újkori leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Szilasi Attila Botond, Hódi Attila és Vámos Gábor régésztechnikusok.

PAP ILDIKÓ KATALIN

169. Gyula, 36. számú lelőhely

(Békés megye) Ø

A Gyula Farkashalmi Vízmű transzformátor körzet villamoshálózat rekonstrukciója keretében villanyoszlopokat állítottak, amelyek alapgödreinek kiásása a Gyula 36. és 582. sz. lelőhelyeket is érintette. A topográfiai terepbejárások által ismertté vált lelőhelyek területén zajlott földmunkáknál elláttam a szükséges régészeti felügyeletet.

A földmunkák 2003. november 19-én és 20-án történtek. A villanyoszlopok alapgödreit földfúróval, illetve árokásó géppel ásták ki. A keret átmetszetű, kb. 120–140 cm mélységű gödrök kiásásakor a kitermelt földet átvizsgáltuk, régészeti leleteket nem találtunk. A fúrt gödrök metszetalai régészeti megfigyelésekre csak részben voltak alkalmasak: a fúrás közben a gödör falán nem képződött megfigyelhető, tiszta felület, a fúró kihúzásakor a gödör falát összeroncsolta a fúró. A kiásott gödrökben sem régészeti leleteket, sem pedig egyéb régészeti jelenségekre utaló nyomokat nem figyeltünk meg.

LISKA ANDRÁS

170. Gyula, 73., 511., 512. számú lelőhelyek

(Békés megye) Ø

A Gyula, Bicere és Siórét Gázépítési Társulás beruházásában a 44. sz. főút melletti ingatlanok lakossági gázellátását biztosító nagy-középnomású gázelosztó vezeték épült Gyulán Bicere és Siórét területén. A gázvezeték nyomvonala kb. 150 m hosszan érintette a Gyula 73. sz., 100 m hosszan az 511. sz. és 50 m hosszan az 512. sz. lelőhelyek területét. A topográfiai terepbejárások által ismertté vált lelőhelyek területén régészeti felügyeletet végeztünk 2003. október 15-től. A gázvezeték árkanak kiásása a régészeti lelőhely területén kézi erővel történt. A gázvezeték nyomvonalát a lelőhelyek érintett területének csaknem teljes hosszában egy már meglévő, a 44. sz. főúttal párhuzamos irányú, igen mély vízelvezető árok É-i partján jelölték ki. A kb. 100 cm mélységben kiásott árok bolygatatlan réteget nem érintett. A kiásott gázárok metszetalait és alját átnézve sem régészeti leleteket, sem pedig egyéb régészeti jelenségekre utaló nyomokat nem figyeltünk meg.

LISKA ANDRÁS

171. Gyula, belterület

(Békés megye) V, Sza, Á

Gyula város belterületén kábeltelevíziós és telefonhálózat kiépítésének földmunkáit felügyeltük 2003. áprilisától. Az új vezeték nyomvonala a legtöbb helyszínen a már meglévő telefon, illetve más közművezetékek nyomvonalán került kijelölésre. Egyedül a vár épületébe vezető kábel számára jelöltek ki új nyomvonalat. Ezen a területen megelőző régészeti feltárást folytattunk.

Régészeti korú leletek csupán egy helyen kerültek elő, a Kertes utca és a Móra Ferenc utca sarkán. Az aszfaltút felbontásakor vaskori, szarmata kori, és Árpád-kori edénytöredékeket találtunk, sajnos csak másodlagos helyzetben, a korábbi közművezetékek számára kiásott árok betöltésében. A kb. 40 cm mélységben jelentkező edénytöredékeket objektumokhoz nem tudtuk kötni, szórványleletként regisztráltuk. Vaskori és szarmata kori régészeti leleteket a közeli Vasúti homokbánya lelőhelyről ismerünk (Gyula 513. sz. lh. környéke). A két területet a közöttük lévő 5–600 méteres távolság és a beépítettség miatt nem tarthatjuk azonos lelőhelynek.

A további munkaterületeken semmilyen régészeti jelentőségű leletre, illetve objektumra nem bukkantunk.

LISKA ANDRÁS

172. Gyula, külterület

(Békés megye) Ø

A város külterületén, az eleki út és a kétegyházi út elágazásának közelében elhelyezkedő DÉMÁSZ telep vízellátását biztosító vízvezeték épült. A vízvezeték nyomvonala a DÉMÁSZ teleptől kiindulva a kétegyházi út ÉNy-i oldalán haladt az eleki úti elágazáshoz, majd DK-i irányba fordulva csatlakozott az eleki úti vízrákötéshez. A vízvezeték nyomvonala három, a korábbi topográfiai kutatásokból ismert régészeti lelőhelyet érintett, illetve közelített meg. A régészeti lelőhelyek területének veszélyeztetettsége miatt indokolt volt az érintett részeken a földmunkák ideje alatt a régészeti felügyelet.

A vízvezeték-építés földmunkái 2003. szeptember 1. és 9. között tartottak. A vízvezeték árkat kb. 600 m hosszú nyomvonalon ásták ki. A kb. 100 cm mélységben kiásott árok metszetalait és alját átnézve sem régészeti leleteket, sem pedig egyéb régészeti jelenségekre utaló nyomokat nem figyeltünk meg.

LISKA ANDRÁS

173. Gyula, Paradicsomi lakópark

(Békés megye) Ø

A területen (hrsz.: 9109/8) 72 lakásos társasház épül. A társasházhoz pincegarázs is terveztek, amelynek a kivitelezése 2003. szeptember 13-án kezdődött. A teremgarázs építésének földmunkáinál elláttam a szükséges régészeti felügyeletet.

A kanalas földmunkagép segítségével feltárt kb. 1600 m²-es területen a felső 30 cm eltávolítása után nyert nyesett felületen régészeti objektumokra utaló foltokat, illetve régészeti leleteket nem találtunk. A már bolygatatlan sárga altalajt érintő építési fázis megfigyelése során sem tudtunk régészeti leleteket, vagy objektumokra utaló foltokat, egyéb jelenségeket megfigyelni.

LISKA ANDRÁS

174. Hajdúböszörmény, Csíkos-tanya

(Hajdú-Bihar megye) U, Sza, A

Az épülő M35-ös autópálya 16. sz. lelőhelyén 2003 júliusától novemberéig folytak a megelőző feltárások. A kutatott 4500 m²-nyi területen 373 objektumot bontottunk ki, melyekhez 547 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A lelőhelyen három korszak különíthető el. A legkorábbi az *újkőkorszak*, az alföldi vonaldíszes kerámia kultúra korai fázisába sorolható. Ehhez a meglepedéshez öt gödör tartozott, melyekből rendkívül gazdag leletanyag – festett és karcolt edénytöredékek, csonteszközök, kőeszközök, köztük obszidián is – látott napvilágot. Az objektumok a feltárási felület egészén, egymástól nagy távolságban, elszórtan jelentkeztek.

A következő meglepedés a Kr. u. 4–5. századra tehető. A *szarmata* objektumok metszései, egymásra rétegződéséből három települési fázis különíthető el. Összesen 15 házat tártunk fel, melyek kivétel nélkül ÉNy-i tájolásúak, 3×3,5 m méretűek, téglalap alakúak, félig földbe mélyítettek. Négy ház nyugati sarkában szokatlan módon a ház oldalába vájt, szögletes kemence is volt, melyek közül az egyik csodálatos épségben őrződött meg. Tüzelőnyílását a nyugati oldalon alakították ki, míg a felső részén lévő kerek lyukba helyezték a főzőedényt. Körülötte és tüzelőterében ép edények és 150 hálónéhezék(?) került napvilágra. A házak környékén méhkas alakú vermetek és nagyobb agyagkitermelő-gödöröket, valamint több füstlőgödör is kibontottunk. A lelőhelyen 11 kutat tártunk fel, melyből az egyikben megmaradt a faszerkezet is. A talajvízszint feletti részek elpusztultak, azonban ez alatt teljes épségükben megőrződtek a deszkák. A kút 3,5 m átmérőjű kerek gödrét 4,2 m-ig ásták le, és ebbe a mélységbe helyezték bele a faszerkezetet. Két rövidebb és két hosszabb, külső oldalán megmunkálatlan, 110–120 cm hosszú, 20–25 cm széles és 5–6 cm vastag deszkát csapoltak össze; és az így elkészített kereteket helyezték egymásra. E keretből összesen hetet tudtunk a talajvízig lefelé haladva megmenteni. A kút belső sarkait egy-egy vastagabb ágdarabbal erősítették meg. A deszkaszerkezetet kívülről tőzeges, szalmás anyaggal vették körül. A lelőhelyen több árokszakaszt is feltártunk. A kutatott területen 3 rabolt sír is napvilágot látott.

Az előzőeken túl egy *Árpád-kori* laza szerkezetű falu néhány objektumát tisztáztuk a domb tetején. A házak viszonylag kis méretűek, 2–2,5×2,5–3 m nagyságúak

voltak, kicsi, tapasztott kemencéjüket a sarokba, az épület falába vájták. A házak mellett egy nagyobb, két kemencével ellátott, műhelyként szolgáló épület is elhelyezkedett.

Munkatársak: Kovács Katalin, Kecskés Anita, Tóth Gusztáv, Váczi Gábor régészhallgatók.

RACZKY PÁL

175. Hajdúböszörmény, Hármashalmi iskola (Pelyhe-tanya)

(Hajdú-Bihar megye) Sza, A, A

A feltárt területek Görbeházától keletre, a 35. sz. autópályától délre eső dűlőút két oldalán helyezkednek el. A terepbejárás során meghatározott lelőhelyek közül a nyugati a Hármashalmi iskola, a keleti a Pelyhe-tanya elnevezést kapta, az előbbi a 13., az utóbbi az 14. számú az épülő M35-ös autópálya nyomvonalán rögzített lelőhelyek közt. A feltárások nyomán azonban nyilvánvalóvá vált, hogy valójában egy és ugyanazon lelőhely két részéről van szó.

A mintegy 4 hektárt felölelő lelőhely 16 220 m²-ét tártuk fel 2003. július 7. és október 30. között. Összesen 650 objektumszámot és ezekhez rendelve 1100 stratigráfiai számot osztottunk ki, a terület tehát régészeti szempontból intenzíven fedett. A jelenségek három nagy korszakba sorolhatók.

A szarmata (római császárszám, Kr. u. 2–4. sz.), az avar (népvándorlás kor, 8. sz.) és a korai Árpád-korba (10–12. sz.). Jellegük szerint megkülönböztethetünk településeket (szarmata és Árpád-kor) és temetkezéseket (szarmata és avar kor).

Az egykor itt meglepedett *szarmata* népesség falujának összesen tizenöt épületét tártuk fel. Az épületek hasonló szerkezetűek: kb. 20–50 cm-re a földbe mélyítettek, hossz tengelyük K–Ny-i irányú, s ezek végében többnyire megtaláljuk a szelemengerendát tartó oszlopok helyét. Ezek mérete különböző, a legkisebb csupán 2,5×3 m, a legnagyobb 6×4,1 m alapterületű. A nagyobb méretű épület a késő szarmata időszak, a Kr. u. 4. sz. jellegzetessége. A házak körül 1–2 m átmérőjű, méhkas alakú vermetek sorakoztak. A mélyebben fekvő területeken összesen húsz szarmata kutat bontottunk ki, amelyek között akadtak kisebb, és sekélyebb, hosszúka formájú, kb. 2,5 m mély víznyerőhelyek, valamint nagyméretű, 4 m átmérőjű belépőrészsel induló, majd tölcséresen szűkülő kerek és négyzetes alaprajzú kutak is. Az épület közelében több helyen találtunk kerek és félkör alakú sekély árkokat is, amelyeket karámként értelmeztünk. A település méretéhez és intenzitásához képest meglehetősen kis mennyiségű az előkerült kerámiaanyag. A szarmata település jellegzetes kerámiatípusai közt felbukkannak *terra sigillaták* darabjai is. Jóval ritkábbak a fémleletek (vaskések), az ékszerek (üveggyöngyök), és a római üvegedények töredékei. A településektől keletre bukkantunk rá egy észak–déli tájolású női sírra, amelyet sírmellékletei alapján a késő szarmata korszakba soroltunk. A temetkezést kb. 500 üveg-, kar-

neol-, borostyán- és mézskőgyöngy kísértte, amelyek egykor részben az elhunyt nyakláncát és övét, de főként ruhájának alsó szegélyét díszítették. Csuklóján lemezkarperec volt, lábához kis edénykét helyeztek.

Feltehetően a hasonló, nagyállattartó és földművelő életmódnak köszönhetően, az ugyanazon helyen megtelepedett szarmata és kora Árpád-kori népesség településképe és objektumtípusai között alig észlelhető lényeges különbség. Lelőhelyünkön hat *Árpád-kori* épületet tártunk fel. Ezek a szarmata építményekhez hasonlóan földbe mélyített, téglalap alaprajzú „veremlakások”, hossz tengelyük mindig ÉK–DNY irányú. Négy ház padlóján sajátos szerkezeti elem nyomait figyeltük meg. A ház egyik hosszanti oldalához közelebb 2 „T” alakú cölöplyuk helyezkedett el, amely egy nagyobb ácsolt szerkezetre, talán féltetőre enged következtetni. Az Árpád-kori faluhoz szintén csatlakozott 5 kút. Több kutat cölöphelyek kerítettek, amelyek minden bizonnyal az egykori kútház nyomai. Az egyik Árpád-kori kútból napvilágra bukkant egy különleges lelet, egy kb. 2,5 m hosszú, 30 centiméterenként átfúrt és facsapokkal ellátott ívelt farúd, amely körül visszavarrott szegélyű bőrfoszlányok feküdtek.

A 14. sz. lelőhely északi részén, a ma tanyaként működő iskolaépület kerítésének közvetlen szomszédságában újabb sírok kerültek elő. Egy ÉNy–DK, a többi hét É–D tájolású volt. Ezúttal egy kis *késő avar*, 8. századi temető részletére bukkantunk, amelyhez észak, vagyis a tanyaudvar felé valószínűleg újabb sírok csatlakoznak. A férfi, női és gyermektemetkezések meglehetősen szegényesek. A férfiak mellett vascsatot, vaskést, kovát és tűzcsiholó vasat, a nők mellett orsógombot és 1-1 gyöngyöt találtunk. A több sírban is felbukkanó cserépedény, valamint állatsontok az útravalónak szánt étel és ital szegényes maradványai. Az egyik női sírból jobb minőségű ötvösmunka is napvilágra került, egy aranylemezből készített, granulációval és üvegbetétes rekeszekkel díszített arany fülbevalópár.

Mindkét település – a szarmata és az Árpád-kori – keleti kiterjedését sikerült lehatárolni, hiszen az árokrendszerektől zárt területen kívül az objektumok már csak kis számban, szórványosan jelentkeztek, de nyugati irányba a következő évben folytatni kell a feltárásokat.

Munkatársak: Rác Zsófia, Sebők Katalin régészek, és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

SZABÓ GÁBOR – RACZKY PÁL

176. Hajdúnánás, Fekete-halom

(Hajdú-Bihar megye) B, Sza, H

Az épülő M3-as autópálya 41. sz. lelőhelyén 2003 szeptember–októberében 9600 m² nagyságú területen folytattunk megelőző feltárást. A teljes felületen összesen 79 objektumot bontottunk ki, melyekhez 181 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A lelőhely a Fekete-halom nevű kurgán délkeleti lábánál húzódik, az egykori Csingilingi-ér partján, mely

északkeleti irányból képez határt. Az elmúlt évszázadok során a táj képe nagyon megváltozott – néhány helyen közel 1,5 m vastag humuszréteg fedte az objektumokat és a homokos altalajt. Három korszak emlékműanyagát tudtuk elkülöníteni.

Három *kora bronzkori* sírt tártunk fel, az egyikben gazdag edénymellékletekkel temették el az elhunytat.

A következő megtelepedés a *szarmata* időszakban történt. A terület délnyugati részén néhány élelemtároló- és agyagkitermelő-gödört tártunk fel, valamint egy nagyméretű külső kemencét.

A 9–10. századra keltezhető településen 8 ház maradványai láttak napvilágot. A házak kivétel nélkül négyszögletes alaprajzúak, viszonylag kisméretűek (2–2,5×2,5–3 m), ÉK–DNY-i tájolásúak voltak. Legtöbbjük ÉNy-i vagy ÉK-i sarkába kicsiny, patkó alakú kemencét vájtak. Falukba beépítve, vagy környékükön és a házak betöltésében gyakran találtunk feketére kormozódott/égett őrlőkőtöredékeket. A házak egy csoportban, a feltárási terület délkeleti szélén helyezkedtek el. A kis falut nyugatról és északról többször megújított, meglehetősen szabálytalan alakúra ácsott árok övezte, északi részén cölöpökkel megerősített kapubejárattal. A házak csoportjától távolabb négy nagyméretű, úgynevezett külső kemencét bontottunk ki. A lelőhely északnyugati szélén két kutat sikerült tisztáznunk. Az egyikből a kút faszervezetének elemeit tudtuk kiemelni. A 120–140 cm átmérőjű kút aknáját szokatlan módon függőlegesen felállított 30–40 cm széles, ívesen összeállított 150 cm hosszú deszkákkal bélelték ki.

A lelőhelynek autópálya nyomvonalába eső szakasza az ásatások nyomán teljesen feltártnak tekinthető.

Munkatársak: Raczy Pál, Nagy Emese Gyöngyvér, Sebők Katalin régészek, és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

ANDERS ALEXANDRA

177. Hajdúnánás, Fű-rét legelő

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Á

Az épülő M3-as autópálya 38. sz. lelőhelyén 2003 júliusában és szeptember–októberében 5000 m² nagyságú területen folytak a megelőző feltárások. A felületen összesen 36 objektum került elő, melyekhez 57 stratigráfiai egységet rendeltünk.

A lelőhely egy korábbi kisebb ártéri szigeten található, mely ma egy öntözőcsatornákkal (K-III, K-III/2) sűrűn szabdalta, belvizes legelőn helyezkedik el. A rendkívül magas talajvízszint miatt nem minden esetben volt lehetséges az objektumokat teljes mélységükig kibontani. Két korszak leletanyagát különítettük el.

A *szarmata* objektumok a feltárási terület déli felére koncentráálódtak. A három, félig földbe mélyített ház alapgodra 3×4 m nagyságú, téglalap alakú, közepükön a szerkezetet tartó cölöpök helyeivel. A házak mellett méhkas alakú élelemtároló-vermek és egy kút helyezkedett el.

Az *Árpád-kori* településből két, egymásba ázott házat a hozzá tartozó kemencékkel, és élelemtároló gödröket bontottunk ki. A feltárási terület nyugati részén két bizonytalan korú sír került napvilágra.

A lelőhely feltárást befejeztük, mivel keleti irányban a csatorna (K3) miatt nem volt tovább bővíthető a felület, míg nyugat felől megtaláltuk a települések széleit.

Munkatársak: Anders Alexandra, Nagy Emese Gyöngyvér, Sebők Katalin régészek, és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

SZABÓ GÁBOR

178. Hajdúnánás, Rét (Török-tanya)

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Kk

Hajdúnánás északi határában az épülő M3-as autópálya 37. sz. lelőhelyén 2003 júliusában és augusztusában 15 000 m² nagyságú területen folytak a megelőző feltárások. A teljes felületen összesen 213 objektumot bontottunk ki, melyekhez 302 stratigráfiai egységet rendeltünk. A lelőhelyen két korszak emlékanyaga különíthető el.

A feltárási terület északi harmadánál egy megközelítőleg É-D-i irányú, V-átmetszetű árok fut, melytől délre található a *szarmata* korszakhoz sorolható objektumok (gödrök, kisebb árkok, földbe mélyített ház, árokkal körülvett karámszerű területek). Az ároktól északra feltártunk egy É-D-i tájolású, mély, rabolt *szarmata* sírt. Az ároktól délre helyezkedett el az egykori település központja – itt három ház alapjai kerültek elő. A 20–50 cm-re a földbe mélyedő, ÉK-DNy-i tájolású épületek középső tengelyvonalában kisebb-nagyobb cölöplyukakat bontottunk ki. A házakban kemence nem volt, de az egyik ÉNy-i sarkában egy füstölögödör alig átégett kürtőjét és munkagödörét tártuk fel. Az épületeket méhkas alakú gödrök vették körül. A kis településen három kút került napvilágra, az egyik alján egy ép, korongolt, szürke színű edény feküdt.

Az árkon belüli részen egyetlen temetkezést tisztáztunk. Az É-D-i tájolású sírgödörben egy fiatal nő rossz megtartású váza feküdt. Ruháját bronzfibula fogta össze, derekán széles textilövet viselt, melynek lelógó részét közel 30 nagyméretű színes üvegyöngy díszítette. Szoknyájának vagy nadrágjának szárára több, mint 700 különböző színű és fajtájú üveg- és borostyángyöngyöt varrtak fel.

A feltárási terület déli részén már csak néhány szórványos gödröt és kutat bontottunk ki, azaz a település északi és déli körvonalai pontosan lehatárolhatók a nyomvonalba eső szakaszon.

Az ároktól északra eső területen ezenkívül csak *ké-ső középkori* objektumokat (cölöplyukakat és gödröket) tártunk fel.

Munkatársak: Anders Alexandra, Nagy Emese Gyöngyvér, Sebők Katalin régészek és az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

RACZKY PÁL

179. Hajós, Pincefalu

(Bács-Kiskun megye) A, Á

A vízmű építése során sírokat bolygatott meg a munkagép. A bejelentés után a leletmentés a kb. 5×5 m nagyságú munkaterületen folyt, ahol a felső 1–1,2 m vastag humuszos réteg eltávolítása után nyolc avar kori (8. századi) sírt és egy két tüzelőhelyes, Árpád-kori házrészletet tártunk fel.

A sírok elhelyezkedése szabályos temetkezési rendre utalt. A K-Ny irányú sírsorokból három nyúlt a megtisztított területbe. A temető nagy kiterjedésű, amit megerősít a helyi lakosok beszámolója a környező pincék építéskor előkerült embercsontokról. A sírokban viszonylag kevés lelet volt: a női sírokban dinnyemag alakú gyöngyök, orsógomb, csüngős fülbevaló, a mellesleges férfisírban vascsat és vaskés.

A közeli vas iszapszűrő alapozási munkálatait szintén felügyeltük, de itt régészeti jelenség nem mutatkozott.

KUSTÁR ROZÁLIA

180. Hantos határa

(Fejér megye) Kö

2003. január 29-én terepbejárást végeztünk Fejér megye több településén, ahol légi fotózás alkalmával 2001–2002-ben feltehetően középkori erődítményt lokalizáltunk.

Hantos községtől 1 km-re K-i irányban, a Sárosd-seregélyesi vízfolyáson túl, szántóföldön, a környék legmagasabb pontján található az erődítmény.

A légi fotó 2001 nyarán készült, a szántóföldön akkor gabona volt. A földúttól DK-i irányban 50–55 m-re szabályos kör alakú objektum volt megfigyelhető (növekedési anomália). A fénykép alapján dupla árkot és közötté sáncot feltételeztünk. A terület, mivel intenzív földművelés folyik rajta, nagymértékben lepusztult.

Az erődítés a környék legmagasabb pontján, 131 m tengerszintfeletti magasságban létesült. A terepbejárást során a belső, a fotón is jobban látható árkot sikerült lokalizálni. A külső árok a felszínen nem látszik. Az árok szélessége 8–10 m, pontosabb meghatározást csak régészeti feltárást adhat meg. Az árokkal körbevett terület 40–45 m átmérőjű (kb. 0,15 ha). Az erődítés középső és a terület ÉNy-i része, beleértve a körárkon kívül eső részt is, apró kődarabokkal volt tele. Ezenkívül a szántás szélén, fának döntve találtunk két nagyobb terméskövet. Az árokkal határolt területen, több helyen is szétszántott sár-ga színű habarcstörmelékét találtunk. A terepbejáráson több kisméretű középkori kerámiatöredék került elő.

MIKLÓS ZSUZSA – TEREI GYÖRGY

181. Harta, Freifelt

(Bács-Kiskun megye) B, Á

A 2002-ben folytatott 20 hektáros területet érintő régészeti leletmentés befejezéseként 2003 májusában a kö-

zépső dombháton 500 m² területen tártunk fel néhány bronzkori (késő kisapostagi-kora Vanya) gödröt és két Árpád-kori házat. A házak közül az egyik külső kemencés, míg a másikban a ház közepén volt egy folyami kavicsos szigetelt tüzelőhely. A temető anyagából 2003. szeptember 24-én kiállítás nyílt a Viski Károly Múzeumban.

KUSTÁR ROZÁLIA

182. Harta, gátórház

(Bács-Kiskun megye) U, Sza, Á, Ű

Az 51-es út korrekciójának keretében ezen a lelőhelyen a 2002 októberétől 2003 novemberéig tartó leletmentés során több szakaszban összesen 22 000 m² területet tártunk fel.

Négy korszakban alakult ki kisebb-nagyobb település az enyhén kiemelkedő dombháton: a neolitikumban, a római korban (szarmaták), az Árpád-korban és az újkorban. Az ásatáson összesen 1004 objektum került elő, ebből 640 cölöplyuk.

A vizsgált terület északi végében egy feltöltődött meder jelöli ki a települések szélét.

A legtöbb objektum a *dunántúli vonaldíszes kultúra*, illetve annak késői, zselizi fázisának emlékeit őrítte. Sikertelenül megtalálni a neolitikus település északi és déli szélét. A kerámiaanyagban a vörös színű durvább kerámián túl vonaldíszes, kottafejes, csipettdíszes, illetve több festett kerámia töredéke került elő. A nagy kiterjedésű feltárás lehetőséget adott arra, hogy nagyobb településrészletet figyeljünk meg. Országos viszonylatban is ritka, és analógia nélküli a Duna-Tisza közti területen, hogy hat, egyforma tájolású, kísértőárkos nagy ház alaprajzát dokumentálhattuk, és a részben általuk körbezárt területen egy négyzetes közösségi tér rajzolódik ki a számtalan cölöplyukból. A településen belül összesen hat sírt sikerült feltárnunk. Négy zsugorított oldalfekvésű és két rituálisan, de részben feltöltődött, funkcióját veszített tárológödörbe temetett halottat találtunk. A felszíni terepjelenségekben gyér neolitikus település több hektáros területéből még Somogyvári Ágnes az elkerülő út nyomvonalában tárt fel néhány objektumot.

A *szarmata* objektumok a vizsgált terület déli részén kerültek elő. A szarmata településrészletből 1 házat, 77 gödröt, 39 cölöplyukat és 4 árkot tártunk fel. A településen előkerült kerámiaanyagban túlsúlyban van a durvább, kézzel formált házikerámia. Jóval kisebb számban fordult elő a korongolt, sötét kerámia. Terra sigillata nem, de utánzat elég nagy számban került elő.

A mederhez közel tártunk fel néhány *Árpád-kori* objektumot. Ezek közül néhány patocsos betöltésű gödörből került elő gazdagabb leletanyag. A legérdekesebb a 6. számú objektum – ház volt, melynek kemencéjét a padlószinten a kemény agyagba vájták, boltozata így teljes épségében megmaradt. A ház betöltéséből a megszokott házikerámián túl üvegedény töredéke is előkeült.

Az ásatás területén előkerült több újkori tanya és árok nyoma is.

KUSTÁR ROZÁLIA – LANTOS ANDREA

183. Harta, Külső tuskó föld

(Bács-Kiskun megye) U, Sza, Á

2003 áprilisában és májusában került sor Harta határában az 5305. jelű tervezett út nyomvonalába eső 2. sz. – földrajzi nevén Külső tuskó föld – lelőhely feltárására. Az előzetes terepbejárás során szarmata és Árpád-kori edénytöredékeket gyűjtöttünk. A többhetes munka során 2273 m² nagyságú területet kutattunk, összesen 73 objektumot tártunk fel, melyek három régészeti korszakot képviseltek.

A legkorábbi korszak a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája. A feltárt területen 18 gödörből került elő az *újkőkori* kultúra leletanyaga: vastag falú tárolóedények töredékei; vékony falú, gömbös testű, bearcolt vonalakkal, bütykökkel díszített edények töredékei; kovapengék, kővéső, orsógombok töredékei. Egy gödörben két, bal oldalára fektetett, zsugorított csontvázat találtunk. A csontok rossz megtartásúak voltak, a két koponya és a lábszárcsontok maradtak csak meg. A csontvázak körül előkerült kovapengét, őrlőkőtöredéket, valamint a gödörben lévő edénytöredékeket nem tekinthetjük az elhunytak mellé helyezett útravalónak. Az őskori teleprészlethez valószínűleg még három árok tartozhatott. Az árkok leletanyagot nem tartalmaztak, csupán stratigráfiai helyzetük és betöltésük alapján feltételezhető, hogy az őskori telephez tartoztak.

A lelőhelyen 18 *szarmata* sírt tártunk fel. A sírok nagyobbik részét kirabolták. Több esetben jól megfigyelhető volt a rablógödör. A rablások minden esetben a fejre és a mellkasra irányultak. Mindössze öt sírt nem raboltak ki. Ebből két sírban nem volt melléklet, két sírban megtaláltuk a halott mellé helyezett tárgyakat: fibulát, kovakövet, vascsatot. Az ötödik, rabolatlan sír egy kisgyerek – valószínűleg kislány – sírja volt leletanyagban a leggazdagabb. Áttört korongfibula, bronzgyűrű, bronzcsengő, mészkögyöngyök, üvegpasztagyöngyök, az alsó lábszárak körül színes kásagyöngyök voltak a sír mellékletei. A kirabolt sírok megmaradt tárgyai a férfisírok esetében a kovakövek, vaskések és vascsatok, valamint a lábknál elhelyezett kis edények voltak. A női sírokból bronzgyűrűk és gyöngyök kerültek elő.

Az *Árpád-kort* 32 objektum képviselte a területen. Két háznak csak a részletét tudtuk feltárni. Nagyobbik részük kívül esett az út nyomvonalán, ezért teljes feltárásra nem törekedhettünk, ebből következően a házak szerkezetével kapcsolatos megfigyelésekre sem volt alkalmunk. 27 gödör tartozott még ebbe az időszakba. A gödrök egy része méhkas alakú gabonátároló gödör volt. A mélyebb fekvésű részekben nagyméretű, mély gödröket, valószínűleg kopolyákat tártunk fel. Leletanyaguk és az egyik gödörből előkerült szlavon denár alapján az

Árpád-kori település kora a 13. század második felére keltezhető.

Az ásatáson részt vett Mészáros Mónika egyetemi hallgató.

SOMOGYVÁRI ÁGNES

184. Harta, Szülei-lyuk

(Bács-Kiskun megye) Sza, Ú

2003 augusztusában Kustár Rozália és Wicker Erika ásatási területétől (Harta 51. út 96–97 km) északra az 51. úttal párhuzamosan 130 m hosszú és 10 m széles régészeti kutatóárkot húzott. A sárga altalajban szarmata gödrök és házak foltjai rajzolódtek ki.

Augusztus 21-től ezt a kutatóárkot a tervezett autót út nyomvonalzélességében lehumuszoltattuk.

A november 14-ig zajló munka során 4193 m² területet tártunk fel, 184 objektumot bontottunk ki. Ezek közül 129 gödör, 26 cölöplyuk, 4 ház, 3 kút, 3 füstölő. Kutatási területünkön 19 objektum újkorinak (18–19. sz. fordulója) bizonyult, ezek jól elkülönülve a terület ÉNy-i részén kerültek elő.

Az objektumok jelentős része (165) *szarmata kori* (Kr. u. 3–4. század). A legtöbb szarmata kori objektum méhkas alakú gödör, melyek a település gabonátároló vermei voltak. Szép számmal bontottunk ki tölcésesen szűkülő, illetve meredek oldalú szemetesgödöröket is. Egy három objektumból álló füstölő részletét sikerült feltárni. A négy szarmata házból kettőt tudtunk csak kibontani teljesen, mivel a másik kettő mélyen benyúlik a töltés alá. A két teljesen feltárt ház egyike fűtés nélküli, félig földbe mélyített cölöpszerkezetes gazdasági épület. A másik (32. sz. objektum), szintén félig földbe mélyített lépcsős ágfás, szelemenes kemencés lakóház. A település ivóvízellátását a három, tölcésesen szűkülő kút biztosította.

A leletanyag döntő többsége kerámiatöredék: kézzel készült, rosszul kiégetett darabok, szürke, gyorskorongolt helyi készítésű cserepek, sok a római importból származó fazéktöredék is.

Az állatcsontok marha és ló tartására utalnak. Viszonylag kevés az őrlő- vagy fenőkődarab, azonban majd minden gödörből kerültek elő salakdarabok, ugyanaz elmondható a csiga- és kagylóvázokról is.

Ékszer csak a 18. sz. gödörből került elő: egy erős profilú bronzfibula.

A leletanyagot a kalocsai Viski Károly Múzeumban helyeztük el.

NAGY DÁNIEL SÁNDOR

185. Harta, 51. út, 96–97. km

(Bács-Kiskun megye) Sza

2002. október 24.–november 23. és 2003. április 28.–június 14. között feltártuk a Harta 51. út 96–97 km-szelvényei közötti szarmata, illetve az ehhez É felől csatlakozó neolit (?) település területének 4 000 m²-ét: 14 há-

zat, 17 kemencét, 2 sírt, 359 gödröt, 3 árkot és 159 (nem házakhoz tartozó) cölöplyukat, azaz összesen 551, külön számmal jelzett objektumot.

Az általában 3–4×2,5–3 m nagyságú házak padlószintje kb. 1 m-rel volt mélyebb a mai járósíntnél. Használatuk utolsó periódusában valószínűleg állattartás vagy munkavégzés céljaira szolgáltak: egykori kemencéknek csak gödreit találtuk meg. A terület közepén volt a település „ipari része”, erre az 5 kisebb-nagyobb helyiségből álló, igen nagyméretű H. 13. ház mellett egyéb objektumok is utalnak. A K. 17. kemence és a G. 165. gödör egykori füstölő vagy aszaló maradványa volt, s ugyancsak ilyen célt szolgált a K. 15. kemence is, melynek egy része a feltárható területen kívül esett. Jelenleg pontosan nem határozható meg a G. 226. és G. 325. gödrök egykori funkciója. Mindkettő igen nagyméretű, kör alakú foltként jelentkezett, lefelé tölcésesen szűkül. Mindkettő több gödörből és 1-1 házból álló „komplexum” része. A szabadban álló kemencéknek jórészt csak a fenekét sikerült megfigyelni. A feltárt árokszakaszokból azok egykori rendeltetése nem határozható meg. A gödrök kisebb része sekély, nagyobb része lefelé erősen bővülő, emellett több nagyméretű, egyenes vagy enyhén szűkülő falú gödröt is feltártunk, utóbbiakat elsősorban a terület közepén.

A két feltárt temetkezés közül az egyik a G. 42. gödörben eltemetett felnőtt sírja volt, egy csecsemő sírját pedig a tölcészerű, közel 4 m mély G. 226. gödör humuszréteg+110 cm-es mélységében találtuk meg. Két teljes állatváz került elő, közülük az egyik a tölcészerű, a mai felszínhez képest több, mint 4 m mély G. 325. gödör humuszréteg+110 cm-énél feltárt, feltehetően agár váza.

Mind a házakból, mind a gödrökből rendkívül nagy mennyiségű leletanyag került elő. Ezek túlnyomó része kerámiatöredék és állatcsont, de feltűnően nagy a fém-salak-darabok száma. Utóbbi fémfeldolgozó műhely meglétét feltételezi, ezt azonban a feltárt szakaszon nem sikerült megtalálnunk. Főként a település D-i részének gödreiből bronzékszerek (fibulák, karkötők, bronzdrótok) kerültek elő. Igen sok a Duna közelségével magyarázható lelet: kagylók, csigák, kavicsok, olykor halvázrészecskék. A kerámiaanyag jellegzetessége és egyben különlegessége az Árpád-kori tagolt peremekhez hasonló peremek megléte, melyek eddig a környéken nem kerültek elő.

WICKER ERIKA

186. Harta, Weierhivl

(Bács-Kiskun megye) B, Sza, Á, Ú

A régészeti lelőhely egy környezetéből határozottan kiemelkedő dombon a Bapszi-tó és egy időszakosan víz-állásos terület közelében fekszik, a relatív magasságkülönbség eléri a 4 métert. Itt 2003 áprilisa és júliusa között a Hartát elkerülő műút nyomvonalaiba eső régészeti jelenségeket tártuk fel 5000 m²-en.

Négy korszakban alakult ki kisebb-nagyobb település a dombon: a bronzkorban, a szarmaták idején (2–3. században), az Árpád-korban és az újkorban.

A *bronzkori* (késő kisapostagi-kora Vatyá) településrészlet leletanyagban nagyon gazdag. Több egész, illetve kiegészíthető edény, 4 korhatározó bronztárgy és egy öntőforma került elő. A legtöbb méhkas alakú mély tárológödör és két földbe mélyített ház származott ebből a korból. A cölöplyukak nagy része valószínűleg a bronzkori település felszíni épületeihez tartozott. Talán a bronzkori népességnek a hitvilágában is szerepet játszottak azok a gödrök – kopolyakutak –, melyek a terület mélyebb fekvésű részén kerültek elő. Itt több gödörben találtunk egy-két egész edényt, egy gödörben pedig egy dunántúli eredetű bronzcsüngőt.

A *szarmaták* csak rövid ideig laktak intenzíven a dombot, ebből a korból is több tárológödört és néhány kopolyakutat tártunk fel. Néhány terra sigillata töredék és festett cserepek utalnak a rómaiakkal kialakult kapcsolatokra.

Az *Árpád-korban* az időszakosan vízjárta terület közelében, a domb nyugati lejtőjén alakult ki település. Az előkerült árkok többsége erre a korra keltezhető. A lelőhely talán legkülönlegesebb objektuma az az Árpád-kori vesszőfonatos kút, melyben a víz kb. 70–80 cm magasan konzerválta a kút vázát alkotó vesszőfonatot. Ennek egy részletét sikerült kiemelni.

Az ásatás területén előkerült néhány újkori – általában sekély betöltésű amorfi – objektum, ezek az egykor itt működő majorság mementói.

A lelőhelyen összesen 232 régészeti objektumot és 146 cölöplyukat dokumentáltunk. A feltárással sikerült meghatározni az útépítéssel veszélyeztetett régészeti lelőhely nyugati szélét, míg keleti irányban a lelőhely egy részét egy korábbi útépítéssel elpusztították.

KUSTÁR ROZÁLIA

187. Hegyeshalom, Középső-Holdasok

(Győr-Moson-Sopron megye) Ró

2003. február 3-án egy kissé ovaloid, de egészében jó megtartású őrlőkövet hoztak be a múzeumba. Elmondás alapján a kézimalom köve mellett találta a szintén átadott római kerámiát, illetve a műtrágyázások hatására igen roncsolt felületű bronz pénzérmét, amelyek egy része Constans és Constantius érme lehet, de egy nagyobb darab korábbinak (Hadrianus?) tűnik.

A leletegyüttes a hegyeshalmi kavicsbánya DNy-i sarkánál került elő, egy domboldalon.

A lelőhely mai kiterjedése ÉNy-DK-i irányban 220 m, K-Ny-i irányban 80 m lehet, ám feltételezhető, hogy korábbi bányaművelés a többi (K-i) részét már erősen megsértette, megsemmisítette. A lelőhely jelen ismereteink szerint közvetlenül nem veszélyeztetett, de a modern talajművelő segédanyagok (műtrágyázás) erősen roncsolják a fémleleteket. Későbbi, esetleges bányabővítés során feltétlenül tekintettel kell lenni ezen ismert

lelőhelyre is, amely feltehetően egy 2–4. századi római telep lehetett.

ASZT ÁGNES

188. Hegyfalú, 84–86. sz. főutak csomópontja

(Vas megye) Ó, V, Kö

2003. július 23. és augusztus 9. között megelőző feltárást végeztünk a 84–86. számú főutak közforgalmú csomópontjában épülő üzemanyagtöltő állomás területén. Közel 1200 m² területet kutattunk meg.

Az altalaj a terület Ny-i és D-i részén magas szerves anyag tartalmú, sötét öntéstalaj, a K-i és É-i felében világos löszös.

Összesen 61 objektumot tártunk fel. Előkerült egy kora vaskori urnatemető 7 sírja, egy őskori terepülés részlete, gödrökkel, oszlophelyekkel, és kevés leletanyaggal. A vaskori temetőrészlet és az őskori település az öntéstalajon került elő.

A löszös területről középkori településrészletet figyeltünk meg, műhelygödört(?), házat kemencével, oszlophelyeket.

FARKAS CSILLA

189. Hegyfalú, Hereföld

(Vas megye) Kk

A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett.

Ebben a határrészben egy késő középkori település nyomait jelző új lelőhelyre (31. sz.) találtunk.

ILON GÁBOR

190. Hejőszalonta határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Kü

2003. szeptember 3-án régészeti terepbejárást végeztünk Hejőszalonta DNy-i külterületén. A cél az volt, hogy tisztázzuk az említett terület régészeti állapotát. A területet jelenleg szántóföldként hasznosítják.

A terepbejárással négy, eddig ismeretlen régészeti lelőhely felszíni nyomait találtuk meg. Az 1. lelőhelynek nevezett dombon Ny-K-i irányban egy viszonylag nagy kiterjedésű település felszíni nyomaira bukkanunk. Itt nagyszámú neolitikus és bronzkori kerámiatöredéket gyűjtöttünk. A 2. lelőhely egy keskeny ÉÉNy-DDK-i dombháton van, itt mindössze néhány neolitikus kerámiát találtunk. A 3. lelőhely egy É-D-i hosszanti, de keskeny dombhát, itt ismét sűrűn került elő neolitikus kerámia. A 4. lelőhely egy szintén É-D-i domboldal, itt neolitikus kerámia, patiscstöredékek kerültek elő, valamint egy kora újkori cseréppipa töredéke is. Megjegyzendő, hogy a 3. és 4. lelőhelyek ugyanazon egykori vízfolyás mentén, hasonló helyzetben fekszenek, így egymás folytatásának is tekinthetők. Mindkét helyen nagy volt a felszíni lelet-

sűrűség. Ezért feltételezhető, hogy a két lelőhely között további régészeti jelenségek lehetnek, csak a terület növényzeti fedettsége miatt a terepbejárás során ezt nem tudtuk meghatározni.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

191. Hernádvécse határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, Sza

2003. szeptember 15-én a 3-as út Garadna–Hernádszurdok közötti szakasza mentén terepbejárás során a már ismert régészeti lelőhelyek kiterjedését és intenzitását vizsgáltuk.

A kutatás 6 régészeti lelőhelyet érintett, melyek mindegyike részben vagy teljes egészében a 3-as út tervezett új nyomvonalára alá kerül. Mindegyik lelőhely ugyanazon a 150–160 méteres magassági vonalon, ugyanolyan földrajzi szituációban (a Hernád árteréhez lefutó dombok keleti lábánál) helyezkedik el. Mindegyikük szántóföld.

Az 1. sz. lelőhelyen (hrsz.: 0103) kis felszíni sűrűségben őskori; a 2. (hrsz.: 0133), 3. (hrsz.: 0129) és 4. számún (hrsz.: 0129) közepes sűrűségben neolitik; az 5. számú lelőhelyen (hrsz.: 0127) közepes sűrűségben császárkori kerámiát; a 6. sz. lelőhelyen (hrsz.: 0127) nagyon sok paticstörédeket és császárkori kerámiát gyűjtöttünk. A már korábban megismert lelőhelyek kiterjedését a 2., 4., 5. és 6. lelőhelyek esetében sikerült pontosítani.

A leletanyag a Herman Ottó Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

Munkatársak: Csengeri Piroska, Homola Krisztina, Hajdú István.

PUSZTAI TAMÁS

192. Héhalom, temető

(Nógrád megye) B

A vizsgált bronzkori tell egy a Bér-patak és a Bujáki-patak által alámosott dombperemen található, mintegy 165–180 m tengerszint feletti magasság között.

A középkori átalakítás nyomait viselő héhalmi tellen végzett régészeti-geológiai vizsgálatok egyértelműen bebizonyították, hogy a korábban félhektárosnak gondolt tell kettő körárok között tagolt 6–7 ha kiterjedésű erődített település volt a középső bronzkor kezdetén (hatvani kultúra). A tell körül több előtelepülés is feltételezhető, mind É-i, mind D-i és K-i irányban. A külső árok és a belső árok közötti mintegy 5–6 ha-os sávban koncentráldott a településen élő emberek élete, míg a tell magja és a gyűrű alakú árok közötti fekete talajgyűrűben pedig feltételezhetően az állatállományt helyezték el. A tell belső centrumát csak periodikusan lakhatták, vagy csak kisebb számú emberi közösség élhetett itt (vezetőréteg, vagy katonai arisztokrácia területe). A belső, gyűrű alakú árok mellett a külső, mélyebb, helyenként 4 m-es, valószínűleg aszúvölgyekből kialakított sarló alakú árok övezte a tellt, az árkok funkciója egyértelműen védelmi jellegű volt. Az

előtelepekkel együtt jelentős emberi közösséget tömörítő erődített bronzkori település az Északi-középhegység lábánál, az észak-alföldi hordalékkúpon, az Alföld és a Kárpátok határán kialakított hatvani kultúra által kifejlesztett erődített tellhálózat része volt.

SÜMEGI PÁL

193. Hosszúpályi, Dél Gázmező

(Hajdú-Bihar megye) U, Ó, Sza, Á

2003 folyamán terepbejárást végeztünk Hosszúpályitól D-re, a Pocsaj irányába vezető műút K-i oldalán található mintegy 3 km²-es területen.

Hosszúpályi határa azért jelentős, mert éppen itt húzódik a homokbuckás Nyírség D-i határa. A Nyírség határa nem éles, a D-i irányba kifutó patakok között a homokos területek előre nyomulnak. Az uralkodó széliránynak megfelelően homokos területek Hosszúpályi D-i határában is előfordulnak. A 100 m tszf-i magasságú területen előforduló néhány méteres szintkülönbségek ennek köszönhetőek. A mélyebb részeken folyóvízi, a magasabb helyeken futóhomokos üledékek találhatók.

Az ármentesítési munkálatok előtt a mélyebb fekvésű területeket gyakran víz borította, a néhány méterrel magasabb homokos felszínek pedig szárazulatok voltak. Egyrészt a tájhatár, másrészt pedig a víz jelenléte a biztonságosabb magaslatokkal az ember letelepedését segítette. A bejárt területen két csatornázott vízfolyás, vízjárta mélyedések és magaslatok találhatók.

A felszínen előforduló leletek alapján négy lelőhelyet találtunk. Ezek a felszíni leletek alapján nem egyforma intenzitásúak. Legintenzívebb a 3–4. számmal jelölt terület, ahonnan őskori és császárkori szarmata leletek kerültek elő. A lelőhely a környezetből kissé kiemelkedő, hosszan elnyúló partos részen terül el. A 2. számmal jelölt területről Árpád-kori cserépbogrács-peremet, újkőkori és császárkori szarmata kerámiaanyagot gyűjtöttünk.

M. NEPPER IBOLYA

194. Hódmezővásárhely, Kopáncs

(Csongrád megye) R

A 47-es út Hódmezővásárhely és az algyői Tisza-híd közötti szakaszának tervezett szélesítéséhez kapcsolódóan 2003. május 19. és július 10. között folytattuk a 2002-ben elkezdett megelőző feltárást a lelőhelyen (Olasz Sándorné tanyája). Előkerült a középső rézkori (bodrogkeresztúri kultúra) település folytatása, összesen 70 településobjektum (gödrök, árkok, cölöplyukak).

TÓTH KATALIN

195. Hunya, 12. számú lelőhely

(Békés megye) Ø

A lelőhely a község határának Ny-i szélén, a kondorosi országút mindkét oldalára áthúzódva helyezkedik el. A

megközelítőleg háromszög formájú, kb. 500×600 méteres, nagy kiterjedésű lelőhely a Kondoros-ér D-i ágának K-i partján elterülő platószerű kiemelkedésen található, területén Árpád-kori edénytöredékek kerültek elő a topográfiai célú terepbejárások alkalmával. A lelőhelyen gyűjtött leletanyag jellege és kiterjedése alapján Árpád-kori falu feltételezhető, bár a falu ismert oklevelekben nem szerepel. A lelőhelyen téglatöredékek is előkerültek, ám azok nem utaltak egyértelműen templomra. A sok objektumra utaló foltokban talált leletanyag nagy részét különböző peremkiképzésű bográcsok töredékei alkotják. A bográcsokon kívül változatos fazekak töredékei is előkerültek.

Az érintett területen útépités földmunkáinak megkezdése előtt megelőző régészeti feltárást végeztünk 2003. április 15–26. között. A korábban a területen húzódó földút felbontásakor kiderült, hogy az úttal párhuzamosan futó csatorna földjét, annak kiásásakor a földút területére hordták, annak feltöltésére használták fel. A földgyalival történt nyelés közben jól megfigyelhetők voltak a földút feltöltésének modern rétegei. A földút, valamint a mellette lévő terület lehumuszolása nyomán kb. 40–50 cm mélységben értük el a bolygatatlan sárga színű altalajt. Az altalaj fölötti rétegek lehorlásakor semmilyen régészeti lelet, vagy régészeti jelenség nyoma nem került napvilágra.

LISKA ANDRÁS

196. Ikervár, Rába-meder

(Vas megye) Ú

A lelőhelyre Kiss Péter hívta fel figyelmünket. Az alacsony vízállást kihasználva 2003. augusztus 21-én készülnék nélkül, csak maszk és légzőcső használatával lehetett átfésülni a medret. A jelenségek azonban a felszínen is láthatóak voltak.

Az első lelőhely a Rába-híd feletti folyószakaszon található, a kastély parkjánál. Cölöpök csonkjai figyelhetők meg egy-egy sorba rendezve a két part közelében. A keleti partnál maradt fenn több cölöp. Dr. Grynaeus András kormeghatározás céljára mintát vett belőlük; az eredmény szerint az ikervári híd cölöpjei 18. századiak. A keleti part cölöpjei között tölgy- és fenyő-cölöpök is voltak, ami arra utal, hogy az építményt megújították. A jelenség valószínűleg híd maradványa. A dendrokronológiai vizsgálatok is arra utalnak, hogy a hidat egy alkalommal megújították. A tölgy fázis 1782 utánra keltezhető. A cölöpök elhelyezkedéséről rajzot készítettünk, melyen jelöltük a minták sorszámát is.

A második lelőhely a híd maradványai felett mintegy 50 méterrel helyezkedik el. A jobb parttól rézsútosan cölöpsor indul el, amely a folyó közepén folyásirányban török meg. Hat cölöpöt figyeltünk meg eredeti helyén. Dr. Grynaeus András mintát vett belőlük. A jelenség feltételezésünk szerint halászeszköz volt, talán egy szégye/cége maradványa. Cölöpszerkezetű, rekesztő halászeszközök (gyakran V formájúak) gya-

kori leletnek számítanak az európai folyókban. Működési elvük annyira egyszerű (a halak mozgásának irányítása, hálóba, varsába terelésük), hogy hosszú időn át használták a módszert, ezért önmagában nem keltezhető. Az átkelőhely és a kastély közelsége magyarázhatja helyzetét, de biztosan csak a faminták keltezése után állíthatunk.

A szemlét Tóth J. Attila (KÖH) vezette, részt vettek dr. Gaál Attila, Egyházi Dóra, dr. Grynaeus András, Jakucs Gábor, dr. Annie Dumont, Jean-François Mariotti régészek, valamint a Győri Búvár SE búvárai.

TÓTH JÁNOS ATTILA

197. Ivánca, Lapos

(Fejér megye) B

Az Intercisa Múzeum 2003. november 10-én értesítést kapott arról, hogy Ivánca külterületén szántás közben embercsontok kerültek elő. November 12-én kiszálltunk a helyszínre, és megállapítottuk, hogy a lelőhely Ivánca Lapos elnevezésű határrészén van, amelyen korábban Pongrácz Zsuzsánnával végeztem hitelesítő ásatást. Az akkor megtalált középkori templomtól és temetőtől az előkerült emberi csontok kb. 700 méterrel délebbre kerültek elő. A lelőhely pontosabb behatárolása érdekében terepbejárást hajtottunk végre.

A több korszak emlékeit felölelő lelőhely mintegy 780 méter hosszúságban és 180 méter szélességben húzódik a Duna egyik mellékága mentén É-D-i irányban (036/9 hrsz.). Az újonnan előkerült embercsontokat a lelőhely déli végén fordította elő az eke bronzkori cserpekkel együtt, ami talán birituális temető léte utal. A lelőhely folytatásában kb. 250×120 méteres felületen bronzkori település maradványai kerültek elő. A bronzkori lelőhelyet mintegy 100–120 méteres szakaszon átfedő, a templom dombjának DNy-i oldaláig húzódó középkori falu kiterjedése kb. 350–400×100 méter.

Munkatársak: Haraszi Gabriella és Késmárky Rita restaurátorok, valamint Endész László.

KESZI TAMÁS

198. Izsófalva, Gede

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) V

A Hadtörténeti Múzeum Térképtárában egy 1957-ben készült légi felvételen jól kirajzolódik a föld- és vízivár omega alakú fehér vonala. A vár adatait korábban összefoglaltam.¹¹

2003. szeptember 15–22. között átvágtam a sáncot, aminek célja az árok metszetének dokumentálása. A vár északi részénél a pincékhez kanyarodó földúttól keletre 20 méterre jelöltük ki az É-D iránytól kissé keletre eltérő kutatóárkot, az Izsófalváról Rudolftelepre a hegyen

11 B. HELLEBRANDT M.: Edelény, Szendrő és Izsófalva vízivárai. HOMÉ XLI (2002) 24–31.

átvezető K–Ny irányú gyalogút szélétől indulva észak felé, azaz a Koplaló irányába. A kutatóárok hossza 9 m, szélessége 1,3 m. Szemben, azaz a Koplaló hegy déli lábánál már homokos lösz a talaj, kutatóárkunk északi végétől dél felé 2 m hosszan húzódik, majd vegyes, átmeneti a talaj, és átmeleg kemény nyirokba. A kutatóárok déli végében megtaláltuk az egykori árok alját. Itt 60 cm-t mélyítettünk, s kirajzolódott a sárga kötött talajban a barna kitöltésű árok, melynek alján sok kavics volt. Az egykori árok tehát 210 cm mélységben 120 cm szélesen látható, majd széles ívben szűkül, 60 cm barna kitöltés mélyed a sárga nyirokba.

Szeptember 18-án az ásatást megtekintette Paszternák István, Sárközy Sebestyén (KÖH Miskolci Regionális Iroda) és Nováki Gyula.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

199. Ják, Bencés apátság

(Vas megye) Á, Kk, Kú

2003. július 14. és szeptember 5. között folytattuk a feltárást a volt apátsági templom déli oldala előtt. Az ásatás célja továbbra is az elpusztult bencés monostor falainak megkeresése, valamint a templom körüli temető sírjainak feltárása volt.

A templom déli kapujának vonalába eső D11 szelvény keleti felében dolgoztunk, ahol a bencés monostorudvar kutattuk, így módon itt falat nem találtunk. A D11 szelvényben a kora Árpád-kori (10. század vége–12. század) temető 11 sírját tártuk fel.

Ettől délre a C11 szelvénynek ugyancsak a keleti felében tudtunk dolgozni. A szelvény keleti metszefalában előkerült a kerengő nyugati falának részlete. Agyagba rakott téglafal, melynek közepét a tanúfal takarja, keleti részét a C12 szelvényben találtuk meg. A C11 szelvény feltárt részén 13 kora Árpád-kori sírt találtunk.

A C12 szelvény nyugati metszefalánál feltártuk a kerengő agyagba rakott téglafalát. A déli metszefalánál ehhez kapcsolódóan 90 cm széles, agyagba rakott csatári kőből és nagyméretű római téglából valamint kisebb téglából készült K–Ny-i irányú, egy sorból álló „válaszfal” került elő. Furcsa a fal helyzete, mert a kerengőfolyosóban van, azt rekeszti ketté. Ráépült a kora Árpád-kori 865. sz. sírra. A fal keleti részét egy 16. századi kerámiákkal keltezett beásással kibontották. A fal északi oldala mellett 24 cm széles, kelet felé lejtő árok húzódik, ennek betöltéséből 14. századi cserépedény-töredékek kerültek elő. A fal környékéről 15. századi házi-kerámia, kályhaszem és gótikus téglaborda töredéke került elő. Ennek alapján feltételezhetjük, hogy ez a válaszfal is a 15. században épült. A fal építőanyaga (csatári kő) is némileg eltér a főként téglából készült 13. századi monostorfalaktól.

A C13 szelvényben a keleti monostorszárny nyugati falát csak néhány csatári kő jelezte, mert a falat kiszedték. A szelvény déli fala mellett római téglából és csatári kőből álló elbontott fal törmeléke látszott, az om-

ladékból 14–15. századi bécsi import grafitos edénytöredékek, 15. századi kályhaszemek, 15–16. századi házi-kerámia töredékei kerültek elő.

A B13 szelvény nyugati metszefala mellett megmaradt a keleti monostorszárny nyugati falának több részlete, agyagba rakott téglafala. A szelvény ÉK-i és K-i részén nagyméretű pusztulási réteget találtunk, égésnyomokkal, hamuval. Rengeteg téglát és átégett kő került elő belőle, és római tegula, valamint nagy mennyiségű 15–16. századi kerámia és főleg kályhacsempe. A pusztulási réteg a szelvény közepe felé mélyült, és gödör formájú volt. Változatlanul igen sok az 1500 körüli kerámiaedény töredéke, kályhacsempe került elő belőle, többek között egy plasztikus darab: egy pelikán, amint vérevel fiókáit eteti. A gödör aljában egy szép román kori állat(oroszlán)fej-töredéket találtunk csigás-fürtös frizurával, valamint egy másik kőtöredéket és ablakkeret-töredékeket. Ez a nagy pusztulási réteg az 1532-es kőszegi ostromot követő török támadás maradványa. Ebbe a pusztulási rétegbe 17–18. században sírokat ástak.

A B11, A11 és a B12 szelvényekben egy négyszögű építmény alapjait találtuk. Téglából épült, középkori jellegű falazásmóddal: a fal két szélén ép téglák vannak, középen apró, tört téglákból áll a falmag. A habarcs sárgásbarna, kavicsos, kemény, egyenletesen meszes. A B11 szelvényben viszonylag épségben megmaradt az építmény nyugati fala, csak középen van a külső széle kiomolva. A belsőben – a nyugati falnál – boltozatnak tűnő téglatömb van, amelyről kiderült a tisztítás után, hogy ez a nyugati fal leomlott tömbje. Az északnyugati falsaroknál jól látszott, hogy ez a négyszögű kapuépítmény ráépült a déli kolostorszárny északi falára, tehát a 13. századi falnál később készült. Az északi falat kiszedték, ezért itt a 13. századi monostorfal látszik jól. Az építmény keleti falát a B12 szelvényben tártuk fel. Ez hiányosan maradt meg, viszont az északkeleti falsarok ép. Az A11 szelvényben a déli fal fele és a délnyugati belső falsarok épségben került elő. A kapuépítményt pontalappal készítették, vagyis a sarkokat mélyen lealapták és a falközeget teherhárító ívvel kötötték össze. Ezt a kapuépítményt a 17. századi Folnay-kapu készítésekor bontották le, tehát azt megelőzően, talán az 1532-es török támadás után építették.

A 2003. évi ásatás során 79 sírt tártunk fel, és ezzel a feltárt sírok száma összesen 931-re emelkedett.

A sírok közül 32-t a kora Árpád-korba (11–12. század) keltezhetünk a tájolás (K–Ny-i irányú, arccal kelet felé), a sír mélysége (altalajon feküdtek), a sír helyzete (ráépült az 13. századi monostorfal) és a sírokban talált leletek alapján. Ebben az évben csak a 909. sírban fekvő női csontváz mellett találtunk S-végű hajkarikát. Érdekes volt a 921. sír, amelyet a mellette eltemetett 922. sír betemetésekor kiraboltak. A benne fekvő férficsontvázat medencétől felfelé szétdúlták, a vele eltemetett tárgyakat elrabolták. A korai sírokban nyugvók nemek szerinti megoszlása: 10 nő, 16 férfi, 1 gyerek. Öt eset-

ben olyan kevés a csontmaradvány, hogy az eltemetett nemét nem tudtuk megállapítani.

Figyelemre méltó e korai sírcsoport előkerülési helye. A legtöbbet (23-at) a D11 és a C11 szelvényekben találtunk, vagyis a középkori monostorudvaron. A déli részen, az A9–A10 szelvényben 2 sír köthető ide, a C12 szelvényben ugyancsak 2, a C13-ban 2, a tőle délre lévő B13-ban 3 sírt keltezhetünk e korszakba. Az ettől keletre fekvő szelvényekben már nem találtunk kora Árpád-kori sírokat. Ily módon feltételezhetjük, hogy a kora Árpád-kori temetőnek nagyjából a mai sekrestye déli falának középtengelyében volt a keleti széle.

A 79 feltárt sírból 47 a késői korszakba, a 17–18. századba keltezhető. A 880. sz. gyermeksírt a félig rátemetett, és a 17. századba tehető 879. sz., ugyancsak gyermeksírt miatt kelteztük a 16. századba, ez azonban utólag meggondolva nem lehetséges, mert az 1532-es török támadás után a monostor még lakott volt, és teljesen lehetetlen volt, hogy annak területén világiak temetkezzenek. Tehát a 880. sírt is 17. századnak vehetjük. Ebben az esetben – finomabb kormeghatározással – a következő időrendi csoportokba oszthatjuk a sírokat: 17. századi 13, 17–18. századi 15, 18. századi 11 sír. Nyolc csekély sírmaradványnak nem lehetett meghatározni a korát.

A 17–18. századi sírok nemek szerinti megoszlása a következő: 14 nő, 6 férfi és 24 gyerek. Három sírmaradvány neme nem határozható meg. Feltűnően nagy a gyermeksírok száma ebben a korszakban, és ezek a 2003. évi ásatási terület keleti szelvényeiben (C14 és B14) sűrűsödnek. Feltételezhető, hogy a 17–18. századi temető keleti széle is e tájakon volt. Három férfisírban, 2 női sírban találtunk medált, 2 női sírban ereklyetartót, 1 női sírban feszületet. Nyolc sírban megmaradt a csizmapatkó.

VALTER ILONA – P. HAJMÁSI ERIKA

200. Ják, K-i (Széchenyi) lakópark

(Vas megye) U, LT, Kő

2003. június 12-én helyszíni szemlét tartottunk a Balogunyom–Ják közút É-i oldalán lévő lelőhelyen, ahol lakópark kivitelezése zajlott. A közműárkok és útépítés szemléje során leleteket nem találtunk.

A kiszálláson azonban kiderült, hogy a lakópark területén megtörtént az „A” jelű út tükrének kialakítása (lehumuszolás) illetve nagyrészt a csapadékvíz-elvezető árkok kivitelezése is. (Az út kivitelezésével kapcsolatosan semmilyen értesítést nem kaptunk.) A köztől az „A” jelű út Ny-i kanyarulatának térségéig a felszínen edény- és patiscstörödékeket (ős- és középkoriak) találtunk.

Június 18–20. között végeztem leletmentést a Sorok-patak É-i oldalán található kivitelezés alatt álló lakótelepen. Cél: kideríteni a lelőhely fekvését, kiterjedését, irányát és korát.

A Sorok-patak É-i teraszán nagyméretű, amorf feketé (beiszapolódott?) elszíneződések vannak. Ezeket a

lakótelep „A” jelű útja tükrének elkészítése közben tárták fel. Ezek felszínén edénytörödékek voltak, de az objektumok ezen a felszínen nem rajzolódtak ki – egy kivételével (2. sz. objektum). Ez az objektum – magasabb térszínen, a Soroktól távolabb – a Lengyel II. időszak szemetesgödrének bizonyult. Ugyanezen az amorf folton még két kutatóárkot húztunk, amelyekkel átvágtuk az úttükröt. A 1. kutatóárból (a folt Soroktól legtávolabbi és legmagasabb részén) LT kerámia volt a betöltésben. Alacsonyabb magasságban, de a 2. objektumtól kb. 5 m-re É-ra a 3. kutatóárok betöltéséből csak Lengyel II. edénytörödékek (köztük kanál), patics, állatcsont került elő nagy mennyiségben. A Sorokhoz közelebbi amorf öntésfoltot húztunk 2. és 4. kutatóárkunkat. Betöltésükben őskori és LT kerámiatörödékek kerültek elő. A 2. árokban egy korábbi periódus – Lengyel II., vagy korábbi? – oszlophely elszíneződése jelentkezett.

Összegezve: a késő neolitikus és LT (ezideig ismeretlen!) telepjelenségek csak a Soroktól kb. 160 m-es távolságig jelentkeztek, annál magasabban nem, tehát a lakótelep legnagyobb része ezeket nem érinti és magasabban, a domb platóján van. A telepjelenségek az „A” jelű úttól K felé húzódnak.

Munkatársak: Bek Tamás, Szilasi Attila Botond, Vámos Gábor régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

201. Jászapáti, Király-tanya

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Sza

Jászapátiútól délre, a település határától kb. 500 m-re, a Jászladányba vezető műút keleti oldalán, a Király-tanyánál vízvezetékárkok ásásakor 2003 májusában szarmata kemence maradványaira bukkantak. A leleteket a tulajdonosok Törőcsik István régésznek jelentették, aki azután a szolnoki múzeumba továbbította a hírt. A terpszemlén kiderült, hogy egy nagy kiterjedésű szarmata telep egyik objektumát bolygatták meg. A gödör alján mutatkozó kemencét feltártuk.

Munkatársak: Törőcsik István, Tárnoki Judit.

CSÁNYI MARIETTA

202. Kajárpéc határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Kő, Kú

2003. október 18-án, a községfejlesztési tervekhez szükséges hatástanulmány készítése során helyszíni szemlét tartottunk Kajárpéc községben. A szemle célja három, Adattárunkban térképen nem, vagy pontatlanul jelölt lelőhely azonosítása és pontosítása volt.

A *Belterület, Rákóczi utca*, É-i vége elnevezésű lelőhely tovább folytatódik a domboldalon, egészen a Savanyítóig. Elsősorban a dűlőút K-i oldalán láttunk településnyomokat jelző őskori, középkori és – É felé gyűrűlő mértékben – újkori edénytörödékeket, a dűlőúttól mintegy 200 m széles sávban. A dűlőúttól Ny-ra, a mélyebben fekvő területek felé a leletek ritkultak, majd

elfogytak. A lelőhely nyilvánvalóan összefügg a Pokolfánál részben feltárt ős- és középkori településmaradványokkal.

A Gyömöre felé vezető dűlőút oldalán mintegy 400 m hosszan találtunk középkori és kora újkori edénytöredékeket, középen nagyobb kődarabok és néhány csonttöredék még mindig jelzi a templom és temető helyét. A területet (Figler András adata szerint, 1986, XJM RA 20–87) 70 cm mély talajlazítással bolygatták (ekkor őskori – kora vaskori – sír leletei is előkerültek). Rögzítettük a lelőhely koordinátáit. Szórványosan a dűlőút Ny-i oldalán is észleltünk edénytöredékeket.

Munkatárs: Szőnyi Eszter.

TOMKA PÉTER

203. Kajászó, Várdomb

(Fejér megye) B

A földvár felmérését 2003. szeptember 8–17. között, összesen 3 napi terepmunkával végeztem el.

A Várdomb őskori földvárát a 19. század második felétől említik. 1910 körül a református temető részére kerestek helyet, próbaképpen beleástak a területbe, a porhanyós, omlós talaj miatt nem találták alkalmasnak temető céljára. A 2. világháborúban az ÉK-i oldalon, a sánctól befelé 6–9 m-re lövészárkot ástak, melynek nyomai ma is látszanak. Ekkor 50 cm mélyen 15 m hosszan habarcsba rakott falat találtak, alját 170 cm mélyen nem érték még el, állítólag nadapi és sós-kúti kövekből állt. 1950-ben vázlatosan felmértem és röviden leírtam a várat.¹² A vár területén 1963-ban Bándi Gábor végzett ásatást, a leletek a bronzkorból származnak.¹³ 1973-ban Csukás Györgyi gyűjtött leleteket a felszínről.

A Várdomb Kajászó (korábban Kajászószentpéter) község ÉK-i széle felett, a templomtól ÉÉK-re 300–360 m-re, a temetőtől ÉNy-ra 200 m-re emelkedik. A község feletti nagy fennsík DNy-i széle a kertek végében meredeken, több helyen szakadékosan végződik, mély vízmosásos árkok különítenek el nagy részeket. Ezek egyike a Várdomb. Sík, egyenletes platója a község felé, DNy irányába enyhén lejt. ÉNy-i és DK-i oldalát mély, vízmosásos árok határolja. ÉK felől, a Várdombhoz viszonyítva 6–10 m mély, átlag 50 m felső szélességű, természetes völgy választja el a néhány méterrel magasabb fennsíktól. A Várdomb DNy-i részét sűrű aljnövényzetű erdő borítja, egykori szántóföldek szélét jelző árkok, mezsgyék és bolygatások teszik áttekinthetetlené. A vége a házak felőli kertek felé tart, az őskori telep pontos szélét itt nem sikerült megállapítani.

A plató nagy része jól áttekinthető, füves, ligetes erdő, csak az említett DNy-i része áttekinthetetlen. ÉNy-i és DK-i oldalán az árkot sűrű erdő fedi, ÉK felé a Várdomb oldala és az egész völgy tiszta legelő.

A Várdomb ÉK-i szélén sánc húzódik kb. 110 m hosszan. Belső magassága 1–1,5 m körüli, erősen szétlapul, mindkét vége fokozatosan egyre alacsonyabb és a domb természetes peremébe megy át. A sánc külső oldala alatt, 0,5–1 méterrel mélyebben, keskeny terasz húzódik majdnem a sánc teljes hosszában, pereme alatt már a völgy meredek oldala következik. A terasz áthúzódik a DK-i egyenes perem alá is, kb. 90 m hosszan, majd az egyre meredekebb oldal szakadékosá válik.

Más mesterséges erődítésnek nincs nyoma a felszínen. Az ÉNy-i oldal peremét két nagy, széles vízmosásos bevágás szakítja meg, a nagyobbikban a peremtől 20 méterre, 7 méterrel alacsonyabb szinten ismeretlen német katona sírja van 1944-ből.

A földvár az ásatás leletei alapján a bronzkorból származik. Területe jól behatárolható három oldalról, de a község felé eső DNy-i része tisztázatlan. ÉNy–DK irányban átmérője 125 m. ÉK–DNy irányban nem lehet pontosan meghatározni, átmérője legkevesebb kb. 150 m, de valószínűleg ennél több volt. Területe (ha a 150 m hosszúságot vesszük alapul) kb. 1,7 ha, de ennél valószínűleg valamivel nagyobb.

NOVÁKI GYULA

204. Kajdacs határa

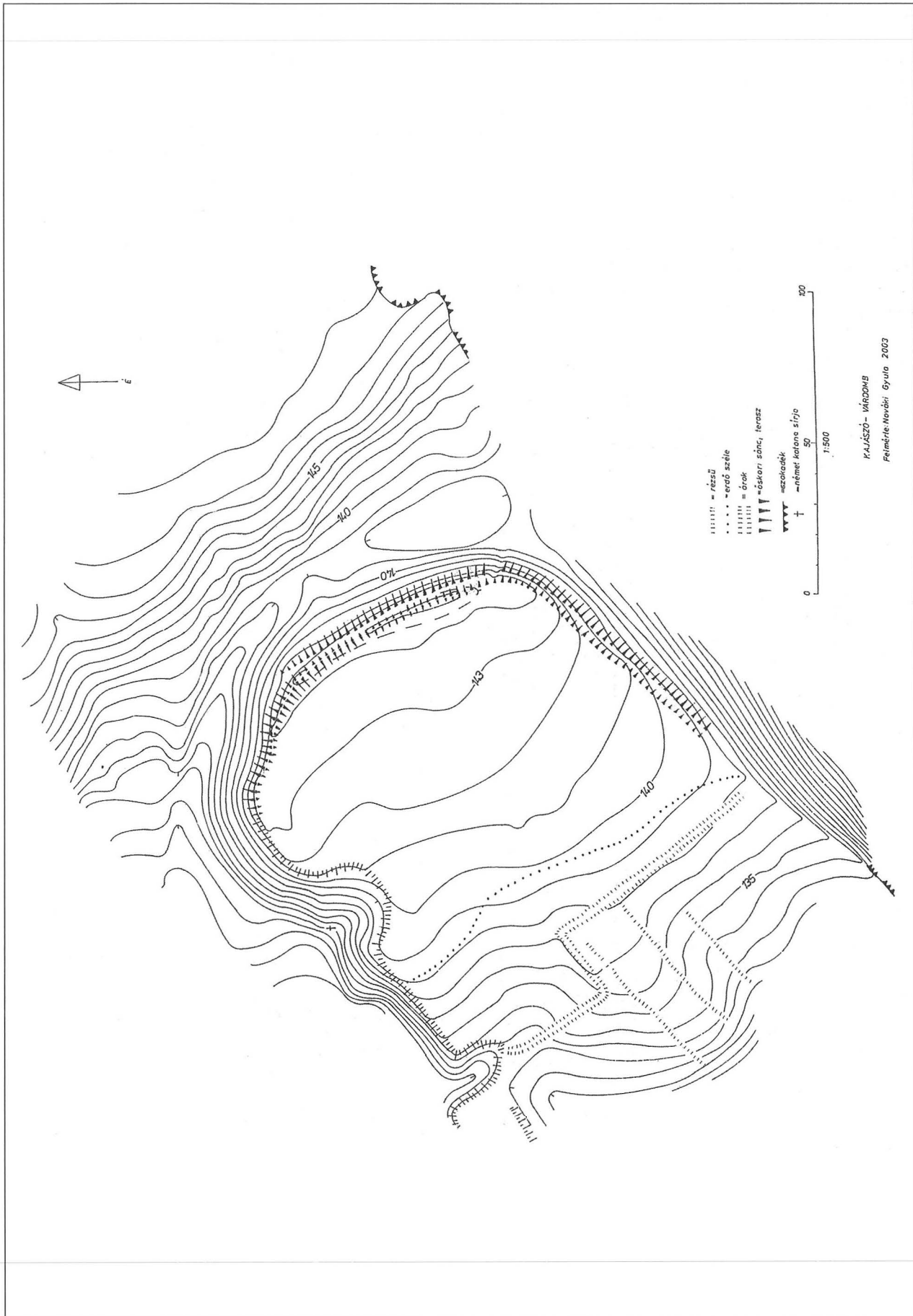
(Tolan megye) Kő

Kiskajdacs, Templom-domb: 2002 őszén sikerült azonosítani a középkori falu és templom helyét. Az adatlap kitöltésekor kiderült, hogy a lelőhely első rögzítője, Ódor János Gábor által 1994-ben készített térképvázlat az általam megtalált helyhez képest kb. 250 m-rel északnyugatabbra, a térkép által Templom-dombnak nevezett enyhe kiemelkedésre jelölte a templom helyét, a faluét pedig Ny–K irányban húzódoan e köré. 2003. április 2-án a főleg álló kukoricával borított dombon semmit sem találtam, ugyanígy eredménytelennek bizonyult a dombocskától a 63-as főút felé eső vizenyős részen fekvő, szántott, fekete öntéstalaj, valamint a vasúttól K-re fekvő rész átnézése is, amelyeket a rajz szintén a lelőhely részének tüntet fel. A középkori cserepek és állatcsontok által jelzett középkori falu a Templom-dombtól egy kis ér által elválasztott, DDK-re fekvő, részben a vasút által is átmetszett kiemelkedésen található; nagy mennyiségű embercsont valamint főleg kövek és kevesebb téglaréven mutató temploma pedig a tavalyi jelentésben leírt helyen, a domb lapos tetején, az ÉK-i részén, a vasút közelében fekvő, törmeléke szokatlanul nagy területen jelentkezett.

Hatszázás-dűlő/Sárvíz-part: Újra azonosítottam a korábbi irodalomban többféle néven, elnagyolt földrajzi leírással szereplő középkori faluhelyet, amelynek

12 NovÁKI Gy.: Fejér megye őskori földvárjai. ArchÉrt 79. (1952) 3–19.

13 F. PETRES É. – BÁNDI G.: Ásatás Lovasberény-Mihályváron. ArchÉrt 96 (1969) 170–177.

kora Árpád-korra keltezett templomát Rosner Gyula tárta fel – jelentése szerint. A lelőhely Kajdacs határának DNy-i sarkában, a Sárvíztől K-re meredeken emelkedő dombon fekszik, feltehetően a középkori Kajdaccsal azonos.

K. NÉMETH ANDRÁS

205. Kalocsa, Belvárosi iskola
(Bács-Kiskun megye) LT, Á, Kk, Kú

2003. június 26. és augusztus 13. között a tervezett tornaterem alapterületének kb. felén, 190 m²-es területen végeztünk megelőző régészeti feltárást. Összesen 36 objektumot bontottunk ki.

A három *kelta* gödörben viszonylag sok jellegzetes késő kelta kerámiát, állatcsontot, borostyángyöngyöt találtunk.

Huszonkét *kora Árpád-kori* sírt tártunk fel, melyek Ny-K, illetve DNy-ÉK tájolásúak. A sírok nagyon keskenyek, a csontvázak háton nyújtott testhelyzetben, szoros testtartásban feküdtek. Koporsó nyomára nem akadunk. Valószínűleg a halottakat csak halotti lepelben helyezték a sírokba. Mellékletként viseleti tárgyakat – bronz és ezüst hajkarikákat, bronzgyűrűket találtunk. A temetőrészlet kora: 10–11. század.

A kora Árpád-kori sírok között helyezkedett el egy DNy-ÉK tájolású Árpád-kori ház. ÉK-isarka vágott egy Ny-K tájolású kora Árpád-kori sírt. Az épület ÉK-i és DK-i részén sikerült megfigyelni az egykori falazási technikát. A fal vonalában egymás után oszlopokat helyeztek el, fonattal befönték kívül-belül sárral tapasztották. A bedőlt agyagfalat egy helyütt megtaláltuk. Leletanyaga kerámiatöredékek, állatcsontok; a ház mértani közepébe lókoponyát ástak. Az épület pénzsekkel keltezhető: III. Béla (1173–1196) rézpenze és IV. László (1272–1290) ezüstdenára megadja a ház használati idejét.

Három *Árpád-kori* gödröt bontottunk ki, állatcsontokkal, jellegzetes késő Árpád-kori kerámiával. A gödrök egyidősek az Árpád-kori épülettel. Az egyik egy kora Árpád-kori sírt meg is bolygatott.

Az Árpád-kori épület fölött helyezkedett el egy aival megegyező tájolású *késő középkori* kőfalalapozás. Későbbi korokban a falat és az alapozás nagyobbik részét elpusztították. Csupán az utolsó sor maradt meg, ezt tudtuk kibontani, dokumentálni.

Az alapozás háromoldalú, Π alakú sarkait nagyobb kövekkel erősítették meg. A kövek másodlagos felhasználásúak, valószínűleg a főszékesegyházból származnak. Anyaguk mészkő és trachit.

A Belvárosi iskola helyén állt a középkori plébánia és plébániatemplom, melynek romjait 1879-ben lebontották. Valószínűsíthető, hogy ezen az alapon állott épület a plébánia épületegyütteséhez tartozott.

Az előkerült leletanyagot a kalocsai Viski Károly Múzeumban helyeztük el.

NAGY DÁNIEL SÁNDOR

206. Kalocsa, Kőégető-pusztá

(Bács-Kiskun megye) R, V

2003. június 5. és július 1. között elvégeztük az Ipari park feltárását. A tervezett út nyomvonalában közel 4000 m² területen folyt kutatás. Egy őskori falu szélét tártuk fel, kerítőárkokkal, gödrökkel stb. Összesen 81 objektumot bontottunk ki. Az előkerült késő rézkori és kora vaskori leletanyagot a Viski Károly Múzeumban helyeztük el.

Munkatárs: V. Székely György.

NAGY DÁNIEL SÁNDOR

207. Kapoly határa

(Somogy megye) U, B, LT, Ró, A, Kö, Kk

2003. december 11–12-én terepbejárást végeztünk a község teljes közigazgatási területén, amire régészeti örökségvédelmi hatástanulmány elkészítése miatt került sor. A vizsgálat során először e terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Ahol erre lehetőségünk volt (szántás, vetés, tarló), ott extenzív terepbejárást is végeztünk.

A kutatás során összesen 13 lelőhelyet azonosítottunk, ezek jellege: őskori települések, bronzkori telepek, (valószínűleg késő) bronzkori kemencék, kelta telep, késő kelta-kora római telep, római telepek, villa és temető, avar kori temető, középkori templom és temető, késő középkori telep, valamint szórványként neolitikus kőeszköz. A vizsgálat során kiderült, hogy az azonosított lelőhelyek kivétel nélkül a településtől DNy-ra, a Kis-Koppány völgyében illetve az azt követő dombvonulatokon helyezkednek el.

Munkatársak: Marton Tibor, Molnár Attila és Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán régésztechnikus.

GÁBOR OLIVÉR

208. Kaposzsekcső, Leányvár

(Tolna megye) Kö

A Kapos és mellékvizei árteréből szigetszerűen kiemelkedő dombon levő vár területén leégették a gazt, ezért most jól láthatók a falszakaszok, kincskereső-gödrök. Az É-i oldalon a méréskor – a bozót miatt – nem észlelt kisebb falszakasz is előbukkant. Ezt most 2003. április 9-én bemérem. A vár közvetlen környékén főleg az É-ÉNy-i oldalon, a szántásban gyűjthetők középkori (13. század) cserepek és kötörmelékek.

MIKLÓS ZSUZSA

209. Kaposvár, Kaposfüred, ÉK-i lakótelep

(Somogy megye) R, B, Á, Kö

Az épülő lakótelep területén több ízben végeztünk előzetes terepbejárást, illetve építés közbeni helyszínelést.

2003. március 21-én azonosítottuk a lelőhelyet, és felmértük a valószínűleg feltétlenül kutatandó terület kiterjedését. A munkálatok megkezdésének késői beje-

lentése miatt sürgősen elvégzendő munkát egy újabb (március 25.) terepszemle után, a törvény által kötelezően előírt megelőző feltárás beindításaként, március 31-én kezdtük. Az építési terület ÉK-i sarkában nyitandó utca É-i oldalán kutatószelvényt nyitottunk, amiben több régészeti objektum foltja jelentkezett.

A feltárást megkezdő régész betegsége miatt a megnyitott kutatószelvény feltárását a kivitelezővel történt ütemezés-egyeztetés után későbbre halasztottuk, és a vízvezeték árkának kivitelezés közbeni ellenőrzését kezdtük meg. Az április 10–11-én, 16-án, majd folyamatosan végzett ellenőrzések során a vízvezetékárókban általában nagyobb mélységben, vastag feltöltés-réteg alatt, több régészeti objektum metszetét lehetett megfigyelni. Mivel az objektumok viszonylag ritka, és mély elhelyezkedése miatt a beruházás értékéhez képest aránytalanul nagyra ítéltük meg a teljes megelőző feltárás költségeit, az április 17-én megkezdett feltáró munkát a vezetékárókban (víz, villany) előkerült objektumok bontására, dokumentálására korlátoztuk. Az április 17. és május 7. között elvégzett ásatás során 30 objektumot tártunk fel. A gödrök és kemencék két fő korszakból, a rézkorból (pécel-badeni kultúra), valamint a késő Árpád-korból, középkorból (12–14. század) származtak.

2003. október 13–18., október 27–31. és november 4–6. között végeztem el 13 objektum feltárását a lakótelepet ellátó középnyomású gázvezeték építési területén.

A megnyitott árkokban 6 objektumot észleltem, majd október folyamán a frissen megnyitott árkokból további 7 objektum került elő. Többségük az Árpád-korra datálható (12–13. sz.). E korszakból nagy számban kerültek elő kemencék (összesen 7), amelyek közül kettő egy lakóépülethez tartozott. A településnyomok a megfigyelt területen szétszóródva jelentkeztek. A munkaterület ÉK-i részében, egymástól nem túl nagy távolságban bronzkori (mészbetétes kultúra) településnyomokat figyelhettünk meg, a 6 objektumból csészék és hombártöredékek származtak.

KÖLTŐ LÁSZLÓ – M. ARADI CSILLA

210. Kardoskút, Szöllősi ÁG

(Békés megye) Á, Kk

2003. október 10–15. között leletmentő ásatást végeztünk, mert a MOL a területen gázvezeték cseréjét hajtotta végre, melynek során egy 40 cm széles és 160 cm mély árokkal egy téglapalotát vágtak ketté, Ny–K-i irányban. Az épülettől Ny-ra a kidobott földben embercsontok is előkerültek, így kézenfekvőnek látszott, hogy itt egy Árpád-kori–középkori templommal állunk szemben.

Három ponton nyitottunk egy-egy kutatóárkot az épület, gázvezeték árkán túl eső részeire. Árkaink a kevés idő és pénz miatt csak a téglafalak irányát voltak hivatottak követni. A téglafal az esetek többségében közvetlenül a szántás alatt húzódott.

A legnagyobb mélység sem haladta meg azonban az 1 m-t. A gázvezeték árkának tanúsága szerint a téglalapozás 150 cm mély volt, alatta döngölt földalap nem fordult elő.

Adattári jelentések nyomán tudjuk, hogy 1894-ben az épületben Varga Antal már folytatott ásatást, s az alaprajzot, mely a mienkkel teljesen azonos, közzé is tették.

Az épület ÉK–DNy-i tájolású, téglalap formájú, szélessége nagyobb a fő tengely hosszúságánál (10,5×7 m) D-i (s vélhetően É-i) oldalán támpillér található, amely 1 m hosszan nyúlik ki a főfal külső vonalából. Az épület téglái vörösek, némelyek egyértelműen az Árpád-korból/középkorból származnak (forma, anyag és kivitelezés alapján), miként a habarcs is. A sírok K–Ny-i irányításúak és csak a templomtól Ny-ra eső részeken kerültek elő, nagyon kis számban. Egyikük az építmény (templom?) Ny-i fala alatt feküdt.

A környéken Árpád-kori és késő középkori cserepek is előkerültek, a lelet nélküli (legalábbis nem észlelt) sírok alapján az építmény templom-besorolása kérdéses.

RÓZSA ZOLTÁN

211. Kaszaper, Kossuth utca 39.

(Békés megye) Sza, Á

Tulajdonosi bejelentés nyomán 2003 júniusában helyszíni szemlét tartottam a telken, ahol cserepeket találtak.

A Kossuth utca ezen a részen enyhén emelkedik, az ősmeder K-i partvonulatának lecsengéseként. A terület belterület lévén nem volt teljesen bejárható. Az épületek mellett esetenként a magas vetemény, néhol gyöp is gátolt a tisztánlátásban. A fent megjelölt telken fóliasátrak területén, illetve a szomszédos telken a veteményes sorok közti részen lehetett a bejárást elvégezni. Az eredmény: néhány szarmata és Árpád-kori edénytöredék.

RÓZSA ZOLTÁN

212. Kazár, III. lelőhely

(Nógrád megye) B, LT, Sza

A részletes tanulmányt lásd az 51. oldalon!

VADAY ANDREA

213. Kálló, Alsó-hegyi földek

(Nógrád megye) U, B, LT, A

2003 decemberében ivóvízberuházást megelőzően végeztünk terepbejárásokat. Kálló község K-i határában, a Nógrádi (Vanyarci)-pataktól É-ra, egy kb. 200×200 méteres területen gyűjtöttünk leletanyagot. A leletek közt neolitik, bronzkori, kelta és avar cserepek voltak. A szántás megbolygatott egy kemencét is, melynek szétdőlt tapasztaból avar kori cserepeket szedtünk össze.

BÁCSMEGI GÁBOR

214. Kám, Jeli-major

(Vas megye) Á, Kö

2003. május 12–13-án terepbejárást végeztünk Kám, Bejgyertyános határában. A terület a Nagy-Herpenyőtől 400 m-re K-re, egy mocsaras ártérből kiemelkedő magaslaton fekszik (tengerszint feletti magasság 164 m). A 19. század óta intenzív mezőgazdasági művelés alatt áll. A leletek a szántó egész területére kiterjedtek. Ny–K-i és É–D-i irányba a lelőhely pontosan követi a domb határait.

A kerámia egy része biztosan az Árpád-korra és a 14–15. századra tehető.

ILON GÁBOR

215. Kelemér, Mohosvár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

A Gömör megyei Kelemér községtől D-re, kb. 2 km-re található az egymástól 400 m-re lévő, természetvédelem alatt álló Nagy- és Kis-Mohos nevű tavak. A Kelemér–Putnok közötti országút völgyben futó részének éles kanyarulatáról DNy-ra indul el az a völgy, amelyben az úttól 500 m-re a Nagy-Mohos tavat találjuk. Innen tovább DNy-ra 200 m-re, a Kis-Mohos tó fölötti dombon emelkedik a Mohosvár nevű sáncvár.

2000 és 2002 során kutattuk a vár sáncát, környezetét, valamint a várfalon belül eső területek egy szakaszát. Meghatároztuk, hogy a várat a 13. század második felében építették és a 14. század első évtizedeiben, 1338 előtt el is pusztult.

2003. augusztus 6–19. között kizárólag a vár sánca és árka által közrezárt területen kutattunk. A korábbi évben megtalált központi toronytól délre és keletre eső területeket tártuk fel, a torony és a várfal közötti szűk, 2,8–3 m széles szakaszokon.

A várfal déli és nyugati szakaszait az újkori bányászat – kis kivétellel – elpusztította, a falaknak csak a kiszedett árkát találtuk. A déli várfal egy szakaszán az eredeti kőfal megmaradt, itt a fal a korabeli járósínt fölött 1 m magasságig állt. A déli várfal belső oldalához egy téglával fedett járósíntű, faszervezetes fallal épült kisebb építmény kapcsolódott. A DNy-i sarokban szintén egy téglalap alakú, faszervezetes épület szelvény maradványai voltak. Ebben az épületben a vár nyugati oldala mentén egy agyagból épített kemencét találtunk. A kemence falába benyomódva a kemencét fedő épület borona szerkezetének maradványai jól megfigyelhetők voltak. Az épület és a nyugati várfal közötti szorosban 13. századra datálható fazekak töredékei voltak.

A várfal nyugati oldalához kívülről még egy kőépület (torony?) kapcsolódik. Ennek az épületnek a feltárását még nem tudtuk lezárni.

PUSZTAI TAMÁS

216. Kerkafalva, Nagy-Fenyves-dűlő

(Zala megye) U

A Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság Alsószenterzse-

bet, Kerkafalva és Kerkakutas határában „Alsószenterzsebeti árvízcsúcs csökkentő tározót” létesít. Az eredeti terv földmunkái a Kerka-patak széles, mocsaras árteréből enyhén kiemelkedő domboldalon húzódó, 640×130 m kiterjedésű lelőhely Ny-i felét érintették volna. A 2003. április 15. és május 21. között végzett megelőző próbaásatáson húzott kutatóárkok alapján bebizonyosodott, hogy igen intenzív újkőkori településsel kell számolni, amelynek teljes feltárására lett volna szükség. A beruházó cég ezért a feltárás várható költségeit figyelembe véve, áthelyezte a tározót a régészeti jelenségektől nem érintett területre. Ezt követően csak a már megnyitott 14 kutatóárkokban végezhetünk feltárást. A próbaásatás során 1176 m² felületen 36 objektumot (28 cölöplyukat, és 8 gödröt) tártunk fel és dokumentáltunk. A leletanyagból kiemelkedik néhány kiöntőcsöves edény töredéke, agyagkanál töredékei, kisméretű kettőskúpos edények töredékei és egy átfúrt kőbalta töredéke. A feltárt régészeti jelenségek és a leletek alapján megállapíthatjuk, hogy az újkőkori lengyeli kultúra településrészletét találtuk meg.

A próbaásatással egyidőben a kutatóárkoktól ÉK-re a víztározó földmunkái kapcsán, a domboldal alján a Nyugat-Dunántúli Vízügyi Igazgatóság humuszsolást végzett, ahol régészeti szakfelügyeletet láttunk el. A lehumuszolt terület nagysága 156×30 m (4680 m²). A humuszolás során régészeti objektum nem került elő.

A leletanyag a zalaegerszegi Göcseji Múzeum Régészeti Gyűjteményébe került.

Munkatársak: Kreiter Attila régész, Gaál Erika, Kálmán Beáta technikus és Kiss Virág egyetemi hallgató (ELTE).

KVASSAY JUDIT

217. Keszthely, Csók István utca

(Zala megye) R, N, Kö

2003. október 3-án és 7-én régészeti szakfelügyeletet tartottam a területen. A helyszín közelében, a belvárostól D-re eső területen korábban római kori és középkori telepnyomok, szórványleletek voltak ismertek. A tavasz folyamán egy Csók I. utcai árokásáskor újra került elő kerámiaanyag.

A Zrínyi u.–Csók u. sarkon levő gyermekkórház előtt (a tavaszi helyszíntől É-ra), a járda és a füves szegély felbontásával nyitottak egy 10×3 m-es szelvényt, egy leendő új trafóház helyén. A szelvény mélysége 100 cm, a felső kavicsos feltöltés alatt kevert, sötétbarna réteg következett, majd a sárga-sárgásszürke agyagos altalaj. D-i felében téglasor alatt fut a villanykábel (80 cm), és a vízvezeték is ide esik. A szelvény K-i felében a füves, kevésbé bolygatott részen, a sötétbarna betöltésből szórványosan ember- és állatcsontok kerültek elő, római kori, népvándorlás kori és középkori kerámia pedig ugyaninnen, illetve a már kidobott földből. A betöltés tetején már újabb kori beásás és kerámia, a kiszedett fagyókerek között.

A Csók I. utcán K felé tovább haladva, valamint a kórház kertjében árkokat is mélyítettek (40 cm), pontosan a meglevő kábelek nyomvonalában. Leletanyag itt, az aprókavicsos, barna talajban már nem volt.

A közműépítések által megbolygatott település-jelenségek, hulladékgyödrök és sírok 40–100 cm mélységben lehettek, ezek fölél, az út szélére a 20. században fákat ültettek, és már az akkori tereprendezés, feltöltés is megváltoztatta a rétegvizonyokat.

HAÁSZ GABRIELLA

218. Keszthely, Kossuth utca 55/a (Kossuth köz)

(Zala megye) R, V, Ú

Keszthelyen a Kossuth közben az 1006/1–2 hrsz. területen családi házak építését megelőző próbafeltárást végeztünk. Irodalmi adatok alapján az 1660-as években Pethő László várkapitányé volt ez a telek, a mai Kossuth utcától a Deák Ferenc utcáig terjedően, és hagyatékának összeírása szerint kertészlak, illetve istállók voltak feltételezhetők a területen. A feltárás során a mai felszíntől 40–60 cm-re lemélyülő Ny–K-i irányú 30–40 cm széles paliszádfalakat találtunk, amelyek betöltéséből 19. századi kerámiatöredékek kerültek elő, így vélhetően nem török kori, hanem 18–19. századi jelenségekről van szó. Szórványként előkerült egy java rézkori bikónikus tál peremdarabja, és két ovális, sekély gödör, közepükön cölöplyukkal, amelyek betöltésében grafitmázás kora vaskori kerámiát találtunk nagy mennyiségű paticcsal együtt. A terület nagy részét számos 19–20. századi beásással – pince, közművek, fürdőmedence, gyümölcsfák gödrei stb. – teljesen tönkretették.

MÜLLER RÓBERT

219. Kisar, Palaj

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

2003 januárjában bronzkori cserepeket adtak át a múzeumnak, amelyeket csónaktúra során Tivadarral szemben a homokpadon gyűjtöttek. Kimentünk és a tivadari oldalról megnéztük a kanyart, ahonnan a leletek származnak. A kanyarnak a belső oldalán van egy homokpad, mely most víz alatt van. Már ekkor gyanús volt, hogy a lelőhely másodlagos, mivel nem a víz által rombolt, hanem az épített oldalra esik.

A kisari oldalon, a gátór vezetett minket a palajig. A partfalban valóban nem voltak telepre utaló nyomok. Így még inkább valószínűsíthető, hogy a leleteket a homokpadról gyűjtötték.

ISTVÁNOVITS ESZTER

220. Kisberény, Arany János utca

(Somogy megye) Ő

A Koppányvölgye-gázvezeték fektetésekor, a gázárok ellenőrzése során az Arany János utcában objektumokat

észleltünk az árokfalban, előkerült pár nagyobb salakdarab, valamint vastagfalú, durva megmunkálású, neolitik vagy rézkori edény aljtöredéke.

A leletmentésre ezt követően, 2003. szeptember 26-án került sor Slezák Balázs ásatási technikus vezetésével.

Az 1. objektum az Arany János utca 1. szám előtt lévő villanyoszloptól 6 méternyire K-re található. Az árok közepén metszette át a kb. 1,5 m átmérőjű, 80 cm mély objektumot. Mindkét falon jól látszott, hogy az objektum alját és falait kb. 10 cm vastagon kiégették, az objektum betöltése nagyrészt hamuból, valamint nagy darabokban összeolvadt salaktömbökből áll. A kerámia egy része is ezekből a salaktömbökből került elő.

A 2. objektum az elsőtől kb. 4 méternyire Ny-ra, a villanyoszlop K-i tövében került elő. Kb. 1 m mélyen az árok É-i falában vastag (kb. 20 cm) széles vörös átégett sáv mutatkozott. Fölötte betöltés nem volt látható.

A bontás során egy jól átégett, kb. 1 m átmérőjű platniréteg került elő. A platni alatt sűrűn tapasztott kerámiaréteg volt, ez alatt egy újabb jó állapotú platniréteg bukkant elő.

A második platniréteg lebontása után megtaláltuk a második tapasztott kerámiaréteget, ami alól egy újabb, az előzőeknél rosszabb állapotú platni került elő. A harmadik platni elbontása után egy újabb sűrűn tapasztott kerámia réteg került elő.

A 3. objektum a Dózsa György utca 11. szám előtt a gázvezetékárok D-i falában mutatkozott, kb. 40 cm mélyen. Az árok metszetében látszott az elvágott platni és a megmaradt falak nyoma. Bontás közben mindössze egyetlen értékelhető kerámiát találtunk. A kb. 120 cm átmérőjű platni alatt kerámiaréteg nem volt.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

221. Kistelek, Gera-föld

(Csongrád megye) Sz

Az M5 7. sz. lelőhelyen, az autópálya 133. km-szelvényében 2003. november 15. és december 10. között végeztünk feltárást egy, a nyomvonalat ÉK–DNy irányban keresztező, hosszan elnyúló, partos részen, melyet Ny-i irányból egy csatorna határol. Összesen 13 931 m² területet tártunk fel (11 731 m² közvetlen nyomvonal, és 2204 m² csatornakorrekció, a nyomvonalától K-i irányban), ahol egy nagy kiterjedésű, hun kori szarmata település 241 objektuma került elő.

A területen 1999-ben már ásott Horváth Ferenc és Vályi Katalin, aminek során 2 000 m² területen 59 objektum került elő. Egykori ásatási területükhöz kapcsolódva a lelőhelyet a nyomvonalban mindkét irányban tovább folytattuk. Dél felé a lelőhely összeér a Kistelek, Kecskés földje (M5 9.; MRT 27/9 lh.) lelőhellyel. Észak felé ebben az évben nem találtuk meg a telep szélét, nyugati szélét a földhát mellett húzódó mély fekvésű, egykor vízjárta terület képezi.

A mezőgazdasági művelés által bolygatott, átlagos intenzitású lelőhelyen házak, gödrök, karámok, árkok

és cölöplyukak mellett megfigyeltünk két műhelyszerű épületegyüttest, egy, a nyomvonalban hosszában húzó-dó, feltehetően fa és föld szerkezetes, erődített árkot, melyet a fagerendák kiégetésével erősítettek meg. A telepen előkerült egy bolygatatlan, rönkkoporsóban eltemetett fiatal nő sírja is.

A település leletanyagában a jellegzetes felfényezett, korongolt edénytöredékek mellett feltűnő a kézimalmok és töredékek nagyobb mennyisége, valamint a különféle salakanyagok jelenléte.

BALOGH CSILLA – TÜRK ATTILA

222. Kistelek határa

(Csongrád megye) Sza, A, Á

27/2 lelőhely (M5 4. lh.): 2003. szeptember 1. és október 18. között folytattunk megelőző feltárást az M5 autópálya Csongrád megyei szakasza nyomvonalának előzetes feltárása során. A feltárt terület nagysága: 6184 m². A lelőhely az autópálya nyomvonalához K felől csatlakozó felüljáró nyomvonalában található. Korábban az ide húzott 5 m széles és kb. 10 m hosszú kutatóárokban Vályi Katalin és dr. Horváth Ferenc a tiszai kultúra (?) egy objektumát tárta fel 1999-ben, de a terület mély fekvése miatt akkor az ásatást nem lehetett folytatni.

A 2003. évi feltárás során avar kori műhelytelep részlete került elő, a gypvasérc kitermelésére szolgáló gödrökkel, a telephez tartozó kutakkal, illetve szarmata kori körárkos-halmos temetőrészlet (két kirabolt sír); összesen 77 objektum.

27/71 lelőhely (M5 57. lh.): 2003. október 6. és december 3. között végeztük el 8851 m²-nyi területen az előzetes feltárást.

A lelőhelyen mindeddig 98 objektumot tártunk fel, amelyek egy része a szarmata korból származó, kb. fele részben körárkos-halmos temetkezés (33 sír), másik része Árpád-kori telepjelenség, főként árkok. A régészeti jelenségeket a nyomvonalban lehatároltuk, további terület feltárása nem indokolt. A megnyitott területen azonban a munka 2004-ben még folytatódik.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

223. Kiszombor, Kiszombor-C lelőhely

(Csongrád megye) LT, Sza, H

2003. április 25. és május 30. között a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Móra Ferenc Múzeum hitelesítő feltárást folytatott a területen, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett NKFP pályázat – a *Történeti Genetika a magyar ethnogenezis kutatásában* – keretében.

A lelőhely az óbébai út Ny-i oldalán Kiszombortól 1,5 km-re DNy-ra fekszik. Középpontjában egy 3 m magas kurgán áll. Móra Ferenc két ásatást végzett e lelőhelyen, először 1928. augusztus 21. és szeptem-

ber 20. között, amikor 31 honfoglalás kori sír tárt fel. Ezt követően – a Kiszombor-E temetővel párhuzamosan – 1930-ban további 2 sírt tárt fel. Móra főként a lelőhely D-i és Ny-i oldalán ásott, illetve rövid ideig az északin is.

Az újabb ásatás fő célja a lelőhely pontos feltérképezése mellett az volt, hogy a kurgán körüli honfoglalás kori temető esetleges további sírjait feltárja. A munka során a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal és az Ásatási Bizottság előírásának megfelelően a lelőhely közepén fekvő kurgán hossz tengelyei mentén 5 m széles tanúfalakat hagytunk a kurgánt körülölelő, mezőgazdasági művelés alatt álló kiemelkedésen. Jóllehet a felszínen számtalan, a mezőgazdasági művelés által megbolygatott csont, illetve leletanyag, továbbá több helyen a szántás barázdáiban a sárgás színű altalaj is megfigyelhető volt a kurgántól mindössze néhány méter távolságban, a tanúfalat egészen a kiemelkedés aljáig meghagytuk. A tanúfalak közötti területeket a K-i, D-i és Ny-i oldalon feltártuk, az É-i negyedre azonban érintetlenül hagytuk. Mivel a bolygatást nem szenvedő, művelés alól kivont halmot nem kívántuk feltárni, a fent nevezett módszerrel minden kétséget kizáróan tisztázni kívántuk – jelentősebb károkozás nélkül –, hogy a kurgán körüli kiemelkedés a kurgán része, vagy pedig a kurgánt egy természetes kiemelkedés tetejére építették. A feltárások során őskori jelenségek előkerülésével is számolnunk kellett.

Négy kutatóárokban és 3 szelvényben összesen 508,28 m² területet és 46 objektumot tártunk fel, s így a feltárt temetőrészek vizsgálatát a jövőben újabb kutatások kell, hogy kövessék. A kurgán előterébe eső szelvények területének felszíni megfigyelését és dokumentálását követően gépi és kézi humuszolás következett. Külön figyelmet fordítottunk arra, hogy a tanúfalból megállapítható-e az, hogy jelen esetben a megkutatott terület áll-e valamilyen relációban a kurgán tényleges, a mezőgazdasági művelés alól kivont területével. Ezek alapján egyértelműen eldönthető volt, hogy a kurgán előtere azért magasodik ki a környezetéből, mert egy olyan, korábban meglévő földtani képződményről (magaspartról) volt szó, amelyre később a kurgánt is emelték.

A feltárás során megnyitott három szelvény, valamint az előírt tanúfalak menti kutatóárkokból több korszak emlékei kerültek elő. A szelvényekben kelta, szarmata és honfoglalás kori sírok, illetve leletanyag hiányában pontosabban nem keltezhető telepobjektumok kerültek elő.

A Kiszombor-C lelőhelyen számos kelta La Tène B2-C1 korszakára keltezhető temetkezést sikerült feltárunk. A birtuális temető előkerült sírjainak temetkezési szokásai, illetve mellékletei szkíta és kelta elemeket egyaránt tartalmaztak.

A honfoglalás kori temető Móra jegyzetei alapján a 10. század második felében indult és a 11. században is tovább folytatódott.

Az új feltárások során három új temetkezést, közöttük egypénzzel keltezhető, lószerszámot, szablyát és baltát tartalmazó sírt találtunk, mely – jöllehet az egészben eltemetett ló valószínűleg tévedés –, de esetleg megerősítheti a pogány rítus továbbélését a 11. században.

A feltárt szelvényekben megfigyelhetőek voltak Móra Ferenc ásatásának kutatóárkai is. A Móra kutatóárkok igen sűrűn és főként a kurgántól Ny-ra fekvő domboldalon kerültek elő. Móra általában ÉNy–DK tájolású árkokkal dolgozott, melyeket minden esetben teljesen igyekeztünk feltárni. A kutatóárkokban a megbolygatott sírok antropológiai anyaga feküdt, valamint számos olyan tárgy, melyet egykor a sírban a csontok között hagytak másodlagos helyzetben.

Az ásatáson megfigyelt rétegtani viszonyok azt igazolták, hogy a kurgán egy természetes kiemelkedésen áll, így az egész domb nem része az őskori régészeti jelenségnek.

Konzulensek: Marton Tibor (MTA RI), Szalontai Csaba (MFM), Mende Balázs Gusztáv antropológus (MTA RI).

LANGÓ PÉTER – TÜRK ATTILA

224. Kiszombor, Kiszombor-E lelőhely

(Csongrád megye) R, A, Ge, H

2003. március 27. és május 20. között a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Móra Ferenc Múzeum hitelesítő feltárást folytatott a területen, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett NKFP pályázat – a *Történeti genetika a magyar ethnogenezis kutatásában* – keretében.

A lelőhely Kiszombortól DNy-i irányban, 2 km távolságra, az óbébai úttól 300 m-re ÉNy-ra található. Móra Ferenc 1930. szeptember 5–19. között a területen összesen 49 sírt tárt fel kutatóárkokkal (Kis János tanjája körül).

Az ásatás során 4700 m² felületet tártunk fel. A Ny-i oldal kivételével, ahol még néhány avar sír jelentkezett, valamennyi irányban megtaláltuk a lelőhely szélét, a D-i oldalon pedig egy kettős osztatú árkot, mely valószínűleg a *honfoglalás kori* temetőt határolta. A feltárás során 121 objektumot bontottunk ki. A kibontott objektumok jelentős része a korábban már feltárt avar és honfoglalás kori temetőhöz tartozott. A feltárás során három más időszakra datálható temetkezés is előkerült.

Előkerült egy újabb zsugorított rítussal eltemetett őskori váz (20. objektum), mely a Móra által megtalált zsugorított temetkezéssel képezhet egy időhorizontot is, és feltételeken a *rézkorra* keltezhető. A 6. és 7. objektum a bennük feltárt leletanyag alapján valószínűleg *korai népvándorlás kori* és összekapcsolható a Móra által germánként meghatározott sírral. A Kiszombor-E temető esetében a 10. századi sírok közül 3 teljesen in situ volt, vagyis ezeket Móra nem találta meg (33., 98., 104. objektum). A három bolygatatlan sír közül kettőben volt

részleges lovas, lószerszámos temetkezés (33., 104. objektum), míg egy esetben a juvenis váz szuperpozícióban volt egy avar kori fülkesír rablóaknájával (98. objektum, amely alatt feküdt a 118. objektum). A további honfoglalás kori sírokat Móra a párhuzamosan futó kutatóárkokkal megtalálta és feltárta (31., 32/a., 34., 68., 105., 109., 121. objektum).

A hitelesítő feltárás nyomán előkerült régi és új sírok megerősítették a Móra Ferenc által készített temetőterképen látható elrendezést, mely szerint a két temető területe fedi egymást. A *honfoglalás kori* temető teljes egészében beleesik az avar sírok közé, amint ezt jól mutatja a 98. objektum magyar és a 118. objektum avar, vagy a 121. objektum magyar és a 120. objektum avar fülkesír egymással való szuperpozíciója. Egyes sírok esetében a feltárás során nem tudtuk eldönteni, hogy azok a 10. századi temetőhöz kapcsolódtak-e, vagy pedig a korábbi avar temetőhöz (21., 29., 66., 73., 74. objektum). Ezeknél a síroknál Móra kutatóárkai annyira roncsolták a jelenségeket, hogy a sírgödör falai is elbontásra kerültek, így azok tájolása alapján sem tudtuk keltezni őket.

Összesen 51 biztosan *avar kori* temetkezést tártunk fel. Az avar temető a korai és a középső avar kor első felére keltezhető. A temető jellegzetes kései típusú fülkesíri, valamint saroglyás temetkezései sok esetben rablottak voltak. A rablás időszaka biztosan a 10. századi temető létrejötte előtt bekövetkezett, hisz a temetőben van példa arra, hogy a rablógödörre ráásnak egy honfoglalás kori temetkezést. Az avar temetkezések jelentős részét már Móra is megtalálta, azonban számos kirabolt fülkesír esetében nem tárta fel a temetkezés fülke részét, a kutatóárkok alatt sok esetben megfigyelhető és feltárható volt ez a jelenség.

Konzulensek: Kúrtyi Béla (MFM), Mende Balázs Gusztáv antropológus (MTA RI). A fülkesírok szakszerű feltárással Balogh Csilla, Bende Livia és Lőrinczy Gábor nyújtott segítségét.

LANGÓ PÉTER – TÜRK ATTILA

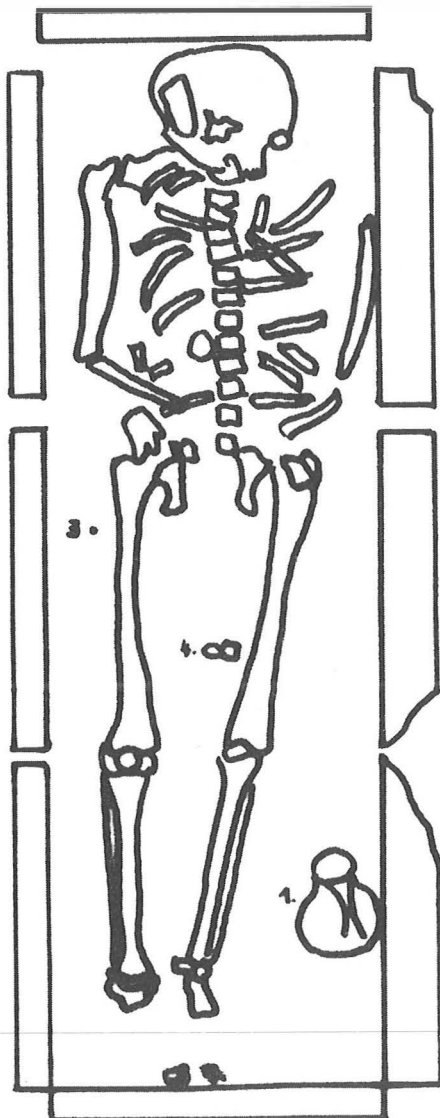
225. Kiszombor, Tanyahalom-dűlő (Feltételezett Kiszombor-F lelőhely)

(Csongrád megye) A

2003. március 15. és május 10. között a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Móra Ferenc Múzeum hitelesítő feltárást folytatott a területen, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete és a Szegedi Biológiai Központ Genetikai Kutatóintézete által vezetett NKFP pályázat – a *Történeti genetika a magyar ethnogenezis kutatásában* – keretében. Az ásatás célja a falutól DNy-ra 1,8 km távolságban fekvő, Móra Ferenc által részben feltárt temető hitelesítése volt. A lelőhelyet a mai Tanyahalom-dűlőben a JATE Régészeti Diák-köre 1975-ben azonosította, melyet sikerült megtalálnunk a felszínen maradt csonttöredékek és egy 1927-es kataszteri térkép alapján.

Az ásás során 1290 m² területen összesen 39 régészeti objektumot találtunk. Az előkerült leletek alapján egy *kora és középv avar korra* keltezhető avar temetőt tártunk fel, mely azonban biztosan nem azonos a Kiszombor-F temetővel, mivel az a késő avar korra keltezhető. Az általunk feltárt lelőhelyen a mezőgazdasági művelés számos sírt elpusztított, régészeti kutatóárkokat nem találtunk. Az 1. sz. sírba egy csoportba visszarakott csontok azonban arra engednek következtetni, hogy azt már Móra korábban feltárta, így a lelőhely feltételezően azonosítható a Kiszombor-F lelőhellyel. A temető teljesen feltártnak tekinthető és időrendjét tekintve azonos a Kiszombor-E temető avar sírjaival, melyet a leletanyagban, a fülkesírokban (kései típusú) és a temetkezési szokásokban megfigyelhető párhuzamok mellett néhány tökéletesen azonos tárgytypus is bizonyít.

A temetőben 17 aknás avar temetkezés, 7 avar fülkesír, 2 avar lósír mellett egy hármass osztatú árok is előkerült (33. objektum), mely talán a temetőárok. Nem bizonyult régészeti objektumnak 4 jelenség, illetve 9 objektum leletanyag hiányában pontosan nem keltezhető.

A régészeti jelenségek döntő többsége bolygatott, illetve rablott volt, de számos bolygatatlan avar sír is előkerült. A temető leggazdagabb, bolygatatlan sírja a 16. objektum volt, melynek bizánci solidus melléklete terminus post quem kronológiai támpontot is ad a temető keltezésére. A gazdag ezüst- és aranytárgyakkal eltemetett avar nő az egyik leggazdagabb kora avar kori sír Csongrád megyében. A sírből előkerült, két bizánci solidusból készített nagygömbös arany fülbevalók kiemelkedő leletei a korszaknak.

Egyedülálló leleteket tartalmazott még a 39. objektum. A feltárt sírban olyan bronzlemezből préselt, S-alakú, bordás felületű, aranyfóliával fedett ruhadíszek kerültek elő, melyek legközelebbi párhuzamai a bizánci fémművességben és a gepida hagyományban figyelhetők meg.

A Kiszombor-F temető hitelesítése tehát nem sikerült, azonban a rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy véljük, hogy a feltárt területtől 150 m-re DK-i irányban fekvő kiemelkedés lehet ez a lelőhely.

Konzulensek: Kürti Béla (MFM), Mende Balázs Gusztáv antropológus (MTA RI). A fülkesírok szakszerű feltárásában Balogh Csilla, Bende Livia és Lőrinczy Gábor nyújtott segítséget.

LANGÓ PÉTER – TÜRK ATTILA

226. Komárom, Molaj

(Komárom-Esztergom megye) Ró

2003 tavaszán Komárom molaji városrészében nyomvonalas munkák megelőző feltárása során Ny-K-i irányú, késő római téglasírt találtunk, mely egy 13-14 éves (a mellékletek alapján) fiú sírja volt. A sírt az ókorban

kirabolták. A fogain látható elváltozások (bemélyedések) fogzománc-hypoplasi-ára (fogzománc-képződési zavar) utalnak, amelyet táplálkozási hiányosság, hosszan tartó lázas állapot, vagy heveny fertőző betegség okozhatott.¹⁴

A sírt 11 tegulából építették meg. Az 1999-ben talált téglasírtól eltérően tetejét nem háztetőszerűen képezték ki, hanem vízszintesen fedték le. (Lásd az illusztrációkat!)

Megmaradt mellékletei: kisméretű piros festésű korszó, bronz övcsat és bronz szíjvég.

SZÁMADÓ EMESE

227. Komárom, Szőny, Vásártér

(Komárom-Esztergom megye) Ró

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókori Régészeti tanszéke és a komáromi Klapka György Múzeum között 1992 óta fennálló tudományos együttműködés keretében, a komáromi városi önkormányzat anyagi támogatásával 2003. június 30.–július 25. között folytattuk az ókori Brigetio területén végzett feltárásunkat.

Ebben az idényben nyolc, egyenként 4×4 m méretű szelvényben, összesen 128 m² felületen dolgoztunk. Ezek közül három 2002-ben már kutatott, a többi újonnan nyitott szelvény volt. Célunk egyrészt az 1992 óta folyamatosan feltárt lakóház periódusainak tisztázása,

másrészt a G12 szelvényben előkerült falfestmények felszedése, valamint a szelvény bővítése volt.

A feltárás során megállapítottuk, hogy a 2002-ben a H13 és H14 szelvényben talált, kő alapozású vályogfal, amelyet kemény, fekete agyagfelületre alapoztak, s amelyben 2000–2001-ben az épület első építési periódusát (Kr. u. 1. sz. vége) jelentő fakonstrukció nyomait is megtaláltuk, az épület első kőperiódusa lehetett, amelyet a Kr. u. 2. sz. végén elbontottak. Erre a H12 szelvény SE135 rétegében talált Antoninus Pius érme, valamint a 2002-ben a H14 szelvény két vályogfala közötti járószint feletti omladékból előkerült Faustina minor érme utalhat.

A második kőperiódus a Kr. u. 2. sz. végére keltezhető, s ennek nyomait a H15 és a G12 szelvényben találtuk meg. A H15 szelvényben az É–D irányú falszakasz alapozása a H14 szelvényben visszabontott agyagfalak fölött indul. Feltártuk ugyanennek a falszakasznak a szelvény északi és déli oldalán egyaránt K–Ny irányú keresztfalát, illetve a falhoz csatlakozó, keményre döngölt agyaggal kipótolt terrazzo járószintjét. A G12 szelvényben ugyanehhez a periódushoz tartozik az ugyancsak visszabontott É–D irányú falszakasz, valamint azok a falfestménytöredékek, amelyeket a szelvény nyugati felében egy feltöltés-rétegbe szórtak bele a Kr. u. 3. század elején végbement átépítéskor. Ennek során visszabontották az SE067 számú falat, és ekkor építették az SE069 számú, lényegesen magasabbra alapozott falat, amelynek sarkát sikerült megtalálnunk.

Az F12 szelvényben előkerült ugyanennek a legkésőbbi (harmadik) kőperiódusnak a folytatása, amely az épületnek a bejárata lehetett (talán az ajtót vagy kaput

14 Az antropológiai meghatározás Merczi Mónika munkája.

tartó vas zsanérokka, mindkét falkiszögellés közeléből). Ettől nyugatra nagyméretű, vízszintesen planírozott freskókra helyezett téglalapokkal kirakott É-D irányú járósíntet (az 1994-ben az F14 szelvényben megtalált folyosó északi folytatása?) találtunk, amely szintben megfelel a szintén elplanírozott freskókkal alapozott terrazzónak a G12 szelvény ÉNy-i sarkában. Az utolsó kőperiódus pusztulását az F12 szelvény DNy-i sarkában, a tetőomladékban talált Severus Alexander-sestertiusok (köztük egy római kori hamisítvány) jelzik, amelyeket a szomszédos szelvény (G12) azonos magasságú omladék-rétegeből előkerült III. Gordianus érme pontosít. Ehhez az utolsó kőperiódushoz tartozott az az imbrexekből összeállított, íves vonalvezetésű csatorna, amelyet már 2002-ben megtaláltunk, s amelynek folytatása a G12 szelvény nyugati felében, a falsarkon belül került elő. Már az épület felhagyását követően keletkezett az a kör alakú beásás, amely megszakította az SE070-SE146 számú csatorna folytonosságát, valamint az SE064 számú falsarkot is metszi.

Az F15 szelvényben többszörös omladék- és planírozás-rétegek elbontása után egy rossz megtartású, kétperiódusú terrazzo-felületet találtunk, amelyhez tartozó falvagy falkiszedés nyomait nem sikerült megfigyelniünk.

Az E15 szelvényben a szelvény 3/4 részére kiterjedő, sárga agyagba ágyazódó tetőomladékot tártunk fel. Az ásatás négy hete alatt ennek az egy rétegnek az aprólékos bontásával, dokumentálásával foglalkoztunk. A tetőomladékot 1x1 méteres négyzethálós rendszerben felszedtük és az összes töredéket a múzeumba szállítottuk. A tetőomladék alatt masszív sárga agyagréteg került elő.

Külön is ki kell emelni a H13 szelvényben 3 m mélységig feltárt, 260 cm átmérőjű, a nyers agyagba vágott, peremén odatapasztott, 1x1,5 római láb méretű vályog-téglákkal „kibélelt”, vastag sóderréteggel betemetett kutat, amely metszi az SE081 kőalapozású agyagfalat (egy kis szakasza „belefut” a kútba). A kút érdekessége, hogy betemetése után, még a római korban, 1 m átmérőjű újabb kutat ástak bele, amelynek betöltéséből tegula- és kőrögök, valamint egy aranyozott bronzbetű töredéke került elő.

A leletek sorából kiemelkedik a H12 szelvényben talált, 20 cm hosszúságú, ép cochlear, az ugyanebben a szelvényben, az Antoninus Pius érmének társaságában előkerült öntött ólomvotív, talán Herculest vagy Mercuriust ábrázoló szobrocska.

Az ásatáson részt vett Bartus Dávid, Magyar Myrtil, Szabó Dániel, Vida István régész, Kurovszky Zsófia festőrestaurátor-művész, valamint Balogh Roland, Barta Andrea, Beck Attila, Boruzs Katalin, Dévai Kata, Farkas Zoltán, Gál Erika, Gálos Viktor, Gelencsér Ákos, Gyurkovics Éva, Havas Zoltán, Hudecz András, Kerpely Klára, Kovács Loránd Olivér, Kurunczi Mónika, Petrik Máté, Rupnik László, Sándor Ildikó, Somorjai Szabolcs, Sey Nikolett, Siller Erika, Szigli Kinga, Tőkés Tímea, Varga Gábor régészhallgató.

BORHY LÁSZLÓ – SZÁMADÓ EMESE

228. Komlóska, Pusztavár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, Á

2003-ban folytattuk a Komlóska felett 435 m magas hegyen emelkedő Pusztavár – középkori nevén Solymos – 2001-ben megkezdett szondázó jellegű kutatását.

A vár három pontján végeztünk újabb kutatásokat. Az ásatás súlypontját a déli kerek torony, illetve a hozzá kapcsolódó épületek falmaradványainak további kibontása jelentette, illetve vizsgáltuk az osztófal és a keleti várfal belső csatlakozási pontját. Az északi toronytól nyugatra, az itt mintegy 140 cm magasán álló nyugati várfalra merőlegesen nyitottuk meg a 6. kutatóárkot, a falhoz kapcsolódó rétegek vizsgálatára.

A kutatóárkokban a kevert humuszos réteg alatt, de attól nehezen elkülöníthetően egy kisebb köveket, kavicsokat és nyomokban habarcsrögöket is tartalmazó réteget figyelhattunk meg. Ezt a réteget a vár építésével hozhatjuk összefüggésbe, amit az árok északi profiljában a felső részen két helyen is mutatkozó nagyobb habarcskifolyás is bizonyít. Leletanyag: Árpád-kori és mélyebbről több őskori kerámiatöredék is, valamint állatcsont. A kidobott föld átvizsgálásakor emellett egy 14. század elejére keltezhető úgynevezett „gótikus kulcsot” találtunk.

Az osztófal és keleti várfal csatlakozási pontjáról egyértelműen megállapíthattuk, hogy itt az osztófal épült hozzá a külső várfal belső síkjához. Az erősen omladékos és szinte teljes egészében leomlott osztófal vizsgálatára nyitott kutatóárkok segítségével azonban csak az alapozás néhány egymáson fekvő követ sikerült azonosítaniunk. Csupán a várfaltól nyugatra mintegy 350 cm-re sikerült megállapítanunk az osztófal kb. 180–190 cm-es szélességét.

Letisztítottuk a déli kerek torony falának déli, külső oldalát, illetve falkoronáját. A torony nyugati oldalának tisztítása során egy déli irányból felvezető, a toronyhoz hozzáépített egyenes falra támaszkodó lépcsősor 13 elemét fedeztük fel. A lépcsősor egykori külső pofafala leomlott, de habarcsos nyomai a mélyebben előkerült fokokon még megfigyelhetők. A feljáró északi, felső végéhez egy kb. 220x220 cm belvilágú „lépcsőház” csatlakozik, melynek nyugati fala már szintén hiányzik. Belső területének kibontása során a lépcsősor felső végénél 160 cm-rel mélyebben leszenült gerendamaradványok és egy erősen habarcsos felület került a felszínre. Mindez a lépcső egykori faszerkezetű folytatására utalhat.

A toronytól északra elhelyezkedő, vele egybeépült úgynevezett négyszögletes épület nyugati, észak-déli irányú falának külső falsíkját mintegy 12 m hosszan sikerült letisztítani. A fal északi végén csatlakozik hozzá egy nyugati irányba induló, feltételezhetően az épületet a külső várfallal összekötő, ismeretlen szélességű fal, melyet eddig kb. 5,5 m hosszan tisztítottunk le. Ez utóbbi fal talán a déli várrész északi oldalát zárja le a két várrészt elválasztó árok felé.

FELD ISTVÁN – GÁL VIKTOR

229. Koppányszántó, Csát

(Tolna megye) Ó, Kő

A falutól DK-re, a Koppány D-i partján Torma István 1962-ben azonosította a középkori Csát falut 150×400 m-es területen (92. lh.). 1997-ben jómagam lokalizáltam a falu templomának helyét.

2003. május 1-jén a lelőhelyet újra bejártam. A templom foltja kb. 20×10 m-es, Ny-K irányú, téglalap alakú kő- és téglatörmelékes foltként jelentkezett. A felszínen sok volt az embercsont, szinte kizárólag a templomtól DDK-re, kb. 10 m hosszan. A templomtól DK-re kb. 20 m-re egy kör átmetszetű kő töredékét (oszloptörzs?) találtam a szántásban. A lelőhely K-i szélén őskori cserepek jelentkeztek, az őskori lelőhely részben fedti a középkori falut.

K. NÉMETH ANDRÁS

230. Koroncó határa

(Győr-Moson-Sopron megye) U, R, B, V, LT, Rő, H, Á, Kő, Kű

A terepbejárásokra Koroncó község rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítése során került sor 2002. október–2003. május 31. között. Cél a település területén található már ismert régészeti lelőhelyek azonosítása, illetve a megadott településfejlesztési térkép alapján a várhatóan beépítésre és belterületbe vonásra kijelölt területek régészeti szempontú vizsgálata, állapotfelmérése volt.

A KÖH adattárában 26 azonosítható lelőhelyet tartanak nyilván a területről, valamint egy lelőhely (Kölesdomb) Győr-Gyirmót 14. sz-ként szerepel, de jelenleg Koroncó közigazgatási területéhez tartozik. Ezekből 25 lelőhelyet sikerült azonosítani. 15 új területet vizsgáltunk, melyek közül 7 bizonyult új lelőhelynek, a fennmaradó 8 terület pedig objektív okok (már nagyra nőtt vegetáció, bekerítés) miatt nem volt bejárható. Két terület – Pagonyalja és Zöldmajor, a távolabbi tervekben lakóparkként, illetve szabadidős területként szerepel – jelenleg terepbejárással nem vizsgálható, mivel nagyrészt erdő.

A terepbejárás során azonosított lelőhelyek jellege: 8 neolitikus, 5 rézkori, 19 bronzkori, 3 kora vaskori, 4 kelta, 5 őskori (általában), 13 római kori, 2 honfoglalás kori, 8 Árpád-kori, 13 középkori, 3 kora újkori.

M. EGRY ILDIKÓ

231. Körösladány, belterület

(Békés megye) Ø

Körösladány község belterületén 2003. április elejétől július közepéig folytak a települési szennyvízhálózat-építési földmunkák és azzal párhuzamosan a mi régészeti felügyeletünk.

2003-ban gyakorlatilag a település teljes belterületét érintette a földmunka. Régészeti felügyeleti mun-

kánk nagyobb részt az aktuálisan kiásott árkok, illetve jobbára csak kisebb árokszakaszok metszetalainak vizsgálatából, valamint az árkokból kitermelt föld vizsgálatából állt. A kiásott árkokban régészeti korú, értékelhető leletanyagot nem találtunk. Ez az érdekes, negatív eredmény a már ismert régészeti lelőhelyek területe is érvényes, különösen érdekes ez a református templom környékére, ahol a múltban több alkalommal is embercsontokat és sírokat találtak a földmunkák során. Az árkokból néhány alkalommal régészeti szempontból nem értékelhető, 19. századi kerámia került elő. Több esetben jól megfigyelhető volt, hogy a szennyvízvezeték árkat egy igen vastag, újkori feltöltési rétegbe ásták bele.

LISKA ANDRÁS

232. Körösladány, belterület

(MRT 6. k. 7/111 lh.)

(Békés megye) Kő, Ú

2003. augusztus 11-én értesítést kaptunk, hogy a Tüköry Lajos Általános Iskola előtt egy kisebb szakaszon vízvezeték javítása során téglák kerültek elő. Másnap megtekintettem a helyszínt. Az iskola az 1805-ben épült Wenckheim kastélyban van, mely később a Merán családé volt.

Az árkot közvetlenül az iskola kapuja előtt, kissé ferdén ásták ki, kb. 120 cm mélyen találták a téglákat. Egy részük, a megfigyelés szerint, mintha alapozás megmaradt része lett volna, a többi szétszórt törmeléknek tűnt.

A téglák között több méretű volt, de valamennyi laposabb a ma használatos tégláknál. A kisebb, lapos példányok mellett nagy, széles, szintén lapos téglákat is találtak. Legalább 5 eltérő típust figyeltem meg. Két nagyobb méretű téglán kidomborodó H, egyen pedig M betű volt látható. A téglák többsége jó minőségű, újkorinak tűnő, de néhány darab törésfelülete alapján esetleg korábbi (középkori) is lehet. Ezek szerkezete nem olyan tömör, mint a többié. Néhány téglán mintha másodlagosan megégett volna. Ezek súlya nagyobb, mint a többié, és mintha valamilyen fémmaradványt tartalmazna. Érdekes a kötőanyag is, mely egyes téglákon agyagszerű. Ezek lehettek az alapozásban. A téglák másik részén a szokásos habarcs nyomait figyeltem meg. A téglák egy része esetleg padlót, járdát borított.

MEDGYESI PÁL

233. Köröstarcsa, Ürmöshát

(Békés megye) Á

2003. augusztus 9-én egy köröstarcsai lakos egy kétélű acélkardot hozott be a Munkácsy Mihály Múzeumba. A tárgyat 2000 novemberében, horgászás közben találta. A lelőhely Köröstarcsa Ürmöshát nevű határrészén, a Kettős-Körös medre.

Az Árpád-kori kétélű kard 104,8 cm hosszú. A penge hossza 88,5 cm, szélessége a tőnél 5 cm. Az egyszerű,

egyenes, pálcás háritó 22,8 cm hosszú. A markolatgomb szabálytalan, bikónikus, átmérője 4,9 cm. A penge közepén széles, sekély vércsatorna húzódik. Ennek szélessége 1,6, hossza 66 cm. A penge a hegy felé fokozatosan keskenyedik.

MEDGYESI PÁL

234. Kőszegpaty határa

(Vas megye) Kö

2003. október 28-án jártuk be a község településrendezési tervében fejlesztési területként feltüntetett földet. Az időjárás alkalmas volt a terepjárára, néha a kisütő nap zavarta tevékenységünket (súrolófény).

A 161. helyrajzi számú területen középkori lelőhelyet azonosítottunk. A terepbejárás által érintettük az alábbi területeket is, de itt régészeti leletet nem találtunk: 087/6 hrsz. keleti fele, 051/1 hrsz. délnyugati vége, 0108 hrsz keleti vége.

Munkatársak: Kiss Krisztina adattáros, Derdák Ferenc geodéta és Kiss Péter régész.

PAP ILDIKÓ KATALIN

235. Kővágótöttös, római katolikus templom

(Baranya megye) Kö

A román eredetű templom fala mentén az árkokat a templom vízmentesítését szolgáló szigetelőréteg lerakása érdekében ásták. Az árkok mélysége régészeti szempontból sekély volt: 40 cm. A 2003. április 22–24. között végzett megfigyelés során korábbi bolygatások eredményeképpen szórványos embercsontok bukkantak elő, nem eredeti helyzetben. A szintén szórványos kerámia-töredékek középkoriak voltak.

Legérdekesebbnek az egykori templom és temető kerítőfala mutatkozott, melynek alapjai a föld alatt valószínűleg még nagyrészt megtalálhatók. Kisebb szakaszait felmértük és lefényképeztük. A dokumentáció alapján akár ki is szerkeszthető lenne annak eredeti köríve. Külön ásatást nem végeztünk.

A feltárt terület nagysága: 21 m². A templom műemléki védettség alatt áll. Az előkerült kerítőfalak nagy része továbbra is föld alatt, védett helyen van.

GÁBOR OLIVÉR

236. Kup, Egyes

(Veszprém megye) U, R

2003. augusztus 5–22. között negyedik alkalommal folytattunk ásatásokat a lelőhelyen. Az ásatás célja az volt, hogy a 2000-ben megkezdett nagy lengyeli gödörkomplexum és a cölöplyuk-sorból kikövetkeztethető ház határait megtaláljuk. Emellett be kellett fejezni a 2002-ben kitűzött, és a mostoha időjárás miatt idő hiányában fel nem tárt (2002/X.) szelvényt. Célunk tehát az volt, hogy a legtöbb leletet hozó I. sz. ásatási területen minél nagyobb összefüggő felületet

tárjunk fel, az értelmezés és az egységes feldolgozás céljából.

Ennek megfelelően szelvényeinket a tavalyi X. szelvény helyére és köré, valamint a tavalyi VIII. és VII. szelvények mellé csatlakozólag telepítettük.

Idei szelvényeinket folytatólagosan, a XII–XVI. között számoztuk. A XII. és XVI. szelvényektől É-ra egy keskeny árkot húztunk, amely tulajdonképpen ezen szelvények bővítése, és biztosítja a csatlakozást a 2002. évben feltárt területek felé.

Az eddig feltárt terület összesen 275 m², ebből az I. ásatási területen 195 m². Az idei évben összesen 85 m² felületet tártunk fel, részben átfedésben a korábban feltárt szelvényekkel (VII, VIII. szelvény, szegélye), illetve a tavaly félbehagyott X. szelvény került teljes mértékben feltárára (átfedés a X. szelvény teljes területét beszámítva összesen kb. 20 m²). További mintegy 400 m²-t dózerrel megkutattunk az 1. ásatási szazon idején (2000), gyakorlatilag negatív eredménnyel, bár ez az idei tapasztalatok alapján (vastag kavicsos steril agyag a humusz alatt és a kultúrreteg felett), megkérdőjelezhető. A lelőhely teljes kiterjedése terepbejárásaink szerint kb. 1 km × 200 m a Bitva-patak feletti domboldalon, KÉK-DDNy irányban.

A feltárt objektumok: részben egy nagy gödörkomplexum, igen sok állatcsonttal, közte teljes kutyakoponya, bikakoponya és szarvak, több cölöplyuk, paticsos omladékréteggel. Az eddig megismert ház- és gödörkomplexumtól Ny felé összefüggő házomladékréteg, amely Ny felé folytatódik (feltáratlan), alatta vesszőfonatos tapasztott kemence átégett maradványa, hamuzógödörrel és ebbe beásott cölöplyukkal. Az objektumok pontos értelmezését a leletanyag vizsgálata után tehetjük meg. Legalább két, de inkább három – egymáshoz nagyon közel települt és valószínűleg kissé különböző korú – házhoz tartozik a leletanyag. A korábban feltárt tűzhelyekkel együtt az I. területen 3 kemence került elő, egyikük (2001. szazon) a DVK, a másik kettő (2002. illetve 2003. évi ásatás) a lengyeli kultúrához tartozik. A gödrök egy része – a 2000-ben feltárt nagy gödör és a 2003. bikakoponyás gödör – biztosan építési áldozatnak tekinthető, ami a kutyafejes gödrökről is elképzelhető. Az előkerült leletanyag zömében a lengyeli kultúrához (annak II. fázisához) tartozik. Emellett szórványosan találtunk ebben az évben is a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrához tartozó cserepeket (XVI. szelvény K részén) és szórványosan Balaton-Lasinja jellegű leleteket (XIV. szelvény, omladék). Ez utóbbi új elem a lelőhelyen. Objektumot egyértelműen sem a DVK, sem a Balaton-Lasinja anyagához nem tudunk rendelni a 2003-as anyagban.

Terveink szerint az ásatásokat ezzel a szezonnal befejezettnek tekintjük, hogy a gazdag leletanyag feldolgozását, közlését elvégezhessek. A lelőhely igen gazdag és további kutatásra, védelemre feltétlenül érdemes.

Munkatársak: Regenye Judit, Simán Katalin.

T. BIRÓ KATALIN

237. Legénd határa

(Nógrád megye) Pa, U

Rovnya: A falutól távol eső, Rovnya nevű dombtetőtől keletre, a Curgó-hegy gerincének folytatásában, a frissen feltört terület még szét nem esett rögei között nagy területen (200×70 m) minimális mennyiségű leletet gyűjtöttünk. A szántás sárgás löszszerű anyagot hozott a felszínre, itt hiányzik a máshol megszokott vöröses-barna agyag.

A minimális leletanyagot 15 hidrokvarcitszilánk és pattinték mellett néhány andezit és kvarcitszilánk képviseli. Az egyetlen megmunkált eszköz egy hidrokvarcitból készült kaparó.

A lelőhely igen jó topográfiai helyen fekszik: ÉK felé ellátni a Lókos-patak széles völgyén át az Ipoly völgyéig, D és K felé is jó panorámát biztosít: a Hidegkúti-árok É, a Halyagos-völgy D felé nyílik.

A lelőhely a korábban gyűjtött, szintén nem túl nagy számú lelet alapján a levéleszközös középső paleolitikumba sorolható.

Káldy-tanya: A keskeny, ÉNy-DK-i irányú hosszú dombháton több alkalommal gyűjtöttünk régészeti kőeszközöket és gyártási hulladékot. A leletanyag 5 jól elkülönülő felszíni koncentrációból származik, amelyeket az előkerülés sorrendjében számoztunk meg.

Az 1. számú koncentráció a faluból a rovnyai lelőhelyre vezető út mentén, részben szántott, részben jelenleg műveletlen területre esik, kiterjedése kb. 100–120×100 m. A lelőhely ÉK-i részén, a szántásban csak kisméretű pattintékokat és egy technikai szilánkot találtunk. A nyersanyagok között érdekes a hidrokvarcit mellett a meglepően sok üveges kvarcporfir, néhány obszián- és radiolaritlelet. Az innen származó anyagban egyetlen, valószínűleg krakkói júra tűzkőből (?) készült pengetőredék tartozhat az újkőkorba. A nem művelt, DNy-i részen két szilánkvakaró mellett egy kettős kaparó és egy retusált penge került elő, ami a középső paleolitikumba helyezi a lelőhelyt.

A műveletlen területen az előző folttól világosan elkülönülve, attól egy mélyedéssel elválasztva került elő a 2. számú koncentráció, melynek átmérője kb. 40×40 m. A pattintékok mellett említésre méltó egy üveges kvarcporfir retusált szilánk és egy kisméretű, kárpáti radiolaritból készült hegyes kaparó.

A 3. számú felszíni koncentráció a terület legészakibb részén, egy félszigetszerű földnyelven fekszik, mérete kb. 65×45 m. A nem művelt területen az állatkaparássokban és az erodált területeken kevés pattintékokat gyűjtöttünk, melyek nagy része hidrokvarcitból, illetve üveges kvarcporfirból készült.

A 4. számú koncentráció földút kanyarjában, kb. 20×20 méteres területen került elő a szántásban és a műveletlen területen egyaránt. A leletkoncentrációból gyűjtött kisméretű pattintékok eszközök hiányában nem keltezhetőek.

A nagy kiterjedésű (150×70 m) 5. koncentráció az előzőektől nagyobb távolságban fekszik DK-felé. Az in-

nen származó eszközök (4 kaparó, 1-1 bifaciális kés, levéleszköz és vakaró) alapján a felszíni koncentráció középső paleolitikus. A szokott hidrokvarcit- és kvarcporfirleletek mellett viszonylag sok szilánk készült kavicsnyersanyagból, melyek csaknem kivétel nélkül nummuliteszes kovakavicsok.

MARKÓ ANDRÁS

238. Lepsény, Vasút utca 92.

(Fejér megye) Ró?

2003. május 28-án bejelentés érkezett a székesfehérvári múzeumba, hogy a Vasút u. 92. számú telek előtt csatornázás közben falmaradványt találtak. Május 29-én kiszálltunk a helyszínre. A falmaradvány a Mezőszentgyörgy felé vezető út mellett, az útra merőlegesen húzott, kb. 120 cm széles 250 cm hosszú, 200 cm mély csatornaárokban került elő. Az ÉÉNy-DDK irányú fal közvetlenül az út mellett, a talajfelszíntől mérve 80 cm-re jelentkezett. Megmaradt magassága az alapozás aljától mérve 110 cm, falazása opus mixtum. A csatornaárok D-i oldalán a felszínhez közel néhány kő volt látható. A fal az út mellett fekvő úteresztől kb. 370 cm-re található, az úttal kb. párhuzamosan. Ezen a részen vették volna keresztül az út alatt a csatornát, de a fal miatt az átfúrást a már meglévő útereszt alá helyezték át. A csatorna nyomvonala az úttest közepén halad.

A Cinca-patak mellett római kori település ismert. 1980-ban a patak jobb oldalán egy római kori síremlék-töredéket szántottak ki, valamint szántáskor kerámia-töredékek is felszínre kerültek. A falmaradvány a településnyomokhoz, illetve a kőemlék előkerülési helyéhez közel fekszik.

G. NÁDORFI GABRIELLA

239. Letenye, Egyeduta

(Zala megye) R, V, Ró, Á

Letenye K-i szélén, Egyeduta városrésztől D-re, a Mura-folyó széles völgye fölé meredeken magasodó domb oldalán, az M7 autópálya-nyomvonal humuszolásának megkezdésekor, a 228+430–228+600 kilométerszelvények között, 2003 áprilisában Horváth László és Eke István objektumfoltokat figyeltek meg, amelyekből római kori és Árpád-kori leleteket gyűjtöttek.

A domb K-i szélén húzódó, 300×180 m kiterjedésű lelőhely D-i végét érinti az útépités. A 2003. április 25. és május 29. között elvégzett leletmentő ásítás során 3625 m² felületen, 92 objektumot bontottunk ki.

A domb teteje felé sűrűsödő település-jelenségek (házak, kemencék, vermek, gödrök, árkok, cölöplyukak) több korszakban történt megtelepülésről tanúskodnak. Egy gödörben a rézkori Balaton-Lasinja-kultúra gazdag kerámialeleteit találtuk, egy másiktól pedig a badeni kultúra jellegzetes díszítésű edénytöredéke került elő. A házak, a vermek, és a gödrök (összesen 26 objektum) kora vaskoriak (Hallstatt C periódus). Kilenc gödörből

római kori leletek kerültek elő, és valószínűleg ugyanebből a korszakból származnak az É-D-i hossz tengelyű árkok, amelyek fából emelt épület alapárkai lehetnek. Az Árpád-kort hat gödör képviselte lelőhelyünkön.

A domb D-i és K-i szélén, illetve néhány esetben a régészeti korokból való településjelenségek közé ásva, 13 recens objektumot figyeltünk meg.

A feltárás legjelentősebb eredményének tekinthető a kora vaskori településrészlet napvilágra kerülése. Hasonló korú leleteket az M7 autópálya és az M70 gyorsforgalmi út nyomvonalán végzett eddigi kutatásaink során még nem találtunk.

A lelőhely földmunkákkal veszélyeztetett részének teljes feltárását elvégeztük.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

Konzulens: Horváth László. Munkatársak: Horváth Józsefné, Horváth Szabolcs, Kámán Beáta technikusok.

KVASSAY JUDIT

240. Letenye, Korongi-tábla

(Zala megye) U, R, B, Rő, Á

Az M7 autópálya nyomvonalán, a 227+750–228+030 kilométerszelvények között, az út építési munkálatainak megkezdésekor, a humuszolás régészeti felügyelete során, településnyomok kerültek napvilágra.

Letenye K-i szélén, Egyeduta városrészről DK-re, a Mura-folyó széles völgyét kísérő háton, az Egresi-csatornára lejtő domboldalon húzódik a 780×200 m kiterjedésű lelőhely, amelynek D-i felét érintik az útépités földmunkálatai.

2003. április 10. és június 18. között végeztük a leletmentő feltárást. Összesen 18 600 m² felületet kutattunk meg, amelyen 81 objektumot (gödröket, kemen céket, cölöplyukakat, egy házat és egy körárkot) tártunk fel. A kibontott településjelenségek több korszak (szórványos újkőkorszak, rézkorszak: Balaton–Lasinja és badeni kultúra; bronzkorszak: dunántúli mészbetétes kerámia kultúrája korai szakasz; római korszak és Árpád-korszak) bőséges leletanyagát tartalmazták. Közülük kiemelkednek a badeni kultúra jellegzetes mericéi és a poncolt díszítésű római bronz kisművelésű fibula. A középső bronzkori dunántúli mészbetétes kultúra korai emlékeinek előkerülése Zala megye ezen DNy-i területén újdonságnak tekinthető. A feltárt objektumok közül a legjelentősebbnek egy teljesen ép, nagyméretű, római kori fazekaskemence tekinthető.

A lelőhely földmunkákkal veszélyeztetett részének teljes feltárását elvégeztük. A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményébe került.

Konzulens: dr. Horváth László. Munkatársak: Auer Angelika, Balassa Tibor, Horváth Józsefné, Horváth Krisztián, Horváth Szabolcs, Kámán Beáta, Péter Attila technikusok.

KVASSAY JUDIT

241. Letenye, Lapuleveles-dűlő

(Somogy megye) B, Á

Az építési szakfelügyelet során észleltük, hogy az M70-es út nyomvonalát szegélyező árkokban objektumok nyomai rajzolódnak ki a 2+600 és a 2+800 kilométerszelvény között. 2003. április 23-án újra terepszemlélet tartottunk, és 6 objektum feltárását figyeltük meg az árkok falában, közülük az egyik később nem bizonyult régészeti objektumnak.

A leletmentést 2003. április 25–26. között végeztük el. Ekkorra már az autópálya földmunkálatai tovább haladtak, és újabb objektumok feltárása látszódtak a 2+920 és a 2+960 km között. Összesen 7 objektumot sikerült feltárni, melyek leletanyagát két korszakra, a késő bronzkorra (halomsíros kultúra B-C) és az Árpád-korra lehet keltezni. Az objektumokból a kerámiaanyag mellett jelentős mennyiségű patics is került elő. Ez a terület minden valószínűség szerint kapcsolatban lehetett a 702-es lelőhellyel, kis megszakítással annak D-i részét képezhette. Mindenesetre a 702-es lelőhely (Árpád-kori falu) objektumai itt már csak szórványosan jelentkeztek.

Mivel nagyon szórta fordultak elő az objektumok, így nem tartottuk érdemesnek, hogy leállítsuk a földmunkákat. A megfigyelt jelenségek ezt a döntésünket igazolták.

Munkatárs: Tokai Zita Mária.

HORVÁTH LÁSZLÓ

242. Levél határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, Rő, Á, Kö

2003. december 1-jén és 2-án a helyi önkormányzat által megrendelt hatástanulmány elkészítése céljából Német Alajossal, a Mosonmagyaróvári Múzeumbarátok Egyesületének elnökével terepbejárást végeztünk a település területén.

Alsó-szántók (gázfogadó állomás): A felszínen 110 m hosszán, 100 m szélességben nagy mennyiségű őskori, római kori és középkori kerámiát, állatcsontot és paticsot találtunk, amiből következően ott őskori, római kori és középkori faluhely lehetett.

Házi-földek: A felszínen 110 m hosszán, 1000 m szélességben nagy mennyiségű római kori kerámiát, állatcsontot, paticsot találtunk, ami településnyomra utal.

A határrész egy másik pontján 300 m hosszán, 150 m szélességben a felszínről nagy mennyiségű Árpád-kori és római kori kerámiát, állatcsontot gyűjtöttünk.

A határrész egy harmadik pontján 650 m hosszán, 250 m szélességben Árpád-kori kerámiát, állatcsontot és tapasztástörödékeket találtunk nagy mennyiségben.

Legelő-dűlő: A dűlőben három területről is regisztráltunk nagy mennyiségű római kori kerámiát, paticsot.

Országúti-szántók: Ebben a határrészben két Árpád-kori és egy római kori településnyomot regisztráltunk, kerámiát, paticsot, állatcsontot gyűjtöttünk.

Tízholdások: A felszínen 400 m hosszán, 110 m szélességben nagy mennyiségű Árpád-kori kerámiát, állatcsontot, tapasztástöredéket, paticsot találtunk.

A lelőhelyek nem veszélyeztetettek. A leletanyag a Hansági Múzeumba került.

ASZT ÁGNES

243. Madocsa határa

(Tolna megye) H, Á

Felső-Nyilas: Madocsától K-re, a Felső-Nyilas nevű dűlőben Tarcal János már korábban azonosított egy avar telepét, amelyet a WMM térképére is bejelöltek. Az enyhén tagolt, a Duna felé lejtő dombvonulat É-D irányban húzódó kiemelkedő részén egy szemmel is jól látható kis Ny-K-i irányú kiemelkedés található, amelyet kb. 25×15 m-es területen sűrűn borít a mészkő- és habarcs-, valamint a kevesebb téglatörmelék. A területen a 2003. november 14-i terepbejárás során kevés, de jól meghatározható embercsonttöredéket is találtunk, viszont középkori cserepet csak elvétve, faluhelyről pedig egyáltalán nem beszélhetünk. A templomhely (?) az avar telep KDK-i szélén helyezkedik el, azzal fedésben van, ám időbeli egykorúságuk az objektum jellege miatt minden bizonnyal kizárható. Talán egy mindeddig ismeretlen nevű, korán elpusztult középkori falu templomáról lehet szó.

Feltehetően erre a helyre vonatkoznak egyébként az 1865-ös Pesty-féle helynévgyűjtés Szentallya dűlő-neve kapcsán említett épületmaradványok („ezen helyen apró épületek maradványai voltak, csak kevéssel ezelőtt is láthatók”). A helynév ma Szent-aljai-nyilasok alakban él; a név-nyilasok utótagja vélhetőleg a térképen is feltüntetett Alsó- és Felső-Nyilas dűlőre vonatkozik.

Kormó: A többek által és általam is korábban bejárt faluhelyen, a dűlőút közelében egy bronzedény 4 darabját találtam, amit átadtam a szekszárdi múzeumnak.

K. NÉMETH ANDRÁS

244. Magyarcsanád, Börcsök-dűlő

(Csongrád megye) A, Á, Kú

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csanádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválik, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tranzit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában, a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő. A kutatás módszerének megfelelően valamennyi felszíni telepnyom.

A MOL 37. lelőhelyen Árpád-kori és kora újkori; a 38. lelőhelyen népvándorlás kori (avar); a MOL 39. lelőhelyen kora újkori leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti Tan-szék hallgatói.

BENDE LÍVIA

245. Makó határa

(Csongrád megye) U?, R, Sza, N, A, Á, Kk, Tő, Kú

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csanádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválik, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tranzit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában, a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő. A kutatás módszerének megfelelően valamennyi felszíni telepnyom.

Benkő-dűlő: A MOL 11. lelőhelyen késő szarmata és Árpád-kori;

Gacsiba: a MOL 12. lelőhelyen rézkori (Pécel-Baden-kultúra), népvándorlás kori és kora újkori; a 13. lelőhelyen rézkori (bodrogkeresztúri kultúra), népvándorlás kori (avar), késő középkor–kora újkori; a 14. lelőhelyen késő szarmata, kora újkori (török kor); a 15. lelőhelyen római kori (késő szarmata) és Árpád-kori;

Pap-hát: a MOL 16. lelőhelyen őskori (újkőkori?), késő szarmata és Árpád-kori; a 17. lelőhelyen őskori (rézkor?) és szarmata; a 18. lelőhelyen népvándorlás kori (késő avar) és Árpád-kori; a 19. lelőhelyen szarmata és Árpád-kori?;

Sóstó ÉNy-i magaspártja: MOL 20. lelőhelyen szarmata;

Sóshalom alatt: MOL 21. lelőhelyen bronzkori, késő szarmata;

Sóstó É-i magaspártja: MOL 22. lelőhelyen őskori, késő szarmata; 23. lelőhelyen szarmata és Árpád-kori;

Igási-ugar: MOL 24. lelőhelyen Árpád-kori;

Igási-járándó: MOL 25. lelőhelyen Árpád-kori; 26. lelőhelyen késő szarmata és Árpád-kori;

Dáli-ugar: MOL 27. lelőhelyen rézkori (bodrogkeresztúri kultúra), késő szarmata, Árpád-kori és kora újkori; 28. lelőhelyen népvándorlás kori, Árpád-kori és kora újkori; 29. lelőhelyen bronzkori, szarmata és Árpád-kori; 30., 31. és 32. lelőhelyen szarmata; 33. lelőhelyen Árpád-kori;

Dáli-tanyák: MOL 34. lelőhelyen Árpád-kori; 35. lelőhelyen szarmata és Árpád-kori leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti Tan-szék hallgatói.

BENDE LÍVIA

246. Maroslele, Gyűrűs

(Csongrád megye) U, B, Sza, Kú

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csánádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválik, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tranzit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában, a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő.

A MOL 7. lelőhelyen (topográfia 26. sz. lh.) római kori (szarmata) és kora újkori; a MOL 8. lelőhelyen (topográfia 24. sz. lh.) római kori (szarmata); a MOL 9. lelőhelyen (topográfia 31. sz. lh.) újkőkori és bronzkori; a MOL 10. lelőhelyen (topográfia 30. sz. lh.) szarmata felszíni telepnymokot rögzítettünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti Tanszék hallgatói.

BENDE LÍVIA

247. Mályi, Kossuth utca 27/c

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á

Kerítésoszlop állításakor emberi csontokat és két S-végű hajkarikát találtak a telken. A nagyobbik karika két darabban van, és bordázott „S” díszítése ép, átm.: 2,8×2,9 cm, a kisebbik átm.: 2,8×2,8 cm, a karika ép, de hiányzik az „S” vég. A leletek a ház mögötti, azaz ÉK-i telek szakasznál kerültek elő, körülbelül 50–60 cm mélységben. A váz az elbeszélés szerint É–D tájolású lehetett, bár ez bizonytalan, a területen régebben végeztek kerti munkát, a lábszárcsontok vágottak. A sírt nem bontották ki, csak kiszedték. Említették, hogy régebben is kerültek elő csontok.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

248. Mályi, Lapos

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) LT

2003. augusztus 21-én régészeti terepbejárást végeztünk Mályi déli külterületén, a Lapos nevű területen. Célunk az volt, hogy lokalizáljunk egy korábbi régészeti kutatást, továbbá hogy ellenőrizzük a lelőhely és a környezetben tervezett gázvezetékcsere viszonyát.

1977-ben a nyékládházi vasútállomástól É-ra, a vasútvonal és a bányató É-i széle által övezett területről kerámiák kerültek elő. Ekkor nem lokalizálták a leletek előkerülésének pontos helyét.

A mostani terepbejárás során így a kavicsbányatótól É-ra vizsgáltuk meg a területet. Itt kelta kerámiatöredékeket, továbbá paticsdarabokat gyűjtöttünk. Megállapítottuk, hogy a tervezett gázvezetékcsere nem bolygatja a lelőhelyet, mivel az nyugatabbra fekszik a tervezett nyom-

vonaltól. A lelőhely K–Ny-i szélességét meghatároztuk, délen a kavicsbányató határolja, É-i kiterjedését azonban a növényzeti fedettség miatt nem tudtuk megadni.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

249. Mecsekpölöske, Dózsa György utca 1.

(Baranya megye) Kk

A faluban folyó gázfektetési munkálatok során épületmaradványok kerültek elő. A helyszínen 2003. július 17-én megállapítottuk, hogy a jelenleg templomként, közösségi házként funkcionáló Dózsa György utca 1. számú épület mellett húzódó közműárok egy kőépítésű, meszes habarcsoszású épület alapfalát pontosan hosszába metszette. A fal szélessége kb. 80–85 cm lehetett eredeti állapotában. A faltól D-re az árokban újabb kőfal jelentkezett, ezt az árok valószínűleg keresztben metszette. Az árok mélyítése során vastöredékek, csontok, és kerámiatöredékek kerültek elő. A lelőhely a Piliskepatak egykori medre mentén fekszik, kb. 30 m-re a jelenlegi medertől. A kerámiatöredékek előzetesen a 16–17. századra keltezhetők.

A közműárok megfigyelésekor a jelenlegi patakon átvezető híd mellett, a patakmeder mindkét oldalán az árok metszetalában hasonló jellegű kőfalmaradványok bukkantak napvilágra, az egyik mellett késő középkori mázas kerámiával.

A leletanyag a BMMI Régészeti osztályára került.

Munkatárs: Krasznai Péter.

KOVÁLYICZKY GERGELY

250. Medina, Sziget

(Tolna megye) Kö

Medina határában, a Szedresre vezető úttól É-ra, a Sió és a Sárvíz közti területen már régebről tudomásunk volt egy középkori templom létéről. Az 1960-as évek végén Csorba Csaba régészhallgatóként járta be a lelőhelyet, középkori cseréptöredékeket, téglá- és kődarabokat talált a vetésben (Wosinszky Mór Megyei Múzeum Régészeti Adattára 267-81). Nemrég tudtuk meg, hogy a szekszárdi levéltár medinai születésű, fiatalon elhunyt levéltárosa, Károly István gyermekkorában az említett területen sírokat ásott ki (ld. jelentésünket az Ódor János Gáborral közösen végzett terepbejárásról: 2002. április 4., 2002. október 9.). A fenti adatok nyomán 2002-ben Ódor Jánossal jártam a lelőhelyen, de a magas kukorica miatt csupán a növények közt találtunk némi középkori kerámiát illetve építési törmeléket, ami a középkori templom közelségét mutatta.

2003. április 2-án a tavaly bejárt területen száraz, poros szántás fogadott, amelyben így is találtam néhány középkori cserepet. A Sió mentén D felé húzódó lelőhely legkiemelkedőbb, É–D irányban elnyúló része szántásból kivett, bokrokkal benőtt területen található. Már a szántott területen járva feltűnt a bokrok közt látható, köveket is tartalmazó földkupac. Kiderült, hogy a bozó-

tos terület rejt a középkori templom és temető maradványait, a föld pedig illetéktelenek által ásott rablóárkokból került ki. A területen két nagyobb, friss, legfeljebb néhány napja ásott, valamint egy kisebb, jobbára már betemetett árkot figyeltem meg. Az árkok feltűnően szabályosnak mutatkoztak: a nagyobb 2×1 m, a kisebb 1,5×1 m méretű, sarkaik nagyjából derékszögűek, oldaluk megközelítőleg függőleges; a korábbi gödör kb. 1×0,8 m-es. A kisebb rablóárkok legmélyebb pontja kb. 1,3 m mély, ennek sem falában, sem kidobott földjében nem mutatkozott sem lelet, sem objektum. Az ettől Ny-ra, néhány méterre fekvő, 1,6 m mély, nagyobb kincskeresők árok átvágott egy kb. 1 m széles, nagyjából Ny-K irányú, nagyméretű kövekből rakott középkori kőfalat (a templomhajó É-i falát?). A falnak az árokba eső részét az avatatlan kincskeresők – vélhetőleg nagy erőfeszítések árán – az említett mélységig kitermelték, a kiásott óriási köveket – köztük 0,5 m szélesek is! – a rablóárkok szélére halmozták fel. A kidobott földben néhány embercsontot is találtam.

A felszíni nyomok alapján a templomhely korábban is elszenvedett egy hasonlóan végzetes pusztítást: a templomnak és temetőjének helyet adó domb K-i szélét teljes hosszúságban, kb. 30 m hosszan – feltehetően géppel – elhordták. A 0,5–2 m magas rézsűben a rablóárkokkal egy szélességben kb. 6 m hosszan rengeteg kő- és kevesebb téglatöredék figyelhető meg, az elhordott, lapos területen pedig szanaszét hevernek az elpusztított temetkezésekből származó emberi csontok.

K. NÉMETH ANDRÁS

251. Megyaszó határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B, Á

2003. augusztus 15-én helyszíni szemlét végeztünk Megyaszón, ellenőrizendő a Harangod-éri vízgazdálkodási tározó beruházási munkálatait, és az azokat érintő régészeti lelőhelyek állapotát. A terület Megyaszótól D-re található.

Megépült a víztározót D-ről lezáró völgyzáró gát, valamint létrehozták a kisebb iszapfogó gátakat. Az igen nagy kiterjedésű neolitikus lelőhelyünket (*Fenyér-dűlő*) egyelőre semmilyen munkálat nem érintette, és víz sem fenyegeti. Úgy tűnik, hogy az 1. lelőhely (*Szerlem-völgy*) dombját is kihagyták a tározóépítésből, vagyis dombjától délebbre építették fel a védőgátat. A lelőhely földúttól DDNy-ra eső, frissen szántott részén most is találtunk egy-két neolitikus és bronzkori(?) kerámiatöredéket.

A völgyzáró gát felett, a vízfolyás jobb oldalán (attól Ny-ra) nagy területen kitermelték az előzetes környezeti hatástanulmányban is leírt agyagmagot, a bal (K-i) oldalon pedig 50–150 cm vastagságban leszedték a humuszt a töltésszítéshez. Ez utóbbinál úgy láttuk, hogy feljebb nyomultak az engedélyezett 132 m-es szintvonalnál. És itt, a *Nádasi-dűlőben*, nem megállapítható, hogy mekkora részét elhordták egy eddig nem regisztrált

régészeti lelőhelynek. A lelőhely kiterjedését azért nem tudjuk megállapítani, mivel leleteit kizárólag a letermelt, és a még művelt humuszterületek határára található sávból (metszetből) tudtuk összegyűjteni. A szórványosan előkerült leletek őskoriak és Árpád-koriak (13. század) voltak. Az új lelőhely (3. sz.) a Nádasi-dűlő elnevezést kapta.

CSENGERI PIROSKA

252. Mesteri, Intaháza

(Vas megye) Ró, Á, Kk

2003. augusztus 4–15. között a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola Történelem Tanszéke régésztechnikus képzésének tanásatása keretében folytattuk a 2001–2002-ben már kutatott lelőhely feltárását. A kinyitott, K-Ny-i tájolású terület 47,7×5,6 m, azaz 267 m²-es nagyságú. A templom körüli temető ÉNy-i szélén újabb 46, az Árpád-kortól a kora újkorig keltezhető sírját tártuk fel. A 26/2003 sír az első éremmel keltezhető Árpád-kori temetkezés a három feltárási szezon során. Több sírból származik bronz vagy ezüst S-végű karika. A leggazdagabb korabeli elhantoltat a 40/2003 sír jelenti. Ebben 8 db (köztük több csiszolt, rózsaszín) gyöngy mellett 2 db S-végű karika és egy bronz huzalgúró volt. Szintén tehetősebb eltemetettre utalnak a pártagyöngyök és az S-végű karikák a 25/2003 sírban. Hasonló korú lehet a 24/2003 számú pártás gyermeksí. A melléklet nélküli vagy csak koporsószegeket tartalmazó sírok keltezése bizonytalan azért is, mert némelyik S-végű karikában is találtunk szeget.

A terület K-i és Ny-i végén is jelentkezett a 2–3. századra datálható római kori villa épületkomplexumának egy-egy újabb részlete. A K-i egy épületsarok 80 cm széles falakkal. A másik egy 3×8,5×5,5 m-es méretű, szintén bazaltból rakott 60 cm széles falakkal. A három feltárási kampány után bizonyos, hogy a villa nemcsak a ma is használatos temető alá nyúlik, hanem a mostani felülettől É felé is kiterjedt. A korabeli kisleletek közül néhány terra sigillata töredéke érdemel említést.

Munkatársak: Nagy Marcella és Vámos Gábor régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

253. Mezőberény, 6. számú lelőhely

(Békés megye) Á

2003 tavaszán a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumba került egy vörösrézről készített, teljes felületén aranyozott, Árpád-kori körmeneti kereszt a korpuszal együtt, melyet a topográfiai terepbejárások során korábban ismertté vált lelőhelyen a szántás felszínén találtak mezőgazdasági munkák közben. A helyszíni szemlén kiderült, hogy a tárgy az Árpád-kori Csap-egyháza nevű falu templomának helyéről (MRT 10. k. 9/6 lelőhely) származik. A területet az ősz folyamán az eddigieknél valamivel mélyebben szántották; való-

színűleg ennek következtében került a tárgy most a felszínre.

A tárgy sérült, hiányos állapotban került elő. A kereszt formája középen kör alakban kiszélesedő, s a szárák vége is oválisan megvastagodó. A bal oldali szára törött, de trapéz alakban kiszélesedő vége is megvan, a jobb oldali szára hiányos, a felső szára szintén töredékes, hiányos. Alul a szára törött, de ezt a megtaláló törté el, próbálva a hajlékonyságát. Itt a túske is megvan. A lemez felülete, elől és hátul vésett vonalakkal, virágszirom formákkal, hullámvonalkötegekkel díszített. A középső kör alakú kiszélesedésben négy lyuk van, közülük kettőben négyágú kampós foglalat maradt meg – valószínűleg egykori kövek foglatai.

A korpusz szintén vörösrézlemezről készült és aranyozott. Kezeit szegecsek erősítik a keresztzárakhoz. Koronás fején az arc bekarcolt vonalakkal aprólékosan megformált, bajszos, hosszú hajú, szakálla nincs. Mellét, bordáit, hosszú ágyékkendőjét jelölték. Lábát szegecsűti át, de ez elvált a kerestől. (Lásd a hátsó borítót!)

SZATMÁRI IMRE

254. Mezőnyárad, Vöröshadsereg utca 5.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) A

A Herman Ottó Múzeumot 2003. augusztus 25-én értesítették hogy a (hrs. 456.) ingatlanon álló háznál díszítő ásása közben csontokra és edényekre bukkantak.

2003. augusztus 26-án megtekintettük az érintett területet és megállapítottuk, hogy a 6 m átmérőjű kerék tömeder ásása közben két ÉNy-DK tájolású sírt bolygattak meg. Az egyik sír néhány megbolygatott csontját összegyűjtötték a találok, továbbá itt előkerült egy kézzel formázott avar kori edény. A találok a lábszárcsontok mentén még egy kicsit belevájtak a földbe és itt egy díszítetlen, kettős csonkakúp alakú orsógombot találtak. A másik sírnek ekkor csak a metszetét figyelhettük meg a gödör falában, de a találok elmondása szerint a gödör ezen részén bukkantak egy díszített kettős csonkakúp alakú orsógombra.

A megbolygatott avar temető méretét nem ismerjük.

A régészeti mentő feltárást 2003. augusztus 27-én elvégeztük. Ennek során két; szinte teljesen kirabolt és bolygatott sírt tártunk fel. A leleteket a Herman Ottó Múzeumba vittük.

SZÖRÉNYI GÁBOR ANDRÁS

255. Mezősas, Kutas

(Hajdú-Bihar megye) B, Sza, Á, Kö

Komádi és Furta falvak között tervezett gázvezeték nyomvonalának a terepbejárását végeztük el. A kb. 400 m hosszú területen Árpád-kori és középkori cseréptöredékek kerültek elő a Kutas-patak egykori partvonalán. A terület humuszolására még 2002 őszén sor került, míg a feltárást 2003. május 27-től július 17-ig tar-

tott. Ez idő alatt feltártunk 2800 m²-t, ahol is előkerült 93 régészeti objektum, amelyekhez 217 stratigráfiai egyseget rendeltünk.

Az előzetes várakozásoknak megfelelően egy-egy Árpád-kori (13. sz.) és középkori (14–15. sz.) település maradványaira bukkantunk, valamint néhány szarmata és bronzkori objektumra.

Mind az Árpád-, mind a középkori településnek a perifériája esett a feltárandó területbe, csak kutakat, tárológödöröket és egyéb gazdasági építményeket találtunk, lakóházak nem kerültek elő.

A szarmata településnek egy lakóházát tártuk fel, valamint előkerült egy bronzkori kút és egy bronzkori árok rövid szakasza.

Az Árpád-kori és a középkori objektumok a szelvény teljes hosszában megtalálhatók voltak, területileg nem különültek el egymástól. Az Árpád-kori faluból a korszakra oly jellemző árokrendszer egyes részleteit sikerült megtalálni. Mivel csak egy 7 m-es keresztmetszetét figyelhettük meg, a teljes rendszerre messzemenő következtetéseket nem lehet levonni. A sekély árkok mellett néhány tárológödört és cölöplyukegyüttest tártunk fel. Az előkerült leletanyag meglehetősen szegényes és jellegtelen, csak a néhány bográcspere-töredék alapján lehet a falu korát megállapítani.

A középkori objektumok nagy része tároló- és szemetesgödör volt. Ezekből már gazdagabb leletanyag került elő, amik közül is kiemelkedik egy deformált és töredezett, de egyébként egyben maradt rézbogrács. A viszonylag magas talajvízszint miatt a kutakat csak 2 m mélységig tudtuk bontani, de így is több korsó és egyéb edény töredékei kerültek elő. Sikerült feltárni az egyik kút lejáratait is, amelyhez közvetlenül kapcsolódott egy szabadtéri kemence. Ebből a kútból került elő Luxemburgi Zsigmond ezüstdénárja.

M. NEPPER IBOLYA

256. Mezőtúr határa

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Ő, U, B, LT, Sza, Á, Kö
2003. június 30. és július 3. között állapotfelmérő terepbejárást végeztünk a lefektetésre kerülő gázvezeték alig több, mint 6 km hosszú szakaszán. A kiindulópont 0+000 pontja az En-26 gázkút a Holt-Berettyó bal partján, a medertől kb. 800 méterre, végpontja pedig a bekötésre kerülő Mezőtúr-1 gázkút, a településtől Ny-ra a Tiszaföldvárra vezető műúttól kb. 100 méterre volt.

A szóban forgó munka szempontjából az évszak a vegetáció miatt nem a legkedvezőbb, a nyomvonal 3. és 4. kilométere közti szakasz volt csupán járhatatlan a sűrű és magas naprafogó, illetve kukorica miatt. A nyomvonalon 5 régészeti lelőhelyet dokumentáltunk.

Csorda-járás: (hrs.: 01497/1) Mezőtúrtól DNy-ra a Szarvasra vezető műút nagy derékszögű kanyarja után, ahol az utat addig kísérő Mezőtúri (VIII.) összekötő csatorna 90 fokos fordulattal nyugati irányba tart, az úttól Ny-ra mintegy 2–300 méterre, a csatorna ész-

ki partján kis kiemelkedésű partvonulaton kb. 80 m átmérőjű foltban szórványosan jellegtelen őskori, neolitikus illetve római kori szarmata leleteket gyűjtöttünk (1. sz. lh.).

Az előző lelőhellyel szemben (hrs.: 01497/2), a csatorna déli partján, ahol a nyomvonal kissé megtörik, kis kiemelkedésű partvonulaton kb. 60 m átmérőjű foltban szórványosan jellegtelen őskori és neolitikus leleteket gyűjtöttünk (2. sz. lh.).

Danca környéke, Nagy-halom-dűlő: (hrs.: 01005/1) Mezőtúrtól délre, a Holt-Berettyó nagy jobb-kanyarjától ÉÉK-re, egy ÉNy-DK-i irányú földtúttól Ny-ra kisméretű halom, feltehetően kurgán áll, melynek lábát a nyomvonal érinti. A halom környezetében jellegtelen őskori és a késő bronzkori gávai kultúrába sorolható leleteket gyűjtöttünk (3. sz. lh.).

Danca környéke: A 3. lelőhelyen leírt halomtól délre (hrs.: 01005/1, 2, 3), a Berettyót kísérő partvonulaton, egy ÉK-DNy irányú földút nyugati oldalán, kb. 200×300 méteres felületen a késő bronzkori gávai kultúrába sorolható, valamint szarmata és középkori cserepeket és egy őrlőkövet gyűjtöttünk (4. sz. lh.). A lelőhely összefügg az előzővel, mely csak a halom miatt szerepel külön számon.

Mezőtúrtól délre, a Holt-Berettyó nagy jobb-kanyarjánál, ahol a folyó DDK-i irányba fordul, a partvonulatnak megfelelően ÉÉNy-DDK-i irányú, 400×100 méteres sávban késő bronzkori, római kori szarmata, Árpád-kori cserepeket gyűjtöttünk szép számmal; egyetlen kelta cserepet is találtunk (hrs. 01005/3; 5. sz. lh.).

Munkatársak: dr. Tárnoki Judit, Polgár Zoltán régészek, Jordán Viktória régészhallgató, Hegedűs Gabriella gyűjteménykezelő.

CSÁNYI MARIETTA

257. Mezőzombor határa

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Ő, U, B, LT, Á
2003. augusztus 15-én lakossági bejelentésre helyszíni szemlét végeztünk a település határának több pontján.

Sár-rét, 1. domb: Az újabb lelőhely azon az ÉK-DNy-i irányú dombvonulaton húzódik, amelyen a községi temető is található, utóbbtól ÉK-i irányban, kb. 600–650 m-re. A területet a szemle időpontjában magas, sűrű napraforgótábla borította, melynek csupán a szélleben tudtunk néhány cserepet gyűjteni. A bejelentő azonban még a tavasszal, amikor a terület fedetlen volt, igen nagy mennyiségű kerámiatöredéket és néhány csiszolt kőeszközt talált a dombon. Ezek között rengeteg textil-díszes oldal- és fültöredék, két díszített „kocsikerék”, és nyéllyukas balták darabjai is voltak, melyek mind a bronzkori hatvani kultúra népességéhez köthetők. Néhány cserép neolitikusnak tűnt.

K-Ny-i irányban folytatódik tovább a dombvonulat. Következő tagján, a 3. dombon a szántott felszínen szórványosan őskori és Árpád-kori (13. század végi) kerámiatöredékeket gyűjtöttünk.

A 3. dombtól K-re található 4. domb félig szántott felszínén pedig igen kevés, szórványosan található késő kelta kori és őskori cserepet szedtünk össze.

A lelőhelyek kiterjedése pontosan nem volt behatárolható. A K-re elhelyezkedő többi dombot már nem néztük meg.

CSENGERI PIROSKA

258. Ménfőcsanak, Burkus földje

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, B, Ró, Kö

A Győr-Ménfőcsanak közötti út Ny-i szélén, Zsigmond király útja és a Malom utca között a beépített területhez csatlakozó, Ny-ról a dűlőúttal határos földön (Burkus földje) építési telkeket kívántak kialakítani. 2003. március 7-én helyszíni szemlét tartottunk a potenciális régészeti lelőhelyen.

Megállapítottuk, hogy a terület közvetlenül csatlakozik egyrészt a „Bevásárlóközpont” néven ismert és feltárt lelőhelyhez, másrészt a „Savanyító” név alatt ismert lelőhelyhez, illetve a Savanyító mögött már bejárt részhez.

A régészeti fedettség a Zsigmond király útjához csatlakozó területen a legnagyobb (őskori kerámia, bronzkori tutulus-pár, római kori bronz harangocska, egygombos fibula, középkori kerámia), számolni kell a bronzkori és kelta temető, illetve a római kori telepjelenségek folytatásával, és megjelenik már a középkori falu kerámiája is. A tábla belseje felé a felszíni leletanyag gyérül, elsősorban középkori kerámia található a dűlőúthoz közelebb, szórványosan őskori jellegű edénytöredékeket is észleltünk, a tábla kellős közepén feküdt egy kis kovapenge-darab. Újkori cserepeket és egy cseréppipát is gyűjtöttünk. A Malom utcai házak felé emelkedő domb ÉK-i lejtőjén római kori(?) cserepek feküdtek.

Munkatársak: Szőnyi Eszter régész, Ritly Jenő gyűjteménykezelő és Mészáros Vilmos.

TOMKA PÉTER

259. Méra, Terpesz

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) U, B

2003. április 18-án helyszíni szemlét végeztünk a határ-részben, ahol a 07/6 hrsz-ú ingatlanon kavicsbányát szándékoztak nyitni.

Bejártuk a kérdéses területet, mely a 3. sz. főút Novajibrány felé eső szakaszától és az itt a közúttal párhuzamosan húzódó vasútvonaltól K-re található. A terület a bejárás időpontjában szántott volt. É-ről egy bokros sáv határolja, amely egyben Novajibrány és Méra községek közigazgatási határát is jelenti. ÉKK-ről nádas övezi, DKK felől, valamint D-ről pedig nyárfás zárja le a területet.

A bejárás során két, a felszínen egymástól elkülönülő helyen őskori lelőhelyekre utaló nyomokat találtunk.

A terület É-i részén talált 1. lelőhelyen, az ÉK-DNy irányú nagy dombvonulat egy lankásabb DK-i nyúlványán közepes sűrűségben kerültek elő bronzkori kerámiatöredékek, paticsok, őrlőkő töredéke, valamint az ÉK-i részen kevés neolitikus kerámia.

A terület DK-i részén felfedezett 2. lelőhelyen, egy alig látható, a környezetéből kissé kiemelkedő dombháton szórványosan találtunk középső neolitikus kerámiadarabokat.

A lelőhelyek összefüggése a felszínen nem volt megállapítható.

CSENGERI PIROSKA

260. Miskolc, Rákóczi utca 13.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Á, Kú

2003. szeptember 29. és október 7. között a Herman Ottó Múzeum régészeti feltárásokat végzett a telken. Az épület lebontott hátsó traktusa helyét régészeti módszerekkel kutattuk, valamint az udvar rétegsorát vizsgáltuk.

A kutatás célja az volt, hogy információkat szerezünk a telek építéstörténetéről, valamint megvizsgáljuk, hogy az Avas ÉK-i lábánál, az Avas és a Szinva által határolt területen mely régészeti korok leletanyaga található meg. A Szinva jobb partján található telek az Avas lábánál mintegy 70 méterre található attól a helytől, ahol a Bársony-házi szakócák 110 évvel ezelőtt előkerültek. A Rákóczi utca folytatásában az egykori Molotov u. 12–14. (korábban Mindszent u. 4–6.) ma Papszer u. 32–34. sz. telken Saád Andor végzett régészeti leletmentést 1959-ben, e kutatás során őskőkori eszközkészítő műhely leletei kerültek elő. A Mélyvölgy utca építésénél a 19–20. század fordulóján egy 11. századi, Szent László denárjával keltezett sírt találtak (Révész, 1992, 108. Idézi Gyulai Éva 1996, 224. In: Miskolc története I.). Ez a leletelőkerülési hely a kutatási terület közelében, attól DNy-i irányban található.

A Rákóczi utca 13. környezetében előkerült eddigi régészeti jelenségek tehát indokolták, hogy e telken is régészeti kutatásokat végezzünk. A telken található úgynevezett Görög kereskedőház építéstörténetéről, valamint a telek középkori betelepülésének részleteiről igen keveset tudunk, ami szintén szükségessé teszi a régészeti kutatást.

A kutatott telken álló műemléképülethez kapcsolódó, a feltárás előtt elbontott épületrészek helyén kitisztítottuk a 19–20. százai alapfalak maradványait, majd kettő, egymásra merőleges kutatóárokmal megvizsgáltuk a terület rétegsorát. E helyen előkerült egy kőlapokkal fedett, a Szinva felé vezető csatorna 6 méter hosszú szakasza. A csatorna betöltésében több keménycserép talált. E tálak többsége jól azonosítható bélyeggel készült. A keménycserép áru között a bélyegek alapján az alábbi műhelyekből származó edényeket lehetett elkülöníteni: Holics (HI-bélyeg), Kassa (Kaschau I-bélyeg), Rozsnyó (Rosenau-bélyeg), valamint egy pontosabban meg-

nem határozható, angolai kerámiaműhely termékei (**eds pottery-bélyeg).

A néhány kutatóárokra korlátozott feltárás eredményeképp valószínűsíthető, hogy a telken található épületen a 19. század közepén egy jelentős átépítést végeztek. A telek a 17–18. századokban bizonyosan lakott volt. A 14–15. századból nem kerültek elő olyan leletek, melyek a telek lakottságára utalnának. Az Árpád-kori leletanyag megjelenését az s18-19-20 rétegekben összekapcsolhatjuk a közeli Mélyvölgy bejáratánál előkerült, 11. századi leletekkel.

A 17–18. századi kerámiával keltezett rétegekből több kőeszköz, kő nyersanyag is előkerült. Legszébb példányuk egy kisméretű szakóca. E kőeszközök kivétel nélkül másodlagos helyzetűek, az Avas magasabban fekvő részeiről kerültek megtalálási helyükre. E tényre figyelembe véve feltételezhetjük, hogy a közelben talált Bársony-házi szakócák is hasonló módon kerültek megtalálási helyükre, azaz a szakócákat nem a megtalálási helyükön készítették és használták.

PUSZTAI TAMÁS

261. Miszla, Bikád, Szentegyház-hegy

(Tolna megye) Kő

Bikád, Szentegyház-hegy középkori templomát egy 1934-es adat szerint kincskereső bolygatták (WMM Rég. Ad. 365-90). A hegy és a hasonló nevű dűlő neve szerepel az 1:10000-es térképen is.

2003. április 19-én a Szentegyház-hegytől K-re eredő patak mentén, az úgynevezett Gyertyános-völgy keskeny szántáscsíkján kb. 500 m hosszan nem találtunk leleteket. A patakra merőleges távvezeték mentén Ny-nak tartva felkapaszkodtunk a Szentegyházi-dűlő néven szántott területként jelölt dombtetőre, amelyet azonban ma már fiatal, vegyes (tölgy-platán-galagonya) erdő borít (tőle K-re, a domboldalon a térképpel megegyezően lombos erdő van). É felé tartva teljes hosszában átszeltük a Szentegyház-hegyet, de a magas aljnövényzet miatt nem lehetett megfigyeléseket tenni. Bár a domb K-ről elég meredek, megtelepedésre nem a legalkalmasabb, de a dűlőnevek alapján kétségtelenül itt keresendő a középkori (Bikád?) falu és temploma.

K. NÉMETH ANDRÁS

262. Miszla, római katolikus templom

(Tolna megye) Ű

1995-ben a templom körül 1 ásonyom mélyen 30–40 cm széles árkot ástak, amelynek során embercsont került elő. A helyszínelést végző Ódor János Gábor megállapította, hogy a mai templom helyén létezett középkori templom osszáriumát bolygatták meg. Mivel tudomást szereztem róla, hogy a templom azóta is vakolat nélkül áll, érdemesnek tűnt megvizsgálni, hogy a felmenő falak esetlegesen nem őriznek-e középkori részleteket. Mivel beavatkozás nélküli terepszemlénk (2003. április 12.)

során ennek sem kívül, sem belül nem találtuk látható nyomát a föld felszíne felett, a teljes egészében 18–19. századi építésű templom további kutatásáról lemondunk.

Munkatárs: Rácz Miklós (ÁMRK).

K. NÉMETH ANDRÁS

263. Mohács, Millenniumi lakópark

(Baranya megye) I

2003. június 23–30. között próbafeltárást végeztünk a 3291/7 és a 3291/9 hrsz. telken. A lelőhely a Bég-patak mentén, a mohácsi DNY-i elkerülő út közelében, az úttól K-re húzódó lapos domboldalon fekszik, a kopott, apró felszíni leletek alapján ÉK–DNY-i irányú 100–150×250–300 m kiterjedésű telep.

A település korának és jellegének meghatározására két szelvényt nyitottunk a területen.

Mindkettőnél a 2. ásónyomban, a humusz alján (40 cm mélyen), alig körülhatárolható foltban néhány cserép- és állatcsonttöredék került elő. Az I. szelvény D-i végén a szabálytalan alakú kis gödrök, beásások nyomát még kb. 20 cm-ig lehetett követni, a laza, humuszos betöltésében nem került elő régészeti lelet.

A lelőhely – nagyon vékony települési réteggel, elpusztult (lekopott) régészeti jelenségekkel jelzett – kora a felszíni gyűjtésből származó leletekkel határozható csak meg.

NAGY ERZSÉBET

264. Mosonmagyaróvár, Frankel Leó utca

(Győr–Moson–Sopron megye) Rő

A részletes tanulmányt lásd a 65. oldalon!

ASZT ÁGNES

265. Mórág, Kismórág, Öregtemplom-dűlő

(Tolna megye) Kő

A Mórághoz tartozó Kismórág vasútállomása közelében, az Öregtemplom-dűlőben 1959-ben Mészáros Gyula középkori templomot és temetőt azonosított lakossági bejelentés nyomán. A templomot az első katonai felmérés is feltünteti.

Kismórágyon, az országúttól a vasútállomásra vezető út hídjával átellenben, az út É-i oldalán magányos pince áll, amely mögött meredek löszfal található. A présházától KÉK-re magányos ház áll, amely részben a tovább folytatódó löszdomb elhordása után épülhetett. A présház és lakóház közötti, és az alatta (a ház irányából a dombra) vezető ösvénytől D-re, sűrű bodza- és akácerdőcskében található a templom omladéka egy kb. 1 m magas kiemelkedésen, amelynek Ny-i szélé részűsen szakad le. A Ny–K irányban húzódó, ovális területen Ny-i és K-i részén figyeltem meg egy-egy kőcsoportosulást (helyi, fényes, barnás színű kövekből) 2003. április 23-i terepbejárásomkor. Téglatöredéket mind-

össze egyet találtam, embercsont nem volt a felszínen. A földnyelv D-i szélén kb. 0,5 m magas kiemelkedés húzódik végig a présház fölött. A templom feltehetően sér tetlen, valószínűleg csak a temető semmisülhetett meg részben a löszfal elhordásával.

A templomhoz tartozó középkori (Mórág?) falut nem sikerült azonosítanom; a templomhelytől É-ra, az emelkedő domboldalon és a dombtetőn továbbá a templomtól Ny-ra fekvő legelőn mindenesetre nem fordultak elő cserepek. A falu bizonyosan a templomtól D-re, a Lajvér-patak partján feküdt, talán tőle DK-re, a mai lakóházak helyén, ahol a patak és a domboldal között szélesebb terasz található.

K. NÉMETH ANDRÁS

266. Mőcsény határa

(Tolna megye) Á, Kő

Zsibrik középkori templomáról egyetlen adatunk az első katonai felmérés, amely a falutól É-ra templomromot jelöl. Egy helyi kiadvány szerint a templom romjai a falutól É-ra fekvő bozótosban találhatóak. 2003. április 23-án egyedül végeztem terepbejárást, 29-én pedig Ódor János Gáborral mértük fel hozzátétőlegesen a romokat.

A bozótos a falu Ny–K irányú utcatorától É-ra fekvő, hasonló irányú temető DK-i részéhez csatlakozik. A temetőtől egy felhagyott mélyút választja el, DDNy felé meredek oldalban ér véget.

A kb. 18×25 m-es, ovális, K felé kissé emelkedő területen található omladékok alapján következtethetünk a templom méretére és elhelyezkedésére. A terület É-i részén, a mélyút közelében egy kb. 1,2–1,5 m magas, rózsaszínes fehér színű, téglaporos-meszes habarccsal rakott kőfal látható, amelynek belső falsíkja 2–2,5 m hosszan követhető, külső síkja a ráakódott omladék és humusz miatt nem állapítható meg. Folytatásként, KDK felé egyre magasodva egy teljesen föld alatt lévő, íves fal 2–3 m széles omladéka is látszik. Feltehetően kb. 1,5–2 m magasan álló felmenő falról van szó, tetejét talán csak a humusz borítja. A tájolás alapján a felmenő fal feltehetően az É-i templomhajó K-i szakaszával, az íves omladék pedig a szentélyzáródással azonosítható. A D-i hajófal enyhe, néhány 10 cm magas, Ny–K irányú kiemelkedéseként észlelhető, kb. 5 m-re a falcsonktól, a Ny-i záródás a „szentélytől” jó 10 m-re sejthető. A templomot körítőfal vette körül, ennek omladéka D-en és Ny-on határozott 1,5–2 m széles sávként kirajzolódik, É-on pedig belefut a feltehetően a középkorban még nem létező, 1,5–2,5 m magas mélyútba, amely megsemmisítette maradványait. A D-i körítőfal egy kb. 2 m hosszú, 70 cm széles szakaszának belső falsíkja is követhető.

Embercsontot a felszínen elvéve találtam, a mélyút falában egyáltalán nem látszanak jelenségek. A templom – kikövetkeztethető kis mérete (kb. 5×10–12 m), a felmenő fal szabályos keleteltsége alapján – vélhetőleg Árpád-kori eredetű, a gótikában tovább nem bővített kis falusi templom. A templomhoz tartozó települést a

bozótostól Ny-ra, a Rák-patak felé lejtő domboldal szántott részein azonosítottuk az útig, azonban bizonyosan a patak partjától húzódott fel a dombtetőig.

Fekete-völgy: Egyed Antal 1829-es összeírásában Szálka határában, a „czerno Dolinoban” templomhelyet említenek. Ez a dűlőnév ma nem létezik, viszont magyar megfelelője, a Fekete-völgy megtalálható a Szálkával szomszédos Mőcsény Szálka felé eső határában.

A grábóci bekötőtűt mentén folyó patak K-i felén található keskeny szántáscsíkban nem mutatkozott lelet, de a tőle K-re húzódó kiterjedt erdőben fekvő Fekete-völgy bejáratánál egy kb. 100×100 m-es, négyzet alakú tisztáson, fiatalabb erdőrészben, a kis fák tövében és vakondtúrásokból kevés középkori cserepet gyűjtöttem.

A tisztásról É-ra az erdőben a domboldal meredeken emelkedik, de a K felé fekvő enyhe domboldalon talán tovább folytatódik a lelőhely; esetleg a templom is erre kereshető, amennyiben lelőhelyünk azonos a leírásban szereplő hellyel.

A lelőhely talán a bekötőtűt É-i felén található középkori település része, amelyet 1995-ben Ódor János Gábor lokalizált.

K. NÉMETH ANDRÁS

267. Muraszemenye, Gály parlag
(Somogy megye) Á

Régészeti szakfelügyelet során észleltük a lelőhelyet (0702. sz.) az M70-es út 7+400 km és 7+350 km közötti szakaszán.

Korábban, 2001 májusában szondázó feltárást végzett Száraz Csilla a lelőhelytől mintegy 150 m-rel DK-re, amely negatívnak bizonyult. A megelőző terepbejárás során a területen késő középkori, kora újkorú edénytöredékeket találtak.

A leletmentésre 2003. május 5–8. között került sor. A terület ÉNy-i részén egy Mura holt ág van, a mellette lévő domb szélén mutatkoztak a régészeti jelenségek. A humuszos munkát a 7+395 km-nél kezdtük meg a holt ággal párhuzamosan, a nyomvonal teljes szélességében. DK-i irányban haladva a 7+395 km és a 7+360 km közötti felületet, valamint a 7+341 km-nél egy szondát vizsgáltunk át. Az átnézett több, mint 1300 m²-nyi terület DNy-i felén összesen 9 régészeti objektumot tártunk fel, amelyek leletanyagát az Árpád-korra lehet keltezni. Az objektumokból a kerámiaanyag mellett patics, állatcsont és egy fenőkö került elő. Az objektumok egy részét egy világháborús lövészárk vágta, szélük helyenként bolygatott.

A lelőhely minden valószínűsége szerint DNy-i irányba, a Mura holt ága felé tovább folytatódhatott, de ezt a területet a gyorsforgalmi út földmunkái már jelentősen megbolygatták a domb szélének elbontásával. Itt egy időszakos, kisebb Árpád-kori teleprész feltárását sikerült elvégeznünk a leletmentés során.

Munkatárs: Tokai Zita Mária.

HORVÁTH LÁSZLÓ

268. Muraszemenye, Hosszú-dűlő
(Somogy megye) Á

A lelőhelyen (073. sz.) a leletmentésre 2003. május 14–20. között került sor. A humuszos munkát 5–10 cm mélyen, a nyomvonal Ny-i részén 20 m, a K-i részén 15 m szélesen végeztük. A középső részen egy közlekedési sávot hagytunk szabadon.

Az átvizsgált több, mint 9000 m²-nyi területen 12 objektumot tártunk fel, amelyek három helyszínen sűrűsödtek. Az 1–6. sz. objektumok szinte egy vonalban jelentkeztek. Tőlük mintegy száz méterre kerültek elő a 8–10. sz. objektumok. A 11–12. sz. objektumok, feltehetőleg kovácsgödörök külön egységnek tekinthetők, ezek egy újabb üres felület után mutatkoztak. Az objektumokból kerámiaanyag mellett jelentős mennyiségű agyaggyöngy, valamint patics, állatcsont, vassalak és egy agyaggyöngy került elő, melyek az Árpád-korra keltezhetők.

Itt egy kisebb Árpád-kori telep volt, amely leletanyaga a közeli 705. sz., Muraszemenye, – Aligvári-mező lelőhelyen szórványosan előkerült anyaggal egykorú.

Munkatárs: Tokai Zita Mária.

HORVÁTH LÁSZLÓ

269. Murga, Temető
(Tolna megye) R, Kö

A falu K-i szélén, a Murgai-víz D-i partján emelkedő dombon van a jelenleg is használt temető. A hagyomány szerint itt (a temető ÉNy-i szélén) állt a régi templom. Jelenleg (2003. április 15-én) sok – a sírokról és a környékükről kiszedett – gaz fedi ezt a területet. A síroknál egy-két középkori cserepet, habarcsot találtam. A templomtól Ny-ra, a szántásban rézkori cserepeket gyűjtöttem. A középkori falu a templom alatti lejtőn lehetett, de ez most bozótos erdő, így megfigyelésre alkalmatlan.

MIKLÓS ZSUZSA

270. Nagykanizsa határa

(Zala megye) Ő, R, B, V, Rő, N, Á, Kö

2003 őszén végeztünk terepbejárást az M7 autópálya Sormás–Nagykanizsa (215,5–206,2 kmsz.) közötti és Nagykanizsa–megyehatár (206,2–186,7 kmsz.) közötti szakaszain. Ezeken a szakaszokon 1992-ben dr. Horváth László, 2001 őszén és 2002 tavaszán Fekete Csanád végzett terepbejárást. Mi 2003-ban már nemcsak a főpályán, hanem az úgynevezett kapcsolódó utak által érintett területeken is elvégeztük a lelőhelyek felderítését.

Békás-tó: A régi 7-es út melletti trafóállomástól ÉK-re, az úgynevezett Békás-tóból a Péterfai patakba folyó ér keleti, meredek partoldalán a friss szántásban néhány vörös és fekete foltot észleltünk. A 200×120 m kiterjedésű lelőhely (712. sz.) korát nem lehetett megállapítani, mivel nem találtunk cserepet. Tapasztalataink szerint a település őskori lehet.

Békkástói-rétek-dűlő: A lelőhely (727. sz.) a Nagykanizsához tartozó, a város ÉK-i határrészében található. A dűlőt ÉK-DNy-i irányban átszelő patak (mára csak egykori patakmeder) keleti oldalán, és a dűlőt Ny-K irányban átszelő nagyfeszültségű távvezetékek alatt, szántott, boronált, repcével bevetett részen, elszórtan, kb. 350×200 m-es, ÉNy-DK irányú területen gyűjtöttük a cserepeket. Kevés számú római kori, középkori töredéket találtunk.

Bilkei-dűlő: A Péterfai-patak és egyik oldalága által közrefogott domb tetején és déli lejtőjén, a Bilkei-dűlőben már korábban megtaláltuk a nagy kiterjedésű lelőhelyet (714. sz.). A településnyomok csaknem 700 m hosszan és 200 m szélességben figyelhetők meg. A leletek legnagyobb része késő bronzkori (HA), míg a domb déli részén néhány jól kivehető foltban rézkori (péceli kultúra) edénytöredékek voltak. Az 1976-os és az 1980-as szondázó ásatáskor néhány késő bronzkori gödröt és egy agyagfalú ház részletét tártuk fel.¹⁵ Az M7 autópálya tervezett nyomvonala a lelőhely északi végét érinti. Ez évi terepbejárásunkkor a Ny-ra elhelyezkedő Péterfai-árokhoz egészen a domb tetejéig találtuk a cserepeket az ÉK-DNy irányú lelőhelyen. A dombtetőn keleti irányban is viszonylag sok cserepet találtunk. Mind a Péterfai-árokhoz közel eső laposban, mind a dombtetőn (K-i irányban 350 méteres körben) ugyanolyan intenzitással jelentkeztek a leletek. Megállapítottuk, hogy a lelőhely ÉK-i és DNy-i irányban nagyobb a korábban leírtaknál.

Inkey-kápolna: Az Inkey-kápolna melletti Kr. u. 3-4. századi római villagazdaság temetője a településtől keletre, az ipari vágány keleti oldalán húzódó domb délnyugati lejtőjén helyezkedik el. Eddig 26 sírt tártunk fel. A temető pontos kiterjedése északi irányban még tisztázatlan. A domborzati viszonyok alapján feltételezhető, hogy az eddig feltárt síroktól ÉÉK-i irányban még 100-150 méter hosszan húzódik a (711. sz.) lelőhely.

Katona-temető: A régi 7-es út déli oldalán húzódó Katona-temető-dűlőben 1977-ben végeztünk leletmentést, és akkor egy késő vaskori (LT C) lakóházat, valamint néhány római kori (1-2. sz.) kőépítményes sírt tártunk fel. Ezek a lelőhely északi részén helyezkedtek el, mintegy 100 méterre az úttól délre. A terület ellenőrző bejárásakor azt tapasztaltuk, hogy a lelőhely tovább folytatódik dél felé, itt azonban szórványos őskori, valamivel több késő népvándorlás kori és Árpád-kori cserepet találtunk.¹⁶ Az autópálya nyomvonala a lelőhely déli végét érinti csak. Ez évi terepbejárásunk során ezen a 713. sz. lelőhelyen a dombtetőn és a Péterfai-árok Ny-i part-

ján találtunk leleteket. A Péterfai-árok partján három faszenes-paticsos, a barna altalajban sötétfekete betöltéssel jelentkező, szétszántott gödröt dokumentáltunk. Sajnos, csak az egyikben találtunk cserepet, de több paticсот is gyűjtöttünk. A terepen szerzett tapasztalatokat összevetve a térképi adatokkal megállapítottuk, hogy a lelőhely nagyobb az eddig ismertnél, keleti irányban egészen a Péterfai-árokig húzódik.

KVASSAY JUDIT – HORVÁTH LÁSZLÓ –
SZÁRAZ CSILLA – FRANKOVICS TIBOR

271. Nagykörű, Marsi-part

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, B

A szakirodalomban Nagykörű, tsz-gyümölcsös néven szereplő Körös-lelőhelyen, melyet eddig csak felszíni gyűjtésből származó idolk révén ismertünk, 2003 nyarán az ELTE Régészettudományi Intézetével közösen hitelesítő ásatást végeztünk. A hitelesítéshez az adott alkalmat, hogy a helyszínen fa ültetésekora nagy mennyiségű Körös kultúrába tartozó leletanyag került felszínre. A fa körül csoportosuló leletek arra utaltak, hogy alatta illetve körülötte újkőkori hulladékgyödrök találhatók. A fa áthelyezése után a jelenségek középpontjában 3×3 m-es felületen szelvényt nyitottunk, mint később kiderült, a Körös-gödör kellős közepébe. Célunk nem az volt, hogy a teljes hulladékgyödröt feltárjuk, hanem hogy belőle – a leletanyagon kívül – ásonyomként reprezentatív talajmintát is vegyünk, s ezzel nemcsak a lelőhely hitelesítését, hanem a korabeli környezeti rekonstrukciót is elvégezhesük, azaz elvégeztethesük.

A nyitott szelvény ÉNy-i sarkában 60 cm mélységben előkerült egy – a gödörrel egykorú – zsugorított csontvázas temetkezés. A szelvény keleti és déli fala mentén 1 m szélességben mentünk le az altalajig. A DK-i sarokban a Körös-objektumba később beleásott bronzkori gödör részletét is azonosítottuk.

Munkatársak: Raczky Pál, Anders Alexandra, Kovács Katalin, Tárnoki Judit, Polgár Zoltán régészek, Váci Gábor régészhallgató.

CSÁNYI MARIETTA

272. Nagylak, Élővíz-főcsatorna

(Csongrád megye) Sza, Kk

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csánádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5-8 m-re, majd Makót követően attól elválk, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő-Nagylak MOL tranzit gázvezeték 50 m szélességben bejárta nyomvonalában, a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő. A kutatás módszerének megfelelően valamennyi felszíni telepnyom.

15 A leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményében a 77.2.1-77.5.5., 80.70.1-19. leltári szám alatt találhatóak.

16 A leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményében a 77.29.1-22., 79.159.1-79.162.4. leltári szám alatt találhatóak.

A MOL 43. lelőhelyen szarmata és késő középkori leletanyagot gyűjtöttünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM – SZTE Régészeti tan-
szék hallgatói.

BENDE LÍVIA

273. Nagylók, Felső Garda (Fejér megye) Á

2003. január 29-én terepbejárást végeztünk Fejér megye több településén, ahol légi fotózás alkalmával 2001–2002-ben feltehetően középkori erődítményt lokalizáltunk.

Nagylóktól 1,5–2 km-re D-re, a Budapest–Pécs vasútvonaltól 180–200 m-re K-re, a környezetéből 101–115 m-re kiemelkedő magaspárt tetején található a két mesterséges domb. Ny-ról a domboldal, K-ről egy szélesebb völgy, D-ről pedig egy meredek falú suvadás határolja. Egyedül É-ről közelíthető meg. A keletebbre fekvő nagyobb domb magassága 3–4 m lehetett. Eredeti méreteit csak valószínűsíteni tudjuk, mert Ny-i oldalát földkitermelés során erősen roncsolták. A mesterséges domb teteje kb. 10 m átmérőjű volt. A plató tetején 1 m mély gödör látható. A dombot a K-i oldal kivételével árok veszi körbe, de itt a meredek domboldal határolja.

A másik domb az általunk eddig vizsgált területtől 15–20 m-rel nyugatabbra fekszik, sokkal kisebb, magassága 2–2,5 m. Platójának átmérője is csak 6–8 m. Körülötte árok a helyszínen nem látható, a légi fotón látható egy tompaszögben megtörő árokszakas, amely a D-i suvadástól indul, és belefut a nagyobb domb árkába. Ennek a dombnak a tetején is gödör található.

A fotó és a helyszíni szemle alapján valószínűsíthető, hogy egy Árpád-kori, a szakirodalomban kisvárként szereplő mottét sikerült lokalizálnunk.

MIKLÓS ZSUZSA – TEREI GYÖRGY

274. Nagymágocs, Ótompahát (Csongrád megye) A

A fent megjelölt lelőhelyen (Nagymágocs 98) 1933–34-ben késő avar kori temető sírjait és Árpád-kori telepobjektumokat tárt fel Csallány Gábor. Az érintett terület déli szomszédságában, a Derekegyház–Orosháza közötti műút déli oldalán azóta gázfogadó állomás épült. A MOL Rt. az ehhez vezető bekötőutat korszerűsíteni kívánta.

2003. október 30–31-én régészeti megfigyelést végeztünk a földmunkálatok ellenőrzésével. A felül 120 cm, alul 40 cm széles, 40 cm mély szikkasztó árok közepén kirajzolódott az 1. objektum foltja. Felülnézetben tojásdad, középen összeszűkül. Fala függőleges, az északnyugati részen, az aljától számítva 30 cm-re meredek lejtő figyelhető meg. Betöltődése sötétszürke, homogén szubhumusz. Mélysége 192 cm. Hossza 130 cm. Legnagyobb szélessége 88 cm. Lelet: egyetlen, kézzel formált oldaltörődék, mely feltehetően avar kori.

Az objektum funkcióját illetően nagy a bizonytalanság. Tekintettel a lelőhelyen korábban feltárt avar kori sírokra, nem zárhatjuk ki annak a lehetőségét, hogy egy halotti áldozathoz szánt gödorről van szó, csak a rítusnak ez az eleme nem ment teljesedésbe. Vagy ha igen, akkor a későbbiek során az itt elhelyezett tárgyak rablás áldozatául estek.

SZABÓ JÁNOS JÓZSEF

275. Nagyrécsce határa (Zala megye) Ő, U, B, Ró, Á, Kk

2003 őszén végeztünk terepbejárást az M7 autópálya Sormás–Nagykanizsa (215,5–206,2 kmsz.) közötti és Nagykanizsa–megyehatár (206,2–186,7 kmsz.) közötti szakaszain. Ezeken a szakaszokon 1992-ben dr. Horváth László, 2001 őszén és 2002 tavaszán Fekete Csanád végzett terepbejárást. Mi 2003-ban már nemcsak a főpályán, hanem az úgynevezett kapcsolódó utak által érintett területeken is elvégeztük a lelőhelyek felderítését.

Bakónaki-patak: A belterület déli részénél, a Bakónaki-patak keleti partján enyhén kiemelkedő dombon, ÉNy–DK hossz tengelyű, 330×180 m kiterjedésű területen elszórtan gyűjtöttünk közelebről meg nem határozható őskori edénytöredékeket, és egy talán késő bronzkori orsógombtöredéket, valamint római kori és középkori cserepeket. A lelőhely (725. sz.) északi része, ahol a leletek zömét találtuk, a mai 7-es úttól északra boronált volt, déli része repcevetés.

Baráka: A falu belterületétől DDNy-ra, közvetlen a Bakónaki-patak Ny-i partja mentén, a patak partja fölén enyhén emelkedő dombhát aljában, közel 500 m hosszán, 120 m szélességben húzódik a lelőhely (716. sz.), amely pontosan követi a megközelítőleg É–D irányban húzódó domboldal alját. A csillámos homokkal soványított Árpád-kori töredékek – köztük egy kereszt alakú fenékbélyeges cserép – jobbára a patak partja mentén, a lelőhely déli felében sűrűsödtek, míg a sárgásnarancsos színű késő középkori–újkorai cserepek a lelőhely északi oldalán fordultak elő nagyobb számban. A kevés számú őskori töredék és 2 kova megfigyelhető sűrűsödés nélkül jelentkezett. A leletek közt egy salakdarab is van. Elképzelhető, hogy Ny-i irányban is szélesedik a lelőhely, azonban a dombtető felé csak téglatöredékeket találtunk.

Petendpuszta: 1983 nyarán a Nagyrécsctől Gáspárhegyre vezető dűlőút megszüntetésének földmunkái során emberi csontokat és téglákat fordított ki a munkagép az Aranyosi-táblában. Akkori helyszíni szemlénken megállapítottuk, hogy egy téglából és homokkőből épült középkori templomot és a körülötte lévő temetőt bolygattak meg. Ellenőrző terepbejárást 1984 márciusában végeztünk. Az elegyengetett felszínű középkori templom helye (718. sz. lh.) 2003-ban is jól látszik a domb legmagasabb pontján. Az ettől K-re, illetve DK-re nyúló dombhatárt és erős déli lejtőjét jártuk be. A friss gabonavetésben nagyon sok Árpád-kori és késő középkori

edénytöredék, feketés foltok és átégett részek jelezték a középkori falu helyét. Különösen a déli lejtő felső harmadában mutatkoztak intenzívebben a településnyomok. A domb tetején, a templom helyétől K-i irányban kb. 300 m hosszan volt észlelhető a középkori falu nyoma. Ugyanitt a dombtetőn szórványos őskori cserepeket is gyűjtöttünk. Az Árpád-kori cserepek inkább a domb keleti, enyhébb lankáján helyezkednek el. A domb keleti lábánál az őskori cserepek sűrűsödtek, a zömében jellegtelen edénytöredékek valószínűleg a balatoni kultúra emlékei. A középkori templom körül kis árok nyoma látszik, amely lehetséges, hogy a középkori And falu erősített templomának nyoma.

Péterfai-dűlő: A falu DNy-i részén, az egykori halastó (a Bakónaki patak kiszélesedő ártere) nyugati partján emelkedő dombháton, nagy kiterjedésű és különböző korú település nyomaira bukkantunk (715. sz. lh.). Az újkőkori lengyeli kultúra cserepei inkább a 174-es magaslatti ponttól délre kerültek elő, míg az Árpád-kori és a 15–16. századi edénytöredékek 450×200 m kiterjedésű területen. A dombtetőn két késő középkori vaskést is találtunk a szántásban.¹⁷ A középkori Péterfa falu templomának nyomát azonban nem tudtuk megfigyelni.

Sárszegi-patak, Ny: A belterülettől DK-re, a Sárszegi-patak nyugati partjára lejtő dombon, 250×140 méteres területen sok edénytöredéket (közelebbről meg nem határozható őskor, római kor, Árpád-kor) lehetett gyűjteni az őszi vetésben. A lelőhely (723. sz.) minden bizonnyal folytatódik a szántást északról határoló erdőben is, ahol a sűrű aljnövényzet miatt terepbejárást nem tudunk végezni.

Sárszegi-patak, K: A falu határának északi szélén, a Sárszegi-patak keleti partjára lejtő dombon, a zalasárszegi gyümölcsös területén a rossz megfigyelési körülmények ellenére sok edénytöredéket (közelebbről meg nem határozható őskor, valamint zömmel Árpád- és késő középkor) lehetett gyűjteni a felszínen. Az ÉK–DNy hossz tengelyű lelőhely (724. sz.) kiterjedése kb. 550×120–160 m. Mivel még a gyümölcsös nyugati szélén épített kerítés belső oldalán ásott vízvezető árokban is találtunk néhány cserepet, feltehető, hogy a lelőhely a kerítés Ny-i oldalán, a kukoricásban is folytatódik.

Tüskevári-dűlő: A mai 7-es út és a vasútvonal közötti Tüskevári-dűlőben, közelebb az úthoz, egy nyugati domboldalon kb. 200×150 méteres területen (717. sz. lh.) nagyon szórványosan jelentkező őskori, Árpád-kori és késő középkori cserepeket találtunk. A területen jelenleg tarló van, így a megfigyelési lehetőség minimális.

KVASSAY JUDIT – HORVÁTH LÁSZLÓ –
SZÁRAZ CSILLA – FRANKOVICS TIBOR

276. Nagyszékely, Stakop-dűlő

(Tolna megye) Kő

Nagyszékely határából három különböző híradás is megemlékezik egy-egy, látszólag különböző középkori templomhelyről, közülük azonban napjainkban egyik dűlőnév sem ismert. Kimutatható, hogy az Egyed Antalnál 1829-ben Kőfejpuszta, a Pesty Frigyesnél 1865-ben Sósomb és az 1997-es megyei kézikönyvben Ráctemplom néven szereplő templomhely ugyanarra a lelőhelyre vonatkozik: a nagyszékelyi határ Udvarival szomszédos, D-i részén fekvő mai Stakop-dűlő környékével feleltethető meg, ahol a földrajzi névgyűjtés szerint is templom állt régen. A falut a környéken található Báni-kezdetű földrajzi nevek alapján hihetőleg Bánának hívták.

2003. április 19-én végeztem terepbejárást a területen. A táj az 1:10000-es térképen ábrázolthoz képest némiképp megváltozott, az erdő rovására csökkent a szántott terület aránya. A Nagyszékelyből D felé vezető földesúttól Ny-ra, a Báni-patak É-i oldalán fekvő meredek domboldalon a cserjés-bozotos növényzet miatt kutatni nem lehet, ezt egyébként a megtelepedésre alkalmatlan domborzati viszonyok feleslegessé is teszik. A patak É-i partján húzódó keskeny, 50–100 m széles, száraz szántáscsík jó megfigyelést biztosított: a patakon Udvari felé átvezető híd közvetlen közelében, kb. 50 m hosszan találtunk középkori leleteket egy nagyobb szürke foltban, de a telepnyomok Ny felé tovább nem folytatódtak. A hídtól K-re, a többnyire szintén meredek, bozotos domboldal aljában (Báni-rét) a szántáscsík réten folytatódik; középkori cserepeket vakondtúrásokból is gyűjtöttem, majdnem a patakba É-ről folyó kis mellékérig.

Építési törmeléket a leírt, enyhe emelkedésű domboldalon nem találtam; templomépítésre a dombvonulat felső, a faluhely teljes hosszában beerdősült oldalának K-i, kevésbé meredek része látszik alkalmasnak. Az eléggé sűrű, bodzás-akácus erdőben nem találtam további jelenségeket.

K. NÉMETH ANDRÁS

277. Nárai, Sósúti-dűlő

(Vas megye) Á

Az érintett területet a terepbejáráshoz alkalmas időben 2003. szeptember 30-án tekintettük meg Derdák Ferenc geodétával és Kiss Krisztina adattárossal. A Nárai Ny-i településrészen jelölt új telekkiosztások szinte teljes területe növényzettel fedett volt, kivéve a terület nyugati végében, a hrsz.: 050/9–10 parcellákon, ahol a gyűjtött Árpád-kori kerámia alapján az adott időszakban megtelepedéssel számolhatunk (1. lelőhely, Sósúti-dűlő).

A telekkiosztások területének többi részén a fenti telepnyom kelet felé folytatódhat, valamint újabb lelőhelyek előkerülése (pl. temető) is várható.

KISS PÉTER

17 A leletek a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményében a 79.82.1–14. leltári szám alatt találhatók.

278. Nemesbőd, Által úton kívül dűlő

(Vas megye) Ró

A lelőhely Nemesbőd és Vép község közigazgatási határán a Surány-pataktól K-re, a középkori Által út mellett elterülő dűlőn helyezkedik el. A terület erősen szántott.

A terület középső részén Buócz Terézia végzett leletmentést 1971-ben, ahol egy római hamvasztásos urnasírt tárt fel.

Terepbejárásunkkor a felület könnyen körbehatárolható volt. A szántón nagy mennyiségű, nagyon rossz állapotú, római szürke házikerámiát találtunk, valamint egy nagyon rossz állapotú (teljesen olvashatatlan) késő római pénz.

ILON GÁBOR

279. Nemesbőd határa

(Vas megye) Ró, Kö

A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett.

A *Hátasuti-dűlőben* és a *Gergelyvölgyi-dűlőben* egy-egy középkori település nyomait (33–34. sz. lelőhely); a *Kishatári-dűlőben* római kori villa (35. sz. lelőhely) nyomait regisztráltuk.

ILON GÁBOR

280. Nemesládony, római katolikus templom

(Vas megye) Kö, Kú

2003-ban szondázó régészeti kutatást végeztünk a templom belsejében, hogy tisztázzuk a korábbi szintviszonyokat a burkolat tervezett cseréjéhez. Az ásatás során tovább pontosítottuk az előző évi falkutatás során felvázolt periodizációt.

Eszerint a ma álló templom első periódusához egy közel négyzetes alaprajzú hajó, és a vele egyidős nyugati torony alsó része tartozott. A téglából készült, alapozásában több helyen opus spicatum technikával rakott templom Ládony falu 1234-ben említett Szt. Miklós templomával azonos. A román kori eredetű, egyszerű déli kapu 15. sz. végi szemöldökgerendája utólag került behelyezésre. A 18. sz. második felében több nagyobb átépítésen esett át a templom: legkésőbb ekkorra elkészült a mai szentély (a középkori szentély elbontásával), melyhez később hozzáépítették a mai sekrestyét, és ugyanekkor épült a mai karzat. A toronyaljban egy 18. sz. végi téglaboltozatos kriptát, a templom tengelyében egy 19. sz. közepén eltemetett plébános koporsós sírját tártuk fel. Számos további újkori temetkezést is megfigyeltünk, melyek a – források szerint többször is romosan álló – templom belsejében sűrűn beásva helyezkedtek el. E temetkezésekkel mélyebbre hatoltak, mint az egykori román kori szentély alapozási síkja, így a vizsgált pontokon azt teljesen eltüntették. A feltárt, ám a mai falpillérek által vágott északi diadalív pillér falmag-

jában azonban láthatók a halszálla-technikával rakott téglasorok DK irányú indításai, ami talán a román kori félköríves szentélyzáródásra utal. A templom mai falpillérei és boltozata az 1832-es átépítés során készültek.

B. BENKHARD LILLA – FÜLÖP ANDRÁS

281. Nemesnádudvar határa

(Bács-Kiskun megye) U, R, B, Sza, Á, Kú

2003 decemberében végeztünk terepbejárást a Dusnok és Nemesnádudvar között tervezett gyorsforgalmi út mintegy 10 km hosszú nyomvonalán 200 m szélességben. Munkánk során tíz új régészeti lelőhelyet találtunk, ezek közül öt beleesik a nyomvonalba, öt pedig annak közelében helyezkedik el.

Karasica-főcsatorna: A csatorna K-i partjánál húzódó É-D irányú dombháton mintegy 250 m hosszan gazdag szarmata és gyér Árpád-kori leletanyagot gyűjtöttünk (3. lh.). A szarmata leletanyag a Kr. u. 2–4. századra keltezhető. A gyér számú Árpád-kori leletanyagot vöröses színű, kiszélesedő, felül sima bográcsperem-töredékek alkotják.

A tervezett nyomvonalon kívül, a csatorna kanyarulatához közel, jól körülhatárolható 80×100 méteres területen őskori edénytöredékek kerültek elő (3/a lh.), melyek a neolitikus Körös-kultúra emlékanyagát képviselik. Az edénytöredékek mellett hálónéhezékek töredékeit is találtuk.

Sziget-kaszáló: Két csatorna között, azok ívét követve ÉK–DNy irányú, a környezetből jól kiemelkedő dombhát helyezkedik el (4. lh.). A dombháton 250 m hosszban, 70 m szélességben gyűjtöttünk őskori – valószínűleg neolitikus és bronzkori – edénytöredékeket.

A betonúttól K-re, a tervezett nyomvonalon kívül néhány jellegtelen őskori edénytöredék és egy vaskés töredéke került elő (5. lh.).

Karasica-csatorna nyugati partja: A csatornapart közelében, a nyomvonalon kívül nagy területen elszórtan került elő néhány Árpád-kori és kora újkori edénytöredék (6. lh.).

Papföld: A Legelő-csatorna K-i partján a csatornával párhuzamosan futó, hosszan elnyúló dombháton, mintegy 150–200 m hosszan zömében szarmata edénytöredékek kerültek elő, mellettük néhány rézkori és késő középkori is (7. lh.).

A 7. lelőhelytől északra, egy a környezetéből jól kiemelkedő földháton rézkori, szarmata valamint késő középkori edénytöredékeket gyűjtöttünk (8. lh.).

Hajósi-úti-dűlő: A nyomvonalon kívül, attól É-ra, a környezetéből enyhén kiemelkedő, ÉNy–DK-i irányú dombháton néhány jellegtelen őskori, Árpád-kori és késő középkori edénytöredéket gyűjtöttünk (9. lh.).

Egy másik, a környezetéből jól kiemelkedő, ÉNy–DK irányú dombháton nagy szórásban, mintegy 50×100 m átmérőjű területen kevés jellegtelen őskori és korongolt szarmata edénytöredéket gyűjtöttünk (10. lh.).

SOMOGYVÁRI ÁGNES – V. SZÉKELY GYÖRGY

282. Nemesvámos, Baláca

(Veszprém megye) Rő

A NKÖM pályázattámogatás segítségével 2003. augusztus 11-én kezdtük meg a római kori villagazdaság XVII. épületének befejező, műemléki bemutatást előkészítő feltárását. Két szakaszban dolgoztunk: először augusztus 29-ig, majd október 13–28. között.

A kiegészítő feltárások miatt szükség volt a korábbi lefedés eltávolítására az épület Ny-i helyiségsora fölött. Megtörtént ezeknek a helyiségeknek (padlók, fűtőnyílások) a kitisztítása, valamint dokumentálása. Kiseb értelemző kutatásra került sor a nagy É-i praefurniumnál is, és be kellett fejeznünk az épület Ny-i fala melletti szelvények feltárását is. A korábbi, előző években már kisebb szakaszokkal jelentkező, épületfalak visszabontása és a későbbi fürdőépület falainak ráfalazása is jól megfigyelhető volt. A melegvízes medence apszisának közelében egy csontváz került elő karperecekkal, kerámiakancsóval, üvegporhárval. Az épület D-i fala előtt többretegű habarcsos járófelületek jelentkeztek. Ugyanitt egy oszlopokkal alátámasztott tornácot is feltételezhetünk. Az épület K-i falától indulóan feltártuk a vízvezető csatorna folytatását és csatlakozását a körítőfalhoz. A vízvezető csatornát egy valószínűleg leégett, cölöpkonstrukciójú, földbe mélyített objektumba ásták, amelybe még egy meszes aljú gödör is mélyült. A XVII. épület ÉK-i sarka közelében egy újabb, a XVII. épület falaitól eltérő tájolásban futó fal részlete is jelentkezett. A fal É-i oldalán sok, jellemzően kora római kori edény-töredéket találtunk.

A teljes XVII. épületet ideiglenesen lefedtük farostlemezes fóliával, és körülkerítettük a területet is. A provizórikus lefedésen kívül eső szelvényeket hagyományosan, fóliával és földdel temettük be.

A leletanyag tisztítása és beletárolása a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum régészeti gyűjteményébe ÓR 2004.1-1-3138 számom megtörtént.

PALÁGYI SYLVIA

283. Nemesvámos, Zsófia utca

(Veszprém megye) B, Rő, Á

2003. március 17. és április 17. között elvégeztük a lakópark két telkének (40×80 m-es terület) építkezés előtti feltárását.

A most feltárt terület D-i oldalán húzódó Zsófia utca és a Zsófia utcához a mostani feltárástól némileg nyugatabbra, É-felé derékszögben csatlakozó Patak utca előfeltárását 2002 során dr. Palágyi Sylvia végezte el. A feltárási terület gépi lehumuszolása után 77 különböző földbe mélyített objektum jelentkezett. A területet ÉNy–DK-i irányban hat árok-árokrendszer vágja keresztül.

Ezek közül öt mindkét irányban, egy csak Ny–ÉNy felé folytatódik a feltárt rész határain túl. Az árkok mellett további 46 földbe mélyített kisebb-nagyobb gödör, verem és egy ház került elő. Az objektumok mélysége kb. 120–130 cm-ig váltakozott. Egyaránt akadt köztük

többé-kevésbé szabályos kör alakú, illetve ovális mandula formájú és szabálytalan alakú.

Az objektumok – a belőlük előkerült, viszonylag csekélyebb számú kerámiatöredék alapján – zömmel őskoriak (bronzkoriak), de akad közöttük Árpád-kori is. Talán Árpád-kori a földbe mélyített, ÉK-i sarkában kementével ellátott, munkagödörös, két cölöplyukas, mintegy 3×4 m-es ház is (71. objektum). A legtöbb leletanyagot a szintén Árpád-kori 2. objektum szolgáltatta, így két fenékbélyeges töredéket is. Az objektumok egy részéből némi római kori leletanyag is előkerült (kevés kerámia- és tegulatöredék). Említést érdemel egy III. Gordianus (238–244) ezüstérem is, amely a 70. objektum fölül került elő, a felület nyesése során. A 20-21-22-23. objektum újkori bolygatásnak bizonyult, amely egy 1859-es osztrák 5/10 krajcárrost, valamint II. világháborús leletanyagot tartalmazott. Úgyszintén II. világháborús anyag volt a 43. objektumban. Az objektumok némelyikében semmilyen leletet sem találtunk, így ezeknek a kormeghatározása kérdéses.

Talán az altalaj fokozatos É-felé való emelkedésével függhet össze az, hogy a régészeti objektumok a terület D-i felén helyezkednek el a legsűrűbben, É-felé viszont megritkulnak.

A területen egykor létezett bronzkori telepjelenségek a felszínen még észlelhető utolsó nyomait feltehetően a közeli, néhány száz méterre KDK felé eső Likasdombon lévő római kori halomsír – a balácai villagazdaság birtokosa és családtagjai temetkezési helye – megépítéskor végzett tereprendezés során tüntethették el. Ennek nyomai lehetnek a helyenként észlelt római kori tegulatöredékek. Az elegyengetett felszínbe mélyítették bele azután évszázadokkal később az Árpád-kori objektumokat.

RAINER PÁL

284. Németkér, Közlegelő

(Tolna megye) Kő

A részletes tanulmányt lásd a 87. oldalon!

MIKLÓS ZSUZSA

285. Nick határa

(Vas megye) Ó, Rő, Kő

A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett.

Kifli-dűlő: A 23. sz. lelőhelyen római kori villára utaló nyomokat; a 24. sz. lelőhelyen őskori, római kori (villa) és későközépkori településre utaló nyomokat regisztráltunk.

Nagy-rét: Egy tisztán őskori (25. sz.) és egy őskori valamint középkori lelőhelyet (26. sz.) találtunk.

Haraszt: késő középkori telepnymot (27. sz.);

Bíró-földek: őskori lelőhelyet (28. sz.);

Kőríz-dűlő: őskori és középkori telepnyomot (29. sz.) határoztunk meg.

ILON GÁBOR

286. Nyírbátor, Báthori rezidencia
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kk, Kú
A műemlék helyreállítását megelőző 2003. október 15–31. közötti régészeti feltárás az egykori magtár (volt ebédlőpalotát) K felől övező területre kutatását célozta.

Két szelvényt nyitottunk. A keleti homlokzat előtt egy szabálytalan trapéz alakú szelvényt jelöltünk ki, hogy a területet az ezen az oldalán lezáró kerítés, és a magtár közötti teljes részt kutatni tudjuk. A trapéz D-i oldala egy vonalban húzódik a magtár D-i falával, a Ny-i oldal párhuzamosan fut az épület K-i homlokzatával 1,5 m távolságban, míg a K-i fal követi a kerítés vonalát. Az épület DK-i sarkánál egy megközelítőleg négyzet alakú szelvényt nyitottunk, amelynek É-i és D-i fala közelítőleg párhuzamos az 1. szelvény D-i falával. Mindkét szelvény kijelölésénél a minél nagyobb terület lefedése volt a célunk.

Mindkét szelvényt négy részre osztottuk, de az idő rövidsége miatt már csak az 1/1, 1/2, 2/1 szelvényrészekben sikerült további kutatásokat folytatnunk.

Az egész területre jellemző volt a rendkívül erős bolygatottság és a rengeteg újkori és recens szemét, amely néhol még 2 m mélységben is nehezítette a bontást. A lokalizált és részben kibontott 15 régészeti objektumból 5 korábbi régészeti kutatás nyoma volt, amelyek több helyen és irányban húzódtak mindkét szelvényben (Magyar Kálmán és Tamási Judit korábbi kutatóárkai és szelvényei).

A feltárás alatt talált kerámiaanyag a kora újkori és késő középkor idejére datálható. Nagy mennyiségben került elő üveg ablakszem, és néhány középkori üveg edény darabját is megtaláltuk. A kibontott rétegekben nagy mennyiségű vastárgyat, főleg szegeket találtunk. Előkerült egy ezüstveret is, amit nagy valószínűséggel a 15. sz. második felére datálhatunk.

Különleges leletnek számít a 2. szelvény D-i falában másodlagos helyzetben talált reneszánsz faragott kő, amely valószínűleg ablak vagy ajtó tartozéka (szárkő darabja) lehetett. Az 1/1 szelvényben többek között kibontottunk egy leomlott, másodlagos helyzetben lévő falmaradványt, és egy keskeny, meglehetősen mély árkot, melyben egymástól 1–1,5 m távolságban elszenezedett facölöpök darabjait és lenyomatát találtuk. Ebből a régészeti jelenségből előkerült kerámiaanyag a 15–16. századra datálható. Ez az árok tartalmazta a legkorábbi intakt anyagot a feltárás területén, mindazonáltal még ebben a szelvényben is további kultúrrétegek várhatók az eddig elért legmélyebb szint alatt.

Munkatársak: Stibrányi Máté, Hansel Balázs régész, Bódis Bernadett, Kovács Zsófia, Szapu Dániel technikus, valamint Varga Ákos és Varga Gusztáv.

VIRÁGOS GÁBOR

287. Nyíregyháza, Ipari park
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á

Az Ipari park területén épülő csarnok helyének régészeti feltárását végeztük el 2003 novemberében.

A leendő csarnok helyét É–D-i tengely mentén több egykori vízfolyás (Nyírvíz) szeli át, ezek kiemelkedő partjai minden esetben lelőhelynek bizonyulnak. A korábbi években a területhez közel eső részeken kisebb csarnok építésekor Árpád-kori településnyomokat tártunk fel. A most kijelölt területen szintén ennek az egykori medernek a partja bizonyult régészetileg érintett területnek, ahol Árpád-kori kemencéket, gödröket tártunk fel.

A terület újkori bolygatottsága nagyfokú, valószínűleg egykori tanyahellyel állunk szemben.

KURUCZ KATALIN

288. Nyíregyháza, Oros, Szék-dűlő
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) N

2003. november 3–13. között végeztük el a (M3-Keleti elkerülő 36. sz.) lelőhelyen az autópálya-építést megelőző feltárást.

Ennek során egy szondaárkot húztunk a nyomvonal középvonalában, amely végigfutott a kisajátított terület teljes hosszán. Két kisebb kiemelkedést és a köztük húzódó mélyebb, vizes részt vágta át az 5–6 m széles kutatóárok. Objektumok mind a két háton voltak, az északabbin közelítőleg egy csomóban nyolc, a délin viszont csak egy! A kilenc objektum közül egy bizonyosan újkori volt, és több kisebb szintén valószínűleg újkori (beton?) cölöphelyet is azonosítottunk.

A feltárt régészeti objektumokban (gödrökben) gyér népvándorlás kori leletanyag került elő, többnyire cserépek, agyagnehezék-töredékek, kövek és állatcsont.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

289. Nyíregyháza, Oros, 41-es út
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B

2003. október 6-án a Jósa András Múzeum könyvtárosa Mohácsi Endre bronzkori cserepeket talált a 41-es út mellett. A vásárosnaményi utat szélesítik és az orosi első nagy letérőnél kiszedtek egy útszéli keresztet, melyet kissé távolabb fognak elhelyezni az úttól. A területen elszórtan kövek látszottak, köztük találta a bejelentő a cserepeket.

ISTVÁNOVITS ESZTER

290. Nyíregyháza, Pazonyi út
(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ø

A nyíregyházi Pazonyi út mentén építendő üzletház helyének feltárását az indokolta, hogy a területtel közvetlenül szomszédos telken évekkorábban egy bevásárlóközpont helyén késő bronzkori és Árpád-kori telepeket tártunk fel. A két területet a 4. számú főút választja el egymástól és a jelenlegi feltárási terület az úttól dél-

re eső, valószínűleg az útépitéssel összefüggésben nagyrészt lehumuszott és nagyban bolygatott terület. A környező, még eredeti helyükön álló házak és kertjeik szintjéből jól érzékelhető a szintkülönbség.

A közel 15 000 m² területen végzett szondázó ásatás bizonyította a terület bolygatottságát, egykori építési felvonulási területként való hasznosítását, ami egyúttal azt is jelentette, hogy régészeti értékkel rendelkező jelenléte, objektumot nem találtunk a területen.

KURUCZ KATALIN

291. Nyírkáta, református templom

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kö

A községet 1955-ig Gebének hívták. A templom első okleveles említése a pápai tizedjegyzék (1333–1334). Ebben András nevű papját említik, aki 1-1 garast fizetett, mégpedig Szent Lőrinc napjáiig. Gebe az erdélyi püspökség szatmári főesperességéhez tartozott. 1696-ban már biztosan református kézben van.

A falu a Nyírség keleti szélén az ecsedi láp közelében fekszik. Több utcás, viszonylag szabályos alaprajzú település. Központját két, közel párhuzamos, szélesen terpeszkedő, É-D-i hossz tengelyű út, illetve az ezeket kereszt irányban összekötő utcák jelölik ki.

A templom a falu keleti végén, közvetlenül a főút mentén fekszik. A szabadon álló, keletelt, egyhajós, egyenes záródású templom nyugati oldalánál háromszintes torony emelkedik. A szinteket erőteljes osztópárkányok választják el. A földszinten két vak-, és egy zsalus, félköríves ablak, a második szinten két, könyöklős, íves szemöldökpárkányú, kör alakú vak-, és egy zsalus ablak, a harmadik szinten íves záródású, zsalus ablakok. A főpárkány felett hagyma formájú sisak, nyolcszög alakú, középrészen gúlával tagolva.

A kéttengelyes déli homlokzaton timpanonos bejárati előcsarnokot találunk. A déli homlokzat lizénával tagolt mélyített faltükrében félköríves ablakokat alakítottak ki. Az északi homlokzat is kéttengelyes, kétszer lépcsőzött támpillérekkel. A keleti oldalon közepesen bejárat, felette félköríves ablakokkal. A hajót (keleten) kontyolt végződésű, palával fedett nyeregteret fed. A homlokzatokat fehér meszelésű, alsó szakaszán erősen cementes vakolat borítja, mint ahogy egyszerű kiképzésű magas lábazatát vastagon felvitt cementből alakították ki. Főpárkányát keskeny, tagozat nélküli lemez alkotja.

A templomhajóba a bejárat három ajtó biztosítja (egy a déli előcsarnok felől, egy a keleti falban, míg egy a nyugati torony aljából vezet a hajóbelsőbe). Amíg a déli, szegmensíves áthidalóval záródó ajtó kávéi a belső felé szélesen rézseltek, addig a hajó nyugati és keleti falának tengelyében húzódó ajtónyílások áthidalói vízszintesek, kávéit a hajó falára merőlegesen képezték ki.

A síkfödémrel fedett hajó északi falának tengelyében falazott szószek emelkedik. A tér két végén téglából falazott, „I” gerendás megoldású poroszüveg bolto-

zatú karzatokat építettek, melyekre a feljárást a sarkokban elhelyezett, fémről készült csigalépcsők biztosítják. A keleti bejárathoz a belső felől fából készült „szélfogó” kapcsolódik. A bejárati ajtónyílásokban elhelyezett kétszárnyú asztaloszerkezetek egyszerűek. Az oldalfalakat és a mennyezetet is fehérre meszelt – az alsó, nagyjából az ablakok könyöklőjéig húzódó cementes – vakolat borítja. Jelenlegi egybefüggő padlója (sakktáblaszerűen lerakott, pirosra és sárgásfehérre színezett) négyzet alakú cementlapok.

JUAN CABELLO

292. Nyírtass határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Ő

2003. április 30-án helyszíni szemléket tartottunk a település több pontján, adattári adatokból ismert lelőhelyek beazonosítására.

Macskálló: A tavaly feltárt háztól DDK-re látszik a fekete talajban sárga rögös foltként a ház. Néhány cserépet is találtunk, bár jóval kevesebbet, mint az északi részen.

Szőlő-hegy: Az adattárban 2002.305. leltári számon egy térkép vázlat található, amely a nyírtassi Szőlő-hegyet ábrázolja. Az É-D-i szőlőhegy D-i végén bronzkori temető és „La Tène” leletek kerültek elő. Ezt a helyet igyekeztünk azonosítani. A Szőlő-hegy a helybeliek elbeszélése és a térkép vázlat alapján egyaránt a Macskállótól É-ra fekszik.

Ez a rész a Bánom-hegy néven szerepel a térképen.

ISTVÁNOVITS ESZTER

293. Nyírtura, Várréttől északnyugatra

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Sza

2003. november 4–14. között végeztük el az autópálya-építést megelőző feltárást. Munkánkat nehezítette a tulajdonos akadályozó magatartása, valamint, hogy a Nemzeti Autópálya Rt. által megbízott geodéták csak a lelőhely nyomvonalra eső részét tűzték ki.

A lelőhely (M3-Keleti elkerülő 37. sz.) egy lapos háton húzódik. Több, mint 20 császárkori objektum került elő, ezek nagyobb része a terület eredetileg legmélyebb pontján! A leletanyag (kerámia, állatcsont) kevés volt, legtöbbször jellegtelen szürke, korongolt cseréptöredék. Említésre érdemes egy igen széles kettős árokszakasz, illetve egy keskeny, hosszú árokszakasz, valamint egy objektum, amelyet két egymásra merőleges, keskeny árok alkotott.

Az ásatáson dolgozott Mester Andrea gyűjteménykezelő és Simonné Asztalos Henrietta adattáros.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

294. Olcsva, Földvár

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Á?

2003. május 28-án a Korek József és Csiszár Árpád által említett földvárat akartuk lokalizálni. Szerencsés

módon rendelkezésünkre állt Korek József méretarányos vázlata (JAM Adattár 87.25). Az érintett területet nem művelik, részben fák, nagyrészt dudva, cserje és bokor nőtte be. A Korek által emlegetett sáncot csak egy ponton lehetett egyértelműen látni: a Szamos felőli végénél. Ez is annak köszönhető, hogy a Szamossal párhuzamosan, a folyótól néhány 10 m-re gyalogösvény fut, amit nem nőtt be a növényzet. Úgy véljük, hogy magán a sáncon inkább fák nőnek, a sánc által bezárt területen pedig a többi növény. Próbáltuk a sánc másik, déli végét is megkeresni, de nem jártunk sikerrel. A lelőhely Olcsvától északra található.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

295. Onga, református templom (Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

A templom tatarozását megelőzően falkutatást és régészeti feltárást végeztünk 2003 tavaszán a templomban és közvetlen környezetében. A régészeti feltárást csak a templomépület korábbi részleteinek tisztázására szorítkozott. A kutatás során tisztázódott, hogy a jelenleg téglány alaprajzú épület Ny-i fele magába foglalja a középkori templom két romos periódusát. A templom D-i oldalának falkutatása során előkerült az élszedett csúcsíves kapukeret, két nagyméretű gótikus ablak maradványa és a volt keskeny karzatablak. A középkori hajó magasságát megállapítani nem lehetett, mivel a hajófal felső része K felé fokozatosan roncsolódva jelentkezett. A DNy-i sarkon még 4 m körüli magasságú falak a hajófal keleti végén alig 2 m magasak voltak. A gótikus ablakokat még a templom pusztulása előtt beszűkítették, és vonalukban keskeny résablakokat alakítottak ki. A templomtér belső K-i felében előkerült a szentélyfal, illetve annak falkiszedési árka. A szentélyzáródás formájának pontos megállapítására azonban nem volt mód, részben a területen történt újkori tereprendezések, részben az el nem bontható berendezések miatt. A jelenlegi járószint alatt mintegy 50 cm-rel előkerültek a középkori padló részletei. A templom D-i falának belső felületén feltártuk a középkori karzat gerendafészkeket. Az É-i fal Ny-i szakaszán egyenlő szárú kereszt festése került elő. A templom keleti része a 18. század során épült, a torony modern építmény. A templom történetéből ismert, hogy a 17. század során a török felégette, ekkor pusztulhatott el a beszűkített ablakú periódus, melynek romjait visszabontva épült ki a 18. századi nagyméretű épület.

A gótikus ablakok pusztulása is inkább erőszakos rombolásra, mintsem átalakításra utal. Ez a korábbi pusztulás feltehetően a 16. század második felében történt, mivel 1510-ből ismert, hogy a területen birtokos Rozgonyi-család építkezett a templomnál. A települést és templomát legkorábban a 14. században említik.

KOPPÁNY ANDRÁS – SIMON ANNA

296. Ordacsehi, Bugaszeg

(Somogy megye) U, R, B, LT

2003. április 25-én kezdtük meg a M7/S-29 lelőhely nyugati részének feltárását, mely az előzetes terepbejárások alapján mintegy 30 ezer m² területet tesz ki. Ebből november végéig 18 903 m² felületet tártunk fel, melyen 289 objektumot dokumentáltunk, ezen belül 973 stratigráfiai egységet különítettünk el. Érdekes kérdéseket vet fel az a tény, hogy egészen közel már erősen mocsaras a vidék, ami a korábbi időkben még intenzívebben jelentkezhetett, befolyásolva ezzel a letelepedési lehetőségeket.

Elégé korai bizonyítékai ennek a *neolitikum* időszakába tartozó dunántúli vonaldíszes kerámia népeségének nyomait őrző gödrök, valamint három, feltehetően alapárokként meghatározható objektum. Az egyik szelvényünk keleti, a másik kettő távolabb, annak déli és nyugati szélénél jelentkezett, a korszakba sorolható objektumok elsősorban itt koncentráálódtak és a település valószínűleg mindkét irányba továbbterjedt. Utóbbiak közelében három lekerekített téglalap alakú gödört észleltünk, melyek valószínűsíthetően építmény funkcióval bírtak, az egyikben egy cölöphellyel (innen egy díszített, belső felületén vörös festésű csőtálpas edény is előkerült). Jelentős mennyiségű leletanyagukat középen benyomott kis bütykös fazekak, csuprok, illetve egy későbbi periódust idéző festett díszes kerámiatöredékek képviselik, valamint nagy mennyiségű és különböző méretű pattintott és csiszolt kőeszköz: árák, kaparók, vakarók, vésők, balták.

Ugyancsak a nyugati részen tártunk fel egy valószínűsíthetően ebbe a korszakba sorolható cölöpszerkezetes hosszúháza, minimális leletanyaggal. A szokatlanul nagyméretű cölöphelyek három sorban helyezkedtek el, egymáshoz feltűnően közel, a negyedik sort a nyugati oldalon egyetlen cölöphely képviseli (a többi valószínűleg az erózió pusztította el). A ház maga É-D irányú, kb. 17 m hosszúságú és mintegy 6 m szélességben tudtuk megfogni.

A *rézkort* néhány a Balaton-Lasinja kultúrához sorolható tároló- vagy agyagkitermelő gödör idézi, megelőően szép kerámiaanyaggal (többek között egész korsó is előfordult), valamint a kor fémművességére utaló egész, illetve majdnem egész agyag öntőkanalak. A viseleti elemek közül pedig finoman csiszolt, henger alakú csontgyöngyök és átfúrt csigacsüngő jelentkeztek.

Ennél határozottabban mutatkozik a *korai bronzkor* tartozó Kisapostag-kultúra települése, több hulladék-gödörből is előkerültek a rá jellemző díszítésű edények töredékei, fazekak, tárolóedények darabjai, valamint egy kisméretű trianguláris tőr, melynek a három szegecse is megmaradt.

A *középső bronzkorból* a kései időszakba vezetnek át annak a gödörnek a kerámiatöredékei, melyek bekarcolt sraffozású háromszög motívumokból, stilizált kerékbrázolásokból, illetve emberbrázolásokból álló díszítése ugyanezen a lelőhelyen korábban már feltűnt.

Ugyanakkor egy hatalmas kiterjedésű (kb. 735 m²), több gödörből álló együttesben is, mely valószínűleg szintén agyagkitermelésre szolgálhatott, nagy mennyiségű, hasonló korú kerámia volt, melynek több darabja már a halomsíros időszakba nyúlik át, továbbá egy kis bronzár és egy tű kőből készült öntőmintája. Itt egy épület nyomait is azonosítottuk, sajnos csak néhány cölöphelyen keresztül, melyek alapján tényleges méreteit nem tudtuk meghatározni.

Konkrét lakóépületeken keresztül is megfogható település a *kelta korhoz* köthető, tíz földbe mélyített négyszögletes vagy nagyjából négyszögletes ház nyomára akadunk. Kettő közel egymáshoz helyezkedik el, ezek K-Ny tájolásúak, hosszanti középvezetékben található meg a cölöphelyek, egyiküknél tapasztott padlót is sikerült azonosítanunk. A harmadik É-D tájolású, két rövidebb oldalánál fedeztünk fel három, illetve kettő cölöphelyet, itt viszont két, ugyancsak tapasztott padlószintet figyeltünk meg. Ezek szelvényünk északi felében találhatóak, a többi mind a déli részen. A negyedik az említettektől távolabb helyezkedik el, s ebből sikerült a legtöbb információt nyernünk. Szintén lekerekített négyszögletes alaprajzú, K-Ny tájolású házról van szó, mely többszörösen megújított padlóval rendelkezett, valamint egy külső, letaposott járószínttel. Összesen 10 cölöphelyet azonosítottunk a sarkaiban, valamint a széleken, az egyes megújításokhoz tartozókat el is tudtuk különíteni. Nagy mennyiségű gúla alakú agyag szövészeknehezék hevert a padlón kisebb csoportokban, így elképzelhető, hogy az épület szövőházként funkcionált. Ezt támaszthatja alá még az is, hogy több, kerámiából másodlagosan kialakított orsókarikát találtunk itt. A többiekénél is megfogható volt a tapasztott padló és szintén K-Ny-tájolásúak voltak.

Az épületek kapcsán említést érdemel még, s nem csupán a kelta, hanem még a bronzkori Kisapostag-kultúra és a neolitikus dunántúli vonaldíszes kultúra időszakára vonatkozóan is, hogy néhány gödör házomladékkal volt feltöltve, több darabon szemmel láthatóak a karó-, illetve vesszőfonat-lenyomatok. Ugyanakkor az egyik kelta ház mellett, illetve közvetlen közelében két összefüggő sávként húzódó omladékot figyeltünk meg, melyek egymásra nagyjából merőlegesek voltak. Valószínűleg egy elszántott nagyobb épület nyomai lehetnek. Két, feltehetően szintén a kelta korszakba sorolható kemencénél körben karónyomokat figyeltünk meg, melyek valószínűleg szélfogó szerepet töltek be. Ide tartozik még egy DK-ÉNy irányú sekély árok, melynek érdekessége, hogy bizonyos szakaszonként cölöphelyek tagolják, ami esetleg palánkfalra utalhat. Ehhez kapcsolódhat egy másik, É-D irányú árok, mely nyugatról határolja le a kelta település déli részét. Közvetlenül mellette helyezkedik el egy olyan gödör, melyben egy kis kohót fedeztünk fel, valamint a feltöltődésben is észleltük vastartalmú elszíneződés nyomát, ami a helyi fém-megmunkálás bizonyítéka. Szintén kohónak tartható a felület északi részében talált négyszögletes, átégett falú

és aljú objektum. Konkrét fémanyag a kelta időszakból kevés jelentkezett, néhány rossz állapotban megmaradt vasfibula töredéke, két vaskés, egy vaslándzsa, egy vas fokos balta képviseli, viszont a számos előkerült fenőkő közvetetten utal az általános fémhasználatra. A kerámiaanyag ennél változatosabb és gazdagabb képet mutat, az egyszerűen kidolgozott kisméretű és nagyobb tárolóedényektől, grafitos főzőedényeken át a bekarcolással, besimítással, plasztikus motívumokkal (pl. gombos fülű tálak) díszített finomkerámiáig széles a skála.

POLGÁR PÉTER

297. Orosháza, Belső-Hosszú-sor (Békés megye) Sza

Orosháza határától mintegy 2–2,5 kilométernyire K-re a gerendási (volt csabai) úton terepbejárásunk során találtunk rá egy lelőhelyre. A felszín itt határozottan magasabb, mint a környezete. K felé egy meder zárja le, Ny felé szintén egy határozott mélyedés található. D-i irányban a felszín hosszan magasabb, ugyanez mondható el a magaslat É-i kiterjedéséről is. Ezen a magaslaton gyűjtöttünk cserepeket, melyek mindegyike a szarmata korba sorolható. A magaslat K-Ny-i kiterjedése kb. 600 m hosszú, melynek teljes egészén találtunk kerámiatöredékeket.

Az út mellett futó dűlőúton végig találtunk szórványosan szarmata kori cserepeket a felszínen, tehát a lelőhely É-i kiterjedése megközelítőleg fedi a domb partos részét.

A gyűjtött leletanyag a gerendási úttól D-re is igen szórványos, nagyobb koncentráció a lelőhely K-i részén volt megfigyelhető.

RÓZSA ZOLTÁN

298. Orosháza, Virágos-dűlő (Békés megye) H

A lelőhelyen Dienes István járt 1966-ban, mikor egy sír került elő, amely a földmunkának esett áldozatul (ezüst keresztvasas szabja, zabla, átfúrt pénzek).

2003. október 3-án helyszíni szemlénk során sikerült azonosítani az egykori Görbics-tanyát a dűlő K-i oldalán, melynek ma már csak a helye van meg. A tanya mögötti részen alkalmi homokbányára bukkantunk, amely egészen a kiserdőig (É felé) fokozatosan emelkedik. É-i része ennek a területnek nagyon gazos, illetve töltött, itt semmit nem lehetett látni. A homokbánya falában nem észleltünk semmi érdemlegeset. A humusz igen keskeny rétegű, benne csak újkori beásások gödreit láttuk. A homokbánya K-i részén pedig halmokban állt a sít. Megállapítottuk, hogy a Virágos-dűlő K-i oldalán nem érdemes kutatni.

Dienes István leírásában világosan leírja a sír előkerülésének pontos helyét. A Virágos-dűlő a kiserdő után egy dombhátra kapaszkodott fel. Dienes leírása szerint a sír a rézsűben, az út Ny-i oldalán került elő, közel

a kiserdőhöz (azzal ellentétes oldalon). A rézsűben jól nyomom követhető volt az egykori domb magassága. A sír kb. az egykori domb legmagasabb pontján feküdt. Itt a leszedett föld kb. 1 m magasságú lehetett.

A dűlő Ny-i oldalán, egészen az említett domb tetejéig kiosztották a földet, ott most zártkertek találhatóak. A domb teteje a legutolsó zártkertbe esik, annak D-i kerítése szinte pontosan fedezi. A domb lecsengése D felé jelenleg szántóföld. Ásatást folytatni a szántóföldön, esetleg a legutolsó kiskert K-i végében lévő szabad területen lehet, s ott várható is valamilyen eredmény.

Munkatárs: Lichtenstein László szegedi régészhallgató.

RÓZSA ZOLTÁN

299. Orosháza, vízműtelep

(Békés megye) Sza

A Dózsa György út végében, a volt gerendási (csabai) út bal oldalán lévő vízműtelep építéskor 1974-ben leleteket emeltek ki a földből, amelyeket most hoztak be a múzeumba.

1. Aláhajlított lábú, egytagú, felsőhúros fibula töredéke. Lábrésze hiányzik. Kengyele laposra kalapált, enyhén ívelt, két-két rovátkolt díszű drót-rátét található rajta. A drótok közti rövid szakaszon a kengyel közepén határozott borda fut.

2. 101 db gyöngy. Köztük 16 zöld színű négy-, illetve zömmel hatszögletű hasábformájú üvegyöngy, 1 fehér, lapos, téglalap formájú üvegyöngy. A többi gyöngy mindegyike bázisos. Zömmel nyomott gömb, illetve rövid, négyzetes hasábgöngyök. Színük sok esetben meghatározhatatlan a ráakódások miatt. Kisebb számban narancsos-pirosas, illetve zöldes-kékes árnyalattal. A furat ezeknél a daraboknál általában széles.

A tárgyak vélhetően sírból kerültek elő. A gyöngyök nagyarányú formai hasonlóságuk alapján összetartozóak, s az általuk körvonalazott kronológiai képbe remekül illeszkedik a fibula töredéke is. Valószínűleg egy sírből származhatnak.

Helyszíni szemlén 2003. augusztus 14-én igazán sokat nem tapasztalhattunk. Maga a vízműtelep be van kerítve. A telep körül kukorica, illetve kis parcellák (veteményes) voltak találhatóak, ott szemrevételeztem a lelőhelyet, de terepet járni nem tudtam.

RÓZSA ZOLTÁN

300. Orosháza határa

(Békés megye) Sza, A, Á

2003. május 6–8-án a békéscsabai múzeum munkatársaival végigjártuk az épülő orosházi elkerülő út 3. és 4. ütemének nyomvonalát, a 167+284–172+750 km-szelvények által határolt nyomvonalszakaszon. Terepbejárásaink alkalmával 4 lelőhelyet sikerült rögzítenünk.

1. lelőhely (Oh. 11. lh.): Egy lapos terület Ny-i oldalára támaszkodó kisebb kiterjedésű lelőhely, amely a

Springer-tanya területére már nem terjed át. A lelőhely K-i sávján húzódik keresztül az épülő út nyomvonala, a 167+500-600 km-szelvények közti szakaszon. A gyűjtött leletanyag szarmata és Árpád-kori.

2. lelőhely (Oh. 12. lh.): A lelőhelyet K-i és Ny-i irányból egyaránt magas partvonulat kíséri. A laposan álló, vízállásos területek kivételével szedünk szórványosan, mintegy 350 m hosszan (167+750–168+100 km-szelvények közt) szarmata és Árpád-kori cserepeket. Az 1. és 2. lelőhely anyagában az Árpád-kori anyag ugyanaz a korai anyag, mint azt már a közeli Nyíri-dűlőben is tapasztaltunk 1998-ban. Az 1. és 2. sz. lelőhely között 150–200 m leletmentes sáv húzódik.

3. lelőhely (Oh. 10. lh.): A feltérképezett lelőhelyek közül ez az egyetlen volt csupán eddig ismert számunkra, kiterjedését tekintve a legnagyobb. A lelőhely már az ötvenes évek végén ismert volt, ekkor Olasz Ernő, az akkori községi homokbányában tárt fel több korszakból is emlékeket (bronzkori temetkezést, szarmata objektumokat), a szentesi úti átkötés Ny-i oldalán a térképeken is jelölt régi homokbányagödrök területén. Az épülő átkötő út K-i oldalán elhelyezkedő bányagödrök területén a hatvanas évek elejéig a Vörös Csillag tsz-nek volt kertészete. A magaslat elhordásakor szarmata és Árpád-kori objektumokat tárt fel Olasz Ernő, 1961-ben (SzKJTM Régészeti Adattára 77/1999). 1981-ben bejelentés kapcsán Goldman György és Juhász Irén szállt ki a bánya területére, mivel itt sírokat bolygattak meg (SzKJTM Régészeti Adattára 17/1999). 1989-ben néhány, soros rendszerben eltemetett sírt tártak fel. (SzKJTM Régészeti Adattára 183/2001.) A melléklet nélküli sírokról csupán egy gimnazisták által készített fotó maradt meg az utókor számára.

1992-ben Szénászkó Júlia újból kint járt a helyszínen, a rövid ásatásról szintén nem készült dokumentáció. Az orosházi elkerülő út 1. ütemének munkálatai alatt újabb bejelentés érkezett a békéscsabai múzeumba, amikor is Szatmári Imre és Gyucha Attila a bánya területén megint sírokat tárt fel, az átkötő úttól ekkor már távolabbi területeket érintve (Szatmári Imre jelentése és munkanaplója a SzKJTM Régészeti Adattárában a 104/1999. számon). A bánya terjeszkedésével Ny-i irányban az egykori települést is érintette. A közeli Héjjá-tanyán 1998. március 4-én Szatmári Imrével végeztem terepjárást. Árpád-kori kerámiát gyűjtöttünk (SzKJTM Régészeti Adattára 112/1999). A több alkalommal feltárt síroktól D-re, az egykori Koczka-tanya melletti részen található Kasza Béla földje, közvetlenül a szentesi úti átkötés mellett, annak nyugati oldalán. Itt 2001-ben végeztem terepjárást, Árpád-kori telepnyomokat találtam (SzKJTM Régészeti Adattára 204/2001). Ebből kiindulva tártam fel a helyi gimnázium diákjaival egy Árpád-kori házat 2002. októberében (SzKJTM Régészeti Adattára 250/2002).

A fentiekből is látszik, hogy az egykori partvonalaton hatalmas kiterjedésű Árpád-kori falu állt. Ezen a szakaszon végig Árpád-kori kerámiatöredékeket (főként bográcsokat) gyűjtöttünk.

A Szentesi úti átkötés D-i végén, egészen a volt Koczka-tanyáig találtunk Árpád-kori töredékeket. Ettől É-ra a nagy kiterjedésű temető sírjai várhatók, egészen az átkötő út É-i végéig, a dombhajlatig. Itt ugyan nem találtunk semmit, viszont a terület beépített és művelés alatt áll, illetve közel van az 1950-es évek ásatásainak területe.

4. *lelőhely (Oh. 13. lh.):* A 3. lelőhelytől 100 méternyi szakasz választja csak el, de az laposabb. Különállóságát ezen felül a gyűjtött kerámia korszakolási különbsége is igazolja. A 170+850 km-szelvényről gyűjtöttünk cserepeket. A 171+100 km-szelvényről található dűlőúttól Ny-ra azonban a magas búzavetés miatt nem tudtunk terepet járni, mégis a szintvonalak és a terepviszonyok miatt a dűlőúttól számítva csak 100–200 m-re terjedhet túl. (171+100-200 km-szelvény). A lelőhely É-D-i kiterjedését itt sem állt módunkban kideríteni.

A gyűjtött leletanyag avar kori, egy-két Árpád-kori edénytöredék kivételével. A lelőhely érdekességét az adja, hogy a közelben volt Juhász Irén bónumi avar temetője, illetőleg a 3. és 4. lelőhely részleteinek együttese betekintést adhat a kései avar kor és a korai magyar kor évszázadainak régészeti problémakörébe.

Munkatársak: Demcsák Ildikó, Kékegyi Dorottya, Kollarovszkyné Zsilinszky Éva, Medgyesi Pál, Südy István, Zahoránné Sajti Erzsébet.

RÓZSA ZOLTÁN

301. Oroszháza határa (Békés megye) Ó, Sza, A

2003. október 31-én helyszíni szemlélt tartottam Oroszháza É-i határában, lelőhelyek azonosítása céljából.

Kis Péter tanya: Oroszházától 3 km-re É-ra, a budapesti kövesúttól 2 km-re az úgynevezett Határ úton a Kis Péter-féle 5. számú tanyában, homokbányászás közben D-É-i és K-Ny-i irányítású szarmata sírokat és zsu-gorított bronzkori sírokat találtak.¹⁸

Ma már a dűlőút, melyet a térkép is jelöl, s melyhez közel esett az egykori Kis Péter tanya, nincsen meg. A szomszédos tanyák állásából és a felszíni nyomokból azonban könnyedén kikövetkeztettük a tanya helyét. A területen ma is működő homokbánya van, amelyben rendkívül szórványosan ugyan, de találtunk szarmata cserepanyagot a bánya D-i és Ny-i falában, ami egyébként rossz látási viszonyokat nyújtó metszettel bírt. A bánya belső részén a homokos réteget szedik, addig (1,5–2 m) nem mélyedt le egy objektum sem.

A szarmata cserepeket a bánya K-i oldalán, az egykori tanya területén, és annak közvetlen térségében szedtük. A lelőhely a tanyától É-ra 150–200 m-re terjed

ki, a régi homokbánya területét (avar temető) nem éri el. Ny-i szélét a bánya tönkretette, K-i és D-i részén lucerna volt, tehát csak gondoljuk, hogy a viszonylag kicsi méretű lelőhely a domborzati viszonyokkal ekvivalens. A gyűjtött anyagban egy őskori és néhány 8–10. századi kerámiatöredék is volt.

Kristó-téglagyár: A nemrégiben megszünt téglagyár a gárdosi út jobb oldalán található. Kevesen tudják azonban, hogy az eredeti Kristó-féle téglagyár gödrei ugyanennek az útnak a K-i oldalán voltak. Régészeti terepbejárást természetesen nem lehetett végezni. Arra már nagyon remény sem lehet, hogy a szarmata temető sírjaiból fel tudjunk valamit tární.

RÓZSA ZOLTÁN

302. Ónod, Vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kk

2003. július 14. és október 2. között folytatódott az ónodi vár helyreállítását megelőző régészeti feltárások. Idén a Ny-i és az É-i fal mentén, a kapunál, valamint a belső palotaépület ÉK-i sarkában és északi szárnyában dolgoztunk.

A bástyás falöv nyugati falának alsó kősorai, és az alapozási kiugrás nélküli, kevésbé egyenletesen rakott alapozás ép állapotban van. A falazat alsó részén, középtől látható kiromlásnak falazott széle sehol sincs, áthatol a teljes falszélességen, betöltése recens. Azonos magasságban 3 vízköpő maradványa figyelhető meg a falon, felettük kb. 1 m-től (változó magasságban) eltérő kőanyagból utólagos falmagasítás történt, a fal mögé halmozott feltöltésben talált 16. század második feléből származó kályhacsempék szerint a 17. század első felében. E falmagasításban a magasítás szintjétől induló 2 db (a falazattal azonos falazóanyaggal elfalazott) kisebb méretű lőrés figyelhető meg, melyek egyikének szélessége a belső falsíkon 1 m volt. A falmagasított földtöltés felső szintjéről 5 db belül 190 cm, kívül 150 cm széles, kifele rézsűsen szűkülő, mellvédfalas, felül egykor közel 3 m magasságban átboltozott (ablakfülkére emlékeztető kialakítású) ágyúlőrés maradványai találhatóak. A falmagasítással egykorúak, mellvédfaluk mintegy 110 cm magas és 95 cm széles volt. Az ÉNy-i bástyától D-re 340 cm-re egy, a falmagasításhoz belülről merőlegesen támaszkodó, 250 cm hosszú fal alapozását találtuk, melynek funkciója egyelőre kérdéses. Az ÉNy-i bástya alapozása ép, az É-i oldalon – kivételes módon, talán a Sajtó alámosását megakadályozandó – alapozási kiugrása van. Első építési periódusa a nyugati fal első periódusával egykorú. Ekkor Ny-i és É-i homlokfalának emeleti szintjén a DK-i bástyához hasonló módon hármass nyíláscsoportokat alakítottak ki, míg D-i és K-i szárnyfalán a földszinti és az emeleti szinten 1-1 lőrés helyezkedett el. Később az emeleti rész jelentős visszabontása után a bástyát téglából és bontott kváderkőből készült vegyes falazattal magasították fel. A lőréseket gyakran faragott kövek másodlagos felhasználásával mindenütt beszűkít-

18 Ifj. OLASZ ERNŐ: Árpád-kori temető Kardoskúton. ArchÉrt (81) 1954, 196–201. (84., 87.)

tették, a szárnyak falkoronáján 1-1, a homlokoldalok tetején 2-2 újabb lőrést alakítottak ki. A mellvédek külső oldalát rézsűsen képezték ki. Utóbb a bástyába K-Ny irányú osztófalat húztak, D-i és K-i oldalán kőfalakat emeltek, melyekre K-Ny irányú dongaboltozatok kerültek mind a földszinten, mind az emeleten. A falazóanyag, valamint statikai megfontolások alapján a bástya beboltozása a Ny-i fal magasításával egykorú. A falak tetején későbbi ráépítés maradványai is látszanak: ezek vélhetően a 19. sz. eleji építkezések nyomai.

Az É-i fal álló csonkján a 19. század eleji átépítésből fennmaradt ablakfülke és ablaknyílás, korábbi lőrésből utólagosan kialakított átjáró (árnyékszékhez?), valamint egy utólagosan ablakká tágított lőrés maradványai láthatók. Az É-i fal föld alá került szakaszának Ny-i végén D-i irányban tapasztaltunk alapozási kiugrást. A fal É-i irányban egyre mélyebben pusztult le. K-i irányban az alapozás a falcsonktól 19 m-ig követhető. 4 m-től a Sajó által alámosott alapozás egyre jelentősebben kimozdult. 17–19 m között az alapozás D-i oldalának néhány köve in situ maradt. 19–31 m között az alapozás teljesen elpusztult, 31–36 m között kimozdult alapozást, 36–40 m között in situ, illetve alig kimozdult alapozást tártunk fel. A kifordult faltömbök alatt itt sejtethető az ÉK-i bástya Ny-i falának indítása. Az É-i fal jelentősebb ledőlő tömbjeit felmértük. Az ÉNy-i falcsonkkal egyező módon 3 építési periódus különíthető el. A falsíkokat nagyobb andezitkövekből rakták, utóbb lapos kövekből magasították fel. E felmagasításban a K-i falhoz hasonlóan szakállas puskához kialakított lőrések voltak. A 19. század elejének építkezései során az É-i falra támaszkodó épülethez jelentős mennyiségű téglát használtak fel, melyek között leggyakoribbak a CAE bélyeggel ellátottak. E 19. századi épület nagyobb, belülről vakolt és meszelt faltömbjei, valamint egy kályhájának maradványai előkerültek a kifordult É-i várfal helyére zuhanva.

A kapunál ismét feltártuk és dokumentáltuk a korábban már részben feltárt falakat, és feltártuk a kapu K-i oldalát is. A kapunyílás a fal teljes szélességében 280 cm széles, oldalfalainak csorbázott felülete kiszélesítésre, egyenetlen felszíne visszabontásra utal. Külső nyílása elé 5 m hosszon 110 cm széles, armírozott sarkú, felfelé rézsűsen szűkülő falpillért építettek. A várfalhoz belülről merőlegesen két, utólag épült fal csatlakozik, melyek kapufolyosót fognak közre. A korábbi ásatás fotói bizonyítják, hogy e kapufolyosó K-i falának K-i oldalához építésekor még nem támaszkodott feltöltés. E két falat egybeépült Ny-K irányú fal köti össze. A kapunyílás visszabontása, a külső pillér és a kapufolyosó feltehetően egykorúak, használatuk korára a várfal tetején lelt 1620-as, 1630-as években vert pénzek utalnak. Lehetséges, hogy a falpillér és a kapufolyosó D-i fala kissé szabálytalan formájú, közel négyzetes alaprajzú kapuépítmény alapjaiként értelmezhetők. Vastag pusztulási rétegek felett téglakő vegyes falazatú, keskeny, L alakban futó falmaradványt is leltünk a kapunyílásra merő-

legesen, melyet a 19. századi részleges újjáépítés nyomainak tarthatunk.

Kitisztítottuk és konzerválásra előkészítettük a belső épület korábban feltárt K-i szárnyát, és elkülönítettük a középkori, illetve 16. század eleji falakat. A kis felületen még kutatható reneszánsz járósinten II. Lajos érdeme került elő. Az ÉK-i sarokhelyiség sarka armírozott, K-i falában az építéssel egykorú árnyékszék-akna került elő, melynek téglából kiképzett lejtős alját kívülről in situ vasrács zárja el. A külső szint utóbb e nyílás fölé került, ezért a falba magasabban újabb nyílást vágtak. Később az akna belső, nyitott oldalát elfalazták. Az árnyékszékaknától É-ra pinceszellőző aknája helyezkedik el, mely a belső épület falához képest utólagos. A K-i falhoz K-i irányban futó, utólagosan épített, agyagba rakott kövekből álló, cölöppel erősített fal csatlakozik, mely egykor az ÉK-i bástyát határolta D-ről. A K-i falszoros feltöltésére visszabontása után került sor. Előkerült az ÉK-i sarokhelyiség dongaboltozatának beszakadt maradványa, feltárása azonban jövőre maradt. Újra feltártuk és kiszélesítettük az É-i szárnyat egykor átvágó kutatóárok részletét. Az É-i szárny pincéjének boltozata itt beszakadt, falát belülről téglafallal köpenyezték meg, s erről indítottak újabb boltozatot. Erre feltehetően a 19. század eleji újjáépítés során került sor, amit a betöltésbe hullott CAE bélyeges téglá igazol.

Az ásatáson részt vettek Haász Gabriella és Szekeres Krisztina régészek, Halász Ágoston és Nagy Éva régészhallgatók, Czifrák László, Marosfalvi Ákos és Nagy István rajzoló.

TOMKA GÁBOR

303. Ópusztaszer, Szermonostor

(Csongrád megye) Kő

2003. június 3. és július 15. között folytattuk a sok éve folyó feltárást. Kibontottuk a 02/1–2 szelvényekben a „fakolostor” 1. és 2. szintjét. Az 1. szint agyagos épületomladéknak bizonyult, a 2. szint pedig a szokásos keskeny alapozási árkok által határolt, lejárt padlószint, amelyen megtaláltuk a „fakolostor” használatának a végét jelző, legkésőbbi pénzérmét.

A 93/2 szelvényben kibontottuk a „fakolostor” északi szárnya 1. helyiségében az 5., egyben legalsó szintet, amin viszont az épületegyüttes használatának kezdetét adó, azaz a legkorábbi pénzérme került elő. Ugyanebben a szelvényben mélyebben (a tatárjárás előtti kolostorudvaron, a KU 3. szinten) a műhelykörzet újabb objektummal egészült ki. Ez a 02/56 objektum, ami egy újabb bronzöntő-gödör. Az 1993-ban feltárt harangöntő-gödörnél kisebb, új öntő-gödörben a korábban megfigyelt módon zajlott az öntés. Itt azonban a talpazatot kő helyett téglából építették, erre helyezték a kb. 50 cm átmérőjű, maximum 30 cm magas tárgyat. Az öntőgödört a nagy harangöntőnél eggyel korábbi periódusban, valószínűleg az ún. „Szent Gallen-i” típusú templom idejében használták, a 11. sz. végén.

VÁLYI KATALIN

304. Ósagárd, Rákóczi út 56–93.

(Nógrád megye) R, Kk

Szennyvízberuházáshoz kapcsolódó szemléket folytattunk több napon át Ósagárd belterületén. A Rákóczi út 73. sz. ház kapualjában egy fúróaknát mélyítették, melynek hányójából igen sok badeni edénytöredék került elő. A metszetfalból kiderült, hogy egy nagy gödröt bolygattak meg. Az 56., 58., 59. és 67. sz. ház előtt a gerincvezeték ásásakor több objektumot bolygattak meg. A belőlük előkerült leletek egy része a badeni kultúrához köthető, míg a másik része késő középkori eredetű. A terület beépítettsége miatt feltárást nem tudtunk végezni.

BÁCSMEGI GÁBOR

305. Paks, Gyapa

(Tolna megye) Á, Kk

2003. március 24-én újra bejártam a tavaly azonosított templomhelyet. A szántott terület legmagasabb részén ismét sok építési törmelék észleltem; a gyanítható templomhely NyDNy-i részén néhány 4–5 cm vastag, 10 cm széles pelyvás anyagú vörös téglatöredéket találtam, a mézshabarcos apró törmelék viszont az egész templomhelyen jelentkezett. Feltűnő, hogy a templomnak helyet adó domb É-i, Gyapa felé lejtő oldalán több embercsontot találtam, mint az általában sűrűbb temetkezésekkel jellemezhető D-i részén. A felszínen egy préselt bronzlemez-töredéket gyűjtöttem.

A templomhelytől kissé ÉNy-ra fekvő kiemelkedésen szintén tavaly azonosított épülethely Ny-i oldalán 4–5 nagyméretű, 8–9–10×17–18–20 cm-es téglát találtam; környékükön néhány belső peremgalléros kályhaszem-töredéket gyűjtöttem. A két kiemelkedés közti terület laposabb, K-i felén kb. 5×10 m-es, jól elkülönülő területen egy tavaly nem észlelt törmelékes foltot figyeltem meg.

2003. június 30. és augusztus 6. között feltártuk a középkori Gyapa templomát és temetőjének egy részletét. A félkörös szentélyzáródású, Árpád-kori templom külső hossza 10,5 m, szélessége 6,3 m, átlagos falvastagsága 1 m. Alapozása döngölt agyag- és téglarétegek váltakozásával készült. Ebből a legtöbb helyen 4 téglasornyi maradt meg mintegy 80 cm mélységben, a Ny-i fal alapozásából azonban 5 téglasornyi is megőrződött. Utóbbi falal párhuzamosan, a hajó Ny-i részén hasonló technikával készült toronyalapozást tártunk fel, amely feltehetően behúzott tornyot tartott. Ez az alapozás még a templom használatának idején elpusztult, a bele- és rátemetett sírok tanúsága szerint. A felmenő falak téglából készültek, sok ablakszem-töredék pedig üvegezett ablakokra utal.

Idén 44 sírban összesen 46 csontvázat tártunk fel. A templombelsőben – kizárólag a hajóban – 17 sírban 19 váz nyugodott, a 8 bolygatatlan sír közül 6 itt került elő. A templom körüli temetőt főleg a szentélytől K-re kutattuk. Feltűnő a gyermeksírok szokatlanul magas aránya: a feltárt sírok majdnem felében (21) 14 év alatti gyermeket temettek el, a templomtól É-ra megfigyelt 5 sír közül 4 gyerek volt. Leletet 13 sírban (27%) találtunk, ebből 3

pénn, 10 pedig különböző viseleti elem (párta, veretes pártaöv, csontosöv, kapocs stb.). Külön említésre méltó az 5 db préselt bronzveretes ruhájú (?) 11. sz. gyermek-sír, valamint az 56. sz. sír csontosöv-készlete.

Szörványként nagy mennyiségű viseleti elem került elő a temetkezésekkel megsemmisített sírok földjéből: főleg különböző díszítésű préselt bronz párta-, párta-öv- és ruhaveretek, továbbá csatok, gyűrűk, gombok, gyöngyök stb. A kartartást 31 esetben tudtuk megállapítani; legtöbbször, 9 esetben a test mellett kinyújtott kézzel temették el a halottakat.

Az ásatáson részt vett Rácz Miklós (ÁMRK) és Batizi Zoltán.

K. NÉMETH ANDRÁS

306. Paks, Páli-szőlők

(Tolna megye) Kö

Egy madoccai magángyűjtő által azonosított lelőhelyen 2003. október 8-án és november 14-én végeztem terepbejárást. A Cseresznyés felé vezető kövesútról a Dunamenti tsz mögött lekanyarodó földesúttal pontosan szemben, a Páli-patak D-i oldalán húzódó, enyhe dombvonulat D-i végén, környezetéből jól láthatóan kissé kiemelkedő magaslaton, az U alakban elhelyezkedő gazdasági épületek középső tagjával pontosan szemben, közepes sűrűségben mészkő- és kevesebb téglatörmelék figyelünk meg. Köztük néhány római tégladarabját, embercsontot közepes sűrűségben, apróra vágva találtunk. A templom körül a faluhely egészen a tsz kerítéséig húzódik, a templomtól É-ra azonban nem sokkal megszűnik.

A Páli-szőlők dűlőnév és a lelőhelynek helyet adó domb aljában folyó Páli-patak feltehetően a középkori forrásokból nem ismert Páli falu emlékét őrizte meg.

K. NÉMETH ANDRÁS

307. Paks határa

(Tolna megye) B, LT, Rő, Kö, Tő, I

Dózsa Gy. u. 21.: 2003. május 15–30. között régészeti felügyeletet tartottunk. A szörvány római edény lelőhelyeként ismert telken nem került elő régészeti objektum a beépítés során.

Dunakömlőd, Árpád u. 8.: 2003. április 30-án szörvány római sírkötőredéket szállítottam a paksi múzeumba.

Dunakömlőd, Bottyánsánc: 2003. március 19-én szörványként előkerült bronzkori bögrét ajándékoztak a Városi Múzeumnak.

Dunakömlőd, Juhász-völgy: 2003. március 28-án terepbejárást végeztem a Dunakömlőd É-i vége fölött a 6-os út alatt átfolyó, a Dunakömlődi főcsatornába folyó patak két oldala mentén. Ismeretlen korú, néhány cseréppel jelzett kis lelőhelyet azonosítottam.

Gyapa, Blahér Kft. telephelye: 2003. május 15-én földmunka során ismét megbolygatták a kelta temető újabb sírját, ahonnan üreges bronz lábperectőredék, nagyméretű, korsó alakú urna és egy kis, kannelúrázott falú

edény jutott a múzeumba. Május 20-án a helyszínelés során kiderült, hogy korábban kettévágott sírokból kerültek elő a tárgyak.

A részben beépített területen fekvő temetőből először 1997-ben, istállóalap ásásokor találtak egy bronz lándzsacsúcsot, majd 1998-ban földbe mélyített tartályok elhelyezésekor kerültek elő kar- és lábperecek, valamint néhány edénytöredék. Állítólag már 1975 körül, útépitéskor is találtak sírokat.

Vácika: 2003. árpilis 29-én szőlőkapálás közben került elő egy szórvány 1553-as brandenburgi örgrófi ezüstpénz. Előlapja: JOHANNES (?) * D[EI] * G[RATIA] * MAR[CHIO] * BRAND[ENBURGIENSIS], hátlapja: IVSTVS EX FIDE VIVI 1553.

Vizes-dűlő (M6/M56 18. lh.): 2003. április 1-jén ismét bejártam a középkori egyházas falut, a nyomvonalbejárás tapasztaltaknál nagyobb területen találtam középkori leleteket.

Vörösmalmi-árok felső folyása: A Gyapáról Kanacsra vezető úttól É-ra, a Vörösmalmi-árok Ny-i oldalán, szántott területen folytattam terepbejárást 2003. március 24-én. Két, kis kiterjedésű őskori telepzet azonosítottam.

K. NÉMETH ANDRÁS

308. Panyola, Vásármező-domb

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) R, B, Sza, N

Telefonos bejelentésnek köszönhetően értesültek a Jósza András Múzeum régészei arról, hogy az 1926 óta ismert lelőhelyen földmunkák folynak. A helyszíni szemle során megállapítottuk, hogy a dombnak már mintegy kétharmadát elhordták a panyolai gátba. A leletmentést 2003. június 10.–július 11., illetve augusztus 25.–október 17. között végeztük.

A Vásármező-dombnak – a leletmentés megkezdése előtt – mind a nyugati, mind a keleti felét elhordták, a legmagasabb részén, középen maradt meg egy mintegy 40 m széles terület. A földmunkát végzők szerint itt még csak igen keveset szedtek le a humuszról. Mivel ezután még mintegy 50–70 cm-nyi humuszt kellett leszednünk, az eredeti humuszvastagság 70–80 cm lehetett, ami elég meglepő tény annak fényében, hogy a domb tetején vagyunk.

A lelőhelyen több korszakban telepedtek meg. A legkorábbi telepnyomok a *kora rézkori* tiszapolgári kultúra idejéből származnak. Említésre méltó tény, hogy Korek József 1960-as évekbeli jelentéseiben szerepelő neolitikus korszaknak semmi nyomát nem találtuk az általunk vizsgált területen. A kora rézkor után következett a hunyadihalmi csoport népének települése, amelyik az egyik legintenzívebb volt. Ezután a *késő rézkori* badeni, a *kora bronzkori* Nyírség-kultúra, majd a *középső-késő bronzkori* felsőszőcsi népesség következett. Egy szétszórt falu nyomait találtuk az időszámításunk kezdete-első évszázadai közötti időszakból. Utoljára a *népvándorlás kor* végén lakták a Vásármező-dombot.

Az ásatáson többnyire gödröket tártunk föl. Földbe mélyített lakóépületet csak az utolsó korszakból találtunk. Cölöplyuk is kevés volt, de ezt magyarázhatja a terület kopása is. Említésre méltóak még a beregsurányi és csengersimai ásatásokról már ismert szögletes, átégett falú objektumok, amelyek rendeltetését nem ismerjük, a fenti két lelőhelyen a 2–3. századi telephez tartoztak.

Sírok is előkerültek: hat tiszapolgári sír, egy bodrogkeresztúri(?) sír, egy hamvasztásos kora bronzkori sír, egy hamvasztásos császárkori sír?, illetve három melléklet nélküli, nyújtott helyzetű csontvázat tartalmazó temetkezés. Ez utóbbiak közül egy közelítőleg É–D-i, egy Ny–K-i, egy pedig K–Ny-i tájolású volt. A sírok a mai felszínhez közelebb feküdtek, emiatt a gépi földmunka mindegyiket többé-kevésbé megbolygatta.

A rézkori sírok tájolását nehéz volt megállapítani, mivel az agyagtalaj szinte teljesen elpusztította a csontvázakat. Mindenesetre közelítőleg K–Ny-i tengelyűek voltak. Gazdag edénymelléklettel és néhány obszidián- vagy kovapengével látták el a halottakat. Két női sírban rézspirálkarperec(ek) ékítették a halottat.

A kora bronzkori sír szórt hamvas rítusú volt. Egy díszített edényének párhuzamát nem ismerjük.

Szintén szórt hamvas rítusú lehetett a császárkori temetkezés. A gép találta meg egy kis korongolt tálka töredékeit, illetve még néhány cserepet. A néhány szem hamv alapján feltételezzük, hogy sírról lehetett szó.

A lelőhely több szempontból is jelentős. Egy rosszul ismert és kutatott területen (Szatmár) dolgozhattunk; összefüggő településrészleteket tártunk föl több korszakból; s végül egy sajátos természeti környezet, egy három folyó (Tisza, Szamos, Túr) által rendszeresen elöntött terület települési viszonyait vizsgálhattuk.

A leletmentésen részt vett Bocz Péter ásatási technikus és Mester Andrea gyűjteménykezelő. A feltárást konzultációs céllal meglátogatta dr. Patay Pál.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

309. Pákozdi, Pákozdvár

(Fejér megye) B

A pákozdvári bronzkori erődített telepzet Marosi Arnold 1930-ban ismertette, az ott végzett ásatásának eredményeivel együtt. A háromrészes várról vázlatos rajzot is közölt.¹⁹ 1952-ben Nováki Gyula ismertette a várat Marosi Arnold említett közleményei alapján.²⁰ Újabb kutatás, vagy ásatás nem történt ezen a lelőhelyen.

A vár Pákozdi határának ÉK-i szélére esik. Pákozdi központjától, a templomtól ÉK-re 4,7 km-re, Sukoró re-

19 MAROSI A.: A pákozdvári őstelep. ArchÉrt 1930, 53–73., 280–281.; MAROSI A.: A pákozdvári leletek. Székesfehérvári Szemle 1932, 47–48.

20 NOVÁKI Gy.: Fejér megye őskori földvárjai. ArchÉrt 1952, 3–19.

formátus templomától ÉNy-ra 2,5 km-re van, a Velencei-hegység központi részének Ny-i szélén, az Angelika-forrástól Ny-ra, légtávolságban 500 m-re. A forrástól piros kockával jelzett turistaút vezet a vár K-i, külső sánca mellé. A vár területére nem vezet be jelzett út. A vár DK-i, D-i széle alatt húzódik az Angelika-forrástól kiinduló mély Bodza-völgy.

2003. március hónapban a terepmunka összesen 5 napot vett igénybe. A várat felmértük, a vár területét áttekinthetetlen, sűrű, tüskés-bozotos erdő fedte, ami megnehezítette, lassította benne a haladást. Néhány kisebb részletébe az áthatolhatatlan és áttekinthetetlen bokros erdő miatt nem lehetett bemenni, ennek ellenére a sáncokat és az őskori telep szélét jelentő hegypereket valamennyi helyen, a belső területeknek pedig legnagyobb részét sikerült felmérni.

A vár három, sorban egymás melletti, jól elkülönülő részre oszlik. Mindháromnak különböző az alakja, a természeti adottságokhoz igazodva. A DNy-i, Ny-i oldalon mindháromat a hosszan lefutó meredek hegyoldal védte, ezeken az oldalakon mesterséges erődítésnek nincs nyoma a felszínen. A belső terület mindháromnál DNy irányába enyhén lejt. A terület D-i végében van a legbelső várrész. DNy irányába lejtő, kiugró széles hegynyúlvány, vége felé kiszélesedik. Három oldalról meredek hegyoldal határolja, K felől a Bodza-völgy, ÉNy felől mély, természetes völgy húzódik fel az É-i vége alá. A természetes hegypereket körbefut, csak az É-i végét védte magas sánccal. A sánc hossza 55, belső magassága 1–1,5 m. Ezt a sáncot vágta át Marosi Arnold, a kutatóárok ma is nyitva áll. E várrész hossza 135, legnagyobb szélessége 120 m.

A következő, középső várrész az előzőtől ÉNy-ra fekszik, a kettőt a már említett mély, természetes eredetű, 55–70 m felső szélességű völgy választja el. Ez a várrész egy DNy felől emelkedő rövid mellékvölgyhöz igazodva aránylag keskeny, hosszúkás alakú. ÉNy-i oldalán sánc fut végig, amely a K-i oldalon lekanyarodik a belső vár sánca alá. A sánc magassága a legmagasabb részen 2 m körüli, külső árok csak a K-i oldalon van. A K-i oldalon egy nagy gödör mélyed a sáncba. E középső várrész hossza 190, legnagyobb szélessége 55 m.

A harmadik, legnagyobb várrész É-ra, ÉNy-ra csatlakozik az előzőhöz. D és DK felől külön védvonala nincs, itt a középső várrész sánca zárja le, Ny felől pedig az erősen hullámzó vonalú, természetes hegypereket határolja. É-i és K-i oldalát azonban a fennsík felől hosszan elnyúló sánc védi. A sánc magassága a belső oldalon 1–1,5 m, a külső oldalon 2–2,5 m, előtte széles árok kíséri. A sánc az ÉNy-i oldalon fokozatosan átmegy mesterségesen levágott perembe, majd a meredek hegyoldal fölé érve megszűnik. E várrész hossza 260, legnagyobb szélessége 185 m.

A várrészek alapterületét a sáncok és hegyperekek által behatárolt részek jelentik, a középső nagy völgy és a sáncok külső árka nélkül:

Legbelső várrész	=	1,07 ha
Középső várrész	=	0,81 ha
Külső nagy várrész	=	2,44 ha
Összesen		4,32 ha

TEREI GYÖRGY – NOVÁKI GYULA

310. Páli, dombok

(Győr-Moson-Sopron megye) U, R, B, Ró, Kö
2003. április 3., 13., 16., 18., 26., 28-án régészeti hatástanulmány elkészítése érdekében helyszíni szemlét tartottunk a leendő bányatelek területén.

1. domb: Bejártuk a működő bányához csatlakozó területeket. A dombnak a meglévő bányagödör és a visszahumuszolt 0104/18 hrsz. rekultivált része mellett a tervezett bányatelek területén 50 m szélességben észleltünk régészeti jelenségeket, a lelőhely KDK felé további 180 m hosszan volt követhető, közben mintegy 100 m-re szélesedett ki. Jellemző felszíni leletanyag: neolitik kerámia és kova magkő, rézkori-bronzkori kerámia, római kori házikerámia. A telekrész régészetileg erősen fedett. A lelőhely teljes hossza e szerint 500 m. A jelenlegi bányagödör szélein, különösen a lehumuszolt, de időközben elhanyagolt részen mindenütt észleltük az őskori település maradványait.

Bányatelek É-i része: A bányatelek É-i részének közepe táján, a bányatelek széle mentén a dűlőúttól 250–400 m között, mintegy 150 m szélességben igen szórva nyosan észleltünk régészeti korokból származó edénytöredékeket. Egy őskori, római kori és talán egy középkori töredék határozható meg, feltűnő azonban két kovapengedarab jelenléte.

A terület kiterjedését, összefüggéseit csak szondázással lehetne megállapítani.

2. domb: A jelenleg működő bánya dombjától K felé 120 m leletmentes, mélyebben fekvő sáv után emelkedik a térképünkön 2. számmal jelölt domb. A szemle során csak a leendő bányatelek területére eső részt vizsgáltuk, hossza itt 400 m, átlagos szélessége 110 m a lelőhely ennél D-i irányban jóval nagyobb kiterjedésű. Középen majdnem összeér a 3. dombbal. A felszínen észlelhető leletanyag: őskori (bronzkori, esetleg neolitik-rézkori) és igen nagyszámú római kori edénytöredék. A terület régészetileg erősen fedett.

3. domb: A leendő bányatelek É-i határa mentén, a 2. dombtól É-ra elnyúló félkör alakban nyúlik be a telekbe a térképünkön 3. számmal jelzett domb. Hossza a telekhatár mentén 250 m, szélessége közepesen 130 m.

Területén kevés őskori, római kori és kora középkori edénytöredéket észleltünk. Morfológiája (szép szabályos domb) és topográfiai helyzete (a két Rába parti, intenzíven lakott domb mögött) okán is védendő lelőhelyként kell kezelni, feltehetően az őskori és római kori telepekhez tartozó temetőket rejti.

Munkatársak: Szőnyi Eszter régész, Ritly Jenő gyűjteménykezelő.

TOMKA PÉTER

311. Páty, Sasfészek-dűlő

(Pest megye) Ű

2003 júliusában próbaásatást végeztünk a dűlőben a 0179/30 és 0179/31 hrsz. területein. A kutatást az indokolta, hogy az elmúlt években itt a felszínen római és középkori edénytöredékek és fémtárgyak kerültek elő. (A területtől keletre, mintegy 1 km-re került sor 1997–1999-ben a TERMINÁL Rt. területén a kelta, római, avar, Árpád-kori temetők és egy római telep részleges feltárására.)

A próbafeltárás során a mintegy 4 hektáros területen, a domb lejtőjén 6, egymástól 15–25 m távolságra lévő kutatóárkot húztunk gépi erővel. Az árkokban egy ÉNy–DK irányú kocsút nyomvonalát találtuk meg, amely a domb oldalában a Sasfészek-tó irányába tartott. Ezenkívül a további jelenségek geológiai képződmények voltak. A gazos felszínen és a kutatóárkokban kevés újkori cseréptöredéket találtunk.

MARÓTI ÉVA

312. Petneháza határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Szk?

Közös legelő: 2003. május 2-án helyszíni szemlét tartottam a terület É-i részén, ahol 1951–52 táján egy korongolt, sárgásszürke, bikónikus edénykét – mely talán szkíta(?) – találtak.

A most megmutatott lelőhely nagyjából É–D-i domb, D-i vége legelő. Ezen a homokos dombon, főleg azon a részen, ahol most a legelő van, de némileg az erdő alá is benyúlóan, szántás után zsákszám lehetett látni a cserepeket akkoriban. A K-i oldalon urnasírok látszottak, melyekből az egykori megtaláló arra emlékezett, hogy tállal le voltak fedve. Viszonylag szabályos elrendezésűnek látszottak. Mindössze 20–25 cm mélyen lehettek. Ettől a résztől nem messze az erdő felé találtak a kis edénykét, amely most a múzeumba került.

A lelőhelyen ma már nem látszanak cserepek. Vagy azért, mert benőtte a fű, illetve az akác, vagy azért, mert teljesen elpusztult. Mindössze egy kis obszidiánszilánkot és egy kis bütöfküvet találtunk.

Nem zárható ki, hogy ez a lelőhely azonos azzal, amelyen 1933-ban Kiss Lajos eredménytelen ásatást végzett (Alispáni Jelentés 1933.II.97., Alispáni Jelentések 1938.1.94.)

Vajai-főfolyás kanyarja: A múzeumi régi dokumentációból kiderült (Adattár 89.21.), hogy a közelben neolitik leleteket találtak. Ezt a helyet akartuk megnézni, de ezen a részen most legelő van. A közeli magas, szántott dombhátat néztük meg. A dombon a dűlőút mellett egy tanya állhatott, annak maradványai vannak a szántásban. A viszonylag nagy területen teljesen szétszórtan 3 db jellegtelen őskori cserepet gyűjtöttünk.

Szederjes: A Vajai-főfolyás és a nyírmadai országút (földút) találkozásától ÉNy-ra található a Szederjes nevű rész, ahol 1908-ban kelta vaseszköz-lelet került elő. 1989-ben, amikor a lelőhelyet meg akartuk nézni, tarló

volt rajta. Így nem láttunk semmit. Most az egész dombháton nagy mennyiségben van bronzkori cserép. Elsősorban az első, D-i teraszon sok a lelet.

ISTVÁNOVITS ESZTER

313. Pécs, Dóm tér

(Baranya megye) Ró

2003. július 4-én hivatalos bejelentés érkezett a Baranya Megyei Múzeumok Igazgatósága Régészeti osztályára. Az új sírkamra boltozatát egy feltételezhetően korabeli rablás megbontotta, így az V. számú sírkamra a jelenlegi építési munkák során váratlanul beomlott, és egy új sírkamra nyílt meg.

A lelőhely Pécsen a Dóm téren van, a székesegyháztól és az V. számú sírkamrától DK-re, közvetlenül az 1782-ben épült káptalani levéltár épületének homlokzata előtt, illetve bejárati lépcsője alatt. Újkori bolygatást jelent a 20. század elején épült, vasbeton elemeket is alkalmazó Möller-alagút és az V. számú sírkamra bemutatóhelyének alapozása, mely jelenleg készül.

A burkolat alatt újkori, köves, laza betöltés található, melyet a víz mélyen átjár. Ez a betöltés kevéssé alkalmas metszetalak megtartására, amit az V. számú sírkamra bemutató épületének készítése közben történt többszöri beomlás is bizonyít. Korábbi tapasztalatok alapján a betöltés felső részén újkori leletanyag várható, míg lejjebb esetleg középkori sírok kerülhetnek elő. A legalsó részben 3–4 m-re a felszín alatt van a sírkamrák szintje, alatta pedig az egykori pannonhomokos üledék elbányászott helye található, mint betöltődött réteg. Őskori lelőhelyet, vagy leleteket a környéken folyó ásatások során eddig nem találtunk.

A sírkápolnának valószínűleg már csak az alapjai vannak meg, felmenő falai legkésőbb a középkori Szathmáry-palota építése idején megsemmisültek. Észak felé néző apszisa alapjának egy része a munkálatok során kibukkant a föld alól, illetve attól K-re és ÉK-re terrazzo-padló maradványai láthatók. A sírkamra ÉNy-i oldalát és tetejét érte el a bemutató épület alapozása számára ásott gödör. A sírkamra teteje egy helyen – ahol a korabeli rablás volt – beomlott. A kápolna feltételezhető maradványainak nagy része még föld alatt van, alakja azonban kikövetkeztethető.

A sírkamrában két, egymástól rácsos téglafalazással elválasztott sírláda volt. Másodlagos helyzetben összekevert emberi csontok, és állattetemek is voltak bent. A vakolaton tudatos bekarcolás és mocskolás nyomai voltak. A sírkamra bejáratának szerkezete jelenleg még nem teljesen kivehető.

KÁRPÁTI GÁBOR

314. Pécs, Dóm tér

(Baranya megye) Kő

A pécsi püspöki palota nyugati homlokzata mentén egy 36 m hosszú, 90–100 cm mély árkot ástak gázvezeték

fektetése céljából. Az árok vonalát két nagyobb szakaszra osztja a téren húzódó balusztrád. A támfalként is funkcionáló balusztrád által elválasztott szakaszok szintkülönbsége kb. 2,5 m, az árok É-D-i irányú.

A nyomvonal jelentős részét (18 m) már 1922-ben feltárták. Az akkori ásatás mélysége és felülete is jóval meghaladta a mostanit. Ezzel összhangban a 2003. szeptember 23. és október 6. között végzett megelőző feltáráson a következő megfigyeléseket tudtuk tenni.

A már korábban feltárt területen a visszatöltött földréteget ástunk ki, benne szórvány középkori (15. sz.) kerámiával és csontokkal.

Közvetlen a palota lábuzatánál, az ÉK-i mellékbejáró lépcsőzetétől D-re, a K-Ny-i irányú falat mi is megtaláltuk. Ezt a falat 40 cm szélességben ki kellett vájnjunk a gázcső nyomvonala miatt.

A tér korábbi burkolatának vélt kisméretű (20×20×4 cm) égetett, vörös színű téglákat mi is megtaláltuk. Alapozásuk sárga homok volt. A felette lévő földréteg szórvány kerámiát és csontanyagot tartalmazott.

Az 1922. évi feltárás vezetője, Szőnyi Ottó említ három, egyenes vonalon fekvő négyszögletes alapozást, az egyiken egy töredékes kőkoronggal. Ő csak sejteni vélte az ezzel a sorral párhuzamosan fekvő párokat, melyek közül egy, az előbbiektől D-re előkerült. Méretei megegyeznek a Szőnyi által talált töredékes darabéval: 30 cm magas és 58 cm sugarú. A most előkerült kőkorong egészben volt, kiemelésekor azonban megrepedt, majd eltört. Darabjait a pécsi bazilika nyugati kapujánál lévő szabadtéri kőtárban helyeztük el. A kőkorong a mai járószinttől 62 cm mélységben volt, és a palotától 4 méterre keletre feküdt. A kövön feliratot, jelet, csapolásnyomot nem találtunk.

A vezeték nyomvonalát keresztező balusztrád É-i oldalán, három egymással párhuzamos és egymásnak támaszkodó K-Ny-i irányú fal jelentkezett. A legnagyobb vastagsággal bíró szabálytalan alakú kövekből és téglából rakott fal közvetlen a mai támfal mögött helyezkedik el az északi oldalon. A tér szintkülönbségéből adódó földtömeg nyomásának levezetésére szolgálhat. A 85 cm vastagságú fal fehér, meszes kötőanyaga ugyanis nagyon szilárd tömböt képez. Ennek a falnak a részbeni megbontásából kiderült az is, hogy a mai (19. sz. végén emelt) balusztrád építményére hátulról nyomás nem nehezedik. A falat 290 cm mélyen kibontottuk, alapozását még ekkor sem értük el. A fehér anyagú falban 160 cm mélységben egy 10 cm átmérőjű lyukat találtunk.

Közvetlen a fehér kötőanyagú falnak támaszkodik tőle északra egy köves, sárgás kötőanyaggal rakott K-Ny-i irányú fal. Ennek szilárdsága már jóval gyengébb. A szélessége is szerényebb (50–55 cm). Viszont alapozási mélysége ennek a falnak is legalább olyan mélyen van, mint az előzőnek.

Az előbbi két falnak egy 54 cm széles téglafal támaszkodik, iránya K-Ny-i.

A balusztrád déli oldalán a földmunkák közben kerámia egyáltalán nem került elő, csak néhány szórvány

csont. Közvetlen a gáz főnyomócső bekötési helye előtt egy 160 cm széles, sárga anyagba rakott, K-Ny-i irányú kő- és téglafalazás került elő. A fal széleit szabályosan faragott és rakott kváderkövek zárták le. A déli oldalon még vékony vakolatréteg fedte.

KIKINDAI ANDRÁS

315. Pincehely, Széchenyi utca 73.

(Tolna megye) I

A Wosinsky Mór Megyei Múzeum értesítést kapott, hogy a fenti telken villanykábel bevezetése miatt ásott árokban csontvázat találtak. 2003. július 15-én helyszínen leletmentést végeztünk.

A sír a telek középső részén, egy nagyobb méretű dombon került elő, a kerítéstől mintegy 28 m-re. A garázs mögötti L alakú árokszakaszban, egy téglalap alakú sírgödörben bontottuk ki az árokásás után is a helyén maradt csontokat. A koponya és a bal váll a felkarcsonttal, valamint az alsó lábszárcsontok maradtak a helyükön. A sírban semmiféle leletet nem találtunk. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap formájú, a felszínhez mérve 60 cm mélységű volt. Tájéolás: DNy-ÉK.

Munkatárs: Tövisháti Béla restaurátor.

VIZI MÁRTA

316. Polgár, Kása-Halmi-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) U

2003. április 14–26. között a Déri Múzeum Régészeti osztálya az M3-as autópálya Polgár-Görbeháza közötti 175–187 km-szakaszán, a Kása-halmi-dűlő lelőhelyen (176+170p–76+250 km-szakasz), 18×75 m-es nagyságú felszínen leletmentő feltárást végzett. A lelőhely az épülő autópálya-szakasz régészeti szakfelügyelete során került elő.

Az 1350 m²-es területen gépi és kézi erővel közel 780 m³ földet mozgattunk meg, aminek eredményeképpen 14 régészeti objektumot tártunk fel. A régészeti jelenségek (12 gödör, 5 cölöplyuk) a középső neolitikum idejéből származnak, melyek az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájához tartozó telep periférikus egységei lehettek. Ezzel tovább bővült a Polgár környéki AVK lelőhelyek száma.

A leletek a Déri Múzeum Régészeti gyűjteményébe kerültek.

Munkatársak: Bényei Zsolt technikus, Rák Rezső fotós.

NAGY EMESE GYÖNGYVÉR – SZABÓ LÁSZLÓ

317. Pomáz, Holdvilág-árok

(MRT 13/1 k. 23/17 lh.)

(Pest megye) Kk

2003 nyarán és kora őszén hitelesítő ásatást végeztünk Pomáz külterületén, a Holdvilág-árok néven nyilvántartott régészeti lelőhelyen, elsősorban azokon a részeken,

aholeddig még régészeti kutatás nem folyt. A Nagyszikla alatti részen kutatóárokka (az 1981. évi ásátás területén), a kürtő feletti területen szondákkal kezdtük el a feltárást.

Az 1981-es ásátás szelvénypontjait, az akkori 0 pontot, illetve szintet (a barlangbejárat küszöbszintje) mi is viszonypontként használtuk. Három, illetve öt réteget sikerült megkülönböztetnünk a 2,20×3,60 m méretű kutatóárokban. A felső, laza 5–10 cm-es, majd átlagban 20–30 cm-es vastagságú apróköves réteg alatt cca. 3 méterig egy sötétbarna homogénebbet, 3–3,8 méter közt egy sötétbarna réteget közepes kövekkel, 3,8 m alatt (jelenlegi feltárási mélység 4,10 m) pedig egy barna réteget közepes és annál nagyobb kövekkel. A felső rétegben néhány állatcsont és faszénderab volt (akárcsak a 81-es hasonló mélységű rétegben). A mélyítésnél három belül mázas (sötétbarna, de szürkésre oxidált máz felsőréteggel, kívül szürkés-sárgás fehér színű) apró, vékonyfalú oldaltörödékek kerültek elő. A 17–18. századi kerámiadarabok valószínűleg annak az edénynek a töredékei lehetnek, melynek darabjait 1981-ben is megtalálták. 3,85 m-es mélységben a fal mellől egy 5–7 cm nagyságú vassalak került elő.

3,50 m-ig fordultak elő különböző állatcsontok (nagyraest töröttek). Egyrésztük kisebb rágcsálóké, a nagyobbak java (koponyarész, állkapcsok, bordák, végtagok részei, csigolyák, szarv) valószínűleg szarvasmarhához tartozhattak. A csontok egy része égett volt, több darab közülük fényes felületű. A megkutatott területen több helyen dokumentáltunk hamus, faszenes foltokat, kormos köveket.

A sziklafal faragott repedésének felső része mellől került elő egy megmunkált, odagurult nagyméretű kő, mely valószínűleg egy kaptárfülke része lehetett.

A Nagysziklafal feletti teraszon a „Csúcsos-szikla” mögötti rést ástuk ki a kaptárfülke alatt. Mindenütt 20–100 cm mélységig porhanyós laza újkori beszóródás volt megfigyelhető, néhány éves/évtizedes emlékekkel.

Valószínűsíthető, hogy a Nagyszikla alatti térségben a négy méter mély kutatóárokka még nem sikerült elérnünk a bányafeneket, illetve az anyasziklát. Az ásátás folytatásának szükségességét elsősorban a kézi erővel faragott kőfal további, eddig fel nem tárt részekre való húzóda és az előkerült leletek indokolják.

Konzulens: Gömöri János.

Munkatársak: a Troglonauta Barlangász Egyesület tagjai, Sima Gábor, Horváth Frigyes, Sczuka Attila, Grócz Zsolt és Szörényi Levente.

REPISZKY TAMÁS

318. Pócsmegeyer, református templom (Pest megye) Kö

2003. március 3-án a református templom falai mentén régi falak jelentek a 2002 őszén, a templom felújításakor ásott árkokban. Másnap Hamerli György mérnök úrral helyszíni szemlét tartottunk.

A templom falai mentén kívül és belül, a falakkal párhuzamosan ásott, úgynevezett szárítóárkok közül a kívül levőket már betemették a helyszínelés időpontjában, így azokat nem láttam, csak a belső térben lévőket.

Megkaptam a jelenleg álló templom alaprajzát és a kiásott árkokat feltüntető rajzot, melyen az árkokban előkerült falszakaszok is szerepelnek. A belső árkokban jelentkező falszakaszok szélessége, falazási módja arra utal, hogy a falak két építési periódushoz tartoznak. Az előkerült rövid szakaszok miatt az alaprajzokat nem lehet rekonstruálni. Az előkerült falakat a mérnök úr felmérte és a templom alaprajzába berajzolta. A belső térben – az ideiglenes világítás segítségével – fotókat készítettünk a falakról.

Mivel sem a templom belső terében, sem a külső részekben nem volt mód régészeti kutatóárkokat nyitni, így megelégedtünk az előkerült falak dokumentálásával.

A második helyszínelésre – kéresemre – megtisztították az előkerült falakat a dokumentáláshoz. Az árkokból a falakat datáló leletanyag nem került elő: több helyről emberi csontdarabok, néhány vasszög és edénytöredék és egy ép, 21×15×5 cm-es téglát látott napvilágot. (Az egyik edénytöredék talán 12. századi.)

Az előkerült falak minden bizonnyal az MRT 7. k., 22/13 lelőhelyénél említett középkori templom maradványai lehetnek, melynek történetéről, alaprajzáról sajnos kevés adat áll rendelkezésünkre.

MARÓTI ÉVA

319. Pusztacsó határa (Vas megye) Ó, Ró, Á, Kö

Terepbejárással 2003 májusában átvizsgáltuk a település egy részét. A bejárásra kijelölt területek közül a 081/1 hrsz. alatti telek falu felé eső részén római kori és Árpád-kori kerámiát találtunk. A leletek elhelyezkedése és sűrűsége alapján feltételezhető, hogy a lelőhely DK-i irányban folytatódik. A másik, terepbejárásra kijelölt terület a vegetáció sűrűsége és jellege miatt járhatatlan volt.

A település Benkeháza-major elnevezésű részén a bejárásra kijelölt területek (hrsz.: 068, 076/1, 076/2, 076/3) közül nagyjából 2/3-a a vegetáció sűrűsége vagy jellege, illetve a törmelékes felszín miatt járhatatlan volt. A 076/1 hrsz. alatt futó telken pár darab, pontosabban meg nem határozható középkori kerámiát, és nagyobb mennyiségben őskori és római kori anyagot találtunk a frissen vetett szántón.

ILON GÁBOR

320. Pusztahencse, Templomdomb (Tolna megye) Kö

A Templomdombon már Wosinszky említi a középkori templom helyét, Wallner Ernő 1958-as cikke szerint ekkor még juhakol és ház volt a helyén. A lelőhelyről ta-

valy találtak rengeteg csontvázat emésztő ásaása közben. 2003. április 18-án megtekintettem a helyszínt a Pozsonyi u. 104. sz. alatt. A kb. 5×3 m alapterületű, 2 m mély, felfelé szűkülő falú emésztő a hátsó udvar É-i részén Ny-K irányban húzódó gazdasági épületek és a lakóház szögletében fekszik. A keményre taposott felszínen csak elvétve található apró embercsont és építési törmelék. Az udvar végében, a patakra lejtő domboldalon, a frissen szántott kertben nagy mennyiségű középkori cserepet és állatcsontot, köztük feltűnően sok mázas kerámiát gyűjtöttem. A házat 1950-ben, a kiskonyhát pedig az 1980-as évek elején építették, s mindkét alkalommal kerültek elő embercsontok. A hátsó udvaron található kút ásásakor viszont nem találtak sírokat. A D felé szomszédos ház (Pozsonyi u. 106.) az 1960-as évek elején épült, itt is találtak sírokat.

K. NÉMETH ANDRÁS

321. Püspökhatvan határa

(Pest megye) Pa, Kö

Takács-hegy: 2003. március 30–31-én végeztünk terepbejárást a lelőhelyen. A 2002 decemberében felszántott hosszú földhát északi oldalán, az erdő mentén mintegy 25 m széles sávban, világosbarna talajban találtunk leleteket, leginkább a tábla déli szélén álló vadlestől 50-50 méterre eső területen. A domb déli lejtőjén, a humuszos talajban csak egy-két szilánk került elő. A több ezer darabból álló leletanyagban rendkívül sok eszköz (magas vakarók, aurignaci retusú pengék, árvésők, fűrók tompított pengék, Gravette-hegyek és egy vállas hegy), penge és magkő található, melyek alapján a lelőhely a korai gravetti jellegű leletanyagok közé sorolható. A felszínen heverő nagy mennyiségű kőeszköz miatt a kultúrreteg valószínűleg elpusztult, maradványai esetleg a dombhát déli oldalán lennének feltárhatóak.

Az őskőkori leletkoncentrációtól keletre egy kisebb kiemelkedésen egyetlen középkori vas lándzsahegy került elő.

Vízoki-hegy: 2003. március 31-én a száraz, igen kemény mélyszántás rögeiben mecseki és dunántúli radiolaritból, illetve obszidiánból készült szilánkokat gyűjtöttünk az erdő sarkán álló vadles és a földút melletti bokorsor közti lejtős területen. A szilánkanyag közelebről nem keltezhető, a dehidratált obszidiánszilánk alapján kora valószínűleg felső paleolitikus.

MARKÓ ANDRÁS

322. Rákóczifalva, Kengyelpart

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, Sza, Ge, A

A MOL „Kengyel-Észak gázmező termelésbe állítása” projekt-címmel 16 km-es gázcsövet fektetett le Kengyel és Martfű között – átszelve Kengyel, Szolnok, Rákóczifalva, Rákócziújfalú és Martfű határát. A terepbejárással során a gázcső nyomvonalában 11 lelőhelyet találtunk.

A feltárásokat 2003 augusztusában és szeptemberében végeztük.

6. sz. lelőhely: A gázcső egy rendkívül intenzív lelőhelyen futott keresztül, de annak csupán a legkeletibb, a természetes parttól távol eső szakaszán. Ezért a megkutatott több, mint 1000 m²-en két csoportban mindössze 77 objektum került elő. A kutatóárok É-i végében 3 késő avar kori objektum volt: egy földbe mélyített, négyszögletes épület, egy kisebb gödör és egy árokészlet.

A kutatóárok déli végében késő szarmata-hun kori teleprészlet került elő, annak 74 objektuma. Az objektumok döntő többsége (52) gödör volt, ebből 27 igen mély, szabályos méhkas alakú. A további tárolóvermek között rendkívül mély, óriási gödrök is sorakoztak – ezek valószínűleg kutak voltak, de a halastó közelsége miatt 2 méteres mélységnél lejjebb seholy sem tudunk bontani a talajvíz miatt.

Az objektumok között egy négyszögletes, földbe mélyített, centrális tartóoszlopos szarmata ház, egy hat oszlophellyel jelzett szarmata épület, valamint egy szabadteri kemence, több árokészlet és több, építményként nem értékelhető oszlophely is volt.

A jellegzetes szarmata leletanyaggal bíró gödrök között 4 olyan gödör is volt, melyek leletanyaga túlmutat e korszakon, ezekben germán típusú fazekak töredékei, besimított díszű úgynevezett hun korsó töredékei, apró vastárgyak és egy kétsoros csontfésű töredéke került elő. Ezeket a gödröket korai népvándorlás kori germán, gepida objektumoknak tartjuk.

A 4–5. századra keltezhető szarmata objektumokban sűrű korongolt és kézzel formált durva kerámia volt. Feltűnően kevés a terra sigillata utánzatok száma, azok is csak apró töredékek formájában kerültek elő. (Valódi terra sigillata nem is volt.)

A lelőhely délen összefügg a 9. sz. lelőhellyel. Jelenleg a település két részlete között egy kb. 6 m széles vízelvezető árok fut, melyet a halastó létesítése során ástak ki.

9. sz. lelőhely: A lelőhely a 6. sz. lelőhelyen megtalált késő szarmata-korai népvándorlás kori településrészletnek a délkeleti szélé. A 100 méter hosszán (vagyis 600 m²-en) lehumusztolt cső-nyomvonalnak csak az északi (6. lelőhely felé eső) 60 méteres szakaszában voltak régészeti jelenségek, itt 21 objektum került elő.

Az objektumok közül 12 gödör, ezek mindegyike mély, leginkább méhkas alakú, késő szarmata objektum volt. Hasonlóan szarmata kori egy keskeny, kisméretű, centrális tartóoszlopos, földbe mélyített épület.

A lelőhely északi végében rábontottunk egy óriási, feltűnően mély, lépcsőzetes falú objektumra, melynek a legalján, a gödör oldalfalába bevájva, tapasztott kemencét alakítottak ki. A leletanyag tanúsága szerint ezt a fűtőgödör-kemence együttest a korai népvándorlás kori gepidák készítették.

A lelőhely déli végében, egy szarmata gödörre ráásva került elő egy avar kori női sír. A K-Ny tájolású,

négyszögletes, mély sírgödörben – a fanyomok alapján – (deszka)koporsóba helyezett váz feküdt. Kevés mellékletét két vascsat, néhány gyöngyszem és egy orsógomb képezte. A váz lábánál kiskérődző- és madár-csontok voltak. A bontás során megfigyeltük, hogy a koporsóra ló vétagokat (koponya nélküli lóbört?) fektettek.

Szintén a lelőhely déli végén a humuszban újkőkori, AVK korú cserepek sűrűsödtek, de a vastag humusz miatt a sárga altalajba csak egy bizonytalan, szabálytalan, sekély gödör mélyült.

Munkatársak: Cseh János, Kertész Róbert, Tárnoki Judit régész, Jordán Viktória régészhallgató.

CSÁNYI MARIETTA

323. Rákóczifalva, Szabadság tér 1.

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) B

A falu központjában lévő általános iskola udvarán sportpálya építése közben 2003. május 16-án bronzkori urnasírra bukkantak. A munkát felfüggesztették, amíg a helyszínre nem értünk. Örömmel állapítottuk meg, hogy az urnasír csaknem érintetlen. Éppen csak a sír tetejét, azaz az urna peremét bolygatták meg a földmunka során. Kerek gödörben függőleges helyzetben lévő urna, mellette kis bögre töredékekben. Az urnát fedő tál darbjai az urna aljában a hamvak között kerültek elő. A sír a díszítetlen urna, a tál és a bögre stílusjegyei alapján a késő bronzkori halomsíros kultúra idejére keltezhető.

A leletmentésen segítségemre volt Hegedűs Gabriella gyűjteménykezelő.

CSÁNYI MARIETTA

324. Rákócziújfalú, Felsővarsány

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, B, Sza, A, Ge

A MOL „Kengyel-Észak gázmező termelésbe állítása” projekt-címmel 16 km-es gázcsövet fektetett le Kengyel és Martfű között – átszelve Kengyel, Szolnok, Rákóczifalva, Rákócziújfalú és Martfű határát. A terepbejárás során a gázcső nyomvonalában 11 lelőhelyet találtunk.

A gázmező 12. sz. lelőhelyén a gázcső egyenes vonalban halad tovább délkelet felé, eltávolodva a halastótól, egyben a Cseber-ér eredeti magaspártjától. A terepbejárás során ezen a területen cserepeket nem találtunk, azonban az árok kiásása után, annak metszetfalát végignézve több beásásra lettünk figyelmesek. A foltokra rábontottunk és összesen 8, egymástól jelentős távolságra lévő objektumot találtunk. Az árok kettévágott egy gödröt, mely a tiszai kultúrába tartozott. A gödörbe beleásva valamint annak szélén, egy 8x8 m-es szelvényben összesen 3 korai népvándorlás kori gepida sírt, illetve temetőrészletet találtunk. Az egyik sírt kismértékben megbolygatta az árok, a másik kettő pedig vagy rablott volt vagy állatjártatok által volt fel-

dúlva. A két épebb sír Ny-K tájolású felnőtt (férfi) sírja volt, kevés melléklettel, köztük vascsat, vaskés. Az egyik váz koponyája valószínűleg torzított volt. A harmadik, kisméretű sírgödörben a csontoknak csak nagyon elporlott maradványait találtuk, valószínűleg gyermek vagy csecsemő sírja volt. Ebben csontfésű apró töredékei, vaskés és egy besimított díszű, ép füles edény került elő.

A temetőrészlettől mintegy 20 méterrel DK felé egy avar harcossírjának részlete esett az árok vonalába. A K-Ny tájolású sírban összesen 26 melléklet volt, a veretes öv veretei és csatja mellett csont tarsolyfüggesztő, több vaskés, vasár volt az eltemetett halott derekánál. Fejénél ezüst halántékkarika feküdt, bal oldala mellé pedig egy kb. 120 cm hosszú vaskardot helyeztek. Lábánál füles kengyel volt, egyetlen darab, de ebben nem lehetünk biztosak, mert az árokásó a sírgödör lábész felőli végét bolygatta meg. (A kiásott földet átszitáltuk, de további kengyelre utaló nyomot abban sem találtunk.) A sírban több, meghatározhatatlan, rozsdás vas-tárgy is volt. A sírt rablás nem bolygatta.

Az árok falában egy sekély kora bronzkori (Makó-kultúra) gödör, valamint egy földbe mélyített, hosszú és keskeny szarmata épület nyomai mutatkoztak még.

A vezeték árkanak (a csatornától számolt) 540. méterénél az árokásó megsemmisített egy kora bronzkori, a Makó kultúrába sorolható urnás-hamvasztásos sírt. Több edény összetört darbjait (nagy méretű urna, fedőtál, kisebb bögrék) valamint emberi hamvakat szedtünk össze a kidobott földből, az árokban a sír feltja azonban sehol sem látszott, az 1 méter széles árok azt mindenestől elpusztította.

Munkatársak: Cseh János, Kertész Róbert, Tárnoki Judit régészek, Jordán Viktória régészhallgató.

CSÁNYI MARIETTA

325. Rákócziújfalú, Kengyel-dűlő I.

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, LT, Ge, Sza, Á

A MOL „Kengyel-Észak gázmező termelésbe állítása” projekt-címmel 16 km-es gázcsövet fektetett le Kengyel és Martfű között – átszelve Kengyel, Szolnok, Rákóczifalva, Rákócziújfalú és Martfű határát. A terepbejárás során a gázcső nyomvonalában 11 lelőhelyet találtunk.

A gázmező 7. sz. lelőhelyén, a halastó déli végénél a magaspárt eltávolodik a gázcső nyomvonalától, ennek a lelőhelynek is az igazán intenzív része kívül esett a feltárt területen. 200 m hosszan – a rábontásokkal együtt – összesen 1138 m²-t kutattunk át, mindössze 32 objektumot tártunk fel. A nyomvonal teljes hosszában elszórtan újkőkori, AVK gödröket bontottunk ki. Foltjuk nem rajzolódott ki a fekete altalajban, csak paticszemcsék és edénytöredékek utaltak a beásásra. Ezekre a „leletcsoportosulásokra” rábontva összesen 11 bizonytalan körvonalú, sekély, szabálytalan alakú, de gazdag és változatos leletanyagot tartalmazó gödröt találtunk. A humuszolt terület közepe felé egy hosszúkás, mélyen

földbe ásott, de sem cölöplyukat sem tűzhelyet nem tartalmazó kelta épület került elő. Az ásatás legszebb objektuma két földbe mélyített, majdnem négyzetes alakú, cölöpszerkezetes gepida ház volt. A nyomvonal déli felében a késő szarmata, gödrökből és árkokból álló telepjelenségek sűrűsödtek. Az egyik AVK korú gödörbe egy szabályos, kerek, Árpád-kori gödör volt beásva.

Munkatársak: Cseh János, Kertész Róbert, Tárnoki Judit régész, Jordán Viktória régészhallgató.

CSÁNYI MARIETTA

326. Regéc, vár

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö, Kú

2003-ban döntően a keleti várfal északi és középső szakaszának környezetében dolgoztunk. Az északi szakaszon, az úgynevezett „Felsővár” területén végre sikerült pontosan meghatározni a 15. sz. végén emelt, a 17. sz. közepén teljesen kidőlt harmadik periódusú keleti várfal külső síkját. A fal alig emelkedik a sziklafelszín fölé, a Felsővár déli végénél pedig egy hosszabb szakaszon teljesen hiányzik. A középső vár északi részénél a fal mag ugyan megvan, a külső sík azonban – egy rövid szakasz kivételével – hiányzik.

A középső vár északkeleti helyiségeiben a balesetveszély miatt egyelőre nem dolgozhattunk, ezért az északkeleti helyiségektől délre eső, jobb állapotú terek feltárását végeztük el részben. Kiderült, hogy az északkeleti helyiségeket magába foglaló háromszintes épületrész valószínűleg a középső vár legkorábbi épületei közé tartozik, hiszen a tőle délre eső helyiségek falai utólag épültek hozzá. Mindamelllett ez az épületrész sem lehet idősebb a 16. sz. első felénél, mert falaiban másodlagos felhasználású kőfaragványok vannak. A tőle délre eső épületrész egyséletes, háromszatú egység. A három földszinti helyiség (középen egy pitvar, két oldalán egy-egy sáfárház) közül kettőt teljes egészében, egyet félig tisztítottunk meg az omladéktól. A kutatásnak külön jelentőséget adott az a tény, hogy az északi sáfárház feletti helyiségben sejtettük a regéci vár „Bokályos házát”. A feltételezést a feltárás eredményei igazolták: az omladékból igen nagy mennyiségű bokálytöredék került elő. A bokályok mellett más leletanyag alig volt a vizsgált területen, azonban ezek közül kiemelendők a nagyobb tömegben előkerült gömb alakú, vastag üvegből készült „tüzes labdák”.

A pitvarból nyíló tagozat nélküli kőkeretes ajtókból csak csekély maradványok kerültek napvilágra, a kőkeretek jó részét a jelek szerint korábban kifeszegték. Az északi sáfárház északkeleti sarkából kicsiny, egy sárba rakott fallal utólag leválasztott terecskét – bizonyára árnyékszéket – tártunk fel, egyelőre csak részben.

Kisebb kutatást végeztünk az északnyugati falszorosban, ahol egy beszakadt boltozatú kisebb pincetér kezd kirajzolódni, de egyelőre sem pontos kiterjedése, sem mélysége nem ismert.

SIMON ZOLTÁN

327. Répcelak, Kecse-kút

(Vas megye) Kö

A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett.

Középkori településre utaló nyomokat (22. sz. lelőhely) regisztráltunk a területen.

ILON GÁBOR

328. Röjtökmuzsaj, Zsebe-domb

(Győr-Moson-Sopron megye) U, B

A 2003. június 30. és július 10. között végzett megelőző feltáráson a Röjtökmuzsaj és Ebergőc között épülő szennyvíztisztító-telep területén, a létesítendő objektumok helyén megvizsgáltuk a területet, ahol már a felszínen is kerültek elő őskori cserepek. A megelőző feltárással 3500 m² területet vizsgáltunk meg, ebből 2288 m²-en végeztünk feltárást, aminek során 11 objektumot (árok, gödrök) és 4 sírt tártunk fel.

Az I. szelvényben három késő bronzkori (Hallstatt A) urnasírt tártunk fel. Az 1. sír gödrében az urnán kívül több edény töredékeit is megtaláltuk, részben összeállíthatók, kiegészíthetők. A 2. sírban csak egy urna volt, a 3. sírban csak nyomait találtuk meg, néhány urnatöredék és kalcinált csontok jelezték helyét. Egy korábbi objektumba ásták bele. Az I. szelvényben 4 objektumot tártunk fel – kettőt csak részben –, ezek a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrájához sorolhatók. Vékonyfalú, bekarcolt geometrikus mintájú sötétzöld edénytöredékek és durva, téglaszínű és sötétzöld tárolóedények töredékei egyaránt kerültek elő.

A II. szelvényben ugyanehhez a kultúrához tartozó további objektumokat találtunk és még egy urnasírt. Azt tapasztaltuk, hogy bár a felszínen szinte mindenhol mutatkoznak kerámiatöredékek és paticsdarabok, csak a nagyon fekete, alaktalan foltok alatt remélhető objektum, ott sem mindig. A leletben gazdag réteg alatt vékony kavicsréteg húzódik, az objektumokat ebbe ásták bele, tehát a kavics jól kirajzolja azokat.

A 3. létesítmény helyén (III. szelvény) – bár a talpon még mutatkoztak leletek – nem volt régészeti objektum; negatív eredménnyel járt az Ikva irányában húzott vízvezető-árok vizsgálata is. Itt, a domb alján jóval vastagabb a humuszréteg, mint a domb tetején, ahol helyenként alig 20 cm. A terepbejárást során itt talált leletek csak lemosódhattak a dombról.

A leletek a Soproni Múzeumba kerültek.

GABRIELI GABRIELLA

329. Röjtökmuzsaj határa

(Győr-Moson-Sopron megye) Ő, R, LT, Ró, H, Á, Kk

2003. november 28–29-én terepbejárást végeztünk a község rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítése során.

A terepbejárás célja a település területén található régészeti jelenségek, lelőhelyek azonosítása, illetve állapotvizsgálat volt. A vizsgálat során először a terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Az erre alkalmas területen (szántás, vetés, tarló) extenzív terepbejárást végeztünk.

Összesen 8 helyszínen azonosítottunk lelőhelyeket a kutatás során, ezek jellege: őskori (közelebbről nem meghatározható korú) telep, rézkori (badeni) telep, vaskori (kelta) telep és erődítés, római telep és villa, honfoglalás kori temető, Árpád-kori telep, középkori templom és temető, késő középkori falu.

A vizsgálat során kiderült, hogy a lelőhelyek döntő többsége az Ikva melletti dombokon helyezkedik el, egy lelőhelyet pedig a Szél-dombon találtunk. A kutatás során nagy valószínűséggel azonosítani tudtuk a középkori Röjtök és Muzsaj falut is.

A terepbejáráson részt vettek Marton Tibor és Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán, Kiss Csaba régész-technikusok.

GÁBOR OLIVÉR

330. Rum

(Vas megye) Ó, Ró

2003. október 29-én jártuk be a településrendezési tervben fejlesztési területként feltüntetett földeket. A községben az alábbi területeken találtunk régészeti lelőhelyre utaló nyomokat: római kori lelőhelyet a 0105/3, 0105/5-7 helyrajzi számú, őskori és római kori lelőhelyet a 0105/5-6 helyrajzi számú, és a római kori távolsági út (Savaria-Sopiana) maradványait a 355, 0105/3-7 helyrajzi számú területeken.

A község közigazgatási területén korábbi adatok alapján csak a római kori temető volt ismert (hrs.: 355).

Munkatársak: Kiss Krisztina adattáros, Derdák Ferenc geodéta és Kiss Péter régész.

PAP ILDIKÓ KATALIN

331. Sajókaza, református templom

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) Kö

A templom É-i és Ny-i oldalán körülbelül 1 m magas tereplépcső található a templomfaltól 2-4 m-re. Feltételezhető volt, hogy ez a felszín mesterséges beavatkozás eredménye, s e terepadottság a vízelvezetés szempontjából kedvezőtlen az épületre nézve. A 2003. május 26. és június 5. között végzett régészeti ásatás elsődleges célja az volt, hogy a templom környezetében, elsősorban az É-i oldalon megállapítsa a korábbi felszínviszonyokat. Feladat volt továbbá a korábbi kutatás során előkerült, elpusztult ossarium és sekrestye kiterjedésének pontos meghatározása, valamint a templom É-i falában látható gerendafészkek alapján feltételezhető egykori oldalépitmény esetleges nyomainak feltárása.

A templom Ny-i oldalán, a torony mellett egy, az É-i oldalon három kutatóárkot és egy szelvényt jelöltünk

ki. A szentélytől K-re egy, a templom D-i oldalán két kutatóárkot nyitottunk.

Megállapítottuk, hogy az említett tereplépcső felső 30-40 cm-e újkori, helyenként 20. századi feltöltés. Ez alatt csak a Ny-i oldalon és a sekrestyefal mellett sikerült egyértelmű középkori felszín megfigyelni, a tereplépcső alsó zónájában olyan, újkori leletanyagot tartalmazó, homogén talajt figyeltünk meg, mely valószínűleg egy egykori egyenletes lejtőből részben természetes úton, részben valószínűleg a kertművelés által az újkorban halmozódott fel, s formálódott helyenként tereplépcsővé.

A középkori sírok körülbelül azonos szinten jelentkeztek a tereplépcső alatt is, ami szintén arra utal, hogy azok korában a mainál egyenletesebb volt a felszín. A templomtorony Ny-i oldalán öt, a templom É-i oldalán három temetkezést tártunk fel.

A templomtól K-re és D-re a késő középkori szint felett körülbelül 20 cm vastag feltöltést találtunk, itt azonban jelentős tereprendezésre nincs szükség.

Az elpusztult oldalépitmények kutatása során kutatóárokmal megtaláltuk a sekrestye ÉNy-i sarkát és az ossarium É-i falát, így a korábbi ásatási eredményekkel együtt ismert az épületrészek pontos kiterjedése.

A gerendafészkekkel szemben nyitott kutatóárokban és szelvényben a sírok szintjéig nem találtunk az egykori oldalépitményre utaló nyomot.

A torony felújításához kapcsolódóan falkutatást végeztünk. A templom három első emeleti ablakát 1975-ben, a műemléki helyreállítás során falazták be. Mivel megállapítható volt, hogy az ablakok a román kori falzövetben eredetiek, mindhárom ablakot kibontottuk. Az ablakok béléte lépcsős, a késő középkorban vagy az újkorban az ablakokat úgy bővítették, hogy a belső lépcsőt lefaragták.

SIMON ZOLTÁN – RÁCZ MIKLÓS

332. Sajóvelezd, Hosszú-földek

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2003. április 17-én a Herman Ottó Múzeum részéről Hajdú István helyszíni szemlét végzett Sajóvelezd határában, a településről Ny felé, az Ilona-dűlőbe vezető tervezett gázvezeték nyomvonalán.

Ennek alkalmával a Hosszú-földek határrészben a Ny felé futó közúttal párhuzamosan, attól 7 m-re D-re húzódó megnyitott vezetékárokban 290 m hosszúságban települési jelenségeket fedezett fel.

A közúttól D-re leágazó földúttól K-i és Ny-i irányban egyaránt mintegy 80-100 cm vastagságú sárgás, agyagos réteg alatt, az árok aljáig terjedő 50-70 cm vastag fekete földben elszórtan patics- és kerámiatöredékek kerültek elő. A földúttól Ny-ra 20 m-re 130 cm mélységben, 48 m-re pedig 110 cm mélységben paticsos om拉德kréteget (tűzhely, vagy gödörbetöltés, esetleg házmaradvány) figyelt meg.

A viszonylag nagy mennyiségű kerámiatöredék a késő bronzkorból származik (pilinyi kultúra vagy Kyjatice-kultúra). A kerámia mellett kevés állatcsont, a paticsrétegek környékéről pedig több kődarab került elő.

CSENGERI PIROSKA

333. Salgótarján, Pécskő-puszta

(Nógrád megye) R?, B?

A létesítendő 120 kV erőszármú föld- és optikai kábel-fektetést megelőzően helyszíni bejárásom kijelöltük a megelőző feltárás által érintett nyomvonalszakaszokat. Ezt követően régészeti kutatást kezdtünk a Pécskő-szikla alatt elnyúló, Pécskő-puszta határában emelkedő dombon. A tényleges földmunkák és a vezeték előírt megközelíthetőségi, biztonsági zónájában egy kb. 700 m² területet kutattunk meg. Ezen a területen, a domb tetején egy őskori település nyomaira bukkantunk. Az előkerült 38 régészeti jelenség között kiemelendő egy feltehetően a rézkor vagy a kora bronzkor fázisába sorolandó cölöpszerkezetes hosszúház, amely eddig teljesen egyedülálló Nógrád megyében. A leletek között az őskori kerámiaanyagokon túl több kőeszköz (pattintott obszidiánpenge, csiszolt kőbalta stb.) is előkerült. A most ismertté vált információkat a későbbi természettudományos vizsgálatok (talajvizsgálat, archaeobotanikai és archaeozoológiai elemzések, C14-es korhatározás stb.) eredményei fogják kiegészíteni.

TANKÓ KÁROLY

334. Salgótarján, Salgóvár

(Nógrád megye) Kő

A Kincstári Vagyon Igazgatóság megbízásából 2003 szeptemberében folytatódott a salgói Alsóvár ásatása. A kutatás elsődleges feladata a külső várfal úgynevezett északi torony és a nagy ciszterna közötti szakaszának konzerváláshoz-felfalazáshoz szükséges teljes feltárása volt. Ehhez kapcsolódóan azonban megtörtént az északi torony déli előterének – az úgynevezett 5. térnek – kiterjedt rétegvizsgálata, az ehhez kelet felől kapcsolódó nagyobb, mélyebb szintű úgynevezett 6. falazott tér keleti oldala előtti terület – a XIV. szelvény – jelentős részének feltárása, s végül a ciszterna előtti meredeken emelkedő hegyoldal – a XV. szelvény – teljes kutatása is.

E vizsgálatok jelentős építészettörténeti megállapításokat eredményeztek. Kiderült, hogy az így már teljes hosszában ismert, meglepően vékony s minden valószínűség szerint korántsem a legnagyobb gondossággal – talán az idő szorításában – épített külső várfal lehetett az első védelmi építmény a Felsővár alatti hegyoldalon. Ennél korábbi építkezésekre utaló nyomok nem kerültek elő. E várfal nem csupán az úgynevezett északi toronnyal, hanem az úgynevezett 6. térrel is egy időben épült, falaik nem csupán kötésben vannak egymással, hanem az utóbbi tér keleti fala vonalában található

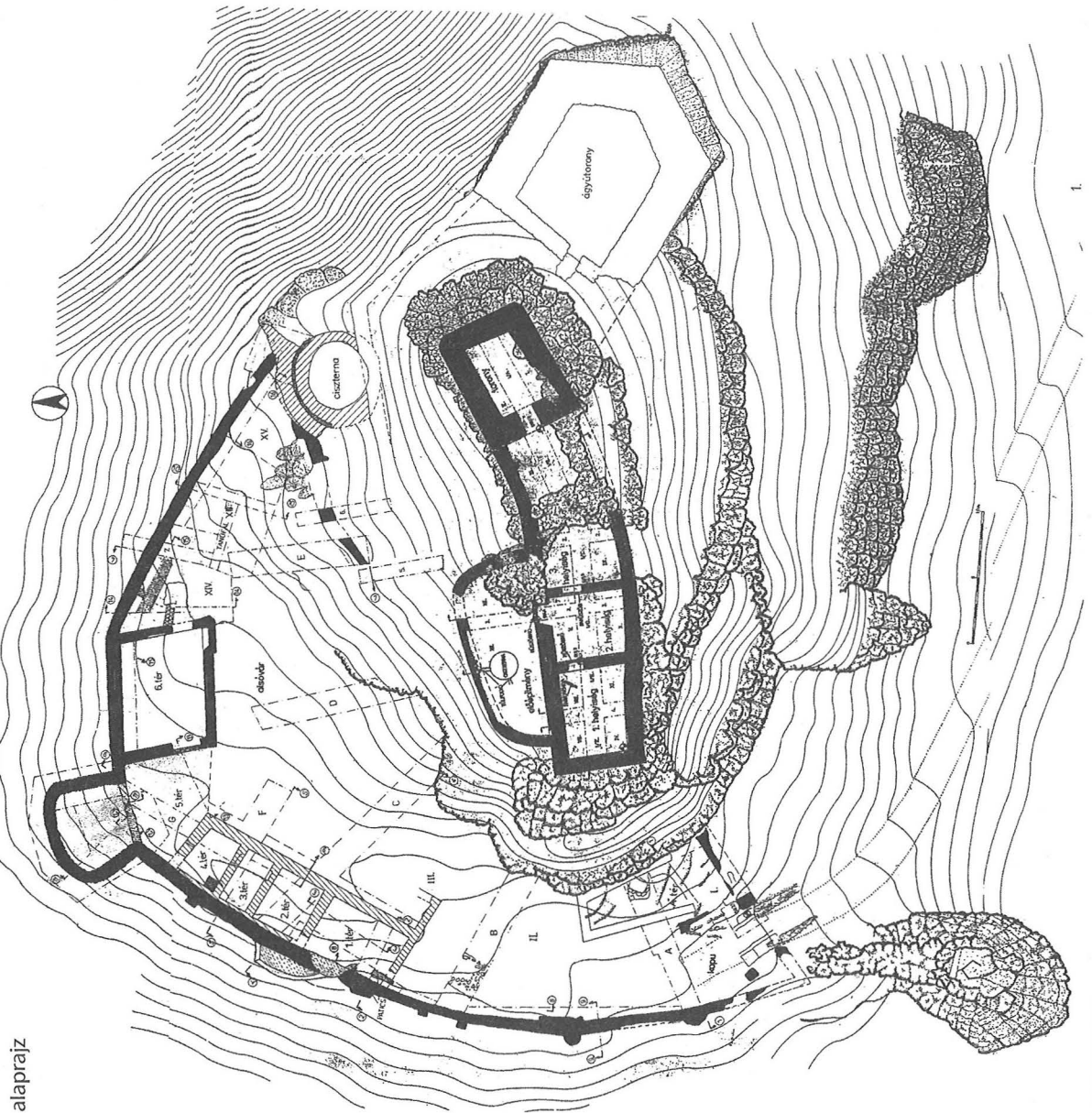
a végig íves fal (a D-i várkaput nem számítva) egyetlen szögben való törése. A belsejét tekintve még feltáratlan úgynevezett 6. tér, mint az Alsóvár legkorábbi lehetséges lakóépítménye kissé a terepszintbe lett bemélyítve, ugyanakkor tőle keletre jóval magasabb volt az építéskor kialakított terepszint. Egyelőre nem tudtuk még tisztázni az itt, a 6. tér keleti fala és a várfal alkotta hegyesszögű sarokba beépített vékonyfalú kis építmény korát és funkcióját, de tény, hogy ha egyáltalában megépült, viszonylag korán el is bontották.

Az úgynevezett északi torony előtti tér rétegvizsgálatai itt egy dél felé nyitott udvarszakaszt valószínűsítettek. Magáról a toronyról megállapíthattuk, hogy eredetileg nyitott volt. Mai déli fala két korszakban épült meg, közülük az utolsó igen hevenyészett jellege esetleg már arra utal, hogy megépítésére a torony kidőlése, pusztulása után kerülhetett sor. Miközben igazolni tudtuk, hogy az „5. tér” elnevezéssel illetett udvarszakasz és a torony járószintje lényegében mindig azonos lehetett – DDNy felé enyhén emelkedett – még nem tudjuk, hogy elfalazásának korábbi, keleti szakasza és a (várfalhoz képest) ugyancsak később emelt, az előző évben kutatott úgynevezett Ny-i épületszárny korban hogyan viszonyul egymáshoz. Az Alsóvárban ugyanis számos átépítésre is sor kerülhetett, mint ez legjobban az utóbbi épület – még egyébként alaposabban vizsgálandó – keleti fala esetében volt igazolható.

Tekintettel arra, hogy az eddigi feltárások a külső várfal korát 1526 utánra valószínűsítik, ezek az építkezések viszonylag rövid időintervallumban történhettek, hacsak nem kötjük a javítások egy részét már az 1554 utáni időszakhoz s a vár oszmán uraihoz. Kérdéses ugyanakkor, hogy az úgynevezett „5. tér” környékén megfogható javítások mennyire kapcsolhatók csupán statikai problémák kiküszöböléséhez. Az azonban igen valószínű, hogy az úgynevezett 6. tér keleti oldalán, a XIV. szelvényben feltárt habarcsos objektumok egy ilyen, viszonylag kései építkezéssel hozhatók kapcsolatba.

Míg az említett Ny-i épületszárny és az úgynevezett 6. tér további kutatásokat igényel, ma már egyértelműen állítható, hogy a 16. századi felszín az utóbbi keleti falától egyenesen emelkedett az úgynevezett nagy ciszterna irányában. Ez a várfal felépítését követő feltöltéssel jött létre, s markáns járószintet sohasem mutatott. Kétségtelen azonban, hogy erre a felszínre zuhanhatott rá 1593-ban a Felsővár, elsősorban a nagy torony dél felől szétlőtt felső, részben fa-agyagszerkezetű része, melynek átégett maradványait ebben az évben szinte már teljesen feltártuk. A dél felől lezuhanó épületszerkezetek súlyát mi sem jellemzi jobban, minthogy azok több helyen szinte az alapozásig kidöntötték illetve kifordították magát a külső várfalat. A leletanyag, elsősorban a kályhacsempék elhelyezkedése arra utal, hogy a lezuhanó épületrészek főként a ciszternától több méterre nyugatra és az úgynevezett 6. tér keleti falától néhány méterrel keletre elhelyezkedő területet érintették.

Salgótarján, Salgóvár, ásotási alaprajz

Ugyanakkor az a tény, hogy a nagy ciszterna belső (tégla)falazatát valamikor az újkorban szinte teljesen kitermelték, a lezuhanó várrészek hipotetikus értékelését szinte lehetetlenné teszi. Szinte biztos ugyanis, hogy a Felsővár tornya részben e ciszternára illetve a felette feltételezhető építményre zuhant rá. De ezt a törmelékét az előbbi munka során bizonyára kihányták a hegyoldalba – ahová egyébként bizonyára a Felsővár jelentősebb része is került – feladatot adván a következő évszázadok (hegyoldal)kutatóinak. Erre utal az a jelentős leletanyag is, mely a várfal külső oldala omlásrétegeiből került eddig elő.

A feltárás jelentős eredménye a nagy ciszterna íves külső falsíkjához nyugat felől hozzáépült, észak felől lepusztult síkú falazatok előkerülése. Az eddigi felmérések alapján ezek lényegében megfelelnek a tovább nyugat felé a hegyoldalban korábban talált falcsonkoknak. Így valószínű, hogy itt egy olyan „támfal” húzódott egykor, mely elsősorban a Felsővárba vezető faszervezetű feljáró(k) hordozását szolgálta. Pontos meghatározása, s így annak tisztázása, hogy a most előkerült magasabb falcsonk nyugati záródása esetleg nem egy átjáró kávjának emlékét őrzi, további kutatásokat igényel. Ahogy ma még az sem dönthető el, hogy az a tény, miszerint úgy ez a „támfal”, mint maga az egész külső várfal hozzáépült a korábban megépített íves ciszternafalhoz, milyen kronológiai következtetések levonását teszi szükségessé.

FELD ISTVÁN

335. Salköveskút határa (Vas megye) Ő, Rő, N?, Á, Kk

2003. március 18-án régészeti terepbejárást végeztünk a település határában. A kijelölt területek egyikét, amely a falu DNy-i határában, a Salköveskutat Söptével összekötő, Szombathelyre vezető műút bal (ÉNy-i) oldalán, a vízműtől DNy-ra van (hrsz.: 0127/3–5), növényzettel teljesen fedve találtuk, ezért bejárása nem történt meg.

Béke tsz: A falu É-i határának K-i részén, egy 220 m tszf. magaslaton a tsz-épülettől K-re (hrsz.: 043) alig ülepedett mélyszántásban szórványosan, de folyamatosan jelentkező ő- és középkori leletanyagot találtunk.

Nyugati mező: A falu déli határrészében, a Vassurány határában futó vasúti sínektől Ny-ra eső táblán (hrsz.: 0121/11) ritkás gabonával fedett ülepedett szántásban szórványos, de koncentrált kisméretű őskori lelőhelyre bukkantunk.

A falu déli határrészében, a Salköveskút–Söpte műút keleti oldalán fekvő temetőtől K-re és D-re fekvő, ritkás gabonával fedett területen (hrsz.: 0121/7–11) ülepedett szántásban folyamatosan késő középkori és szórványos római (?) jelenlétet dokumentáltunk. A lelőhely déli irányban az általunk már nem járt területen is folytatódik.

Nyugati rétszer: A falu déli határrészében, a Salköveskút–Vassurány műút Ny-i részén, a Surány-patak

magaspartján, szántott, közepesen ülepedett, 0118/3–4 helyrajzi számú területen két lelőhelyet regisztráltunk. A már ismert római villától délre közepesen intenzív őskori, római és késő középkori leletanyagot gyűjtöttünk (1. sz. lh.). A lelőhely a magaspart Ny-i részén, az általunk már nem járt területen is folytatódik. Kapcsolata a római villával biztos, a Rétszer délebbi területén lévő 2. sz. lelőhellyel lehetséges, azonban a két lelőhely közötti 30–40 m határozott hiátus és az őskori anyag különbözősége miatt a lelőhelyet külön vettük nyilvántartásba.

A közepesen ülepedett területen (2. sz. lelőhely) folyamatosan őskori, népvándorlás vagy kora Árpád-kori, illetve késő középkori leletanyagra bukkantunk. A lelőhely a magaspart Ny-i részén, az általunk már nem járt területen is folytatódik.

Vépi úti dűlő: A falu ÉK-i határában (hrsz.: 066/2–3) egy 217,5 m tszf-i magaslaton, boronált, alig ülepedett mélyszántásban, változó látási viszonyok között szórványos késő Árpád-kori és késő középkori kerámiaanyagot gyűjtöttünk. A lelőhely kiterjedése a rossz látási viszonyok miatt pontosan nem állapítható meg.

A falu ÉK-i határrészében, egy 217 m tszf-i magaslaton frissen boronált táblán (hrsz.: 066/1) rossz látási viszonyok között kevés, szórványosan jelentkező késő középkori anyagot gyűjtöttünk.

Egy 220 m tszf-i magaslat K-i részén, gabonával részlegesen fedett területen (hrsz.: 061/8) szórványos, de folyamatos Árpád-kori és késő középkori településnyomokat dokumentáltunk. Valószínűsíthető a kapcsolat az ugyanezen magaslat Ny-i részén található lelőhellyel, azonban az őskori leletek hiánya és a terület részleges fedettségéből adódó bizonytalanság miatt indokoltnak találtam a külön lelőhelyként való nyilvántartást.

A falu ÉNy-i határában egy 220 m tszf-i magaslat Ny-i részén, ülepedett mélyszántásban (hrsz.: 063/9–11, 063/13–18) szórványos, de folyamatos ő- és késő középkori településnyomokat (fazekak, kályhacsemptörödek) dokumentáltunk.

A gyűjtött leletanyag Gy 2003.1.1–2003.1.10. jelzettel került a gyarapodási naplóba.

Munkatársak: Szilasi Attila Botond, Vámos Gábor régésztechnikusok.

PAP ILDIKÓ KATALIN

336. Sarkad, belterület (Békés megye) Ø

2003 áprilisa és decembere között végeztünk régészeti felügyeletet Sarkad város belterületén épített szennyvízhálózat földmunkáinál. Munkánk nagyobb részt az aktuálisan kiásott árkok, illetve jobbára csak kisebb árok szakaszok metszetalainak vizsgálatából, valamint az árkokból kitermelt föld vizsgálatából állt. A vezetéképítés során kiásott árkokban régészeti korú, értékelhető leletanyagot nem találtunk. Ez az érdekes, negatív eredmény a már ismert régészeti lelőhelyek területére is érvényes. Különösen érdekes ez a Kastély utca környé-

kén, ahol a múltban több alkalommal is középkori emlékeket találtak. Az árkokból néhány alkalommal régészeti szempontból nem értékelhető, 19. századi kerámia került elő. Több esetben jól megfigyelhető volt, hogy a szennyvízvezeték árkát egy igen vastag, újkori feltöltési rétegbe ásták bele.

LISKA ANDRÁS

337. Sarkad, 21. számú lelőhely

(Békés megye) Sza, Kő

2003. június 18–19-én régészeti felügyeletet és megelőző feltárást végeztem a Sarkad, 21. számú lelőhelyen létesített gázvezeték nyomvonalán. A munkára a Piac tér 1. szám alatt épült „fecskeház” gázellátását biztosító vezeték miatt került sor. A 40 m hosszú, 0,5 m széles árkot kézi erővel ásattuk ki. Régészeti objektumot nem tudtunk megfigyelni, csak 7 db szarmata, illetve középkori edénytöredéket találtunk.

MEDGYESI PÁL

338. Sárbogárd, Hatvan-pusztá

(Fejér megye) I

2003. január 29-én terepbejárást végeztünk Fejér megye több településén, ahol légi fotózás alkalmával 2001–2002-ben feltehetően középkori erődítményt lokalizáltunk.

Sárbogárd központjától 3,5 km-re DK-re, az őrspusztától É-ra fekvő halastó É-i végében található egy sziget. A mindig is vizenyős terület legmagasabb pontján, a 220 m hosszú, 50–60 m széles, megközelítőleg ÉNy-DK irányú sziget É-i végén fekszik a vár.

Mivel víz veszi körbe minden oldalról, nem tudtunk magába a várba bemenni, így az adatokat is csak a légi fotó és a távoli megfigyelések alapján tudjuk megadni. A körárok által védett terület átmérője kb. 26–30 m lehet. Az árkok szélessége 6–8 m. A légi fotó és a helyszíni szemle alapján valószínűsíthető, hogy az árok külső részén sánc volt. Jelenleg a vár K-i és Ny-i oldalánál csak néhány méter széles szárazföldszakasz található, majd közvetlenül a halastó. A vár területe füves, kis részét bokrok, fák valamint nád fedi.

MIKLÓS ZSUZSA – TEREI GYÖRGY

339. Sárpilis határa

(Tolna megye) Kő

A sárpilisi bekötőúttól D-re, a vízpart mentén húzódó kis részben a várdombi határba is átnyúló középkori faluhelyet Balogh András régészhallgató terepbejárása nyomán Ódor János Gábor jelölte térképre. Közös terepbejárásukon a 92,6 m-es HP körül köveket találtak. Adataik nyomán 2003. április 23-án bejártam a rendkívül intenzíven jelentkező római és középkori lelőhelyet, de templomra utaló nyomot nem találtam, sem a HP körül, sem a lelőhely délebbi részeinek erre alkalmasnak tűnő kisebb kiemelkedésin.

Temető: A templomhelyre vonatkozó egyetlen adatunk Wosinsky híradása: „A község mostani temetőjében igen keskeny téglákból épült középkori kápolnának alapfala van.”

A napjainkban a falu közepére került temető régi részének közepén feltűnő kiemelkedés található; Balázs Kovács Sándor néprajzkutató közlése szerint ezt mesterségesen hordták össze – Wosinsky látogatása után –, hogy a vízből kiemelkedjen. A dombon és környékén a századforduló körüli (1890–1910 k.) temetkezések találhatóak, amelyek körül a földben tégladarabok is láthatók, ám ezek kora nehezen meghatározható.

A jelenlegi körülmények között a helyszínen ennél több nem állapítható meg; az építményt bizonyosan teljesen megsemmisítették az újkori temetkezésekkel. Wosinsky adatainak megbízhatóságát ismerve elfogadhatjuk közlése hitelességét, bár Pilis középkori templomáról semmiféle egyéb forrással nem rendelkezőnk.

K. NÉMETH ANDRÁS

340. Sárvár, Bajti, Rába-meder

(Vas megye) Rő?

Kiss Péter tájékoztatása alapján a nyári alacsony vízálást kihasználva helyszíni szemléket végeztünk a víz alatti régészeti lelőhelyen. Célunk az érintett folyószakaszok és a lelőhelyek helyzetének megismerése volt, hogy későbbi esetleges kutatások során rendelkezünk a szükséges helyismerettel.

A lelőhelyen Kiss Péter tájékoztatása szerint korábban Sosztarics Ottó végzett geodéziai felmérést. Kőhalmozatok és cölöpöket figyeltek meg, melyeket hídpillérként értelmeztek. A cölöpökből mintát vettek, ezek római korinak bizonyultak.

A 2003. június 27-én végzett víz alatti felderítés során, a helyszínen erős áramlást és kis látótávolságot tapasztaltunk. A lelőhelyet, amely köves felület és famaradványok formájában jelentkezett, könnyen megtaláltuk. A terület átvizsgálása közben helyszínrajzot készítettünk.

A lelőhely köves sáv formájában jelentkezett. Dél, vagyis az áramlás felőli élesen elválik környezetétől. Egy kereszt irányban fekvő hatalmas (60×20×1060 cm-es) gerenda áramlás felőli oldalán csak kavicsos üledék van, míg a másik oldalon köves sáv található. A kövezés mintegy 2 m széles sávban rézsútosan keresztezi a medret. Helyenként nagyon intenzívvé válik, de nem figyelhető meg struktúra. Feltehetően ezeket az intenzív foltokat interpretálták pillérként. Három cölöpöt is sikerült megfigyelni, ezek közül egy már kidőlt állapotban van. A cölöpök kerek keresztmetszetűek, 15–20 cm átmérőjűek. A két álló cölöp a köves sáv két szélén található, távolságuk 1,5 m. A jelenség folyásirány szerinti alsó oldalán kevésbé markánsan válik el környezetétől. A kimosott kövek még 10 méterre is beborítják a medret, de lazán, elszórtan állnak.

Véleményünk szerint a híd hipotézist megfigyeléseink nem erősítik meg. Valószínűbbnek tartjuk, hogy a lelőhely egy kiépített gázló volt. Hasonló, lekövezett római átkelőt franciaországi víz alatti kutatás során is találtak. A cölöpök a gázló két szélét jelölhették. Figyelemre méltó, hogy a cölöpök közti út közel azonos szélességű a római szekerek nyomtávjával (1,2–1,4 m). A kérdést azonban csak szondázó ásatással lehetne eldönteni.

A szemlén részt vettek dr. Gaál Attila, Egyházi Dóra, dr. Grynaeus András, Jakucs Gábor, dr. Annie Dumont, Jean-François Mariotti régészek, valamint a Győri Búvár SE búvárai.

TÓTH JÁNOS ATTILA

341. Sárvár, Faképi-dűlő II.

(Vas megye) R, B, Ró, Á

2003. szeptember 10. és november 14. között a Nemzeti Autópálya Rt. megbízásából megelőző régészeti feltárást folytattunk a Sárvárt északról elkerülő 88-as úti keleti csomópontjában (5. sz. lh.).

A terület neve az 1960-ban készült 1:10 000-es térképen Faképi-dűlő. A *Vas megye földrajzi nevei* (Szerkesztő: Balogh Lajos és Végh József, Szombathely 1982) című kötetben, ahol a nyolcvanas években épült soproni út is megtalálható, *Faképi-dűlőként* emlegetik. Az új műút azonban kettévágta ezt a területet és a keleti rész a Szaput-alja dűlő nevet kapta. Az újabb 10 000-es felméréseken a terület Városi-mező néven szerepel. A lelőhely keleti részén az elmúlt évben már folytattunk régészeti feltárást, és ekkor a Faképi-dűlő elnevezést használtuk. Mivel az út nyugati oldalán folytatódik a késő bronzkori és a kora középkori lelőhely, szintén a Faképi-dűlő nevet használtuk II. jelzéssel, az objektumokat is folytatólagosan számoztuk 300-tól kezdve 570-ig.

A lelőhely egy egykori folyómeder (Szaput-árok, Gyöngyös, Ós-Rába) bal oldali teraszán található. Egy lankásan kiemelkedő széles terasz, melynek tengerszint feletti átlag magassága: 153 m. A talajminták alapján, az alacsonyabb területeken erőteljesen jelen volt egy nádas-sásas növényzet, melyet feltehetően ártéri erdő vett körül. A terület déli részén több helyütt is sikerült megfigyelni az egykori medret. A 2002-es tavaszi, illetve a 2003-as őszi terepbejárások során a teraszt délnyugatról határoló sekélyebb részen túl kiemelkedő, hosszúság, nagyjából kelet-nyugati dombháton is kerámiatöredékeket figyeltünk meg. Ez a terület a 88-as út sárvári keleti bekötőágának nyomvonalába esik.

A feltárást a Vas Megyei Közútkezelő Kht. által kiűzött területen folytattuk, annak csaknem egészén elvégeztük a humusztalálást. Az előzetes terepbejárás és a lelőhely keleti részén tett régészeti megfigyelések is indokolták ezt. A lehumusztalalt terület a műszeres felmérés alapján 5681,95 m². A megnyitott területen 270 objektumot számoztunk, de ezen belül a bontás során újabb objektumokat is elkülönítettünk, ami nem kapott újabb számot, csupán jelzéssel láttuk el.

A humusz átlag vastagsága 30–50 cm, csupán a terület északkeleti és délkeleti végében érte el a 70 cm-t. Sajnos a szántás mélysége, a rétegtani bolygatottság, illetve a humusztalálás módszere nem tette lehetővé a rétegtani megfigyeléseket. A megnyitott területen több korszak emlékei kerültek elő. Az objektumok korszakonkénti besorolása a mosatlan anyag alapján történt nagyjából.

Valószínűleg az út túloldalán megfigyelt *rézkori település* is tovább folytatódott a területen. Egyelőre feltételezhetően ide sorolhatjuk az alapárkos építményeket.

Az ásatáson előkerült régészeti jelenségek többsége a *késő bronzkori* urnamezős kultúrához tartozik. A leletanyag elsődleges megfigyelése alapján annak több periódusa is képviselteti magát. A lehumusztalalt területen mindenütt megtalálhatók az egykori település objektumai. Több cölöpszerkezetes építményt tudunk megkülönböztetni a területen. A felszín kopottsága miatt nem sikerült a házak padlószintjét megfogni, és igen kevés korhatározó lelet került elő belőlük. A telepen többféle, 6–8–14 cölöpből álló házszerkezetek kerültek elő. Tájéolásuk is eltérő, 3 belőlük nagyjából K–Ny irányú, a legnagyobb és egyben legnyugatibb feltárt ház É–D irányú. A bronzkori telep objektumaihoz tartozott több tárolóverem, ezek általában felső részükön tölcésesen összeszűkülnek, majd az alsó felük kiöblösödik, általában kevés leletanyaguk van. A telephez sorolhatjuk a rendszerbe nem illeszkedő cölöplyukak nagy részét, és több kérdéses funkciójú gödröt is. Főleg a terület déli részén találhatóak a nagyméretű agyagkitermelő gödrök, amelyekben a leggazdagabb telepanyag gyűlt össze. A leletanyag nagy részét a kerámia szolgáltatja, de előkerültek csont- és kőeszközök, egyéb használati tárgyak, orsógombok, bronztárgyak, tű, kés, ár, véső.

Eddig egyetlen biztosan *késő római kori* objektumot különítettünk el, egy földbe mélyülő, nagyjából É–D irányú, ágasfás-szelemenés szerkezetű házat. Igen sok kerámia, terra sigillata utánzat, állatcsont, kevés fémtárgy került elő belőle.

A területnek főleg az északi és nyugati felében kerültek elő *kora középkori* objektumok (*Árpád-kor*). Bográcstöredékek, hullámvonal- és csigavonaldiszes kerámia, korsótöredék került elő belőlük és több igen rossz állapotban megmaradt vastárgy. Ehhez a korhoz soroljuk egyelőre feltételezhetően a terület keleti szélén előkerült árkokat, a tavalyi árkok és a szuperpozíció alapján. Igen kevés leletanyaguk volt. A telephez tartoznak még tárolóvermek, egy kemence, gödrök.

FARKAS CSILLA

342. Sávoly határa

(Somogy megye) U, R, B, LT, Ró, A, Á, Kö, Kk, Kú

2003. december 28–29-én terepbejárást végeztünk a település közigazgatási területén rendezési tervhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítéseként.

A vizsgálat során először a terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Ahol erre lehetőségünk volt (szántás, vetés, tarló), ott extenzív terepbejárást is végeztünk.

A település külterületén 37 lelőhelyet azonosítottunk, ez a magas lelőhelysűrűség feltehetően a Kis-Balaton által nyújtott gazdasági, földrajzi előnyöknek köszönhető. A területen a neolitikumtól a kora újkorig ismertek lelőhelyek, ezek jellege: őskori (azon belül nem meghatározható korú) települések; neolitikumi települések; rézkori település; kora bronzkori település; középső bronzkori hamvasztásos temető; késő bronzkori települések, halomsírok és áldozati lelet (bronzkard); kelta település és temető; római település és villa; avar település és temető; Árpád-kori település; középkori templom a hozzá tartozó temetővel és település; késő középkori település és temető; kora újkorai település és temető.

A lelőhelyek szinte kivétel nélkül az ártérből kiemelkedő magaslatokon találhatóak, elsősorban a Marót-völgyi-csatorna és a Cölömpös-árok mellett. Mivel bizonyos időszakokban a vízfelület nagyobb kiterjedésű volt, a mai parttól távolabb fekvő lelőhelyeket is dombok, földhátak tetején tudtuk lokalizálni.

Munkatársak: Molnár Attila és Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán régésztechnikus.

MARTON TIBOR

343. Sirok, vár (Heves megye) Kő?

A siroki vár a 14. század elején a Csák Máté elleni harcok idején tűnik fel a forrásokban, mint az Aba nemzetség egyik vára. Később királyi vár, majd a Zsigmond-kortól kezdve a Tari-család birtokában volt. A 15. század végétől a Gutti Országgh-család birtokolta. 1596-tól 1687-ig török fennhatóság alá tartozott.

Az 1965-től 1972-ig tartó ásatás (Kovács Béla) során feltárták az 1562-ben épült ólaszbástya alsóvár teljes területét, de romkonzerválásra csak 1997-ben került sor Albert Tamás tervei alapján. Az újabb, 2003 nyarán végzett ásatásra azért került sor, mert a hasznosítás szempontjából elengedhetetlen felvezető út és közmű várhoz csatlakozó szakaszán megelőző régészeti feltárást kellett végezni. Az ásatás során a felvezető út nyomvonalán egy valószínűleg még a középkorban sziklába vágott árok, valamint egy 17. századi sánc került elő. Sor került a fennálló falak elmaradt dokumentálására is, sikerült a vár relatív kronológiáját is felállítani. A felsővárban végzett szondázó feltárást igazolta, hogy annak D-i felében nem lakótorony, hanem egy K-Ny-i irányú palotaszárny állott.

A tervek szerint az alsóvár rövidesen hasznosításra kerül, ennek megfelelően Albert Tamás programtervet készít a várra. A felsővárban a 2,5 m vastag épületomladék eltávolítása után az árkokat visszatemetették, mert egyelőre nincsenek anyagi források a frissen föltárt falak romkonzerválására.

FÜLÖP ANDRÁS

344. Solt, Erdélyi-tanya (Bács-Kiskun megye) U, R, LT, Sza

2002 októberében kezdődött a feltáró munka az 51. sz. út tervezett új nyomvonalában lévő 2. számú lelőhelyen, földrajzi nevén Erdélyi-tanyán. A munka 2003. november végén zárult, mintegy 11 000 m² terület feltárással. A 2002. év elején elvégzett terepbejárást alapján rézkori település feltáráására készültünk.

Az ásatásra a kisajátítási határokon belül teljes szélességben került sor. A területen a humusz eltávolítását kotrógép végezte.

A lelőhelyen összesen 1143 objektumot tártunk fel. Ezek az objektumok több régészeti korszak emlékmányát tartalmazták. A legkorábbi időszakot egy *neolitikus* gödör jelentette a területen. A *késő rézkori* badeni kultúra emlékmánya 284 objektumból került elő. Ennek a régészeti kultúrának négy házát, 206 gödrét, ezen belül tíz szarvasmarha-temetkezést, egy áldozati gödröt, 16 árkot tártunk fel. A négy ház mindegyikét a későbbi időszakokban megbolygatták. Ennek ellenére a házakon belül járósíntet, a házfalaknál cölöplyukat, illetve tüzelőhelyet tudtunk megfigyelni.

A tíz szarvasmarha-temetkezésből hét esetében viszonylag kisméretű gödröt ástak és mintegy behajtogatták az állatot. Egy alkalommal két állatot – egy felnőtt marhát és egy borjút – helyeztek a gödörbe, egy másik esetben a szarvasmarha alatt nyolc kis állat, valószínűleg kölyökkutya csontvázat bontottuk ki. Egy gödörben három szarvasmarhát helyeztek egymásra, alattuk egy birka csontváza került elő.

Az áldozati gödör nagyméretű kerek folttal jelkezett, bontása során edénytöredékek és állatcsontok kerültek elő. Az ásatási felszíntől mintegy harminc centiméteres mélységben két zsugorított emberi csontvázat bontottunk ki. Az egyik váz a hátán feküdt, megközelítőleg É-D-i tájolásban, koponyája előre billent és a gödör falához tapadt. A koponya és a váz helyzetéből arra lehetett következtetni, hogy az áldozatot vagy törött nyakcsigolyával helyezték a gödörbe, vagy levágták a fejét. A másik váz ugyancsak ezen a szinten a gödör nyugati falához közel került elő. A bal oldalán feküdt zsugorított helyzetben. A csontvázak alatt mintegy negyven centiméter vastagságú vörös, égett réteget találtunk, bontása során edénytöredékek, égett állatcsontok kerültek elő. Az égett réteg alján egy Ny-K-i tájolású, bal oldalra fektetett zsugorított csontvázat tártunk fel. Mellette a szarvasmarha temetkezéseknél már korábban megfigyelt módon elhelyezett marhacsontváz került elő. Mindkét esetben égésnyomokat figyeltünk meg a csontokon.

A rézkori gödrökből a badeni kultúra jellegzetes edénytöredékei kerültek elő, mericék, széles szalagfüles kis edények töredékei, alagútfülek, bekarcolt vonalakkal és beböködött pontokkal díszített töredékek, kannelurázott hastöredékek, fényezett felületű töredékek és kétosztatú tálak töredékei.

A rézkori telephez két árok tartozik. A két árok közül az egyik egy nagyméretű körárok, amelyiknek csak egy

része esik a feltárás területére, a többi a töltés alá fut, a feltárt területen a körárok átmérője 75 m. Az árok lefelé szűkül, átlagos mélysége a feltárás szintjétől mérve másfél méter. Alja egyenes, sehol nem tudunk az aljában cölöplyukakat megfigyelni. Az árok leletanyaga igen szegényes volt, csupán kevés rézkori edénytöredéket tartalmazott. A körárkot kívülről hozzá hasonló mélységű, de rövidebb árkok kísérik. A feltárás területén öt árok követi a körárok vonalát. Feltárásuk során egész edények, fedők és jelentős mennyiségű edénytöredék került elő.

A rézkori telephez tartozik még 58 cölöplyuk is. A cölöplyukak egy részét a bontás során előkerült leletanyag alapján, valamint betöltésük alapján különítettük el. A cölöplyukak azonban térképre rakva sem alkottak értelmezhető rendszert.

A területen mindössze 5 gödör, egy kemence és egy árok tartalmazott kelta leletanyagot. A *kelta* település többi része nem esett a feltárás területére.

Feltártunk még egy valószínűleg őskori sírt, bal oldalára fektetett, zsugorított, rossz megtartású váz volt, melléklet nélkül.

A *szarmata* időszakot 9 ház, 75 gödör, 10 kút, 6 árok és 4 cölöplyuk képviseli. A házak földbe mélyítettek, téglalap alakúak. A házak egy részében a padlót is meg tudtuk figyelni. Az építmények szerkezete két típust képvisel. Az egyik típusnál a két rövidebb fal közepén egy cölöplyuk került elő. A másik típusnál a házak közepén nagyméretű oszlophelyet tártunk fel. Tűzhely nem mindegyik házban került elő.

A terület mély fekvésű részén a település 10 kútját is feltártuk. A kutak legtöbbje kopolya volt, igen gazdag leletanyag került elő belőlük. A házakból és a gödrökből előkerült leletanyag a 3–4. századra jellemző.

Az *Árpád-kor* két korszakát is sikerült megfognunk a feltárás területén. A két korszakból összesen 30 házat, 66 gödröt, 27 árkot, 2 kutat és 48 cölöplyukat tártunk fel. A korai – 10. sz. – időszak házai egymás közelében, a feltárási terület DK-i részén helyezkedtek el. Két házat bolygattak meg az *Árpád-kor* későbbi – 13. századi – időszakában a félig rájuk ázott házakkal. A korai házak jellemzője, hogy kisméretűek, alapterületük 2–2,5 m×2,5–3 m között változik, alig mélyednek az altalajba. Ágasfás-szelemenés szerkezetűek voltak, mivel a házak nagyobbik felénél megtaláltuk a szemközti falak közepénél a mély cölöplyukakat. A házak mindegyikében előkerült az üllögödör. Több esetben meg tudtuk figyelni az üllögödör egy részének valamilyen fedését. A házak sarkában, erősen az altalajba mélyítve kerültek elő a tűzhelyek. Gödrük legtöbbször jóval a padlószint alatt volt. A házak nagyobbik részében megtaláltuk a tapasztott padlót, valamint a padlók többszöri megújítását. Egy háznál a földbe mélyített falak mentén körbefutó árok jelezte, hogy a háznak valószínűleg fából készültek a falai. Ennek a háznak kisméretű, a padlóra épített kemencéje volt.

A 13. századi település házai ugyancsak ágasfás-szelemenés szerkezetűek. A házakon belül megtaláltuk a kőből épített, vagy a házakhoz kívülről csatlakozó körte

formájú kemencéket. Több esetben meg tudtuk figyelni itt is a tapasztott padló nyomát, illetve a házon belül az úgynevezett üllögödört. A településhez két kút tartozott. Mindkettőnél megtaláltuk a fabélés maradványait, de az őszi esős időszak miatt nem volt lehetőségünk teljes feltárásukra.

Összesen 48 cölöplyuk került elő, melyeket leletanyaguk, illetve betöltésük alapján az *Árpád-kor*ba tartozónak tekintünk. Ezek egyelőre nem alkotnak értelmezhető rendszert.

A feltárás során még néhány újkori beásás, valamint több, a második világháború során használt géppuskafészek került elő lőszerrel és kézigránáttal.

Az ásatáson részt vett Fogas Ottó (2002) és Rosta Szabolcs (2002–2003).

SOMOGYVÁRI ÁGNES

345. Somogybabod, vízmű mellett

(Somogy megye) Kú

2003. szeptemberében, terepbejárás közben a vízmű melletti földúton egy K felé ívelő kanyartól kb. 60 m-re levő vízmosástól 300 m-re K-re, a földút kettéágazásánál két kemencéből és hozzájuk csatlakozó gödörből álló objektumkomplexumot találtunk.

1. *objektum kemence*: A kb. 120 cm átmérőjű kemence palástja kb. 20 cm magasságban megmaradt a kemence K-i és Ny-i részén, É-i része hiányzott. Négy-szer megújították a kemence platniját.

Leletanyaga főleg másodlagosan átégett, apró kavicsos vagy homokos soványítású, jól korongolt töredékekből állt. A peremek nagy része fedő számára tagolt volt, díszítésük bekarcolt vonalköteg, valamint előkerült egy perem alatt ujjbenyomkodással díszített peremtöredék.

2. *objektum hamugödör*: Kb. 2×2 m nagyságú, kb. 70–80 cm mély, szabálytalan, ovális alakú, a D-i felénél rézsús falú, az É-i oldalánál meredekebb kiképzésű gödör volt. Alja egyenetlen, a 3. objektum – kemence – melletti részén omladékos rész volt. Az 1. kemence alá nyúlt be részben a gödörnek egy nyúlványa. A gödörből kevés leletanyag került elő: 2 állatcsont, vörös illetve sötét színű, jól kiégett, jól korongolt, kora újkori töredékek.

3. *objektum kemence*: Kb. 1 m átmérőjű, kerek objektum, D-i oldalán az út vágta. Fala a D-i valamint a Ny-i oldalán hiányzott, a többi részen kb. 5–10 cm magasságban maradt meg. Szája K felé, a második gödör irányába nézett – ez volt a hamugödör.

Munkatársak: Slezák Balázs és Tóth Miklós ásatási technikusok, valamint Nagy Ferenc ásatási munkás.

KÖLTŐ LÁSZLÓ

346. Somogygyeges határa

(Somogy megye) R, B, Á, Kk, Kú

2003. december 13–14-én terepbejárást végeztünk a köz-

ség rendezési tervéhez kapcsolódó régészeti örökségvédelmi hatástanulmány előkészítéseként.

A vizsgálat során először a terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Ahol erre lehetőségünk volt (szántás, vetés, tarló), ott extenzív terepbejárást is végeztünk.

Összesen 9 lelőhelyet azonosítottunk a kutatás során, ezek jellege: őskori (azon belül nem meghatározható korú) települések; rézkori település; késő bronzkori település; Árpád-kori település, templom és temető; középkori település, templom és temető; késő középkori és kora újkorai település.

A vizsgálat során kiderült, hogy a lelőhelyek a megtelepedés szempontjából legkedvezőbb belterületi részekben, illetve azok közelében fekszenek.

A település külterületén a megtelepedésre legalkalmasabb terület a Meggyes-árok és a hozzá kapcsolódó kisebb vízfolyások rendszere. A község középkori településszerkezetére vonatkozó ismereteink még hiányosak.

Régészeti érdekűnek határoztuk meg a Meggyes-árok, a Grófi-árok és a Pócai-víz völgyeit. A kutatás során nem tudtuk vizsgálni a település külterületének erdővel borított délnyugati részeit, a Mexikói-pusztától nyugatra. Ezeket esetleg feltételezhetjük újabb régészeti jelenségek előkerülését.

Munkatársak: Molnár Attila és Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán régésztechnikus.

MARTON TIBOR

347. Sopron, Templom utca 1.

(Győr-Moson-Sopron megye) Rő, Á, Kk

2002. augusztus 24. és 2003. február 23. között a volt ferences kolostor területén a quadratura D-i, K-i és É-i folyosóján, a gazdasági udvaron a pincelejáróban és a sekrestyében tudtunk régészeti kutatást végezni. Ezzel együtt a műemlékes kutatás is folytatódott.

A földszinti folyosókon további középkori sírok kerültek elő, így a temető sírszáma 61-re emelkedett. Az É-i folyosón négy, koporsóban elhelyezett, az előzőeknél későbbi sír került elő kb. a folyosó középvonalában. Ezek közül az egyik ruházata igen jó állapotban maradt meg, zöld, térdig érő, oldalt hasított kabát barna zsinórszegéllyel, ugyanabból az anyagból készült szűk nadrág, bőr cipő és barna prémsapka visszahajtott szegéllyel. A ruházat alapján a sír a 16. századra tehető, nem sokkal térhet el a másik három sír kora sem. Az É-i folyosó Ny-i végében feltártuk a Petőházi Zeke-család kriptáját, ahol 5 csontvázat találtunk. A kripta rézsús padkájáról – amelyen két csontváz kapott helyet – kiderült, hogy római fal, a kripta padlószintje alatt közvetlenül padlófűtés téglaszlopait tártuk fel. Ez az épület folytatódott a kolostor Ny-i bejárati folyosóján, ahol a római épület fala mellett dél felé, szegéllyel határolt, nagy kőlapokból kirakott út részletét tudtuk megfogni. Az É-i folyosón a sírok alatt római kút került elő, négyszögletes kávéval, teljes feltárására nem volt lehetőségünk.

A gazdasági udvar É-i harmadában tudtunk dolgozni, ahol a pincében az 1998–99-ben feltárt épületmaradványok folytatása került elő felmenő falakkal, egy helyütt in situ megmaradt tubusokkal. A római épületbe a 17. században egy kutatást ástak. Mindezek fölött az ÉK-i sarokban középkori téglapadló maradt meg, bélyeges téglákkal. Egy meszesgödörből angyalszobor töredéke és boltozati bordatöredékek kerültek elő a 14. század végéről, 15. század elejéről. A mélyítés során kevés Árpád-kori kerámiát találtunk átégett agyagpadló részletei között, ezek az ispáni vár időszakát reprezentálják.

A római korból meglepetést jelentett az Isis szentély előkerülése. A szent kerület É-i falának részletét találtuk meg, mellette helyén álló oltárkövel, és a pódiumtemplom É-i szélének részletét a jelenlegi tanúfalban, ahol a feltárást kénytelenek voltunk abbahagyni. Előkerült még egy kisebb oltár töredéke megégett állapotban, egyik keskenyebb oldalán íbisz, másikon sistrum ábrázolással, továbbá egy Osirisnek ajánlott feliratos tábla. A templom részletei közül egy sima oszloptörzs darabja és egy kompozit oszlopfő kis töredéke. A szent kerület területét K felé egy boltozatos, tégladerítő vágja el a kolostor udvari bejárata előtt. Ez elbontásra került. A csatornázás során az árokban megtaláltuk a pódium DK-i sarkát és egy szakaszon D-i oldalát is. A teljes feltárás még várat magára.

A pincelejáróban a lépcső elbontása után előkerült a szent kerület É-i falának folytatása, két D-i irányban induló falrészlettel együtt. A pince D-i falának alapozásából két összetartozó, feltehetően a 13. századból származó mélyreliefet bontottunk ki. Az ábrázolás két mezőre oszlik, felül ostorozási jelenet, alul keresztelési.

A sekrestyében egy kápolnának a nyolcszög három oldalával záródó szentélyét tártuk fel oltáralapozással együtt. Mivel a templom DK-i támpillére benyomul a kápolna terébe, a kápolnát a templomnál korábbinak tartjuk. Megtaláltuk a kápolna 17. századi téglapadlóját, alatta középkori terrazzót. A sekrestye D-i fala előtt sírfolt látszik, feltárására még nem került sor.

GABRIELI GABRIELLA

348. Sorkifalud, I. kavicsbánya

(Vas megye) U, Kő

Az adott területen 2003. június 30. és július 9. között folyt a feltárás. Ezen a részen egy humuszdepot fedti a terület egy részét. A feltárásra kijelölt területen már megbolygatták a humuszt, a felszínen ennek ellenére is viszonylag sok kerámia került elő, főleg az újkőkori duanántúli vonaldíszes kultúra idejéből.

Összesen 770 m² területet tártunk fel. Huszonhárom régészeti jelenséget, objektumot figyeltünk meg, ezek többsége kisebb-nagyobb gödör, illetve cölöplyuk. A területi behatároltság miatt a cölöplyukak összefüggéseit nem sikerült biztosan megállapítani. A gödrök nagy részéből DVK kerámiaanyag, és néhány kőeszköz került elő. Ezek betöltése agyagos, sokszor faszenes,

paticsos. Leletanyaga alapján két objektum tartozhat a kora középkorba, és sötétebb, löszös betöltése alapján még két cölöplyukat is ide sorolunk.

Megállapítható, hogy egy nagyjából É-D-i irányú dombhát középső és Ny-i lejtőjén elhelyezkedő, a dunántúli vonaldíszes kultúrához tartozó falu, település Ny-i szélét fogtuk meg itt. Valószínűleg ez K, és É felé tovább folytatódhat, DNy-i végét pedig egy bányagödör pusztította el.

FARKAS CSILLA

349. Sormás, Mántai-dűlő

(Zala megye) U, V

2003. április és augusztus között folytattuk K-i irányba az előző év novemberében befejezett ásást, melynek eredményeként négy hónap alatt a nyomvonal teljes egészét sikerült feltárnunk. Az objektumok feltárásai továbbra is rendkívül sekélyen, többségükben rögtön a humusz alatt jelentkeztek. Az előző évhez képest kevesebb korszakból, szinte kizárólag csupán az újkőkori időszakból kerültek elő emlékek. A nyomvonal K-i harmadában a régészeti jelenségek száma feltűnően megritkult, illetve teljesen elfogyott. Az elmúlt évben talált LT C1 korú kelta településnek már egyáltalán nem találtuk folytatását, ahhoz kapcsolódóan csupán egy késő vaskori hamvasztásos sírt sikerült feltárnunk. A dunántúli vonaldíszes kultúra gödrei is szembetűnően megritkultak. Említésre méltó azonban, hogy nemcsak a keszthelyi csoport emlékényaga, hanem a kultúra korábbi fázisának kerámiaanyaga is előkerült.

A feltárt objektumok döntően a késő neolitik (Sopot-kultúra, protolengyeli időszak/Sé horizont) korszak emlékei, a számos hulladékgyödrön és a házakat kísérő árkokon kívül sikerült feltárnunk a tavalyi körárok további szakaszát, valamint többcölöpszerkezetes neolitik hosszúházat is. A lelőhely Ny-i szélén futó árok tovább ívelődik K-i irányba, újabb bejárata nem került elő, É-i vége kifut a nyomvonalból. Az É-D-i tengelyű, hármascölöpsorokból álló hosszúházak közül kettőt szinte teljes egészében sikerült dokumentálnunk, melyek 20x5 m kiterjedésűek. További fél tucat épület esetében a cölöpök hiányosan kerültek elő, így azok szerkezete bizonytalan. Hét darab idolerészlet, illetve kultusz tárgy, több zoomorf és állatdíszes plasztika, valamint az előző évinél jóval nagyobb számú vörösre festett kerámiatöredék került felszínre. A kőszközök száma és a természettudományos anyagminta mennyisége is jelentős mértékben megnövekedett.

A két szezon alatt összesen 554 objektum került feltárára, a megkutatott terület nagysága 23 700 m².

STRAUB PÉTER

350. Sormás, Törökföldek

(Zala megye) U, R, B

A lelőhely az épülő M7-es autópálya nyomvonalába esik (79. sz.). 2003. április 2. és augusztus 29. között végez-

tük el a feltárást. Az előző évben kutatott 10 008 m² mind K-i, mind Ny-i irányban bővült. Ez évben összesen 17 690 m²-t tártunk fel, 307 objektumot bontottunk ki és dokumentáltunk.

A munkát a tavaly feltárt területhez csatlakozva végeztük. A domb és az autópálya nyomvonalának K-i lejtőjén megtaláltuk a tavalyi I. árokrendszernek nevezett kettős körárok K-i kapuját. Ez az árok a nyomvonal É-i szélé felé kanyarodik és hagyja el azt. Itt a K-i lejtőn egészen a patakpartig humuszoltunk. A domb alján kavicsos feltöltődés volt, régészeti objektum nyomára már nem bukkantunk. A múlt évben elkülönített II. számú árokrendszer (szintén kettős árok) folytatását is dokumentálhattuk a domb Ny-i lejtőjén. Ebből az árokrendszerből mintegy kétszer kilencven métert tártunk fel, megtaláltuk a Ny-i kaput. A dombhátnak ezen az oldalán, a körárkon kívül (a domb Ny-i lejtőjének irányába) már csak néhány objektum akadt, elmondhatjuk, hogy a település Ny-i szélét is sikerült meghatározni.

Az objektumok (árkok, gödrök) és a leletanyag jellegét tekintve megegyezett a tavalyi évben megfigyelttel. Nemi különbség azonban adódott: az idén a gödrök átlagos mérete, és mélysége valamivel kisebb volt a korábban dokumentáltaknál, összességében kevesebb idoltöredék került elő. Ez azonban így is jelentős: 2 séi típusú idolfaj, 3 steatopyg idollába, fej nélküli töredéke, 2 emberi torzó (szintén idoltöredék) és 1 kisebb állatfigura töredéke is előkerült. A felsorolt tárgyak legtöbbször, és az előkerült finomkerámia töredékeken is gyakori volt a vörös festés, jónéhány csótalpas táltöredéket találtunk. Előfordult, jóval szerényebb számban, néhány sárga festett oldaltöredék. Az idén egy szép csontár is előkerült. Jelentős a kőanyag. Viszonylag kevés kővést találtunk, de annál több magkövet és kőpengét.

Az idei évben is a leletanyag döntő többségét a lengyeli kultúra legkorábbi, Sé-horizontjának jellegzetes leletei képezték, emellett a Sopot-kultúra néhány objektuma is dokumentálásra került. Egy késő bronzkori gödröt is találtunk. Az egyik objektumból néhány szórvány Starčevo oldaltöredék is előkerült, kevés szórvány dunántúli vonaldíszes kultúra cserepet is találtunk.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum Régészeti gyűjteményét gyarapítja.

SZÁRAZ CSILLA

351. Szabadkigyós, Wenckheim-kastély

(Békés megye) Kú

A szabadkigyósi Wenckheim-kastély épülettömbjének DK-i részén található az egykori télikert területe, a kápolna és az ebédlő külső falaival határolt sarokban. Mai állapota szerint a park sétaútjának szintjéből kiemelkedik, kőből készült lábazata a télikert padlószintje fölé magasodik. A park felől, D-i irányból négy lépcsőfok vezet föl, amely az egykori épület tengelyével azonos irányítású. A télikert másik megközelítési iránya Ny felől,

az ebédlő irányából nyílt, ahol az ebédlő K-i falának közepén elhelyezkedő nagyméretű, üvegezett ajtót ma acél hullámlemezéből készült redőny zárja. A redőny a rajta elhelyezett cégjelzés szerint a Sipos-féle redőnygyárban készült Gyulán, feltehetően a két világháború közötti időszakban. Eredetileg az ebédlőből három lépcsőn lehetett a télikertbe jutni, a lépcsősor ma is áll, eredeti funkcióját elveszítve. A K-i oldalon félköríves kialakítású terület formája a szomszédos kápolna apszisának ívével ritmizál. A lábazati kőfalak és a kastélyépület említett helyiségeinek falai által határolt terület az egykori télikert belvilágának területével azonos, mai, kissé egyenetlen felszínét fű borítja, fűdémrendszere teljesen hiányzik.

A télikert területén 2003. június 4–26. között végeztünk feltárást, amely során régészeti módszerekkel igyekeztünk további információkat gyűjteni az egykori épületről. A parkból felvezető lépcső tengelyének irányában a kutatandó terület teljes hosszában egy 2 méter szélességű szelvényt nyitottunk. Erre merőlegesen, a K-i oldalon elhelyezkedő, félköríves falszakasz tengelyében, az ebédlőből levezető lépcsősor irányában, egy 1 méter szélességű szelvényvel kutattunk. Harmadik szelvényünket pedig az ebédlőből levezető lépcső előtt, az ebédlő falával párhuzamosan nyitottuk, 1 méteres szélességben. A szelvények betöltésének kiásása után keletkezett tanúfalak rétegsorai a terület feltöltésének kronológiáját is reprezentálják a technikai megfigyelések mellett. A terület ÉNy-i, belső sarkában alig 10–15 cm-nyi felső talajréteg letermelése után sikerült megtalálni a vasszerkezet oszlopainak kőlabazatát, amely eredetileg a télikert padlószintjével megegyező szinten illeszkedett. A kőlabazatot téglafallal támasztották meg.

A rétegsorok alapján megállapítható, hogy az egykori télikert padlószintje és a parkból felvezető lépcsősor felső lépcsőfokának szintje között nem volt lényeges eltérés. A legfelső lépcsőfokkal megközelítőleg azonos szinten lévő padozat folytatódott a helyiség belseje felé. Az ebédlőből levezető lépcsővel is hasonló a helyzet, ott a legalsó lépcsőfokról lelépve lehetett elérni a télikert padozatának szintjét.

A télikert belső elrendezéséről nem tudtunk információkat gyűjteni, mert a vasszerkezetű tető és falak lebontása után nagy mennyiségű törmelékot töltöttek vissza a területre. A jelenlegi talajszint alatt néhány évtizedes, vékony salakréteg, ez alatt különböző összetételű törmelék- és szelvényrétegek, azok alatt pedig homogénebb, régi, a télikert építésének idejével megegyező kori feltöltési rétegek voltak megfigyelhetők.

Az ÉNy-i sarokban elhelyezkedő oszloplabazat alapozásának kutatása során bukkantunk rá a télikert fűtési rendszerének első részletére. A jelenlegi padlószinttől kb. 130 cm-es mélységben az ebédlő falával párhuzamosan futó, téglával kirakott padlózatú, téglafalú „hőfolyosót” találtunk. A kiserkeszthető formájú téglafolyosó feltételezésünk szerint meleg levegő keringtetésével működő fűtési rendszer része volt, amely a téli-

kert légterének fűtésére szolgált. A folyosó padozata kb. 130 cm-rel az egykori padlószint alatt helyezkedett el, falai a padlószintig értek. Téglalap alakban futott körbe a télikert padozata alatt. A felfalazott téglafalakat sárga színű, kerámia padlótéglával fedték, amelyeknek a résein keresztül áramlott a meleg levegő a télikertbe. A „hőfolyosó” által közrefogott, középső részt, valamint a falon kívüli részt törmelékkel töltötték fel, ennek a padozatról nem rendelkezünk információkkal. A „hőfolyosó” téglával kirakott padozatán, élére állított téglából álló, a folyosó irányára merőlegesen elhelyezkedő téglasorok futottak, amelyek a meleg levegő fölfelé áramlását segítették elő. A „hőfolyosó” a kápolna D-i falának tengelyénél indult. Ezen a részen a padlószint alatt egy nagyméretű téglaboltozat helyezkedik el a kápolna falával párhuzamosan. A boltozat később elfalazott nyílásának közepén történt eredetileg a meleg levegő beáramoltatása, amely az enyhe emelkedővel kialakított „hőfolyosón” haladt körbe, visszatérve a kápolna faláig. A kápolna pincéjében is megfigyelhető az említett boltozat másik oldala. A teljesen bevakolt falfelületen nem látszik, hogy innen áramoltatták volna a meleg levegőt a pincével azonos szinten lévő „hőfolyosóra”. A kastély nagyobb helyiségeit hasonló, meleg levegőt áramoltató rendszerrel fűtötték. Sajnos arról sem sikerült egyértelmű adatokat gyűjteni, hogy a télikert fűtését egy külön rendszeren működtették-e, vagy pedig a többi helyiség fűtését ellátó, központi kazánból vezették ide a meleg levegőt, bár ez utóbbi megoldás a valószínűbb.

Az említett boltozat télikert felőli oldaláról jól látszik, hogy a boltozat vakolatára ráfalazták a kápolna felőli zárófalat, tehát az mindenképpen később keletkezett, mint maga a bolthajtás. Megjegyzendő az is, hogy a „hőfolyosónak” a kápolna falára merőleges felmenő falai nincsenek kötésben a kápolna alapfaláival, tehát ezek szintén később épültek. A boltozat nyílását a télikert elbontása után elfalazták, majd az egyik oldalsó, korábbi elfalazást egy darabon kibontották, és laza törmelékkel töltötték föl a két fal közötti, kb. 120 cm vastag közt.

A télikert vasszerkezetének lebontása után a „hőfolyosó” falait is lebontották, csupán padozatát és 2–3 sor téglát hagytak meg, azt is feltehetőleg csak a bontás technikájából eredő sok törmelék felgyülemelése miatt. Csak a D-i oldalon maradt meg a „hőfolyosó” mindkét felmenő falának nagyobb részlete. A falak elbontása után a területet törmelékkel hordták tele. Érdekes adat, hogy egy szemtanú elmondása szerint a télikert helyén az 50-es évek elején két nagy gödör tátongott, amelyet akkoriban töltöttek fel földdel. Az elmondásban szereplő feltöltés megfigyelhető a rétegsorokban a kápolna előtti, valamint az ebédlőből levezető lépcső előtti szakaszon. Nem rendelkezünk információkkal a télikert elbontásának idejéről, az ellenőrizhető szóbeli közlés viszont arra utal, hogy az elbontás nem sokkal az 50-es évek előtt történt.

A kutatószelvényekből kitermelt törmelékben sok igen vastag, 1 cm-nél vastagabb síküvegtöredéket találtunk, amelyek valószínűleg a vasszerkezet üvegtábláiból származnak. Szintén a betöltésből kerültek elő a már említett sárga színű, peremes padlótégla-töredékek, amelyekkel a „hőfolyosót” fedték. Az igen nagy számban előkerült más típusú, bordós-vöröses színű, zúzott kőből készült, helyszínen öntött padló töredékei talán a sárga padlótéglák fölött helyezkedtek el, és ilyen típusú padlóval borították a télikert egy részét vagy egészét.

LISKA ANDRÁS

352. Szabadszállás, Gyakorlótér

(Bács-Kiskun megye) Sza, A

A részletes tanulmányt lásd a 75. oldalon!

BALOGH CSILLA

353. Szakcs, Borjádpuszta, Borjádi-dűlő

(Tolna megye) Kő

Wosinsky Mór könyvéből ismerjük a Borjádpusztán, az Éhes-hegy déli csúcsán talált, római kövekből és téglákból épített középkori templomhelyet. Az általa leírt helyen a WMM EOY-térképe egy Miklós Zsuzsa által készített légi fotóról ismert lelőhelyet tüntet fel. Az Éhes-hegy neve mára eltűnt.

A Szakcstól DNy-ra fekvő Borjádpusztától DK-re, a Borjádi-árok és a Kiskondai-patak közötti földnyelven, a Borjádi-dűlő D-i részén végeztünk terepbejárást 2003. május 10-én, a dűlőre merőlegesen vetett búzatáblától D-re. A dombhát alján és oldalán közepes sűrűségben középkori kerámiát találtunk. A domb kiszélesedő, lapos tetején, közvetlenül a búzasávtól D-re elszórtan nagyméretű, fehér mészköveket figyeltünk meg, a műveléshatárt jelző mélyebb barázdában és szűkebb környékén pedig apró építési törmelék is jelentkezett. Az innen É-ra, magasabban fekvő, térdig érő búzavetés traktornyomaiban szétnézve kiderült, hogy az épületnek csak kisebb, D-i széle fekszik a szántásban, a kövek és kevesebb téglá, valamint a kevés embercsont túlnyomó része a vetésben található. D-ről nézve a templom dombja határozott kiemelkedésként érzékelhető. A rom kiterjedése a középkori templomhelyekéhez képest szokatlanul nagy, Ny-K irányban kb. 40×30 m.

Wosinsky leírása alapján ezt a helyet kell az általa megtalált rom helyével azonosítanunk, amelyet egyértelműen – semmilyen forrásból nem ismert – középkori templomnak tarthatunk. Feltűnő a kövek meglepően nagy száma és mérete; ezt minden bizonnyal az innen K-re kb. 2 km-re fekvő, a korai Iovai-val azonosított, hatalmas kiterjedésű római romterület közelsége magyarázhatja, amely a középkorban is nyilvánvalóan kőbányaként szolgált.

A középkori település a templomhelytől D-re, a két patak összefolyásáig helyezkedik el, mindkét patak men-

tén. A templomot rejtő búzasávtól É-ra fekvő részt nem jártuk be.

K. NÉMETH ANDRÁS

354. Szatymaz, 51/12 számú lelőhely

(Csongrád megye) Sza

A lelőhelyen (M5 58. lh.) 2003. június 27. és július 18. között folytattunk megelőző feltárást az M5 autópálya Csongrád megyei szakasza nyomvonalának előzetes feltárása során. A feltárt terület nagysága 7180 m².

A lelőhelyen 78 objektum került elő, amelyek nagy többsége – néhány újkori jelenség kivételével – a szarmata korból származik, többek között egy cölöpös szerkezetű felszíni ház maradványai nagy mennyiségű kerámiaanyaggal.

A kitűzött terület a nyomvonal részletére, illetve a hozzá Ny felől csatlakozó felüljáró nyomvonalára terjedt ki, erősen tagolt volt, dűlőutak és csatorna is keresztezte. K-i szélén teljes hosszában, illetve D-i részén nyitott felületen semmilyen jelenség nem került elő. Csupán a nyomvonal Ny-i szélén, illetve a felüljáró nyomvonalán, a csatornától D-re kerültek elő régészeti jelenségek, amelyeket a nyomvonalban sikerült lehatárolni. A lelőhely a nyomvonalban semmilyen irányban nem folytatódik. A néhány újkori jelenség a csatornától É-ra nyitott felületen került elő.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

355. Szákszend, Nagy Gyeptörés

(Komárom-Esztergom megye) Rő

2003. november 24-én telefonon értesítették a Kuny Domokos Múzeumot, hogy a község határában szántás közben szarkofágot találtak, melybe az ekevas beletört. Azon a részen már évek óta valamit karcolt az eke, amit 24-én markolóval ki akartak emelni. Ennek során lekapták a szarkofág tetejét és belemarkoltak a kőládába is, amelynek két hosszanti oldalát markolólapátnyi szélességben ugyancsak kibontották. A kiszedett csontokra való tekintettel értesítették a múzeumot, a további ténykedést pedig abbahagyták.

A lelőhelyre egy darus kocsival együtt 26-án mentünk ki. A szarkofág a Szákszendi Mezőgazdasági Rt. sertéstelepével szembeni, attól K-re lévő úgynevezett B2 (korábbi 20-as) táblában (hrsz.: 083/i, régi neve „Nagy Gyeptörés”) feküdt. A dűlőt a sertésteleptől a Szendi-ér választja el. A szarkofágban lévő föld tetején törött csontok voltak láthatók. A ládában a föld bolygatott volt, valamennyi csontot törötten, másodlagos helyzetben találtuk. A szarkofágfenék K-i szélénél, a fenéktől 2 cm magasan, a kópárna aljánál egy bronzpénzre leltünk. Más melléklet a bontás során nem került elő. A láda (mérete: 72×185×89 cm) K-i, hosszanti oldalán látható keretelésben a felirat nem vésett volt. A fedelet hamvasztásos temetkezés sírkövéből alakították ki oly módon, hogy a feliratos, figurális rész volt a láda belseje felé fordítva és az egykori sírkő hátsó részéből faragták ki a fedél háztető alakú formáját. A figurális rész teljesen kopott, csak a keretelések és a tagoltság egykori mikéntje volt felismerhető. Mérete: 110×198×30 cm. (Lásd az illusztrációt!)

Dokumentálás után a ládát kiemeltük és a fedéllel együtt a tatai vár udvarába szállítottuk, a csontanyag és a pénz pedig a múzeum raktárába került.

PETÉNYI SÁNDOR

356. Szálka, Öregtemplom-dűlő (Tolna megye) Ó, Kő

A dűlőben fekvő középkori templomról egyetlen forrásunk az első katonai felmérés, amely itt régi templomot tüntet fel.

A falutól ÉK-re, két patak találkozásától Ny-ra fekvő dűlőben, a horgasztó feletti száraz szántó földön, bokáig érő, gázosrepcében végeztem a terepbejárást 2003. április 23-án. A templom az erdő szélétől kb. 20–30 m-re, nem a dűlő legmagasabb pontján, hanem attól kissé ÉÉK-re, egy a környezetéből alig kiemelkedő, kb. 0,5 m relatív magasságú kiszélesedő földnyelv K-i felén fekszik, helyét 15×20 m-es területen kevesebb téglá-, és főleg (környékbeli eredetű, barnás kemény) kőtörmelék jelzi, közepes sűrűségben. Embercsontot csak elvéve találtam, elsősorban a K-i lejtős részen.

A falu kiterjedését pontosan nem tudtam megállapítani: É-on az erdő széléig jelentkeztek leletek, K-en pedig a földesútig; D-en a templomtól kb. 150 m-re szüntek meg. A lelőhelyen néhány őskori töredék is előfordul.

K. NÉMETH ANDRÁS

357. Százhalombatta, Földvár (MRT 7. k. 27/2 lelőhely)

(Pest megye) B

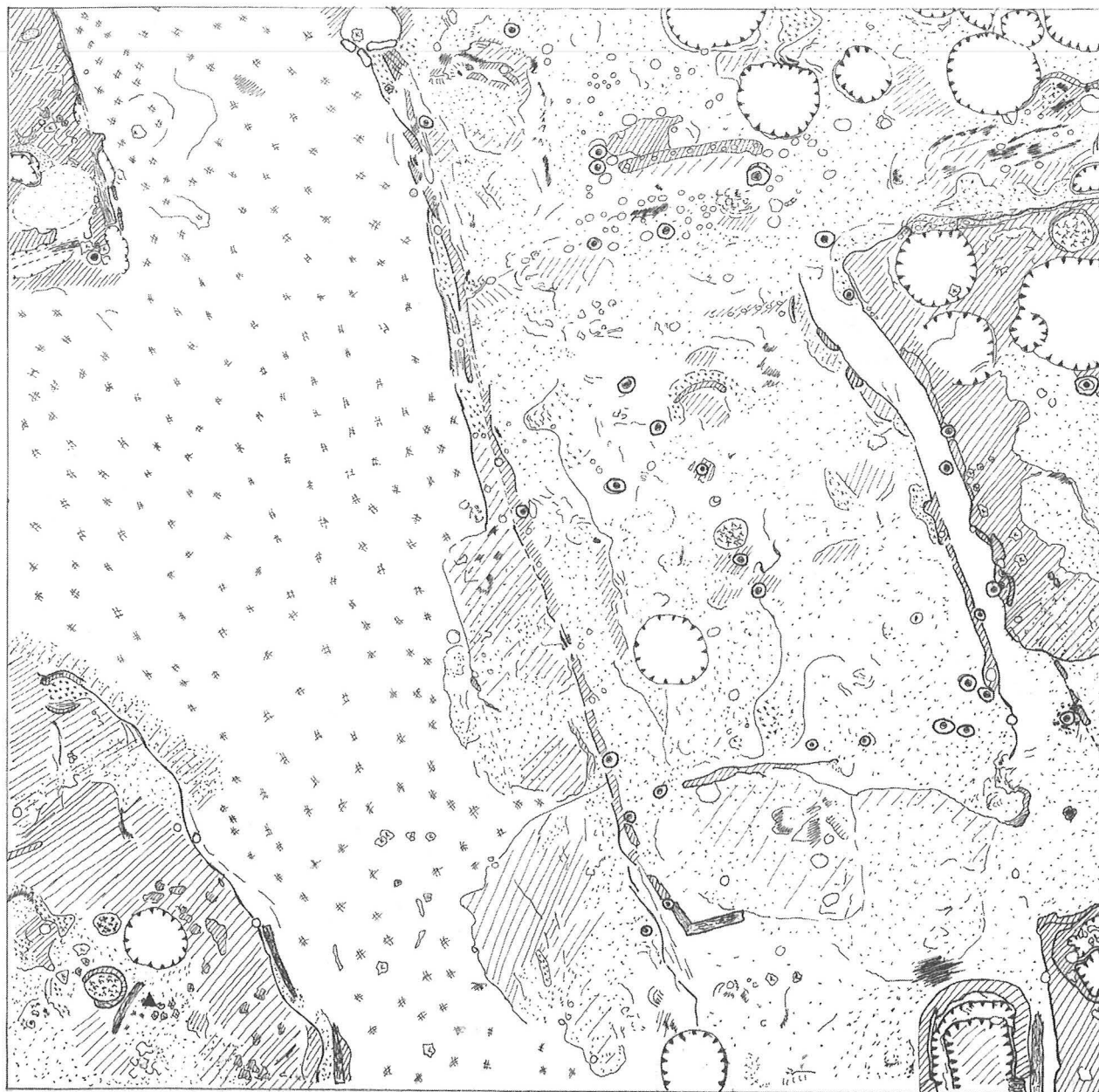
Az „Emergence of European Societies”²¹ elnevezésű nemzetközi kutatóprogram keretén belüli százhalombattai projekt²² eredményei 2003-ban jelentős állomáshoz értek. 2003 az ásatás hatodik éve, mostanra mintegy 100–120 cm vastagságú rétegsort távolítottunk el a közel 6 m vastag tell felső rétegeiből, s sikerült minden későbbi korszak objektumait feltárnunk. A 2003-as ásatási szezon végére már csak bolygatatlan középső bronzkori rétegekkel számolunk.

A nagyszabású ásatást 20×20 méteres, É–D irányítású szelvényben 1998-ban kezdtük – Poroszlai Ildikó korábbi, 1989–93-as szelvénye mellett²³ –, elsősorban az új módszerek elméleti és gyakorlati kidolgozásával. Ekkor kísérleteztük ki a hosszú távon alkalmazandó ásatási módszereket, bontási technikákat, mintavételezési stratégiát és a dokumentációs rendszer alapját. A feladat nem volt egyszerű, hiszen három különböző kultúra el-

21 KRISTIANSEN, K.: The emergence of European Communities: household, settlement and territory in Later Prehistory (2300–300 BC). In: POROSZLAI, I. and VICZE, M. (eds), Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report I, 2000, 7–12.

22 A százhalombattai projektrészben közreműködő külföldi partnereink: Göteborg-i egyetem, Southampton-i egyetem, Cambridge-i egyetem és a Svéd Nemzeti Örökségvédelmi Hivatal munkatársai, tanárai, egyetemi hallgatói.

23 POROSZLAI, I.: Excavation campaigns at the Bronze Age tell site at Százhalombatta-Földvár I: 1989–1991; II. 1991–1993. In: POROSZLAI, I. and VICZE, M. (eds), Százhalombatta Archaeological Expedition, Annual Report 1, Bp., 2000, 13–74.

 sárga yellow	 vörös átégett red burnt
 szürke grey	 fekete szes black charcoal
 kevert mixed	 famaradvány wood remains
 tokos véső	

térő ásatási tradíciót kellett közös nevezőre hozni.²⁴ A sikeres eredményt részletesen ismertettük a Régészeti kutatások Magyarországon 2002. évi kötetében.²⁵

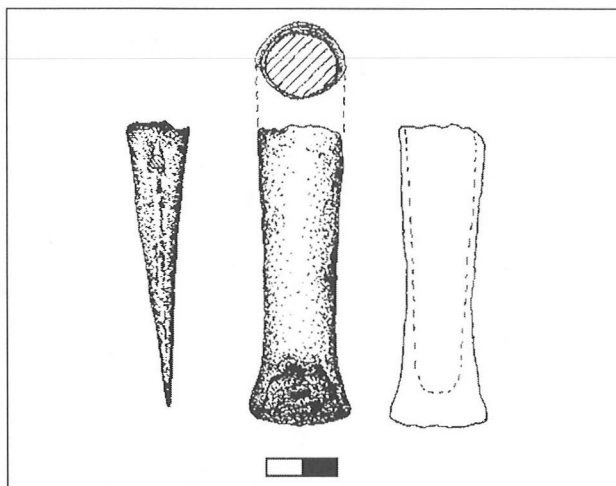
24 A magyar, a svéd és az ekkor még a tellt ásató partnerek közé tartozó chicagói North western Egyetem hagyományait és ásatási elképzeléseit dolgoztuk össze.

25 VICZE M.: A Százhalombatta Projekt által alkalmazott ásatási technika - Excavation methodology on the Százhalombatta Project. In: Régészeti kutatások Magyarországon 2002 - Archaeological Investigations in Hungary 2002. Budapest, 2004, 131-146.

Az 1998-2002-ben elvégzett munkákról folyamatosan beszámoltunk a *Régészeti kutatások Magyarországon* sorozat oldalain.²⁶

A 2003. évi szezon célkitűzése a nagyjából a szelvény közepén elhelyezkedő omladék határainak tisztázása. (Lásd az illusztrációt!) Az égett omladék ÉNy-DK irányban húzódott közvetlen az északi szelvényfaltól in-

26 RKM 1999, 246.; RKM 2000, 207.; RKM 2001, 217; RKM 2002, 269.

dulva. Az északi része 6–8 méter szélességben kifutott a szelvényből, így a keleti, déli és nyugati széleit kellett megkeresni. A keleti oldala viszonylag korán, az ásatási szezon elején tisztázódott. Ezen az oldalon, egy szintén ÉNy–DK irányú utca határolta a ház (No. 1818) omladékát. A kb. 50–60 cm széles utca másik oldalán egy le nem égett ház (No. 3147) hosszanti oldala került elő. A rétegtani megfigyelések alapján úgy tűnik, hogy a két ház, a 3147-es számú és az 1818-as legfelső rétege egykorú. Az 1818-as ház déli oldalának meghatározása jóval nehezebbnek bizonyult. A szelvény ezen oldala, mint ahogy már a korábbi rétegekből is kiderült, meredeken lejt. Az égett omladék a fenti rétegekhez hasonlóan egy törésvonal után meredeken lejtteni kezdett a téglagyári völgy, azaz dél felé. A szelvény déli fala mentén elhelyezkedő négyzetekben az omladékot fedő kevert réteg igen vastag, 30–40 cm volt. A nem teljesen összefüggő, töredezett omladék ellenére kirajzolódott a ház déli széle is. A szelvény nyugati felében, délnyugaton 10 méter, északnyugaton 6 méter széles területet kellett feltárni, illetve itt megkeresni a ház nyugati szélét. Az 1745-ös számú agyagos réteg alatt, részben az 1818-as ház felett egy barnás, faszenes, leletekben gazdag, egységes réteg jelentkezett, amely háztartási hulladékban gazdag felszint sugall. Ez a réteg két ásonyom vastagságúnak bizonyult. Színe, összetétele, állaga a teljes vastagságban azonos volt. Ezen réteg elbontása közben találtuk meg a ház nyugati szélét, ami töredezetten, nagy lejtésekkel, lépcsőzetesen jelentkezett. A szelvény nyugati részében a vastag háztartási hulladékos réteg alatt, az 1818-as ház korábbi fázisával egy szinten két újabb házmaradvány került elő. A délnyugati sarokban a 3181-es számú, az északnyugatiiban a 3076-os számú található. Egyik ház sem égett le, mind faluk, mind padlójuk sárga tapasztott agyagból készült, cölöpös szerkezetük van.

A fentieket egybevetve 2003-ban a 20×20 méteres szelvényben összesen öt vagy hat középső bronzkori ház maradványát tudtuk egy szinten megfogni. Ennek tükrében le lehet vonni néhány településszerkezeti követ-

keztetést a bronzkori telep Koszider korú fázisáról. Ez a települési szint a kerámiaanyag alapján a korszak klasszikus fázisába tartozik. Koszider korú leletanyag már közvetlen a humuszból és az az alatti rétegektől folyamatosan kerül elő, tehát a százhalombattai tell telep ezen részén több, mint egy méter vastagságú Koszider korú réteggel és számos települési fázissal kell számolni. A felsőbb rétegek töredezett objektumai és bolygatott szintjei ellenére egyértelműen kirajzolódott, hogy a korai bronzkori hagyományoktól eltérően ebben a korban a település belső struktúrája nem állandó, hanem inkább pulzáló, változó. A település adott területén vertikálisan változik annak használata, illetve funkciója. Az 1818-as számú ház megjelenéséig biztosan házhoz tartozó padló- vagy falmaradvány csupán a szelvény északi részében, egy viszonylag kis (4×8 m-es) területen volt található. Itt egymás alatt legalább kettő, de elképzelhető, hogy három házréteg volt, tehát a szelvény északi oldala végig lakóterület volt. A szelvény többi, nagyobbik részét általános feltöltések, agyagos munkafelületek, háztartási hulladékot tartalmazó területek töltötték ki váltakozva. Ezek alapján ez a terület a település utolsó fázisaiban igen mozgalmas volt, váltakozó funkciót töltött be.²⁷

Külön említésre méltó a szelvény déli-délkeleti része, ahol megállapítható, hogy itt folyamatosan igen élénk és speciális tevékenységeket folytattak a település eddig feltárt időszakában. Ezen a területen került elő korábban egy hároméves bika csontváza, amelyet egy elszenesedett deszkamaradványon találtunk. Ugyanehhez a területhez köthető egy csecsemő erősen zsugorított csontváza, s szintén itt került elő 2003-ban egy speciális funkciójú kikapasztott oldalú gödör (No. 3070). Ez az objektum először egy vízszintes tapasztásként jelentkezett sok, részben sorban, részben rendszertelenül elhelyezkedő 10–15 karólyukkal. Bontása közben egy ki nem égett rostélyos kemence vagy esetleg kerámiaszáritó építmény maradványára gondoltunk. A „rostélyos” rész elbontásakor az alsó platni vagy az építmény alja helyett egy vastagon kikapasztott falú gödröt találtunk egy széttört Vatyá urna darabjaival és néhány emberi maradvánnyal. A gödörben az urnában lévő felkarcsonton és a mellette elhelyezett medencecsonton kívül más számottevő lelet nem volt. Betöltéséből néhány apróbb csont és cserép került elő, melyek az egykori betöltéssel együtt kerülhettek a gödörbe, közvetlen kapcsolatuk sem az urnával, sem az emberi maradványokkal nem volt kimutatható. A botrosz-nak elnevezett objektum áldozati jellegét két tényező is alátámasztja. Az egyik, hogy a Kárpát-medencében a neolitikum óta nem volt szokás emberi maradványokat tell telepen elhelyezni. A másik a Vatyá-kultúra köztudottan jól ismert, telepek-

27 SØRENSEN–VICZE nyomtatás alatt.

től elhatárolt urnatemetőiben történő hamvasztásos temetési rítusa.²⁸

A 2003-as ásati szezónban a szelvény délnyugati sarkában talált ház (No. 3181) padlójáról, a tűzhelytől 20 cm-re délkeletre egy kőkoncentrációból előkerült egy ép tokos véső. Ehhez mind típusban, mind korban legközelebb a dunaújvárosi I. Koszider kincsben található véső áll,²⁹ habár a Százhalombattán előkerült darab nagyobb és robosztusabb. Hasonló véső ismert még Somogy megyéből³⁰ és talán a nagyhangosi kincsben található töredék³¹ is ehhez a típushoz tartozik. (Lásd az illusztrációt a 292. oldalon!)

Összegezve egyértelműen megállapítható, hogy a százhalombattai földvár bronzkori tell, a Koszider korban sűrűn lakott település volt. Az általunk feltárt részén viszont rétegenként más-más tevékenységeket folytattak, tehát a település belső struktúrája életének utolsó évszázada folyamán lakószintenként változott.

POROSZLAI ILDIKÓ – VICZE MAGDOLNA

358. Százhalombatta, Turul utca 49–51–53. (Pest megye) B

2003. április 17–18-án bejelentést követően leletmentést végeztünk az építési telken található agyagos löszfalban (hrs.: 11/2). Előkerült négy gödör, amelyek leletanyaga csont, kerámia, pattintott kőeszköz, faszén volt.

BALOGH ÉVA

359. Szeged, Kiskundorozsma, Daru-halom-dűlő I. (Csongrád megye) Á

Az M5 és a hozzá kapcsolódó úgynevezett M430 jelzetű tervezett autópálya nyomvonalán végzett kutatások keretében 2003. május 27. és június 13. között megelőző feltárást végeztünk a jelzett területen (26/93; M5 Nr. 61=M43/3). A terepbejárás adatok alapján középkori település maradványaira számítottunk.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától ÉNy-ra, az Algyői főcsatorna mentén helyezkedik el, a Maty-ér két ága között, mindkét medertől kb. 500 m-re található.

A feltárássra kijelölt terület határait földmunkagépekkel körbeástuk. A humuszolt terület nagysága 5122 m². A lehumuszolt területen összesen 33 régészeti jelenséget találtunk. Mivel ezek mindegyike cölöplyuk volt és régészeti korhatározásra alkalmas leletet nem találtunk bennük, a kijelölt területet nem tártuk fel teljes egészében. A megkutatott terület nagysága kb. 12 000 m².

A feltárt régészeti jelenségek minden bizonnyal a lelőhelytől K-re fekvő, nagy kiterjedésű Árpád-kori település külső részeit (Kiskundorozsma, Daru-halom-dűlő II. 26/94 (M5 Nr. 62=M43/4)), valószínűleg az állatok legeltetésére használt területeit jelzik.

A feltáráson részt vett Mészáros Patrícia, Nagy Márta régészhallgató, Szeles Imre és Magyar Emil ásati technikus.

PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

360. Szeged, Kiskundorozsma, Daru-halom-dűlő II. (Csongrád megye) Sza, A, Á

2003. június 5. és október 17. között megelőző feltárást végeztünk a jelzett területen (26/94; M5 Nr. 62=M43/4). A terepbejárás adatok alapján ős- vagy népvándorlás kori, illetve középkori település maradványaira számítottunk.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától ÉNy-ra helyezkedik el a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján, a mederrel párhuzamosan futó két dombháton.

A tervezett nyomvonal mintegy 350 m hosszú, és 90 m széles területen érintette és veszélyeztette a régészeti lelőhelyet. A feltárássra kijelölt terület teljes felszínét földmunkagépekkel humuszoltuk. Az így feltárt terület nagysága 32 444 m², amelyen összesen 525 régészeti jelenséget találtunk.

Alapvetően 2 nagy korszak régészeti jelenségeit határoztuk meg. 93 db *avar kori* sírt tártunk fel. A sírok kora, a bennük talált ékszerek, lemezes övdíszek, gyöngök és kerámia alapján a közép és késő avar közti átmenetre tehető. Az egyik sírban bizánci solidust is találtunk.

A sírok tájolás ÉNy-DK, erősen É felé térnek el, de több sírt Ny-K, vagy K-Ny irányban ástak meg. A temető sírjai megközelítőleg 3 sorban helyezkednek el. A temető teljes területe és az összes sír feltártnak tekinthető. A sírokban számos érdekes sírgödör-formát, koporsót sikerült megfigyelnünk. A sírok között egy fülkesírt is feltártunk.

Leelőhelyünk másik fontos rétege egy *Árpád-kori* település volt. A Maty-ér mentén párhuzamosan elhelyezkedő településnek csak a mederre merőlegesen futó, a nyomvonal által érintett részét tudtuk feltárni; az Árpád-kori település maradványai a feltáráss teljes felületén megtalálhatók voltak. A település intenzitása és szerkezete közepes. Vermeket, földbe ázott házakat, kovácsműhelyeket, kutakat, árkokat, árokrendszereket, karámkokat, telekként értelmezhető gazdasági egységeket és

28 Fontos itt megjegyezni, hogy az általános halotthamvasztásos rítus ellenére, minden nagyobb Vátya temetőben található néhány csontvázas sír, mely az akkori társadalom valamilyen (akár pozitív, akár negatív módon) megkülönböztetett tagja lehetett (VICZE, M.: Dunaújváros-Duna-dűlő. – The Early and Middle Bronze Age cemetery of Dunaújváros-Kosziderpadlás, PhD disszertáció ELTE Régészettudományi Intézet, Budapest, 2001., 60pp). Elképzelhető, hogy a 3070-es gödörrel kapcsolatban hasonló jelenségről van szó, csupán még hangsúlyozottabb formában.

29 MOZSOLICS, A.: Bronzefunde des Karpatenbeckens. Depotfundhorizonte von Hajdúsámson und Kosziderpadlás. Budapest, 1967, 63 Taf. 46.3.

30 MOZSOLICS 1967, Taf. 38.1.

31 MOZSOLICS 1967, Taf. 31.121.

udvarokat tártunk fel. Sikerült feltárnunk a település Ny-i szélét jelző kettős árokrendszert is. Az egyenként 6–8 m széles, átlagosan 1 m mélységű árkok egymástól mintegy 10 m-re helyezkedtek el, és párhuzamosan futottak. Három Árpád-kori kút feltárását a feltörő talajvíz miatt felfüggesztettük.

A lelőhelyen feltártunk továbbá 3 vermet, melyek a szarmata korra tehető.

A feltáráson részt vett Mészáros Patrícia, Nagy Márta, Sáty Emese, Herendi Orsolya, Földvári Anna, Benedek András, Hornok Péter, Kovács Norbert, Lukács József, Pintye Gábor, Sós-kúti Kornél, Tompa György, Varga Sándor régészhallgató (SZTE), Sánta Barbara régészhallgató (ELTE), Szeles Imre, Nagy Norbert, Magyar Emil ásatási technikus.

PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

361. Szeged, Kiskundorozsma, Tóth János dombja I. (Csongrád megye) B, LT, Sza, Kk, Kú

Az M5 és a hozzá kapcsolódó úgynevezett M430 jelzetű tervezett autópálya nyomvonalán végzett megelőző feltárások keretében 2003. szeptember 4. és november 28. között megelőző feltárást végeztünk a jelzett területen (26/66; M5 Nr. 60=M43/2). A terepbejárás adatok alapján bronzkori és késő középkori település maradványaira számítottunk.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától ÉNy-ra helyezkedik el, a Maty-ér egyik ágának K-i partján, a mederrel párhuzamosan futó dombháton.

A tervezett nyomvonal mintegy 250 m széles, és 200 m hosszú területen érintette és veszélyeztette a régészeti lelőhelyet. A feltárára kijelölt terület 5,5 ha nagyságú, amelyet földmunkagépekkel humuszoltunk. Munkánk során sikerült az ismert lelőhelyek kiterjedését pontosan körülhatárolni, így nem volt szükség arra, hogy a kijelölt teljes felületet megkutassuk.

A feltárt terület nagysága 33 519 m². A lehumuszolt felületen összesen 379 régészeti jelenséget találtunk és tártunk fel, melyek több korszakba sorolhatók.

A kora bronzkort néhány településjelenség képviselte, ezek mind gödrök voltak. A bennük talált leletek között belsődíszes táltöredéket is találtunk. Néhány vermünk a bronzkor késői szakaszára, valószínűleg a Gáva kultúrára keltezhető.

Feltárt gödreink egy részében *keltákra* jellemző, korongolt kerámiát is találtunk.

Az őskori településjelenségek mellett egy kiscsaládi szarmata temetőt is sikerült feltárnunk. Néhány sír volt körárkos temetkezés, egy árok nélküli sír volt, két másik sírt pedig a feltárt körárkokban találtunk meg. A sírok mindegyike rabolatlan, és többségük halygatatlan. A feltárt mellékletek alapján gazdag középréteg kis családjának temetőjét sikerült teljes egészében feltárnunk.

A nyomvonal által érintett területen egy *késő középkori-kora újkori* település számos maradványát –

nagy méretű vermeteket, karámokat, gazdasági egységeket, földbe sülyesztett házakat – sikerült feltárnunk.

A feltáráson részt vett Mészáros Patrícia, Nagy Márta, Sáty Emese, Benedek András, Lukács József, Scholcz Róbert, Sós-kúti Kornél, Tompa György, Varga Sándor régészhallgató (SZTE), Sánta Barbara régészhallgató (ELTE), Szeles Imre, Nagy Norbert, Magyar Emil ásatási technikus.

PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

362. Szeged, Kiskundorozsma, Tóth János dombja II. (Csongrád megye) Sza

2003. november 17. és november 28. között megelőző feltárást végeztünk a jelzett területen (26/92; M5 Nr. 59=M43/1). A terepbejárás adatok alapján középkori település maradványaira számítottunk.

A régészeti lelőhely Kiskundorozsmától ÉNy-ra helyezkedik el, a Maty-ér egyik ágának Ny-i partján, a mederrel párhuzamosan futó dombháton. A lelőhely az úgynevezett Szeged-Északi csomópont területén helyezkedik el. A feltárára kijelölt terület 150×150 m.

A kijelölt terület széleit földmunkagépekkel humuszoltuk. Régészeti jelenséget csak a terület D-i szélé mentén találtunk, és ezek alapján azt feltételezzük, hogy a lelőhely nem K-i irányban, azaz a Maty-ér felé terjed, hanem valószínűleg azzal párhuzamosan az M5 autópálya nyomvonalán D felé halad tovább. A 2003. évi ásatás célja a lelőhely létének igazolása volt, annak érdekében, hogy meghatározzuk a 2004. évben folytatódó megelőző feltárás területét.

A kijelölt terület mentén nyitott szelvények összfelülete 4952 m². A lehumuszolt felületen 10 régészeti jelenséget találtunk. Ezek mindegyike szarmata kori verem. Az egyik gödörben terra sigillata töredékeket is találtunk.

A feltáráson részt vett Nagy Márta és Scholcz Róbert régészhallgató (SZTE).

PALUCH TIBOR – SZALONTAI CSABA

363. Szeged, Kiskundorozsma, 26/60 számú lelőhely

(Csongrád megye) B, Sza

A lelőhelyen (M5 31.) az M5 autópálya nyomvonalára Csongrád megyei szakaszának feltárása során, a kisajátítás üteméhez alkalmazkodva, több részletben végeztünk feltárást 1998–2000 között, D-ről É felé haladva. 2003-ban június 10. és 26. között dolgoztunk a lelőhely nyomvonalba eső részének É-i szélén, a feltárt terület nagysága 1500 m² volt. Összesen 31 objektum (gödör) került elő, amelyek a korábbi években feltárt jelenségekhez hasonlóan a bronzkori halomsíros kultúra időszakából és a szarmata korból származnak. Így összességében a feltárt terület nagysága 9450 m²-re, az előkerült objektumok száma 325-re emelkedett. A lelőhely nyomvonalba eső része teljesen feltárt, egyik irányban sem folytatódik.

BENDE LÍVIA – LŐRINCZY GÁBOR

364. Szeged, Roosevelttér
(Csongrád megye) LT, Sza, Kk

Szeged belvárosában, a Móra Ferenc Múzeum melletti (4035/2-es helyrajzi számú) területen 2002. június 5.–augusztus 9. között szondázó ásatást végeztünk a NKÖM 1 M forintos támogatásával. A feltárás célja a szegedi vár bontása alkalmával, a 19. század végén előkerült római leletek hitelesítése volt. A munka akkor – különböző okok miatt – félbeszakadt, folytatására 2003. augusztus 14.–szeptember 24. között került sor. A munka az előző évben megkezdett, 24 m²-es szelvényben folytatódott, annak további mélyítésével. A 2002-ben már megtalált 18. századi tűzvérségi kaszárnya padlóját kibontottuk és dokumentáltuk. A kaszárnya padlója alatt fél méterrel két másik – szintén téglából rakott – padló részletét találtuk meg, amelyek egy 17. századi épülethez tartozhattak. A második leégés alkalmával az épület kályhája is elpusztulhatott, valószínűleg ennek néhány bögre formájú kályhaszemét találtuk meg in situ. A megtalált épületek építési és pusztulási ideje az írott forrásokon kívül az előkerült pénzekkel is datálható. A továbbra is alkalmazott szintkövetéses módszerrel kibontottuk a 6–8. szinteket, nagy mennyiségű kerámia- és csontanyagot gyűjtve. A reprezentatívabb darabok közül kiemelkedik egy gyertyatartó töredéke és egy golyóöntő forma, melynek mindkét darabja szerencsésen előkerült. A szelvény alsó harmadában egy 1,5–2 m vastag humuszréteg helyezkedett el, melyben járósíntek már nem voltak érzékelhetők, itt egy leégett szárnyék(?) sekély alapárkát tudtuk megfigyelni és dokumentálni. Ebben a humuszos rétegben kerültek elő a szarmata, illetve feltehetően 2. századi római kerámiatöredékek is, melyekkel egykorú objektumot sajnos nem találtunk. A sárga agyag altalajt 5,2–5,3 m-es mélységben értük el. A humusz leszedése során egy nagyméretű ÉNy-DK-i irányú árkot kezdtünk el kibontani, az alját azonban a felfakadó talajvíz miatt nem tudtuk elérni. A szelvény déli részében azonban előkerült egy kelta szórthamvas sír. A hozzávetőlegesen 1×1 m-es négyzet alakú sírgödörben öt edényt bontottunk ki, a hatodik edény darabjait pedig nagyrészt szétszóródva találtuk meg. A sírgödör alján két vasfibula, egy ívelt pengéjű vaskés, valamint sertés- és szárnyascsontok voltak.

TÖRŐCSIK ISTVÁN – VÖRÖS GABRIELLA

365. Szeged, Tápé határa
(Csongrád megye) U, Sza, Kú

A tervezett távvezeték magyarországi szakasza Algyő és Nagylak között mintegy 47,2 km hosszú, érinti Algyő, Tápé, Maroslele, Makó, Apátfalva, Magyarcsanád, Csánádpalota és Nagylak községek területét. Nyomvonala Makóig a meglévő olajvezeték nyomvonala mentén halad, attól átlag 5–8 m-re, majd Makót követően attól elválk, és önálló nyomvonalon vezetve Nagylak térségében éri el az országhatárt. Az Algyő–Nagylak MOL tran-

zit gázvezeték 50 m szélességben bejárt nyomvonalában a 2003. évi terepbejárás során 43 régészeti lelőhely került elő. A kutatás módszerének megfelelően valamennyi felszíni telepnyom.

Ásványhát, MOL 3. lelőhelyen római kori (szarmata); *Kemes*, MOL 4. lelőhelyen római kori (szarmata); *Malajdok I*, MOL 5. lelőhelyen kora újkori; *Malajdok II*, MOL 6. lelőhelyen újkőkori (Körös-kultúra) felszíni telepnyomot rögzítettünk.

Munkatársak: Balogh Csilla, Lőrinczy Gábor és Türk Attila régészek, valamint az MFM-SZTE Régészeti tanszék hallgatói.

BENDE LÍVIA

366. Szeged, Zárda utca 7.

(Csongrád megye) Sza

2003. október 11-én a felújítás alatt álló épület udvarán egy hozzávetőlegesen 2×3 m-es, átlagosan 275 cm mély gödröt találtunk, melyből sok állatcsont és valószínűleg késő szarmata fazék összeillő fenéktöredékei kerültek elő. Dokumentáltuk az akna kb. 2 m mély keleti metszefalát, a vegyes leletanyagot a múzeumba szállítottuk.

Munkatársak: Füköh Dániel, Pintye Gábor, Scholcz Róbert, Sós-kúti Kornél és Wilhelm Gábor.

TÖRŐCSIK ISTVÁN

367. Szegerdő határa

(Somogy megye) Ő, N, Á, Kö

2003. november 20–21-én terepbejárást végeztünk a község teljes közigazgatási területén, amire régészeti örökségvédelmi hatástanulmány elkészítése miatt került sor. A vizsgálat során először e terület domborzati, vízrajzi viszonyait vizsgáltuk meg, ezt állapotfelmérés követte. Ahol erre lehetőségünk volt (szántás, vetés, tarló), ott extenzív terepbejárást is végeztünk.

A kutatás során összesen 11 lelőhelyet azonosítottunk, ezek jellege: őskori (közlebből meg nem határozható) telep, népvándorlás kori telep, Árpád-kori telep, középkori templom és temető, középkori falu. A vizsgálat során kiderült, hogy a terület mai tájhasználatában részben mesterséges kialakítású, történeti korokban többnyire erdők álltak a helyén. A lokalizált lelőhelyek többsége a Maros-völgyi-csatorna keleti partja mellé esik, de több lelőhelyet találtunk a településtől délre eső magaslatokon, dombháton is. Marótpusztán sikerült lokalizálnunk egy templom és egy körülötte fekvő középkori település maradványait, feltételezhetjük hogy ez a középkori Marót faluval és templomával azonosítható. A kutatás során nem tudtuk vizsgálni a település külterületének erdővel borított nyugati és délkeleti részeit.

Munkatársak: Marton Tibor, Molnár Attila és Stibrányi Máté régészek, Szabó Zoltán régésztechnikus.

GÁBOR OLIVÉR

368. Szeleste, temető mellett

(Vas megye) Kk

A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett.

A temető mellett késő középkori telep nyomait regisztráltuk (32. sz. lelőhely).

ILON GÁBOR

369. Szentendre, Paprikabíró utca 10.

(Pest megye) Ró

2003-ban a telek (hrsz.: 1065 és 1066) nyugati, Római várkert utca felé eső határán új kerítést építettek a régi nyomvonalán. A kézi munkával kiásott, mintegy 50 cm mély kerítésalapozás két részletben készült el: a déli szakasz áprilisban, az északi rész júliusban. A régészeti szakfelügyelet során bebizonyosodott, hogy a nyomvonal mindvégig bolygatott talajban halad: az alapozási árokból sok kő- és tegulatöredék került elő, ezek egy részét már egy korábbi építkezés alkalmával egymáshoz betonozták.

A töredékek közül 5 bélyeges teguladarabot találtunk, amelyek közül négy a Szentendrén állomásozó szír cohors, a cohors I. milliaria nova Surorum Antoniniana (C+NS [ ] és [ ] SSS) sima keretben lévő bélyegtöredéke, egy pedig a legio II. Adiutrix ansa lunatas keretű töredéke.

A tegulákon kívül még néhány római kori edénytöredék is előkerült.

A kerítés nyomvonala részben Szentendre – Ulcisia Castra – római táborának északi falán belül, részben azon kívül fut. Az MRT 7. kötetében, a 28/1 lelőhelyhez közölt táboralaprajz szerint a telken kívül, a Római várkert utcában a tábor fala már egyszer előkerült. Jelen alapás nem érte el a táborfalat.

MARÓTI ÉVA

370. Szécsény, Rákóczi út 93.

(Nógrád megye) Kk

2003. december 3-án szakfelügyeletet biztosítottunk a telek (hrsz.: 80) kapubejárójában, szennyvízcső bekötése miatt. Nevezett ingatlan Szécsény-Belváros régészetiileg védett területére esik. A bekötést átfúrásos módszerrel végezték, melynél a fúró számára kellett egy mélyebb gödröt ásni (mérete: 2×1 m, 190 cm mély).

A kb. 2 m széles kapubejáró közepén a felső rétegeket az akna mélyítésekor, a ház építésekor, illetve csapadékvíz-elvezető cső fektetésekor igen erősen megbolygatták. A csapadékvíz-elvezető cső alatt és a ház alapozása alatt tapasztaltunk érintetlen rétegeket kb. 20 cm szélességben. A rétegek az egykori városfalat övező egyik sáncárokhoz tartoztak, melyből szórványosan került elő 16–17. századi kerámia. A fúróakna alja a sáncárok alját nem érintette.

BÁCSMEGI GÁBOR

371. Szigetszentmiklós, Laki-hegy, Dunára-dűlő

(Pest megye) B, Á

2003. március 7. és október 8. között, az M0 útgűrű M1 és M7 közötti szakaszának bővítése kapcsán a Budapesti Történeti Múzeum által kutatott területen 35 objektumot tártunk fel. Ezek a 19. objektumon kívül, – amely egy Árpád-kori földbe mélyített ház volt a hozzá tartozó kemencével együtt – bronzkoriak voltak.

A területen megfigyelhető volt, hogy hat ovális gödör félkörívben helyezkedik el. A gödrök betöltéséből kerámiatöredékek, csontok, kövek kerültek elő. Az É-i területen a nagyméretű objektumfoltból bronzkori gödörkomplexum alakult ki. Összesen 8 beásást különítettünk el. A gödrökből nagy mennyiségű leletanyag került elő.

A 13. számú bronzkori beásásból két egész edény került elő, a 34. számú hamvasztásos sírban pedig egy egész bronzkori edényke került napvilágra. A korábban említett 19. számú Árpád-kori ház négyzetes alaprajzú volt, déli részén tárológödörrel. A hozzá kapcsolódó kemencét háromszor is megújították. A DK-i oldalon találtuk meg a ház lejárátát.

Összefoglalva elmondható, hogy a korábbi M0-s ásatások során feltárt bronzkori és Árpád-kori település DK-i vége meghatározhatóvá vált. Az előkerült objektumokat és leletanyagot összevetjük a korábbi kutatások eredményével, amely után komplexebb képet kapunk az egész területről.

Munkatársak: Horváth László András, Papp Adrienn, Reményi László, Terei György, Tóth Anikó régészek, Viemann Zsolt geodéta.

BENCZE ZOLTÁN

372. Szil, hrsz.: 0130/1

(Győr-Moson-Sopron megye) Á

A község DK-i részén fekvő telken házat és gazdasági épületet kívántak építeni. Mivel a telken helyszíni szemle alapján Árpád-kori településre utaló edénytöredékeket észleltünk, megállapodásunk szerint megelőző, tájékoztató jellegű feltárássra került sor.

2003. április 28-án két kutatóárkot nyitottunk a tervezett épületek helyén. A 40–50 cm mély humusz alatt agyagos, illetve kavicsos altalaj található, emberi tevékenységből származó nyomok nélkül. A tájékoztató jellegű feltárással eredménye régészeti szempontból negatív, nyilván igen szőrt jellegű település külső részén elszóródott hulladékot jeleznek a felszíni leletek.

TOMKA PÉTER

373. Szob, Malomkert

(MRT 9. k., 26/16 lh.)

(Pest megye) U, LT

A részletes tanulmányt lásd az 5. oldalon.

KÓVÁRI KLÁRA

374. Szolnok, Beke Pál halma III.

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) H

Tovább folytatódott a már korábban megkezdett honfoglalás kori temető feltárása. 2003-ban a 27–36. számú sírokat tártuk fel, melyek a temető szegényebb részéhez tartoztak. Az előkerült mellékletek között kauricsigák, füles gombok, ezüstlemez-töredékek voltak. Annak ellenére, hogy a sírok többsége melléklet nélküli, néhány érdekes megfigyelést tehettünk. Ismételten megfigyeltük azt a kéztartást, amelynél az egyik kéz a mellkason, a másik pedig a medencében van. Korábban hasonló kéztartást találtunk a 8., 12. és 20. sírok vázáinál. A 31. sír vázájánál jól megfigyelhető volt az, hogy a halott keze „ökölbe szorítva” volt.

A feltárt felületen egy keskeny árok futott végig, melyben két vázat is találtunk (32. és 35. sírok). Az egyikben egy gyermek, a másikban egy fiatal felnőtt nyugodott. Utóbbit erősen bőrbe csavarva temették el, a bőrmaradványokat barnás színű elszíneződésként észleltük. Tárgyi melléklet egyik sírban sem volt.

Úgy tűnik, hogy a temető széléhez közeli felületen dolgoztunk.

A temető középső területén előkerült, már korábban ismertetett 21. sír ismételt megkutatása után a teljesen szét-szántott felületen, mintegy 40–50 cm mélyen egy öntött bronz kisszívveget találtunk. Ez minden bizonnyal lószerszámhoz tartozhatott. Előkerülése azért is fontos, mert ezzel egyértelművé vált a temető topográfiai helyzete.

MADARAS LÁSZLÓ

375. Szolnok, Tisza-híd

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) Tő?

A Tisza augusztus-szeptemberi, rekordokat megdőntő alacsony vízállásának (mínusz 279 cm) köszönhetően a folyó bal oldalán, a Zagyva-torkolattal szembeni részen tölgyfacölöpök maradványai kerültek felszínre. Elvégeztük a fakonstrukció felmérését, valamint a szárazra került homokos mederágyból egy kisebb részletet feltártunk, továbbá egy teljesen ép cölöpöt kiemeltünk a vízből. Dendrokronológiai és radiokarbon vizsgálatok elvégzése céljából mintákat vettünk, melyek közül az előbbieket dr. Morgós András (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum), az utóbbiakat pedig Debrecenben, az ATOMKI-ban dolgozzák fel. Mivel a felszínre került cölöpkonstrukció elhelyezkedése és rekonstruálható nyomvonala megegyezik a Houfnaglius 1617-es metszeten ábrázolt török kori hídéval, feltételesem ezen objektum maradványaként azonosítottuk. A radiokarbon dátumok ismerete előtt azonban ezt teljes bizonyossággal nem jelenthetjük ki, ugyanis Szolnok később épített fahídjait is a török kori híd közelében emelték.

KERTÉSZ RÓBERT

376. Szombathely, Ady Endre tér

(Vas megye) Ró

A Rohonci úti távhővezeték munkaárkát 2003. május

22-én tekintettük meg. Az Ady Endre téri parkot átszelő É-D-i szakaszon egy, a Járdányi Paulovics István Romkert felől érkező, K-Ny-i irányú római út kavicsozását figyeltük meg a munkaárok metszetalában. A római utat feltártuk és dokumentáltuk.

2003. június 26-án lakossági bejelentés alapján ismét a helyszínre mentem, ezúttal az Ady téri parkot K-Ny-i irányban átszelő szakasz földmunkáihoz. A kiszórt földből emberi lábszárcsontot, római kori kerámiát és terra sigillatát hoztunk a múzeumba.

A földmunka során római kori leletek (állatcsontok, kerámia, üveg) és objektumok (útfelszín, pillér) kerültek elő. A munkát leállítottam.

A feltárással 2003. június 30. és július 2. között került sor. A K-Ny-i irányú munkaárok K-i végében húzódott a már korábban kiépített távhővezeték. Közvetlenül a Ny-i oldalán, általa részben roncsolva, egy nagyméretű római kori, csatári kőből épült pillér bontakozott ki. A kőpillér Ny-i oldalán terrazzo- és tégladarabokból álló járósínt került elő. Az alatta lévő puha, laza töltésből számos római kerámiát gyűjtöttünk. A terrazzo alól a pillérral kötésben lévő falszakasz látszott, amely feltételezésünk szerint utat határoló korlátfal alapozása lehetett. A pillér É-i oldalán is téglából, csatári kőből és kavicsból rakott horizontot tártunk fel, ez az említett terrazzo-felszínben folytatódott. A téglás horizont alatt feltöltéstréteg került elő, alatta pedig az eredeti, keményre döngölt, kavicsos sóderből alapozott út volt. A kavicsréteg teteje egy szintben volt a „korlátfal” felső kősorával. Az út iránya K-Ny-i, de feltárt részének iránya nem esik egybe a távhőáróknak az első bekezdésben leírt szakaszában előkerült úttal.

A feltárást befejeztük, az előkerült épített kőpillért a törvények értelmében érintetlenül, épségben kell megőrizni.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Beck-Teleky Tamás, Vámos Gábor, Szilasi Attila Botond régésztechnikusok.

KISS PÉTER

377. Szombathely, Ernuszt kripta környéke

(Vas megye) U

Közműárok fektetése során a 4061/31 hrsz. területtől É-ra a egy fekete humuszos, sok patiscstörmeléket tartalmazó gödör metszetére leltünk. A leletmentést 2003. július 15–17. között végeztük el. Egy igen nagyméretű, mély ovális alakú fekete humuszos betöltésű gödröt bontottunk ki, melyben igen sok tapasztásdarabot, és égésnyomot figyeltünk meg. Igen sok leletanyag került elő belőle: vonaldíszes kerámia, kaptafa alakú kőbalta, nyomott gömbös testű hálónéhezékek. Feltehetőleg egy ritkább dunántúli vonaldíszes kultúrához tartozó település egyik gödre. A korábbi próbafeltárás és a terepbejárás alapján a telep É felé folytatódhat.

FARKAS CSILLA

378. Szombathely, Juhász Gyula utca 15.

(Vas megye) Ró

2003. május 16. és június 13. között megelőző régészeti feltárást végeztünk, melynek folyamán a tervezett épület alatti kb. 300 m²-es területet (hrsz.: 5838) kutattuk meg.

A feltárás kezdetén a gépi földmunka során nagy mennyiségű római kori leletanyag került felszínre a területen megfigyelhető, 1,2–1,8 m vastag, sötétszürke feltöltésrétegből. A nyelés és a rábontások után nyilvánvalóvá vált, hogy a római kori leletanyag túlnyomó része a feltöltés alsó rétegéből származik, míg a felső, vastagabb réteg újkori cseréptörmeléket, szemetet és állatsontot tartalmazott.

Sírok és épülettörmelék nem került elő, ezért következtetésünk az, hogy a leletek vagy máshonnan kerültek ide (a területet szeméttelnek használták), vagy az ásás egy lakóház nagy területű udvarát tárta fel.

Az ásás során 41 jelenséget azonosítottunk, amelyek nagy része a feltöltésréteghez kapcsolódó folt, valamint beásás. A területen egy kút is előkerült, amelyben 2 római kori, meglehetősen épségben előkerült korszót találtunk.

A leletanyag kifejezetten gazdag. Számos jó minőségű importáru (terra sigillata) és helyben készített kerámiaedény, valamint mécsesek kerültek elő. A leletek között rengeteg az állatsont; fém- és üvegtárgy viszont kifejezetten kevés került napvilágra. A leletek túlnyomórészt a Kr. u. 1–2. századra keltezhetőek.

Konzulens: Kiss Péter.

PAP ILDIKÓ KATALIN

379. Szombathely, Kisfaludy Sándor utca 60.

(Vas megye) Ró

2003. április 1–18. között a fent jelölt telken 121 m² területen 9, Savaria K-i temetőjéhez tartozó sírt tártunk fel (215–223. sírok). Mivel a sírok a már ismert temetőben kerültek elő, az eddig feltárt temetkezések számozását folytattuk. A vázak kettő kivételével bolygatottak voltak, az épségben maradt sírok közül az egyik biztosan melléklet nélküli volt, egyet pedig csak a kulcscsontokig sikerült feltárnunk, többi része a metszetfal alatt található. A bolygatott vázak körül mellékletet nem találtunk, csak helyenként volt megfigyelhető kék üveg felszedhetetlen morzsáléka. A sírok Ny–K-i tájolásúak, téglalap vagy lekerekített sarkú téglalap alakúak. Bolygatatlan sír építményt egy esetben sikerült megfigyelnünk, itt habarcsba ágyazott, nagyméretű, téglalap alakú téglal, illetve tegulák alkották a sírfedést, míg az építmény fala fölül három sor fektetett, kötésbe és habarcsba rakott falazótéglából, illetve lent egy sor állítva elhelyezett tubusból állt (221. sír). Egy szétdőlt sír hasonló szerkezetű lehetett, sarkaiban az állított, ám szétvert tubusok maradványait megtaláltuk (220. sír). Egy sírnak csatári kőből (217. sír), egynek csatári kőből és téglából raktak keretet (218. sír), egy bolygatott építmény falait tég-

lából emelhettek (216. sír). Két elhunytat egyszerű földsírba temettek (215. és 222. sír), egy váz maradványait egy egyszerű, törmelékekkel feltöltött kerek gödörben találtuk meg (219. sír), míg egy földfalú sírra tegulából és ezekre borított imbrexekből csináltak sírfedést (223. sír).

Érdeklődésre tarthat számot a terület D-i részén elhelyezkedő épületrészlet, mely két, valószínűleg egyszerre épített fal T alakú szakaszából áll. A kisebbik falszakasz 60 cm széles, a főfal 90 cm széles. A főfal tájolása Ny–K. A fal egy részét kitermelték, ám egy nagyobb szakaszon sikerült az öntött faltestet is föltárnunk. A fal készítésének menete a következő volt: 3–5 cm kavicságyra tegulákat, kisebb részben csatári köveket raktak, illetve dobáltak, majd leöntötték habarccsal. A tegulák hosszanti oldalukkal a fal szélével párhuzamosan helyezkedtek el. Az épület nem vág sírt, sem más római objektumot, ezért valószínűsíthető, hogy a temető használatára idején állt. Az épület közvetlen környékén sok falfestmény-töredéket találtunk.

PAP ILDIKÓ KATALIN

380. Szombathely, Kisfaludy Sándor utca 70.

(Vas megye) Á

2003. október 7. és november 19. között a telek északi részén felépítendő társasház helyén pincékkel, illetve újkori beásásokkal erősen bolygatott 385 m² kiterjedésű területen 62 kora Árpád-kori, 10–11. századi, soros temetőhöz tartozó sírt tártunk fel.

A sírok Ny–K tájolásúak, többségük lekerekített sarkú téglalap alakú. A vázak a korszak szokásainak megfelelően háton fekvő, nyújtottan voltak temetve. Valamennyi temetkezés koporsós volt, erre a vázokon megfigyelhető jegyek (félíg földdel telt koponya, leesett állkapocs, elfordult koponya, lábszárak mellé esett térdkalács) mellett sok esetben koporsólenyomatok, koporsódeszkák maradványai, illetve koporsószegek is utalnak. Az ismert koporsóformák közül a rönkkoporsó és deszkakoporsó található meg a temetőben.

A mellékletek jellegzetes kora Árpád-kori tárgyak: sima S-végű hajkariák bronzból és ezüstből, sima bronz hajkarikák, fülbevalók, sima, illetve sodrott bronzgyűrűk, líra alakú bronzcsat, ovális vascsatok, restaurálatlan állapotuk miatt még meg nem határozott, jó minőségű ezüstpénzek, egy sodrott bronztorques, valamint két, ezüstfóliás, hordó alakú üvegyöngyökből álló nyaklánc és a már említett, főképp T-fejű koporsószegek.

A telek déli részének és a Kis u.–Szent Márton u. saroktelek területének feltáráására 2004 tavaszán kerül sor.

PAP ILDIKÓ KATALIN

381. Szombathely, Kossuth Lajos utca 20.

(Vas megye) Ró

2003. július 2. és 16. között elvégeztük a telek (hrsz.: 6309) hátsó, udvari traktusának szondázó jellegű régé-

szeti kutatását. A 12 munkanap folyamán feltárt 6,6 m² felületű szonda létesítésének célja az volt, hogy megállapítsuk, a tervezett üzletpavilon alapozása során érint-e régészeti jelenségeket, az alapozás tehet-e tönkre régészeti leleteket.

A szondát a geológiai altalaj +10 cm-ig mélyítettük. Az érintett kötött sárga agyagrétegbe vágódó kutatószelvényünk alját a mai felszíntől számítva 365 cm-en értük el. A mélyülés során sem régészeti korú falmaradványt, sem pedig szilárd padlószintet nem találtunk. A feltárt rétegsor azonban kiválóan alkalmas volt az adott terület települési rétegeinek vizsgálatára, illetve szerencsés véletlen folytán lehetőség adódott, hogy a szondában megfigyelt településjelenségeket Savaria déli városrészének településszerkezetében elhelyezhessük. A feltárás legmarkánsabb régészeti jelensége a felszíntől 235 cm mélyen jelentkező, az egykori döngölt sárga agyag járósintre zuhant vesszőerősítésű öntött falazat nagyméretű töredékei voltak. A falazat szerkezete lényegében az auktoroknál említett, Savariában legutóbb a Szily J. u. 19-ben megfigyelt „opus cratitium”-hoz hasonlít, azzal a különbséggel, hogy esetünkben a döngölt agyagot durva szemcséjű kavicsal és kőzúzalékkal kevert – közel beton keménységű – mészhabarccsal helyettesítették.

A ledőlt falazatban lévő egykori vesszőlenyomatok, illetve a dőlésirány alapján megállapíthattuk, hogy a fal egykor nagyjából K-Ny irányban állhatott. A fal rekonstruált vonala alapján szinte teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy az egykori épület orientációja délnyugati városrészben másutt (pl. Fő tér 1-6.) tapasztalt utcaszerkezet, nagyjából É-D-i tájolásához, nem pedig a DNy-i városfal, illetve annak belső oldalán futó utcához igazodott.

Az ásatás végén – a metszetfalakba oldalról belebontva – kívántunk biztos stratigráfiai helyzetű leletekhez jutni. A munka során a K-i metszetfal síkjától befelé kb. 20 cm-rel É-D irányú kőfal falsíkja jelentkezett. A fal iránya megerősítette a leborult öntött fal alapján megállapított épülettájolást. A falat nem bontottuk ki, csak jeleztük irányát.

SOSZTARITS OTTÓ

382. Szombathely, Óperint utca 10.

(Vas megye) Rő

2003. október 8–21. között lezajlott a területen (hrsz.: 5690) a beruházást megelőző régészeti feltárás, melynek folyamán a tervezett épület alatti kb. 60 m²-es területet tártuk fel.

A gépi földmunka során a felső (0–1,4 m), kevert feltöltésrétegből hatalmas, mészkőből készült oszlopláb töredéke került elő. A feltárási terület déli részén római kori, csatári kőből forró falazásos technikával készült falszerkezetet találtunk, amely határozott vonallal vágódott az altalaj felső részét képező tömör, szürke agyagba. A tisztítás után kirajzolódott az építmény északi széle, a másik három irányban azonban az ásatási területen

belül nem ért véget, hanem a szomszédos épületek alatt folytatódott. Ez több, mint 5 méteres szélességet és legalább 8 méteres hosszúságot jelent. Értelmezésünk szerint egy épület lemezalapozása került elő.

Az épülettől északra, a szürke agyag fölött tegulatöredékekből készült járósint húzódik, kevés habarcsalapozással. A felső, kevert feltöltésből származik négy darab, márványból készült oszlopfőtöredék és egy pillérfő töredéke.

Kistárgyi leletanyag – eltekintve a feltöltésből származó újkori cseréptörmeléktől és állatcsonttól – nem került elő, ami az épület rövid ideig tartó használatára utal. Ennek ellenére a környék korábbi leleteinek ismeretében az építmény a késő császárkorra (Kr. u. 4–5. sz.) keltezhető.

Hasonló falszerkezetek a Perinttől nyugatra eső területen, a Körmendi út, Nárai út, Dózsa György utca és Óperint utca környékén nagy számban fordulnak elő. Az épület a korábbi kutatások alapján a Perinten túli területen feltételezett tartományi császárkultusz-központ, vagy még inkább a Constantinus-kori katonai alakulat, a lanciarii Savarienses erődjéhez tartozhatott.

Munkatársak: Kiss Róbert régésztechnikus, Krizsán Zsuzsanna régésztechnikus-hallgató.

ILON GÁBOR

383. Szombathely, Pi Mobili Áruház

(Vas megye) R

A beépítésre kerülő területen (hrsz.: 1695/23) 2003. március 17–30. között elvégeztük a megelőző régészeti feltárást, amelynek során 1026 m²-t kutattunk meg.

Az ásatással egy újabb szakaszon sikerült tisztázni a 2000. év óta folyamatosan kutatott kora rézkori (lengyeli kultúra III.) település szélét, illetve ennek pontos kiterjedését. Míután korábban ezen a telken is komolyabb (kb. 30–40 cm) mélységű humuszosítást végeztek, alapárkos házat nem, csupán az ennek közelségére és a lakottságra utaló gödröket (ezek alját) tárhattuk fel, nem nagy mennyiségű leletanyaggal (elsősorban kerámia, valamint patictöredékek).

A települést DDK-ről határoló állóvízre (mocsár), időszakos elöntésre utaló szürke agyagos iszapréteget a felület D-i részén (az AGIP benzinkút felé) megfigyeltük, s ennek jelentkezésével párhuzamosan a településjelenségek meg is szűntek.

ILON GÁBOR

384. Tamási, Szentmártoni-dűlő

(Tolna megye) Á, Kk

2003. május 18-án terepbejárást végeztem a 18–19. századi forrásokban is említett középkori falu- és templomhelyen, ahol korábban már többször is jártam. Az elpusztult település helye Tamásitól É-ra, a Cseréngáti-patakon levő halastótól Ny-ra, a patakra merőlegesen futó földesúttól É-ra, a patakra lejtő É-D-i irányú lapos

dombháton található. Itt kb. 400 m hosszan Árpád- és késő középkori cserép gyűjthető. A templom helyét a Tamási felé eső távvezeték sornak a tóhoz legközelebbi és a tőle nyugatabbra fekvő oszlop közti képzeletbeli középső pontjától D-re kb. 100 m-re, kb. 20×10 m nagyságú területen kevés téglá-, patics- és habarcs töredék, valamint sok apró embercsonttöredék jelzi.

K. NÉMETH ANDRÁS

385. Tarnaörs, Fodor-tanya
(Heves megye) Me, R

A lelőhelyen 2002-ben intenzív terepbejárást és 20 m² felületen rétegtani hitelesítő feltárást végeztünk. 2003-ban a lelőhely 4 különböző pontján folytattunk ásást, és összesen 34 m²-t kutattunk át. Kora és késő mezolitikus telepjelenségeket, valamint rézkori objektumokat azonosítottunk.

KERTÉSZ RÓBERT

386. Tata, Kálvária utca – Fekete utca – Izraelita temető által határolt terület
(Komárom-Esztergom megye) Kú, Ű

A helyi lakosság elbeszélései alapján és előzetes helyszíni szemlélnk során is megállapítható volt, hogy a területen (hrsz.: 256/31, 254/32, 254/33, 254/34) a hajdani „bányagödört” vagy töbört a lakosság szeméttelnek használta, majd feltöltötték, a területet napjainkig is szeméttelrakóként használták, illetve megfigyelhetőek voltak a hajdani autómosó omladéka is.

A 2003. december 19–21. között végzett régészeti kutatás során a területre egy É-D-i és K-Ny-i irányú kutatóárkot mértünk ki. A mintegy 85 m hosszú, 80 cm széles É-D irányú, és a 28 m hosszú K-Ny-i, 1 m mély árkokat kézi szerszámokkal megnyesettük, fotóztuk, felmértük, s rajzoltuk. A feltárás eredményei a következőkben foglalhatóak össze.

Az É-D irányú árokban 0–55 m hosszúságban 1 és 1,2 m mélységben csupán újkori hulladék volt megfigyelhető, 55 m-nél a homokos altalaj 83 cm mélyen jelentkezett, fölötté továbbra is szeméttel feltöltött. 67,6 és 69 cm között újabb, szintén szeméttel feltöltött töbör volt megfigyelhető, majd ezt követően 20–30 cm humusz alatt a sárga, márgás homokos, legalul – 90 cm-nél agyagos homok az altalaj. Az árok É-i végétől 50 cm-re a bolygatatlan talajban egy újkori beásást tártunk fel, tele állatcsonttal (legnagyobb mennyiségben lócsonttal). Az előkerült kerámiatöredékek alapján a „dögtemető” a 17. századra keltezhető. A gödör szélessége 314 cm, mélysége 106 cm, az árok pedig 130 cm mély.

Hasonló újkori hulladékkal történt feltöltést figyelhettünk meg a K-Ny-i árokban is. A zsidó temető támfalától mintegy 2 m-re keletre legújabb kori épületalapot bontottunk ki 98 cm mélyen, felette építési törmelékkel töltötték fel. Az épületalapot 3,75 m hosszan

követték, az alapozás vastagsága 70 cm, a kutatóárok mélysége itt 1,26 m.

A feltárás eredményeképpen megállapítható, hogy a területen régészeti objektumok előkerülésére csak a terület ÉK-i sarkában lehet számítani, a terület túlnyomó része új- és legújabb kori hulladékkal feltöltött bányagödör vagy töbör/szakadék.

CSEH JULIANNA

387. Tatabánya, Csákányospuszta
(Komárom-Esztergom megye) Á, Kk

A Tatabánya D-i részén levő Csákány(egyház) Árpád-kori, középkori település és plébániatemploma régészeti feltárása a sorozatos bolygatások következtében vált szükségessé. 2003. július 7. és szeptember 18. között a patkó alakú szentélyzáródású templom ÉNy-i részét sikerült feltárnunk. A helyenként 1,5 m magasan álló falak vastagsága 80 cm, alapozásának mélysége 50–60 cm. A korábban többször bolygatott belső részekben a padlózatot már nem sikerült feltárni, viszont az ÉNy-i fal mentén gabonamagvakkal telt edényt találtunk, amely talán a templom építéséhez köthető. A külső falomladékban megtaláltuk a román kori párkányzat félköríves díszű faragott darabjait, valamint egy ajtókeret(?) töredékét.

A templom körüli temetőből 50 sírt tártunk fel. A melléklet nélküli sírok DNy-ÉK-i tájolásúak, zömük aknasír, de néhány kővel kirakottat is találtunk. A templomon kívül két középkori tüzelőhelyet találtunk még, illetve három mély, kör alakú beásást, amelyek korszakhoz kötése bizonytalan. Mivel a 2003. év során feltárt négy 5×6 m-es szelvényről az épületet és környékét nem tudtuk teljesen feltárni, ezért a következő években tervezzük a munkálatok folytatását.

LÁSZLÓ JÁNOS

388. Tázlár, Templomhegy
(Bács-Kiskun megye) Sza, H, Á, Kö

A lelőhely a faluból kivezető soltvadkerti műúttól közvetlenül É-ra, a holland hajógyártól közvetlenül Ny-ra terül el. Régóta ismert a régészeti lelőhely, de módszeres kutatások még nem folytak a területen. 2001-ben területrendezés során csontvázak kerültek elő. A helyszínelés során V. Székely György régész (Katona József Múzeum) megállapította, hogy valószínűleg egy templom körüli kun szállásmetőt bolygattak meg.

2003. március 10–22. között régészeti feltárást folytattunk a területen. Az ásás eredeti célja az itt sejtett templom és az azt övező középkori kun szállásmető egy részének feltárása, valamint a lelőhely kiterjedésének meghatározása volt. Emiatt egy É-D-i irányú kutatóárokkal a templom helyét kívántuk meghatározni. Ettől D-re, egy NyÉNy-KDK-i irányú kutatószelvényrel – az attól D-re levő, párhuzamos soltvadkerti úthoz igazodva – a lelőhely Ny-K-i irányú kiterjedését szerettük volna meghatározni. A lelőhelyen 1500 m²-t kutattunk

meg, 147 régészeti objektumot különítettünk el. A kutatászelvény középső részén előkerült egy szarmata temető két rabolt sírja, amelyből az egyik körárkos volt. A kutatászelvény teljes területén egy szarmata telep több objektumát (gödör, árok) dokumentáltuk. Napvilágra került egy szabályos cölöpszerkezetes, padlószintes, két periódusú szarmata épület. Az egyik gödörből ép terra sigillata edényt és egy ezüst övcsatot emeltünk ki.

A 2×10 m-es kutatóárokban kibontottuk a templom körüli temető számos sírját, amelyek három rétegben helyezkedtek el. Az előzetes várakozásokkal ellentétben azonban e helyen egy korábbi, 12–13. századi, feltehetően még a tatárjárás előtti temetőrészletet tártunk fel. Az egyik, legfelső rétegben dokumentált sírt egy Bernhard karintiai herceg (1202–1250) által az 1210–20-as években vert úgynevezett friesachi dénár keltezi. A sírokból néhány sima, pödrott és bordázott S-végű hajkarika és egy bronzgyűrű került elő. A kutatóárokban nem leltük nyomát a templomnak, amit ettől K-re sejtettünk felszíni nyomokból ítélve. A kutatóároktól D-re lévő kutatászelvényben azonban feltehetően megtaláltuk a templomot és a körülötte levő késő Árpád-kori temetőt övező temetőárok markáns, erődítésre utaló részét. E kör, vagy ovális alakú, erősen lepusztult állapotában is 2,5–3 m széles, 0,5–1 m mély árokból számos középkori vasszerszám, balta, kapa, sarló, ajtóvasalás bukkant napvilágra. Említésre érdemes, hogy az árok felülrétegzett egy, furcsa módon, DDNy-ÉÉK-i tájolású sírokból álló korábbi köznepi sírmezőt. Az egyik sírből pödrott végű, vékony huzalkarikák kerültek elő. A két temetőrészlet, a temetőárok, valamint a feltételezett templom viszonya még számos kérdést rejt magában. Például nem tudjuk, hogy a korábbi köznepi temetőnek van-e szerves átfejlődése a templom körüli temetőbe, aminek szintén csak csekély részét tártuk fel, ezért periódusait sem ismerjük. Megválaszolásra vár a temetőt övező árok és temető(k) pontos viszonya. Mindezen felül még a feltételezett templom feltárása is várat magára.

A kutatászelvényben egy Árpád-kori települést (gödörök, árok, kemencék) is feltártunk. Ebből érdemes kiemelni egy magasan megfogott külső kemencét, és egy téglából összerakott, U alakú, sütőfelület nélküli tűzhelyet, amit vágott a temetőárok. Elképzelhető, hogy e település összefüggésben volt a temető egyik korábbi periódusával.

Munkatársak: Molnár István, Somogyi Krisztina.

GALLINA ZSOLT

389. Telki, Legelődomb (MRT 7. k. 32/4 lh.)

(Pest megye) Kö

2003. augusztus 12-én a Legelődombon (hrs.: 828 és 829) szennyvízcsatorna ásásakor régészeti korú cserepeket találtak. A helyszínre kimenve megállapítottuk, hogy a csatornát már régebben ásták ki, oldalfalán régészeti jelenségre utaló nyomokat nem láttunk. A

kiásott földben középkori csont- és edénymaradványokat találtunk. Megkaptuk a csatorna ásásakor talált cserepeket is.

MARÓTI ÉVA

390. Tikos, Homokgödrök

(Somogy megye) B, Ró

A területen (M7/S-44) 2003 augusztusában kezdtük meg a feltárásokat a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága és a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete közötti együttműködés keretében. A lelőhely Tikos településtől nyugatra, a falu határától valamivel több, mint száz méterre, részben mezőgazdasági művelés alatt álló, részben fűvel és cserjével benőtt, nyugati irányba enyhén emelkedő dombon fekszik. A lelőhely déli végén a területnek nevet adó, újkori homokkitermelő gödrök a régészeti objektumokat minden valószínűség szerint elpusztították.

A 2003. ásási évben 11 000 m² területet tártunk fel. A munkálatokat a domb enyhén emelkedő keleti oldalán, a dombtető és a lejtő aljában elterülő laposabb rész között kezdtük meg. Feltételeztük, hogy a dombot körülvevő, egykoron vízjárta területekből kiemelkedő térség emberi megtelepedésre alkalmasabb, ezért itt az objektumok intenzív jelentkezésével számolhatunk. A várakozásokkal ellentétben a dombtető felé az objektumok nem sűrűsödtek, eloszlásuk a feltárt területen megközelítőleg egyenletes volt, azonban a lejtő felső részein egyre sekélyesebbekké váltak, feltehetően a domboldal erodálódása miatt. Emiatt elképzelhető, hogy a lelőhely legfelső rétegeit az erózió és a mezőgazdasági művelés elpusztította. Erre utal, hogy több esetben észleltünk az átszántott réteg és az altalaj határán olyan, objektumhoz nem köthető egész edényt, amit az eke kiforgatott a helyéről és a munkagép súlya alatt összetört.

A lelőhely objektumainak túlnyomó többségéből a késő bronzkori urnamezős kultúra jellegzetes leletanyaga került elő. A kerámiák mellett nagy számban találtunk agyaghehézeket, őrlőköveket, csont- illetve csi-szolt kőszközöket, orsó-gombokat és különböző típusú bronztűket. A késő bronzkori objektumok a területen általában tároló- és hulladék-gödrök, ezeken kívül számos cölöplyuk is előkerült, amelyek között egyetlen esetben figyelhetünk meg épületszerkezetre utaló összefüggést. Feltártunk továbbá két kutat, amelyekben ácsolt szerkezetet nem találtunk, csupán az egyik betöltéséből előkerült korhadat famaradványok jeleztek a szerkezet valamikori meglétét. A felület északkeleti részén egy nagyméretű, számos egymást vágó beásásból álló gödörkomplexumot találtunk.

A megnyitott felület déli harmadában egy római kori telep néhány objektumát tártuk fel. A korszak tároló- és hulladék-gödreire kívül, mindössze egyetlen kelet-nyugati tájolású, félig földbe mélyített házat bontottunk ki. Gödrének alján jól megfigyelhetőek voltak a letaposott belső járósínt foltjai. A telep szerkezetének rekonstruá-

lására egyelőre – gazdasági jellegű objektumok, határoló árkok és több lakóobjektum hiányában – nincsen lehetőség. A kibontott objektumok gazdag leletanyaga alapján nagyobb római kori települést feltételezhetünk, amelynek többi része a feltárás további munkálatai során remélhetőleg felszínre kerül.

SERLEGI GÁBOR

391. Tiszaszentmárton, református templom

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) Kő

2003-ban a várakozásokkal ellentétben egyelőre nem került elő az oklevelekben említett 11. századi kápolna. Az egyetlen gyanús falszakasz a szentély északkeleti falának alapozásában figyelhető meg (2/a árok), ahol az alapozást egy íves téglafal alkotja, melybe az északkeleti gótikus támpillért mintha belevágták volna. Az íves alapozás egy további padkával (korábbi alapozási padka?) is rendelkezik, ám sem ehhez tartozó építési, vagy járószintet nem lehetett megfigyelni, csupán a kevert temetőföldet. Az íves fal folytatását az 1/b árokban még lehetett érzékelni, ám a feltárt sekrestye becsatlakozásától nyugatra, akár csak a szentély keleti fala alatt ez az íves fal már nem folytatódott, ott az alapozás mindenhol a mai szentéllyel egyidős. További, a templombelsőben végzendő kutatásoknak kell eldönteniük, hogy egy korábbi íves szentélyzáródás vagy körtemplom faláról, vagy csupán a késő gótikus szentély alapozási szabálytalanságáról van-e szó.

A falkutatás és a régészeti feltárás során tisztázható volt, hogy a mai templom két nagy középkori építési periódus és a későbbi, reformátusokhoz köthető építkezések eredményeként jött létre. A mai hajó (a támpillérek nélkül) keltezhető korábbra, míg a szentély az in situ ablakok alapján továbbra is 15. század végének tartható, azaz a korábbi periódus szentélyét lebontották. A két periódus elválását belül az északkeleti és a délkeleti hajósarokban figyelhettük meg, ugyanakkor a mai diadalív pillérek már kötésben vannak a szentélyfallal. Az említett elválásokat kívül is meg lehetett figyelni: az északi oldalon egy falvarrat, a déli oldalon egy repedés formájában. A korábbi hajó jellegzetes habarcsa világosszürke, finom anyagú, apró mészszemcsékkel kevert volt, míg a szentély habarcsa morzsalékos, barnásszürke, nagyobb mészszemcsékkel kevert. A déli oldalon a 4/a árokban megfigyelhető volt, hogy az elválás csak a lábazat szintjén jelentkezett, a hajó téglalapozása (az utólagos támpillér mögött) a mai keleti hajófal alatt befordult, és kötésben volt a déli szentélyfal téglalapjával. Ez utóbbit a 15. század végén jelentősen visszabontották, majd ráépítették a mai lábazatot, mely eddigi megfigyelésünk szerint valószínűleg kötésben van a keleti hajófal fölmenő, újjáépített szakaszával (2/d árok). A déli szentélyfal alatt található korábbi alapfal keleti végén egy falsarokban végződött, majd mikor a mai szentélyt megépítették, kelet felé új – összedobált téglákból készített – alapfalat toldottak hozzá, mely a szentéllyel

egykorú támpillér alapozását is képezte. Egyelőre csak feltételezhetjük, hogy a korábbi – egyenes záródású? – szentély délkeleti sarkát találtuk meg (igaz, így elég nyomott arányú szentély adódna, hiszen feltételezésünk szerint a diadalív pillérek a maiak helyén voltak), vagy esetleg egy még korábbi, román kori periódussal (l. az íves alapozást a 2/a árokban) együtt alkotott szentélyt. Minderre a belsőben végzendő feltárások adhatnak választ.

A templomhajó alapozása mindenhol téglából készült, erre került a gömbölyded barabási kövekből készült – meglehetősen egyenetlen falsíkot adó – lábazat, melynek síkja az északi oldalon az alapozáshoz képest kiugrott, a nyugati oldalon viszont a téglalapozás a lábazathoz képest alapozási padkaként kiugrott. A kőlábazat záróelemeit már téglákból alakították ki, ezekből faragták meg a lábazati párkányt. Ennek nyomait a későbbi átalakítások jelentősen megrongálták, másutt a cementes vakolat alatt egyszerűen szétfagytak a téglák. A nyugati hajófalon azonban egy helyen még érzékelhető és rekonstruálható volt a párkányprofil. A legutolsó átalakítások során valamikor az északi hajófal csaknem teljes lábazati párkányát levésték (az egykori párkány csorbázata a lábazati vakolat elbontása után azonnal láthatóvá vált), ennek köszönhető a lábazatban tapasztalt ugrás az északi hajófal nyugati végén, hiszen a nyugati oldal párkánya eredeti magasságban fordult át az északi hajófalra.

Általában elmondható, hogy a téglalapozásban több helyütt – így az északi oldalon is – a fűgák egymás fölé kerültek, emiatt a fölmenő falban is repedések jelentkeztek. A templom építői a leggyengébb pontnak az északnyugati hajósarkot érezhették, ez az egyetlen sarok, ahol egy támpillért létesítettek. A későbbiekben (még a középkorban?) ezt a támpillért visszabontották (az átfedő réteg a habarcs- és téglaszemcsékkel kevert homokos temetőföld volt), és ettől a hajósarok megmozdult. A nyugati hajófalon ugyanis a lábazatban szintén falazási hiba volt, ráadásul, mint az a templombelsőben látható, a nyugati hajófal bekötése az északi (és a déli) hajófalba sem tökéletes. Ennél fogva ma is itt megy föl a repedés. A hajósarok újbóli szilárdítása érdekében került ide a 19. században épült átlós támpillér, mely egy falazási hiba miatt szintén megrepedt.

A templommal egyidős temetkezések nagy részét a későbbiek során alaposan megbolygatták. Ennek köszönhetően számos kevert emberi csontot találtunk a temetőföldben, ép sírnak csupán egy újszülött csecsemő egykor koporsós sírját tarthatjuk (1. sír, 1/c árok). A váz koponyáját teljesen megbolygatták (a fölötté lévő sírnak részben még meg lehetett figyelni a feltárását, de ép vázat már nem találtunk benne), csupán a koponyatető csontjait, és rajtuk egy réztűt figyelhettünk meg. A koporsószőgek közül kettő még eredeti helyén volt megfigyelhető, a többi a fölötté lévő bolygatásból került elő. Mivel a sír a későbbi sekrestye területére esett, biztos, hogy a korábbi templomperiódushoz tartozott.

A 15. század végén jelentős átalakításon ment keresztül a templom. Lebontották a korábbi periódus(ok)-ban épült szentélyt és annak diadalívét, és megépítették a mai, támpillérekkel erősített szentélyt és diadalívet.

Az új szentély sekrestyét kapott (1., 1/a-d árkok), melynek nyugati fala bele van vágva a 14. századi hajófalba, keleti fala ugyan az alapozásban elválk, de a fölmenő falban látszik a csorbázat, melyet azután utólag kitapasztgattak. A sekrestye északi fala meglehetősen ferdére sikerült, ám alaprajzát nyilván az is befolyásolta, hogy az északi domboldal meredeken lejtett, amint arra az északi sekrestyefal többletől alacsonyabb alapozási padkája utal. A sekrestye járósíntje jóval magasabban volt a szentély alapozási padkájánál, amire az elfalazott, rézsús kávájú ajtó kívülről kibontott küszöbsíntje utal. Emiatt az egykori járósíntet kutatóárkainkban már nem érzékelhettük. A sekrestye falkoronáját mutatja a keleti hajófalban látható falvastagítás teteje. Valószínű, hogy a sekrestyének boltozata is volt (ezt a felmenő falakon eddig nem volt módunkban kutatni), ugyanis a helyiség északkeleti sarkában egy kis beszögellés van az alapozásban. Ez valószínűleg egy falsarokban lévő pillérre és egy arról induló élkeresztboltozatra utal (az északnyugati sarokban ilyet nem találtunk). Az északkeleti sarkot kívülről megvastagították, vélhetően a boltozás miatt. A befalazott sekrestyeajtót belülről is megfigyelhettük, és kiderült, hogy befalazásakor áthidalójába és nyugati kávájába is belebontottak, melyet azután kénytelenek voltak kifalazni. A sekrestye elbontására és az ajtó elfalazására a református időszakban, talán már a 15. században sor került. Mindenesetre az elfalazás barna, homokos, mészszemcsékkel kevert habarcsa eltér a későbbi református építkezések (déli toldaléképítmény, torony) habarcsától.

A feltárás során megfigyelhettük több esetben a 15. század végi járósíntet is (2/c, 4/b árok) egy téglamorzsalékos építési szint formájában. Ennek szintje a déli oldalon bizonyíthatóan nem a 15. századi lábazati padka szintjén, hanem annál magasabban volt, mégpedig úgy, hogy a lábazat szabálytalan kövekből, hézagosan rakott – valójában vakolhatatlan – falsíkja minden bizonnyal a földfelszín alatt volt. Ugyanezt feltételezzük az északi oldalon (vö. a sekrestye járósíntjéről mondotakkal), ahol mára a terepszint lemosódott.

A szentély déli oldalán megfigyelhető volt a téglából megfaragott 15. századi lábazati párkány, melynek profilja különbözött a 14. századi hajó lábazati profiljától. Ugyanitt, a keleti hajófal és a déli szentélyfal csatlakozásánál volt megfigyelhető az eredeti, 15. századi meszelés (hordozórétege megegyezett a téglák közti habarccsal), rajta pedig egy sárgásfehér második meszelésréteg volt, valószínűleg a református korszak emléke. Az északi oldalon ugyanitt megfigyelhető volt az eredeti meszelés, ami ezúttal a sekrestye felső terébe esett.

Az új szentély építésével egy időben átépítették a hajót is. Az építkezések során használt állvány egyik lyu-

kát figyelhettük meg a 4/a árokban, de a faelemet már kihúzták belőle.

Amint az a történeti adatokból kiviláglik, a templom a 16. század közepétől nagy valószínűséggel már református volt, majd egy hosszabb 17. századi katolikus időszakot leszámítva ismét reformátussá vált. Mindenképp a református korszakkal függ össze a sekrestye elbontása és a sekrestyeajtó befalazása. Továbbra sincs adatunk arra, hogy erre már a 16. század második felében sor került-e (a templom átvételekor szerintünk nem feltétlen ez volt a legfontosabb dolguk) vagy inkább később, a templom újabb református időszakában.

Az adatok szerint a 19. század elején egy fatornyocskával (harangláb?) rendelkezett a templom. Ennek helyét – ha valóban különálló építmény volt – nem sikerült megtalálni. Mindössze a templomtól délre találtunk egy gyanús, újkori téglalapozást, mely esetleg valamilyen felszíni építménnyel hozható összefüggésbe (4/b árok). Az átnedvesedett vakolat eltávolítása, majd a régészeti feltárás után egyértelművé vált a déli előcsarnok – templomhajóhoz viszonyított – utólagossága. Ugyanakkor az előcsarnok és a torony kötésben volt, azaz egyidősek. Az új épületrészek lábazata lapos barabási kövekből állt. Hasonló javítgatások figyelhetők meg több helyütt a középkori lábazatokon, illetve az északi szentélyfalban, ám ez utóbbi helyen láthatóan már a sekrestyeajtó befalazását is javították.

Ezzel egyidősnek vagy még későbbinek tartjuk a hajó sarkait erősítő, utólagos támpillérek megépítését is. Látható, hogy támpillért csak a délnyugati hajósaroknál nem emeltek, úgy látszik, a déli előcsarnok nyugati falát elegendőnek ítélték a falak oldalirányú megtámasztásához.

Az épület modern kori renoválásainak eredménye egy, főleg a lábazatnál megfigyelhető korábbi cementes vakolat, továbbá rajta a legutolsó templomfelújítás újabb cementes rétege, a feltárás során feltört betonjárda és a fölmenő falak kóporos vakolata.

FÜLÖP ANDRÁS

392. Tiszaszőlős, Domaháza, Pusztá-Réti-dűlő

(Jász-Nagykun-Szolnok megye) U, R, B, Á, Kő

A régészeti lelőhelyet 2003 márciusában fedeztük fel Tiszaórvény DK-i határában, midőn a Körös-kultúra Közép-Tisza-vidéki É-i elterjedési határát vizsgálva, előbb a Heves megyei, majd a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tisza-part mentén, az egykori holt ágakat felkutatva, terepszemléket tartottunk. A megközelítőleg másfél kilométer hosszúságú és helyenként száz méter szélességű lelőhelyet, amelyet a százötven éve megkezdett gátépítési és tereprendezési munkálatok – kivételes módon – érintetlenül hagytak, a jelenlegi Tisza-medertől kb. 400 m-re K-re elterülő, egykori ártér magas partján lokalizáltuk. A lelőhely magas partját, mely É-ről D-re, majd K-re haladva, megközelítőleg derékszögű ívet ír le, nem használták fel a gát kialakításához. A gátat itt közvetle-

nül a Tisza-partjára helyezték. Ennek köszönhetően maradt érintetlen a lelőhely, mely – a felszíni leletek alapján – a korai neolitikumtól a rézkoron és a vaskoron át egészen a középkorig több korszakban is lakott volt.

Minket elsősorban a *korai neolitikus* településmaradvány érdekelt, mely viszonylag kis területre, egy 30×40 m-es partszakaszra korlátozódott, a nagy lelőhely DK-i részén, a mai Tiszától legtávolabb eső szakaszon. A kis Körös-telep közvetlenül a magaspart peremén helyezkedett el, erre utaltak a felszíni leletek: körömcsípes kerámiatöredékek, magas talpgyűrűk maradványai, alacsony csőtalpak, és ami talán a legmeggyőzőbb volt, sok-sok kagylótöredék.

A felfedezés utáni hetekben, áprilisban, szisztematikus felszíni gyűjtést végeztünk a kora neolitikusnak vélt település zónájában egy 50×190 m-es területen. Ennek során négyzetméterenként összegyűjtöttük a felszíni kerámiadarabokat, csontokat, kagylókat és köveket. Mikor az adatokat térképre tettük, kirajzolódott az egykori objektumok feltételezhető helyzete is. A Körös-kultúra emlékei 3-4 nagyobb foltban jelentkeztek egy 20×30 m-es területen. Világossá vált az is, hogy a Körös-kultúra objektumainak szomszédságában középső neolitikus AVK, valamint rézkori, bronzkori és középkori jelenségekkel is számolnunk kell.

Az ásatást májusban kezdtük. Rábontottunk a felszíni gyűjtés során kirajzolódó K-i foltra, és kezdetben egy 5×10 m-es, majd az ásatás végére egy 8×14 m-es területen, 2 szintben leástunk 30–40 cm-es humuszt. Eközben rendkívül sok Körös-kerámiatöredéket találtunk, de a szelvény alján csak 2 kisebb folt és egy elszántott tűzhely nyomát találtuk meg. Szelvényünk alján, a löszös, szürkés altalaj szintjén sűrű barna szántási csíkok sorakoztak, jelezve a talajművelés okozta pusztítást. A szántási csíkokból és a közöttük húzódo érintetlen löszös sávokból továbbra is sok Körös-leletanyag került elő, ezért újabb 10 cm-es mélységben leástuk ezt a bolygatott löszös részt is. A leletek főleg a löszös talaj felső rétegében, azaz főleg a 10 cm-es réteg tetején sűrűsödtek. Mivel a leleteket négyzetméterenkénti egységekben tartottuk nyilván, és a darabszámokat is mindig leszámoltuk, így pontosan tudtuk mely négyzetek a legsűrűbbek. A 3. szintben a legsűrűbb négyzetek egy 10–15×6–8 m-es foltot rajzoltak ki ÉNy–DK irányú hossz tengellyel. Mint később a szelvény többszöri D-i és K-i irányú bővítése során kiderült, ebben a zónában földbe mélyülő Körös-objektum nem található, az előkerült 3 kör alaprajzú, méhkas alakú gödör közül kettő a korai bronzkorra, egy pedig talán (egy ki nem bontott folttal együtt) az Árpád-korra datálható. Mivel altalajba mélyülő Körös-objektumok nyomai nem mutatkoztak (talán csak az elszántott tűzhely sorolható ebbe a korszakba) úgy véltük, hogy a nagy leletsűrűség bizonyára egy egykori járósínthez – a négyzetadatok alapján talán egy házhoz – köthető.

Még az ásatás kezdetén kijelöltünk egy K–Ny-i kutatóárkot is, mellyel a felszíni gyűjtés térképén kirajzo-

lódó Ny-i foltot szondáztuk meg. A nyugati folt egy a löszös, agyagos földbe kb. másfél méterre bemélyedő Körös-gödört jelölt, melyet a rábontott 9×8 m-es szelvényben több, mint három hónap alatt tártunk fel. Az ÉNy–DK-i hossz tengelyű gödörből gazdag Körös-leletanyag és 4 temetkezés csontváza került elő. Említést érdemel, hogy a gödör felső rétegéből (nem beásásként, hanem inkább beszántott darabokként) valamint a gödört keresztül-kasul fúró állatjáratokból AVK leletek is előkerültek. Értelmezésük sokáig komoly fejtevést okozott, ugyanis ezek vagy egy a közelben lévő AVK kori objektumot sejtettek, amelyet meg kellene találni, vagy – mivel a leletek az igen korai Szatmár-fázisra tehetőek – a Körös-kultúra legvégső, átmeneti fázisát jelezték volna. A bontást a gödörben is négyzetméterenként végeztük, egy-egy stratigráfiai egység többnyire 10–15 cm vastagságú mesterséges réteget jelzett. A betöltés földjét zsákokba pakoltuk, majd később mind a 800 zsáknyi anyagot kiiszapoltuk. A gödörből kb. 15 zsáknyi kerámia leletanyagot gyűjtöttünk és szállítottunk ideiglenesen, feldolgozás céljából az egri Dobó István Vármúzeumba.

Az ásatás utolsó fázisában egybenyitottuk a K-i és Ny-i szelvényünket, és az így adódó, összességében véve mintegy 27×10 m-es felületen teljesen leástuk a humuszt. Újabb Körös-objektum már nem került elő, viszont a korábban feltárt Körös-gödör mellett egy többségében AVK leletanyagú objektumot sikerült megtalálnunk és félig feltárnunk. Az AVK gödör közelében több cölöplyuk is előkerült, jól körvonalazható struktúrára azonban nem tudtunk következtetni belőlük. Az AVK gödör és az esetleg hozzá tartozó ház – egyelőre legalábbis úgy tűnik – magyarázatot szolgáltatnak a Körös-gödörben előkerült AVK leletekre, azt sejtetik, hogy az AVK kori járósíntből beszántott, illetve rágcsálók által beszállított szórványok. Az AVK kori megtelepedés nyomai egyébként nagyobb felületen fordulnak elő a lelőhelyen, nem korlátozódnak a kis Körös-telep területére. Terepszemléink alapján feltételezhetjük, hogy az AVK telep nyomai egy kb. 400 m hosszú sávban a magaspart D-i teraszán végig megtalálhatók. A leletek – úgy tűnt – lefedik az AVK teljes korszakát.

A teljes kutatási területen egyébiránt több olyan foltot is bemértünk, melyet csak félig illetve egyáltalán nem bontottunk ki. Ennek az az oka, hogy kizárólag a Körös-kultúra kutatása volt a célunk. Az AVK gödörön kívül összesen 4 gödört bontottunk még ki félig, ezek közül – mint fentebb már említettük – kettő kora bronzkori volt, kettő pedig feltehetően Árpád-kori. A Körös-gödörbe is beástak két kora bronzkori gödört. Egyik sekélyebb kicsi, másik mélyebb és terebélyesebb, kör alaprajzú, méhkas alakú gödör volt. Ezeken túlmenően, anélkül hogy kibontottuk volna őket, megfigyeltünk még 6 további kora bronzkori vagy Árpád-kori kör alaprajzú gödört, egy keskenyebb árkot, valamint egy szögletes alakú, valószínűleg Árpád-kori, félig földbe mélyített házmaradványt.

Kutatásunk eredményekét megállapítható, hogy a Közép-Tisza-vidéken megtaláltuk a legészakibb Körös-települést, melyből mindössze egy nagy gödröt és egy vele azonos tájolású házra utaló, intenzív járószínt tudunk feltárni. Nagy biztonsággal kijelenthetjük, hogy a település teljes egészét feltártuk, azaz a település kizárólag egyetlen házról állt. A telep a Körös-kultúra késői fázisára keltezhető. Négy temetkezés rendelhető biztosan a telephez, egy magányos koponya és további szórványos embercsontok kora egyelőre még bizonytalan. Az előkerült leletanyagban a kerámia dominál, de jelentős mennyiségű kagylót is gyűjtöttünk. Előkerültek jellegzetes szobrok, szobortöredékek és pattintott kőeszközök is. A több, mint 800 iszapolási mintában magvak is előfordultak.

DOMBORÓCZKI LÁSZLÓ

393. Tolnanémedi határa

(Tolna megye) Ő, Ró, Á, Kö

Gyánti-földek: 2003. április 12-én meglátogattuk az általam eddig kétszer bejárt középkori Gyánt helyét, Tolnanémedi D-i házsorától néhány száz méterre DNy-ra, a Kapos NyÉNy-i oldalát kísérő szántott, száraz dombháton.

A település nyomai a Tolnanémediről Pincehelyre tartó földesút második bevágásának vonalában kezdődnek és húzódnak DNy felé, központja a 110 m-es szintvonallal határolt kiemelkedésen helyezkedik el; 2000. január végén és március elején itt sikerült azonosítani egy középkori templomépület és temetője helyét. Az akkor mintegy 5 m hosszán kiszántott, nagyméretű kövekkel is jelzett objektumot most hosszas keresés után sem sikerült megtalálni a száraz felszínen. A lelőhely a mélyút negyedik bevágódásáig elhúzódik az út és a folyó közti szántásban, a faluhatár előtt nem sokkal tűnik el felszíni nyomai. A Kapos felé hosszú szakaszon meredeken lejtő dombnak csak tetejét és oldalát lakták a középkorban, a fekete öntéstalajjal borított folyómenti síkon nem található leletanyag. A földesút É-i oldalára csak helyenként nyúlik át a lelőhely, leghosszabban a Pincehely–Tolnanémedi közti határvonalhoz legközelebb eső, a dűlőúttal átvágott kiemelkedésen találtunk főként Árpád-kori leletanyagot.

A környék viszonylatában kiemelkedő mennyiségű és minőségű leletanyag ismét tartalmaz néhány ritkaságot, pl. egy bekarcolt hullámvonallal díszített peremű tál (mécses?) töredékét.

Alji-dűlő/Úrbéres-földek II.: A korábban több említésből is ismert templomhelyet sikerült ez alkalommal beazonosítanunk. A Tolnanémedi É-i házsorától a kendergyár felé vezető, hosszan a dombok közé mélyedő kövesúttól Ny-ra, a Kapos felé jelezte a templomhelyet már Kiss István 1938-ban dűlőnév nélkül. Majd 1962-ben Torma István azonosította a középkori falu helyét, a templom megtalálása nélkül, Úrbéres-dűlő II. néven (ez a dűlő valójában inkább a vasútállomástól K-re fekvő területre vonatkozik; a falu- és templomhelyet a Tol-

na megye földrajzi nevei c. kötet Alji-dűlő néven, téglával és cserepekkel borított területként ismeri). Néhány éve Ódor János Gábor végzett leletmentést a falu területén (Koma-sziget név alatt).

Az É–D irányú úttól K-re hasonló irányban a Kapos mentén húzódó, az ártérből meredeken kiemelkedő dombvonulat Ny-i, lejtős oldalán és tetején kb. 300 m hosszán kevesebb őskori, több római kori, valamint legnagyobb mennyiségben és sűrűségben középkori cserepeket gyűjtöttünk. Nagy területen figyeltünk meg apró és közepes méretű, téglá- és kőtöredékeket. Az építési törmelék egyértelműen a part szélén, egy kb. 20×10 m-es ÉK–DNy irányú foltban sűrűsödik, amelyben néhány elszórt emberi csonttöredéket is találtunk. A római cserepek részben fedik a középkori falut, azonban K-en majdnem az útig húzódnak.

K. NÉMETH ANDRÁS

394. Tornyiszentmiklós, Külső Pálika-dűlő

(Somogy megye) R

A lelőhelyen 2000 őszén próbaásatást végzett P. Barna Judit. Korábban középkori edénytöredékeket találtunk terepbejáráskor, a szondázó ásatás viszont negatívnak bizonyult.

A kivitelező vállalat 2003. március 24–25. között elkezdte a humusztalajt a területen anélkül, hogy erről értesítette volna a múzeumot. Korábban a munkakezdést március 31-re jelezte a kivitelező. 2003. április 2-án a 16+900 és 16+700 kilométerszelvény között néhány objektum foltja világosan látszott a legyalult felületen.

2003. április 7–11. között elvégeztük a leletmentést, az átvizsgált terület nagysága összesen mintegy 1600 m², és ez a rész a 2000. novemberi próbaásatással párhuzamosan, attól D-re húzódik. Összesen 4 objektumot sikerült megfigyelnünk az átvizsgált terület K-i felén. Az objektumokat a humusztalajkor és a tömörítéskor erősen megbolygatták, így csupán sejteni lehet az objektumok egykori kiterjedését és rendeltetését. Az 1. sz. objektum minden valószínűség szerint tűzhely, míg a 2. sz. objektum cölöplyuk nyoma lehetett. Az innen előkerült néhány kerámiatöredék teljesen jellegtelen, feltehetően a rézkorra keltezhető.

Munkatárs: Tokai Zita Mária.

HORVÁTH LÁSZLÓ

395. Törökbálint, Dulácska

(Pest megye) U

A részletes tanulmányt lásd a 27. oldalon!

BENCZE ZOLTÁN

396. Törökbálint, Tópark

(Pest megye) B, V

A Tóparkon 2003-ban két cég területén folyt földmunka. Az MRT 7. k. 36/1 lelőhely nyugati részén, a 3301/

8 hrsz., mintegy 3 ha területen a megelőző feltárás és az építkezés földmunkái során 21 régészeti objektumot tártunk fel. Ezek nagy része különféle méretű és rendeltetésű gödör volt. A 7. sz. objektum mintegy 10 m átmérőjű, 2 m mély és nagyjából kör alakú volt, közepén egy tűzhellyel. Leletei közül kiemelendő egy bronz varrótű, bronz karperec töredékei, bronzpánt darabja, agyagból formált kocsikerék és egy nagyméretű, felső részén átfúrt agyaggúla, úgynevezett tűzikutya. A 10. objektum egy gyermek csontvázas sírja volt. A rossz megtartású csontváz a jobb oldalán feketett, kissé zsugorított helyzetben, lábánál egy kisméretű bronztör fektet, melyet a humuszolás közben a gép összetört.

A 16. objektumból egy díszített felületű, bronz pántgyűrű, a 11. objektumból bronztárgy és pánt darabjai kerültek elő. Több objektumból került elő orsó-gomb, kész és félkész, edény oldalából faragott orsókorong. Előkerült még egy állati bordából készült, félkész csonteszköz is, melyet csak az egyik végén vágta le, de a kész eszközökön lévő rovátkák még nem kerültek rá. (Hasonló, kész eszközök lelőhelyünkről már nagy számban kerültek elő, lásd az eddigi ásatási jelentéseket: Régészeti kutatások Magyarországon 1998, 1999, 2000.)

A lelőhely középső részén, a 3301/21 hrsz. területen 2003 decemberében az itt építendő két épület mintegy 3000 m²-es területén megtörtént a durva humuszolás. A két épület helyén 21 különféle alakú és méretű objektum foltja jelentkezett. Az épületekhez tartozó parkolók, utak stb. területét 2004 tavaszán fogják lehumuszolni. Ugyanekkor fogjuk feltárni a már előkerült objektumokat is.

A lelőhely kora: késő bronzkor-kora vaskor.

MARÓTI ÉVA

397. Újfehértó határa

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) B, Sza

Nagy-tanya: 2003. április 29-én helyszíni szemle során a micskei templomtól visszafelé Újfehértó irányában folytattuk az utat, azaz Ny felé. A Fehértói-szivárgó után balról található a Nagy-tanya az út D-i oldalán, ahol egy kurgánt vettünk észre. Ez az előző kurgántól kb. 2 km-nyire lehet. Nem sokkal kisebb az előzőnél. Talaja fekete, a környezetétől eltérő. Akárcsak az, ez is körben viszonylag meredek falú. Kétségtelen, hogy ez is kurgán. Mindkettőt szántják.

Ezen a halmon és közvetlen környékén kevés késő bronzkori (Gáva) cserepet találtunk.

Tilalmas: A 2001-ben bejelentett lelőhely (adattár 2001.6. és 2001.129.) nem messze fekszik a micskei templomtól. A lelőhely az Érpataki-főfolyás megtörésénél húzódó É-D-i magaslat, a Tilalmas legdélibb sarka. Ennek fele volt most szántva, a másik fele parlag lehet, melyet fölégettek. A szántásban helyenként látszott az objektumok foltja, tehát erősen kiszántották. Gyakorla-

tilag a magaslatnak csak a legészakibb sarkán nem találtunk leletet, egyébként nagy mennyiségű szarmata cserép gyűjthető.

ISTVÁNOVITS ESZTER

398. Üllő, 5. számú lelőhely

(Pest megye) B, Sza, N

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2003. március és november között a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta Szánthó Dániel, térinformatikus Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. A teljes feltárás koordinátora Tari Edit.

A leendő M0 autópálya és 4. sz. főút csomópontjának 2001-ben megkezdett feltárását folytattuk és 2003 augusztusában végleg befejeztük. A háromévi 16 munkahónap alatt mindösszesen (a gázkiváltások területével együtt) közel 360 000 m²-t kutattunk át és tártunk fel. Az idén lehumuszolt és feltárt terület 43 675 m², a feltárt objektumok száma 3211. A lelőhelyen a tavalyi objektumokkal együtt az autópálya nyomvonalán és a gázkiváltások területén együttesen 7836-ra emelkedett a feltárt objektumok száma.

A *korai és késő szarmata-hun kori* fazekastelepen talált fazekaskemencék száma 49-re nőtt. A legjellemzőbb az altalajba belevájt tüzelőtérrel, az így kialakított vastag, szürkére átégett rostéllyal ellátott típus, amelyhez 1-2, sőt egy esetben 4 (!) munkagödör kapcsolódik. A kemencék igen nagy területen szétszóródva, de általában „bokrokban” kerültek elő, 3-6-8 egymás mellett. Igen érdekes volt az a feltárt „bokor”, ahol nemcsak az edényégető kemencék, hanem a melljük épített, tüzeléssel kapcsolatos kézműves tevékenység egyéb nyomai is előkerültek: sütőkemencék (amelyeket sokszor egy gödörből fűtöttek az edényégetőkkel), füstölő (?) vagy aszaló (?) gödrök, több átégett falú tárológödör, valamint két „nyers” edényégető kemence, amelyek még az első égetés előtt összeomlottak. A sütőkemencékhez sokszor kapcsolódott egy-egy kisebb építmény („sütőház”) is. A tűzhelyek száma 59.

A nagyszámú, sokszor igen széles, többosztatú árok, illetve árokrendszer, amely a települést behálózza, részben egy-egy telek elkerítését, részben pedig a víz elvezetését oldotta meg. 215 árkot találtunk az idén (ezzel összesen 350-et). Vannak négyszögletes formába rendeződő, de nyílegyenes, több száz méter hosszan végigfutó árokformák is. Némelyik funkciója egyelőre ismeretlen.

A feltárt építmények nagy része úgynevezett félig földbe mélyített ház. Az idén 50 házat tártunk fel, ezzel a házak összmennyisége 125-re nőtt. A telep egy részén két sorba rendeződve álltak a házak, máshol magányosan vagy különösebb rendszer nélkül kerültek elő.

A településhez tartozó temetőekben és szórványosan elhelyezkedve összesen 111 sírt tártunk fel. A három sírcsoportra jellemző, hogy kisszámú (kb. 12–20 síros), valószínűleg családi temetőkről van szó. A sírokat minden esetben D–É tengelyben tájtolták. A kiemelkedőbb – szinte minden esetben kirabolt – sírokat árok kerítette, s eredetileg valószínűleg halom fedte. A római érmekkel és mázas edényekkel datált temetőrészlet a 4. századra helyezhető, így az itt elhantoltakban a fazekastelepülés egykori lakóit sejtethetjük. Az egyik körárokba utólag, a hun korban ástak be egy női sírt. A torzított koponyájú halottat poliéderes fülbevalóval, számos gyönggyel, öv- és cipőcsatokkal, úgynevezett nomád tükörrel temették el.

A lelőhely déli részén, ahol tavaly a makói öntőmintákat találtuk, 17 kora bronzkori gödör került elő, ez a tavaly feltárt teleprészlet folytatása. Az egyik gödörből újabb öntőtégely-töredék került elő öntősalakkal együtt.

Leletanyag: a fazekasműhelyek jellegzetes terméke az úgynevezett szemcsés anyagú, szürke, korongolt fazék, amely az üllői kerámiaműhely vezető típusa, a késő szarmata korra jellemző leletanyag túlnyomó részét jelenti. Előfordulnak más edények is: korsók, tálak, fedők, szűrő, kisebb edénykéek. Az azonban nyilvánvaló, hogy az üllői szarmata fazekasok szinte ipari méretekben a hőálló főzőfazekak előállításával foglalkoztak. A teleprészlet fémtárgyai: bronz-, ezüst- és vasfibulák, bronz karperecek, bronztű, kések, vascsatok, vaszabla stb. Az előkerült eszközök között előfordult több csontkorcsolya, nagyszámú fenőkö, csiszolókö, őrlőkö, az edény oldalából kifaragott játék(?), és egyéb állatsontból készült eszközök. Számos orsókarika, orsógomb és egy grafitbevonatos, díszített kvád orsógomb is előkerült. Több gödörből kerültek elő 3. és 4. századi római dénárok. Néhány gödörben embercsontok is voltak.

Munkatársak: Antoni Judit, Gulyás Gyöngyi, Huszár Edit régészek, Gergely Balázs, Jakab Attila, Mérai Dóra, Nagy Nándor (ELTE), Kiss Attila, Zsoldos Attila (JATE), Balogh András (JPTE) régészhallgatók, Jakucs János (Képzőművészeti Egyetem), Borsos Hedvig, Farkas Ildikó, Horváthné Farkas Ildikó, Hostyinszky Attila (PMMI), Pintér Erzsébet (Bp.), Herczeg Zsuzsanna (Szentendre) restaurátorok, Szánthó Dániel geodéta, Bocz Péter, Dinnyés Dóra, Káplár Ildikó, Ligeti Gábor, Márkus Balázs, Nyikus Krisztián, Progli Szabolcs, Semperger Zoltán, Szászvári Linda, Szöllősi Géza, Szrnka Attila régésztechnikusok.

KULCSÁR VALÉRIA – NAGY ANDREA – PATAY RÓBERT – RÁCZ TIBOR

399. Üllő, 9. számú lelőhely

(Pest megye) Sza, N, Ge

A lelőhelyen, amelynek feltárását 2002-ben Patay Róbert kezdte meg, 2003. június 23-án indítottuk meg a mun-

kát. 18 ház, 5 árkot, 8 házhoz nem kapcsolható cölöplyukat, 655 gödröt, 4 gödörbokrot, 2 kutat, 2 edényégető kemencét, 1 füstölőt, 4 sírt találtunk a 4 hónap alatt. Összesen – a Patay R. által feltártakkal együtt – 855 objektum került elő.

A lelőhely kb. 80 százaléka az Üllő 5. lelőhelyen talált *késő szarmata* telep szerves részének tekinthető. Erre utal az objektumok jellege, a két edényégető kemence, valamint a megegyező leletanyag, melynek túlnyomó részét a szemcsés kerámia, ezen belül is a fazéktöredékek jelentik. Az edényégető kemencék az Üllő 5. lelőhelyen megismert jellegzetességeket mutatták, mindkettő épített rostélyú. A 9. lelőhelyen feltárt teleprész jellegzetessége, hogy viszonylag sok ház került elő, általában egy-egy folton koncentrációba – sorokba rendeződve? – több is: 5–6. Két egymással, szomszédos házba egy-egy K–Ny-i tájolású sírt ástak be. Mellékletük nem volt, illetve annyira jellegtelenek (néhány szem gyöngy), hogy közelebbi korhatározás nem lehetséges. Ugyancsak ezeknek a házaknak a betöltésében és környékén fémmegmunkálás nyomai kerültek elő: több vassalak és reve, továbbá számos kerámiasalak, amelynek sűrű jelenléte az egész teleprészletet jellemzi.

A lelőhely K-i részén sikerült megfognunk a telep végét, talán egy vízjárás határolta (ma mesterséges csatorna). A lelőhely K-i része egyben a telep legkésőbbi periódusának is tűnik: az itteni objektumokat a szürke, jól iszapolt szarmata kerámia mellett kézzel formált vagy kézi korongolt *népvándorlás kori* és néhány kimondottan *germán* jellegű edénytöredék jellemzi. Ezen a részen feltűnően sok őrlőkö került elő (épen, töredékesen és nyersanyag formájában). Ugyanennek a teleprésznek két, még betöltetlen illetve félig betöltődött objektumába egy-egy 5. századi, É–D-i tájolású sírt ástak bele. Az egyik nyúzott lovas férfitemetkezés, a másik rabolt női sír, amelyet két vésett díszű lemezes bronzfibula és egy madárfejű cipőcsat keltez.

Munkatárs: Bocz Péter, Jakab Attila, Mérai Dóra, Nagy Nándor régészhallgatók (ELTE), Semperger Zoltán régésztechnikus.

KULCSÁR VALÉRIA

400. Üllő, 19. számú lelőhely

(Pest megye) Ó

Egyhetes próbaátást végeztünk a lelőhely azon részén, amelyet érint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalához tartozó gázvezeték áthelyezése. Ennek során egy 490 m hosszú, 15 m széles területet hálózunk be 2 m széles, 30–60 cm mély kutatóárokokkal. Összesen 3 régészeti objektum került elő, amelyek közül egyik (gödör) a régészeti korhoz tartozása – leletanyag hiányában – kétséges. A másik két objektum (árkok) az előkerült kerámia alapján őskori.

KULCSÁR VALÉRIA

401. Vanyarc határa

(Nógrád megye) Pa

Szlovácka-dolina 5.: Hugyecz Mihály földjén a magassági ponttól a falu felé eső területen gyűjtöttünk némi leletanyagot, többek között egy bifaciális töredéket.

Az aratás után megázott tarlón a földúttal párhuzamosan, attól legfeljebb 35 méteres távolságban találtunk leleteket. A hidrokvarcitból, üveges kvarcporfirból és kvarcitkavicsból készült eszközök a terület falu felé eső lejtőjén kerültek elő, jellegük alapján megegyeznek a 2003 augusztusában a földút másik oldalán feltárt eszközökkel. Említésre méltó, hogy éppúgy, mint az ásatáson, a felszíni gyűjtések során is találtunk egy sötétszürke kárpáti radiolaritból készült szilánkot (a leletanyag korábban nem volt ismert a lelőhelyről). A leletkoncentráció a magassági pont felé megszűnik, helyette homokos-kavicsos geológiai réteg kerül a felszínre.

Szlovácka-dolina 6.: A hosszú hegyháton fekvő felszíni koncentráció-sorból a 6. számú az 1. és az 5. között kerül el. A bejárások során a földutak elágazásától a falu felé eső, viszonylag frissen tárcsázott szántóban csak minimális mennyiségű leletanyagot, köztük két üveges kvarcporfirból készült szilánkot találtunk a mintegy 150×40 méteres területen. A szilánkok a magasabban fekvő területeken kerültek elő. Később a szántás kizöldült, ezért csak minimális mennyiségű leletet találtunk a terület viszonylag magasabban fekvő, az ásatás területe felé eső részén. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az 5. lelőhely folytatásában levő, Hugyecz Mihály tulajdonában levő szántóföldön is találtunk egy szilánkot közvetlenül a földút mellett. A nem művelt kaszálón, ahol az ásatás ideje alatt több szilánkot találtunk, a csapadék miatt hirtelen megnőtt növényzet lehetetlenné tette a leletek gyűjtését.

Tóvi: Az aratás utáni tárcsázás után megázott tarlón a faluba vezető földúttól 40–50 méteres sávban találtunk szilánkokat. Néhány hidrokvarcit és kvarcit, illetve egyetlen üveges kvarcporfir szilánkot találtunk. A legtöbb lelet a faluba vezető földút vonalától 25–30 méterre volt. A vízszintes terasz mellett a lejtőben is találtunk szilánkokat.

Mindössze egyetlen vakaró és egy hidrokvarcit bifaciális eszköz töredéke számítható megmunkált eszköznek.

MARKÓ ANDRÁS

402. Varsád, Kisvarsád (Klein Varsád)

(Tolna megye) Kö

A varsádi Kisvarsád-dűlőben középkori templomromot említ Pesty Frigyes dűlőnévgyűjtése, a dűlőnév is régészeti lelőhelyre utal. A helyet 2003. április 2-án a Kölesd-Varsád országútról D felé lejtő dűlőúton közelítettem meg. Az úttól K-re folyó patak mentén mentem a mélyszántásban, az úttól Ny-ra fekvő meredek, füves domboldal településre alkalmatlan, a fölötté fekvő fennsík pedig víztől való távolsága miatt nem látszik megte-

lepedésre megfelelőnek. A Ny felé kanyarodó úttól D-re a D felé lejtteni kezdő fennsík széles földnyelvvé alakul, amelyet egykor nemcsak K-ról, hanem D-ről is víz övezhetett. A térképen Szúnyog- illetve Világos-völgynek nevezett mélyedések között fekvő, kukoricatarlóval borított területen – a rossz megfigyelési körülmények ellenére is – a dombtetőtől kezdve egészen a domb aljáig elszórtan középkori cserepeket gyűjtöttem. A leletek a domb DK-i részén jelentkeztek leginkább, a Ny-i oldalon viszont alig fordult elő leletanyag; későbbi terepbejárás alkalmával indokolt a lelőhely kiterjedésének ellenőrzése. A templomhelyet nem sikerült a domb magasabb részén lokalizálni. A dombtető legmagasabb részének közepén – a templom számára is alkalmas helyen – egy emberi agykoponya-töredéket találtam.

Sem a földnyelvtől É-ra fekvő, említett, szántott fennsíkon, sem a tőle D-re elhelyezkedő, kelő búzával borított dombon, sem a Szúnyog-völgyben folyó patak K-i oldalán, a mélyszántásban nem találtam további leletanyagot.

K. NÉMETH ANDRÁS

403. Vasasszonyfa határa

(Vas megye) Ó, B, Ró, N

2003. március 18-án terepbejárást végeztünk a településrendezési tervhez szükséges régészeti hatástanulmány érdekében.

A községtől délnyugatra a szombathelyi út mellett található Paperdei-dűlő területén (hrsz.: 040/12), és a hidroglóbusz környékén (hrsz.: 040/4–6, 13) szántott, trágyázott terület van. A megfigyelés lehetőségei nem éppen a legjobbak. A kijelölt területen főleg újkori anyag került elő.

Paperdei-dűlő: Nyugati felében, a Kiskozár-patak keleti partján, amely enyhén emelkedik, őskori és római kori kerámiát találhatunk. A lelőhely a pataktól kb. 50, a betonúttól kb. 200 méterre található.

Széchenyi utca nyugati oldala (hrsz.: 017/1): A falu északnyugati részén szántóterület volt. Itt nem gyűjtöttünk meg régészeti jelenségekre utaló nyomokat.

Kertek alja: A falu belterületétől keletre, a 8643 Salgóveszkút–Vasasszonyfa közti önálló közlekedési út nyugati oldalán, házakhoz tartozó felparcellázott kertek (hrsz.: 122–126, 133, 135, 136, 137, 140–143, 145, 146, 149, 151, 153–157, 159–163, 165–167, 169–171, 173–175) vannak. A Vas megye földrajzi nevei c. kötetben Kertek alla (alja) névvel jelölik. Némelyik szántott, némelyikben már vetés volt, vagy parlag, rét. A művelési különbségek miatt eléggé megnehezült a régészeti megfigyelés lehetősége. A területről azonban csaknem 2–300 m hosszan sikerült kerámia-leletanyagot gyűjteni, bár a lelőhely milyensége, és folyamatossága az eltérő megfigyelési viszonyok miatt bizonytalan. A terület északi feléből viszonylag sok salakmaradvány, és jellegtelen kerámiaanyag, a délebbi részéről őskori és népvándorlás kori kerámia került elő.

A falu déli végében a Selyem/Surányi-patak mentén fekvő (hrsz.: 063/8–11, 0111/3–9) mély fekvésű területet gaz borítja, régészeti terepi megfigyelésre alkalmatlan.

A falutól délre a Selyem/Surányi-patak nyugati partján enyhén emelkedő területen (hrsz.: 0111/10, 0113/1) szántás volt. A Vas megye földrajzi nevei c. kötetben Tanyaként jelölik, mint a falutól kis távolabb eső házakat, mára azonban már összeépült a faluval. Itt található a vízműnek egy átemelője. A területen nagy mennyiségben bronzkori kerámia került elő. A lelőhely mérete kb. 200×150 m, iránya északnyugat–délkelet.

Munkatársak: Derdák Ferenc geodéta, Hódi Attila.

FARKAS CSILLA

404. Vassurány határa

(Vas megye) Ró, Kk

2003. április 30-án terepbejárást végeztünk a település határában.

Alsó-kertekaljja: A Surány-pataktól 300 m-re Ny-ra, egy sík szántó fekszik (tengerszint feletti magasság 211 m). A 19. század óta intenzív mezőgazdasági művelés alatt áll. A leletek viszonylag jól elhatárolható területen a szántó É-i részén kerültek elő. Ny–K-i irányba a lelőhely határait sajnos nem lehetett pontosan meghatározni a sűrű aljnövényzet miatt. A kerámia egy része biztosan a 15–16. századra tehető.

Perec-major: A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készülő régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett. Új lelőhelyként római kori villára utaló nyomokat regisztráltunk a területen (36. sz. lelőhely).

Szérűskert: A terület a Surány-pataktól 500 m-re K-re, egy sík szántón fekszik (tengerszint feletti magasság 211 m). A leletek viszonylag jól elhatárolható területen a szántó D-i részén kerültek elő. A kerámia nagy része a késő középkorra tehető.

Munkatársak: Vámos Gábor, Beck-Teleky Tamás és Szilasi Attila Botond régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

405. Vác, Gasparik utca 15.

(Pest megye) Á, Kk, Ú

A szondázó ásatás helyszíne a középkori városfal külső szélénél található. A ház alatt levő, 3,20×4,6 m alapterületű pince boltozata téglá, felmenő fala kő. A betöltődés legfelső rétegét a tulajdonos eltávolította, így az ásatáson feltárt legfiatalabb réteg 17–18. századi. Alatta, az eredeti humusból Árpád-kori cserepek kerültek felszínre. Az ásatási megfigyelések és a leletek alapján a pince a török kor vége körül, illetve – ez a valószínűbb – a török kor utáni újjáépítéskor készülhetett.

MIKLÓS ZSUSZA

406. Vác, Március 15. tér, Szent Mihály templom

(Pest megye) Kö

A Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, illetve a Tragor Ignác Múzeum 2003. október 21-én kezdte meg a feltárást a főtéren. A templom helyszínének rögzítése volt az első feladat a tér rendezési terveinek átgondolásához. A régészeti kutatást és a téli állagvédelmet is az önkormányzat fedezte. Feltártuk a templom Ny-i oromfalát, az É-i és D-i templomhajó falainak részleteit. Több 18. századi átépítési kísérlet (elsősorban nagyon szép téglapadló-részletek) nyomait is felfedeztük. A templom Ny-i oromfalának szélessége 21 m. A DNY-i saroknál megtaláltuk a tornyot, ez egy 8×8 m-es építmény, meglehetősen kis belmérettel és vastag falakkal.

Az eddig ismert történeti és régészeti adatok: A templom első okleveles említése 1319-ből való. A török korban a keresztények egyetlen működő temploma volt, 1684-ig a reformátusok használták, majd a katolikusok visszafoglalták, s a 18. század közepéig, mint székesegyházat tisztelték. 1755-ben Oracsek Ignác a középkori templom falait is felhasználó barokk templom tervét készítette el. A régi templom állapota igen rossz volt, ezért 1761-ben Esterházy Károly püspök leállította a kezdődő átépítést. Ezért épült meg végül a Konstantin téri nagy templom. A főtér D-i végében és részben a Széchenyi utca torkolatára kiterjedően elhelyezkedő középkori templom azért Vác történetének nagy tanúja. Állt itt egy háromhajós, sokszögű szentélyzáródású, toronnyal, sekrestyével, kápolnával kiegészített gótikus templom, amely a 16. század elejéig központja volt a német városnak, ellátta és szervezte a hitéletet három évszázadon át. Romjainak feltárását és bemutatását igen fontosnak tartom.

TETTAMANTI SAROLTA

407. Vác, Múzeum utca

(Pest megye) Kk, Tö, Kú

2003. júliustól szeptemberig közműfeltétési munkálatok folytak a Múzeum u.–Budapesti Főút sarkától a Múzeum u. 4. sz. előtti térségig (volt múzeumépület). Legnagyobb részben régi közműnyomvonalat nyitottak ki újra, az árkok oldala omlott, életveszélyes volt a dokumentálás. Folyamatosan meg lehetett figyelni a paticosos, szenes csíkokat (ház- és tűzhelymaradványok), gödröket. A leletanyag késő középkori, török kori, 18. századi, objektumokból és szórványként egyaránt. A terület a középkori magyar városhoz tartozik, 31/2k sz. lelőhely.

TETTAMANTI SAROLTA

408. Vácszentlászló, Tópart

(Pest megye) U, B, Szk, Sza

2003. december 7-én és 9-én Vácszentlászló hétvégi házas negyedében, a horgásztó partjához közel (attól ÉK-re) eső Hosszúmesgye, Kaszáló, Kárász és Süllő utcá-

ban szakfelügyeletet láttam el a gázcsőfektetés céljából folytatott árokásásnál.

Markológéppel 70 cm széles, 60–80 cm mély árkok ástak ki a Hosszúmesgye u. teljes hosszában. A kidobott földben a több száz méter hosszan (az utca teljes hosszán) késő szarmata szürke, korongolt, simított cserepeket találtam. Kisebb számban előkerültek más kora kerámiatöredékek is: néhány újkőkori (kottafejes) oldal- és áttört csőtalptöredék, késő bronzkori oldaltöredék és egy szkíta edényfűl. Az utca É-i végében, az 54. számú ház előtt az árok falában átégett objektum nyomát (kemence? maradványa) figyeltem meg. A szóban forgó utca egy – a horgásztó felett emelkedő – magaspart gerincén fut végig, míg a rá merőleges (pl. Kaszáló u.) utcák a dombról lefelé a horgásztó partjára vezetnek, amellyel szemben a valkói Kása-tető területén. Itt alig került elő régészeti anyag. A Hosszúmesgye utcával párhuzamos, de a domb vízhez közelebb fekvő, alsó részében futó utcában 1-1 késő szarmata illetve bronzkori cserepet találtam a kidobott földben.

A megfigyelt régészeti jelenségek az MRT 13. k. 25/2 és 25/3 lelőhelyeivel (Hosszúmesgye és Kiskaszálók) azonosíthatók. Ugyanezen a lelőhelyen, a Hosszúmesgye u. 30. sz. ház telkén kerültek elő késő neolitikum-kora rézkori, szarmata és kora Árpád-kori cserepek, amelyeket Marekné Ködmön Mária az aszói Petőfi Múzeumnak adott át (itt a 87.2.1–14. leltári számon található).

KULCSÁR VALÉRIA

409. Vál, Pogányvár

(Fejér megye) B

A Pogányvár őskori földvárát már a 19. században említették. Marosi Arnold 1921-ben figyelt fel rá. 1930-ban ásatás végzett a földvár Ny-i oldalán, őskori házikermia került elő. A K-i oldal alsó teraszán 8 kora vaskori sírt, a vártól Ny-ra eső fennsík (Szabad-hegy) két bronzkori sírt tárt fel. Az 1930-as években Neogrady Sándor légi felvételt készített a földvárőről. A földvárat 1950-ben mértem fel vázlatosan.³²

1958-ban Fitz Jenő vezetett feltárást a Pogányvárban. Az I. várrész legmagasabb részén és a Ny-i szélén, valamint a II. várrész legmagasabb részén egy-egy kutatóárok alapján megállapította, hogy a földvár a Vatyakultúra idejében volt lakott, más korszaknak nem került elő lelete. Fitz Jenő az I. várrész ÉK-i oldalában az alsó teraszon további 8 sírt tárt fel a kora vaskorból.³³ Az eddigi régészeti kutatások alapján Fitz Jenő és F. Petres Éva megállapította, hogy a földvár csak a Vatyakultúra idejében volt lakott, temetőjük a földvár melletti fennsík (Szabad-hegy) volt. Az I. várrész ÉK-i aljában és az alsó teraszon kora vaskori urnatemető van, ez alatt ugyanebből a korszakból telep maradványai kerültek elő, de a földvárat nem lakták.

A földvárterület mai neve „Pogány-gyep”. Az ettől ÉNy-ra kb. 1 km-re lévő kis település (major) neve „Pogányvár”. Nyilvánvaló, hogy a földvár neve volt korábban „Pogányvár”. Ezért a továbbiakban ezen a régi néven nevezzük a földvárat.

Vál község a „Váli-víz” ÉNy-DK irányú medre két oldalán húzódó széles völgy szélén két különálló, hosszú, egyenes utcából áll, egymástól 5–700 méterre. A patak tól DNy-ra eső hosszú utca ÉNy-i végén, az utolsó házak felett emelkedik a Pogányvár nevű földvár dombja. Egy nagy fennsík ÉÉK-i végét jelenti, melytől mély, természetes eredetű, vízmosásos árok választja el. ÉK-i aljában a község utolsó házai vannak, DNy felé a Szabad-hegy, illetve a Temető-dűlő elnevezésű fennsíkkal szomszédos (mindkettő szántóföld).

A domb jelenleg a Reorganizációs Rt. kezelésében van. Az egész dombot és környékét birkanyáj legeltetésére használják. A vár egész területe és ÉK-i oldala jól áttekinthető, rendezett legelő, csak a Ny-i és D-i oldalon húzódó mély árkok, valamint az ÉK-i oldal egy részét fedi sűrű aljnövényzetű erdő.

A földvár egy ÉNy-DK irányú dombtetőt foglal magába. Középen mély árok választja két, közel azonos területű részre. Az ÉNy-ra eső rész (I.) alakja ovális. DK-i vége gömbölyű ívben végződik, erősen elmosódott, de felismerhető sánc zárja le, amely az I. résznek körülbelül a felét fogja át. A sánc mai belső magassága 1 m, de több helyen alig észrevehető, külső oldala a természetes, meredek domboldalban folytatódik. Árok, a középső nagy, természetes eredetű ároktól eltekintve, nincs. Az I. rész ÉNy-i vége összekeskenyedik. Itt mesterséges erődítésnek a felszínen nincs nyoma, az egykori telep szélét a domb pereme jelzi. Több kisebb-nagyobb, széles vízmosás vágódik bele a perembe, ezek eredete, legalábbis részben, bizonyára emberi tevékenység eredménye.

Az I. rész Ny-i, DNy-i oldalát igen mély árok kíséri. A Váli-víz széles völgye felé eső É-i és ÉK-i pereme alatt, a domboldalban két terasz húzódik egymás alatt. A felső terasz hossza kb. 135 m, erősen lejtő belső területének szélessége 15–22 m között váltakozik, ÉNy-i vége elmosódottan olvad bele a domboldalba. Az alsó terasz hossza 100–110 m, erősen lejtő területének szélessége a DK-i végénél alig 12–13 m, ÉNy-i részén azonban 48 m-re kiöblösödik. Utóbbi részen a terasz pereme sáncczerűen kiemelkedik. A két terasz eredete, összefüggése a fenti földvárral későbbi kutatás feladata lesz. Ezek egyikén tártak fel kora vaskori sírokat 1930-ban és 1958-ban. Az I. rész DK-i aljában még egy rövid terasz figyelhető meg, hossza 50, szélessége 5 m körüli.

Az I. rész hossza 190, legnagyobb szélessége 120 m. Területe 1,35 ha, a teraszoké külön 0,14 ha, ezekkel együtt összesen 1,49 ha.

32 NOVÁKI Gy.: Fejér megye őskori földvárjai. ArchÉrt 79 (1952) 3–19 (5–6).

33 Székesfehérvári Múzeum Régészeti Adattár 636. A leleteket F. Petres Éva dolgozta fel (F. PETRES, É.: Frühesisenzeitliches Gräberfeld in Vál. Alba Regia I (1960) 17–42.) Itt köszönöm meg F. Petres Évának segítségét az ásatások, és azok helyének tisztázása terén.

A földvár II. része a középső nagy ároktól DK-re kezdődik. Két hosszanti oldalát sánc zárja le, amely itt is a középső nagy árok fölé húzódik, annak felső végéhez kissé bekanyarodik. A háromszög alakú terület DK-i vége (a domb alakjának megfelelően) erősen összekeskenyedik. Az őskori telep végét jelző perem itt alig észrevehető, keskeny nyeregre felett kanyarodik. A nyereg után keskeny, alig pár méter széles természetes gerinc folytatódik, de ez már kívül esik a földvár területén. A nyereg mai, alig észrevehető alakját bizonyára újkori feltöltéstől kapta, melyhez két oldalról, különösen az ÉK-i oldal felől, igen mély, valószínűleg természetes eredetű árok húzódik fel.

A II. rész Ny-i sarkában a sánc megszakad, és kb. 50 m hosszú részen erődítésnek semmi nyoma, ezáltal ez a várrész erről az oldalról védelem nélküli, nyitott. A belső terület törés nélkül, azonos magasságban folytatódik a vártól DNy-ra eső fennsík felé. Az I. és II. részt elválasztó mély árok is csak eddig tart, folytatása nincs, a két várrész közötti árok tehát nem teljes. Ugyanakkor az I. és II. részt Ny és DNy felől kísérő mély árkok, bár azonos irányúak, de megszakadnak, nincsenek összekötésben egymással. Későbbi kutatásnak kell tisztáznia, volt-e itt is árok és utólag töltötték-e fel, bár ez eléggé valószínűtlen, túl nagyok tűnik a nyitott, sánc nélküli rész. A vár védelme szempontjából ugyanis erre szükség lett volna. Annyi bizonyos, hogy a 18. század második felében is ez volt a helyzet, és az egész dombtető szántóföld volt.³⁴ A II. várrész területe a Ny-i bizonytalan lezárás miatt nem pontosítható. Hosszanti (ÉNy-DK) irányú átmérője 195, legnagyobb szélessége kb. 115 m, területe kb. 1,53 ha.

Az egész földvárat Ny és DNy felől kísérő (bár középen megszakadó), igen mély árok külső oldala különösen sok és bonyolult vízmosással szagatott. Ez arra mutat, hogy az árok természetes eredetű, de vár felőli oldalát az őskorban feltehetően kiegyenesítették a vár kialakításánál.

A földvár teljes hossza 415, szélessége 120, területe (a teraszok nélkül) kb. 2,88 ha.

Felmérését 2003. szeptember 22.–november 3. között, feleségem segítségével végeztem el, összesen 7 napi terepmunkával.

NOVÁKI GYULA

410. Vállaj, határátkelő

(Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) U, V, Sza, Á
2003. április 10–22. között tártuk fel a határállomásra vezető gázvezeték munkálatainak megkezdésekor megfigyelt régészeti lelőhelyet.

A gázvezetéknek a határállomás felé eső szakasza mintegy 300 m hosszan, a jelenlegi úttól 8–10 m-re ha-

lad. Ezután (a csatornán átvezető híd után) az árok az útpadkába, vagyis már az útépitéskor bolygatott területre került, ezért régészeti lelőhelyet nem érint. A másik szakaszon folyamatosan, kisebb-nagyobb kihagyásokkal kerültek elő az objektumok a közelítőleg 1,5 m széles, meglehetősen girbegurba árokban.

Itt is találtunk a határátkelő területén feltárt középső neolitikus lelőhellyel egykorú, elfolyó objektumokat változó mennyiségű (részben festett díszű) anyaggal. Ezek a gödrök inkább a falu felé eső részben voltak.

Feltártunk egy késő vaskori házat, egy szabadon álló kemencét, egy fél kutat és kevés gödörészletet.

Egy gödörészlet képviselte a császárkort.

Találtunk Árpád-kori ház- és gödörészleteket kevés leletanyaggal.

A leletmentésen dolgozott Mester Andrea gyűjteménykezelő, Bocz Péter ásatási technikus, Szinyéri Péterné és Takácsné Varga Ágnes restaurátorok.

ALMÁSSY KATALIN – ISTVÁNOVITS ESZTER

411. Vámoscsalád, Alsó-Kendersze

(Vas megye) Kk

A Győr és Szombathely közötti 400 kV-os távvezeték Vas megyei szakaszáról készül régészeti hatástanulmány elkészítéséhez terepbejárást végeztünk a nyomvonalon. A vizsgált terület részben növényzettel fedett.

A 0258/1 helyrajzi számú ingatlanon késő középkori telep nyomait regisztráltuk (30. sz. lelőhely).

ILON GÁBOR

412. Várbalog határa

(Győr-Moson-Sopron megye) B, Ró, Á

2003. április 26-án hatástanulmány készítése érdekében terepbejárást végeztünk a településen. A Várbaloghoz tartozó *Albertkáz mérpusztán* összesen 11 lelőhelyet határoztunk meg.

A *Legelő-dűlők* nevű határrészben három, római kori kerámiával jelzett lelőhelyet regisztráltunk. A *Hosszú-dűlők* nevű határrészben egy római és bronzkori leletekkel igen sűrűn fedett; egy római kori leletekkel igen sűrűn fedett, valamint egy római kori és Árpád-kori leletekkel jelzett lelőhelyet találtunk. A *Rába-szántók* nevű határrészben egy Árpád-kori házikerámiával jelzett lelőhelyet határoztunk meg. Egy másik területen egy egykori villa nyomaira bukkantunk, egy 420×220 m kiterjedésű római kori kerámiát gyűjtöttünk. A *Róka-dűlőben* egy ÉK-DNy irányú dombon, tszf. 127,3 m magasságban 200×150 m kiterjedésű területen római kori kerámiát találtunk. A *Káz mér feletti dűlő* elnevezésű határrészben két római kori lelőhelyre bukkantunk.

A település egyéb határrészein összesen 7 lelőhelyet regisztráltunk.

Az *Iskola-dűlőben* egy 420×200 m kiterjedésű területéről nagy mennyiségű bronzkori leletet gyűjtöttünk. A *Major-dűlőben* két (400×150 és 200×100 m) római ko-

ri lelőhelyet különítettünk el, ahonnan római kori leleteket gyűjtöttünk. A *Mester-erdő* nevű határrészben egy 420×120 m kiterjedésű római kori kerámiával jelzett lelőhelyet regisztráltunk. A *Tarcsai-dűlőben* egy Árpád-kori leletekkel jelzett, 300×200 m nagyságú lelőhelyre bukkantunk. A *Fácános* nevű határrészben Árpád-kori kerámiát; a *Jessehof* és *Újsaida* területén római kori kerámiát gyűjtöttünk.

ASZT ÁGNES

413. Várdomb, Petőfi utca 1/a (Tolna megye) Kö?

2003 augusztusában a telken fa eltávolítása közben 3-4 db peremes téglát találtak. A téglák kb. 50 cm mélységben kerültek elő, a bejelentős szerint mintegy „megrogyva”. A bejelentő szerint semmiféle csont nem volt a téglák alatt és környékén.

A téglákat beszolgáltatták a Wosinsky Mór Megyei Múzeumba.

Leletmentésre nem volt lehetőség sem, mert a bejelentés már a munkák elvégzése után érkezett, és a terepet visszarendezték.

VIZI MÁRTA

414. Várgesztes, Gesztes vára (Komárom-Esztergom megye) Kö

A Komárom-Esztergom Megye Önkormányzata megbízásából végzett tájékoztató ásatás legfontosabb eredménye, hogy – ha csak kutatóárokokkal is – sikerült meghatározni az 1960–62. évi feltárások során sajnálatos módon nem kutatott külsővár alaprajzi elrendezését, s ezen belül a kaputorony egykori formáját. Kiderült, hogy a kissé nyújtott hegytető peremén egy majdnem szabályos jellegű, keleti és nyugati végén csúcsba futó, lényegében hatszög alaprajzú, jellegzetes kis kőköcsökből rakott, viszonylag vékony, kb. 1 m vastag várfal húzódott. A terepadottságokból adódóan ezt a szabályos elrendezést megtörte a mintegy 4×4 méteres belső méretű kaputorony, melynek azonban csak déli oldala maradt ránk felmenő falrészekkel.

Megállapítottuk azt is, hogy a minden bizonnyal Nagy Lajos által az 1370-es években emeltetett „vadászkastély” egykori megjelenése lényegesen eltért a mai, az 1960 utáni helyreállítás során kialakult formától. A várhegy nyújtott sziklagerincét csak a (feltehetően a Csák nemzetség korábbi erősségének helyére került) ma is magasan álló, téglalap alaprajzú belsővár foglalta el. Ennek falaitól eredetileg már erősen lejtett a terepszint a jóval alacsonyabban – a belsővár udvarszintjéhez képest néhol 3–4 méterrel mélyebben, de a külső szint alatt is átlag 2 méterre – megépült külső várfalig illetve annak kaputoronyáig. Azaz a belsővár sokkal inkább kiemelkedett a környezetből, körben – a vele egyidős diósgyőri várhoz hasonlóan – néhol kifejezetten meredek sziklafelszín határolhatta. Ennek megfelelően aligha lehetett egységes külső színtekről beszélni, a szondázó árkok tanúsága szerint a

mai, közel vízszintes terepszint alatt átlagban 150 cm mélyen megtalált középkori rétegek változatos, bizonyára a természeti adottságokhoz alkalmazkodó szintviszonyokról tanúskodnak. Pontosabb adatok csak nagyobb kiterjedésű kutatással nyerhetők, s ez a pontos alaprajzi rendszer meghatározásához is elengedhetetlen. Sajnos, maga a várfal sehol sem maradt meg eredeti magasságában, csupán csonkjait láthatjuk DNY-on, illetve tárhattuk fel számos más ponton. Sikerült ugyanakkor a nyugati részen egy pontosan még nem értelmezhető, ismeretlen korú külső falrendszer maradványait is rögzíteni.

A belsővár körül ma látható plató tehát csak az 1960 utáni helyreállítás során jött létre, ugyanakkor kétségtelen, hogy a külső és a belső falak közötti terület feltöltése már jóval korábban, a török hódoltság korában megkezdődött. Ekkor itt – bizonyára részben a közelebből nem ismert korban részben ki is dőlt külső várfal erősítésére/pótlására – fa-földszerkezetű sáncrendszert emeltek, melynek szerkezetére elsősorban a déli oldalon tett megfigyeléseink utalnak. Talán itt dőlt ki először (vagy jobban) a várfal, helyére cölöpvázás törmelék, belső oldalára agyagfeltöltés, néhol kifejezett ágyúpad került – az utóbbi elsősorban a nyugati oldal magasabban megmaradt fala esetében volt igazolható. Már ehhez az emelt szintű rendszerhez igazodott a belsővár kapuja és a déli tornya közé másodlagos (magából a várból illetve a majki premontrei prépostságból származó) faragott kövekből beépített lőkamrás erődítmény.

A jelenleg turistaszállóként üzemelő belsővárban csak két ponton – az udvar déli homlokzatán és a keleti emeleti traktus előterében – nyílt lehetőség falkutatásra. Az udvari fal esetében valószínűsíthető lehetett, hogy a többi oldalon a falakkal egyidős kőkonzolos folyosó itt egy későbbi fázisban (vagy periódusban) fa alátámasztórendszerrel nyert kiegészítést, elsősorban a későbbinek vélhető déli (torony)építmény megközelítése érdekében. A keleti traktus konzolos szerkezetének pontos értékelése (kandalló?) a kutatás számára rendelkezésre álló területen nem volt lehetséges, de itt is valószínűsíthető lehetett egy későbbi fázist vagy periódust.

Végül a kutatás fontos feladata volt a várból ismert faragott kőanyag feldolgozása. Bár ehhez az épület turistaszállóként való üzemelése nem biztosított ideális lehetőségeket, sikerült igazolni, hogy a gótikus faragványanyag lényegében egyetlen periódusra, a 14. század utolsó harmadára tehető. Emellett nagyobb számú reneszánsz nyíláskeret-töredék egy 16. századi, közelebből ismeretlen, de bizonyára nem nagy volumenű átalakítást is bizonyít.

FELD ISTVÁN

415. Várong, Régi temető (Tolna megye) Kö

2003. május 10-én terepbejárást végeztem a területen. A középkori falu kiterjedését sikerült megállapítani: a temetőtől D-re véget érő kertek után kezdődően, a temetőn túl

É felé kb. 150–200 m hosszan cserepeket találtunk, a patak partjától kiindulva Ny felé egészen a domb tetejéig, épültre utaló nyomokat azonban nem fedeztünk fel.

Meglepetést okozott azonban, hogy a mai temető mellett, tőle K, azaz a patak felé, a már felhagyott, néhány sírkővel még jelzett régi temetőben egy feltehetően középkori rom helyét sikerült megfigyelni. Az új temető felé kanyarodó villanyvezeték legészakibb oszlopának vonalában, tőle K-re, a temető enyhén lejtős területének egy meglepően vízszintes részén kb. 3×2 m-es felületen fehér habarcsos omladék látható, 3 db, eredeti helyén, egymás mellett fekvő ép téglával. Ez feltehetően valamely felmenő fal (esetleg téglapadló) részlete lehet. A sok építőanyag miatt ezen a feltűnő részen szinte nincs is növényzet, az épület kiterjedése a gaz miatt azonban nem állapítható meg.

A téglák színe, mérete valamint a habarcs jellege alapján a középkori faluhelyen belül fekvő épületmaradványt – ellentétes adatok előkerüléséig – a középkori templom helyével azonosítjuk.

K. NÉMETH ANDRÁS

416. Vecsés, 4. számú lelőhely

(Pest megye) B, V, Sza

Az M0 autópálya Pest megyei szakaszának építését megelőző régészeti feltárás során az M5 autópálya és az M0-4 főút csomópontja közti szakaszon, valamint a 4. sz. főút – Vecsést és Üllőt elkerülő – nyomvonalán dolgoztak 2003. március és november között a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága munkatársai. Geodéta Szánthó Dániel, térinformatikus Zoltán S. Péter vezetésével Progli Szabolcs és Tóth Károly. A teljes feltárás koordinátora Tari Edit.

Az M0 autópálya építését megelőző leletmentések során 2003. szeptember és október hónapokban folytattunk feltárást. Ennek során egy kb. 50×120 méteres területen dolgoztunk. Összesen 180 objektumot tártunk fel: házakat, gödröket, cölöplyukakat és néhány árkot. Az objektumok kisebbik része szarmata kori, többségük a késő bronzkor–kora vaskor (Halstatt C) időszakra keltezhető. Ez utóbbiak közt találtunk három földbe mélyített házat, két nagyméretű urnát, valamint valószínűleg erre az időszakra keltezhető az ásatás területén elszórtan jelentkező cölöplyukak is.

Munkatársak: Ligeti Gábor és Szrnka Attila ásatási technikusok.

PATAY RÓBERT

417. Vecsés, 67. számú lelőhely

(Pest megye) Szk?, Sza, Á, Ú

Ezen a lelőhelyen az objektumok bontása 2003 júniusában kezdődött. Az ásatási idenyt november 3-án zártuk 393 feltárt-objektummal. Az előzetes terepbejárások szarmata és Árpád-kori településekre utaltak. A középkori írott forrásokból ismert Halomegyháza falu

temploma a kisajátítási határtól D-re, a frissen telepített akácerdőbe esik, ennek megfelelően a középkori leletanyag is intenzívebben jelentkezett a nyomvonalától D-re eső sávban.

A feltárt objektumok több, mint fele szarmata, 49 Árpád-kori, kis számban kora vaskor és újkor is jelentkezett. Körülbelül 100 objektum nem tartalmazott leletanyagot, vagy ha igen, annak kora nem volt megállapítható.

A 18 kora vaskori (valószínűleg szkíta) objektumból, de különösen a három kör alaprajzú házból és a két kútból változatos leletanyag került elő: fekete, fényezett edénytöredékek, gerezdelt orsógomb, csiszolt kőeszközök, gyöngy. A korszakból még 5 gödör, 4 árok és egy kemence került elő. Feltehetőleg az őskorra datálható két zsugorított temetkezés is.

A szarmata objektumok túlnyomó része gödör (161), ezek közt sok a méhkas alakú, esetenként tapasztott oldalú is. A gödrök több helyen besűrűsödnek, gödörkomplexumot alkotva. Igen nagy a szarmata árkok száma (40). Ezek közül fontos megemlíteni a többször megújított, valószínűleg több funkciójú, 3 m széles, 1 m mély 44. sz. árkot, illetve a települést kelet felől határoló, talán áradástól is védő, 6-8 m széles árokrendszert. Az eddig feltárt 7 szarmata ház egyszerűnek mondható; nem voltak bonyolult rétegsorai, sem padlójuk, sem cölöplyukai, sem kemencéjük. A szabadtéri kemencékből is csak egy datálható a szarmata korra. A leletanyagot jól iszapolt szürke, valamint szemcsés kerámia alkotja. Terra sigillatából 3-4 töredék került elő. A 291. sz. házba beásva egy teljesen ép őrlőkő-párt találtunk, a 294. sz. házban is volt egy ép darab. A korszakból 5 temetkezést tártunk fel, ebből 2 volt körárkos. Egy kivétellel raboltak, mellékletük kerámia, orsókarika, vastőr, fibulatöredék és egy Maximianus-érem volt.

Az Árpád-korra datálható 6 földbe mélyített ház, ebből egy ipari jellegű építmény. A házak padlószinttel, felmenő szerkezetre utaló cölöphellyel, kemencével rendelkeztek. A (valószínűleg) vasolvasztó műhelyből és környékéről nagy mennyiségű vassalak származik. A kerámiaanyag kora Árpád-korra utal: hullámvonal köteggel díszített, levágott peremű, gömbös testű edények; illetve egy bordás nyakú töredék. Az egyik gödörben vasbaltát találtunk. Az Árpád-kori víztározók (3) igen nagyméretűek, mélységük majdnem 3 m, egyikük átmérője 7 m. A 3 Árpád-kori kemence érdekessége, hogy aljukat csonttal tapasztották ki.

A 7 újkori objektumból említésre méltó a 218. sz. tölcséres szájú kút, melybe egy kiütött aljú hordót süllyesztettek. A deszkabélésből anyagmintát vettünk.

A jelenleg lehumuszolt területen rendkívül sűrűn találhatóak az objektumok, itt még mintegy 300 feltáratlan található.

Munkatárs: Szanyi Brigitta régész, Jakucs János, Progli Szabolcs, Mérai Dóra, Ligeti Gábor, Füredi Tibor, Szrnka Attila régésztechnikusok.

RÁCZ TIBOR

418. Veszprém, Jutasi út
(MRT 2. k. 51/21, 22 lh.)
(Veszprém megye) U, R, B

A 2003. augusztus 28. és november 27. között végzett megelőző feltáráson a beépítésre szánt terület régészeti lelőhelyként nyilvántartott részét lehumuszolták. A feltárt terület nagysága mintegy 8000 m², a feltárt objektumok száma 573.

A területen a *lengyeli kultúra* nagy kiterjedésű telepe ismert, a közelben 1972-ben és 1985-ben volt már leletmentés. Az egész felületen sűrűn találtak a lengyeli kultúra objektumait: házakat, agyagkitermelő gödröket és sírokat. A házak É-D-i tájolású, cölöpszervezetű építmények, a beásások tanúsága szerint esetenként igen komoly faszerkezettel. A feltárási terület ÉK-i sarkában került elő az első ház: keskeny, hosszú, kissé trapéz alakú, a tetőt tartó cölöphelyek igen mélyek. Ettől Ny-ra két másik ház D-i végét alkotó cölöplyukak kerültek elő. Az épületek közelében nagy gödörkomplexumokat találtunk, többnyire gazdag leletanyaggal. Az első háztól DK-re egy hatalmas gödörkomplexumot paticsos épületomladék fedett, a gödörben kemence maradványait tártuk fel. Az omladékat vágta egy V keresztmetszetű, 1–1,5 m mély árok, amely az egész területen keresztülhaladt ÉK-DNy-i irányban. Az ároktól D-re feltártunk egy több alapozási árokból és hatalmas cölöplyukából álló épületkomplexumot, két egymás mellett álló ház többször megújított nyomait. Közöttük 3 gödörrendszer volt, melyekből a lelőhely legidősebb kerámiaanyaga került ki, vörös alapon fehér festett edénytöredékek (Lengyel IIb). A komplexumot K-ről egy keskeny paliszádárók övezi, részben metszésben a K-i cölöpsorral (kerítés, karám?). A paliszádárkon belül 2–5 m-re tőle cölöpsor fut. Nem egészen párhuzamosan az árokkal. Az árkot keresztezi egy másik kissé nagyobb árok, ez egyenesen fut ÉK-DNy-i irányban. Nagyjából ezt az ívet követve néhány méter kihagyással találtunk egy másik árokszakszt, mely kifut az ásatási területből.

A lengyeli település Ny-i szélén feltártunk 6 sírt egy csoportban, távolabb még hármat. Mindegyik K-Ny-i tájolású, zsugorított váz, többnyire a bal oldalra fektetve. Gazdag a mellékletük: edények, kőeszközök, csonteszközök. Kiemelkedik egy férfisír kőbaltákkal, csonteszközökkel, gyöngyökkel, obszidiánnal. A sírkerámia többnyire vörös festésű. A telep D-i részén feltártunk további 3 sírt, melyek egy Lasinja típusú edénymelléklet tanúsága szerint későbbiek az előzőeknél.

A *badenikultúra* objektumai csoportokba rendeződnek. Kerek, méhkas alakú tárológödröket találtunk, gyakran hamus betöltéssel. Az egyik gödörben egy hatalmas hombáredény darabjai feküdtek. Előkerült egy idoltöredék, és találtunk egy kultikus rendeltetésű gödröt két gyerekvázsal, alattuk tulokkoponyával. Az egyik gödör csoportban égési nyomok voltak, mellettük előkerült egy kőalapozású kemence, hasonlót az egyik gödörben is feltártunk.

A terület Ny-i szélén egy objektumrendszerben feltártunk *kora bronzkori* leleteket.

A leletanyag egészéről elmondható, hogy rendkívül gazdag. A Dunántúl nyugati-középső felén fiatalabb lengyeli lelőhelyről ilyen mennyiségű festett kerámia még nem került elő. Szokatlan ebben a környezetben a sírok gazdagsága, valamint az előkerült obszidiánleletek mennyisége. Nagy mennyiségben került elő állatcsont, elsősorban tulok, vannak megmunkált csontok is, árok. A kőeszközök a közeli szentgáli és úrkúti forrásokból származnak. Nagyobb mennyiségben került elő töredékes őrlőkő. A badeni leletanyag szintén jelentős, nagyon sok a kerámialelet. Az állatcsontanyagban itt is a tulok a domináns. Az egyik gödörből sikerült faszénmintát venni.

Munkatárs: Prander Péter.

REGENYE JUDIT

419. Vép, Cseprek úti völgyre dűlő

(Vas megye) B, Ró, A, Á, Kk

Terepbejárásunk során két lelőhelyet regisztráltunk a dűlő területén.

1. sz. *lelőhely*: A Surány-pataktól K-re 500 m-re helyezkedik el, tengerszint feletti magasság: 199,4 m. A terület erősen szántott. A felületen nagy mennyiségű, nagyon rossz állapotú, római szürke házikerámiát találtunk. Valószínűleg a tőle ÉK-re lévő (Nemesbőd, Által úton kívül dűlő) római teleppel és temetővel áll kapcsolatban (talán annak folytatása).

2. sz. *lelőhely*: A Surány-pataktól K-re 200 m-re egy kisebb plató peremén helyezkedik el, magassága 199,4 m. A dűlő egésze erősen szántott. A lelőhely a pataktól csak kb. 100 m-re (a régi meder árterétől) kezdődik. A területen több korszakot sikerült elkülöníteni: bronzkor, avar kor, Árpád-kor és késő középkor.

A népvándorlás kori és Árpád-kori leletek az őskori teleptől nyugatabbra kerültek elő – feltételezhetően a klimatológiai változások miatt szélesebb volt a patak ártere. A telep valószínűleg tovább húzódik É-i és D-i irányba is, azonban a dűlő többi része növényzettel sűrűn lefedett.

ILON GÁBOR

420. Vértessomló, Üdülőfaló

(Komárom-Esztergom megye) B

Az üdülőfaló építéséhez kapcsolódó földmunkák során régészeti lelőhelyet bolygattak meg. A lelőhely egy patakparti domboldalon és annak tetején található.

Talaja homokos barnaföld, helyszíni szemlénk során a felszínen közepes sűrűségben gyűjthettünk edénytöredékeket és kőeszközöket. A leletek nagy része bronzkori volt. A lelőhely jelenlegi ismert hossza 210 m, szélessége 180 m. Az építkezés által nem érintett É-i területen további lelőhelyrészek feltételezhetők.

LÁSZLÓ JÁNOS

421. Vésztő, Bikeri, 20. sz. lelőhely
(MRT 6. k. 12/20 lh.)

(Békés megye) R, H

A magyar-amerikai Körös Regionális Régészeti Program negyedik ásatási idényére 2003. június 23. és augusztus 8. között került sor a lelőhelyen.

A tiszapolgári kultúra településén az idei év legfontosabb célkitűzéseként a 2. szelvényüinktől Ny-i irányban folytatódó házrészlet feltárását, a települést kerítő árokrendszer nagyobb területben történő vizsgálatát, a tavaly elvégzett magnetométeres felmérés alapján feltételezett kemence kibontását, valamint a megkezdett szelvényeinkben folyó munka befejezését jelöltük meg.

A 2. szelvényben folytatódott a ház alapárkának kibontása, míg a 3. szelvényben sikerült megfogni az ottani ház alapárkát; illetve teljesen befejezni a padlószint bontását. Előbbiben egy részleges lótemetkezéses honfoglaló sírt, utóbbiban egy, a településsel egykorú, zsugorított, két edénnyel eltemetett csecsemő vázát is feltártuk.

A lelőhely DK-i szélén az árokrendszer megkutatása céljából nyitottuk meg a 20×10 m-es nagyságú 7. szelvényünket. A munka eredményeképpen kiderült, hogy a külső árok széles, viszonylag sekély, míg a belső keskeny, nagyobb mélységű, benne oszlophelyeket figyeltünk meg, amely alapján itt paliszádra következtetünk. A belső árkot cölöplyukos is kíséri belső oldala felől. Az egyik ilyen cölöplyuk felett került elő egy újabb kora rézkori, zsugorított, edény- és kagylóhéjmellékletekkel ellátott temetkezés.

A feltételezett kemencére 2×4 m-es szelvényt nyitottunk. A munka során több kemencét, esetleg füstölőként definiálható objektumot bontottunk ki.

A 2. szelvény Ny-i oldalához csatlakoztatva nyitottuk meg a 12×8 m-es 9. szelvényünket. A 2. szelvényben talált alapárkos, felszínre épített ház erre folytatódott. A bontás során kiderült, hogy a ház nem égett le, álló falait 10–35 cm magasságban sikerült megfognunk. A falak alatt itt is megtaláltuk az alapárkokat, amelyeket teljesen kibontottunk. A szelvényben ezenkívül több korábbi, illetve későbbi gödör is előkerült.

A 2. és 9. szelvényben talált alapárkok alapján úgy tűnik, hogy két 5–6×10–12 m nagyságú ház állt a területen egymást követően: a korábbi, nyugatabbra eső ház K-i alapárkát felhasználhatták a keletebbre eső, későbbi ház építése során.

A kutatási programot támogatta a National Science Foundation, valamint az MTA-OTKA-NSF nemzetközi együttműködési program.

Munkatársak: Richard Yerkes, Apostolos Sarris, Sümegi Pál, Bácsmegi Gábor, Fogas Ottó, 3 magyar és 18 amerikai egyetemi hallgató.

GYUCHA ATTILA – WILLIAM A. PARKINSON

422. Vilmány, Fő utca 114.

(Borsod-Abaúj-Zemplén megye) B

2003 áprilisában a tulajdonos értesítette a Herman Ot-

tó Múzeumot, hogy udvarukon emésztőgödör ásásakor őskori edényeket találtak. Kiszálláskor megtekintették a helyszínt. A leletek, egy összetört urna, egy hiányos fazék, régi és új törésfelülettel, egy díszített, talpas bögre és két kis spirális, valamint egy flitter két lyukkal és az összegyűjtött hamvak késő bronzkori sír maradványai.

A lelet az emésztőgödör K-i falában látszott, s oldalról vették ki a tárgyakat, így egymáshoz való viszonyukról többet nem tudunk. A sír egy méter mélységben volt a barna talajban, elszíneződés, vagy beásás nem látszott. A sárga földréteg két méternél jelentkezett.

B. HELLEBRANDT MAGDOLNA

423. Visegrád, Fő u. 36., úgynevezett Bene-telek

(Pest megye)

Az 1984–86-ban igen kedvezőtlen körülmények között csekély anyagi forrásból leletmentés formájában megtalált csontfeldolgozó műhely, és az 1997–98. évi, a telek DK-i sarkában levő, részben magánterület alá húzódó 12×8,5 m-es, 70–80 cm-es felmenő falakkal bíró 14–15. sz-i kőház környékének kutatását folytattuk 2003. szeptember 1–11. között. A korábbi feltárások során 1–2 megmunkált csont hulladék-darabot, nagyszámú vasszerszámot, érmekeket, kerámia-, állatcsonttörödékeket találtunk. Ezek alapján az ásatás célkitűzése változatlanul a csontműhely környékének vizsgálata, illetve a ház és műhely esetleges összefüggésének tisztázása volt. A 14–15. sz-i csontfeldolgozó műhely leletanyagát a MNM Mátyás Király Múzeum állandó kiállításán mutattuk be, az ásatás eredményeiről hazai és nemzetközi konferencián számoltunk be. Intézményünk „Középkori mestersegek” c. sikeres múzeumpedagógiai rendezvényén az ásatáson talált leletek és korabeli képi források alapján rekonstruált esztergán a gyakorlatban mutatjuk be a középkori csontgyöngy készítését. Mindezen szakmai és közművelődési indokok is alátámasztják a további kutatás szükségességét.

Az idei ásatás anyagi-technikai, időbeli korlátok miatt az 1997–98-ban feltárt kőháztól ÉK-re a jelenlegi magántelek határa melletti cca. 100 m²-es területen valólt meg. Három szelvényt nyitottunk, egyet a kőháztól Ny-ra, a másikat az 1988. évi ásatás szelvényének folytatásában, a harmadikat a magántelek kerítésének sarkánál a Mozi köz közvetlen közelében. A csekély területen folyó ásatás komoly eredményeket hozott. A nagy mennyiségű 14–15. sz-i kerámiatörödékek és konyhai állatcsonttöredék mellett jelentős számú, különböző mesterségekhez tartozó fémszerszámokat, használati eszközöket (tornyos lakat, lakatkulcsok, kések, sarkantyú stb.) találtunk. Kiemelkedő lelet egy bronzmérleg töredéke. A kőház külső habarcsos, kőves járószintjének újabb szakaszát bontottuk ki. A 3. szelvényben az újkori építési törmelékekkel telített beásás komolyan akadályozta a munkát, ennek ellenére itt került elő a legérdekesebb leletanyag. A szelvény DNy-i sarkában cca.

130–135 cm mélyen talált agyag járószint feletti középkori betöltésben nagyszámú, több, mint 200 db megmunkált csonthulladék, a rózsafüzérhez, ékszerekhez használandó gyöngyök nyersanyaga került elő. A mosás utáni vizsgálat alapján kiderült, hogy a korábbi ásatás csontleleteihez képest újabb méretű, formájú, megmunkálású darabok is előkerültek. Külön jelentős, hogy a korábban megtalált csontfeldolgozó műhely hulladékanyagának folytatásaként megtalált leleteket – egy vassarkantyú társaságában – I. (Nagy) Lajos jó állapotban megmaradt ezüst, úgynevezett szerecsenfejes dénára keltezte.

A 2003. évi korlátozott ásatás eredményei megerősítették azon feltevésünket, hogy a középkori Visegrád városának iparosnegyede ezen a területen lehetett. A jövőben a valós telekhatárok helyreállításával lehetőség nyílik az itt levő kőház teljes feltárására, esetleges műemléki bemutatására, valamint a középkori csontfeldolgozás még föld alatt rejlő emlékeinek – nyersanyagok, használati eszközök, viseleti és dísz tárgyak – lehető legteljesebb feltáráshoz, megismeréséhez, tudományos és ismeretterjesztő közzétételéhez.

GRÓF PÉTER – GRÓH DÁNIEL

424. Visegrád, királyi palota

(Pest megye) Kő

2003. június 25. és szeptember 17. között két helyszínen folyt régészeti feltárásunk.

A palota északi része előtti területen, a Fő utca túloldalán végeztünk ásatást. A területet két 2 m széles É–D-i irányú (2003/1, 2003/3) és két szintén 2 m széles K–Ny-i irányú kutatóárok (2003/2, 2003/4) vágtuk át. A területen kb. 150 cm magas újkori feltöltés húzódik, amelyet a palota feltárása során hordtak ide. A feltárás során e szintig mentünk le gépi munkával, majd a 2003/1, 2003/3 árok északi felét 4 m-hosszan e szint alá mélyítettük (2003/1/A, 2003/3/B), majd mindkét árok Ny-i felét 1 m szélességben szintén e szint alá süllyesztettük a hordalékos, iszapos altalajig. A terület É-i végén 270 cm mélyen rábukkantunk a palota boltozott szennyvízcsatornájára. A nyugatabbi, 2003/1 árok végén az É-i telekhatáron egy középkori kőfal déli síkját értük el. A fal építési szintjéről 14. század végi kerámiával sárgászöld, áttört mérműves késő Anjou-kori kályhacsempe néhány töredéke, barnás-zöldes kályhaszem töredéke került elő. A fal építési rétege a csatorna építési rétegével egyezik meg. A fal tetőcserepes pusztulási rétege 225–230 cm mélyen jelentkezett. A 2003/2 árok É-i végében két 14. század végi kemence került elő, a korábbi vágta a csatorna, a későbbi hamusgödre ráfedett a csatornára. Ennek betöltéséből két Anjou-kori kályhacsempe töredéke került elő, az egyik sárgás-zöldes, mérműves, a másik élénk világosbarna töredék levélmotívummal. Felettük egy újkori téglával körülfalazott aknát tártunk fel, benne egy mésszel töltött, vékony falú, félig megmaradt korsó, valamint lefordítva egy nagy, behúzott peremű, szintén mésszel töltött tál

feküdt. A 2003/3 árok D-i végében 230 cm mélyen a középkori szinten durvamész-kő kőfaragósfra-réteg került elő, Mátyás-kori mázas tetőcserepekkel, feltehetően a Mátyás-címeres zárterkély kőfaragóműhelyének hulladéka. Felette egy újkori parasztház agyagba rakott kővekből épült alapfalait vágtuk át.

A DNy-i palotában a tavaly feltárt északi épületrész északról számolt 2. helyiségének D-i felében a Ny-i főfal mellett a hevederívtől a D-i keresztfalig 1 m széles kutatóárkot (2003/2 kutatóárok) jelöltünk ki a korábbi padlószintek vizsgálatára. A hevederív vonalától É-ra a terem közepén egy szondát nyitottunk, amelyben elértük a hamuval borított Zsigmond-kori járószintet. Ennek alapján megállapíthattuk, hogy az épület eredetileg a Zsigmond-korban a palota nagy konyhája volt. A terem kettéosztó hevederív a konyha északi nyitott kéményét tartotta. A 2. és 3. helyiséget, valamint a 3. és 4. helyiséget elválasztó válaszfalak később épültek be a konyha terébe, amely eredetileg így kb. 28 m hosszú volt, és déli végén egy az északihoz hasonló hevederívvel alátámasztott konyhakémény állt. A konyha északi válaszfalán szintén csak a Mátyás-korban nyitottak ajtót. Az északi kémény alatti térbe eredetileg keletről, az udvar felől nyílt egy ajtó, amelyet a Mátyás-korban elfalaztak. Szintén elfalazták az új külső lépcső miatt a konyha eredeti főbejáratát, amely a keleti fal közepe táján nyílt, és helyette északabbra nyitottak egy új ajtót a 2. helyiségbe. Az eredeti főbejárat mellett északról, és a keleti fal közepén egy kemence tüzelőnyílása maradt fenn, amelyet szintén befalaztak a Mátyás-korban. A kemence maga az épületen kívül állhatott, de az egyik Mátyás-kori támpillérrel elpusztították. A konyha belső termét É–D-i tengelyű tégladongaboltozat fedte a beomlott boltozatdarabok és hevederívek alapján.

A nagy konyhát a Mátyás-korban három helyiségre osztották, nyílásait átalakították, padlószintjét megemelték, falait újravakolták és meszelték. Fölé emeletet építettek, melyet két lépcsőn át közelíthettek meg. Az egyik egy külső lépcső volt, amely a 3. helyiségbe vezetett, a másik egy belső lépcső, amely az egykori északi kémény helyén a 2. helyiségbe vezetett fel. Később még egyszer megújították és megemelték a helyiségek padlószintjét. A 3. helyiségben a K-i főfallal párhuzamosan 1,90 cm széles kutatóárkot húztunk (2003/1), az itt látható erőteljes, a keleti fal repedését is okozó süllyedés vizsgálatára. Kiderült, hogy a területen egy korai Anjou-kori, bemélyített padlójú, tapasztott falú faház állt, amelynek ÉNy-i sarka esett a szelvényünkbe. A sarokban átégett padkájú kemencemaradványt, délebbre egy tűzhely nyomait találtuk. A ház sok konyhaszemetet tartalmazó, hamus betöltése fölött egy vékony habarcsos építési réteg húzódott, amely egy közeli kőépület építésekor keletkezett, de még a Zsigmond-kori palota építése előtt. A Zsigmond-kori építési szinten habarcsfoltokat találtunk, felette a Mátyás-kori járószinten előkerültek a terrazzopadló darabjai.

SZŐKE MÁTYÁS

425. Visegrád, Szent András monostor
(Pest megye) Ő, Á

A monostor régészeti kutatását 2001 óta végezzük. Az ásatás első két évében a templom feltárásán dolgoztunk, az idei évben a kolostornégyszög kutatását végeztük el.

A kolostornégyszög és a templom területén a kutatási lehetőségeket erősen korlátozta a romok helyére az 1920-as években épült, ma romos állapotban álló Latinovits-villa, valamint a park fái és az egykori kolostorudvar helyén épült szökőkút. Ennek megfelelően elsősorban a villa előtt húzóódó út és a kerti sétányok területén nyithattunk kutatóárkokat. Egyedül a nyugati szárny területe volt nagyobb szabad felület, ahol lehetőség volt egy összefüggő, nagyobb felület kibontására. Ezen adottságok miatt teljes feltárást ugyan nem tudtunk végezni, de a kutatható területeket megvizsgáltuk, a középkori épületmaradványok állapotát felmértük, és tisztáztuk a kolostor építéstörténetét.

Az eddigi régészeti kutatás nem terjedt ki a kolostor külső területére, ahol a gazdasági épületek, udvarok feltételezhetők. Ezek helye a délről és keletről szomszédos területeken képzelhető el.

2003-ban a munkát két szakaszban, július 14–25., illetve augusztus 18.–szeptember 10. között végeztük.³⁵ (Lásd az illusztrációt a 320. oldalon!) A templom déli fala középső szakaszának pontos nyomvonala, illetve a 11. és 14. századi falszakasz közti váltás helye a tavalyi ásatás során tisztázatlan maradt. Ennek vizsgálatára nyitottuk a 2003/2, 4, 6 kutatóárkokat. A nyugatra eső 2003/2 árokban a déli templomfal kiszedett alapozási árkában a 11. századi alapozásra jellemző agyagba rakott patakkaviccsokat találtunk. Ez a patakkavicssor folytatódott a szomszédos 2003/6 árokban, az alapozási árok közepéig, itt azonban habarcsos kőalapozás maradványaival folytatódott. Ebben az árokban nem értük el az alapozás déli falsíkját, az a kutatóárok határánál délebbre húzóódhat. Az alapozási árok alja kelet felé minden árokban egyre magasabban húzóódott. A legkeletebbi, 2003/4 kutatóárkokban az alapozási árok vágott egy gödröt, amelynek csak lekerekített derékszögű sarka esett a kutatóárok területére. A gödör – talán gödörház – betöltéséből őskori és 11. századi kerámia és bronztöredék került elő. A feltárt jelenségek alapján megállapíthattuk, hogy a templom területén még a 11. sz. közepi templomépítkezést megelőzően voltak objektumok. Maga a 11. századi templomfal a gótikus fal nyomvonalán haladt, de keleti felét a gótikus periódusban elbontották és újjáépítették.

A kolostor területén elsődleges célunk a román kori kolostorépület, vagy épületek felkutatása, illetve a 19. századi felmérésről ismert gótikus kolostor periodizálása volt. A 2003/1 szelvényvel a kerengő északi szárnyát vizsgáltuk meg, ott, ahol elképzelhető lett volna egy ro-

mán kori keleti kolostorszárny. Ilyen, a templomhoz csatlakozó kolostorszárny létét sikerült cáfolnunk. A szelvényben csak a gótikus kerengőfal teljesen kiszedett alapozási árkát tártuk fel, illetve mellé ásott melléklet nélküli sírokat (2003/1, 2, 3, 4, 5 sírok). A szelvény keleti végében, a kerengő padlójának fektetőhabarcsa alatt paticsréteg jelentkezett. Ennek vizsgálatára később K felé kibővítettük a szelvényt. A bővítés területén, közvetlenül a fektetőhabarcsa-réteg alatt két, andezittufa lapokkal körülrakott sírt találtunk. A déli sírnak csak az északi széle esett a szelvény területére, így feltárni nem tudtuk, de azt megállapíthattuk, hogy fedő kőlapjai is a helyén vannak. A sír nyugati végét a kerengőfal alapozási árkával elvágták. Az északi sírnek csak a nyugati és a déli fala maradt meg, ez utóbbi is sérülten, ugyanis az eredeti sírt (2003/9) későbbi beletemetkezésekkel (2003/10, 11, 12, 13 sírok) megcsonkították. Az egyik sír ezek közül a többire merőleges, D–É tájolású volt. A kőfalazatú sírok vágták az agyagos altalajt fedő paticsréteget. Elképzelhető, hogy a paticsréteg ahhoz a 11. századi, a kolostort megelőző településéhez tartozik, amihez a 2003/4 kutatóárkokban talált gödör is.

A 2003/7 kutatóárkot a 19. századi ásatás alaprajzán a keleti szárny külső homlokzatán jelölt négyzetes helyiség, feltehetően árnyékszékakna vizsgálatára nyitottuk. Az építmény falai feltűnően jó állapotban maradtak fenn. Az akna belső síkján téglaburkolatot és cementes vakolatot találtunk, a keleti és nyugati falon pedig egymással szemben egy-egy vaskampót. Az akna betöltése épületomladék volt. Az árok szűkösége miatt nem értük el a betöltés alját. A megfigyelések arra vallanak, hogy az aknát a 19. századi feltárást követően kitisztították, helyreállították és feltehetően újra árnyékszékaknának használták egy ideig.

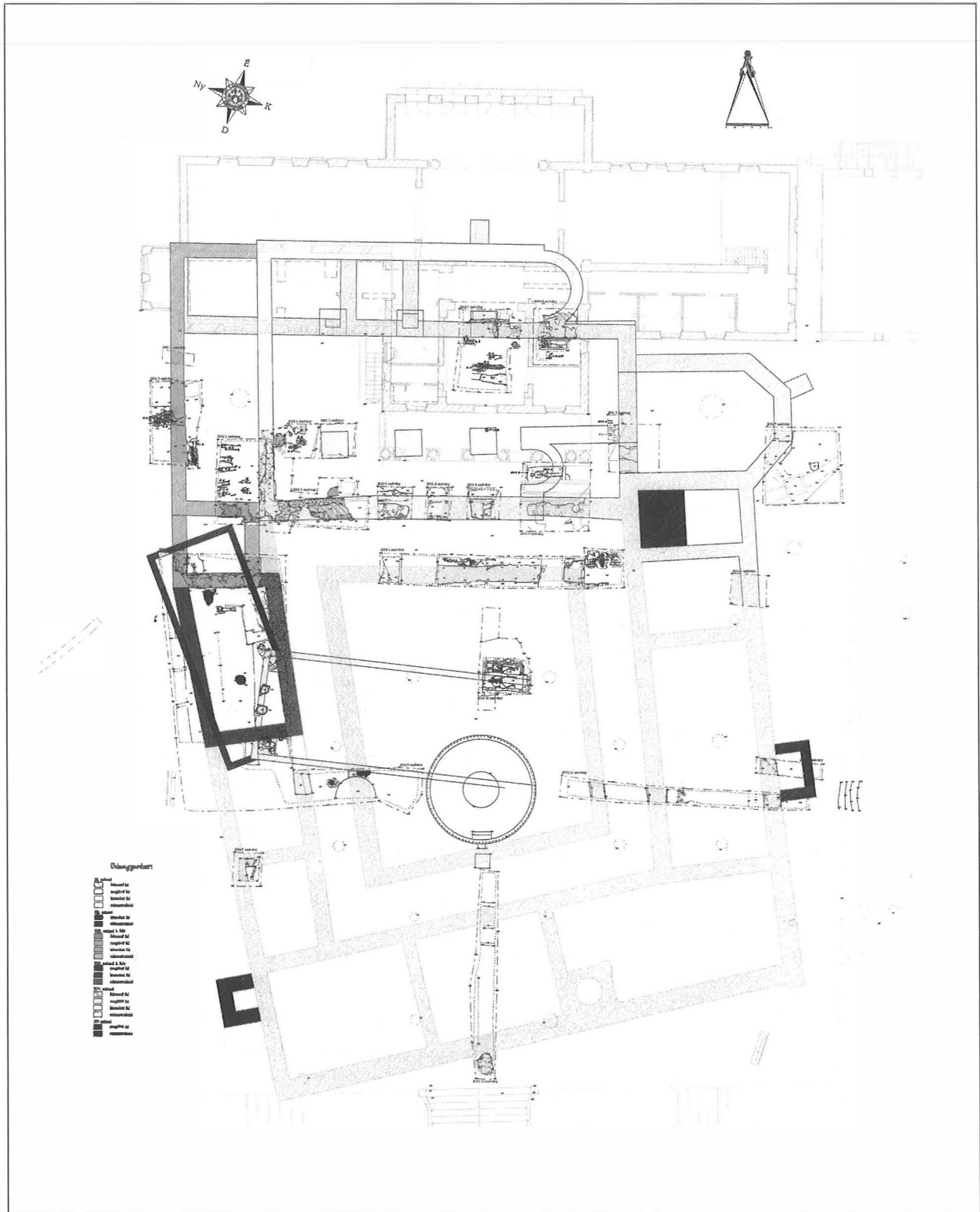
A 2003/7 árok mellett nyitottuk meg a 2003/11 kutatóárkot, amellyel a kolostor keleti szárnyát vágtuk át. Az árokban előkerült a kerengőfal, valamint a kolostorszárny keleti és nyugati, kiszedett falainak alapozási árka. Az épületszárnyon belül, a nyugati fal közelében kevert épülettörmelékes réteget találtunk, de gödör, vagy járószint nem volt megfigyelhető.

A déli kolostorszárny vizsgálatára nyitottuk a 2003/12 kutatóárkot. Előkerült benne a kolostor déli fala, de a külső falsík az árkon kívül esett, így a falvastagságot nem tudtuk megállapítani. Az északi fal feltételezhető helyén egy nagy beásást találtunk, amelyet kövek töltöttek ki, de a kövek között nem volt habarcs. Feltehetően itt a fal nyomait ez a később kövekkel betöltött gödör pusztíthatta el.

A kerengőudvar északi felének vizsgálatára nyitottuk a 2003/10 kutatóárkot. Az árokban két, egymás mellé épített falazott sír került elő. Elsőként az északabbi, 2003/7 sír készülhetett el. A nagyméretű vasszögekkel összeállított koporsó és a sírgödör fala közé habarcsba rakott, törtkőfalat helyeztek. A délebbi, 2003/8 sír később készült, lebontva vele a másik sír déli falát. Az új sír a réginél mélyebb volt, a másikhhoz hasonlóan nagy

35 Az összesítő rajzot Vajda J. György készítette, tartalmazza a 2001–2003 között végzett munka eredményeit.

Visegrád, Szent András monostor
Összesítő alaprajz 2001–2003

vasszögekkel összefogott koporsóját andezittufa-lapokkal vették körül, majd a sírgödör széle és a kőlapok közti területet habarcsba rakott törtkővel töltötték ki. Feltűnő volt a sírban elhelyezkedő csontváz. Koponyájának bal halántékát betörve találtuk, végtagjai természetellenes pózban széttárva, ujjai görcsösen behajlítva kerültek elő. A koporsó szokatlanul nagy méretei, úgy tűnik, a csontváz különös testhelyzetéhez igazodtak. Feltehetően a hullamerevség beállta miatt nem tudták a halottat a szokásos pózban a sírban elhelyezni, és ezért különleges koporsót kellett készíteni számára. A sírokban melléklet nem volt, betöltésük tetején egy 11. századi kerámiatöredék került elő, ennek helyzete azonban lehet másodlagos is, így a sírok korára információt nem nyújt. A délebbi sír lábánál, a metszetfalban egy kövekkel körülrakott cölöplyuk jelentkezett, amelyet megkerült a sír falazata, így a sírnál korábbinak tarthatjuk. Feltehetően ahhoz a korai faépülethez tartozhatott, amelynek nyomai a 2003/8 szelvényben kerültek elő.

A 2003/3 szondát és a 2003/5 kutatóárkot a nyugati kolostorszárny vizsgálatára nyitottuk, majd dél felé kibővítettük a kerengőudvar nyugati felének vizsgálatára. A területen feltárt legkorábbi objektum egy faépület nyugati fala volt. Az épület délnyugati sarkán egy habarcsba rakott patakkavicsokból falazott négyzetes pillér alapozását tártuk fel. Egy hasonló pilléralapozás alapján vékony habarcsrétege előkerült az épület északnyugati sarkában is. Az északnyugati pillér északnyugati sarka előtt egy cölöplyukat találtunk. A két kőpillér között középen, a pillérek nyugati síkja előtti vonalban két másik, kövekkel körülrakott cölöplyuk került elő. E maradványok alapján egy boronafalas épületet képzelhetünk el, amelynek bejárata a nyugati homlokzat közepén nyílt. Itt az ajtószárakként alkalmazott cölöpökbe zsilipelhették be a boronagerendákat. Az épület tetőszerkezetét tarthatták a boronafal belső sarkaiba épített kőpillérek. Az északnyugati sarokban feltárt cölöplyuk talán egy későbbi megerősítés, illetve egy később ide csatlakoztatott fafal nyoma lehet. Amennyiben ehhez az épülethez tartozott a 2003/10 árokban talált cölöplyuk, akkor az épület egy viszonylag hosszú, K–Ny tengelyű, azaz a templommal párhuzamos építmény volt, amelynek bejárata a rövidebb oldal közepén nyílt. Az épület elhelyezése és formája alapján a bazilita kolostor trapedzájával azonosítható. Ehhez az épülethez kapcsolható leletanyag nem került elő, de korát a terület relatív kronológiájának segítségével nagy valószínűséggel a 11. századra határozhatjuk meg. Az épület alatt nagyrészt a löszös, agyagos altalaj húzódott, de ennek szintjében a nyugati homlokzat előtt, részben az ajtó cölöplyukai alatt is habarcsszemcsés feltöltés húzódik. Ez arra vall, hogy a faépületet egy kőépület – talán a templom – építésével párhuzamosan emelték.

Később, a második építési periódusban, egy másik faépületet készítettek, amely a korábbi faépület nyugati homlokzatához kapcsolódott tompaszögben. Az új szárny keleti fala egy árokként került elő, amelyet vas-

tag faszenes, szemetes réteg töltött ki. Az árok északi végében egy kövekkel körülrakott cölöplyukat találtunk. Az árok betöltéséből számos apró freskótöredék és nagy mennyiségű 12. századi kerámia került elő. A 2003/5 kutatóárokban, a harmadik építési periódus kőfalaival elvágott tűzhely átégett padkájában ugyanilyen kerámia volt. A feltárt faszerkezetű fal a korábbi faépület északi falának végéhez csatlakozik az északnyugati sarok mellett. Esetleg ezzel az épülettel függhet össze a korábbi épület északnyugati sarka mellé ásott cölöplyuk is. A faszerkezetű nyugati szárny belső területén két, kövekkel körülrakott cölöplyukat tártunk fel, amelyek a faszerkezetű keleti fallal párhuzamosan állnak, és a korábbi faépület délnyugati pillére felé mutatnak. Ezek feltehetően az egykori épület középtengelyében állhattak. Az épület nyugati falának nem maradt nyoma, ugyanis feltételezhető helyén a nyugati kolostorszárny kőfalának alapozási árka húzódik.

A második periódushoz tartozhatott talán az a kövekkel körülrakott, átégett cölöplyuk, amely a 2003/9 kutatóárokban, az első periódusú faépület vonalától délre került elő.

A második periódusú faépület pusztulását feltehetően tűzvész okozta, erre utal legalábbis a nyugati fala helyén talált faszenes betöltés, illetve a déli cölöplyuk átégése. A terület elplanírozása során kerülhettek a feltöltésbe a freskótöredékek, amelyeket a templom felújítása során verhettek le a falakról.

A nyugati szárny harmadik építési periódusa a templom – a tavalyi ásatás során II. András pénzével datált – előcsarnokának építésével függ össze: falai az előcsarnok falaival kötésben vannak, anyaguk, fehér habarcsuk azonos. Még tavaly megfigyeltük, hogy az előcsarnok falaival egybe van építve a nyugati szárny akkor feltárt keleti falának indítása. Idén feltártuk e fal folytatását, illetve azt a nagyjából négyzetes helyiséget, amelyet e fal alkotott az előcsarnok déli oldalán. E helyiség közepe táján a járószintbe mélyedő, lapos, átégett, paticsos betöltésű gödör került elő.

A negyedik építési periódusban a négyzetes helyiség keleti falát a járószintig visszabontották, és helyette egy sokkal sekélyebb alapozású, a korábbival hegyesszöget bezáró új falat emeltek, amelyet dél felé, az első periódusú faépület délnyugati pillérének vonaláig folytattak, majd ott derékszögben nyugat felé befördítettek. Az új falba válaszfalként bekötötték a harmadik periódusú kőépület meghagyott déli falát. Az új nyugati szárny nyugati homlokzati falának csak az alapozási árkat találtuk meg. Ez az árok azonban sokkal mélyebb, mint a nyugati homlokzati fal alapozása, ennek oka feltehetően a nyugat felé erőteljesen süllyedő terepszint lehetett. A negyedik építési periódus kolostorépülete egy téglalap alaprajzú, sekély alapozásai miatt alighanem földszintes kőépület lehetett. Keltezésére nem volt semmilyen régészeti támpontunk, az 1221 körülre datálható harmadik, és az 1330-as évekre datálható ötödik periódus közé kell helyoznunk, talán az 1250-es évek

re keltezhetnénk, és a tatár pusztítás utáni hevenyészett újjáépítés emlékeként értelmezhetjük.

Az ötödik építési periódusban a negyedik periódus kőépületét toldották meg dél felé. A szelvénybe az épület keleti homlokzati falának egy rövid szakasza esett csak bele. Ennek alapozása jóval mélyebb volt a negyedik periódus alapozásánál. A nyugati falat ezen a területen egy újkori meszesgödör elpusztította, így vizsgálni nem tudtuk. Távolabb a 2003/3 szondában bukkanunk csak rá alapozási árkának egy 20. századi villanykábel által nagyrészt elpusztított csekély maradványaira. Az épületszárny előtt húzódó kerengőfolyosó kiszégett alapozási árkát találtuk meg a 2003/9 kutatóárokban. E fal elbontása és alapozásának kitermelése után fölé, kissé eltolt tengellyel egy másik fal épült. Ez talán a 15. sz. végi kerengőátépítés során készülhetett. Feltehetően az ötödi periódus, tehát a nyugati szárny mélyebb alapozású, így alighanem emeletes déli folytatása, a kolostornégyszög kiépítésével együtt történt, és az 1330-as évekre datálható.

A nyugati szárny belsejében egy melléklet nélküli sírt tártunk fel. A sír igen magasan feküdt, ezért lehetséges, hogy már a kolostor romjai közé történt török kori betemetkezés volt. A sír lábrészét egy árok pusztította el. Ez az árok nagyjából a nyugati kolostorfal irányát követte, de annak alapozási árkánál sekélyebb volt. Feltehetően Czobor Béla egyik 19. századi kutatóárka lehet. A 2003/9 kutatóárokban egy vasbetonlemezzel lefedett kutat találtunk közvetlenül a kerti út burkolata alatt. E kút valószínűleg a kolostorromok közé épített 19. sz. végi–20. sz. eleji ház kútja volt, amit az 1920-as években, a villa építésekor és a park kialakításakor fedtek le.

A kutatás eredményeit összefoglalva, a kolostor alapítása előtt a területen szórványosan fellelhető őskori leletek által igazolt történelem előtti telep után a 11. sz. első felében jött létre az első középkori település. Az I. András király által a 11. sz. közepén alapított bazilita kolostor építése során elsőként a templom és tőle délre, egy vele párhuzamosan álló, faszervezetű trapedza készült el. A szerzetesek celláinak nem kerültek elő maradványai. Később a trapedza és a templom nyugati homlokzatát egy másik faépülettel kötötték össze. Ez a bővítés esetleg összefügghet Szt. László jelentős adományával, amelyben a kolostornak adta a visegrádi rév jövedelmét. Amikor 1221 körül a bencések átvették a rendházat, a leégett faépületeket lebontották, és helyette a templom elé kőből előcsarnokszerű épületet emeltek, amelyet dél felé egy négyzetes helyiséggé bővítettek ki. Elképzelhető, hogy a kolostor lakóépülete maga az előcsarnok, illetve annak emeleti tere lehetett, a déli négyzetes helyiség pedig – a benne előkerült nagyméretű tűzhely alapján – talán konyhaként értelmezhető. Ezt az épületet átépítve később egy földszintes szárnnyal dél felé megtoldották. E munkákra esetleg a tatár pusztítást követő renoválás kapcsán kerülhetett sor, amely összefüggött IV. Béla 1257-es oklevelével, amelyben megerősítette Szt. László adományát, illetve Mária ki-

rállyé 1260-as adománylevelével, amelyben (Pilis)Marótot juttatja a monostornak. A kolostor nagy átépítésére 1333 és 1342 között került sor. Ekkor építették át a templomot, és ekkor alakították ki a kolostornégyszöget, amelybe belefoglalták a 13. századi nyugati kolostorszárnyat is. A kolostor kerengőjét 1493 után építhették újjá, mikor a pálosok átvették a rendházat, és Bakócz Tamás támogatásával felújították az épületet.

BUZÁS GERGELY

426. Visegrád, Várkert

(Pest megye) LT, Á

A 2002-ről 2003-ra halasztott munka célja a Sibrikdombon keresztül a Mogyoróhegy, illetve Fellegvár irányába vezető út jobb oldalán lévő, a Duna felé lejtő dombháton a 2000–2001 években feltárt településrészt területének szisztematikus kutatása volt.

A 2003. május 7. és június 30. között végzett ásátás során kb. 500 m² felületen, a domb K-i felét kutattuk meg az É-i, illetve a K-i lejtőn húzódó bozótávág. Három ház, 7 szabadban lévő kemencét, 1 gödröt, 1 vastartalmú kőzettel és vassalakkal telített gödröt, 1 felszíni objektumot, nagy kiterjedésű vízelvezető rendszert tártunk fel.

A lelőhely jellemzője, hogy az erózió miatt az objektumok feltárja, illetve az Árpád-kori járósínt a mai felszínhez képest igen magasan, 20–40 cm-re húzódik. A domb D felé emelkedő részén a sárgás-szürkés altalajt Árpád-kori, világosbarna feltöltődés fedti, ebben rajzolódhatnak ki az objektumok elválásai. A domb ÉÉK-i lejtőjén, illetve a vízelvezető árkokban a víz által lehordott apró kőréteget találtunk.

A korai falvak jellemző leletei kerültek elő itt is: alatcsont, kerámia, vastárgyak. A kerámia zöme – a régebbi, Méri-, Kovalovszky-féle ásátás cserépanyagához képest – későbbi, 12–13. századi vékonyfalú világosbarna, szürke kihajló, profilált peremű darabok, amelyek jól köthetők a III. Béla érmekhez és más kései leletekhez.

Az ideai ásátás legkiemelkedőbb lelete egy öntött bronzkereszt, Krisztus-ábrázolással (a fejrészlet levágták), amely egy felszínen levő objektum és gödör között az Árpád-kori felszínen III. Béla bizánci típusú érmével és egy aranyozott bronz csattal együtt került elő. Több kollégával – Kovalovszky Júlia, Lovag Zsuzsa, Kiss Etele – konzultálva, a hazai anyagban unikális példányt bizánci előkép után a 12. század közepén készült darabnak határoztuk meg.

A vízelvezető árkokat a házak mellett a dombfej felé szakaszosan ásták „V”, illetve félkör átmetszetben, változatos mélységben.

Az É-i dombfejtőn több négyzetméteres felületen vörös vastartalmú kőréteg alatt ovális gödörben kövek mellett vassalakkok kerültek elő. A jellegzetes leletek (szerszámok, félkész termékek stb.) híján a minták vizsgálatán alapján alkothatunk képet az ipari tevékenységről.

A domb K-i lejtőjén az Árpád-kori szintre vastag korabeli feltöltődés rakódott rá. A domb szélén objektumokat nem találtunk, kerámia-, állatcsont-, s főleg vasleletekben viszonylag bővelkedtünk. Az ÉK-i szelvény-sarokban a domb aljában az Árpád-kori járósínt feletti sötétbarna, leletgazdag rétegben III. Béla már ismert érme került elő.

A 2003-ban feltárt 3 ház közül kettőnek a lakógöd-rét 20–40–50 cm mélyre ásták, a harmadik ház gödré-nek falát D felé emelkedő dombba mélyítették, míg az É-i oldalon szinte felszíni falai voltak. Az utóbbi házat egy korábbi lakóépítménybe ásták bele. Az időbeli különbséget jól lehetett tanulmányozni a két épület eltérő megformálású technikai kivitelű kerámiaanyagában is. Ugyancsak a falurészen belüli periodizáció finomítá-sára ad lehetőséget a D-i munkaterületen feltárt objek-tumcsoport. Egy földbe mélyített házat felhagyása után 2 külső kemence munkagödrenek használták, innét alig 20 cm-re, 20–30 cm-rel magasabban újabb külső kemen-cét tártunk fel, amelynek kiszerezhető boltozata az erodált domboldal jelenlegi szintje fölé emelkedik.

A korábbi őskori objektumok mellett ez évben egy nagyméretű kövekkel borított kelta gödröt is feltártunk. Paticsos, faszenes betöltésből jellegzetes kelta kerámia mellett megmunkált díszített csonttárgyak és bronz vi-seleti díszek kerültek napvilágra.

GRÓF PÉTER

427. Visegrád, Városközpont

(Pest megye) Kö

2003. július 21.–október 29. között folytattunk ásátáso-kat a 11-es autótút, a Rév utca, a Fő utca és a Mozi köz-által határolt területen, melyek a 83, 84, 85 hrsz. számú telkeket ölelik fel. Jelenleg nem az egész 1,3 ha-t kutat-tuk, csak annak északi részét, körülbelül egyharmadát a területnek (83/3, 84/4 hrsz. számú telkeket).

A régészeti kutatás megkezdése az itt tervezett be-ruházásoknak köszönhető. A Visegrádi Önkormányzat városvezetősége új városközpont kialakítását tervezi ezen a területen. Az ásátást a város önkormányzata fi-nanszírozta, melyet a Nemzeti Kulturális Örökség Mi-nisztériumától pályázati úton nyert összeg egészített ki. Az ásátást a Magyar Nemzeti Múzeum Mátyás Király Múzeumának régészei végezték. A munkálatokat Mé-száros Orsolya irányította. A terület egyik részének mun-kálatait Gróf Péter és Gróh Dániel vezették, folytatva itteni korábbi kutatásait.

Az építkezések adta lehetőség rendkívül komoly to-vábblépést jelentett Visegrád város régészeti és törté-nei kutatásaiban, a középkori topográfiairól való eddigi ismereteink bővítésében. A város területén eddig csak kisebb munkálatok, elsősorban leletmentő feltárások folytak, melyek pénz és idő hiányában nem engedték meg a teljes, minden részletre kiterjedő kutatást.

A jelenlegi ásátás helyszíne azért nagyon jelentős, mert ez a terület a középkori városnak is központi terü-

lete volt. A korábbi években a terület egyes részein már folytak részleges feltárások, melyek nagy segítséget nyúj-tottak a jelenlegi ásátás megtervezéséhez. Az eddig megismert épületek, épületrészek mind felépítésüket, mind leletanyagukat tekintve azt bizonyítják, hogy a te-rületen jelentős építményekkel lehet számolni.

A régészeti kutatásokkal, és feldolgozó munkával párhuzamosan folyik a történeti kutatás, azaz a városra vonatkozó írott források szisztematikus feldolgozása.

A fent jelzett területen 819 m²-t kutattunk meg tel-jes alapossággal. Feltártunk egy kőházat, melyet a 15. sz. második felében emeltek. A déli zárófal mellett köz-vetlenül, az épület keleti részén kívül egy kályhaalapozást találtunk. A kályha tűztere patkóíves volt, a tűzté-ren belül kerámialeletek nem voltak, azonban a tüzelő-nyílásnál rengeteg. A tüzelőnyílás előtt egy szabályos íves gödör széle volt megfogható, ezen belül volt a ren-geteg kerámia- és kályhaszemtöröredék. Ezek kora 15. szá-zad második fele, így a gödör datálja a kályhaalapot is. A gödör ugyanis – a benne talált leletek helyzete és összetétele miatt – szemétgödör lehetett a ház mellett, melyet akkor mélyítették ide, amikor a kályha már nem volt használatban. A kályha tehát a 15. század második fele előtt létezhetett. A tűztérben lelet nemigen volt, azonban behullott téglák sok, melyek ujbehúzásosak vol-tak. Egyik-másikon fényes zöldmázcseppek voltak, me-lyek 15. századi kályhacsempéken jellemzőek.

A kályha benyúlik az épület alá, pontosabban az alapfalak mellett van közvetlenül. Azonban a külső já-rósíntet is meghatározó habarcskifolyás a kályha tűz-terének maradványain van. Ez datálja az épületet, a ház a kályha használata és elpusztulása után épült, tehát a gödörrel lehet egyidős, azaz a 15. század második felé-ből való.

A feltárt épületen belül 14–15. századi kerámiát ta-láltunk (fazekak, korsók, kancsók), továbbá kályhacsem-péket, kályhaszemeket. Típusuk a Visegrád területén (Palota, város, Fellegvár) általánosan előforduló budai kerámia. A leletek mennyisége közepes; mivel pusztu-lási törmelék nem volt, így a kerámia mennyisége sem roppant. A 14. századi kerámia jelenléte (jelentősebb darabok) és az épületen kívüli kályhaalap jelzik, hogy már ekkor kellett itt állnia építménynek, mely azonban nem volt megfogható. A 15. századi leletek a ház hasz-nálati kerámiája lehetett.

Jelentős kerámialeletek:

14. századi lilimos kályhacsempe töredéke. Ilyen típusú a Palota ásátása során is előfordult.

14. századi kályhacsempe-nyomó negatív töredéke. 2 db, ugyanolyan a sarka a mintának. Egyedülálló lelet, Visegrádon ilyen még nem került elő, de az ország terü-letén sincs sok. Fazekas mesterséghez tartozó darab, de egyéb jellegzetes lelet híján az épület nem azonosítha-tó fazekasműhellyel. (Továbbá a lelet 14. századi, míg az épület 15. századi.) Sárkányfarok része figyelhető meg a töredéken és egy sisakdíz-alj indítása. (Korát formája alapján azonosítottuk.)

14. századi szerezsenfejes kályhacsempék darabjai. Zöldmázások. Analógiák alapján (Buda) a fej sisakdíszben van, ebből sárkányfarok ágazik. A sárkányfarok a kályhanyomón is megfigyelhető, a darabok épp összeillegnek. A megtalált csempenyomó-minta tehát épp a szerezsenfejes csempék nyomója!

15. századi félhenger alakú vörös kályhaszemek; továbbá hagyma alakú szintén vörös kályhaszemek.

Az épületen belül sok állatcsont is előkerült.

Egy másik sövényfalú épületnél rengeteg növény- és sövénylenyomatos paticsdarab jött elő, sok közülük szabályos trapéz átmetszetű rúd. Itt rengeteg használati kerámia került elő (14–15. századiak). Néhány vas tárgy is, és sok állatcsont.

A feltárt kőházat tehát a 15. század második felében építették, de kellett lennie előzménynek is, noha ez nem lehetett kőépület. Funkciója bizonytalan. Fizekasműhelyre a kályhanyomón kívül nincs adat. Elrendezéséből talán kereskedőházra lehetne következtetni – ez az egyetlen eddig ismert ház Visegrád városban, mely a Dunára merőleges kelet–nyugati tájolású, továbbá ilyen alaprajzú ház (keskeny és hosszú több helyiséggel és folyosóval) sem ismerünk. Hasonló keskeny és hosszú középkori kőház ismert Óbudáról, mely a piac téren állt (Lajos utca). Nem kizárt, hogy itt is hasonlóról van szó; a Dunához való közelség ezt támaszthatja alá. Az épületen belül tüzelőberendezés nem került elő, de érdekes és egyedülálló leletek igen. A folyosót közlekedésre nem használhatták, ezt a keskenysége és a hiányzó padlószint támasztja alá. Lehetséges, hogy árkádívek voltak a ház déli oldalán és a pillérek sávalapozásáról van szó, befelé pedig bolthelyiségek nyíltak.

Esetleg másik épülethez tartozó kiszolgáló-épület lehetett.

Az épületet békés körülmények között hagyhatták el a 15. század végén–16. század elején, ugyanis nincs nyoma égésnek, vagy pusztulási omladéknak.

Az ásatás legnagyobb jelentősége tehát ez a kőépület, és az eddig feltárt objektumokkal való viszonya. Az épület leleteit és alaprajzát tekintve igen jelentős épületre bukkantunk, mely kiválóan hozzájárul a középkori város topográfiájának alaposabb megismeréséhez. Tárgyi leletei erősen bizonyítják azt az oklevelekből kibontakozó képet, hogy a királyi udvar, és a mellette virágzó királyi város hasonló anyagi kultúrával rendelkezett, nevezetesen a berendezési tárgyak, használati eszközök nagy része mind az uralkodó rezidenciáján, mind a városban lakó nemesek portáin megtalálható voltak. A városban dolgozó műhelyek tehát királyi és nemesi, illetve polgári megrendelésre egyaránt dolgoztak. Nem kizárt egyébként, hogy ez a terület épp a város műhelynegyede volt, amit már korábbi ásatások sejtettek, s az idei is megerősíteni látszik.

Funkciója egyelőre ismeretlen, párhuzamok alapján kereskedőháznak képzelhető el, melyet a Dunához való közelsége is bizonyít.

SZŐKE MÁTYÁS

428. Vizslás, Újlak

(Nógrád megye) B, N, Kö

A 21-es út Salgótarján, Ipari Park és Kisterenye közötti szakaszának szélesítése és az ehhez kapcsolódó munkák által érintett nyomvonalon végeztünk megelőző kutatást.

Kökényes-völgy: A völgy keleti végében, a 21-es út, a régi országút és egy patak által bezárt területen, az út-építéshez kapcsolódóan két csapadékvízgyűjtő aknát létesítettek. Ennek földmunkái során több késő bronzkori és kora népvándorlás kori lelet került elő. A lelőhely hi-telesítése és a tervezett munkák által még érintett terület megelőző feltárása céljából összesen 5 kutatószelvényt nyitottunk a műúttal párhuzamosan, annak nyugati oldalán, illetve az aknák mellett a patak két partján. Ezekben, a jelenlegi talajszinttől számítva 120–140 cm mélységben mindenhol megfigyelhető volt egy kb. 20 cm-es régészeti anyaggal telített réteg, amely színében nem volt elkülöníthető és beásások sem voltak megfigyelhetőek. Az így megkutatott kb. 250 m²-es felület alapján kijelenthető, hogy a Tarján-patak völgyére jellemző erőteljes talajerózió hatására ebben az oldalvölgyben is folyamatos a feltöltődés. Az itt előkerült leletek valószínűleg ennek a folyamatnak az eredményeképpen, másodlagos helyzetben vannak a lelőhelyen, és feltehetően a völgy egy magasabb pontján fekvő késő bronzkori, illetve császárkori település pusztulásaként kerültek a patak völgybe.

Ipari Park: Újlak északnyugati határánál, a Kökényes-völgy keleti végében, a régi országút mellett a talajmunkák során egy késő középkori/kora újkori kerámia-töredékekkel datált hulladékgyűjtő került elő. Sajnos a területen található többször bolygatott szeméttelép miatt nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy a jelenség régészeti objektumként kezelhető-e.

Állomás utca: Újlak belterületén, a vasútállomás felé vezető út mentén új közművezetékét létesítettek. Ezen a részen az 1960-as években egy vízvezeték fektetésekor már sikerült megfigyelni a középkori települést. Sajnos a most végzett kutatás alapján egyértelműen megfigyelhető volt, hogy a humuszréteget már korábban, feltehetően a műút építésekor teljesen elhordták, és közvetlenül az altalajra egy vastag sóderes alapot raktak. Így a munkák során régészeti jelenséget már nem tudtunk megfigyelni és lelet sem került elő.

TANKÓ KÁROLY

429. Zalaegerszeg, Andrásida, Csár-mellék

(Zala megye) R

2003. május 29. és június 17. között leletmentő régészeti feltárást végeztünk a Zalaegerszeget É-ről megkerülő 76. út nyomvonalán, az Andrásida, Csár-mellék nevű lelőhelyen. A topográfiai terepbejárásokból ismert 4/4 sz., a Zsigér-patak és a Hidegkúti-dűlő vizenyős völgye között elterülő nagy őskori lelőhely D-i végét érinti az út-építés. Intézményünk 2002-ben ásatási engedélyt kért próbaásatásra, de a területet borító akácliget miatt azt nem lehetett elvégezni.

Az idei útépités során az erdőt kivágták, a régészeti szakfelügyelet során végzett tuskózás régészeti leleteket hozott napvilágra, így vált szükségessé a leletmentő ásatás.

A keskeny sávban történő feltárás összesen négy régészeti objektumot eredményezett. Az előkerült leletek, melyek a Göcseji Múzeum gyűjtőterületéhez tartoznak, a Proto-Boleráz horizonthoz sorolhatók. A leletek restaurálása folyamatban van.

Munkatárs: Takács László régésztechnikus.

KREITER ESZTER

430. Zalaegerszeg, Andrásida, Gébárti-tó

(Zala megye) R

2003. április 14. és június 17. között megelőző régészeti ásatást végeztünk a Zalaegerszeget É-ről megkerülő 76. út nyomvonalán, a Gébárti-tó nevű lelőhelyen. A nagy kiterjedésű őskori lelőhely egy É-D irányú dombháton húzódik, annak hossz tengelyében kb. 2 km hosszban elnyúlva. Az út nyomvonala a lelőhely É-i részét ÉK-DNy irányban szeli át. Ennek a szakasznak a K-i felén 2002-ben P. Barna Judit végzett megelőző régészeti feltárást, melynek során Balaton-Lasinja és Furchenstich korú objektumokat tárt fel. Miután a területet akácerdő borította, a lelőhely Ny-i kiterjedését csak idén, az erdő kivágása után lehetett tisztázni.

A feltárára kijelölt terület egy platószerű dombon terült el. A humuszosítást a tavalyi feltárás szélénél, annak folytatásaként kezdtük meg. Az akácerdő kivágása után a gyökérzet még a humuszosított felszínen is sűrűn jelentkezett.

A bolygatatlan régészeti objektumokat két munkafelületen tudtuk megfogni. Az első felület a mai felszín alatt kb. 40 cm mélyen, a második felület pedig ez alatt 30 cm-rel került elő. A lelőhelyen összesen 151 régészeti objektum került elő. A feltárt gödrök, anyagnyerő helyek és házalapok zömében a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrához sorolhatók, de ritkán Furchenstich-kerámia is előkerült. Az objektumok jó részének alját a területen húzódó kavicssteraszok adták. A dombhát ÉNy irányban enyhe lejtőbe fut. Ezen a részen a kavicssterasz a mai felszínhez jóval közelebb van, régészeti objektumokat itt már nem figyeltünk meg. A lelőhely kiterjedését egészen a lejtő alján húzódó kövesútig kutatóárokokkal megvizsgáltuk, ezek mindegyike negatívnak bizonyult.

A feltárt rézkori település feltehetőleg a dombhát D-i részén folytatódik, mely terület a nyomvonalnak már nem volt része, azt még mindig akácok borítja. A leletek a Göcseji Múzeum gyűjteményébe kerültek.

Munkatárs: Takács László régésztechnikus.

KREITER ESZTER

431. Zalaegerszeg, Neszele, Hatódi-dűlő

(Zala megye) R, Á, Kk

Zalaegerszeg É-i szélén, Neszele városrész ÉNy-i részén,

a Zala-folyó széles árterét kísérő dombon húzódó lelőhely közepén végeztük el a régészeti feltárást 2003. július 29. és augusztus 5. között. A város felől a domboldal déli részébe vágott Vas János-Gébárti-Andrásida utca és a K-i szélébe vágott Ilosvay utca határolja a megkutatott területet, amely jelen állapotában 3–4 méterrel, platószerűen az utcák szintje fölé magasodik.

A kutatás próbaásatásnak indult, aminek keretében kutatóárokokkal tisztáztuk, hogy az ingatlanon mekkora területen jelentkeznek a régészeti jelenségek. Azokon a felületeken azután, amelyeken az objektumfoltok mutatkoztak, elvégeztük a teljes megelőző feltárást.

A kutatóárok humuszosítása során azt tapasztaltuk, hogy az ingatlan ÉNy-i részén korábban számos kisebb – a falak vastagságából és a sekély alapozási mélységből ítélve – mezőgazdasági jellegű építmény állt. A terület K-i szélén és ÉK-i sarkánál talált, falazóblokk-téglákból és betondarabokból álló sittréteg szintén egykori modern épületek helyét jelezte. A két épületcsoport között vízlevezető árok nyomát találtuk. A megkutatott felület jelentős része tehát bolygatott volt.

12 kutatóárokban és a rábontásokban, összesen 793 m² felületen, 16 objektumot (gödröket, cölöplyukakat és egy edényégető gödröt) tártunk fel. A topográfiai terepbejárások (63/6 számú lelőhely) megfigyeléseinek megfelelően, zömmel rézkori (Balaton-Lasinja-kultúra), és kisebb arányban Árpád-kori, illetve késő középkori leletanyag került elő a település-jelenségek betöltéséből.

A leletanyag a Göcseji Múzeum gyűjteményébe került.

Az ásatáson részt vett Fullár Zoltán egyetemi hallgató. A feltárás geodéziai felmérését Soós Zoltán és Vadasz Norbert technikusok végezték el.

Szakmai konzulens: Horváth László.

KVASSAY JUDIT

432. Zalakomár, Alsó-csalit

(Zala megye) U, B

2003 őszen végéztünk terepbejárást az M7 autópálya Sormás-Nagykanizsa (215,5–206,2 kmsz.) közötti és Nagykanizsa-megyehatár (206,2–186,7 kmsz.) közötti szakaszain. Ezeket a szakaszokat 1992-ben dr. Horváth László, 2001 őszen és 2002 tavaszán Fekete Csanád végzett terepbejárást. Mi 2003-ban már nemcsak a főpályán, hanem az úgynevezett kapcsolódó utak által érintett területeken is elvégeztük a lelőhelyek felderítését.

A Szőkedencs felé vezető úttól délre elterülő Alsó-csalit nevű dűlőn jártunk, a dűlő középső részét elfoglaló tölgyestől Ny-ra. Itt egy lankás domb oldalában és tetején, homokos talajban egy nagy kiterjedésű őskori lelőhelyet találtunk (722. sz.). A talaj a robbanóeszközöket kereső kutatógödrök metszeteiben is erősen homokosnak bizonyult. A lelőhely 620 m hosszban húzódik a tölgyes mellett, szélessége 150–200 m, de jóval szélesebb is lehet K-i irányban, ugyanis az erdősáv, il-

letve a mellette húzódó dűlőút K-i oldalán még rossz látási viszonyok között is tudunk gyűjteni néhány cserépet. Észak felé is hosszabb lehet, hiszen valószínűtlen, hogy az útnál hirtelen megszakadna, igaz, ott felszíni leleteket nem találtunk. A lelőhely kiterjedése D-i és Ny-i irányban biztosnak tűnik, a domb Ny-i oldalára már nem húzódik át. A leletek közt több őrlőkő töredékét, 1 kovát és 1 magkövet, valamint számos kavicsoskerámiazúzalékos soványítású újkőkori (lengyeli kultúra?) töredéket és néhány késő bronzkori cserépet találtunk.

KVASSAY JUDIT – HORVÁTH LÁSZLÓ – SZÁRAZ CSILLA –
FRANKOVICS TIBOR

433. Zalaszentjakab, Aszali-dűlő

(Zala megye) R, Kk

Zalaszentjakab belterületétől ÉNy-ra, a Rák-patakba tartó kis vízfolyás Ny-i partján elterülő, 480×220 m kiterjedésű lelőhely középső részét érinti az M7 autópálya nyomvonala. Az útépítéssel veszélyeztetett területen 2003. augusztus 25. és szeptember 19. között megelőző régészeti feltárás keretében 2613 m² felületet kutattunk meg.

A településjelenségek a vízfolyást kísérő 60 m-es sávban jelentkeztek. A feltárt 12 objektum (gödrök, cölöplyukak, verem) közül egy nagyméretű gödör rézkori – a Balaton-Lasinja kultúrára jellemző – kerámiatöredékeket és kovakőeszközöket; a többi késő középkori – 16–17. századi – leleteket (edény-, és kályhacsempe-töredékeket, kovacsoltvas késeket és egy ezüst dénárt) tartalmazott.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum becshelyi bázisának régészeti raktárába került.

Munkatársak: Horváth Krisztián, Horváth Szabolcs, Kámán Beáta technikusok. A geodéziai felmérést Soós Zsolt és Vadász Norbert technikusok végezték el.

KVASSAY JUDIT

434. Zalaszentjakab, Hidra-dűlő

(Zala megye) R, Kő

Zalaszentjakab belterületétől ÉÉNy-ra, a Rák-patakba tartó kis vízfolyás K-i partján elterülő, 150×100 m kiterjedésű lelőhely középső részét érinti az M7 autópálya nyomvonala. A 2003. október 27. és november 5. között végzett megelőző régészeti feltárás során az útépítéssel veszélyeztetett területet 1624 m² felületen kutattuk meg.

A talajerózió és a szántás által erősen lekoportatott településjelenségek elszórtan jelentkeztek a megkutatót területen. A feltárási terület D-i szélén az 1. és a 2. objektum között, 50 m hosszan, folt nélkül, számos őskori és középkori edénytöredék került elő a szántás aljában. A kibontott 4 objektum (3 gödör és 1 cölöplyuk) közül egy nagyméretű gödör rézkori – a Balaton-Lasinja kultúrára jellemző – kerámiatöredékeket és kovakőeszközöket; a többi késő középkori – 15–16. századi – leleteket (edénytöredékeket, kályhacsempe-töredékeket, bronz és kovacsoltvas eszközöket, üveg-töredéket) tartalmazott.

A leletanyag a nagykanizsai Thúry György Múzeum becshelyi bázisának régészeti raktárába került.

Munkatársak: Horváth Krisztián, Horváth Szabolcs, Kámán Beáta technikusok. A feltárás geodéziai felmérését Soós Zoltán és Vadász Norbert technikusok végezték el.

KVASSAY JUDIT

435. Zánka, belterület

(MRT 1. k. 60/8 lh.)

(Veszprém megye) Ø

2003. április 26. és május 6. között megelőző feltárást folytattunk Zánka belterületén. Az érintett terület a 60/8 lelőhely körzete, a Rákóczi utcának, az Iskola utcától ÉNy-ra eső kb. 120–130 m-es szakasza. Az aszfaltút alatt sziklás-köves, sziklás rétegek váltották egymást, humuszréteg nem volt. Az árok mélysége kezdetben 200–230 cm volt, majd a tömör sziklaréteg elérése után kb. 1 méterrel csökkentették azt.

Az említett szakaszon a 6 munkanap alatt sem a kidobott földben, sem a csatorna kiásott árkában régészeti leletanyag nem volt, illetve a metszetalakban régészeti objektum nyoma nem mutatkozott.

CSIRKE ORSOLYA – PALÁGYI SYLVIA

436. Zsennye, kavicsbánya

(Vas megye) B

2003. június 2–4. majd 24–28. között folytattuk a múlt évi leletmentést. Az idei évben újabb 14 folt jelentkezett. Ezek a múlt évben feltárt temetkezésekkel együtt gyakorlatilag egy É–D-i irányú sírsort alkotnak.

A sírsortól kb. 10 m-re Ny-ra egy – talán – a halotti tor helyeként interpretálható gödörre bukkantunk. Ebben kb. 10 edény töredékei (tárolóedények, fazekak, bögre) voltak elterítve, alattuk pedig kb. 10 rosszul kiégett agyag, hengeres szövőszéknehezék töredéke hevert. A négyszögletes gödör két pontján faszenes törmelék és égésre utaló vörös elszíneződés koncentrált.

A most feltárt sírok között gyermek, tinédzser és felnőtt egyaránt volt. Ép és korabeli rablással (felnőtt: 13., gyermek: 22. sír) feldúlt egyaránt előkerült. A sírok tájolása Ny–K és K–Ny volt. A két legérdekesebb temetkezés: a 13. sírban egy 5 nitszeges, csontmarkolatú tőr maradt a helyén, talán fatokban, de a teljes felső vázrész (2 borda kivételével) eltűnt. A 15. sírban a felnőtt fa rönkporsóban nyugodott, amelybe teljes díszben temették el: 2 arany hajkarikával, 2 bronz torquessel (ezeken textilnyomok!), bal alkarján bronz spirálkarperccel, a bal válltól a csípő felé egy bronztört (fatokban?, rajta is textilnyomok?) helyeztek. A csípő magasságában egy bögre volt (eredetileg a koporsóra helyezték?). A 17. sírszám egy halotti áldozat/depot emléke: tíz különböző edényt (tárolóedény, fazék, tál, bögre) tartalmazott.

II. ütem: Október 22-én próbaásatást végeztünk a fent megnevezett területen.

A geodéziailag kitérített területen 2 munkagép 2 m széles kanállal 5 kutatóárkot (3 párhuzamos és 2 ezekre merőleges) húzott a bányászásra kijelölt területen. 1 fő technikussal és 1 fő ásatási munkással összesen kb. 1000 m²-t vizsgáltunk át.

Annak ellenére, hogy a korábbi évben a szántáson őss- és középkori kerámiatöredékeket gyűjtöttünk, most egyetlen régészeti objektumot sem találtunk. Ez arra utal, hogy ha volt is itt valaha ember által lakott hely, az a hajdani felszínen volt, amit a modernkori földművelés elpusztított.

A próbaásatás negatív eredménnyel zárult, azaz nincs a területen értékelhető, megfogható és feltárható régészeti jelenség.

Munkatársak: Szilasi Attila Botond és Vámos Gábor régésztechnikus, Kiss E. Csaba, Ferencz Eszter és Riha Katalin restaurátorok.

ILON GÁBOR

437. Zsennye, Majori-dűlő
(Vas megye) Ó, Á, Kő

2003. április 18-án a Rum községből Zsennyére vezető villanyvezeték től Ny felé, a ma működő és bekerített 1. számú bányáig (ahol gátai temetőrészt leletmentettem a múlt évben) jártuk be a teljes területet. Itt két, relatív magasságával az egyébként a Rába felé lejtős területből kiemelkedő, durván K-Ny-i irányú dombvonulatra lettünk figyelmesek. Ezeken és környezetükben gyűjtöttük a cserepeket, amelyek településekre utalnak. A kerámiatöredékek kora őskor (közelebbről nem meghatározható, jellegtelen), valamint Árpád- és középkor. Utóbbiak között fedő és tál peremtöredékei vannak.

Munkatársak: Szilasi Attila Botond, Vámos Gábor, Nagy Marcella régésztechnikusok.

ILON GÁBOR

Korszakmutató – *Index of Periods*

A mutatóban szereplő szám a lelőhely sorszámaát jelöli.

- ŐSKOR** 7, 10, 14, 27, 29, 36, 37, 38, 63, 66, 76, 77, 86, 104, 111, 115, 128, 129, 130, 132, 151, 168, 188, 193, 202, 220, 228, 229, 242, 256, 257, 258, 270, 275, 285, 292, 301, 319, 329, 330, 335, 367, 393, 400, 403, 425, 437
- Őskőkor** 34, 126, 152, 237, 321, 401
- Mezolitikum** 385
- Újkőkor** 3, 8, 13, 23, 24, 29, 32, 33, 34, 48, 49, 50, 61, 110, 114, 120, 125, 126, 140, 142, 144, 146, 148, 152, 174, 182, 183, 190, 191, 193, 200, 207, 213, 216, 230, 236, 237, 240, 245?, 246, 251, 256, 257, 259, 271, 275, 281, 296, 310, 316, 322, 324, 325, 328, 342, 344, 348, 349, 350, 365, 373, 377, 392, 395, 408, 410, 418, 432
- Alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája** 2, 8, 110, 142, 174, 316, 322, 325, 392
- Dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája** 13, 24, 110, 125, 136, 146, 148, 182, 183, 236, 296, 328, 348, 349, 350, 377
- Dunántúli vonaldíszes kultúra – keszthelyi csoport** 32, 33, 125, 349
- Kottafejes kerámia kultúrája** 110, 182, 408
- Lengyeli kultúra** 120, 140, 216, 236, 275, 349, 350, 383, 418, 432?
- Sopot-Bicske kultúra** 349, 350
- Szakálhádi kultúra** 45, 110, 144
- Zselizi kultúra** 61, 114, 182
- Rézkor** 8, 11, 16, 18, 20, 21, 24, 29, 31, 32, 38, 61, 70, 73, 98, 120, 122, 125, 142, 145, 146, 147, 148, 194, 206, 209, 217, 218, 224, 230, 236, 239, 240, 245, 269, 270, 281, 296, 304, 308, 310, 329, 333?, 341, 342, 344, 346, 350, 383, 385, 392, 394, 418, 421, 429, 430, 431, 433, 434
- Balaton-Lasinja kultúra** 16, 18, 20, 21, 32, 120, 122, 125, 146, 236, 239, 240, 296, 418, 430, 431, 433, 434
- Bodrogkeresztúri kultúra** 45, 194, 245, 308?
- Bolerázi kultúra** 20, 21, 24, 429
- Furchenstich kerámia kultúrája** 11, 20, 21, 125, 430
- Ludanicei csoport** 98
- Péceli (badeni) kultúra** 8, 24, 29, 31, 61, 73, 145, 146, 148, 209, 239, 240, 245, 270, 304, 308, 329, 344, 418
- Tiszapolgári kultúra** 308, 421
- Bronzkor** 2, 3, 16, 18, 19, 20, 24, 29, 38, 44, 45, 47, 48, 50, 53, 57, 60, 61, 67, 70, 77, 96, 97, 103, 106, 109, 114, 118, 134, 136, 142, 144, 146, 148, 155, 156, 158, 176, 181, 186, 190, 192, 197, 203, 207, 209, 212, 213, 219, 230, 240, 241, 246, 251, 255, 256, 257, 258, 259, 270, 271, 275, 281, 283, 289, 296, 307, 308, 309, 310, 312, 323, 324, 328, 332, 333?, 341, 342, 346, 350, 357, 358, 361, 363, 371, 390, 392, 396, 397, 398, 403, 408, 409, 412, 416, 418, 419, 420, 422, 428, 432, 436
- Halomsíros kultúra** 16, 24, 241, 296, 323, 342, 363
- Hatvani kultúra** 192, 257
- Kisapostagi kultúra** 19, 20, 38, 146, 181, 186, 296
- Kyjatice kultúra** 332
- Makó kultúra** 3, 106, 118, 144, 324
- Mészbetétes edények népe kultúrája** 20, 38, 148, 209, 240
- Nagyrévi kultúra** 134
- Pilinyi kultúra** 114, 332
- Somogyvár-Vinkovci kultúra** 19, 20, 24, 146
- Urnamezős kultúra** 18, 24, 57, 61, 120, 136, 143, 148, 341, 390
- Vatya kultúra** 47?, 60, 61, 134, 144, 181, 186, 357, 409
- Vaskor** 61, 120, 129, 143, 171, 188, 198, 206, 218, 230, 239, 270, 349, 396, 410, 416
- Szkíta kor** 1, 39?, 137, 158, 312?, 408, 417?
- La Tène kor** 20, 24, 45, 49, 53, 61, 66, 70, 104, 146, 148, 200, 205, 207, 212, 213, 223, 230, 248, 256, 257, 296, 307, 325, 329, 342, 344, 361, 364, 373, 426

RÓMAI KOR 11, 16, 24, 28, 48, 49, 61, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 90, 93, 96, 100, 102, 131, 132, 136, 146, 148, 153, 165, 166, 187, 207, 226, 227, 230, 238?, 239, 240, 242, 252, 258, 264, 270, 275, 278, 279, 282, 283, 285, 307, 310, 313, 319, 329, 330, 335, 340?, 341, 342, 347, 355, 369, 376, 378, 379, 381, 382, 390, 393, 403, 404, 412, 419

Római kori barbár (kvád) 398

Római kori barbár (szarmata) 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 30, 39?, 46, 98, 99?, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 110, 115, 116, 118, 119, 123, 127, 129, 130, 135, 137, 138, 145, 154, 156, 161, 171, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 183, 184, 185, 186, 191, 193, 201, 211, 212, 221, 222, 223, 245, 246, 255, 256, 272, 281, 293, 297, 299, 300, 301, 308, 322, 324, 325, 337, 344, 352, 354, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 388, 397, 398, 399, 408, 410, 416, 417

NÉPVÁNDORLÁS KOR 22, 133, 217, 245, 270, 288, 308, 335?, 367, 398, 399, 403, 428

Avar 8, 61, 95, 103, 127, 144, 175, 179, 207, 213, 222, 224, 225, 244, 245, 254, 274, 300, 301, 322, 324, 342, 352, 360, 419

Germán 14, 45, 224, 322, 324, 325, 399

HONFOGLALÁS KOR 37, 61, 108, 137, 176, 223, 224, 230, 243, 298, 329, 374, 388, 421

ÁRPÁD-KOR 2, 3, 7, 12, 16, 17, 20, 30, 32, 38, 48, 49, 50, 55, 61, 67, 69, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 115, 118, 122, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 146, 148, 154, 155, 158, 162, 164, 165, 171, 174, 175, 177, 179, 181, 182, 183, 186, 193, 199, 205, 209, 210, 211, 214, 222, 228, 230, 233, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 247, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 260, 266, 267, 268, 270, 273, 275, 277, 281, 283, 287, 294?, 300, 305, 319, 325, 329, 335, 341, 342, 346, 347, 359?, 360, 367, 371, 372, 380, 384, 387, 388, 392, 393, 405, 410, 412, 417, 419, 425, 426, 431, 437

KÖZÉPKOR 20, 22, 26, 27, 29, 38, 51, 53, 54, 55, 56, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 88, 94, 96, 102, 112, 113, 121, 125, 136, 150, 156, 157, 159, 160, 180, 188, 200, 204, 207, 208, 209, 214, 215, 217, 229, 230, 232, 234, 235, 242, 250, 255, 256, 258, 261, 265, 266, 269, 270, 276, 279, 280, 284, 285, 291, 295, 303, 306, 307, 310, 314, 318, 319, 320, 321, 326, 327, 331, 334, 337, 339?, 342, 343?, 348, 353, 356, 367, 388, 389, 391, 392, 393, 402, 406, 413?, 414, 415, 424, 427, 428, 434, 437

Késő középkor 59, 62, 111, 118, 130, 135, 139, 148, 151, 165, 166, 168, 178, 189, 199, 205, 207, 210, 245, 249, 252, 272, 275, 286, 302, 304, 305, 317, 329, 335, 342, 346, 347, 361, 364, 368, 370, 384, 387, 404, 405, 407, 411, 419, 431, 433

ÚJKOR 5, 72, 91, 130, 132, 156, 182, 184, 186, 196, 218, 232, 262, 311, 386, 405, 417

Kora újkor 15, 30, 38, 52, 62, 65, 69, 70, 111, 115, 134, 146, 148, 150, 156, 165, 167, 168, 190, 199, 202, 205, 230, 244, 245, 246, 260, 280, 281, 286, 326, 342, 345, 346, 351, 361, 365, 386, 407

Török kor 62, 65, 66, 69, 70, 73, 94, 96, 115, 146, 245, 307, 375?, 407

ISMERETLEN KOR 5, 35, 41, 42, 117, 167, 263, 307, 315, 338

Szerzői névmutató – *Index of Authors*

Almássy Katalin	288, 293, 294, 308, 410
Anders Alexandra	176
M. Aradi Csilla	26, 29, 59, 209
Aszt Ágnes	187, 242, 264, 412
Balogh Csilla	117, 118, 119, 221, 352
Balogh Éva	358
Báicsmegi Gábor	113, 114, 140, 213, 304, 370
Bárdos Edith	29
Belényesy Károly	25
Bencze Zoltán	48, 50, 371, 395
Benda Judit	62, 66, 69
Bende Lívia	10, 14, 27, 115, 222, 244, 245, 246, 272, 354, 363, 365
B. Benkhard Lilla	280
Beszédes József	71, 97, 101
T. Biró Katalin	236
Borhy László	227
Buzás Gergely	425
Cabello, Juan	291
Csányi Marietta	35, 142, 201, 256, 271, 322, 323, 324, 325
Cseh Julianna	386
Csengeri Piroska	36, 251, 257, 259, 332
Csirke Orsolya	435
Dani János	137
Dinnyés István	1, 4, 5, 6, 7, 9, 103, 104, 107, 109, 110, 162
Domboróczki László	392
M. Egry Ildikó	230
Endrődi Anna	98
Éder Katalin	52
Farkas Csilla	13, 188, 341, 348, 377, 403
Fábián Szilvia	20
Feld István	228, 334, 414
Frankovics Tibor	151, 270, 275, 432
Fülöp András	280, 343, 391
Füredi Ágnes	15
Gabrieli Gabriella	328, 347
Gallina Zsolt	146, 147, 388
Gábor Olivér	38, 132, 136, 207, 235, 329, 367
Gál Viktor	228
Gróf Péter	423, 426
Gróh Dániel	423
Gulyás Gyöngyi	9, 110
Gyucha Attila	39, 45, 46, 116, 129, 421
Haász Gabriella	217
Hable Tibor	73, 82, 91, 92
P. Hajmási Erika	199
B. Hellebrandt Magdolna	198, 247, 422
Hír János	145
Honti Szilvia	16, 18, 21
Horváth Attila	98
Horváth Friderika	11
Horváth László	32, 33, 151, 241, 267, 268, 270, 275, 394, 432
Horváth László András	99
Horváth M. Attila	63
Ilon Gábor	111, 189, 200, 214, 252, 278, 279, 285, 319, 327, 368, 382, 383, 404, 411, 419, 436, 437
Istvánovits Eszter	55, 219, 288, 289, 292, 293, 294, 308, 312, 397, 410
Kalácska Róbert	105, 106, 107
Kárpáti Gábor	313
Kárpáti Zoltán	67, 80
Kertész Róbert	375, 385
Keszi Tamás	134, 197

H. Kérdő Katalin	70
Kikindai András	314
Kirchhof Anita	74, 78, 84, 89, 93
Kiss Péter	277, 376
Kocsis László	100, 102
Kocztur Éva	108
Koppány András	52, 295
Kovaliczky Gergely	249
Kovács Ágnes	8
Kovács Eszter	65, 68
Kovács Péter	28
Költő László	59, 209, 220, 345
Kővári Klára	154, 373
Kreiter Eszter	429, 430
Kulcsár Valéria	398, 399, 400, 408
Kurucz Katalin	287, 290
Kustár Rozália	179, 181, 182, 186
Kvassay Judit	122, 151, 216, 239, 240, 270, 275, 431, 432, 433, 434
Langó Péter	37, 223, 224, 225
Lantos Andrea	182
Lassányi Gábor	88
T. Láng Orsolya	75, 76, 77, 79, 81, 83, 86
László Csaba	121
László János	387, 420
Lichtenstein László	138
Liska András	44, 129, 163, 169, 170, 171, 172, 173, 195, 231, 336, 351
Lőrinczy Gábor	27, 222, 354, 363
Madaras László	4, 9, 374
Madarassy Orsolya	85
Maráz Borbála	64
Markó András	34, 126, 152, 237, 321, 401
Maróti Éva	311, 318, 369, 389, 396
Marton Tibor	125, 148, 342, 346
Medgyesi Pál	39, 40, 41, 42, 43, 44, 128, 149, 232, 233, 337
Miklós Zsuzsa	164, 180, 208, 269, 273, 284, 338, 405
Molnár Erzsébet	141
Mráv Zsolt	131, 153
Müller Róbert	120, 218
Nagy Andrea	158, 398
Nagy Dániel Sándor	184, 205, 206
Nagy Emese Gyöngyvér	316
Nagy Erzsébet	263
G. Nádorfi Gabriella	238
M. Nepper Ibolya	193, 255
K. Németh András	12, 51, 53, 54, 56, 204, 229, 243, 250, 261, 262, 265, 266, 276, 305, 306, 307, 320, 339, 353, 356, 384, 393, 402, 415
Németh Margit	78, 87
Németh Péter Gergely	16, 17, 18
Nováki Gyula	143, 203, 309, 409
Oross Krisztián	23
Ottományi Katalin	61
Ódor János Gábor	53, 54
Palágyi Sylvia	282, 435
Paluch Tibor	359, 360, 361, 362
Pap Ildikó Katalin	111, 112, 168, 234, 330, 335, 378, 379, 380
Parkinson, William A.	421
Patay Róbert	398, 416
Petényi Sándor	355
Pető Mária	108
Péterváry Tamás	156, 157, 159, 160, 161

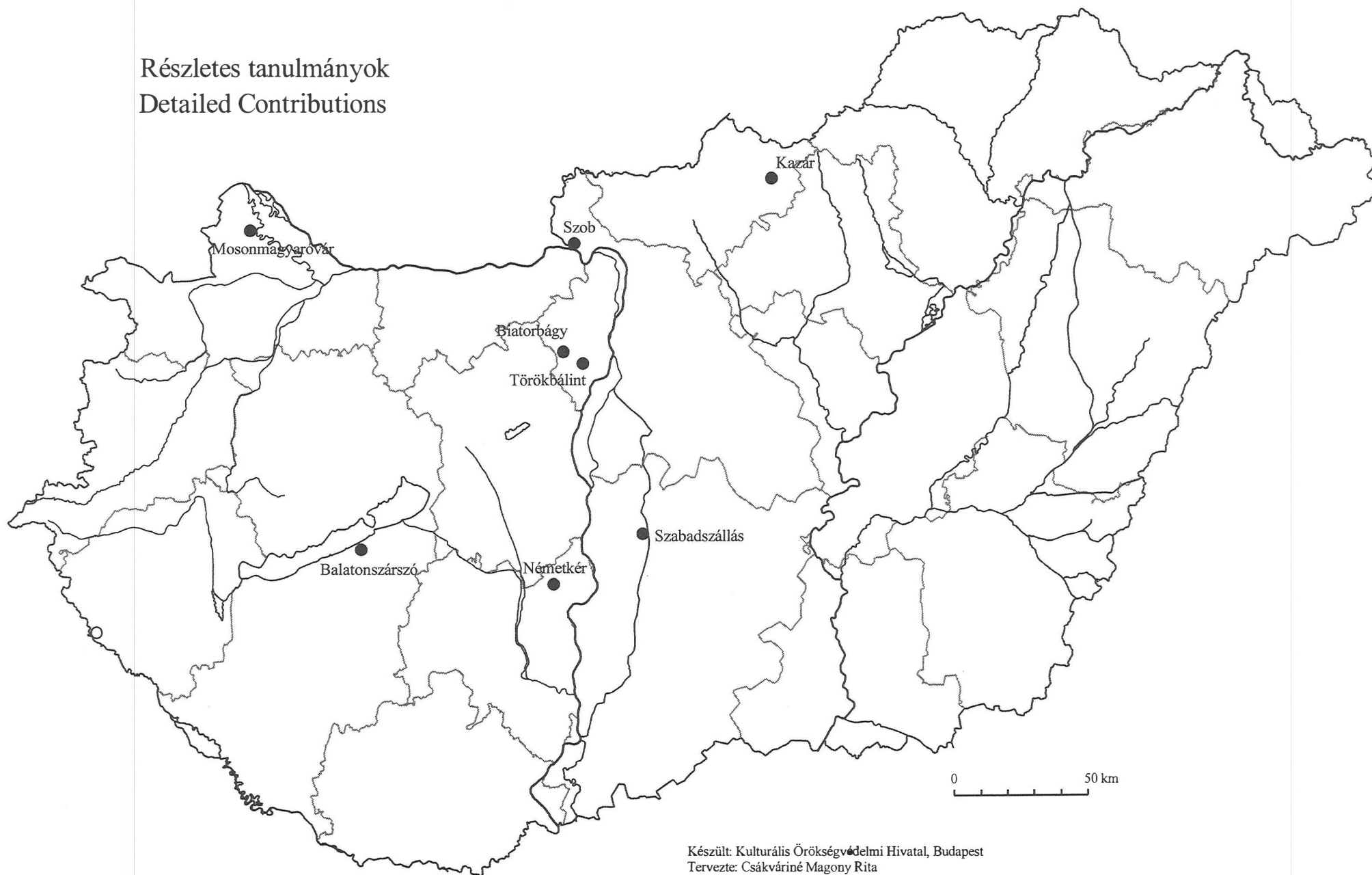
Polgár Péter	296
Polgár Zoltán	1, 2, 3
Poroszlai Ildikó	357
Pusztai Tamás	139, 191, 215, 260
Raczky Pál	174, 175, 178
Rainer Pál	283
Rajna András	109
Ráczi Miklós	121, 331
Ráczi Tibor	398, 417
Regenye Judit	418
Reményi László	95
Repiszky Tamás	47, 49, 60, 317
Rózsa Zoltán	124, 210, 211, 297, 298, 299, 300, 301
Serlegi Gábor	19, 24, 390
Siklósi Zsuzsanna	16, 21
Simon Anna	295
Simon Zoltán	150, 326, 331
Somogyi Krisztina	146, 147
Somogyvári Ágnes	135, 183, 281, 344
Sosztarits Ottó	381
Sófalvi András	22
Stibrányi Máté	148
Straub Péter	349
Sümegei Pál	192
Szabó Gábor	175, 177
Szabó Géza	57
Szabó János József	123, 144, 274
Szabó László	127, 316
Szabó Levente	155, 156
Szalontai Csaba	130, 359, 360, 361, 362
Szatmári Imre	253
Számadó Emese	226, 227
Száraz Csilla	151, 270, 275, 350, 432
V. Székely György	135, 281
Szilas Gábor	72
Szirmai Krisztina	96
Szörényi Gábor András	190, 248, 254
Szóke Mátyás	424, 427
Szőnyi Eszter	165, 166
Tankó Károly	31, 333, 428
Terei György	180, 273, 309, 338
Tettamanti Sarolta	406, 407
Tomka Gábor	302
Tomka Péter	58, 202, 258, 310, 372
Tóth Anikó	80
Tóth János Attila	78, 167, 196, 340
Tóth Katalin	194
Törőcsik István	364, 366
Türk Attila	117, 118, 119, 221, 223, 224, 225
Vadaj Andrea	212
Valter Ilona	199
Vályi Katalin	303
Végh András	70
Vicze Magdolna	357
Virágos Gábor	286
Vizi Márta	133, 315, 413
Vörös Gabriella	364
Wicker Erika	30, 185
Zádor Judit	67, 94
Zsidi Paula	90

Térképek – *Maps*

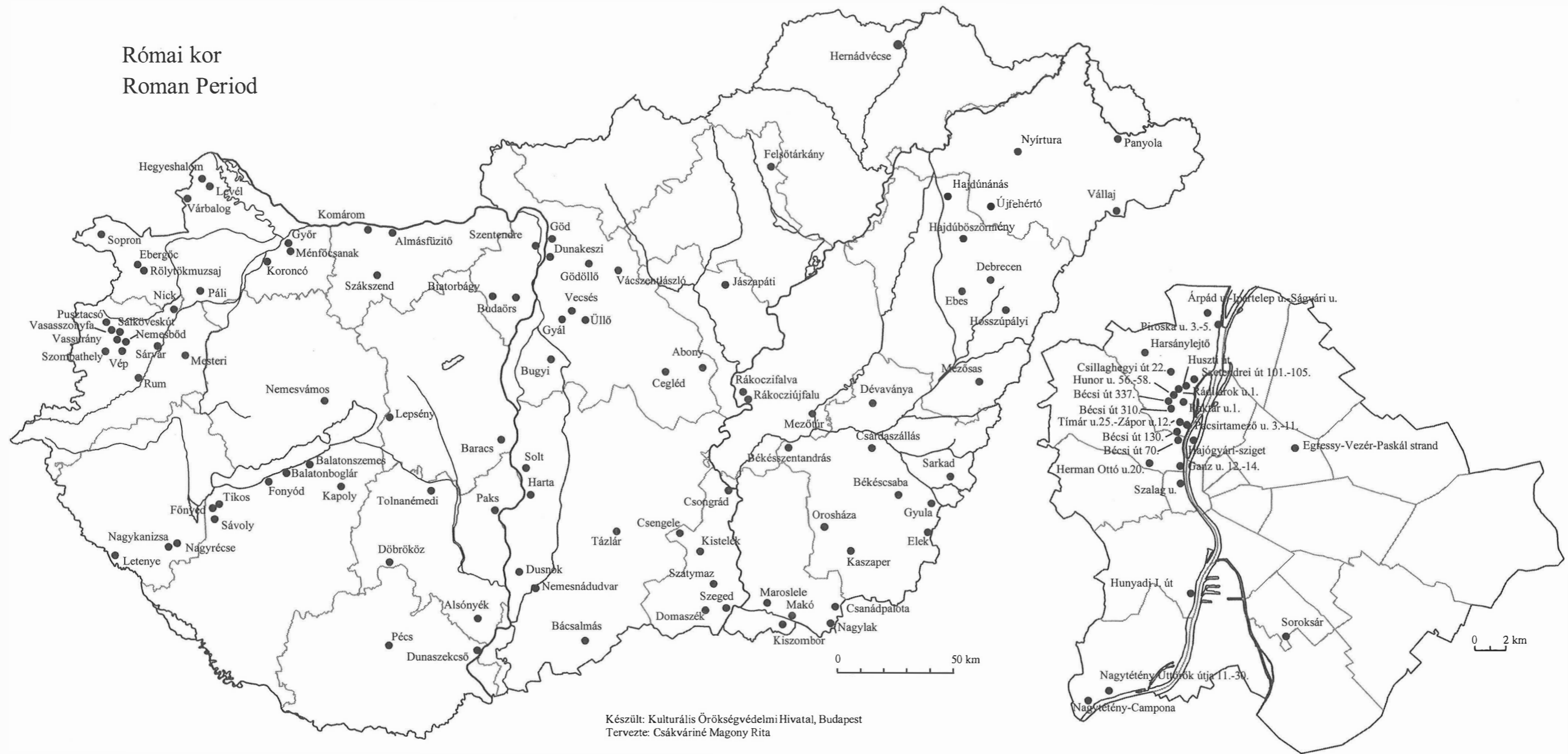

Részletes tanulmányok
Detailed Contributions

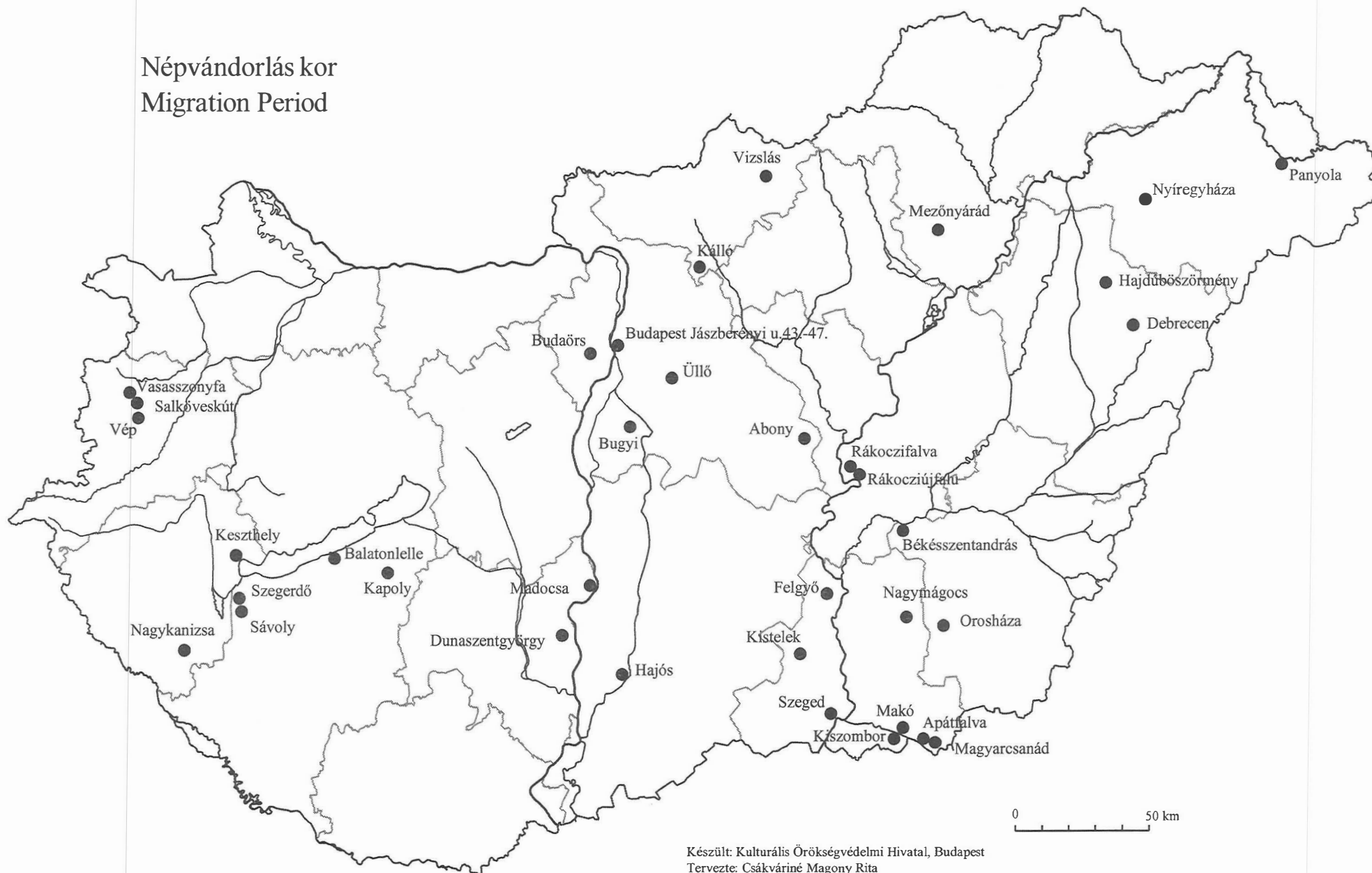

Római kor
Roman Period

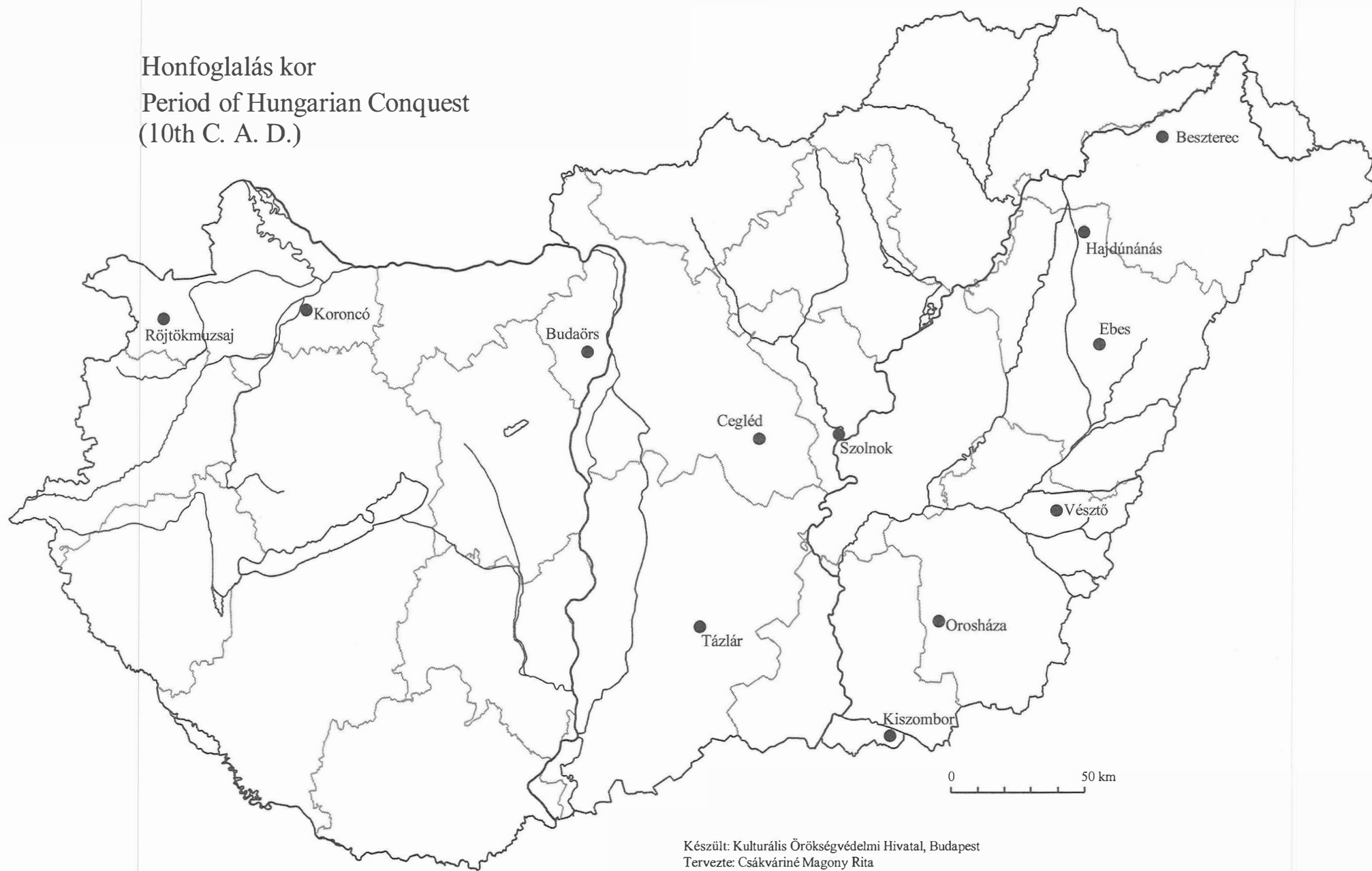
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Népvándorlás kor Migration Period

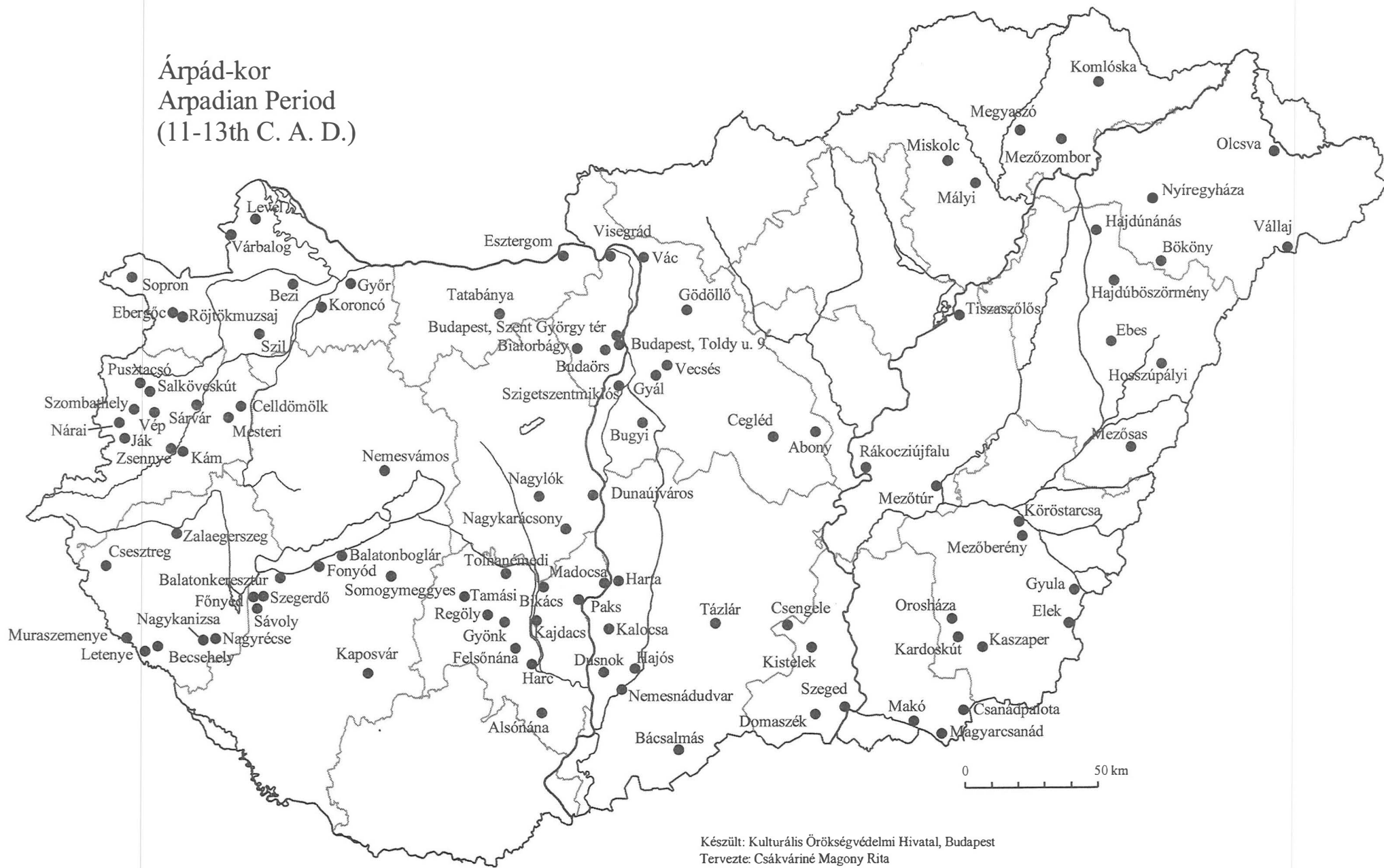
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Honfoglalás kor
Period of Hungarian Conquest
(10th C. A. D.)

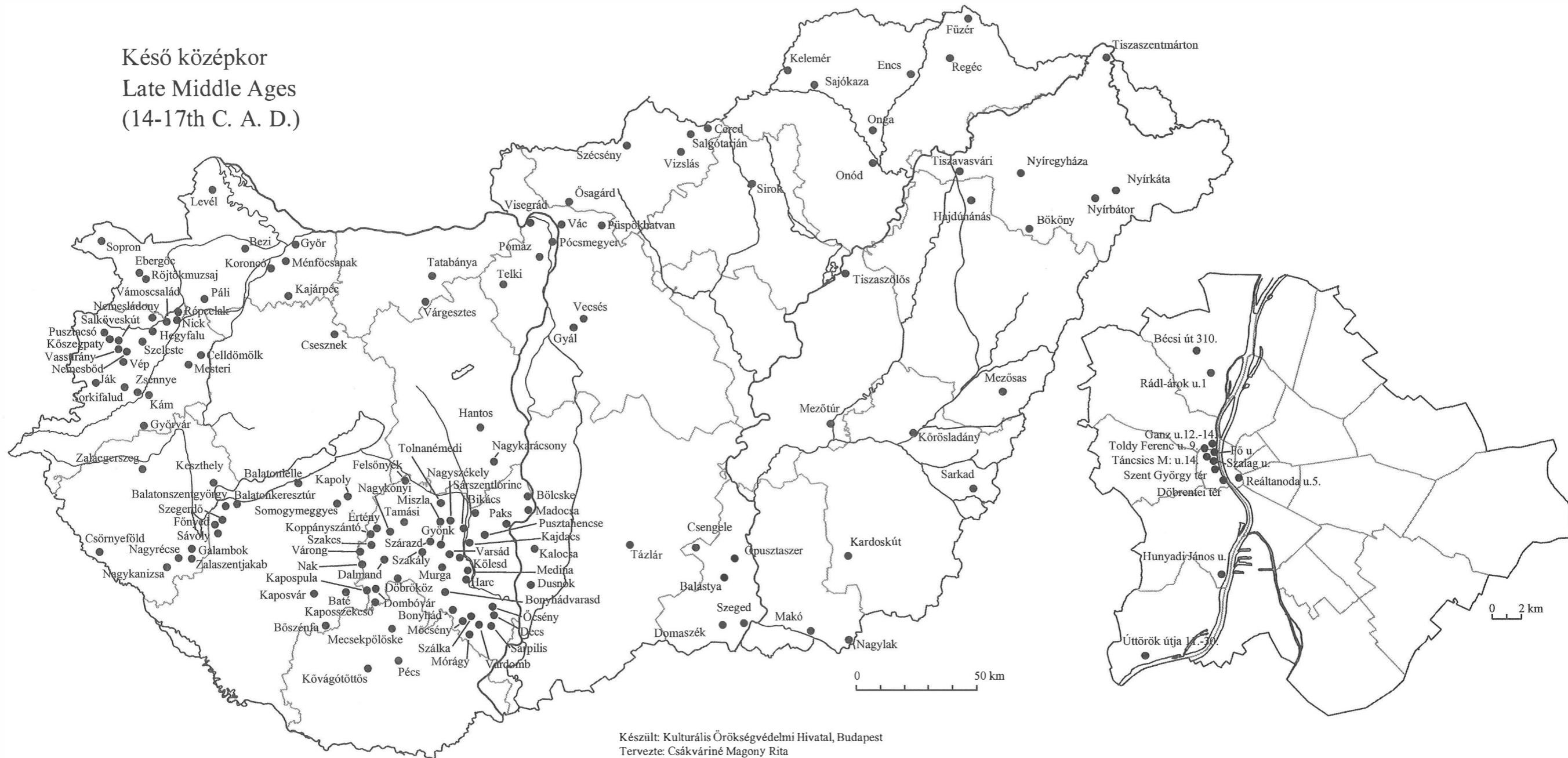
Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

Árpád-kor
Arpadian Period
(11-13th C. A. D.)

Késő középkor
Late Middle Ages
(14-17th C. A. D.)

Készült: Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, Budapest
Tervezte: Csákváriné Magony Rita

